

SZÉPHALOM

2

A Kazinczy Ferenc Társaság
évkönyve

Kazinczy Ferenc

KIADJA A MISKOLCI VÁROSI KÖNYVTÁR KAZINCZY FERENC HALALÁNAK 150. ÉVFORDULÓJÁRA / TERY FEJÉR É. KREUTZINGER METSZETE FELHASZNÁLÁSÁVAL

K a z i n c z y F e r e n c
FRIEDRICH JOHN bécsi rézmetsző mellképe
VINZENZ GEORG KININGER tusrajza után
(1803)

SZÉPHALOM

2

**A Kazinczy Ferenc Társaság
évkönyve**

Szerkesztő :
Kováts Dániel

Grafika :
Tellinger István

HU ISSN 0237-6237

Az Olvasóhoz

Második évkönyvével jelentkezik az 1985-ben alakult KAZINCZY FERENC TÁRSASÁG. Kötetünk ezúttal két esztendő terméséből válogat, ez magyarázza a megnövekedett terjedelmet. A szerkesztő most is tematikus elrendezésre törekedett. Az azonos szerkezetű főcímek utalnak a mögéjük besorolt írások tárgyára mintegy kapcsolatot teremtve a közlemények között.

Évkönyvünk dolgozatainak többsége történeti jellegű, s mindegyik összhangban van a Társaság célkitűzéseivel, érdeklődési és feladatkörével. KAZINCZY ÉS KORA összefoglaló cím alatt névadónkkal kapcsolatos publikációk jelennek meg, amelyek sorát Váczy János mindmáig kéziratban maradt életrajzi munkájának részlete nyitja meg. A második, TÁJ ÉS NÉPE című egységbe azokat a tanulmányokat soroltuk, amelyek a zempléni és abaúji népélet múltjába vezetnek el. Külön ciklust alkotnak a Sárospatakkal kapcsolatos művelődéstörténeti témák PATAK ÉS ÖRÖKSÉGE címen, helyet adva azoknak a dolgozatoknak is, amelyek a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskolán a Művelődési Minisztérium támogatásával folyó kutatások eredményeként jöttek létre. A következő, KOR ÉS EMBERE című témakörben olyan történelmi, közéleti szerepet vállaló, az irodalomban, a művészetben alkotó személyiségekről olvashatnak, akik a történelmi Abaújban és Zemplénben éltek, vagy innen származtak el.

Külön egységet alkotnak TÁRSASÁGUNK ÉS KAPCSOLATAI címmel az egyesületi élettel összefüggő írások, amelyek azonban túl is tekintenek a Kazinczy Ferenc Társaság keretein, keresve az együttműködés formáit. Az utolsó ciklus SZÉPLITERATÚRA cím alatt válogatást ad a társaságunkhoz kapcsolódó költők, írók alkotásaiból.

A szerkesztő az évkönyv értelmét és hasznát abban látja, hogy

- nyilvánossághoz segíti a helyi kutatókat és alkotókat, így hozzájárulhat szakmai fejlődésükhöz;

- olyan helyi témákat, tudományos szempontból is hasznosítható adatokat és eredményeket hoz felszínre, amelyek egyébként rejtve maradnának, mert kívül esnek a hivatásos kutatók érdeklődési körén;

- közös fórumot teremt az intézményi tagoltság miatt önálló kiadvénnyal nem vagy alig rendelkező műhelyeknek
- köztük a sátoraljaújhelyi levéltárnak, a református egyház sárospataki tudományos gyűjteményeinek, a pácini, a sátoraljaújhelyi, a tokaji, a forrói, a szerencsi múzeumnak, a sárospataki tanítóképző főiskolának és a tájegység más iskoláinak -, valamint a máshol a mieinkkel rokon témákkal foglalkozó kutatóknak;

- közvéleményt, tudatot formálhat, elsősorban azáltal, hogy az abaújiakat és a zemplénieket, illetve az innen származókat ráébreszti kultúrájuk helyi gyökereire, örökségére, s ezzel erősíti kötődésüket.

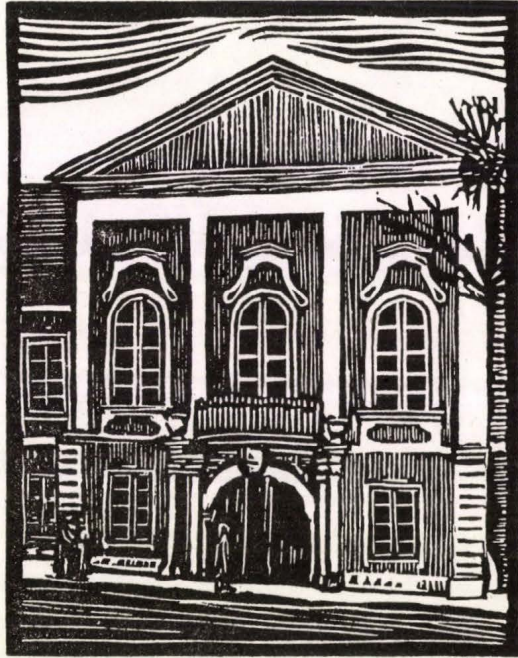
A szerzői, a szerkesztői szándék önmagában nem biztosítéka a sikernek, az értékek megszületésének. Átgondolt elhatározás és tervszerű munkálkodás nélkül azonban nincs eredmény. Ehhez kérjük mindazok támogatását, akik társaságunk tevékenységét érdeklődésükkel kísérik.

Köszöntjük hát az Olvasót, akit nem csupán befogadónak, fogyasztónak tekintünk, hanem társnak a gondolkodásban és a jó ügyekért való cselekvésben.

KAZINCZY ÉS KORA

"Boldog, aki életét magának, barátjainak
s hazájának élheti, s ennek életében is, ha-
lála után is használhat!"

(Kazinczy Ferenc)

T. L. Meyer

Váczy János :

Széphalom 1.

I.

Kazinczy készülődik a széphalmi építkezéshez; elhagyja Kázmért; álmait teljesülve látja. - Első gyermekének, Ifigeniának halála. - Egy szőlőt vesz. - Lakhatóvá teszi házát. - Családi viszályai tovább tartanak. - Anyai segítség; Kazinczy hálája. - saládi boldogsága; felesége otthon és társaságban. - Kis János lakodalmas verse. - Mit tart Kazinczy a falusi lakásról? - Szűkös gazdasága, csapások látogatják. - Áruba bocsátja könyvgyűjteményét a sárospataki főiskolának. - Kazinczy emberséges gondolkodása, nemes eszményisége; felesége követi ebben. - Török Lajos gr. halála.

Kazinczynak az álmosdi egyezés¹ után legfőbb gondja, hogy Széphalmon épült házát mielőbb lakhatóvá tegye, s egész családjával belé költözhessek. A tavaszi hónapok készülődéssel telnek el, munkások fogadásával és anyag beszerzésével. Egy fűzéri kőműves mesterrel alkuszik meg, és cigányokat fogad válygot vetni. De míg az anyagot, fát és meszet hordani nem kezdik, addig ő nagyrészt ipa házánál Kázmérban tartózkodik, s csak látogatóul megy feleségével s kis gyermekével Érsemlyénbe. Anyja nem jó szemmel nézi a hosszas készülődést, s kemény hangú izenetet küld fiának, hogy serényebben lásson a munkához, s "ne csavarogjon", mert az ilyen gazdának a cselédjei csak a napot lopják. Kazinczy mentegeti magát, hogy míg nagyobb erővel munkához nem látnak, nincs szükség, hogy állandóan a munkásokra ügyeljen, mert "az ajtó, ablak nélkül való négy fal között" bizony vajmi kényelmetlen lakni. De mihelyt egy nyoszolyáját valamelyik sarokba tehetnek és záros fióku szekrényét mellé helyezhetik, azonnal oda költözik. Kifekad, hogy sok holmit magának kell csináltatnia, amit Regmecen idegeneknek is oda kölcsönöznek, s ha ipa ki nem segítené, még a készülődésben is fennakadna.²

Mivel a házat József öccse évekig juhakolnak használta, képzelhető, mennyire átjárta a szemét s hulladék szaga a falakat és az épület földjét. Elsősorban tehát ennek a maradványait kellett eltisztogatni, mert a bűz miatt lehetetlen volt huzamosabban ott tartózkodni. Azután le kellett bontani egyik szobája boltozatát, mert a falon nagy repedések voltak. Vakolva csak két szobája volt, de azokat is újra kellett vakolni. Ebédlője, pitvara boltozatlanok voltak. S mégis kora tavasszal mindjárt az álmosdi egyezés után már azt tervezgeti Kazinczy, hogy májusban újonnan átalakított házába költözködhetik. Pedig akkor még hozzá sem készülhettek a munkához.³ Áprilisban már be is látja, hogy ismét elszámította magát, s talán csak júniusban telepedhetik meg Széphalmon.

Csakugyan június 10-én elhagyja Kázmért és családját s inasával és szakácsnéjével Széphalomra költözik. Nyár lévén, könnyen túri az alkalmatlanságot. Az ablakok helyét gyékényvel csináltatja be s egy fődél alatt tanyáz cselédjeivel s a vályogvető cigányokkal. De legalább szeme előtt foly a munka és siettetheti az ügyis elkésett mesterembereket. S ami előtte legfontosabb: beteljesültek ifjúsága arany álmái; mert ide Széphalomra, ahonnan magát fogságában s még azután is évekig örökre kirékesztve látta, képzelte magát, valahányszor a szülői háztól Sárospatakra ment. Micsoda rettentő útat tett meg azóta, hogy e remény megfogamzott benne! De végre is elmondhatta Horatiussal: "Hoc erat in votis."⁴

Két óra alatt lóháton Kázmérba rándulhat feleségéhez és Ifigeniához, akinek fejlődésében s gagyogó hangjaiban oly benső atyai örömet érez. Azonban ez az öröm mihamar szomorúságra változik: kisgyermeké a fogzás kínjaiba 1806. aug. 18-án belehal. Az orvos az apát is félti a gutaütéstől. S valóban Kazinczy érzi is ezt a fájdalmat, amelyet az 1804-i szélütés után érzett először. "Úgy jártam mint Niobe - panaszolja barátainak. - Kevélykedtem a' gyermekben, s' eggy boszús Isten nékem szegezte minden nyilait."⁵ Ifigenia meghalt, atyja legott ír a kassai püspöknek, hogy engedjen egy kis he-

lyet széphalmi földjén temetőnek fölszentelni. S miután a püspök az engedélyt megadja, augusztus 21-én Kázmérből átviszik a kis halottat Széphalomra s ott temetik el azon a helyen, ahol huszonöt év múlva majd atyja is követi. Ősszel a kis sírt körülültetik cserjékkel, hogy a kertben járók elöl a szentelt föld el legyen takarva.⁶

Közben még időt szakít arra is, hogy vagyona gyarapításához lásson. Sátoraljaújhelyben a Kis-Szárhegyen egy rossz karban lévő dézsmás szőlő megvételére kedvező alkalom kínálkozván háromezer frton megalkudja a szőlőt termésével együtt. Aztán pénz után jár. Szeptemberben Lőcsére utazik az ott ajánlott kölcsönért. Ez alatt cselédjei s munkásai gazda nélkül maradnak s természetesen vígan élnek. "Könnyen vethet hozzá kiki, - írja följegyzéseiben - hogy a' Kőművesek és Czigányok mint gazdálkodtak holmimmal."⁷ Akiket Kazinczyné, férje távollétében, megbízott a felügyelettel, összejátszottak a meseteremberekkel s munkásokkal. Ezt már Kazinczyné nem tudta tűrni, maga is Széphalomra költözött "az ajtótlan s' ablakatlan szobákba," hogy az építkezésnél valamennyire helyettesítse férjét, megosztva vele az új gazdaság minden kellemetlenségét. Még konyhája sem volt s' a későbbi ebédlőben rakott tűznél főztek ebédet; télen pedig egyik zselléröknél főztek, s ha az idő engedelmes volt, maguk is oda sétáltak ebédre. Csak november 28-án rakhatják fel az ablakokat. Addig Kazinczy és felesége fűtetlen szobában lakik, aminek természetesen meg is adják az árát, mert mind a ketten ágynak esnek. Azt a gyakori rheumás fájdalmat, amelyet Kazinczynak fogsága okozott, ez alkalmatlan lakás, a halmon álló ház öles ablakhelyein besüvöltő hideg őszi szél még jobban elmérgesítette, aminek aztán keserves következményeit minden télen szenvednie kellett.

Az év végére hát sikerült egy pár szobát lakhatóvá tennie. De a gazdasági épületek még mind hátra voltak. Istállójának egyelőre csak a szarufái voltak felrakva és nagyjából szalmával befödve. Hámos lovai az első télen a saját szobái melletti szobában teleltek igás bivalyával s tehenével együtt. Még há-

rom-négy évig folyvást építkeznie kellett a maga és cselédjei, zsellérjei számára. Két lakószobáját 1807 folyamán látta el ablakvédőkkel, egyszersmind a többi ablakokra is vasrostélyt csináltatott. Öt szobából álló lakása 1808-9-ben lett készen úgy, ahogy a múlt század hatodik évtizedéig fennállott. De kívül még 1813-ban sem volt bevakolva. Pusztuló zsindelytetőzetét is gyékénnyel kellett fölcserélnie. A melléképületek, istállók, csűrök, ólak a szükséghez képest készültek. Hasonlóképp mindjárt ültetgeti kertjét, amelyből a fogsága előtti ültetvények mind kivesztek. Gyümölcsfákat, nagyszámú szilvafát, különböző csemetéket, később szépfajú rózsafákat ültet háza körül. Csak az út felől hagyja szabadon a kilátást.

A Sátoraljaúj helyből északnak vivő út nyugati felén, ettől mintegy háromszáz lépésre, a hegyek erdős magaslata által környezett szelíd emelkedésű halmon épült szegényes udvarházat sokszor emlegeti ettől fogva a művelt Magyarország. Azonban eleinte Kazinczynak nem kis fáradságéja kerül megmagyaráznia barátaihoz írt leveleiben: merre keressék az ő lakhelyét, mert a régi térképek közül csak a Lipszky-féle említi nevét, Kisbányácskát.⁹ Sokan azt hitték ismerősei közül, hogy Kazinczy csak a maga lakását hívja Széphalomnak s nem az egész kis községet, amely az ő odatelepülése idején 20-24 parasztházból, de már a húszas évek elején 40-ből állott. Szerinte a térképek azért nem említik nevét sem, mert - mint láttuk -¹⁰ a XVIII. század vége felé még a birtokosok maguk sem állapodtak meg a helység elnevezésében. S mivel hősünk apja 1760 táján sörházat állított fel ott, a cselédeknek s az odatelepült tót lakosságnak erről a sörházról kezdték nevezni; csak hogy a térképíróknak mégis volt annyi belátásuk, hogy Sörháznak nem írhatták fel a térképen. Mivel a helység lakói a vármegye parancsát a regmeci bírótól kapták, már-már ezt a helységet is oda számították, később meg Bányácskához, és csak a XIX. század eleje óta hívták Kisbányácskának. Kazinczy úgy hitte, hogy általa adott nevét, Széphalom, a tót lakosság nem tudta kimondani,

A nagyasszony rossz néven veszi, hogy József fia iránti kérelme legidősb fiánál siket fülekre talál. Még midőn Ferenc fia utoljára elválik tőle, azt köti szívére, hogy öccsével békességben éljen. De Ferenc most is kijelenti, hogy akitől a közelmúltban annyit szenvedt, ki leveleit válasz nélkül hagyta s látogatását nem viszonzta, szeretnie nem lehet. A nagyasszony erre minden érintkezést el akar vágni maga és Ferenc fia közt, azt üzenvén ennek, hogy hagyjon fel a hozzá való irkálással, leveleit úgylis felbontatlanul visszaküldi. De mintha Kazinczy kételkednék anyja izenetének komolyságában, s mivel némely gazdasági ügyekis sürgetik, május közepén feleségével s gyermekével együtt Érsemlyénbe érkeznek. Anyja szótlanul fogadja, le sem teszi a fonást kezéből. S midőn menyé kezét csókol neki, nemcsak nem fogadja üdvözlését, hanem úgy tesz, mintha gondolkoznék: vajon oda nyujtsa-e kezét vagy ne. Fia hasonlókép kézcsókkal köszönti s kegyességébe ajánlja kis gyermekét, kit nagyanyja most lát először. A nagyasszony ezt is szó nélkül hagyja s csak később parancsolja a dajkának, hogy vigye hozzá a kis értatlant. Ez így tart a látogatás egész ideje alatt, 4-5 napig. Hiába keresi anyja kedvét Kazinczy a gazdasági dolgokba való beleavatkozással, anyja ingerültsége majd semmit sem enged. Már-már attól fél Kazinczy, hogy felesége látván "ezt a' kibeszéllhetetlen 's példa nélkül való vadságot", teljesen kedvét veszti s azonnal visszakívánczik. De az áldott lelkű fiatalasszony ismervén már napá ingerült természetét, iparkodik magán erőt venni, s noha fájdalmasan esik neki e hidegség, óvakodik a viszályt bár csak egy zokszóval is élesíteni.¹⁴ Kazinczy illő tisztelettel ugyan, de kimért hangon emlegeti anyja előtt, hogy minden bajuk szülőoka József öccse kapzsisága, s hogy anyja kiadta a vezetést kezéből. Amíg József fiára nem bízta magát, ő is boldogulhatott minden gazdasági dolgában. De most már látja, hogy a szeretet minden szála szakadozik, ha anyjával egyáltalán nem lesz módjában érintkeznie. "Minden kérésem abból áll, - írja anyjának 1806. június 2-án - hogy ha Asszonyám

érdemetlennek tart kegyeire 's el tudja felejtteni, hogy Anyám, némelly fijainak példájok szerint, kik felejtik hogy testvérek vagyok, legalább ne vigyen abba a' kísértetbe, hogy tiszteletlenségre légyek kéntelen vetemedni."¹⁵ Egy ideig aztán csak közvetve, az érsemlyéni pap, Fazekas István, vagy a falusi rektor, Hőke József révén tud meg egyet-mást anyjáról s házi körülményeiről. Szinte belefásulva az évekig tartó viszályba, s nem levén reménye, hogy dolgai e részben jobbra fordulnak, anyjától s testvéreitől egyaránt távol telepszik meg, hogy nagy céljain munkáljon. "Elunván reményleni a' jót, - izeni Fazekas Istvántól 1806. június 12-dikén - éppen úgy, mint szenvedni a' rosszat, nem reménylek semmit, nem kívánok semmit; de hadd mondjak-ki hát még egy harmadik semmit is: nem akarok többé szenvedni is semmit."¹⁶

Csakhogy Kazinczy hálás szíve a gyermeki kötelesség érzésétől egy pillanatra sem tud megszabadulni. Testvéreivel is keresve keresi az atyafiságos érintkezést, annál inkább anyjával, akinek minden ingerültségét takargatni, mentegetni igyekszik. Mihelyt anyjának betegségéről hall, szeretne hozzá repülni, csak azért nem teheti, mert így találkoznia kellene József öccsével, ami kínosan hatna reá. "Asszonyámnak még mindig tartó betegeskedése felől - írja az érsemlyéni rektornak 1806. október 17-én - úgy vettem a' hírt a' mint illet. A' természet ösztönei szentebbek, mint hogy azokat el felejtteni lehetne; én pedig akár minek nézetessem is a' fel hevült indulat által, nyúgodalomban vagyok e' részben lelki isméretemmel."¹⁷ Anyja is meg-megfeledkezik a gyermekei közt dúló viszályról, pénzzel és terménnyel segíti legidősb fiát, apró-csprő, sőt nagyobb adósságait is kifizeti, értékesebb ruhára valót küld neki, remélve, hogy lassanként mégis csak összebékülnek gyermekei. Azonban ebbe még két-három év is beletelik. Mivel Kazinczy a Ligeterdőben többi testvéreivel közösen vágathatott fát, emberei mellé József öccse őrt állított, hogy mennyit vágat. Az ellenőrzésnek e módja ismét felszította az ellenkezés tüzét, mert Kazinczy úgy fogta fel a dolgot, hogy most már még a cse-

lédek is packáznak vele. Mélyen elkeseredve panaszolja sérelmeit anyjának, méltatlankodván az elkövetett jogtalanságon, a mindenben tapasztalt mellőzésen, Dénes és József gorombaságain. Anyja tán maga kezd belátni, hogy mégsem egyedül Ferenc az oka minden viszálynak, többé nemigen érezteti vele ingerültségét, s bár nehezére esik is, hogy Ferenc a második gyermeke keresztelőjére meg nem hívta, lassanként kiengesztelődik iránta. Ferenc is meg-meglátogatja, ha megtudja, hogy sem Dénes, sem József nincs körülötte. 1810. január 3-áról írja, hogy anyja megenyhült iránta, de József által kötve vannak kezei. Ez évtől fogva a rheumás bántalmak mind jobban erőt vesznek anyján; a következő év tavaszán már halálától is félnek, ami az ellenséges indulatú testvéreket végre csakugyan kibékíti egymással. Fortélyoskodásuk, mint Kazinczy írja, kudarcot vall, s az ő ártatlansága győz. Ezzel szívének minden keserősége megszűnik. Csak József iránt nem tud soha teljesen kiengesztelődni. Látszatra, érintkezésük hangjára nézve testvérileg vannak egymással; de a sokat szenvedett idősb testvér őszinté szeretetet nem érezhet öccse iránt.¹⁸ A nagyszony azzal a meggyőződéssel tekinthetett élete végén gyermekeire, hogy az ő akaratát tiszteletben tartják s egymással testvéri szeretetben élnek. Ferenc "a' gyermeki hűség legszentebb érzéseivel" szánja szenvedéseit. "Mind én, mind feleségem gyönyörűségünknek tartanánk, - írja neki 1811. máj. 21-én - ha az Asszonyám gyengélkedéseim 's fájdalmain gyermeki gondoskodásunk által enyhíthetnénk, 's ámbár tudom, hogy azt minden testvérem egész tőle kitelhető módon tenni kész, de elmondhatom magamról 's feleségemről, hogy hívebben ezt a gyermeki kötelességet egy sem tenné mint mi fognánk."¹⁷ S midőn a következő évben Dénes öccse halálos beteg, s Nagyváradon úgyszólván együtt van az egész család: anyja még érezheti a gyermekei közti ragaszkodásnak legalább külső kifejezéseinek való örömet.

A rég óta húzódozó testvéri viszály ez erős hullámzásaiban az újonnan rakott családi fészkek nyújt enyhületet Kazinczynak. Bármily zimankós felhők fenyegetik is e fészket kívülről, bel-

ső világa boldogságot áraszt rá. Ha feleségét karjai közt tartja, keble lassú pihegését figyeli, vagy ha Zsófia az esti szürkületben leánykori kedves hangszerén, hárfáján egy-egy dalt játszik s mellé lágyan zengő hangjával ifjú álmodozásaikat varázsolja vissza, Kazinczy minden szenvedését elfeledi, minden keservét örömet viseli. De amint első gyermekük megszületik, a hárfa nemigen kerül többé kézbe, s a fiatal anya csak Fizsi-jök, majd Zsenijük bölcsője mellett énekelget, míg később az ének is elmarad, noha Kazinczy gyönyörrel hallgatná.²⁰ A mindennapi élet kezdte egészen elfoglalni sokszoros aggodalmával s hamisítatlan örömeivel. Búcsút kellett mondania leánykori ábrándjainak s a hitves és anya kötelességeit teljesítenie. Bár a korabeli francia és német költők műveiből szívesen olvasgatott, semmitől sem irtózott jobban, mint hogy tudákosnak tartásák. Nem azt nézte, miképp élnek mások, milyen javait élvezhetik a sorsnak, hanem hogy mit enged meg vagy kíván a saját élete. Ami ékszert szüleitől kapott, mind odaadta férjének, valamint pár száz forint évi járadékát is, hogy az új gazdaság felállításában segíthesse s terhein könnyíthessen.²¹ A társaságban mindenki szeretetreméltónak találta. Örömet szórakozott férje barátaival, akik igyekeztek kedvét keresni, amit ő nyájasságával viszonzott. Ha cselédjeik vagy a közeli helységek rutén papjainak körében tartózkodott, éppen oly természetes őszinte modorú volt, mint a műveltebbek közt. Szívesen elment velök táncolni, ha jó kedvre pezsdültek, és soha eszébe nem jutott grófi származása. Mélyen fájlalta azokat a családi háborúságokat, amelyeknek most már maga is tanúja, ha nem is részese volt. Ha látta, mennyit kell tűnie férjének testvéreitől, vagy éppen egy-egy hevesb jelenet élénkebben megragadta, még álmából is felriadt, sőt ágyából is kiugrott, hogy ne hagyják az ő Kazinczyját megölni.²² Olykor ha anyai és gazdasszonyi gondjai engedik, férje íróasztala mellé ülve olvasgatja kedves íróit, Lessinget, Schillert, Goethét és Richardsont, s ha valamely rész különösen megkapja, férjéhez fordul s hangosan olvassa el neki is, nem törődve annak bár-

mily sürgős dolgával. Máskor meg ha gyöngytyúkjai és górcsirkei ablakuk alatt szedegetnek, hirtelen felszökik ültőhelyéből, hogy morzsát vagy valami szemet szórjon nekik, nem bánva, bármiképp zavarja is férjét, akit már-már meg akar szállni a gonosz lélek, hogy kifakadjon, de Zsófiának egyetlen pillantása elég, hogy férje duzzogása mosolyra változzék s örömkönyveket hullasson áldva Istenét, akinek "mindenhatósága az aszszonyi lélek' szépségét tudta alkotni." No az igaz, - zsémbel szeliden Zsófia - nekem olyan férjem van, aki egész nap olvas vagy ír, s az ember elfeledheti mellette a beszédet is. Ilyenkor ráparancsol férjére, hogy míg ő künn jár, nem bánja, ha folytatja is az írást, de ha visszatér, hagyjon fel vele. A nevelésről szóló elméleti és gyakorlati könyvek iránt legjobban érdeklődik és szemrehányást tesz férjének, hogy az efféléket nem olvashatják együtt. Különben kerülve kerüli a regényekből kiszedett szólásokat s esze ágában sincs, hogy ilyenekkel akarjon feltűnni a társaságban. Ritkán ártja magát férje dolgába, s nem mondhatni, hogy férje írói lelkesedésének a maga sugalmaival szárnyakat adna, mint Dessewffy József grófné vagy Vay Miklós báróné a saját férjének. Jobban szeretné, ha Kazinczy többet forogna gazdasági dolgai között, minthogy napról-napra íróasztala mellett ül. Aligha fogja fel egész mivoltában férje működésének a nemzeti műveltségre teendő hatását, s nem igen van tisztában: miért költ annyit oly kiadásokra, amelyekből semmi sem térül meg. Ifjabb éveiben szívesen lovgol férje mellett; később már csak a gazdasági dolgokra ügyel; nemcsak majorságára van gondja, hanem az istállókra, ólakra s a künn dolgozó emberek szorgalmára is. Ha érkezése van, örömmel húzódik meg férje szobájában s pörgeti kerekese guzsaját.²³ Jó gazdasszony; hamar belátja, hogy férje mulasztásait neki kell pótolnia. Rendkívül gondos és gyöngéd anya. Eleinte maga szoptatja gyermekeit s "nem engedi magát e' szent kötelesség teljesítésétől megfosztani, melly egyszersmind öröme is." Az 1807. dec. 4-én született második gyermeküket, Eugeniát, már tizenöt hónapig szoptatta, ami miatt nagyon kiszáradt.²⁴

Anyai féltékenysége most, hogy első gyermekük meghalt, még önfeláldozóbbá tette. 1809. október 15-én Thalia nevű leányuk, 1811. június 18-án Emil nevű fiuk született. Családi boldogságuk ezzel tejessé lőn, de egyszersmind az anyai gondok is megszaporohtak. Most már a kertészkedésre nem maradt ideje, de egyéb gazdasszonyi teendőit folyvást szorgalmasan végezte. Nem zúgolódott a sorsnak olykori kemény csapásai ellen, bár megtörtént, hogy midőn élet-halál közt lebegett is, magára volt hagyatva.²⁵ S a válságos pillanatok múltával maga küldte dolgai után férjét s a viláért sem kívánta, hogy mellette virrasszon. Anyai gondjait nemes eszményiség tartotta össze. Arra törekedett, hogy gyermekeit magukhoz méltókká, a jó és szép szeretetére nevelje. Házasságuk évfordulóján férjének falra akasztott arcképét mutogatja pár hónapos csecsemőjének s többi gyermekeivel is iparkodik a művészet azon néhány remekét korán megismertetni, amelyeknek metszetei férje szobáját díszítették.

Vallásos volt minden bigottság nélkül; hűséges követője a katolikus hitnek, anélkül, hogy alapelveiről mélyebben gondolkozott volna. Szerette a maga vallását, mert abban nevelődött s nem látta be, miért ne szeresse. Egyetlen zokszóval sem bántja a többi felekezetet, bárha nem érti is a köztük kifejlett különbséget, lehetőleg józanul ítél az arra vonatkozó kérdésekben. A vallás neki a szív ügye s megszokott tápláléka. Este, reggel imádkozik, néha hangosan is, hogy férjét is áhítatra bírja. Ezt az érzést gyermekeibe is beléjük oltja, mintha sejtené: mennyit köszönhetnek majd a vallás vígaszának az élet súlyos megpróbáltatásai között.²⁶

Jól választani s megelégedni a maga sorsával: ebben látja Kazinczy a családi boldogságot. Ennek fényes napja süt a széphalmi udvarházban, s Kazinczyt mint fiatal férjet és több gyermekű apát szerencsésnek mondják, több vídamságot s életkedvet vesznek észre arcán, mint bármikor azelőtt. Még Dénes öccse is dicsekedve emlegeti: mily szép házanépe van bátyjának. Ragaszkodik is feleségéhez szívének minden dobbanásával

s kívánságból sem vét férji hűsége ellen. Házassága előtt valahányszor szerelmes volt, mindég bántotta a féltékenység; most nem ismeri e testet-lelket ölő szenvedélyt. Hitvese iránti szeretetét elméjének gyönyört árasztó sejtelmeivel is erősíti, meggyőzve önmagát, hogy felesége nemcsak annyi mint ő, hanem több nálánál. Nincs igazsága szerinte Rochefoucauldnek, hogy házasság csak jó van, de gyönyörűség is, mert az övé gyönyörűség is. Szemere Pál tőlük kap kedvet a házassághoz. Döbrentei Erdélyben elhíreszteli: mily ritka családi boldogság honol Széphalmon. Kazinczy nem győzi eléggé csodálni feleségében az asszonyi lélek tisztaságát, amely által a Teremtő önmagát dicsőítette meg. S mikor két-három kisedet anyjak körül lát, vagy észreveszi, hogy az idegenek is rajtuk felejtik tekintetüket gyermekeik, vagy mikor már a gyermekek lelki tehetsége napról-napra mind jobban nyilvánul: családi boldogsága betölti egész lelkét. Mint a fiatal apák szokták, ő is gyakran emlegeti barátainak: mennyire szeretné, ha gyermekeik összeházasodnának. Hanem ha valamelyik gyermeke megbetegszik, apjuknak sem éjjele, sem nappala; ágya szélén viraszt s a leggondosabban ápolja. Lépten-nyomon meglátszik rajta az idősb apák gyöngédsége s gyöngesége. Amennyire meg van edzve az élet csapásainak elviselésére, annyira megrendíti feleségének vagy gyermekeinek betegsége. Ilyenkor mindjárt a bekövetkező legrosszabb eset foglalkoztatja s lesújtva érzi magát. De első gyermeke halála után megkiméli a sors hasonló fájdalomtól, s ő a családi boldogság verőfényében minden szenvedéséért jutalmat talál. Sőt az a felfogás gyökerezik meg benne, hogy a Gondviselés csak azért vitte az örvény szédítő mélységein által, hogy aztán kárpótlást nyújthasson neki feleségében. "Ő rendeltetett - írja - a' sors által élettemnek keserveiért poltolékom lenni, 's az is minden mérték nélkül. Boldogabb egygyességet én nem ismerek, nem képzelhetek". Ha valaki tanúja házi boldogságának, igaznak kell találnia Lessing mondását, hogy "a' Gondviselés mindíg ad poltolékot a' jó embernek"; s ha az élet bajaitól nem tud is megmenekülni, oly szépnek találja családi körét, hogy hajlandó megköszönni

a sorsnak, hogy "szerencsáját így alkotá." "Ha - írja Gyulay Ferenc grófnénak - boldogságot akar Nagysád látni a' földön, azt minden bántságok mellett is az én házamban fogja lelteni. Minden bántságok mellett is, mondom, mert azokat én is szenvedek. De azt szenvedni könnyű annak, a' ki illy boldog mint én vagyok."²⁷

Ez a felfogás nyilvánul Kis Jánosnak a Kazinczy Ferencnek öszvekelésére című bölcselkedő versében, amelyet szerzője a házasság himnuszául tervezett, de voltaképp a méltatlan üldözések jutalmául nyert boldogság magasztalása. Kazinczy levelei sugalmazták; ezek után mondja Kis János:

Édesebben örülsz felderült egednek
Te is, hogy gyászszobak voltak életednek
Eddigi sok éjjeli,-

és, hogy a tenger bős habjai után következett csöndes nyugalomban élő férj boldogságát példa gyanánt veszik a késő unokák.

Kazinczy úgy tekinti a saját házi körét, mint amelyben elsímulnak a mindennapi élet lelket ölő küzdései. Nemcsak a táj szépsége vonzza őt a Sátorhegyek bérceitől koszorúzott halomra, hanem hogy családi otthona régi lakhelyétől távol zavartalan legyen s mintegy rejtve maradjon az irígy vizsga ezemek elől. Ifjabb éveiben volt része a városi lakásban is, de most elvonulva akart élni magának és családjának, noha az akkori közbiztonság mellett, midőn napról-napra rablásról s gyilkosságról lehetett hallani, ehhez nem csekély bátorság kellett.²⁸ De a kellemes tájon való falusi lakás valamely nagyobb városhoz közel, mívelt, jó emberektől sem távol, oly ingerrel volt reá, mint maga mondja, hogy örömebb élt Széchalmon, mint Párisban.²⁹ Háza messzire ellátszik a domb ormárról, s az öles nagy ablakok a felvilágosodás hívét, a "setétutálót" sejtetik lakójában. Vele egy kedves asszony kisgyermekével, képek és könyvek közt. Az udvarháztól délnek és keletnek messzire nyúló rétek, szántóföldek, észak-nyugatnak, száz ölre a' háztól egygy szent tölgy liget, 's azon felül a' bortadó tetők," aztán egy szelíd patak s az éj csöndjében a malmok zörgése hatnak varázserővel lakóira, akiknek feje

- - a' gonosz sors üldözéseinek
 Nem gyáva homlokot vet ellenébe,
 Nem retteg semmit, és semmit nem óhajt,
 Békében él magával 's a' világgal. 30

Új otthonának szívet élesztő derűje többet ér szemében a nagyvilág minden ragyogásánál, s a tizenkét esztendeig szörnyű örvények közt vergődő lelke a független nyugalomban, áldott jó hitvese mosolyában s apróságai vídám játékában több örömet s boldogságot talál, mint a nyilvános szereplés minden izgalmaiban, pedig ez is hatalmasan táplálja munkakedvét. Neki a nagyvilág Széphalom; bizonyára "Tibur és Praeneste nem lehetett szebb"; vagy mint máshol éneкли:

E' világ' minden zugolyái közt, oh
 Széphalom, nékem te nevetsz leginkább.

Szeretet s nyugalmas otthon után sovárgó lelke kiszakítja magát a mindenünnen fenyegető aggodalmak közül s nem engedi, hogy a mindennapi élet bajai erőt vegyenek rajta. Még jó ideig éreznie kell a hiányokat gazdaságában, de az ő derült életkedve s emelkedett világnézete látatlanokká teszi azokat. A szenvedések iskolájában megedzett, béketűrő természete, amely mindennek megtalálja jó oldalát, hamarosan megbarátkozik a minden új gazdaságot kísérő nehézségekkel.

Negyvenhét éves, midőn a maga kezére kezd gazdálkodni oly időben, amely a sokkal nagyobb vagyonú gazdákat is folyvást elsúlyedéssel fenyegeti. Mint később annyiszor panaszolja, az a legnagyobb baja, hogy nem kap kölcsönt, legalább nem annyit, hogy gazdaságát jobb láhra állíthassa. Kis birtoka még nagyobb szorgalom mellett is próbára tette volna gazdasági készségét. Hátha még hozzávesszük, hogy sokszor a legszükségesebb segéd-eszközökben is hiányt szenvedett, még szalmája sem volt elegendő; marháit is el kellett prédálnia, hogy pénzhez juthasson. Jóllehet anyja a jogügyi igazgató követelését, amelyre Kazinczy kölcsönt vett, kifizeti s az álmosdi egyezségben ígért kétszáz forintot ötszázra emeli; s jóllehet más tekintetben is

Ügyekszik segíteni pénzzel, terménnyel, jószággal s a háztartásra szükséges egyéb holmival: cselédjei és zsellérei annyit fölemésztének jövedelméből, hogy adósságai egyre szaporodtak. Már 1808-ban kilencezerre rúgnak, s évenként 540 forint kamatot kell fizetnie.³¹ Széphalmon megtelepedvén, legott számot vet anyagi helyzetével, s belátja, hogy a szőleje jövedelmét inkább felhasználhatja adósságai törlesztésére, mint a szántóföldjéét. Azért ragadja meg az alkalmat az említett szőlő vételére, amelyet öt év múlva 600 Ft. veszteséggel ad el, de helyette a köveshegyi szőlőjét veszi, amely kitűnő bort terem. Csakhogy a hitvány időjárás miatt a szőlő alig érik meg tökéletesen. 1806-ban még sikerül neki néhány hordó aszúbort szűrnie, de aztán évekig gyöngé minőségű terem, úgyhogy számításai-
ban egyre csalódnia kell. 1807-ben elég bőven, de közönséges terem; aszú semmi. Az 1808- és 1809-i termés egyaránt csekély; a sok eső miatt a szőlő megrothad, a fürtök lehullnak. Ha toronyai kisbirtoka ki nem segítené, nem volna sem gabonája, sem szénája.³²

Emellett csapások látogatják. Alighogy Széphalomra telep-
szik, akkor télen megég hatóles szénakazla. 1810. június 3-án a dér sok kárt tesz szőleiben, s ugyanakkor a nagy felhősza-
kadás a földjét szegélyező kis patakot, amely átcsap kertjé-
be, jórészen elhordja a munkált földet, majd száz darab olt-
ványát összetördeli, három évvel azelőtt ültetett szilvafáit
gyökerestől kiforgatja. A dér csípte szőlő ki nem heverheti a
csapást s meg nem érik. Az a szőleje, amely máskor 45 hordóval
termett, mindössze 9 hordót adott. Ha nem az árával meg lehe-
tett elégedve. Az 1806-i aszúból már a következő évben 35 ara-
nyon adott el egy átalaggal /kb. 60 liter/; Cserey Farkas há-
rom átalagért 1012 rajnai forintot fizetett neki. Így egy-
egy ezer forinttal sikerül régebbi adósságait törlesztenie.
Csakhogy az ország silány közigazdasági helyzete, a hadi adó
emelkedése, a szertelen drágaság minden igyekezetének szár-
nyát szegi! Családját a legszükségesebbre szorítja, de még
így is nagy megerőltetéssel tud jövedelmével boldogulni.

S ami legjobban fáj neki: "lelki szükségéről" nem gondoskodhatik. Az 1811. évben köveshegyi szőlejen hatodfél hordó színbora s hat putton aszúja terem, mégpedig olyan, hogy a Hegyalja "a' Tokaji hegy be plántálása óta soha sem termett édebb gyümölcsöt", úgyhogy az az évi termés egész szőleje árát kiadta volna, ha elkél.³³

Látván, hogy az anyjától kapott föld és a jószág jövedelme korántsem elég háztartására, régebben az a gondolat is foglalkoztatja, hogy regmeci birtokukat haszonbérbe veszi, bár tudnia kellett, hogy József öccse mindent elkövet ennek megakadályozására. Valószínű, hogy e tervről hamarosan le is mond.³⁴ Tapasztalván, hogy testvéreinek a cselédjei készakarva tesznek kárt neki, keményen fenyegetődzik, hogy erőszakkal bánik el velük, mert az elégtétel kérés hosszú és késedelmes dolog. A szőlejében szomszédai kapásainak részéről tapasztalt kár ellen pedig a vármegyénél keres orvoslást.³⁵

Míg anyja él, s ő testvéreivel meg nem osztozik az apai és anyai örökségen /1812-3/, nem sikerül sorsát javítania. Ez az oka, hogy régebben s újabban vett könyveit is árúba bocsátja. Gyűjtő szenvedélye gyermekora óta egyre növekszik, de ekkoriban oly könyvgyűjteményt vásárol Bajorországból, amelynek becsét főleg a hazai tudományosság szempontjából igen nagyra értékeli s hazafi kötelességének tartja megszerzését. Már 1805 májusában megköti az egyezséget, júliusban pedig egy átalag aszú árán ismét "becses történelmi dolgokat" vesz. A három szekrény magyar vagy Magyarországot illető könyvgyűjtemény 1805 végén érkezik meg Münchenből, ehhez adja régebbi szerzeményeit s az egészről katalógust készít, hogy mielőbb árúba bocsáthassa. Addig is elhíreszteli: mily unicumok találhatók gyűjteményében, s kedvtelve másolgatja a XV. századbéli gótírási Leonardus Aretinus Atilája címlapját, Martinus archidiaconusnak a Pozsonyban feltetsző üstökös felől 1468-ban Mátyás királyhoz tett jelentése kezdő sorait ismerteti az újonnan kapott térképeit s Pelbart és Michael de Hungaria műveinek őnyomtatványait. Az egész gyűjtemény mintegy 1400 darab könyv-

ből s több mint 900 darab metszetből, vázlatból s különféle térképekből áll. Az árát 2000 rajnai frtra szabja. Elsősorban azt az iskolát kínálja meg gyűjteményével, amelyhez őszinte hála érzése köti: a sárospatakit. Vay József főfelügyelő az egyháztanács gyűlésén pártolja Kazinczy ajánlatát, bár a gyűjtemény árát akkor még nem tudja, de a pénztári állapotra való tekintettel akkor még nem biztathatja. Ezért Kazinczy még ez év őszén háromezer frt adósságától akarván szabadulni, a debreceni főiskolát is megkínálja könyveivel, amelyeket idegen kézre eresztteni helyrehozhatatlan kár, oly kezek közé pedig, amelyek a tudományos kutatók elől elzárnák, "a' Haza ellen elkövetett vétek volna." Alkuban az árából nem enged, hanem ha bármelyik főiskola veszi meg, tetemes összeget odaajándékoz. Csak azt köti ki, hogy Leonardus Aretinus Atiláját, e becses codexhez méltóan ő maga bocsáthassa közre deák nyelvű előszóval és jegyzetekkel, s míg e kiadás el nem készül, a codex nála maradjon. Vay József meggyőződve a felajánlott gyűjtemény tudományos becséről, nem engedi a megvételre kínálkozó alkalmat elszalasztani s mintegy a maga felelősségére lefoglalja a gyűjteményt addig is, amíg az egyháztanács végleg határozhat. A tanács 1806. okt. 5-én elfogadja az ajánlatot, s a könyvek árát részben a jelen levők adakozásaiból szedik össze. A leggazdagabbak közül Vay József 100, Lónyay Gábor s Kazinczy Péter 50-50 frtot adnak, s a szegény Kazinczy 250 frtot enged. Így a gyűjtemény, mivel Kazinczy néhány nagyobb munkát, amelyek a főiskola könyvtárában megvoltak, nem adott át, 1694 frton kelt el. Maga Kazinczy szállíttatta el 1806 végén s 1807 februárjában, megtoldva a katalógusban összeírt műveket majd 200 darabbal.³⁶

Értékesebb könyveiből később is áruba bocsát alkalmilag néhányat, részint jó barátait kínálva meg azokkal, részint a főiskolai ifjúságra számítva. Sárospatakon Kézy Mózes, ekkori könyvtárnok, később az intézetnek egyik legkiválóbb tanára³⁷, közvetíti Kazinczy ajánlatait az ifjúság körében, semmi fáradságot nem kímélve a könyvek minél drágább áron való eladásában.³⁸

Az első nagyobb könyvgyűjteményének kedvező kelete arra bírja Kazinczyt, hogy a még megmaradt darabokat, kiegészítve a Németországból 1808 őszén kapott két nagy szekrény újabb szerzeménnyel, ismét árúba bocsátja. Ezúttal nem a ref. főiskolákat, hanem Jankowich Miklóst /1773 - 1846/, az akkori Magyarország leghíresebb régiségbúváráját és gyűjtőjét kínálja meg könyv-, metszet- és térképgyűjteményével. Ebből Kazinczy legértékesebbnek Appianus 22 táblából álló atlasát s azt a három rézmetszetet tartja, amely II. Rákóczy Györgynek a svéd királlyal való találkozását ábrázolja. A gyűjtemény árát most is 2000 frtra szabja. Jankowich ezt drágának véli s pár száz frt elengedésére szólítja fel. Nincs biztos adatunk, hogy Kazinczy engedett-e; azonban mivel gyűjteménye értékét az előbb eladottal egyenlőnek mondja, valószínű, hogy Jankowich 1700 frton szerzi meg a gyűjteményt, amely Kassáról 1810 folyamán érkezik meg Jankowichhoz Pestre.³⁹

E kísérletein kívül is nem mondhatni, hogy Kazinczy meg ne ragadta volna az anyagi boldogulásnak oly eszközeit, amelyeket másoknál sikereseknek látott. Nem szólva itt írói törekvéseinek anyagi céljairól, hány próbát tesz, hogy jövedelmét gyarapíthassa. Majd a marhatartásból akar valamit szerezni, majd a méhészettel kísérletez, majd ismét csikókat nevel. Aztán azt tervezi, hogy nagyobb mennyiségű bort vesz nyereségre. Csak az a fő baj, hogy a tervek itt is, mint a szellemi téren, egymást űzik agyában, s ő nem igen marad meg állhatatosan egyik mellett sem. Ide járul, hogy a bevétel és kiadás közti egyensúlyt nem tudja megtartani, s mint a könnyelmű emberek szokták, akkor is költ, ha nincs miből. Testvérei s kivált anyja őt is könnyelműnek ítélik csupán azért, mivel tán külsőleg többet mutat, mint jövedelme után várható. Voltaképp fölösleges kiadásnak csak a legnemesb életcélja érdekében tett kiadásait tekinthették, mert oly szenvedélyei sem neki, sem feleségének nem voltak, amelyek a könnyelmű pazarlás vádját igazolhatnák. Még fiatal éveiben is került a bortól zajos és kártyázó társaságokat, annál inkább Széphalomra települése után, mikor nagy ritkán mozdult ki

hazulról, hanemha mulaszthatatlan dolgai miatt.

Azonban emberséges felfogása, a nemes eszményekért való lelkesedése gyakran tétet vele oly kiadást, amely a mindennapi étellel való számításait ingatagoknak mutatja. Ahol segítségre van szükség, ő és felesége mindég oda sietnek, ha maguktól kell is megvonniok. Valódi lelki örömet éreznek, ha valakin segíthetnek, nem nézve korra, nemre, vallásra. Kazinczy dicsekszik, hogy bár felesége mosolyogja a szabadkőművesek szertartásait, de azért minden lépése elárulja, hogy az apja szabadkőműves volt. Egyik nőismerősüket már börtönnel fenyegetik külföldön, s hozzájuk folyamodik. Kazinczyné olvasván a szorultságba jutott asszony levelét, fölteszi magában, hogy mihelyt atyjától évi járadékát megkapja, legott küldi a szerencsétlennek a szükséges összeget. S mintha férj és nő versenyezni akarna egymással a jótékonyág gyakorlásában, a nemes eszménység túlzásában, Kazinczy rendelést tesz bécsi könyvnyomtatójánál, hogy a nála maradt 200 egynehány frtot küldje azonnal a szükségben szenvedőnek.⁴⁰

Ekkoriban történt, hogy Kazinczyné anyai nagybátyja, Roggendorf Kajetán, aki ifjú kora óta folyvást az udvar levegőjében él Milánóban mint Ferdinánd kir. herceg udvarmestere, később meg Paduában mint a pénzügyi kamara elnöke, a Napoleon elleni háborúban hivatalát s minden holmiját elvesztvén, hosszas kísérletezés után hűgához, Török Lajos grófnéhoz folyamodik, hogy utolsó napjait az ő házában a testvéri kéz ápolása mellett élhesse át. A grófné szívesen fogadta volna, de férje megijedt, hogy az udvar körében élt sógora kém lesz házában, s ő többé még saját otthonában sem beszélhet szabadon, megmondta tehát, hogy sógorát el nem fogadhatja. Felesége sírva fakad, de Zsófia vigasztalja: írjunk Ferencnek, adja elő neki a kérést, bizonyos, hogy ő szívesen befogadja a nagybácsit. Nem is csatlódik. Kazinczy átmenvén Kázmérba s hallván a tervet, meleg köszönetet mond feleségének a bizalomért s hamarosan elkészített két szobát a viszontagságos életű gróf számára,

ki 1807 novemberétől 1808. január 7-én történt haláláig a széphalmi udvarházban éli végnapjait, s ott is temetteti el Kazinczy kisleánya sírja mellett.⁴¹

Pár év múlva Kazinczyné Sárospatakra kísérvén világtalan apai nagybátyját, Török József grófit, megáll a gróf volt inasának lakása előtt és szánakodva látja a lebetegedéshez közlgő asszonyt és gyermekeit betegen, éhséggel küzdve, hideg szobában. Valódi mentőangyalként jelenik meg s a szenvedésnek azonnal véget vet, sőt a szegény asszonyt a maga házához veszi, hogy ott feküdjön ki gyermekágyát.⁴² Ha szerencsétlen vetődik az udvarházba, sohasem távozik segítség nélkül. Ha a jószívú úrasszony valami gyámoltalant talál az útban, kocsijára veszi, nem gondolván a kocsis zsémbeléseivel.

"Illyen scénát - jegyzi meg Kazinczy - sokat ád nekem az ég."

A szegénysorsú írók közül is nem egy érzi Kazinczy segítségét. Virág Benedeknek nemcsak fínom aszúborral kedveskedik, hanem a budai tűzvész után 100 frtot küld neki s később művei jövedelméből ugyanannyit. Rummy Károly Györgynek, hogy Sopronba költözhessék, szintén 100 frtot ád s máskor is nemcsak maga segít rajta, hanem Cserey Farkassal is segíteti. A Szárhegyen szerzett szőleje kitűnő borából a barátságának is örömet áldozik, s Kiss János, Cserey, Németh László s Révai Miklós barátainak nem kis összeg árú bort küld. Rabtársai közül Riedel András b. sorsán nemcsak ő maga igyekszik hasonló ajándékkal könnyíteni, hanem Cserey Farkast is ráveszi, hogy pénzzel segítse, amihez nem csekély bátorság kellett, mivel kiszabadulása után minden lépésére figyelt a rendőrség. Volt idő, hogy tekintélyes összeget elosztogatott a megszorultak közt, például 1808-ban kilenc, 1812-ben, e "mindnyájunkra olly felette terhes esztendőben" 600 frtot, pedig Isten-ember tudta, hogy nem sok adnivalója volt; hogy mint osztozatlan hét testvér egyikének rabsága s testvéröccsei fortélyai által szerencséjét örökre megrontva kellett látnia. Gyermekei szaporodtak.

Ádósságai súlyosan nyomták. Lelki szükség volt benne a jó-tékonyság gyakorlása, nem vetve számot a következményekkel. "Én - írja Virágnak - nem vagyok azon okosok között, a' kik midőn a' mások baját látják, kalmári calculust tesznek, ha segíthetnek e, 's mindenkor segítek, mikor van miből, ha osztán meg kellene is koplalnom."⁴³

A széphalmi udvarház egy része kívülről még évekig vakolatlan marad, de sok szegény ember áldása lebeg fölötte. Kazinczy és felesége sok éhező könnyeit letörli, sok özvegyen és árván segít. Cselédjeikkel, zselléreikkel oly emberségesen bánnak, hogy szerencsésnek tartja magát, aki szolgálatukba szegődhetik. Nemcsak az élet terheit iparkodnak rajtuk egyhiteni, mintha azok is a család tagjai volnának, hanem igazi nemes szívvel osztoznak bajaikban. Kazinczy minden nemest emberséges bánásmódra szeretne rábeszélteni a jobbágyok iránt. Évek óta szomorúan látja az adófizető nép helyzetét, nevelésének elhanyagolását, ami oly rettenetes visszahatással van egész nemzetünk sorsára. S mintha Eötvös b. későbbi nagy eszméje már ekkor nyilatkoznék csírájában: a vármegyei közigazgatást is felelőssé teszi a jobbágyság sorsáért. Mert ha "Tiszt viselőink nem szívnák égre-kiáltó vérengzéssel annak a' népnek vérét, melly terhet visel, holott ők magok nem viselnek": "nem süllyedt volna-el Nemzetünk illy rettenetesen." Kazinczy egy vármegyében sem fordulhat meg, hogy a szegény nép "nyúzását" ne látná. Irtózatosság, -úgymond- hogy a szegénységen nem akarunk könnyíteni, hiába mondják az alispánok a gyűlés megnyitásakor, hogy a rendeket az Isten tartsa meg "az adó fizető nép védelmére."⁴⁴

Senki sem jár szívesebben közbe, ha az emberieség követelményeit kell gyakorolnia, a megszorultakat segítenie, és senkiben sincsenek jobban kifejlődve a pártfogás érzelmei, mint őbenne. Nem szólva itt az ifjú írók gyámolításáról, csak a köznapi életben nyilvánuló emberies felfogását érintjük. Az a nemes eszményiség, amely Kazinczynak mint írónak második természetévé lett, a magánembernek is minden

cselekedetére rányomja bélyegét, s mint írói működésében, a köznapi életben is túlzásba viszi, amit nemegyszer szemére lobbantanak édesanyja s testvérei. De ő nyugodt lélekkel viseli a szemrehányást, azt hívén, hogy a jótékonyság gyakorlása emberies kötelessége. Néha a legkényesebb természetű ügyekben is segélyére siet a szívéhez közelállónak. Példa erre a Prónay László bárónál való közbejárás. A báró fia, Simon, az Orczy bárók tisztartójának leányát, Hirgeist Annát, Kazinczy egykori rabtársának ritka szép hűgát vette feleségül, mi az akkori felfogás szerint a főúri körökben mesalliance volt. Az öreg báró nemcsak a menyétől, hanem a fiától is elidegenedett. Kazinczy "a szép Nini" ügyét lelkesen felkarolja. Nemcsak a balvéleményt szeretné megigazítani, hanem a fiatal asszonynak annyi szép tulajdonságát festi az öreg Prónay előtt, hogy az idegenkedés jegét lassanként mégis sikerül megtörnie. A nőnek ő-hozzá írt leveleiből oly részleteket idéz, amelyek annak nemcsak tiszta lelkét mutatják, hanem egyszersmind ipa iránti mély tiszteletét is. Elmondja, hogy ugyanakkor, mikor Prónay Simon a leányt feleségül kérte, már két gazdag és fényes születésű kérője is volt. A nő pedig lelki nemessége miatt bármely fényes háznak is díszére válnék, amit következő szavai is bizonyítanak: ha megszakad is a szíve, -úgymond- ha a szenvedések végkép elgyötrik is, férje apját megkeseríteni nem fogja; vagy: semmi sem fáj -írja- az én szívemnek annyira, mint ha azt látom, hogy az ipam félreismeri a fiát; Simon nem dacból vagy hidegségből hallgatott, hanem fájdalomból, hogy apját még jobban megbántja. Legalább szánalomért esd a sokat szenvedett nő iránt, hogy gyermekei atyjától elszakítva ne kelljen élnie, s végre az örök végzések segélyéhez folyamodik, mivelhogy "dolgainkat **egy** látatlan kéz kormányozza."⁴⁵

Hogy a való élettel folytatott számításai akárhányszor balul ütnek ki, mindez nem veszi el kedvét, csak emberbaráti szíve sugalmait követhesse. Reméli, hogy anyja és felesége szüleinek halála után tetemesen javul majd sorsa,

könnyebben rendezheti anyagi ügyeit, s talán olyan kedvteléseinek is engedhet, amelyeket eddig kénytelen volt megtagadni. A való életben is a jövőt látja maga előtt, ennek a terveit szövögeti, megkeményítve lelkét a rázúduló csapások ellen. Hiszi, hogy a maga és felesége örökségéből egészen talpra állhat, s nemcsak adósságait fizetheti ki, hanem irodalmi céljaira is többet áldozhat. Ipa 1809 őszétől folyvást betegeskedik. Különbösen is lelkének már minden elevenességét elvesztette, s túlságosan félnékké lett, amit ellenfelei elmebeli tompaságnak híreszteltek. Alig is volt most már gondja egyébire, minthogy vagyonának megmentett része, kázméri birtoka, három gyermeke között egyenlően osztassék fel. Ily értelemben intézkedett szóval és írásban;⁴⁶ de végakarata éppen oly szerencsétlen volt, mint egész pályája. Mikor 1810. június 23-án meghal, Kazinczyné attól a csekély segítségtől is elmarad, amelyet évenként apjától kapott. A bátyja, Török József gr., nem hajlandó apja végrendeletét tiszteletben tartani, amiből aztán - mint alább látni fogjuk - évekig húzódó nagy pör lett. Napa még hat évig él, s addig Kazinczy sem tehet semmi törvényes lépést az örökséget illető követelésére nézve. Csak amit az álmosdi egyezség biztosít számára, abból éldegél 1812-ig, anyja haláláig. De bármi nehézségekkel küzd is az anyagi téren, valódi élethivatásáról soha egy pillanatra sem feledkezik meg.

J e g y z e t e k

VÁCZY JÁNOS "Kazinczy Ferencz és kora" című, a Tudományos Akadémia által jutalomban részesített munkájának I. kötete az Akadémia kiadásában 72 évvel ezelőtt, 1915-ben jelent meg. A 639 oldal terjedelmű kötet 1806-ig kíséri alapos figyelemmel a kort és Kazinczy pályáját. A nagyszabású mű második kötetének nagyobbik része is elkészült végleges kidolgozásban; a 443 kéziratos oldalra terjedő kézirat a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában található. Ez az 1820-as évekig követi a pálya alakulását. Öt fő fejezet készült el teljesen. Ezek címe: Széphalom - Köz - és irodalmi állapotaink a XIX. század két első évtizedében -

Az izgató - Kazinczy a magánéletben - Kazinczy legkiválóbb fordításai. Ennek az anyagnak hozzáférhetővé tétele is feltétlenül indokolt. Addig is, amíg a megjelentetés feltételeit sikerül megteremteni, részleteket közlünk évkönyvünkben Váczy életrajza II.kötetének kéziratából. Ezúttal az első - "Széphalom" című - fejezet első alfejezetét közljük. Meg kell jegyeznünk, hogy Váczy János "Széphalom" címmel mutatványt közölt a Budapesti Szemle 1907-ben megjelent CXXXI. kötetének 322-347. lapjain. Az általunk most az eredeti kéziratból közölt részlet gondolatmenete a Budapesti Szemlében megjelent részlethez hasonló, de nem egyezik meg vele szó szerint.

Közlésünk szöveghűsége törekszik. Némi vita után azonban úgy döntöttünk, hogy a mai helyesírást követjük a névmások, a helynevek egybeírásában /tehát a minek, a mely, mind untalan, Sátoralja-Ujhely helyett aminek, a mely, minduntalan és Sátoraljaújhely alak szerepel/, követjük az egyszerűsítés elvét a kétjegyű mássalhangzók kettőzésében /így öccsével helyett öccsével formát írunk/, s elhagyjuk a köznevekből a cz betűt /helyette c szerepel/. Természetesen a Kazinczytól vett idézetekben mindenütt meghagytuk pontosan az eredeti írásmódot.

Az alábbiakban Váczy János lábjegyzeteit adjuk. A közlést saját jegyzetekkel nem kísérik.

/A szerkesztő/

¹ L. az I. köt. 584-5.1.

² Levele anyjához 1806. jún. 2. A M.Tud.Akad. könyvtára: Irod. Lev.

³ Kazinczy Fer. Levelezése, IV. köt. 83., 91-2., 95., 104.1. - Széphalom és házi dolgom című följegyzései az Irodalomtörténeti Közlemények 1904. évf. 228-31.1. - Diariuma, u.o. 1905. évf. 345.1.

⁴ Kazinczy F. Lev. IV. köt. 184., 185., 188., 198-200.1.

⁵ U.o. 273., 278., 306-308.1.

⁶ U.o. 277., 300.1. - Széphalom és házi dolgom az id. h. 227.1.

⁷ U.o. 226.1.

⁸ /Ilyen számú széljegyzet nem található a kéziratban. A szerk./

⁹ Joann. Lipszky de Szedlusna: Tabula generalis Regni Hungariae, Croatiae at Slavoniae, nec non Magni Principatus Transylvaniae generalis... Pesthini, 1806.

¹⁰ Az I. köt. 412-413.1.

¹¹ Kazinczy F. Lev. VI. köt. 110., 191., 282.1. XVI.köt. 483.1.

- 12 Magyar Nyelvőr 1912. évf. XLI. köt. 388.l. Valóban a Szamota-Zolnai-féle Oklevél-szótár 915 hasábján 1450-ből idézi e nevet így: Possessionis Zepbanya alio nomine Banyachka vocate ! in Com. Zempl. - Kazinczy pályájának második felében részletesen ismerte Zemplén vármegye történetét s régi földrajzát; de mikor e nevet először adta a helységnek, fogsága előtt, semmi valószínűség sem szól amellett, hogy már akkor tudta volna, hogy a község régi neve Szépánnya volt; annál is kevésbé, mert hisz maga mondja, hogy eleinte Praenestének akarta nevezni Horatius birtoka példájára. Széphalom és házi dolgaim című följegyzései az Irodalomtörténeti Közlemények 1904. évf. 223.l.
- 13 Kazinczy F. Lev. IV. köt. 103-107. 168-170.l.
- 14 Kazinczy F. Diariuma, Irodalomtörténeti Közlemények 1905. évf. 339-42.l.
- 15 A M. Tud. Akad. könyvtárában: Irod. Lev.
- 16 Kazinczy F. Lev. IV. köt. 192.l.
- 17 A levél eredetije a Kisfaludy-társaság levéltárában.
- 18 Kazinczy F. Lev. V. köt. 203., 235-6. 367, 473.l. VI. köt. 81, 197, 251.l. VII.köt. 496. VIII. köt. 1. 571.l. IX. köt. 234-41, 391.l. Irodalomtört. Közl. 1903. évf. 363-71.l.
- 19 A M. Tud. Akad. könyvtárában: Irod. Lev.
- 20 Kazinczy F. Lev. III. köt. 233., 249., 253. 273, 435. I. V. köt. 240.l. IX. köt. 4.l.
- 21 U.o. V. köt. 203.l. IX. köt. 130.l. Irodalomtört. Közl. 1911. évf. 447.l.
- 22 Kazinczy F. Lev. III. köt. 311., 392-3.l. IV. köt. 576.l.
- 23 U.o. III. köt. 260.l. IV.köt. 518-9.l. V.k. 98-99.l. VII. köt. 195.l.
- 24 U.o. VI.köt. 236.l.
- 25 U.o. VIII.köt. 588.l.
- 26 U.o. IV.köt. 27., 578-9.l.
- 27 U.o. III.köt. 233, 249, 253.l. V.köt. 150, 240, 272, 450.l. VI. köt. 15, 16.l. VII.köt. 312.l. VIII.köt. 190, 608-9.l. XII.köt. 146, 363, 407.l.
- 28 U.o. III.köt. 494.l.
- 29 U.o. IX.köt. 424.l.

- 30 Eggy Római Arcászhoz; u.o. VIII.köt. 362-3.1.
- 31 U.o. VI.köt. 56.1., XVII.köt. 460. 468.1. Irodalomtörténeti Közl. 1903.évf. 363. 365. 370.1.
- 32 U.o. V.köt. 352, 435.1. VI.köt. 6, 109, 204, 253. 1. VII.köt. 38.1.
- 33 U.o. VII.köt. 492, 519, 520, 522.1. VIII. köt.139-140, 153, 220.1. IX.köt. 103, 107.1. XVII.köt. 460, 468.1. - Széphalom és házi dolgaim című följegyzései az id.h. 224.1.
- 34 Anyjához írt levelének kivonata az Irodalomtört. Közl. 1903. évf. 370.1.
- 35 Kazinczy F. Lev. III.köt. 104.1. X.köt. 86.1.
- 36 U.o. III.köt. 336, 389.1. IV.köt. 37, 224, 242, 286, 328, 340, 499.1.
- 37 Kézy Mózses 1781.nov.6. Fehérgyarmaton /Szatmár várm./ született és 1831. júl. 31. halt meg. Mint sárospataki deák oly hírnévre tett szert latin s görög nyelvi ismereteivel, hogy már 1808-ban, tanulmányainak végeztével tanárrá választották s 2 év múlva külföldi tanulmányra küldték. Az 1810-ben Napoleon házasságára írt De nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae Austriae című deák ódáját Kazinczy közbenjárására gr. Esterházy József zempléni főispán Bécsben velinre nyomtatta, hogy okkal-móddal Ferenc császárnak és vejének is bemutathassa. E költeményt Heyne, az akkori német klasszikus philologusok feje, is figyelmére méltatta, s midőn Kézy Göttingában meglátogatta, Heyne e szókkal fogadta: "Nosco te." Kézy 1813 őszén foglalta el tanzsékét s a mennyiség- és természettant tanította. Latin versei összegyűjtve Opuscula poetica címmel 1822-ben, mennyiség- és természettani, geometriai latin s magyar nyelvű iskolai könyvei 1818-tól kezdve 1831-ig jelentek meg Sárospatakon. Kazinczyval 1808-tól kezdve szoros barátságban élt.
- 38 Kazinczy F. Lev. V. köt. 294-5.1. VI.köt. 136.1.
- 39 U.o. VI.köt. 133, 214, 278.1. VII.köt. 22. 188.1.
- 40 U.o. V.köt. 356., 404.1.
- 41 Széphalom és házi dolgaim című följegyzései az Irodalomtört. Közl. 1904.évf. 226, 229.1.
- 42 Kazinczy F. Lev. VII.köt. 223.1.
- 43 U.o. IV.köt. 521.1. V.köt. 46, 221, 356, 404.1.VI.köt.
- 44 U.o. IV.köt. 573.1. VIII.köt. 558.1.
- 45 U.o. V.köt. 341, 399, 402-3.1.
- 46 U.o. VII.köt. 539, 543.1.

Kamody Miklós :

Levelezés és utazás Kazinczy Ferenc korában

Kazinczy Ferenc levelezésének nagyérdemű feldolgozója, Váczy János szerint Kazinczyt a világirodalom legnagyobb levélíróival, pl. Ciceróval vagy a 17. század francia levélíróival lehet összehasonlítani. Hazai értékelése annál inkább fokozódik, minél behatóbban elemzik a felvilágosodás, a nyelvújítás és a nemzeti öntudat kifejlődésének időszakát. Németh László Kazinczy irodalmi tevékenységét értékelve "az irodalmi élet telefonközpontjának" tekintette.¹

Kazinczy levelei a kor eszméinek, művelődésének helyzetét tükrözik, rávilágítanak a mindenkori politikai, gazdasági helyzetre, ide sorolva a közlekedési és levelezési viszonyokat is. Alig van olyan levele, mely valamilyen módon ne utalna korábban kapott, küldött levélre, újságra, könyvre. Napjában több levelet írt és boldogtalannak érezte magát, ha egy-egy olyan napja volt, mikor semmiféle levelet nem kapott a postáról, de annál nagyobb volt az öröme, ha egyszerre több levele érkezett. Új levelezőtársait örömmel üdvözölte. Levelezése révén a korabeli Bányácskát, melyet Széphalomnak nevezett el, irodalmi központtá tette. Leveleivel behálózta az egész országot, pótolta az időszaki sajtót, annak hiányait.

Levelezését Váczy János 1890-1911 között 21 kötetben /5 648 levél/ tette közzé, ezt követte a 22. kötet, melyet 1927-ben első pótkötetként Harsányi István állított össze, majd 1960-ban a második pótkötet. Az elveszett vagy lappangó levelek száma még mindig több százra tehető. A 23 kötetnyi ismert levélből 3 046-ot Kazinczy küldött, 2 748 pedig hozzá érkezett.

Kazinczy sokat utazott, még idős kora, betegsége sem gátolta meg ebben. Nincs olyan közlekedési eszköze korának,

amit fel nem használt volna; a pesti fiakertől az ökrös szekéren, gőzhajón keresztül a postakocsiig. Útjainak leírása élmény az olvasó számára.

E szerény tanulmány célja Kazinczy korának hírközlési és közlekedési körülményeit a korabeli rendeletek és gyakorlat tükrében bemutatni /a posta helyzete, postavonalak, menetrend, díjszabások, címzés, feladás és kézbesítés, korabeli közlekedési módok, eszközök, útviszonyok/.

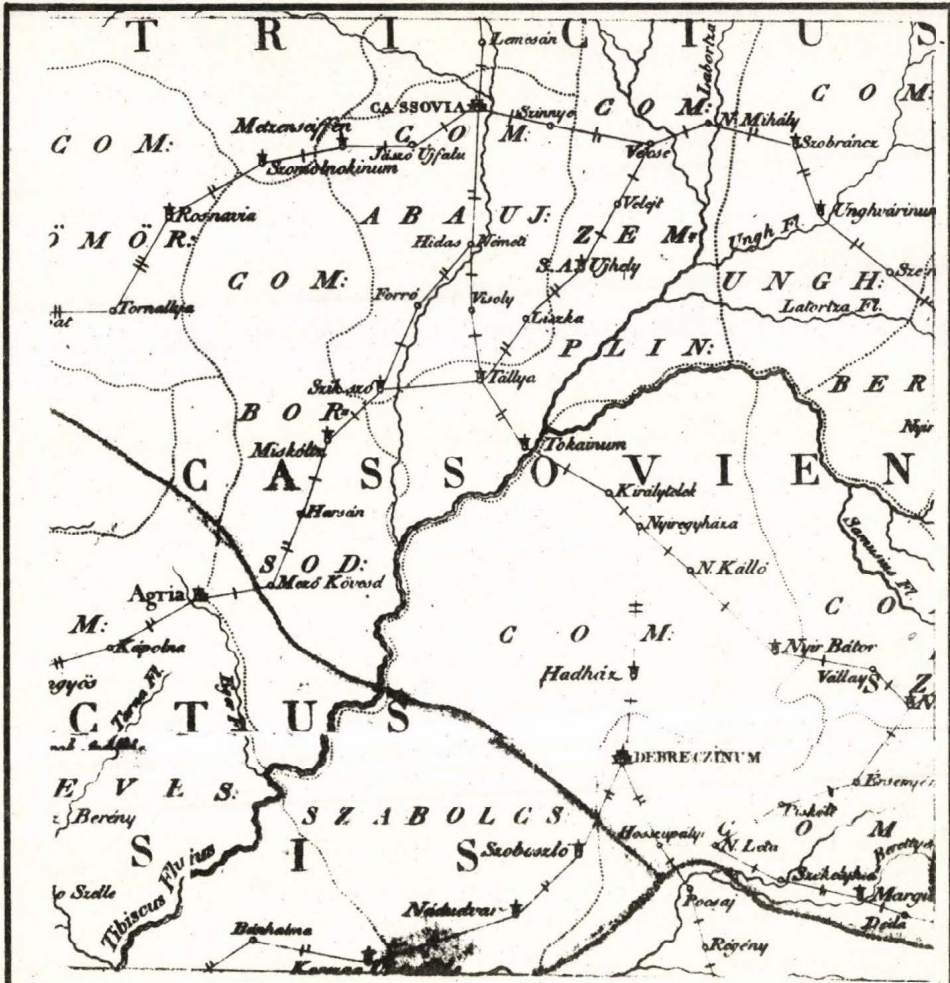
Nem céloim a levelezés irodalmi vonatkozásait mélyebben érinteni, annak értékelését az arra hivatottak már korábban elvégezték.

A kor postájának megismeréséhez azonban rövid szakmai, történelmi tájékoztatás indokolt.

1.

A 18. század közepéig a magyarországi posták újjászervezése a Habsburg-ház politikai érdekeinek megfelelően befejeződött. III. Károly /1711-1740/ a postákat 1723-ban állami kezelésbe vette, de megtartotta felette a Paar-család, mint generális postamesterek irányítását. Mária Terézia /1740-1780/ merkantilista politikája a postát a Habsburg-ház gazdasági, majd mindjobban politikai céljaira használta fel. 1749-ben az egész birodalomra érvényes postarendtartást adott ki. Bécsben udvari postabizottságot létesített, melyhez a magyarországi posta hálózatának működtetése, irányítása is - hasonlóan a többi tartományokéhoz - tartozott. A birodalomban egységes postakezelést és díjszabást valósítottak meg, még a személyzeti ügyekben is Bécsben döntöttek. A megyei közigazgatási szerveknek a postaügyek irányításába kevés beleszólásuk volt. Feladatuk lett volna a postautak, hidak, révek, töltések építése, karbantartása, a postaállomások munkájának helyiséggel, postafölddel való segítése, aminek azonban vonatkoztak eleget tenni.

A kiépült postahálózat központja Buda volt, innen indult ki a magyarországi nyolc fő postavonal, valamint a nagyobb helységektől kiágazó mellékvonalak. Az 1749. évi posta-

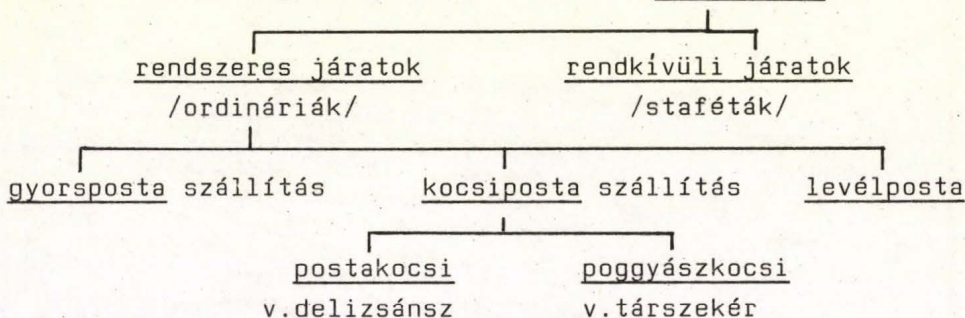
KARACS FERENC térképe, 1802 /részlet/

A postatávolság jelzése: dupla másfél egy fél

Kolozsvárról
Zemplén vármegyében Deb
Karacsony Ferenchez
Urnak
Debreczenum
Tóthajmán
A. Ujhely
Széphalomban

Bölöni Farkas Sándor
 Kolozsvárról Szépha-
 lombba küldött levelé-
 nek címzése 12 kraj-
 cárral terhelten, az
 útirány megjelölésé-
 vel

rendtartás két nagy csoportba osztotta a postajáratokat:

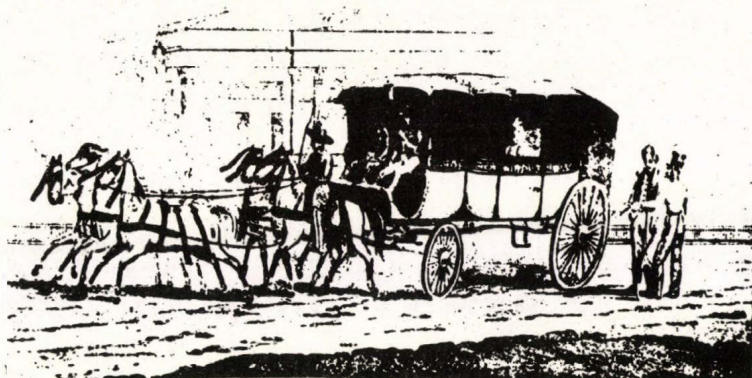

A rendszeres járatok meghatározott időben és útvonalon közlekedtek. A rendkívüli járatok alkalmanként, az utazó, vagy feladó kívánságának és díjlerovásának megfelelően a postamester lovaival, esetleg kocsiján közlekedtek. Személyeket, árút szállítottak, kocsisuk apostalegény volt, aki a kitérést követelő postakürtöt fújta, jelzést adott a lóváltásra stb. A gyors lóváltást a vonalmenti postamesterek biztosították. Ez a közlekedési és hírközlési mód a postamesterek magánvállalkozása volt, ami a jövedelmük nagy részét képezte.

A gyorsposta két útvonalon járt: Budáról Bécsbe és vissza, valamint Pozsonyból Bécsbe és vissza. Mindkettő 1750-től fogva naponta közlekedett; személyeket, leveleket, öt font súlyig csomagot szállított, a bécsi kocsiposta-főigazgatóságához tartozott.

A postakocsi vagy delizsánsz első, 1749-től használt változata csak egyes vonalakon, kezdetben kéthetenként szállított utasokat, levelet, kevés árut. Ha sok volt az áru, úgy külön poggyászkocsival szállították utána némi késéssel. Ez a járat is a bécsi kocsiposta-főigazgatóság irányítása alá tartozott, melynek Budán és Temesváron ellenőrző szerve volt.

A levélposta járatok, melyből 1749-ben tíz volt, a fő útvonalak mentén behálózták az ország területét; 454 mérföldnyi úton 165 postaállomással tartottak hetenként kétszer kapcsolatot. Mellékutakon, a postamester saját kocsi-

Postakocsi /delizsánsz/ az 1830-as évekből

Post Liszka
 Perillustri ac Teneroso Dno
 Domino Emercio János
 de Runya / viz vizjani
 co mihi dilectissimo.
 per Karla
 Tornalya / Vad Kis-Górá:

Liszlán 1799. január 13-án feladott levél címzése
hat krajcáros bérmentesítéssel A "post Liszka"
kézírás Véber András postamestertől származik

jával vagy lovaslegény útján gondoskodott a levelek szállításáról, szállítási szerződés alapján.

A levélposta-szállítás a magyar helytartótanácsához tartozott, és bevételét a magyar kamarához kellett bizonyos levonással befizetni.

Mivel a személyszállítás nem képezte a magyar király kizárólagos jogát /regálé/, a bérfuvarozás nem volt hazánkban korlátozva. Így létrejöhettek a gyorskocsi-fuvarozási vállalkozások, és a postamesterek személyszállítási tevékenységét is engedélyezték.

Az 1751-1789 közti évek levéldíjszabásának sajátossága volt, hogy belforgalomban a levéldíj felét a feladó, másikfelét a címzett fizette /félportó/. Ezt a levél egyszeri átlós áthúzásával jelezték. Viteldíjként latonként /17.5 gr/ 8, illetve 6 krajcárt /továbbiakban: X/ kellett fizetni aszerint, hogy a levelezés nagyforgalmú főpostahivatalok és azok közé eső posták között történt, illetve a mellékvonalon levő állomások közötti levelezésről volt szó. Külön díjszabása volt a fél latos levélnek, ezekért fél díjat számítottak fel.

Külföldnek számított az osztrák Németalföld, a német-római birodalom, Toscana, Mantua, Milanó területére címzett levél, ezekért fél latonként 6 X volt a viteldíj. Az ajánlott levél viteldíja bel- és külföldön 6 X, és 2 X vevénydíj; ezeket a díjakat feladásnál kötelező volt leróni.

Ezen távolsági levéldíjszabás bevezetésével, amikor a feladási postahelyet a feladónak, elmulasztása esetén a felvevő postamesternek, kezelőnek kellett felírni a levél címlapjának felső részére, honosodott meg a postai helybélyegző, amelyből idővel fokozatosan a köralakú postai keletbélyegző alakult ki, jóval a postabélyeg megjelenése előtt. Észak-Magyarország területén elsőnek Kassa postaállomása használt fém névbélyegzőt 1749-ben, megelőzve Debrecent /1752. április 13./ és Tokajt /1752. július 23/. Sátoraljaújhelynek első bélyegzője leírásból ismeretes, 1806-1818 közt volt használatban: fekvő téglalap keretben "V.S:A:Új-hely" felirattal, ezt követte a két bemutatott ovális formájú rajzos "ÚJHELY" feliratú bélyegző, amit csak fekete

Sátoraljaújhely
postai bélyegzői
a 19. század elejéről

S: A: UJHELY

1806-1818
f. p.

1. UJHELY III.

1819-1839
f. p.

2. S: A: UJHELY III.

1839-
f.

N^{ro} 159

Recepisse.

Über ein mit *R. R.*

recommändirtes Schreiben

an

Schindler des. Kasinczy László Gyula.

nach

Cassau

welches

heute bei dem hiesigen k. k.

Postamte richtig aufgegeben worden ist.

Sign. *Ujhely* am *16ten* *Febru* 1838.

Franco

fl. *14* xr.

Pr. k. k.

Postamt.

Recommend.

„ *4* „

Recep. Geb.

„ *14* „

Zusammen

„ *22* „

J. J. Rudolf
R. R. Cassau

Az 1838. február 16-án Sátoraljaújhelyből Kazinczy Lászlónak
Kassára küldött bérmentesített tértivevényes ajánlott levél
feladóvevénye Rudolf J. postamester aláírásával

Utazókocsi az
1790-1810 közti
évekből

festékekkel használtak, míg az előbbit feketén kívül még pirossal is.

II. József 1783-ban több olyan rendelkezést adott ki leszámítva a német nyelv kötelező hivatalos használatára vonatkozót, mely a magyar posta Béctől való közvetlen függetlenségét célozta: megszüntette az udvari postabizottságot, a magyar postát a magyar helytartótanácsnak rendelte alá. A helytartótanácsot Budára helyezte át, tehát rendeletileg hajtotta végre azt, amiért a magyar rendek évtizedek óta eredménytelenül küzdöttek. Meghagyta az igazgatási kerületeket: Buda, Pozsony, Kassa, Temesvár, Zimony, Eszék, Varasd, Kőszeg, valamint Erdélyben Nagyszeben; azok vezetését megerősítette. Az országot bejárva /1783/ új postavonalak felállításáról intézkedett. A posta gyorsabb járása érdekében az egyes postáállomások közti távolságot 16 kilométerben maximálta, mely az egységes tarifa és illetmény számítás alapját is képezte.

2.

Ezek az intézkedések alkalmasak lettek volna a posta működésének javítására, ha a rendek, főleg a köznemesség, az uralkodó korlátlan uralmi törekvéseit gyűlöelve, ellenszenvüket a postára is ki nem terjesztik. Mivel a postát hatáskörükön kívül álló idegen intézménynek tekintették, annak működését, ahol lehetett, megnehezítették. Az erőszakosan németesítő, központosító politikával szemben tervszerű ellenállás mutatkozott: a leveleket nem bízták a postára; az udvarházak közti levelezést magánküldéssel, alkalmi levélvivőkkel oldották meg. Egyes emberek üzletszerűen foglalkoztak levéltovábbítással, ami ellen a kormányzat intézkedéseket hozott, de nem sok eredménnyel. A 18. század közepétől divatossá vált a leveleket ajánlással, Recepisse mellett feladni, ezekért elveszés esetén a posta kártérítést fizetett. A század utolsó évtizedeiben a leveleket, tudván, hogy pénzt tartalmaznak, gyakran kifosztották, eltüntették. Elszaporodtak a rablótámadások úgy, hogy 1786-ban a pénzküldés e módját szigorúan megtiltották, az elveszésért, kifosztásért

már kártérítést nem fizettek.

A közbiztonság romlása miatt csökkent a postakocsit igénybevevők száma, ami miatt a postamesterek elestek jövedelmüktől, és sokan lemondtak állásukról. Az új postamesterektől nagyobb összegű biztosíték /kaució/ letételét kívánták meg.

A francia forradalmi eszmék hazai megjelenése, elterjedése ellen, a Martinovics-féle mozgalom következményeként a bécsi udvar a cenzura szigorításán túl fokozottabban végeztette a levelek megfigyelését a megbízhatónak tartott főleg német nyelvű és érzelmű postamesterek útján. A levéltitok sorozatos megsértése miatt általános lett a posta iránti ellenszenv. A II. József halálát követő hazafias felbuzdulás során a megyék képviselői hiába követelték II. Lipóttól hitlevélben kimondatni a levéltitok védelmét, arra csak ígéretet kaptak, és minden maradt a régiben. A levelezések megfigyelése, ellenőrzése, elveszése jellemezte I. Ferenc uralkodásának idejét is. Az emiatt való aggodalom sok helyen megmutatkozik Kazinczy levelezésében.

A levelek késedelme nem minden esetben a posta szállításának lassúságán múlt. Bizonyosság erre Kazinczynak Dessewffy Józsefhez 1808. májusában írt levele: "Nagy szomorúságomra van, hogy leveleinket a' posta oly késedelmesen hordja s' hogy még az ujhelyi commissiárius's szolgabiráink által sem mehetnek s' jöhetnek sebesen. Minapi levelem igen sokáig hevert a' vármegye házánál, a' mint látni magamnak vala alkalmatosságom. Próbát tészek itt, ha ezt rövidebb idő alatt vehetnéd-e, Ujhelyből 20-ikan este fog indulni. Kérlek, jegyezd fel, mely nap veszed, hogy így tudhassam, a' siető postán kell utnak eresztenem, vagy szolgabíró által."

Dessewffy 1808, június 8-án küldött válaszleveléből nem tűnik ki, melyik küldési mód volt gyorsabb: "Ma érkeztem Egerből, Pestről, s' a két kedves leveledre találok annyi kedvetlenek között. Nem tanulhattam ki embereimtől melyik jött légyen elébb, az-e melyet a' posta hozott, vagy a szolgabírótól küldetett? Mindegyiket késő kaptam akár időre,

akár óhajlásomra nézve. Ezután legény fog mindenkor menni Széphalomba."

Cserey Farkasnak írja levele utóirataként: "Nagy szükségem van hitelesen tudni, hogy az újhelyi postán nem rakják-e fel a feladott levelekre ezt von S.A.újhely és így, aki a postákon, ahová a levél küldetik a levelet megpillantja, kitalálhatja-e, ki írta azt és honnan jó. Édes barátom ne felejtse el ezt tudtomra adni első leveledben."² Kazinczy itt az újhelyi postán használt helynév bélyegzőre célezett, melynek a szövege "von S.A.Újhely" volt. Cserey választát nem ismerjük. Kazinczy aggodalma azonban részben indokolt volt. A postára adás helyének a feltüntetését ugyan a díjazás miatt kívánták meg, de ugyanakkor a "megfigyelőnek" is támpontul szolgált. Még szembetűnőbb lett volna, ha a feladás helyéül Széphalmot ír.

Aggodalma később is megmaradt, ezért biztonságosabbnak tartotta levelét tértivevény mellett feladni, így biztos volt annak kézbejutásáról. Wesselényinek írta: "hogy levelem el ne tévedjen postára recepisse mellett tészem fel."³

A "megfigyelés" nyomai főleg a Pesten átmenő levelezésben mutatkoztak meg. Horváth Ádámtól Balatonfüredről kapott levelén a feltörést tapasztalva felismerését nem rejti véka alá, válaszlevelét ezzel kezdi: "Kedves Barátom. Mindenekelőtte vedd azt a jelentést, hogy ma vett leveled fel vala törve s igen nagy gonddal vala pecsételve. Kopertád felső részén is vettem észre a feltörést, nemcsak a külső jeleken. De jó, hogy az a becsületes ember, aki erre vetemedik, legalább elküldötte, el nem sikkasztotta."⁴

A Napoleon elleni harcok idején 1812-1813-ban a bécsi titkos rendőrség figyeltette Dessewffy levelezését, ami Dessewffyt igen óvatossá tette, észrevette, hogy a hozzá írott leveleket feltörik.

3.

A 18. század utolsó évtizedéig sem Miskolcnak, sem Sátoraljaújhelynek nem volt postaállomása. Miskolc Ónodra,

Sátoraljaújhely Tokajba vitette hetenként kétszer lovaslegénnyel a postát, ahonnan a postajárat továbbszállította. Borsod megye már 1767-ben kérte a Buda-Kassa postavonalat Egerből Ónod kikerülésével Miskolcon át Tokajnak vezetni, de a feltételek /jó utak, hidak, révek stb./ biztosítása hiányában csak 1790 végén nyílt meg. Zemplén 1790. szeptember 27-én tett gazdasági okokra hivatkozva előterjesztést a helytartótanácshoz, és kérte Liszka, Újhely és Terebes hegyaljai helységeket a postahálózatba bekapcsolni: "mert Hegyaljának megyénkben fekvő azon részei, melyben semmi posta nincsen - mondja a felterjesztés -, a borral és egyebekkel való kereskedésnek nevezetesebb kikötő helye..."⁵

A megye főispánja útján elküldött felterjesztésre a helytartótanács javaslatot kért a három postahely vezetőjének személyére. A vármegye 1791 májusában Sátoraljaújhelyre Balásházy Lászlót, Velejtére Bernáth Sámuel, Vécsére Farkas János gálszécsi postamestert, Liskára pedig Sebő Gergelyt és Wéber András leszerelt katonát, liskai földbirtokost hozta javaslatba.⁶

Sátoraljaújhely postaállomását 1793-ban nyitották meg, amit körlevél /kurrens/ útján hoztak hivatalosan a közigazgatási és postaszervek tudomására. A javasoltak közül a helytartótanács Wéber András invalidus leszerelt katonát Liskára, Almási Ignácot Velejtére, Újhelybe a gyakorlattal rendelkező gálszécsi postamestert, Farkas Jánost nevezte ki postamesternek. Farkas tisztségét csak 1805-ig töltötte be, majd Blaskó János 1805-1808 között lett az utódja.⁷ Az újhelyi postaállomás helyére Zemplén megye monográfiája utal: "Kazinczy utca elején áll a Polgári Takarékpénztár épülete, vele szemben a megyei kaszinó helyisége. Balra az emeletes manzardtetős Mária Teréziabeli régi postaház, az első és legrégebb emeletes ház az egész soron."⁸

Az új állomások postai összeköttetéséről az évenként megjelenő kalendáriumokból értesülhetett az érdeklődő. Ha a postakocsi útvonalára, érkezési, indulási idejére volt kíváncsi valaki, arról az 1804-1809 között megjelent Crusius-

V. TOKAI

Monieur de Kázinov
Monieur de Kázinov
Spéshalom
par dihély. *tutto franco* *on Kázinov*

Dessewffy József Tokajban feladott, teljesen bérmentesített /tutto franco/ levelelének címirata útvo-
 nal kiegészítéssel, "Széphalom on Kis Bányácska" jelöléssel

Namen der Ober-Postämter, Post- und Kambiatur-Stationen und Briefsammlungen.	Provinz und deren Unter-Abteil.	Reises Routen.	Posten von Wien.
Ujhely, (Szator, Ujhely), Postfiz. in Kaschauer D. P. A. B.	Ob. Ungarn Zemplin, G.	siehe Route VI. Staj. 13.	36

A posta hatodik útvonala:
 A VI. Rut

Brief-Beförderung.

Abgang von Wien.			Ankunft in Wien.		
geht ab	über	kommt dort an	geht dort ab	über	kommt hier an
Mittwoch	Ofen	Montag	Mittwoch	Tallya	Mittw. o.
Sonnabend	Tallya	Freitag	Sonnabend	Ofen	Sonnabend
Nacht.		Nachmitt.	Früh.		Früh.

/A postalexikonból/

CIV

Prov. Nr.	Provinz und deren Unter-Abtheilung, in welcher die D. Postämter, Post- und Komb. Staj. liegen.	Namen der Ober-Postämter, Post- und Kambiatur-Stationen.	Ober-Postämter, zu welchen die Post- und Komb. Staj. gehören.	Weges Länge in Posten.	Posten von Wien.
Route VI.					
		Bis Ofen f. R. I. St. 17.			18
1	N. U. Pest. Gesp.	{ Kerepes (Körepes) - - - - -	j. D. P. U. Ofen.	1 1/2	19 1/2
2		{ Bagh - - - - -		1 1/2	21
3	D. U. Hevess. Gesp.	{ Hatván - - - - -	j. D. P. U. Ofen.	1	22
4		{ Gyöngyös - - - - -		1 1/2	23 1/2
4		{ Kapolna - - - - -		2	25 1/2
6		{ Erlau (Agria) - - - - -		1 1/2	27
7	Borsod. Gesp.	{ Mészö-Kövezd - - - - -	j. D. P. U. Kaschau.	1	28
8		{ Harsány - - - - -		1 1/2	29 1/2
9	Abaujvár. Gesp.	{ Miskoltz - - - - -	j. D. P. U. Kaschau.	1	30 1/2
10		{ Szikszó - - - - -		1	31 1/2
11		{ Tallya - - - - -		1 1/2	33
12	Zemplin. Gesp.	{ Liszka - - - - -	j. D. P. U. Kaschau.	1 1/2	34 1/2
13		{ Ujhely (Satorallya Ujhely) - - - - -		1 1/2	36
14		{ Velejte 1) - - - - -		1	37

féle ötkötetes Postalexikonból kapott felvilágosítást. A lexikon szerint Sátoraljaújhely Zemplén megyéhez, a kassai postagazgatósághoz tartozik a VI. számú postavonal /rut/ Budától számított 13. állomása, Bécstől 36 postatávoiságra fekszik.⁹ Ez a levél-postajárat Budáról pénteken este, valamint kedden reggel indult és 18 állomáson áthaladva /288 km/ hétfőn, illetve pénteken délután érkezett Sátoraljaújhelybe. Újhelyből szerdán, valamint vasárnap éjjel ment vissza, és hétfőn, valamint csütörtökön délben érkezett Budára. A menetrend szerinti 18 postatávolságot 77 óra alatt tette meg a járat, ami 3,8 kilométer/óra menetsebességnek, vagy inkább lassúságnak felelt meg. A kedvezőtlen útviszonyok miatt a késés napirenden volt, ezért írja Kazinczy több helyen is, hogy éjjel érkezik a posta, és ezért korán reggel küldi emberét Újhelybe levélért.

A VI. postavonalnak elágazása volt Gyöngyösről Jászberény, Szikszóról Forró-Hidasnémeti, Tállyáról Vizsoly-Hidasnémeti-Kassa felé. A Hegyalja kapujában fekvő Tállya fontos postahely volt. A kassai vonalon kívül Tállyán, Tokajon át vezetett egy fontos vonal Nyíregyháza-Debrecen-Nagyvárad-Erdély felé. Tállyáról Szikszón keresztül lehetett a Miskolc-Eger vonalon Budára jutni.

Kazinczy levelezését Sátoraljaújhelyen keresztül bonyolította le. Új levelező partnereinek ezt jelölte meg végső postahelyül. Előfordult, hogy Kassa felől küldtek részére levelet, mint Kölcsey Ferenc is tette, mire válaszában Kazinczy meg is jegyezte: "Hamarabb vettem volna azt, ha az újhelyi posta által Széphalomra volt volna, és nem Kassára utasítva."¹⁰ Egyeztetni a levélcímzést Kisfaludyval is: "Aug. 22-én írt s hibás adresse miatt tétova csavargott leveledet csak ma vettem /szeptember 15./ Tudniillik az utolsó francia betörés óta nem lakom már Kámban...hanem Sümegen... Adressem tenát par Buda, Veszprim, a Sümegh... Első leveledre írt válaszomat én par Pesth, Sátorallya-Újhely- a Széphalom utasítottam"...¹¹ Az útvonal megállapítása a feladó részéről fontos volt, mert a távolság is szerepet játszott a viteldíj megállapításában.

4. A postai tarifák a 19. század elején, a Napoleon elleni harcok költségeinek növekedése következtében emelkedtek. A fél latonként számított viteldíj 1789-1798 közt 4 x, 1803-ig 6x, 1806-ig 8 x, 1810-ig már 12 x-ra emelkedett. 1810-től 1817-ig előtérbe került a súly és távolság együttes figyelembe vételével kialakított díjszabás, mikor 4 útbaeső állomásig fél latonként 8, azontúl 16 x-t kellett fizetni. Az ajánlás díja 1815-ig 6x és 2x vevénydíj a feladásnál; a tértivevény díját 3 x-ban állapították meg, ezt a címzett fizette, az ajánlott díját a feladó fizette. A rendes díjat felesben fizette a feladó és a címzett, erre utal Kazinczy Dessewffy Józsefnek írt levele 1813. június 21-én: ..."Mikor nap levelemből elmarada a Sennowitz nyomtatott két levélkéje, nem mintha elfelejtettem volna, hanem mivel nem akartam értek Veled s magammal itt és ott együtt 16 x-r posta pénzt fizettetni. Lásd melly gondolkodóvá tevé engem is a' pénz szüke. De ne hidd, hogy a postára kevesebb kedvvel fizetek mint eddig. Semmire sem költök örömeztőbb."¹²

Kifogásolta, ha fiatal levelezőtársai közül valaki, hogy e terhét enyhítse, az egész postadíjat feladáskor kifizette, mint Kölcsey Ferenc tette. Nem is úszta meg szemrehányás nélkül: "A jó tónus ellen vétkezett kedves öcsémuram, hogy levelét frankózta, - írja Kölcseynek - az nincsen szokásban, s megbántásnak vétethetnék, mert vagy szegénynek, vagy csúfúlfösvénynek láttatik vallani azt, akihez így mégyen a levél. Örömezt fizetem én a posták taxáját, ha még feljebbre rugtatja is az uralkodást."¹³ Kölcsey postafordultával kér elnézést hibájáért: "Magszégnyülve vallom meg levelem elküldésének módjával ejtett hibámat: de bátorkodhatok talán bocsánatot reményleni, s azt hinni, hogy nem fogja a tekintetes úr azon immoralitást felőlem feltenni, hogy oly illetlen gondolatok fordulhattak volna meg eszemben. Azonban alázatosan köszönöm azt a szerencsét, melyet nékem a tekintetes úr hozzám küldött örökre becses levele által szerezni méltóztatott, s méltóztatott a vele való levelezést megengedni."¹⁴ Így indult meg a levelezés irodalmunk két kiválósága között.

1817-től újra változott a postai viteldíj, melynek alapját a súly és a távolság képezte:

állomásig	1/2,	1	1.5	2	2.5	3	3.5	4	4,5	5 lat
1-3-ig	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20 X
3-6-ig	4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
6-9-ig	6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
10-12-ig stb.	állomásonként és fél latonkénti emelkedéssel.									

A 4 X ajánlási díjat a feladó, a 3 x térítvénydíjat a címzett fizette. A feladási és kézbesítési díjért 2-2 X-t szedtek.

A postaköltségeknek az árakhoz viszonyítása nehéz, 1790-ből származó adat; 16 lat súlynyi kenyér /2.7 kg/ ára 3X, a tehénhús fontja /56 dgr/ 3.5 X, 1809-ben 1 köböl /kb. 125 l/ búza átlagára a pesti piacon 8,50 ezüstforint, 1810-ben 18,50 volt már. A 19. század első felében 1 akó /54 l/ közepes minőségű bor átlagára 8-10 forint volt.

5.

1824-ben új, éjjel-nappal menetrendszerűen közlekedő személyszállítást honosítottak meg, ez volt az igazi delizsánsz, míg az 1749-es első változata poggyászkocsivá módosult. Ez az új szállítási mód 1825-től kezdve hetenként háromszor utasokat, pénzt, árut, levelet, irományokat szállított Bécsből és Budáról kiindulva megszabott díjtételek mellett. A Buda-Bécs között közlekedő járat első üléséért 7 frt 30 x-t kellett fizetni. Kassáról a delizsánsz kedden reggel indult és csütörtökön este érkezett Budára. Kezdetben kéthetenként, majd a 1830-as évek elején már naponta közlekedett. Belső ülésért 9 ft 36x, külsőért 8 frt 24x volt a viteldíj. A postakocsit igénybe venni úlevél mellett lehetett, melyet a járásbíró, polgármester vagy más hatóság adott névreszólóan esetenként.

A postakocsira indulása előtt legalább egy nappal kellett az utazási szándékot bejelenteni és a viteldíjat előre kifizetni. Erről beírási jegyet kapott az utas, amire a ma-

gával vitt poggyászt is feljegyezték. Az utazás végén ennek ellenében kapta vissza a csomagját. Az utasnak negyedórával elindulás előtt kellett megjelenni a postaháznál. Postakocsiban kutyát nem volt szabad szállítani, dohányozni csak fedeles pipából az útitársak beleegyezésével lehetett. A postakocsi kísérője, a konduktor a kocsis mellett ült, felelt az utazás rendjéért, a menetrendszerűségért, aminek a menetokmányban is nyoma volt. A postakocsi népszerűségére mi sem volt jellemzőbb, mint hogy akkor is közlekedett, mikor egyes útvonalon már gőzvonatátű vonat közlekedett.

A kocsiposta szállított nyomtatványt, könyv-füzetet, áru-mustrát ún. keresztkötés alatt, mely boríték helyett keresztben és hosszában 2-3 újjnyi papircsíkkal átfogva került postára adásra a rendes levélviteldíj egyharmadáért. Díja azonban kevesebb nem lehetett, mint egy fél latos levél díja. Ilyen könyv-, nyomtatvány-küldeményeket Kazinczy gyakran küldött, és még gyakrabban kapott.

A postát igénybevevők részére díjszabási, szállítási tájékoztatók voltak a postaállomáson kifüggesztve. Egyes utazási, szállítási viszonylatokról "mér földmutatók" adtak útbaigazítást. Ilyenből tudjuk, hogy Pest-Miskolc 12, Pest-Újhely 18, Pest-Tokaj 16, Debrecen-Újhely 8; Debrecen-Miskolc 9, Kassa-Újhely 5, Kassa-Pest 18, Pozsony-Miskolc 26 postatávolságra volt egymástól.

A postajáratok aránylag ritka járásából eredően következett, hogy ha valahol csatlakozást vesztett, vagy "más okból" késedelmet szenvedett, úgy bizony a feladástól a kézbesítésig egy hónap is eltelt. Kazinczy ismerte a postai szállítási rendet, különbséget tett a társzekér és levélposta között. A II. József halála utáni nagy fellelegzés után még a divat is változóban volt: "Eltűntek a nadrágocskák, hacukák, libernyákok, helyettük aranyzsínór, paszomány, rojtok, kalpagok, menték kerültek elő. Erdélyben minden aranyfonal elfogyott, Kassáról küldtek de nem postaszekéren, hanem hogy négy nap alatt megérkezzen leveleket hordó postán" - emlékezik az 1791. év eleji hangulatra. Ismerte Karacs Ferenc

1802-ben készített négy részes térképét az országos postahivatal-hálózatról, és azt utazásai során, főleg Erdélyben, gyakran igénybe vette. Érsemjéneken való tartózkodása során levelének továbbítására a kedvezőbb postajárást választja; inkább beküldi Létára, mert ott kétfelé oszló posta van, és ha a székelyhidi posta oda beérkezik, mindjárt indul Debrecen felé, írja Szentgyörgyi Józsefnek.¹⁵

6.

Arra, hogy mennyit költhetett postára, milyen volt levelezésének gyakorisága, maga írja meg Regmeczről már 1791-ben: "Atyai jószágomból élek, s hivatalom esztendőnként 1 500 ftot hoz bé; és mégis annyira jutottam a literatura miatt, hogy azt vagy félbe kell hagynom, vagy adósságba verem magamat. Mert azok a munkák, amelyeket ennek kedvéért teszen egyikünk, vagy másikunk, többé kerülnek a megemésztett papiros, tinta és mécs áránál. Egy kancellistát fizetek tulajdon erszényemből 100 fnton, ujságokat és hónapos irásokat bővebb számban hordatok mint különben; postán levelezek, mégpedig paquetonként gyakorta; Gessnerem Idylliumiból 50, Bácsmegyeimből pedig 300, ugy Hamletemből 100 nyomtatványt ajándékoztam el egynek is, másnak is, Orpheusomból nékem a nyomtató hatnál többet nem ad, de én legalább tizet küldök el ingyen, mégpedig postán, és így kettős költségem van; magam fizetem a rézre-metszettek, anélkül, hogy ezekért akár pénzt, akár nyomtatványokat kapjak..."¹⁶

Kazinczy írásában nincs túlzás, pedig ekkor még kapcsolatainak kiépítése elején tartott. Mennyire rúghatott levelezési költsége tevékenységének dandárjában, a nagy viták, családi peres ügyek intézése idején! Váczy gyűjtéséből: 1810. júliusától 1829. január 31-ig 1 873 levelet küldött és 1 593-at kapott, közel húsz év alatt 3 466 levél fordult meg kezében, nem számítva a keresztkötéses, levél nélküli küldeményeket. Ez hatalmas mennyiség!

A levél formája változott Kazinczy életében. A 18. szá-

zadban is az összehajtott és lepecsételt levél előoldalára került a címzés, majd a 19. század elejétől már külön borítékot használtak, amit a lezáró szárnyánál jobb minőségű /Spanyol/ viasz pecséttel lezártak. A vékony, egy garasért kapható félíves papíron készült levél súlya borítékkal, pecsételéssel együtt nem tett ki fél latot. Kazinczy örült, ha ilyen vékony papírhoz jutott.

Nagy gondot fordítottak a levél címzésére, a tisztelet megadására. Általános volt franciául címezni a levelet: "A Monsieur Baron Wesselényi de Hadad, Chambellan de Sa Majesté Imperiale Royale Apostolique et Comte Supreme du Comité de Közép Szolnok par Debrecen, Somlyó, Zilah, Zsibó". Előfordult, hogy elmaradt a címzés. Ugyancsak Wesselényinek írja: "...Sietve írárok, mert félek hogy cselédem későn ér a postaházhoz, elhagyom a titúlárékat. Nagyságod ismeri tiszteletemet és tudja, hogy nem esik tiszteletlenségből. Sőt arra kérem, hogy leveleimet néha ne is subscribáljam. Írásom ismeretes és az mondja világosan ki vagyok."¹⁷ Sárközi István címiratként ezt írja: "A Monsieur Francois de Kazinczy, Assesseur de la Table de Justice aux Comtes d' Abauj et Zeplén par Ofen, Sátor-Alja Ujhely- Széphalom."

Kazinczy levelezése az osztrák birodalom határain túl is kiterjedt. Levelezésével azonban igen óvatos volt. Több esetben megtörtént, hogy levelét Bécsben adatta fel, így kevésbé volt feltűnő. 1823. január 17-én Ferenczy István szobrásznak ír kitörő lelkesedéssel, és elküldi Ferenczy Graphidionára c. hatsoros epigrammáját Rómába. A levelet Bécsben adatja postára, attól tart - írja -, "hogy itt a levelet vagy hibásan viszik a posták, vagy valaki tudni akarja mi bajom nekem Rómával, s a levelet felbontják, el nem küldik."¹⁸

A francia posta működésébe enged bepillantást a párisi levél esete. Prof. Kézdy Mózes 1813. május 22-én így ír Kazinczynak: "Az újhelyi postáról egy pecsét nélküli levelet vevén a párisi Bureau de Postes egy nyomtatott Avis-t küldte hozzám és abban jelenti, hogy a párisi postahivatal-

ban egy levél van letéve, mely hozzám szól, Qui n'a pas an son cours faute d'affranchissement;¹⁹ s'ha venni akarom tegyem le a postabért a küldjem el a vett Avist." A kért pénz kiegészítést és az Avis-t együtt el is küldte és a levél szeptemberben meg is érkezett. A párizsi posta a bérmentesítés kiegészítését kérte a címzettől az értesítésen keresztül. A levél címzése a borítékon: "de Paris - a Monsieur M. Francois de Kazinczy, Asseseur de la table judiciaire de plusieurs Comitats par Nanczy, Strassbourg, Vienne a'Autriche, Pressburg, Buda, Pest, Kövesd, Miskolc, Tállya, Liszka, Újhely - a Szép-Halom en Hongrie."²⁰

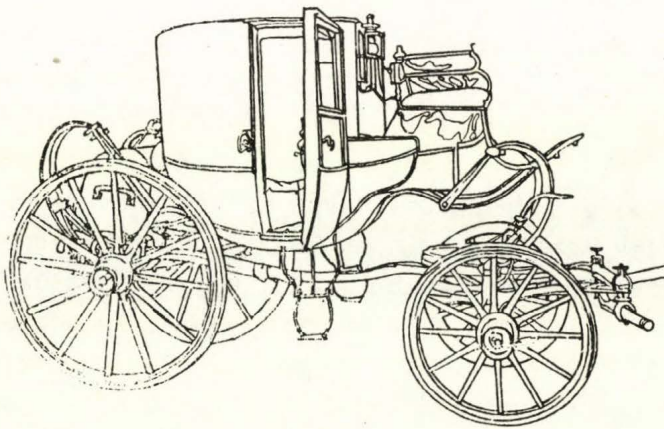
Kazinczy kapcsolata az újhelyi postamesterekkel baráti volt. A posta közelsége lehetővé tette, hogy 1815-1831 között, amikor Szedlmayer József és Kassai Sámuel főlevéltárosok mellett napibéresként a megyei levéltár rendezésével foglalkozott, postáját személyesen adja fel és veszi át. Erre több levelében találni utalást.²¹ A postamesterek személye többször változott. 1809-től 1820-ig Kovács Márton, őt követte Kovács József, majd 1833-tól Rudolf József volt a posta vezetője.²² Leveleiben soha nem panaszkodott a helybeli postásokra, inkább a Pesten túliakra a lassúság, visszatartás miatt. Újhely haladó, reformista szelleme, Kossuth fiatalkori politikai tevékenysége kihatott a postásokra. Ennek bizonyítéka, hogy Rudolf Józsefet felsőbb helyről elmarasztalták, mert az Országgyűlési Tudósítások szállítására vonatkozó tiltó rendeletet nem hajtotta végre, azok kikerültek a postáról, és a közönség akadálytalanul olvashatta. Kazinczy ekkor már nem élt.

1831-32-ben az Újhelyben működő Zempléni Kaszinó részére hét magyar, hét német és egy latin nyelvű újságot kézbesített a posta. Az utóbbiak, az Ephemerides Statistico-Politicae című utolsó hazai latin nyelvű hírlapnak, nem kétséges, Kazinczy volt az előfizetője, de járathatta a Kulcsár István szerkesztette Vereignigte Ofner und Pester Zeitungot és a Hazai és Külföldi Tudósításokat,

à Monsieur
 Monsieur le Comte Michel
 de Korny de Jány Ruffa.
 Tóraj,
 Debrecin,
 Somlyó,
 Dees,
 Szent-Benedek.

UJHÉLY 14

Egy Kazinczy Ferenc által franciául címzett levél

Hintó

melynek megjelentetéséért és fejlesztéséért maga is harcolt. Feltétlenül olvasta a nyelvújító mozgalom támogató, havonta megjelenő Tudományos Gyűjteményt, melynek előfizetési díja évi 40 Ft, egy fél tehén ára volt.

7.

Kazinczy utazásai egyrészt hivatalos minőségben, részben családi és magán-irodalmi vonatkozásban történtek. Utjait nagyrészt saját kocsiján és bérelt lovakkal tette meg. Mihály és György kocsisai hű kísérői voltak útjainak. A korabeli szokás szerint az urak hintón, csézán; kisemberek, polgári személyek könnyebb vagy nehezebb útiszekéren közlekedtek. Kazinczy is kétüléses, a kor építési szokása szerint készült kocsit használt. Kényelmes voltát mutatta, hogy benne párnaszakot, könyveket és útravaló élelmet, butéliás italt tudott elhelyezni. Utazókocsiját több alkalommal "postakocsimnak" nevezte, formáját, színét 1816-nak nyarán Kolozsvárra történő bevonulása során írta le: "Az ácsorgók álmélkodva nézének bennünket, midőn egy sötétzöld lakku kocsi s a gubás kocsis debreceni szabású ujjas lajbiban, csillámló gombokkal hasonszínű nadrágban, széles karimájú kalapban négy minden színből összeállított lovával s olyan háموkkal amilyeneket itt nem látni előttük elhajtott..."²³

Egy másik bevonulása során is leírja kocsiját, csak akkor nem négy ló, hanem hat "triumphális" ökör húzta kocsiját végig az egri piacon. Ezt jegyezte fel 1789. október 22-ről: "Paripáim, medvebőrrel bevont nagy bakom, s a kocsi hátuljára felkötött három szövétnekem figyelemre ragadták az egrieket, minden akarta tudni ki vagyok..."²⁴ Kazinczy törvénygyakornoki és iskolafelügyelői ténykedése alatt kerületének megyéit négylovas fogatával járta. Hivatalát 1785. november 11-én vette át, az ezt követő négy évben három alkalommal volt Bécsben, ilyenkor Pesten a "Fehér farkas" fogadóban szállt meg a Hatvani utcában.²⁵

Magyarországi útjai során 1789. június 19-én Miskolcra Kassa felé menet említést tesz a zsolcai Sajó-töltésről,

mely három fertály hosszan védi a várost, majd igen nehezen, milyen nehezen érték fel a szikszói partra, amelyről aztán meglódulva nagy rázódással verte fel legédesebb álmából az utazót. Dicséri Szikszó környékének gazdagságát, természeti szépségét, elítélően nyilatkozik azonban a Forró és Szina közt fekvő útról: "Hát útjai! Óvd ettől a vadrácot is Isten! szörnyű rázását és lökéseit egyedül a regéci vár elpusztult falainak meglátása türette el velem."²⁶

Kazinczy 1789 október végén saját kocsiján és lovai-val Budáról Füredre utazott, hogy meglátogassa barátját, Horváth Ádámot. E kalandos látogatás leírása Kazinczy utazásainak egyik legkedvesebb része. Horváth e napokban a túlparti Szántódon tartózkodott, ezért Tihanynál át kellett kelni a vizen. A helybeliek rábeszélésének engedve Aszalay Szabó Jánossal és cselédjével szövétnek mellett gyalog mentek Tihanyba, ott azonban a révház telve volt másnapi átkelésre várakozókkal, a révészek pedig vonakodtak az úttól. A jó hegyaljai bor hatására a révészek még is vállalkoztak az útra; égő fáklya mellett a túlpartra indultak. "A legények danoltak - írja Kazinczy - hátra-dőltek, de minden sérelem nélkül s igen későn vették észre, hogy a csónakot farral hajtják előre. A közepetáján a víznek eloltották a fáklyát, mert különben az utat el-tévesztették volna s inasom félelme (akinek a szíve hal-doklói kínokkal küszködött) végtére csakugyan eloszla sze-rencsésen eljutánk a parthoz, honnan Szántód felé a fene-ketlen s vermes ingoványban égő szövétnek mellett veze-tett ismét a három ittas legény. Elütötte vala a tizen-egyed, midőn Szántódra beértem, de Horváth még fenn volt és dolgozott."²⁷

Kazinczynak más vízi kalandja is akadt. Bécsi tartózkodása alatt sárgaságot kapott, gyógyulását levegőválto-zástól remélte orvosa, ő egy dunai hajóutat választott Pestre. Mihály legényével hajóra rakatta szekerét és el-indultak. Legénye, aki hat lábnyira nőtt, cifra bajszú em-

ber volt, Petronell táján tengeri beteg lett, és az evezősök ezért kinevették, gúnyolták. "Ez minden szó nélkül öszszeredőlé tíz ujjait, mintha egy ököl több lett volna mint kettő s úgy csapa egy prussz szökevényhez, hogy az bukdosgatva dőle el..." Útközben forró, napos idő volt, Vácnál kikötöttek, Kazinczy megfürdött a Dunában, ezalatt Mihály továbbra is tetteleg vitázott a hajósokkal, amiért aztán a hajósmester nem akarta Mihályt továbbvinni, kisüle, hogy ingeredve volt...pénzem visszaszerzé a nyugalmat" - írta.²⁸

Kazinczynak rövid útleírásai is külön tanulmányt érdemelnének. Legemlékezetesebb útja 1794. december 14-én kezdődött, amikor Ehrenstein ulánus főhadnagy, a linzi postamester fia, aki Terebesen szolgált, felsőbb parancsra Alsóregmecen a szülői házban letartóztatta, majd - ahogyan a Fogságom naplójában írta - "tizenkét dzsidás ulánus által kísére így postakocsimon négy szép lovammal Újhelybe betértem."²⁹ Innen vitték letartóztatott többi társával együtt forsponttal, üveges hintókban Budára, ahol május 18-án halálra ítélték, majd fellebbezésének elfogadása után várfogságra vitték. Volt Brünben és Obrovicon (1796), Kufsteinben (1799), majd Kreimsból hajóval szállították Pestig, onnan Munkács várába, ahonnan kétezer-háromszáznyolcvankét nap fogság után 1801. július végén kegyelemmel szabadult.

8.

A hosszú fogság Kazinczyt egészségileg megviselte, de lelkes irodalmi tevékenységét nem törte meg, újabb és újabb kapcsolatokat teremtett, személyesen kereste fel barátait, sokat utazott. Kazinczy korában fennállt a középkorból eredő, szokásjogon nyugvó szolgálat, az előfogat, melynek német neve Vorspann, magyarosan forspont volt. Az előfogatadás a jobbágyok középkorból eredő, szokásjogon alapuló, ingyenes katonai fuvarkötelezettsége volt. 1751-ben Mária Terézia az ingyenességet megszüntette, és díjazását a mindenkori széna árhoz viszonyítva állapította meg.

Ugyanakkor az igénybevételét más hivatalos személyek részére is megengedte. A megyei alispán, a megyefőnök, a szolgabíró írásbeli engedélyt adhatott az utazóknak forspont igénybevételére, amit a falvak, városok lakói kötelesek voltak mindenkor biztosítani, vagy a szolgálatot pénzben megváltani. Forsponttal utaztak a királyi, megyei tisztviselők, így utazott maga II. József is 1783-ban szerte az országban, vagy Joachim C. von Hoffmannsegg szász természetbúvár Pozsonytól az alföldi pusztán át 1793-1794-ben, valamint John Paget a később magyarrá lett angol főúr. A forspont szállításért mérföldenként hét és fél krajcárt, a postáló vontatásért ezzel szemben huszonkét és fél krajcárt kellett a borraivalon kívül fizetni. A forspontadás kényszer voltát tanúsítják a Miskolc város jegyzőkönyvében talált beírások, melyek arra utalnak, hogy a kijelölt soros lótartókat ha "forspontra vettétvén makrancosságból és engedetlenségéből a forspontot kiállítani nem akarvák árestomba vetették."³⁰

Kazinczy, hivatalának megszűnte és fogsága után inkább saját lovait vagy a posták lovait vette igénybe, melyek a gyorsjáratáshoz voltak szokva. Meg is járta 1803. május 21-én a postalovakkal. Bécsbe menet Neszmélyben két fekete lovat fogott be a postakocsis a szekérébe. Míg Tatán három órát sétált a szép Eszterházy-kertben, azalatt inasa magát, a postacselédet és a két fekete sárkányt jótartotta, de inas, kocsis józanon várták. Alig zárta be inasa a szekere ajtaját, a két ló elragadta szekerét, végigrepülték a hosszú utcát és mikor már a mezőre értek, a kocsi felborult. Kazinczy orrnyerge betört, könyökét a felboruló könyvesláda összezúzta, inasa lesántult, kocsija pedig összetört. Nyolc nap időzött emiatt Tatán.³¹ A tört kocsi helyett újat vett, az azonban 1819-ben a széphalmi gazdaságában keletkezett tűzben elégett.³²

1828-ban Kazinczy Pesten megbetegedett, de tisztelő barátai gondoskodása mellett hónapok alatt meggyógyult, és júliusban hazaindult Széphalomra. Útközben azonban kocsijá-

val felborult, emiatt útja hat napig tartott. "Az történt, hogy Emil kocsisom - a fiam - nem érti mesterségét - írja - Miskolcon szépen felboríta, de nem mintha rossz lett volna az út, henem mivel az utcán ide-oda tekintgete. De a fordulás nem okozott semmi bajt, szekerem, lovam érdemlék, hogy megvegyem."³³ Úgy látszik, kocsiját nem lehetett jó állapotba hozni, mert Fáy Andrásnak írja, hogy nem új, de minél olcsóbb, de mégis nem régi formájú fedeles kocsit szeretne venni, nem tudna-e tanácsot adni, hol keressen, 200 forintnál többet nem szeretne érte adni.³⁴

Az idős Kazinczy magyarországi útjai során többször járt Debrecenben. Erdélyi útjáról (1828-31) két tucatnyi leveléből nemcsak irodalmár-politikus barátaival való kapcsolatáról szerzünk értesülést, hanem - mintegy útikönyvként - bemutatja az ismeretlen Erdély felséges szépségét, népének életét is. A törekeny testű, de szellemiekben még mindig friss irodalmi apostol, 1831-ben még egyszer útrakél. Pestről az "I. Ferenc" nevű gőzhajón utazik Gönyűig. Útja során leírja a gőzhajó működését, berendezését, élvezzi előnyeit. Gönyűtől a fogadós kocsiával megy Győrbe, majd Pannonhalmára, ahol a főapát és Guzmics Izidor szerzetesnek, irodalmár társának a vendége. Ismét megfordul Tatán, a bencések kalauzolásával újra megtekinti az Esterházyak szép kertjét, majd a bencések kocsián Esztergomba megy. Itt kísérei elvezetik a régi vár maradványaihoz, az épülő bazilikához, megtekinti a könyvtárat, képtárt, majd Visegrádon át Vácra tér vissza.³⁵

1831 nyarán Kazinczy Szemere Pál és felesége társaságában, azok kocsián ismét útrakél. Péceltől Patakig tizenhét napig tart az útjuk, máskor ez három napig szokott tartani. Most azonban faluról falura mennek, időznek barátnál, rokonnál, író- s költőtársnál, mindenkinél "akik az én szívemnek igen kedvesek." Útvonala: Domony, Acsa, Balassagyarmat, Nagykürtös, Ludány, Bocsárlapújtó, Karancsberény, Lósonc, Vidéfalva, Podrecsány, Gács, Rimaszombat, Tornallya, Jánosi, Rimaszécs, Bánréve, Putnok, Dubicsány, Kazincz,

Szentpéter. Mire ideérnek megtudják, hogy a főszolgabíró Tokajt le akarja zárni, mert "Máramarosból söt szálakon hordó oroszok a kolerát is elhozzák." Június 30-án elvált Szemerééktől, és sietett haza. "Már másnap Újhely is elzárattott, és ha huszonnégy órával később jövék el voltam volna zárva házam népétől."³⁶

Ez időtől kezdve leveleinek témája a kolera; hol pusztít, milyen a falusi nép hangulata stb. A hetvenkét éves Kazinczy utolsó levelét 1831. augusztus 20-án írja Mocsári Antalnak a kolerával kapcsolatosan elterjedt rémhírek következményeiről, a pánik keltette vérengzésről és annak megtorlásáról. A levél a harmadik oldalon már leánya kézírásával folytatódik: "Mély bánattal kell jelentenem a szegény atyám halálát, mely augusztus 23-dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegségbe esett 21-dikén, s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott, pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó, melyet írt életében. A legmélyebb tisztelettel maradok alázatos szolgálója

Kazinczy Eugénia."³⁷

J e g y z e t e k

- 1 Németh László: Az én katedrám. Bp., 1983. 186.o.
- 2 1807. január 24. Kazinczy Ferenc művei II. Levelek. Szépirodalmi K., Bp. 1979. /A továbbiakban: K.Művei II./ 195.o.
- 3 1809. Kazinczy Ferenc Levelezése /a továbbiakban: Lev./ V. 1215.sz.
- 4 1817. március 19. K.Művei II. 156.sz.
- 5 BAZm Lt. Zm.Lt. /A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára./ LOC. 139. No.98.
- 6 BAZm Lt. Zm.Lt. LOC. 44. No. 36.
- 7 Schematismus in clyti regni Hungariae... 1792-1805. évi kötetei.

- 8 Borovszky /szerk./: Zemplén vármegye története, Sátor-
aljaújhely leírása. 148.o.
- 9 Egy postatávolság = két osztrák mérföld, kb. 16 km.
- 10 1808. június 13. K.Művei II. 221.o.
- 11 Kisfaludy Sándor Kazinczynak. 1808. szeptember 15.K.Művei
II. 227.o.
- 12 1813. május 21. Lev. XI.
- 13 1808. június 13. K.Művei II. 222.o.
- 14 1808. június 25. K.Művei II. 223.o.
- 15 1818, március 13. K.Művei II. 133.
- 16 Batthyany-Stratmann Alajosnak, 1791. január 7. K.Művei
II. 15.sz. levél.
- 17 1807. Lev. V. 1223.sz. levél.
- 18 Gr. Gyulay Karolinának, 1823. január 18. K.Művei II. 608.o.
- 19 Nincs az útvonalára teljesen bérmentesítve.
- 20 Kézy Mózes Kazinczynak, 1813. május 22. Lev. X.
- 21 Kazinczy Sípos Pálnak, 1815. január 21. Lev. XII.
- 22 Schematizmusok... 1820-1832.
- 23 Erdélyi Levelek 4.sz. Kazinczy Ferenc művei I. Versek, mű-
fordítások, széppróza, tanulmányok. Szépirodalmi K., Bp.
1979. /A továbbiakban: K.Művei I./ 62.o.
- 24 Magyarországi utak. KMűvei I. 554.o.
- 25 Pályám emlékezete. K.Művei I. 319.o.
- 26 Magyarországi utak. K.Művei I. 544.o.
- 27 U.o. 561.o.
- 28 Pályám emlékezete. K.Művei I. 341.o.
- 29 Fogságom naplója. K.Művei I. 421.o.
- 30 Miskolc város jegyzőkönyve IV.1501/a 18.k. 555.t.
- 31 Pályám emlékezete. K.Művei I. 395.o.
- 32 Kazinczy levele Toldy Ferencnek, 1828. július 16.Lev.XX.
- 33 Kazinczy levele Fáy Andrásnak, 1828. július 16.Lev. XX.
- 34 Magyarországi utak. K.Művei I. 594.o.
- 35 U.o. K.Művei I. 568., 582. és 594.o.
- 36 Mocsári Antalnak 1831. aug.20. K.Művei II. 747.o.
- 37 K.Művei II. 751.o.
- BENCZÉDY Sigmund: Magyarország és Erdély nagyfejedelemség
postaintézete. Kassa, 1840.
- HENNYEY Vilmos: A magyar posta története. Bp., 1926.

Fehér Erzsébet:

Kazinczy véleménye a közös iskoláról

"Két óra múlva nem veszik bé leveletem a postára..." - kezdte sebtében írt levelét Kazinczy 1788. június 17-én, amelyet Patay József egyházkerületi főgondnoknak írt Kassáról Sárospatakra a zsérci iskola ügyében. "Ott a Protestánsoknak tökéletes igazságok vagyon. Declarálták, hogy ők a mixta oskolától se félnek a Jászberényi oskola punctumai mellett, de kevesebb lesz mégis, ha különös oskolát nyerhetnek. E végre ide zárom a Jászberényi Commixtio punctumait, hogyha talán a Libellus tsinálásában az Urnak segedelmére lehetne."¹

Követendő példaként mellékelte tehát Kazinczy Ferenc, a kassai tankerület királyi népiskola-felügyelője azt a jegyzőkönyvet, amelyet a jászberényi gyülekezet vezetőivel együtt készített 1787. október 31-én a helyi közös népiskola felállításáról. Alighanem általános mintaként tekintette Kazinczy ezeket a "jászberényi punctumokat" más gyülekezetek számára, ez az irat segítséget nyújthat másutt is a közös iskola létrehozásának "libellus tsinálásában" vagyis jegyzőkönyvének elkészítésében.

Lényegtelen változtatásokkal a jászberényi megegyezés pontjait tartalmazza a Harsány református gyülekezetével 1788. augusztus 5-én kötött egyezmény a közös népiskoláról: a jászberényi mintát vették át - nyilván Kazinczy ösztönzésére - a harsányiak is. Érdeemes részleteiben is tanulmányozni ezt a dokumentumot (vagy a vele azonos jászberényit), mert jól rávilágít a Kazinczy által alkalmazott közösiskola-szervezési stratégiára. Íme, a harsányi megegyezés szövege:²

"Alább írták egy részről ugyan én Kazinczy Ferenc úgy

mint ezen Kassai Tudománybeli Megye Nationalis Oskoláknak Királyi Inspectora, más részről pedig mi Harsányi Helvetiai Vallástételen lévő Evangelikusok, nevezetesen pedig ezen most említett Ekklézsiáknak Előljárói adjuk tudtokra mind-ezeknek, hogy Minekutánna bennünket itt lévő reformátusokat, meg nevezett Királyi Inspector Ur, bizonyossá tett volna a felől, hogy az eddig érkezett Felsőges Normaticumokat értelmekhez képest, ha Protestansok olyan helyeken a hol eddig Templomot és Oskolát nem birtak ha ugyan azon helyen elegendő szülek is lakoznak, különös Protestans Oskoláknak felállítására engedelmet nem nyernek, hanem a helyébe közös, azaz Catolikus és Protestans Tanítóval provideált Oskolákat várhatnak gyermeiknek legjobb móddal lehető tanítások s egy Vallásukon lévő Tanítóknak közinkben hozása következtében az Oskolának közössé tétele eránt illetén kötésre lépünk:

I. Hogy ezen közös Oskolában vaíamig ez tartani fog s a református Gyermekek belé járnak, egy Református tanító is légyen, és azt ne a Királyi Inspector küldje, hanem Ekklézsiánk Előljárói három elkészült Individumokat candidállyanak a kik közzül a Királyi Inspector azt a kit legalkalmatosabbnak ítéel confirmálhasson, melly Tanítónak

II. Esztendőbeli fizetésére rendelünk ötven az az 50 Rforintokat, ötven 50 köből búzát és tulajdon szükségére tizenkét öl tűzifát, úgy hogy azt mind megvágni mind udvarára be hordani magunkat kötelezzük.

III. Ezen felül ígérjük azt is, hogy magunk erejével tágas és alkalmatos Oskola Szobát és Tanító lakást kamarával és konyhával a szükségeses marha ollal építünk és azt conservalni kívánjuk.

IV. Nem különben fogadjuk azt is, hogy Gyermekeink számokra a szükségeses ülő Székeket, Táblákat és egyéb oskolai requisitumokat megszerezzük.

V. Meg egyezett akarattal rendeljük állandóul azt, hogy Felsőges Urunknak a Felsőges Helytartó Királyi Tanács által ... No 28429. Kiadott végzése szerint Gyermekeink semmiféle vallásokkal ellenkező ceremóniákra annyival inkább könyörgeésekre ne kényszeríttessenek a Catolika Religiora térésre, Templomban való járásra, térdepelésekre s egyéb Rendtartásokra se erőszakos móddal se csalogatásokkal se persuasióval ne vonattassanak, sőt inkább vallásokban annyi órákon a mennyin akarják is olyan tökéletes Szabadsággal amellyennel a különös Oskoláinkban taníttatik, oktattassanak Catechizmusunkat, Bibliabeli Historiáinkat, Énekeinket és azoknak melodiáját tanulhassák.

VI. Ha pedig ezen kötésünk most vagy akármikor fel bontatnék s ebbéli panaszainkért a Királyi Inspector nekünk elégséges és illendő Satisfactiót nem adna meg sértett jussainkat vissza nem állítaná szabad légyen minden rossz következtéstől való félelem nélkül Tanítóinkat s Gyermekeinket a Közös Iskolából vissza venni és minden további halogatás nélkül különös Oskolát tartani.

VII. Hogy pedig azt tudhassuk, hogy ezen Punctumok megtar-

tassanak-e vagy nem? S Gyermekeink vallásunk ágazottjait tökéletes voltok szerint tanulják e, állíttasson a Catholikus Localis Directoron kívül egy Vallásunkon levő Localis Directorig a ki egyenlő tekintetbe s hatalomba tétetvén a másikával az Oskolákat minden órában meg tekinthesse a Tanítókat ha hibáznak megtehesse egyéb aránt pedig a Rendeléseket a Királyi Inspectoratul a szerint vegye mint a Catholikus s a be küldendő Relatiókat ezzel együtt Subsribállya mellyről adjuk ezen pecsétünkkel és nevünk aláírásával meg erősített levelünket.

Harsány augusztus 5. 1788.

Kazinczy Ferenc

a Kassai Megyei Nation Oskoláink Királyi Inspectora

Harsányi Ref. Ekklezsiának előljáró tagjai:

Garai Márton; Tót István; Szakány István; Balás István; Pap András; Valkó András; Csontos András; Székely János; Szabó János."

o o o

Kazinczy közösiskola-szervezési módszerének kiindulópontja - szószerint ugyanaz olvasható mind a jászberényi, mind a harsányi dokumentumban - a következő: a helyi gyülekezet vezetőivel tudatja, hogy az érvényes királyi rendelkezések értelmében a protestánsok olyan helységekből, ahol eddig nem rendelkeztek templommal és iskolával (tehát nem volt nyilvános vallásgyakorlási joguk) még akkor sem nyitnának külön protestáns népiskolát, ha elegendő számú protestáns lakos lakja is a helységet. Erre engedélyt az állami tanügyi szervektől semmi körülmények között nem kaphatnak.³

Viszont - a citált Kazinczy - lehetőségük van a protestáns lakosoknak arra, hogy részt vegyenek a katolikusokkal közös népiskola megszervezésében. Ha ezt létrehozzák, akkor gyermekeiket megfelelőképpen iskoláztathatják (éppen olyan határfokkal - sugallja a sorok között Kazinczy -, mint saját református népiskolájukban.) Ebben az iskolában - csendesíti a helybeliek várható ellenvetéseit Kazinczy - "gyermekeiknek legjobb móddal lehető tanítások" biztosítva van; ugyanakkor egy református vallású tanítót is alkalmazhatnak. Másképpen erre nincs lehetőségük, csakis a közös népiskola létrehozása révén.

Kazinczy tehát tulajdonképpen választás elé állította

a helyi gyülekezetek vezetőit: vagy a közös iskolát választják, ellenkező esetben semmi kilátásuk nincs református tanítók alkalmazására, a református lakosok gyermekeinek szervezett és szakszerű iskolai tanítására.

A közös iskola eszméje mind katolikus, mind protestáns oldalról főként azért találkozott olyan széles körű ellenállással, mert mindkét fél féltette saját gyermekei vallásos nevelésének tisztaságát; súlyos veszélyt láttak abban, hogy saját gyermekeik nevelését a másik fél akár tudatosan, akár öntudatlanul megzavarja.

A jászberényi "punctumok" - akárcsak a harsányiak - ezért alapos és többoldalú biztosítékokat sorolnak fel, hogy a közös népiskolákban a református gyermekek vallásos nevelése semmi körülmények között nem szenved csorbát; éppen úgy fog történni minden e téren a közös népiskolában, mint a külön felekezeti népiskolában.

A megegyezés első pontja ezért azt szögezi le, hogy a közös népiskolában mindig kell lennie református tanítónak is. Őt azonban nem az államhatalom képviselője, a királyi népiskolafelügyelő (az esetleg katolikus vallású "inspector") fogja kinevezni, hanem a helyi gyülekezet ajánl három jelöltet a tankerületi népiskolafelügyelőnek. Ő választja ki azután közülük az egyiket, akit hivatalosan is kinevez a közös iskola református tanítójának, s ebben a tiszt-ségében hivatalosan megerősíti.

A második pont a református tanítók fizetéséről és javadalmazásáról szól, amelyet a református gyülekezet ad a közös népiskola református tanítójának. Ez a pont hiányzik a jászberényi megegyezésből. A harmadik pont az iskolaépületről, benne az iskolateremről és a tanítólakásról, a negyedik pedig az iskolaterem berendezéséről intézkedik.

Az ötödik pont újra elvi jelentőségű: hivatkozva a helytartótanács útján 1785. október 4-én kihirdetett királyi rendelkezésre, leszögezi, hogy a közös népiskola református vallású tanulói sem erőszakkal, sem csalogatással, sem rábeszéléssel nem kényszeríthetők a katolikus szertartásokban

való részvételre, és tilos minden törekvés, amely a katolikus vallásra térítésüket tűzi ki célul. Viszont éppen annyi órában és éppen olyan szabadon, mindenféle kötöttség nélkül kell őket hitoktatásban részesíteni, ahogyan a külön református népiskolákban történik a katekizmus és a bibliai történetek oktatása, valamint az egyházi énekek gyakorlása.

A hatodik pont kiköti: ha a közös népiskolában a református tanulók oktatása-nevelése miatt a gyülekezet panaszt emel, és a tankerületi népiskolafelügyelő ezt nem orvosolja, nem ad megfelelő elégtételt, s a megsértett jogokat helyre nem állítja, akkor a református tanulókat a gyülekezet - számukra minden káros következmény nélkül - jogosult a közös népiskolából kivonni, tanítójukkal együtt, és minden további nélkül külön felekezeti iskolaként működhetnek tovább.

Itt újra utalhatunk Kazinczy álláspontjára: bár ez - a jogtalanságok esetén kilátásba helyezett biztosíték - elmentésben áll a korábban előterjesztett tilalommal (ahol a reformátusoknak korábban nem volt nyilvános vallásgyakorlási joguk, ott nem nyithatnak akkor sem külön felekezeti népiskolát), mégis most azt ígéri: ha a közös népiskolában méltánytalanság éri őket, akkor mégiscsak létrehozhatnak külön felekezeti iskolát.

A záró "punctum" a közös népiskola igazgatásáról intézkedik. A katolikus népiskolák igazgatója mindenütt a helybeli plébános volt. Közös népiskola esetében megmarad ő is egyik igazgatónak, de melléje református igazgatót is ki kell nevezni, aki minden tekintetben azonos jogkörű a másik igazgatóval: az iskola osztályait minden órában meglátogathatja; megintheti a tanítókat, ha hibáznak; ő is megkapja a tankerületi népiskolafelügyelőn keresztül a felsőbb tanügyi hatóságok rendelkezéseit, az állami hatóságoknak beküldendő jelentéseket közösen, mindketten aláírják.

Jól megfigyelhető e pontokon keresztül, hogy Kazinczy a közös népiskola létesítésének azt a módját szorgalmazza, amikor működő katolikus népiskola van a faluban, a helyi re-

formátus lakosságnak pedig nincs joga saját népiskolát felállítani. A közös iskola létesítése révén a református lakosság gyermekei is iskolához juthatnak. Katolikus lakosok gyermekeinek a meglévő református népiskolába való beszerzéséről, ilyen típusú közös népiskola-létesítéséről azonban itt nincs szó.

v v v

A közös népiskolák széles körű elterjesztése kezdettől fogva szerepelt Kazinczy népiskolafelügyelői programjában. Jól rávilágít szándékaira a tiszáninneri egyházkerület szuperintendenséhez, Szalai Sámuelhez 1786. november 17-én írt levele, amelyben "inspector"-i kinevezését közli.⁴ A terjedelmes iratban foglaltak jól megvilágítják a jászberényi és harsányi "punctumok" hátterét: egyrészt a kálvinista egyházi előljárók idegenkedését attól, hogy Kazinczy állami - tehát Habsburg-elkötelezettségű - hivatalt vállalt; másrészt gyanakvásukat a közös népiskolák megszervezése iránt.

Szóba hozta Kazinczy mindjárt e levél elején: jól tudja, hogy ellenszenvet válthat ki a protestánsok között ez a kinevezés, főként azért, mert így hivatalból a közös iskolák terjesztője lesz. Az ellenzők egyrészt a kivívott protestáns szabadságjogukat féltik, másrészt bizalmatlanok a katolikus tanítókkal szemben, ami a velük való együttműködés lehetőségét illeti, valamint az iskolákban tanítandó tankönyvek iránt is gyanakvás él bennük. Jól tudja Kazinczy, sokan kárhozzátják e tisztség elvállalása miatt; viszont hitsorsosainak akarata ellenére vagy legalábbis jóváhagyásuk reménye nélkül saját maga nagy eltökéltséggel kereste e tisztséget. Itt hangoztatott főérve: II. József nem olyan uralkodó, aki intézkedéseit majd megváltoztatja az ezek ellen benyújtott protestáns tiltakozások nyomán. Tiltakozásukkal semmire sem lehet menni, az kétségtelen, viszont a protestáns fél semmit sem veszít, hanem éppen nyer azáltal, ha ezt az állami hivatalt nem katolikus, hanem protestáns személy tölti be. Kazinczy örömmel fog új munkájához: mind a fiatal hazafiak nevelése terén való tevékenykedéssel,

mind pedig a vallások közötti ellenségeskedés kiküszöbölése, s a felvilágosodás eszméinek józan terjesztése által - véli Kazinczy - saját maga is hazafivá válhat:

De a választását ellenzők is meg fognak nyugodni, ha látják majd azt az egyenességet, amivel mint népiskolafelügyelő megvalósítja a felsőbb hatóságoktól jött rendelkezéseket, főként ha sikerül létrehoznia a közös iskolákat, vagyis a katolikus iskoláknak a protestánsokéval s a protestánsoké-
nak a katolikus iskolákkal való leendő egyesítését. El fog oszlani az ellenzők gyanakvása, s rokonszenvezni fognak az-
zal, ami most az uralkodó akarata, s amit mind a hazának, mind maguknak a gyermekeknek jövődöbeli java feltétlenül megkíván (ti. a közös népiskolát.)

Itt a bécsi udvar legfőbb tanügyi tekintélyére, Gottfried van Swietenre hivatkozik, akivel két hónappal e levele megírása előtt személyesen találkozott Bécsben. Erről a találkozásról a "Pályám emlékezete" című könyvében is beszámol: "Elömbbe adá, mi a nagy cél abban, hogy az iskolák közös iskolákká tétessenek, s a hon polgárai együtt neveltesenek, s visszásan szóla debreceni prof. Hatvani felül, ki azt vitatá, hogy az ő felekezetbeliek a bábáskodást sem tanulhatják idegen felekezetbeli iskolában a keresztelési oktatásra nézve."⁵

Azon ígéret alapján, amelyet van Swieten báró neki e beszélgetés során tett, Kazinczy a lelke mélyéig meg van győződve, hogy a protestánsoknak nemcsak nem kell félniük a közös iskolától, nem vesztenek általa semmit, hanem ellenkezőleg: nyugodtan remélhetik, hogy továbbra is szabadon folyik majd a gyermekek vallásra oktatása, nevelése.

Ami pedig a közös népiskolákban ezután kötelező állami tankönyveket illeti: a bécsi Tanügyi Bizottsághoz be kell küldeni a velük kapcsolatos kritikai megjegyzéseket, pontosan megjelölve, hogy melyek bennük a protestáns vallást érintő nehezményezhető részek, mit kell bennük korrigálni, változtatni a tekintetben, hogy ne sértse bennük semmi se a protestánsok vallási érzékenységét.

Hogy pedig az a probléma se álljon elő, hogy kellően kiképzett református tanító nem állítható be a közös iskolába, mert nem végezte el a norma-módszer megtanulását eredményező tanfolyamot, ezért Kazinczy kéri az egyházkerület vezetőségét, gondoskodják tanítójelöltekről, akiket Kassára kell küldeni, az ott levő tankerületi kiemelt mintaiskolában "a normának megtanulása végett."

v v v

Alig másfél hónap múlva, 1787. január 5-én újabb terjedelmes levéllel kereste fel Kazinczy az egyházkerület vezetőségét, Vay István főgondnokhoz címezve.⁶ Ebben felvázolja a hivatalos királyi rendelkezések alapján megszervezett iskolarendszert, amelynek mintájára előbb-utóbb a protestánsoknak is át kell alakítaniuk iskoláikat. Legbővebben a tanítóképzésről szól.

A tanítók kiképzése a norma-módszer alkalmazására az ún. "capitalis nationalis oskola"-ban, vagy másképpen norma-iskolában történik. Ilyen minden tankerületben egy van, de több is lehet, ha elég alapítvány áll a tanárok javadalmazására. A kassai tankerületben egy norma-iskola található, Kassán. Vezetője az igazgató, aki a tanítójelölteket a normamódszer alkalmazására kiképezi. A rajztanár és a hitoktató mellett négy tanító oktatja a betűismereteket, szótagösszevonást, olvasást, írást, számolást, nyelvtant, részben németül, részben latinul, de magyarul és szlovákul is. Tanulnak még természetrajzot, meg különféle írásbeli feladatokat is gyakorolnak.

Ezek előrebocsátása után válaszol Kazinczy az egyházkerület vezetői által neki feltett érdeklődő kérdésekre.

1. Milyen felkészültség szükséges ezután a népiskolai tanítósághoz? A német nyelvtudáson és a nyugták és egyéb írásbeli feladatok elkészítésén kívül elegendő az, amit minden kálvinista kollégiumi diák tud.
2. Mennyi idő alatt lehet elsajátítani a norma-módszert? A kassai norma-iskolában fél évig tart a kiképzés. De ha másutt hozzáértő, jól begyakorolt tanító mellé szegő-

dik a tanítójelölt, akkor az egy hónap alatt is meg tudja őt tanítani rá. Így tesznek például Késmárkon a luteránus diákok.

3. Mennyi költség kell hozzá? Annyi, amennyiből Kassán hat hónapig, vagy másutt egy hónapig megél az ifjú.
4. A falusi népiskolák tanítóinak szánt református ifjakat hogyan lehetne a legmegfelelőbben kiképezni? Kazinczy ezt ajánlja: az egyházkerület vezetősége kérje ezeknek az ifjaknak a felmentését a kassai féléves tanulmány alól tőle mint tankerületi népiskolafelügyelőtől, ő majd elrendeli, hogy Miskolc város tanítója tanítsa őket a legnagyobb odaadással. Az ifjaknak maguknak kell megegyezniük a tanítóval, hogy mennyit fognak neki munkája viszonzásul majd fizetni.
5. Mikor kell a protestánsok iskoláiba is bevezetni a normamódszert? Jelenleg nincs erre konkrét rendelkezés, de lehet rá számítani, hogy a bécsi Tanügyi Bizottság előbb-utóbb el fogja rendelni a tanítás norma-módszerének alkalmazását, ha enélkül nem terjed el a protestánsok népiskoláiban. Most még ebben reménykednek Bécsben az illetékesek, - ismét arra hivatkozik Kazinczy: ezt báró Swieten személyesen maga mondta neki - hogy a hazai protestánsok hamarosan abbahagyják "az okos elméhez nem illő" ellenkezést és engednek a sürgetésnek. Remélik Bécsben, hogy a hazai protestánsok végre belátják, hogy ebben nincs semmi rossz számukra, nem ellenkezik vallásszabadságukkal, sőt arra is rá fognak jönni, hogy feltétlenül szükséges, hogy végre haladék nélkül alkalmazzák maguk is a norma-módszert. Maga Kazinczy nem lát semmi olyat ebben a módszerben, amely veszélyes lenne vallásukra, de őszintén megmondja: nem csupán haszontalannak, de egyenesen veszedelmesnek tartja azt a sok tiltakozást, amelyet a magyar protestánsok még mostanában is Bécsbe küldözgetnek, s amelyen Bécsben nevetnek, de ugyanakkor bosszankodva félretesznek. Reméli Kazinczy, hogy a kérdés megítélésében a protestáns tanügyi vezetők

a gyermekek érdekeit teszik első helyre és ösztönözni fogják saját népiskoláikban a tanítás norma-módszerének bevezetését.

Végül érdemes idézni - a jászberényi és harsányi punctumok háttérének megvilágításához - abból a levélből, amelyet Kazinczy 1788. június 11-én intézett az egyházkerület szuperintendenséhez.⁷ Mellékeli azt a királyi rendelkezést is, amely arról intézkedik, hogy a tankerületi népiskola-felügyelők - de maguk a tankerületi főigazgatók is - "egész igyekezettel iparkodjanak" a norma-módszernek a reformátusok népiskoláiban való elterjesztése érdekében.

Kazinczy ezért - mint hivatalos állami iskolafelügyelő - bejelenti, hogy elkezdi a református népiskolák "normalisatio"-ját, mégpedig azokban az iskolákban, amelyek tisztán református lakosságú helységekben vannak. Itt ugyanis - mivel nincsenek katolikus lakosok - nincs mód a közös iskola felállítására, ez tehát nem fog a lakosok között időleges zavart sem okozni. Bennük tehát nyugodtan lehet foglalkozni a norma-módszer bevezetésével: már a következő tanév elejéig, szeptember elsejéig ez megoldható. Így jelenthető lesz az állami tanügyi hatóságoknak, hogy már számos református népiskolában alkalmazzák a tanítás norma-módszerét.

Kazinczy a következő helyeket szemelte ki, ahol a norma-módszer zavartalanul meghonosítható lesz: Borsod megyében Mezőkeresztes, Nagymihály, Mezőcsát, Gelej, Vámos, Kazinc, Szentpéter, Aszaló, Noszvaj, Cserép; Abaúj megyében Szikszó, Vadász; Zemplén megyében Hernádnémeti, Megyaszó, Luc; Heves megyében Átány "és más egyéb református lakosok által is béültt helyek."

Közli Kazinczy azt is, hogy ezen szándékát levélben közölte a megye alispánjával, Ragályi Józseffel is, annál is inkább, mert egy másik - ugyancsak nem könnyen végrehajtható - intézkedést is tervezett. Köztudott ugyanis - jegyzi meg Kazinczy -, hogy némelyik Borsod megyei gyüle-

Kezet igen bőséges javadalmat ad tanítójának. Ilyen "zsíros" fizetésből viszont két személy is alkalmazható lenne. Arra kell tehát törekedni, hogy azokon a helyeken, ahol az iskolás gyermekek száma több tanítót kíván, az eddigi egyetlen tanítójú jövedelmet megfelelőképpen felosztva, több tanítót alkalmazzanak.

Kazinczy legnagyobb és legjelentősebb feladatának a közös népiskolák létrehozását és a norma-módszer meghonosítását, az ezekre vonatkozó felsőbb rendelkezések végrehajtását tekintette. Ez hatalmas nehézségekbe ütközött. Ezeket a felsőbb tanügyi hatóságoktól jött rendelkezéseket azonban Kazinczy a magáénak érezte, megvalósításukat minden körülmények között szükségesnek tartotta, okos és megfontolt stratégiát alkalmazva. Ez tűnik ki a "jászberényi punctumok"-ból is.

A jászberényi közös népiskola létrehozását maga különösen fontosnak tartotta éppen azért, mert elindított egy folyamatot a református népiskolák körében, ez a sikeres művelet is segítette eloszlatni a közös népiskolákkal szembeni ellenszenvet.

Kazinczy 1787-ben Budán járván, felkereste Niczky Kristóf országbírót. "Megnevezvén magamat s hivatalomat, oly hangosan, amint mindig szólok, de Niczky elszalasztá a hangot.

- Kommen Sie von Pesth?
- Nem, mondám -, Kassáról jövök. Jász-Berényben egyesítém a katolikus és református iskolát.
- Ugy - mondá -, tehát Kazinczy vagy!

Meg nem tudá fogni, miként ismerheti az én nevemet az ország bírása, hogy hivatalom foglalatosságait halván, tudja az azt viselő nevét is."⁸

FÜGGELÉK⁹

I.

Kazinczy 1788. június 17-én - Patay József főgondnokhoz - írt levelének melléklete. A Tiszáninzeni Református Egyházkerület Levéltárában, jelzete: A XXII. 8279. Közreadva a Sárospataki ... 1893. évi 7. szám 145-146. oldalán.

"A Jászberényi Commixtio punctumai. Alább írtak egy részről ugyan én Kazinczy Ferenc, úgymint ezen Kassai Tudománybeli Megyében lévő Nationalis Oskolák Királyi Inspector, másrészről pedig mi Jász-Berényi Vallás tételen levő Evangélikusok, nevezetesen pedig ezen megnevezett Eccleziának Előljárói, adjuk tudtokra mindeneknek, hogy minekutánna mi itt levő reformátusok Felséges Urunknál, s a Felséges Dicasteriumok előtt különös Reformata oskolának engedése iránt sikertelenül esedeztünk, s meg nevezett Királyi Inspector Ur bennünket a felől bizonyossá tett volna, hogy az eddig érkezett normativumoknak értelmekhez képest, a protestánsok olyan helyeken, a hol csak privátum Religionis Exercitiumok vagyón, ha ugyan azon helységet elegendő számú Catholicus szülék is lakják, különös Protestans Oskolának felállítására engedelmet nem nyernek, hanem a helyett közös, az az Catholicus és Protestáns Tanítókkal providiált Oskolákat várhatnak, gyermekeiknek legjobb módal lehető taníttatások, s egy vallásunkon levő Tanítónak közeinkbe hozása s következésképen az Oskolának közössé tétele eránt, illyetén kötésre léptünk.

1-ször. Hogy ezen közös Oskolák, valamig ez tartani fog, s a Református gyermekek belé járnak, a Catholicus Tanítón kívül egy Református Tanító is legyen, a ki mind fizetésre tekintve, mind a Tanításbeli teher hordásra tökéletesen hasonló legyen a Catholicus Tanítóhoz, s fizetését ugyan abból a Fundusból, s ugyan a szerint vonnya, a mint Catholicus Collegái, csak az a külömség legyen, hogy a Református Tanítót ne a Királyi Inspector külgye, hanem az Ecclezsia 3. alkalmas Individuumot candidálylon, a melylyekből a Királyi Inspector a leg alkalmasabbat ki választani s confirmálni fogja.

2-ször. Hogy a Catholicus Professorok a Református Gyermekek előtt a Vallás Tanításban tellyességgel ne ereszkedjenek; ha pedig valamikor bé ereszkednének, és a Felséges Helytartó Királyi Tanácsnak ddo. 4.8. b'ris 1785. No. 28427, ki adott rendelése tökéletesen meg nem tartatnék, s abbéli panaszokért a Királyi Inspector egy holnap elfolyása alatt illendő elégtételt nem adna, s sérelmeket nem orvosolná, a Református Lakosoknak szabad legyen minden rossz következésül való félelem nélkül Tanítójokat s a gyermekeket a közös oskolából vissza vonni s különösen taníttatni.

3-szor. Hogy semmiféle Vallásokkal ellenkező Czeremó-

niákra, annyival inkább könyörgésekre ne kényszeríttethessenek. Mikor a Catholicus gyermekek a Catecheta keze alatt lesznek, a Református különösen a Református Catecheta vagy Tanító alá gyűllyenek, s akkor, sőt ha a Reformata Ecclesia szükségesnek talállya, Vasárnaponkint is Vallásokat, azzal a tökéletes szabadsággal, a mellyel a különös oskolákban taníttatik, tanulhassák.

4-szer. Hogy valamint a Catholicusok résziről egy Localis Director, úgy a Reformátusok részéről is egy állíttasson, a ki szintén azzal a hatalommal s tekintettel, a mellyel a Catholicus Localis Director bir az oskolában akkor, a mikor neki tétteni fog bé mehessen, a Tanítók tanítására vigyázzon, őket ha hibáznak meg fedhesse, egyéb eránt pedig a rendeléseket a Királyi Inspectoratul a szerint vegye, mint a Catholicus, a bé küldendő Relatiokat, ezzel edjütt subscribálva.

5-ször. A Királyi Inspector, ennek távol létében a Localis Directorok szorgalmatosan vigyázzanak, s el háritását egész igyekezettel munkálják, hogy a református gyermekek a Catholica Relligióra való térésre, Templomba való járásra, Imádságok mondására, Czeremóniák csinálására, se erőszakos móddal, se csalogatással, se persuasióval ne vonattassanak.

6-szor. A Protestáns Felekezet a Tanítók semmi különös tanító bért ne fizessen, s az oskola épület fel építésére, fel tartására, sőt némelly szükségeseknek meg szerzésére is (a millyen a Székek, Táblák, Kréta s.a.t.) a Catholicus Lakosok felett ne terheltesen.

Mellyről adjuk ezen nevünk alá írásával meg erősített Levelünket. Jászberényben d. 31 a Oktobris Annó 1787.

A Jászberényi Helv. Confessiót tartó Ecclesia részéről Karla György, Fekete János, Beszteri János, Szappanos Mihály.

Kazinczy Ferenc, a kassai Tudománybeli kerület Nemzeti Oskoláinak királyi inspectora."

2.

Kazinczy 1786. november 17-én - Szalai Sámuelhez írt - levele. A Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltárában, jelzete: A XXI. 7825. Közreadva a Sárospataki Lapok 1893. január 2-i számának 13-14. oldalain.

"Fő Tisztelendő Superintendens Ur, Nékem Drága jó Uram! Felséges Urunk Lodomerszky István Urnak a Kőszegi Táblához való által vitele után a Kassai Járásban lévő Nemzeti Oskoláknak Inspectorságát nékem méltóztatott Kegyesen conferálni; s minekutána ez a Királyi Kegyelem Méltóságos Gróff Török Lajos Urnak, mint ugyan ezen járásbeli Felsőbb Oskolák Királyi Igazgatójoknak, a Felséges Helytartó Királyi Tanáts által tudtára adódott, ezen holnapnak tizedikén hi-

vatalomban be is iktattam. Elképzelem én mitsoda indulatot szül ez a Tudósítás sokakban közülünk, Protestánsok közzül, kik rész szerint szabadságainak féltése, s a Pápista Tanítók eránt való diffidentia, rész szerint pedig a bé vett könyvektől való idegenség miatt, sőt talán egyéb nyomós okokra nézve is, nem tsak nem kívánták ennek oskoláinkba való béhozását, hanem az attul való megszabadulásnál alig óhajtottak inkább valamit. El képzelem mondom ezt, s el képzelem még azt is mint fogják tselekedetemet kárhoztatni, a kik mind ezeket jól tudván, hitem sorsosainak akarattyok ellen, vagy leg alább javallások reményhetése nélkül el nyert hivatalamat egész resolutioival kerestem. De valamint egyéb consideratioim mellett halhatosan tüzelt ennek kerestetése annak meg gondolása, hogy nem olyan Fejedelem alatt éljünk aki magát a már meg tett rendelések ellen bé nyújtott Rep-raesantiok által végezéseitől el vonni engedje; s következésképen vallásunk nem tsak nem vesz, hanem bizonyosan nyér általa, ha ezen hivatal nem Pápista, hanem Protestáns Individuumnak jutt: ugy szívesen örvendek azon szerentsémen, hogy kívánságomat bé tellyesítve láthatom, s magamat abban a statioba érzem tétetve, mellyben Hazánk mostani állapotjához képest legkevesebb kedvetlenséggel szolgálhatok, s mind a nevendék hazafiak nevelése körül való forgolódás, mind pedig a Vallásbéli egyenetlenségnek eltávoztatása s igazi illuminationnak Hivatalomhoz mérséklett terjesztése által való hasznos Hazafivá formálhatom magamat.

Ezek szerint bátorkodom reményleni, hogy a Protestánsoknak az a része is, a mely talán most hivatalom keresésében meg nem nyugszik, minek utána látni fogja azt az egyenességet, a mellyel mind én magam mind Fő Director Urunk Méltóságos Gróff Török Lajos Ur (kinek egy részről minden Vallásbéli vizsgálkodást, erőszakot, és nyomorgatást utáló egyenes szívét; más részről pedig részre nem hajló kereszténységét, s az Hazánkba is bé hatott hitetlenségtől s indifferentismustul való idegenségét tsak nem mindnyájan esmérjük) a Felsőbb Helyekről jött parancsolatok véghez vitelében, s nevezetesen a Pápista Oskoláknak a Protestánsokéval lejendő egyesítésében élni fogunk: bátorkodom mondom reményleni, hogy le tévén mostani gyanakodásomat hajlani fognak arra, a mi a Fejedelem akarattya, és ezután az Hazának, sőt magoknak a Gyermekeknek jövendő beli java elmulhatlanul kíván. Én ugyan azon assecuratio után, mellyet nekem ez előtt két Hólnappal ó Excellenciája Báró Swieten azon alkalmatossággal midőn hivatalomban be vezetett, adott, meg vagyok győződve lelkem isméretiben, hogy nem tsak nem félhet Felekezetünk attól, hogy oskoláink a fentebb említett egyesítés által valamit vesztenek, sőt inkább reménylheti, hogy valamint egy részről a Vallás punctumában egész eddig való szabadsággal fognak gyermekeink oktathattatni, (úgy más részről is) minden kívánságunk be tellyesítését ha külömben egyenesség határán tul ki nem terjeszkednek, várhattjuk. Ezt igen nevezetesen a Felsőges Tudománybeli Bétsi Commissio az oskolákban tanít-

tatni parantsolt könyvek eránt, tellyes szabadságot adván felekezetünknek, hogy azok felől való ítéletét nevezetesen azokban a punctumokban, a mellyek Vallásunkat érdeklík, külgye bé, de ne tsak átallyában mondgya felőlök hogy rossz-szak, hanem tegye fel, mi az benne, a mi jobbítást kíván s miképpen kellessék meg változtatni? Én minekutánna ezeket a jegyzéseket némelly könyvekre nézve Prof. Szent-Györgyi uramnál már készen láttam, s innen hiszem, hogy nem sokára ide elérnek nem látom szükségesnek hogy Fő Tisztelendő Superintendens Uramat annak nem tul hamarább lehető bé küldésére kérjem, noha azt a Felsőleges Helytartó Tanács Méltóságos azon alázatos kérésemmel rekesztem bé leveletem, hogy engemet tapasztalt Gratiáiban továbbá is megtartani, erántam tökéletes bizodalommal viseltetni, leg közelébb pedig, hogy oskoláinkba a lakosoknak akarattyok ellen Pápista Tanítót ne tétetődjenek, alkalmas Praeparandusokról jó eleven rendelést tenni, s azokat a Normánka meg tanulása végett az itt lévő Capitalis Oskolába utasítani méltóztasson. A mi éngemet illett azon lészek egész erővel, hogy felekezetünknek vigasztalására vagy legalább könyebülésére vállyon az, hogy ez a Hivatal nékem jutott.

Melleyk után magamat további Gratiájába ajánlván tartozó igaz tisztelettel maradok Kassán Novembernek 17 dikén 1786.

Fő Tisztelendő Superintendens Urnak alázatos szolgálja Kazinczy Ferenc."

3.

Kazinczy 1787. január 5-én - Vay Istvánhoz írt - levele.

A Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltárában, jelzete: A XXI. 7758. Közreadva a Sárospataki Lapok 1893. évi 2. száma 34-35. oldalain.

"Tellyes bizalommal való Drága Nagy Jó Uram, kedves Uram Bityám!

Később haza érkezésem s Zemplén vármegyei Oskoláink visitatiója véget tett utam okozza, hogy az Urnak Kedves Uram bátyámnak betses levelére tsak most válaszolok. Hogy pedig az abban foglalt kérdésekre való feleleteim világosabbak légyenek, elmulhatatlannak látom, hogy előre valami ideát tsináljak az egész ujjabb rendelések szerint alkalmaztatott oskolák felől.

Az oskolák négy félék.

1. Universitas: ez a többitül kiváltképpen per excellentiam distingváltatik, és abban, hogy itt Doctori gradus osztogattatik.
2. Academia: itt a Philosophicum studium taníttatik, egy szóval az ami Patakon a logikán tul vagyon.
3. Gimnasiumok: kezdik a Grammatican, s végűik a Rhetorican.

4. Normalis: azaz Nationalis oskolák most szorosabban vévén minden Ditioban tsak egy normalis vagyon. Ilyen Ausztriában a Bétsi, nálunk a volt Budai s Pozsonyi, a többiek pedig Nationalisok, s (ha nekem szabad így szóllanom Nationalis magyarsággal) Nemzeti Oskoláknak neveztetnek. Hívják ezt Deutsch Schulennek azért mert benne az Ausztriacusok Anya nyelvén a nem a Deákon tanítottatnak az objectumok.

Haec de Nomenclatione: mennyünk tovább:

Maga az osztály 4. Litteralius Districtusra osztatott az ujjab fel-osztás szerint, mellyet 4. Fő Director igazgat, az ezekben lévő Nationalis Oskolák az Inspectorul függenek, a ki a Consiliumrul jött parancsolatokat per caelem Supr. Directoris veszi.

A Kationalis oskolák két félek.

1. Capitalis Nationalis oskola. Ilyen minden Districtusba egy van; de több is lehet, ha elég fundus van a Professorok fizetésére. A Kassaiban tsak egy van, magában Kassában. Itt vagyon
 1. Egy Director, a ki az Oskola felett inspicial s egyszerűs mind a Praeparandusokat (id est juvenes pro Docentibus Normalibus destinatos készíti) a Normalis methodusba tanitya. Ennek a fizetése 500 C mellyet ex fundo studiorum szed.
 2. Professor delincationis. Ez rajzolni tanitya a felylyebb menendő gyermekeket. Architectonica delincatoria, a kúmveseeket, átsokat, egyebekre a bildhauereket, kotsi körül dolgozókat, etc. etc. Mechanicara s a Geometriák első ágazataira, a Tisztartóságra, sótt paraszti életre készüllőket.
 3. Catecheta a Vallást tanitya. Ez egy franciscanus barát 150 C. fizetéssel.
 4. Négy professor tanitya a betű esmérést, Syllabisatiót, olvasást, írást, arithmeticat, Comparatiot Deákul és Némethül sótt tanitgat Magyarul és Tótul is, mert ezek is elmulhatatlanul szükségesek, akármelly statoria kívánkozzon a gyerek, a közönséges életre. Már p.o. Keresztesen a tót nyelvet elhagyná. Tanít ezen felül egy kis historia Naturalist, leveleket, quietatiákat, contractusokat csinálni. Egy szóval arra tanítja a mire a közönséges életben el mulhatatlanul szüksége vagyon. Ezeket előre bocsátván, hozzá fogok az eleibe tett kérdések fejtegetéseihöz:
1. Mintsoda requisitum kívántatik meg abba az Individiumba, a melly erre készül. A Német nyelv tudásán kívül alig látok valamit a mellyet akármelly kalvinista Deák ne tudna minden reá való készüllés nélkül tanítani, ki vévén a quietantiák és egyebek formálását. - A rajzolásra már tanultabb Individuum kell: de ez tsak Capitalis oscolaba szükséges.
2. Mennyi idő kell a normalis methodus meg-tanulására. Publice halgatván fél esztendő, de ha valamely falusi alkalmas Tanítót kér reá az Ifiu, egy holnap elég.

Példa erre az a sok Lutheranus Ifiu, a ki Kismárkon a normalis Tanítótul taníttatván, egy hónap múlva ki állotta a kívánt exament.

3. Mennyi költség kell erre? A mennyivel fél esztendő alatt Kassán másutt pedig egy hónap alatt el élhet.

4. A falusi Normalis Tanítóságra készítendő Ifjakat mint lehetne leg alkalmatosabban tanítani?

Ugy, hogy ha előre ir nekem, s engemet kér reá hogy dispensallyam a Kassára való jöveteltül, s parantsoljak a Miskóltzi Tanítónak hogy vegye egész szorgalommal Tanítása alá, de az ilyen a Tanítóval meg fog alkudni a fárattysága semmineratioja iránt.

5. Mikor kell a protestansoknál fel állítani az illetén oskolákat? Még most nem parantsoltatik szorososan, hogy vegyék be a Normalis methodust: de félő hogy az Udvari Commissio el unnya a várakozást s parantsolni fogja. Most (a mint ezt B.Swieten maga mondotta nekem) a reménység táplállya a Commissiot, hogy a Protestansok le tévén az okos elméhez nem illő átalkodást engednek a Capacitatio-nak, hogy ebben nintsen semmi rossz, semmi vallások szabadságával ellenző, sőt in hac providentia el mulhatatlanul szükséges, hogy haladék nélkül be vegyék. Én részemről nem látok semmit a mi bennünket hátráltathat, sőt meg vallom nem tsak haszontalannak, de veszedelmesnek látom azt a sok repraesentatiot a melyet még most sem szününk meg fel küldözni, s a melyet Bétsbe nevezte de egyszersmint boszszonkodva tesznek fére. Reménységem van Uram Bátyánk s fő Tisztelendő Superintendens Urnak szabadon gondolkodni merő egyenességben, hogy a gyermekek javát a meg íteltetesnek eleibe teszik, s admanuálni fogják, ezen rendelés betöltését. El várom további tudósítását Kedves Uram bátyámnak, s atyafiságos szereteibe ajánlva igaz tisztelettel maradok.
Kassán 5. jan. 1787.

alázatos hű szolgája
Kazinczy Ferenc"

4.

Kazinczy 1788. június 11-én - Vay istvánhoz írt - levele.

A Tiszánineni Református Egyházkerület Levéltárában, jelzete: A XXII. 8269. Közreadva a Sárospataki Lapok 1893. évi 2. száma 57. oldalán.

"Fő Tisztelendő Superintendens Ur különös tiszteletemet érdemlő Drága Uram!

Az ide rekesztett fels. Parancsolat világosabban mutatja mennyire parantsolja ő Felsége hogy a Normának a Reformátusok oskoláira lejendő kiterjesztésében mind én, mind felettem és rajtam kívül maga a Méltóságos Fő Director Ur

is, egész igyekezettel iparkodjunk.

Hogy ezen Fels. Rendelés annál hamarabb érje el a várt véget, én azokon az Oskolákon kezdem ezt a Normalisatiót, a mellyek a mixturát, Catholicus Lakosoknak nem létek miatt, el nem fogathatják és a mellyek effective fenn állanak; ugy hogy még a be-következendő Oskolai uj esztendőig, az az September havának első napjáig egynehány Reformata Nationalis oskolát mutathassunk.

Illyennek állítom

1. Borsodban: Kereszttest, Nagy-mihályt, Csátot, Gelejt, Vámost, Kazintzot, Szent-Pétert és Aszalót, Noszvajt, Cserépet.
2. Abaújban: Szikszót, Vadászt.
3. Zemplényben: Hernád-Németit, Megyaszót, Lutzot.
4. Hevesben: Átányt és más egyéb Református lakosok által is bé-ültt helyeket.

Ezen igyekezetetemet Tekintetes Consiliarius s Ordinarius Vice Alispán Ragályi József Urnak mai napon utnak indított levelemben be jelentem, és ezen végre bizonyos tudósítást kértem ki, melly ezen dologban Utmutatón legyen. Ugyan is tudván azt, hogy némelly helye Borsod vármegyének oly zsíros fizetést ad egy Oskola-Mesternek, a mellyből két sokkal nagyobb hasznot hajtó individuum is el tarthattatik, úgy gondolom, hogy a gyermek számokhoz s szükségekhez alkalmaztatván a Tanítók számát, az eddig egynek adott fizetést az ujaknak adrepartiálom.

A Posta nem engedi, most bővebben írjak, mellyet elhánytt írásom eléggé mutat. Nem tsinálok semmit az Urnak Fő Tiszt Superintendens Urnak híre s jóvá hagyása nélkül, s e szerint most egész bátorsággal végzem Leveletem, s magamat kegyességeibe ajánlván maradok

Fő Tiszt. Superintendens Urnak alázatos szolgája
Kassán, 11. jun. 1788.

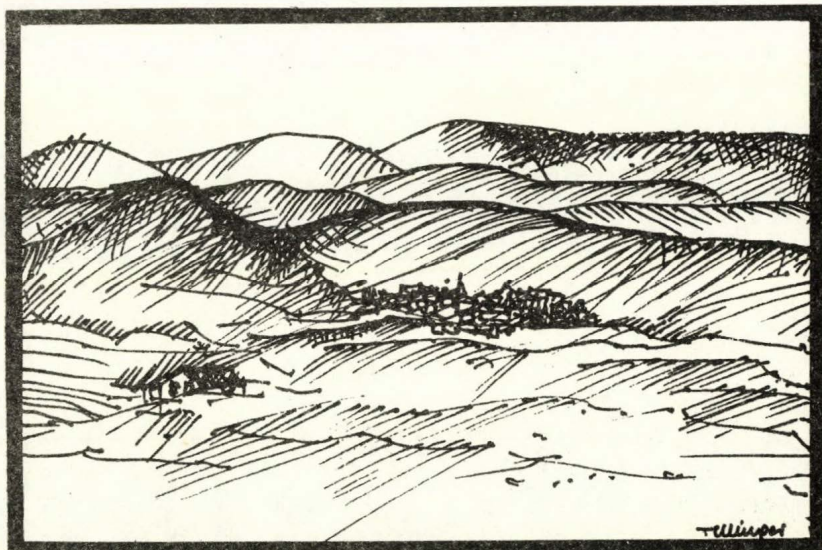
Kazinczy Ferenc"

J e g y z e t e k

¹ Lásd a Függelékét! - Kazinczy népiskolafelügyelői tevékenységéről lásd többek között: IMRE Sándor: Kazinczy iskolai inspektorsága. AkÉrt, 1895. 520-533., CZEIZEL János: Kazinczy Ferenc mint a kassai kerületi norma iskolák királyi inspektora. Magyar Pedagógia, 1903. 160-171., HEKSCH Ágnes: Kazinczy és II. József művelődéspolitikája. Pedagógiai Szemle, 1956. 74-108., HÓGYE István - VÁGÓ Benőné: Adalékok Kazinczy Ferenc pedagógiai arcképéhez. Pedagógiai Szemle, 1967. 438-445.

² A Tiszáninneri Református Egyházkerület Levéltára. Jelzete: A. XXIII. 8323.

- 3 Az még további kutatást igényel, hogy Kazinczynak mint hivatalos állami tanügyi tisztviselőnek ez a közlése hogyan egyeztethető össze az 1781-i türelmi rendelettel.
- 4 Lásd a Függelékben 2.sz. alatt!
- 5 Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Szerk. Lengyel Dénes. Bp., 1943. 98.
- 6 Lásd a Függelékben 3.sz. alatt!
- 7 Lásd a Függelékben 4.sz. alatt!
- 8 Kazinczy i.m. 123. - Így írt Kazinczy a közös iskolák további sorsáról: "Közös iskoláknak nevezettek, melyekben különböző vallású tanítók taníták a kezeik alá bízott ifjúságot. Az olvasást s grammatikát kár és veszedelem nélkül taníthatá a professzor a gyermekeknek, ha ő és ez egy vallás tagjai nem voltak is; katolikus gyerek a vallást a maga felekezetbeli tanítótól tanulta, mint a protestáns a magáétól. De Swietennek ez a planja igen sok ellenkezőt talált, s Leopold ostromoltatott, hogy szüntesse meg." Lipót császár 1790. április 1-jén kiadott rendeletével megszüntette a közös népiskolákat.
- 9 A Sárospataki Lapokban már publikált dokumentumokat érdemes újra közreadni, mivel ezeket a szakirodalom eddig teljesen figyelmen kívül hagyta, nem használta fel, nem idézte.

Felipe

Kováts Dénes:

Kazinczy irodalmi ízlése

Kazinczy az ember és az irodalomszervező

Kazinczy Ferenc egyéniségével sokan foglalkoztak irodalomtörténeteink közül. Egyéniségéből próbálták levezetni azt a hatalmas szervező tevékenységet és azt a jelentős hatást, amelyet élete során kifejtett. Kortársai és íróutódai nagy elismeréssel tekintettek reá; tiszteletük nemcsak az alkotónak, hanem az e m b e r n e k is szólt,

Kölcsey Ferenc emlékebeszédében így idézi föl alakját:¹

"Képzeletim előmbe állították a nagy férjfiút, úgy amint őtet legutólszor e társasági körben láthatám. Itt ült ő közöttünk, a hetven évet meghaladott ősz, a több mint félszázados író, egy készüllettel és küzdéssel teljes időszak legrégebb bajnoka; s keblében hordozta borzasztólag szép pályája emlékezetét; s vésznek után egy, a nemzet előtt valahára felcsillámló reménytől biztatva, tetteinek önérzésében keresett az élet nyomvasztó terhe ellen enyhületet, enyhületet a gondok ellen, mik végnapjáig kínozták."

Petőfi Sándor szentnek nevezte a széphalmi mestert, s elsősorban az életút példáját tartja jelentősnek.²

Négyessy László könyvében³ rendkívül szemléletes bemutatást ír róla. Szembeállítja az aránylag kis, törékeny természetével a nagy lelki energiákat, s lelki alkata jellemző jegyeként a fogékonyságot, a sokoldalú érdeklődést emeli ki.

Érdekesen jellemzi Kazinczyt Németh László: "Ez a mozgékony fiatalember már első leveleiben úgy mutatkozik be, mint akiből előbb-utóbb irodalmi tekintély lesz... Kazinczyt születése és irodalmi elvei az úri amatőrök s a plebejus irodalmárok közé helyezték. Ő volt közöttük a kapocs."⁴ Halász Gábor az ifjú Kazinczyról azt mondja: "Uralkodó hajlandósága és irodalomszeretete együtt bontakoz-

nak a lelkében." ⁵

Valóban, Kazinczy egyéniségében sok olyan vonást találunk, amelyek irodalomszervező szerepére alkalmassá tették. Sokoldalú érdeklődése és tájékozottsága, kényes ízlése, esztétikai érzékenysége fiatalon kialakult. Vezéri adottságait a nyelv és az irodalom fejlesztésének szolgálatába állította. Ezméit és eszményeit másokkal is képes volt elfogadtatni; a fejlődésre és haladásra törekedett, arra ösztönözte társait. Művészi igényessége többször is megnyilatkozott. "Ízlésem el van kényeztetve - írja Sárközy Istvánnak 1805-ben -; nem olvashatom, ami nem classisch! s azt tartom, hogy a szép mesterségnek produktumai közt igen nem-szép ami nem igen-szép." ⁶

Irodalmi vezérelve tehát a klasszicitás. Ez egyrészt a tökéletesség, a mintaszerűség igényében mutatkozott meg; így a modern írók átültetésében, a modern műfajok (pl. a szonett) művelésében. Másrészt a görög ízlés átvételében is megnyilatkozott; ennek példái az ódák, elégiák, epigrammák. Véleménye szerint a klasszicitást a folytonos javítás, lehetőleg tökéletes kidolgozás adja meg.

A görögös ízlést Goethe példája szerint értette; bizalmas leveleiben meg is írta, hogy egy magyar író munkájában sincs olyan klasszikus szín, mint az övéiben. Ez a vélekedése is egyéniségének egy vonására vet fényt.

Kazinczy mesterei

Egyéniségét, ízlését vizsgálva fölvetődik a kérdés, hogy kik hatottak reá elődei közül, milyen hatások nyomán alakult ki ez a gazdag írói egyéniség.

Bécsi utazása idején, 1777-ben Gessner könyveit kereste, megismerte Wielandot. Hazatérve Báróczi és Baróti Szabó volt rá nagy hatással. Börtönélete folyamán egyre több klasszikust és klasszicista jellegű művet olvasott, ilyeneket ajánlott barátainak is. (Pl.: Winckelmann, Plutarkhosz, Horatius, Sallustius, La Rochefoucauld, Barthélemy abbé.) Mély hatással volt Kazinczyra Winckelmann, Herder, Klopstock,

Wieland antikvitás-kultusza, s különösen Goethét tekintette példaképének a klasszikus hagyomány ápolásában. "Goethe azért volt Kazinczy számára a legnagyobb német költő - írja Bán Imre -, mert ízlésének plasztikus modellálására, világos körvonalakra törekvő igényét kielégítette, s ezt a görögös formakultuszt a rein menschlich magatartásával egyesítette. Goethe természetesen több volt ennél, de Kazinczy csak ennyit látott meg benne, legfeljebb még ifjúkori szentimentalizmusát."⁷

Jellemző Kazinczyra, hogy Bölöni Farkas Sándornak 1815-ben a következő tanácsot adja: "Leginkább arra kérlek, hogy ne olvass sokat. Keveset, de jót, s azt a keveset szünet nélkül, s igen nagy gonddal. Ne soha a középszerű írók firkálásaikat! Aki Kotzebuet örömmel olvasta, az örökre el van veszve. Goethével ismerkedjél meg és Goethével, és ismét meg ismét Goethével. Az én bálványom mindenben ő. S Lessinggel, Klopstockkal, Schillerrel, Herderrel és Wielanddal. A többinek félve higgy, Goethének, kiben görög lélek lakik, vaktában. Virít rajta minden; ő öszveköté a férfiúi és az ifjú kor szépségét."⁸

Kazinczy - Lessing szellemében - Voltaire franciává változott antik világát nem szerette. Hiteles ókorszemléletet kívánt, s az ennek szellemében létrejött modern műveket tartotta igazán klasszikusoknak.

A fordítás problémája

A fordítás és az eredeti alkotás dilemmája, problematikája Kazinczyt is, későbbi értékelőit is nagyon sokszor foglalkoztatta. A közvélemény ma is kissé egyoldalúan veti Kazinczy szemére, hogy akadályozta az eredeti alkotások létrejöttét. Magatartását Németh László így jellemzi:⁹

"Ő, aki öt évig csiszolta az Idill-eket, kérlelhetetlen ügyvédje lesz a mesterségének az úri időtöltéssel szemben, s annyira megy, hogy nem is kell neki eredeti mű. Hogy tudnánk mi eredetit alkotni! Tanuljunk meg írni! Ki kell lenni, mit hogyan csináltak a műveltebb népek. Fordítani, for-

cítani! ez a jelszava." S ez valóban jellemző az ifjú Kazinczyra, aki azonban - épp a fejlődés eredményeképpen - nem maradt meg ezen az állásponton. Kazinczy maga is sokat foglalkozott a fordítások és az eredeti alkotások közötti kapcsolattal, ezek egymás közötti viszonyával. Leveleiben újra és újra feltűnik ez a téma.

Szauder József rámutat:¹⁰

"1803 tavaszán Kazinczy megfogalmazza a tökéletesség, a halhatatlanság elérésének gyakorlati elvét: 'Mesterségek dolgában csak úgy fogunk elébb haladhatni, ha azon igyekezett helyett, hogy szép originálokat készítsünk, a nálunknál szerencsésebb nemzetek remekjeit tésszük magunkéivá.' A klasszikus remekművek nagyságához hozzáadni követést jelent, a másoló kéz gyakorlását, vagyis a copia-t szemben az originális önkifejtéssel. Az az originalitás, melyet a cívisváros maradibb képviselője hangoztatott, magabazárkózással, az újtól, a haladó európaiktól való félelemmel járt együtt; ez ellen lépett föl Kazinczy a copia, a remekek másolásának elvével."

A jó példa követésének szükségességéről ír Kazinczy egy Cserey Farkasnak 1805-ben küldött levélben is: "Az a nemzet, amely még csak kezdi litteratúrai pályáját, ha körülte olyan nemzetek laknak, amelyek már sokra haladtak el a magok útjokon, észrevehetetlenül azoknak követőjévé lesz, s jól teszi, ha ezen az úton annyira megy, amennyire lehet."¹¹ Jellemző, hogy Kazinczy a festőtől litterátori tanultságot, klasszikus képzettséget, poétai felfogást vár, a költőtől viszont a képzőművészet alapos ismeretét követeli. (Ő maga gazdag képzőművészeti ismeretanyaggal rendelkezett.) Az imént idézett levélben így ír erről: "Amely országban még nem virágzik a festés és faragás, ott első kötelesség az, hogy rézmetszetek és olajfestéses kópiák s gipszabgussok által ébresszük fel az alvó geniet. A poétai munkákban ezeknek substitutjai a fordítások, melyeken én azért kapok oly igen, minthogy minden origináljaink, még a legjobbak is, nem érnek annyit, mint a középszerű s nem éppen rossz fordítások."¹² Saját fordításairól pedig ugyanitt ezt írja: "Ezidén ... fordított egyveleg írásaimnak 5 kötetét adom ki igen csinosan

és a legnagyobb grammatikai s ortográfiai gondokkal, s minden darabban egy portré, két réz és három vignette lesz. A fordítás az originálnak minden szépségével tartozik bírni; az másként nem lehetett, hanem úgy, hogy sokhelyt új szó-lással éljek! Csak remek munkákat vettem fel fordításul és azt úgy igyekeztem tenni, hogy aki az originált csaknem könyv nélkül tudja, a magyart olvasván, minden soron reáismerjen az originálra, s minden szakaiból vannak mustráim a stilisztikának."¹³

Kazinczy kitart amellett, hogy a gondos fordítás mind a nyelvnek igen sokat használ, mind az ízlést sikeresen fejleszti, a nem kellő mesterségbeli tudással készített eredeti művek viszont mind a kettőnek nagyon ártanak. Takács Józsefnek írott levelében olvashatjuk: "...én úgy hiszem, hogy valami szép, annak szabad magyarrá tétetni."¹⁴ Így tehát a szépség az, amivel a fordítás fontosságát, szükségességét indokolja.

Több levélben is találkozunk azzal a kérdéssel, hogy ő maga miért fordít, miért választja inkább a fordítást, mint az eredeti darabok írását. Majtényi Lászlónak szóló levelében például így érvel: "Sokan tőlem originált várnak, kívánnak, szent hazafiúságból, de gondolatlanul. Én többet használok azzal, ha Emilia Galottit a legnagyobb gonddal adom a nemzetnek, mintha egy silány originált faragok. Remek originált írni nem nekünk adatott, hanem unokáinknak fog adatni. ... Én tehát inkább leszek jó rézmet-sző, amennyire tőlem kitelik, - mint oly festő, ki origináljai miatt becsültetnék ugyan most, de idővel munkája oda tétetnék, ahol az Albrecht Dürer darabjai függenek. Aki a nyelvet míveli, az csak kolorista. Leonardo da Vincinek és Tiziannak örökké fennmaradna az emlékezete, ha csak kopisták voltak volna is."¹⁵ Bölöni Farkas Sándornak pedig azt írja (1815-ben): "...több hasznót fogok nyújthatni, ha középszerű originálok helyett nagy gonddal készített fordításokban klasszikai szépségű darabokat dolgozandok..."¹⁶ Más megfogalmazásban két évvel később hasonló gondolatot

pendít meg Dessewffy Józsefnek írván: "...úgy hittem, a nemzet szükségei inkább kívánták, hogy a mások nagy munkáikat tegyem által magyar munkákká, mint hogy esztendőig dolgozván végre is olyan silány darabot adjak, mint Kisfaludy és Virág Hunyadija..."¹⁷

Elvét fejtegetve gyakran bírálja is kortársait, mint az alábbi idézetből is látjuk. Vörösmarty eposzáról így ír Guzmics Izidornak: "Én azt szerettem volna, hogy Zalánjában leltem volna több nyomait Homérnak, nevezetesen azokat a Homérban oly szép similéket. Lehet e nemben szép, ami nem homéri is, de engem igen gyönyörködtet, midőn a Homér nemében homérit lelek... Zalánnal literatúránk és korunk kevélykedhetik; de Zalán is sokat nyert volna, mint minden egyéb munka, ha V. követte volna a Horác intését."¹⁸

Cserey Miklósnak a fordítás milyenségéről írja a következő sorokat: "Klasszikusokat sok célból és így sokképpen lehet fordítani. Aki csak azt akarja tudatni olvasóival, mit mondana Sallust Catilina és Jugurtha felől, fordítsa, ahogy a franciák szokták. Én a színt, a color romanust, a sallustiusságot óhajtottam magyarul adni. S minthogy tudom, hogy az effélélet igen kevesen tudják becsülni, sőt magyarságom ismét megtámadtatik: az épen maradt Töredékeket és a Caesarhoz írt két levelet franciás szabadsággal adtam."¹⁹

A fordító Kazinczy magatartására jellemző, hogy büszkén állítja: fordításainak mindegyike úgy készült, hogy "a nagy seregnek ne tessenék." Ez eltökélt szembefordulás az uralkodó parlagiassággal. Egyik jellemző elve: a keveseknek tetszeni.

Író és közönség kapcsolatáról

A "keveseknek tetszeni" célzatossága sokat elárul arról, mi volt Kazinczy véleménye író és közönség kapcsolatáról. Saját Sallustius-fordításáról írja Guzmicsnak: "A Sallust fordítása érdeméről vagy vétkeiről csak az ítélkezhet, aki Sallusttal jól megismerkedett, az pedig nem mindennek dolga, s így az, ha mindennel láttatnám, nekem semmit sem hasz-

nálna, s talán még ártana is."²⁰ Tehát szinte kizárja a nagyobb, a hozzá nem értő közönséget az ítélkezés, a bírálat jogából. Fáy Andrásnak ezt írja a közönségről: "A mi publikumunk azt kívánja, hogy ő vezesse az író, s méltó is, hogy az író tisztelje a maga publikumát: de Horác és minden jó író azt hiszi, hogy nem az írónak kell vezetetni a publikum által, hanem megfordítva."²¹ S az írói öntudat ébresztését célozhatja a Dessewffy Józsefnek írt néhány sora: "Mentsen isten attól, hogy az olvasó parancsoljon az írónak; ez rontá el a francia nyelvet, midőn annak simaságot és precíziót ada; de elvette erejét és sokszínűségét."²² A legvilágosabban talán Bölöni Farkas Sándornak fejti ki azt az elvet, amely egész munkásságát végigkísérte: "... annak, aki magát becsüli, nem kell függeni másoknak ítéletétől, legalább nem a sokakéktól, hanem a jókétől. Satis est equitem mihi plandere..."²³

De a jók ítélete, csak maga az ítélet nem minden. Ez egy önmagát le nem néző, önmagát becsülő író, irodalmár számára kevés. Mire is vágyott Kazinczy? Klauzál Imrének írott leveléből megtudjuk: "A jók közé számláltatni, a jóktól szerettetni, ezt szomjúztam mindég; ebben, egyedül ebben kerestem dicsőséget, ragyogást; kevélyebb vagyok, mint hogy a sokaság kedvét óhajtani méltónak tekinthettem volna."²⁴ Vannak társaink, barátaink is. Barátaink szeretete: jutalom. Erről így ír Kisfaludy Károlynak: "Ánnak, aki a hazát a mi pályánkon szolgálja, nincs szebb jutalom, mint szeretve látni magát azon társaitól, akiket becsül..."²⁵ A rokonszenven túl más kapcsolatoknak is lenniök kell az írók között. Ahogy Guzmicsnak írja: "Szeretni senki nem tartozik; de megismerni más érdemét ott is kötelesség, ahol nem szerethetünk."²⁶ Máskor meg arra figyelmeztet: "Ahol élet van, tolongás van, ott el nem kerülhetjük az összeütődéseket; de a nevelt ember nem teszi, amit a faragatlan."²⁷ Ennek a neveltségnek, a jólneveltségnek minden tisztességes ember sajátjának kell lennie. Ezért mondja az író: "...valakinek nevéből csinálni tréfát, s ellenségünket

nagy tudósnak, magunkat tudatlannak neveznünk nem szerencsés elmésség, s bármint fedezzük, kitetszik, hogy az irónia a tudatlan alatt is az ellenkezőt jegyzi." ²⁸

A korrekció, a kritika szerepe

"Korrekció nélkül semmi munka nem ígérhet magának halhatatlanságot" -- írja Kazinczy Bessenyeinek 1802-ben. ²⁹

És valóban: a halhatatlanság az ő bálványa, a tökéletesség eléréséhez pedig korrekció szükséges, állandó javítgatás. Nemcsak mások (az olvasók) miatt, de az önmagunkkal szemben érkezett felelősség, az önbecsülés miatt is. Az egyik Fáy Andráshoz szóló levélben olvashatjuk: "Aki magát és olvasóit igazán becsüli, az bizonyosan mindég sokat fog törlelni dolgozásin, ha az idegen szem a botlásokat meg nem sejteti is, mert semmi javallást nincs nehezebb megnyerni, mint a magunkét." ³⁰ Az írói önkorrekcióról Kiss Jánosnak is írt: "...néha régibb dolgozásainkat jobbaknak leljük, mint véltük, néha rosszabbaknak. Egy részről maga az író a legjobb kritikusa dolgozásainak, más részről ő a legrosszabb..." ³¹

Azt is gyakran hangoztatja Kazinczy, hogy a kritikára szükség van. Több levelében is utal rá, figyelmezteti társait a kritika, a recenziók szükségességére. A különböző levelekben különféle érveket sorakoztat fel észrevételeinek alátámasztására. A kritika, mondja, az irodalom gyarapodásához, előrehaladásához is nagy segítséget nyújt. Erről így ír Kisfaludy Sándornak: "...literatúránk mindaddig nem fog gyarapodni, míg éles, de igazságos és nemes bírálóink nem lesznek. A más gyarlóságait kimutatni neveletlenségre mutat, de csak a közéletben: a templomi tanító szabadon fedd, dorgál és fenyít, s a hadak férfija nem pirul sem az adott, sem a vett sebekért." ³²

Ez a kritika azonban nem lehet akármilyen! "A recenzió legjobb iskolája mind az írók, mind az olvasók publikumának. A nem feddő, hanem csak javalló pedig haszontalan" -- írja Horváth Ádámnak. Ugyanebben a levélben így ír: "Hidd

el barátom, a recenzióknak és a tollcsatáknak nagy hasznok van."³³ Egy Guzmics Izidornak küldött levelében a viták és kritikák lényegeként az ügy előrehaladását jelöli meg: "Ellenkezni, s vélekedésekben különbözni szabad: de az ügy híve szereti az ügy hívét, s az ügynek nyújtott szolgálatot dicsőségnek tekinti. Közöttük egy sem bíra még mindent, s a legutolsó sincs érdem nélkül; s a legutolsó nem ritkán nyújta már olyat, amit a legelső is irigyelhet."³⁴

A vélemények, persze, nem mindig egyeznek. Kisfaludy Sándorhoz írt, már korábban említett leveléből ez is kiderül: "Te az ellenkezést jégzápornak nézed, én áldásnak."³⁵ Igaz, hogy a kritikát sokan bántásnak, sértésnek veszik, de a haladás érdekében mégis a bátor kritikára, a szabad szólásra van szükség. Ez derül ki a következő levélrészletekből:

"Rosszul fog menni nálunk a nyelv és literatúra dolga ... ha bennünket az a rettenés, hogy szólásunk valakit megbánthat, elnémítand. Bár szabadon szólna ki-ki, amint tőle kitelik."³⁶ Máshol: "...tiszteljük magunkat és másokban a vélekedés szabadságát. Mihi potior semper visa este periculosa libertas quieto servitio (Sallust), amivel ezek biztatgatnak."³⁷ Egy harmadik helyen pedig: "...kövessük meggyőződésünket; s bátran, szabadon; mely, hogy meg ne tévedhessen, szükség, hogy az ellenkező okokat kihallgassuk s a magunk okaikkal makacsság nélkül öszvehasonlítsuk. Leginkább azt tegyük pedig, hogy ha valaki azáltal, amit állítunk, meg sem győztetik, ne akaróját vádoljuk, hanem csak megtévedését mutassuk ki. Vádoltathatik ugyan olykor az akarat is; de hogy az vádoltathassék, szükség, hogy magát igen világosan nyilatkoztassa ki megátalkodottnak. Szabad embernek szabadon illik szólani, s aki az ellenkezést nem tűri, dúlni kíván."³⁸

Kazinczy megoldást talált arra, hogy megelőzze a kritika miatti vitát. Ő maga is alkalmazta azt a módszert, amelyet Horváth Ádámnak írott egyik leveléből ismerhetünk meg:³⁹ "Én, ha redaktor volnék, egy recenziót sem vennék fel

addig, míg azt azzal nem közleném, akit illet, de elhallgatván a recenzens nevét, s megírván neki, hogy ha ki nem jegyzi a helyeket, melyek változtatást kívánnak, magának tulajdonítsa, ha lenyomattatom. Így megelőzhetőnének a gorombaságok s a hamis tanítások."

Ízlése: a "fentebb stíl"

Mint már korábban szó volt róla, Kazinczy eszménye a klasszicista nyelv- és stílusideál volt. A "fentebb stílus" klasszikus ideáljához, a tökéletesség eszményéhez igazodott.

Az 1790 körüli évek stíluskavargásában Kazinczy képviselte, Kármán József mellett, a legmagasabb rendű dramaturgiai stíluseszményt, klasszikus aktorai, stílusa, irányzatossága miatt. Mint Szauder József kimutatja,⁴⁰ a klasszicista stíluseszmény és a klasszicista olvasmányok végigkísérték Kazinczyt egész pályáján.

Szerb Antal véleménye szerint: "Kazinczy mindenképp fölötte stilizta volt, és lényének minden szála egybefutott egy stíluszándékban... Mint bírálót, a tartalom és a koncepció egyáltalán nem érdekelték, sem pedig az eredetiség kérdése, csak a stílus, a szavak megválogatása és összetársítása, a mondat lejtése, a hangszín; igaz, hogy a stílus-árnyalatok iránt olyan kifinomult és tudatos érzéke volt, mint azóta kevés embernek irodalmunkban."⁴¹

Az egyszerűség és a méltóság voltak Kazinczy legfőbb stíluskövetelményei. A pontos kifejezés, a biztos árnyékolás a törekvése. Határozottan fellépett a provincializmus, a népnyelv közvetlen használata ellen, az irodalmi nyelv egységesítésére törekedett.

Kazinczy "fentebb" ízlését társadalmi helyzete és széles körű kultúrája határozta meg. Magatartása arisztokratikus. Nyoma sincs benne polgári vagy plebejus öntudatnak, munkássága csak hazai társadalmi viszonyaink különös alakulása folytán hatott a polgárosodás irányában a nemesi vagy félnépi parlagiasság ellen vívott harcával. Ez a harc mindig

egy emelkedettebb társadalmi igény jegyében folyt. Esztétikai jellegű erkölcsi igényessége minden nemtelen alacsony dolgot távol tartott tőle. Kazinczy arisztokratizmusának az a lényege, hogy a szellem embereit egyenlőnek tartotta a születés kiválasztottjaival.

A Báróczy-életrajzban megfogalmazza a nyelvvel kapcsolatos alapelvét: "A nyelv dolgában nem a szokás a fő törvény, hanem a nyelv ideálja, hogy a nyelv legyen, aminek lennie illik: hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez."⁴² Az ízlés elsődlegességét több levelében is hangsúlyozza. Például: "Tisztelni kell a szokást és a grammatikát s jaj annak, aki törvényt nem ismer: de az ízlés nem kevésbé szükséges és biztos vezér."⁴³ Egy másik helyen meg ezt írja: "...a nyelv nem tudomány, hanem mesterség tárgya; ... abban nemcsak szokás és törvény, de ízlés és néha szükség is parancsol. Minden igyekezeteim ennek éreztetésére voltak irányozva."⁴⁴ Bajza Józsefet így figyelmezteti: "Ne lelje az úr örömét a küzdelemben, ahol a dolog nem kívánja. Kell teória, de ízlés is kell, mint grammatika kell, de kell ízlés is; ez és az hideggé, fássá, pedántsá teszik a vele bíbelődőt. Maga a teória is az érzés rezultátuma."⁴⁵

Egy másik levelében, melynek címzettje ismeretlen, az ízlést, a szépérzékét külön választja a szeretettől, barátságtól. És ez természetes is -- pontosabb: természetesnek kellene lennie --, hiszen az ízlések különbözők, de a szépség nem a barátságtól, szeretettől függ. Kazinczy így ír: "De tartozol-e mindazt szépnek lelni, amit én, és én mindazt, amit te? s magunktól függ-e ezt vagy amazt szépnek lelni, vagy nem lelni? s mely alacsonyosság azt hinni, hogy valamit csak irigységből nem lelünk szépnek?"⁴⁶

Műveit, mások munkáját gyakran ajánlja barátai, ismerősei, író társai figyelmébe azzal a céllal, hogy az általa helyesnek tartott ízlést terjessze. Kölcseyhez szóló levelében olvashatjuk: "Látta-é Marmontelemet? Óhajtanám, hogy az a könyv, vagy inkább az a stílus, ízleltetnék, kivált Debre-

cenben, hol csak az látszik magyarul tudni, aki úgy beszél, hogy a gubások is megértsék."⁴⁷

Munkássága során Kazinczy nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy saját munkáit, köztük fordításait is kiadhassa. Ez az 1810-es évek közepén sikerrel is járt, elsősorban klasszicista stílusú és érzelmes műveket adott ki (pl. Goethe, Wieland.) Ezzel is a stílus és az ízlés csiszolása volt a célja. "Nekem most az említett kötetek kiadásával az a céloim is vala -- írja Buczy Emilnek --, hogy ne csak a nyelv, hanem a mesterség dolgában is tisztulhasson ízlésünk. Ezen felül az vala óhajomásom, hogy a nemzet indigensei az érzékenyebb lelkek előtt lebegjenek. E hármast célt így egyesítém, hogy minden kötet előtt egy már megholt nagy magyar (vagy író vagy regéllő) képe jelenjen meg, s egy vignette a régiség legszebb szobraival (statua)."⁴⁸

Kazinczy ízlésére az is jellemző, hogy kész elfogadni mindent, ami idegen, ha szép, és ha nálunk is szép marad. Szemere Pálnak írt leveléből is ez derül ki: "...én azon voltam, s azt tanítottam világos szóval, hogy a magyar beszéd ELSŐ érdeme abban áll, ha az magyar beszéd; ... hogy öklendezi fülünket, aki magyar szóval beszél, de nem magyarul..."⁴⁹ Idézi Berzsenyihez írt epistoláját is bizonyításként:⁵⁰

Külföld termése volt a rózsa is:
A művelés belföldivé tevé,
S hespéri eget szítt e tetők gyümölcse (a szőlő).

Máshol ezt állítja: "...megmutattam, hogy nem szájjal, hanem példával is azt akarom tanítani, hogy

mernünk csak azt kell, ami nyereségére van
a nyelvnek,

és hogy a darabos és a tarka soha nem lehet szép, csak hogy nem mind darabos, nem mind tarka, nem mind homályos, nem mind érthetetlen, amit a tanulatlan s gyakorlatlan olvasó néz annak."⁵¹

Kazinczyban az ízlés következetes. Fiatalkori döntő benyomásai vezetnek mindvégig, két akkor megtalált írói ideál:

az elegáns emóciójú és írású Báróczy s az életstílusával képzeletét még a munkáinál is jobban megkapó Goethe. Ítéloképessége bizonyítékául érzi meg és szereti benne a magatartást, harmóniát, tökéletességet, melyeknek megingathatatlan szibólumává csak az utókor szemében nőtt. Halász Gábor fejtegeti ezt már idézett tanulmányában, s hozzáteszi: Kazinczy a német nyelv sorsát szánta a magyarnak, amely bőven kölcsönözött a franciától, s a latinét, amelyet teljesen átformált a görög hatás.

Az ízlésfejlesztés és -nevelés egyik jelentős eszközének Kazinczy a fordításokat tartja, mivel szerinte a gondos fordítás a nyelvnek is sokat használ, és az ízlést is sikeresen képezi. (A fordításokról való véleményéről már korábban esett szó.)

Horváth János mutat rá,⁵² hogy Kazinczy meglátja és méltányolja az erőt régi nyelvünkben, de ezt egymagában elegendőnek nem tartja, új eszményt tűz ki kiegészítéséül: a szépség eszményét. Kazinczy könnyűséget, "fentebb poétai díszet" adott a beszédnek, nemes energiát, hajlékonyságot, kellemetes zengést.

A nyelvfejlesztés szükségességét Kazinczy több levelében is hangsúlyozta. A nyelv jelentőségéről, a nyelvvel való foglalkozásról a következőket írta Berzeviczy Gergelynek: "A poézis és mindaz, ami ezzel szorosabb vagy tágabb összekötetésben vagyon, a legszebb virága az emberi elmének, az pedig nyelv nélkül nem virágozhatnak; - nyelv nélkül, mondom, s a nyelv alatt minden nemzetnek a maga saját nyelvét érttem..."⁵³ És mi az írók feladata? "Nemesebb és haszosabb foglalatosság nem lehet, mint a hazai nyelvet a legfőbb tökéletességre vinni" - írja ugyanott.

Kazinczy a nyelv állapotát mérlegelve még sokszorozottabban érezte a tökéletesítés szükségét. Ezért a sok fordítás, ezért törekszik annyira az idegen szépségek visszaadására.

Kazinczy és a nyelvújítás

Ez a résztéma nem tartozik szorosan dolgozatom témájához, de megkerülni aligha lehet, így röviden mégis ki kell rá térnem - elsősorban alapkérdésünk szempontjából.

A nyelvújítás alapjában véve racionalista törekvés, s Kazinczy célkitűzésében szintén az ész töri igába a nyelvi tényeket, állapítja meg Halász Gábor már említett tanulmányában. Nyelvszemlélete Révai nyelvszemléletén alapul, ezt bővíti, egészíti ki saját eszméivel, nézeteivel. A nyelvújítási mozgalom előkészítésének időszakában Kazinczy is azok közé tartozott, akik nem a szókészlet, hanem a stíl megreformálását érzik szükségesnek. 1811 után azonban egyre merészebbé válik a harc, s Kazinczy az új szók alkotásától egyre kevésbé idegenkedik. A Dajka-életrajzban hirdeti, hogy meg kell tanulni a szavak különféle változtatása mellett "szókat teremteni" is. Mégpedig azért kell, mert szerinte az idegen szó kirí nyelvünkéből. Ez már stílushatás kérdése is, ami különösen jellemzi Kazinczyt.

Kazinczy látja, hogy magyar szépirodalmat neologizmus nélkül megteremteni s művelni lehetetlen; így a szépíró neológus az ideálja. A sokszínűség, a többszínűség Kazinczy vágya, mert a nyelv szerinte is egy ugyan, de nem egynemű beszéd.

Kazinczy - Horváth János megfogalmazása szerint - rááldozta nyelvművelő, nyelvfejlesztő programjának megvalósítására egy hosszú élet minden nemes és rajongó energiáját.

Néhány levélrészlet e kérdéshez is bizonyító szemléltetésül szolgálhat. Egy 1808 áprilisában kelt levelében külföldi példán át indokolja a nyelvújítás: "...azt mutatja minden nemzet csinosodása, hogy az ideákat, frázisokat, syntaxist és szókat azon népektől kölcsönzött, melyek nálánál régebben ismerkedtek meg a múzsákkal... Mi leve a németek göröngyös nyelvekből, amita Klopstcok, Wieland, Ramler, Schiller és Goethe, kit én megmakacsokodva mindenkinél inkább kedvelek, nem azt nézik, hogy Hans

Sachs és Luther mint írtak, hanem hogy neologizmusok mint bővítheti, segítheti nyelveket!"⁵⁴

Az erőszakos nyelvfejlesztés szükségességét hangoztatta, de - mint a következő részletből kiderül - az erőszak még hasznos is lehet: "...erőszak és erőszak között van különbség, s vannak erőszakok, melyek oly kedvesek, hogy minenkutána meg vannak téve, s látjuk, hogy nem estek rosszul, még örülünk, hogy elkövették."⁵⁵

A nyelvújítási szavak mennyiségével kapcsolatban a következőket olvashatjuk: "Az én értelmem az, hogy ami elmúlhatatlanul szükséges, annyival inkább, ha halaszthatatlanul is az, az nem sok. Sok lehet, csak hogy az író tudjon velek bánni, és annyi csínt adjon az írásnak, amelyben az előfordul, hogy az olvasó feledje, hogy új szót hall...!"⁵⁶ Egy másik levelében ezt írja: "...nekem soha nem sok, ami elmúlhatatlanul és halaszthatatlanul is szükséges; de nekem soha nem sok, ami a nyelvet szennyeitől megfosztja, ami annak fentebb szépséget ad... Nem a soktól kell félni, hanem azt kell tudni az írónak, hogy velek hol éljen. Omnia verba suo loco optima."⁵⁷

Helmecki Mihálynak írva a békességet hangoztatja, az ügy és nem a személy fontosságát: "...ne nézzük, kitől jó a szó, de jó-e, és tőlök jó a szó, legyen előttünk még kedvesebb."⁵⁸ Nyolc év múltán, amikor már lecsitultak a kedélyek, így ír: "Nemcsak a neológiai ultráskodás vétek és boldogság egyszersmind, hanem az ortológiai ultráskodás is."⁵⁹

Kazinczy, az esztétikus író

A magyar esztétikai kultúrában Kazinczy volt az első, aki nyíltan, következetesen és elmélettel felfegyverkezve meghirdette a szépség értékét. A XVIII. században élő írók közül ő foglalkozott legtöbbet az esztétikával, de anélkül, hogy az elmélet rendszerességére törekedett volna. Elméleti esztétikusnak sohasem érezte magát. Az alábbi levélrészlete jellemző példája az elméleti esztétikával való szemben-

állításának: "Nem tudom, mit mondjak a Bouteweck esztétikájának fordítására. Ezek az esztétikusok magok sem tudják igen sokszor, mit mondanak, s oly cifra szókkal fecsegnek, hogy azt hinné az ember, hogy mondanak valamit s az ő valamijek végre is semmi. ... Ez lévén pályám, kéntelen vagyok néha esztétikát olvasni: de ez a munka nekem kín. Klasszikus munkákat kell inkább olvasni, s az érzést élesíteni. Hiába magyarázza azt akárki, miért szép a szép, s miért rút a rút."⁶⁰

Mint láttuk, Kazinczy az új iskola esztétikusait szépirodalmi fecsegőknek tartja, s egyszerűen nem érti. Szembeállítja velük Lessinget, Winckelmannt és Goethét. Cserey Farkashoz szóló leveléből megtudjuk azt, mi a feladata az esztétikus írónak: "Nézzük el a száz esztendővel ezelőtt élt német írókat és azokat, akik 50 eszt. óta éltenek, nézzük el, mely erőszakot vittek véghez nyelveken és ezáltal menyire mentek? Ha csak ily erőszak által juthat el a nyelv annyira, nem akarjuk-e, hogy a mi nyelvünk is szenvedje az erőszakot? Az esztétikus írónak nem azt kell kérdeni: szólanak-e így és szólott-e már így más? (Ez a kérdés csak kiholt nyelvekre való), hanem ezt: lehet-e nekem így szólani, hogy szólásom elegáns, energikus, új zengésű szólás legyen?"⁶¹

Epigrammáiban, leveleiben, irataiban világosan kirajzolódtott koncepciója egy urbanizált, eredeti teremtés és fordítás útján létrehozott magyar irodalomról, melyhez pusztán az öröklött formák és nyelvi eszközök már elégtelenek. Értelmezésében a nyelv ugyan a maga egészében a művész eszköztára lehet, művészi eszközként mégis csak kellemes, csiszolt kifejezések felelnek meg, melyek a fegyelmezett képzelet és az idegen példa tanulságainak bélyegét is magukon viselik. Szerinte a tehetség, a költői elhivatottság jogot ad a nyelv tetszés szerinti formálására, a művész szabad az alkotótevékenységében. Csak az önmaga által teremtett törvényeket követi.

Kazinczy erről így vall:

"Rontott, mert építeni akart, Palladio; benne
 Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.
 A művész érzette magát, s Neked én fogok, úgy mond,
 Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
 S ím áll a roppant csarnok, s bizonyítja: ki több itt,
 A művész-e vagy a szolgai tompa szokás."

(A nyelvrontók, 1810)

A "Tövisék és virágok" című epigramma-gyűjteményének darabjai - amelyből a fenti költemény is való - esztétikai állásfoglalást tartalmaznak. 43 epigrammája közül 38 esztétikai tárgyú. Ezek is híven fejezik ki Kazinczy véleményét. Olykor általános érvényű a megfogalmazott elv:

"Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted
 Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot."

(A nagy titok)

Máskor konkrét személyhez fűződik az esztétikai ítélet:

"Béna vagy és táncolsz, a nyelvet nem tudod és írsz:
 Szárnyad ugyan nincsen, Cserdi: de rajta! repülj."

(A kész írók)

*

Dolgozatomban irodalmi nézetei felől közelítettem Kazinczyhoz, tehát irodalomtörténeti szempont vezetett. Leveleinek, irodalmi alkotásainak olvasása közben azonban találkoztam Kazinczyval, az emberrel is, aki nagy nehézségek - anyagi gondok, politikai elnyomatás - között is történelmi jelentőségű küldetést vállalt. Ez a háttér növeli nézeteinek értékét és jelentőségét. Tanulmányozása meggyőzött arról, hogy régibb irodalmunk nagyjainak gondolataiból kicsendül az üzenet a mi korunk számára is.

I r o d a l o m

A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Bp. 1965.
 Rendszerek a kezdetektől a romantikáig. A magyar kritika
 évszázadai I. Bp. 1981.

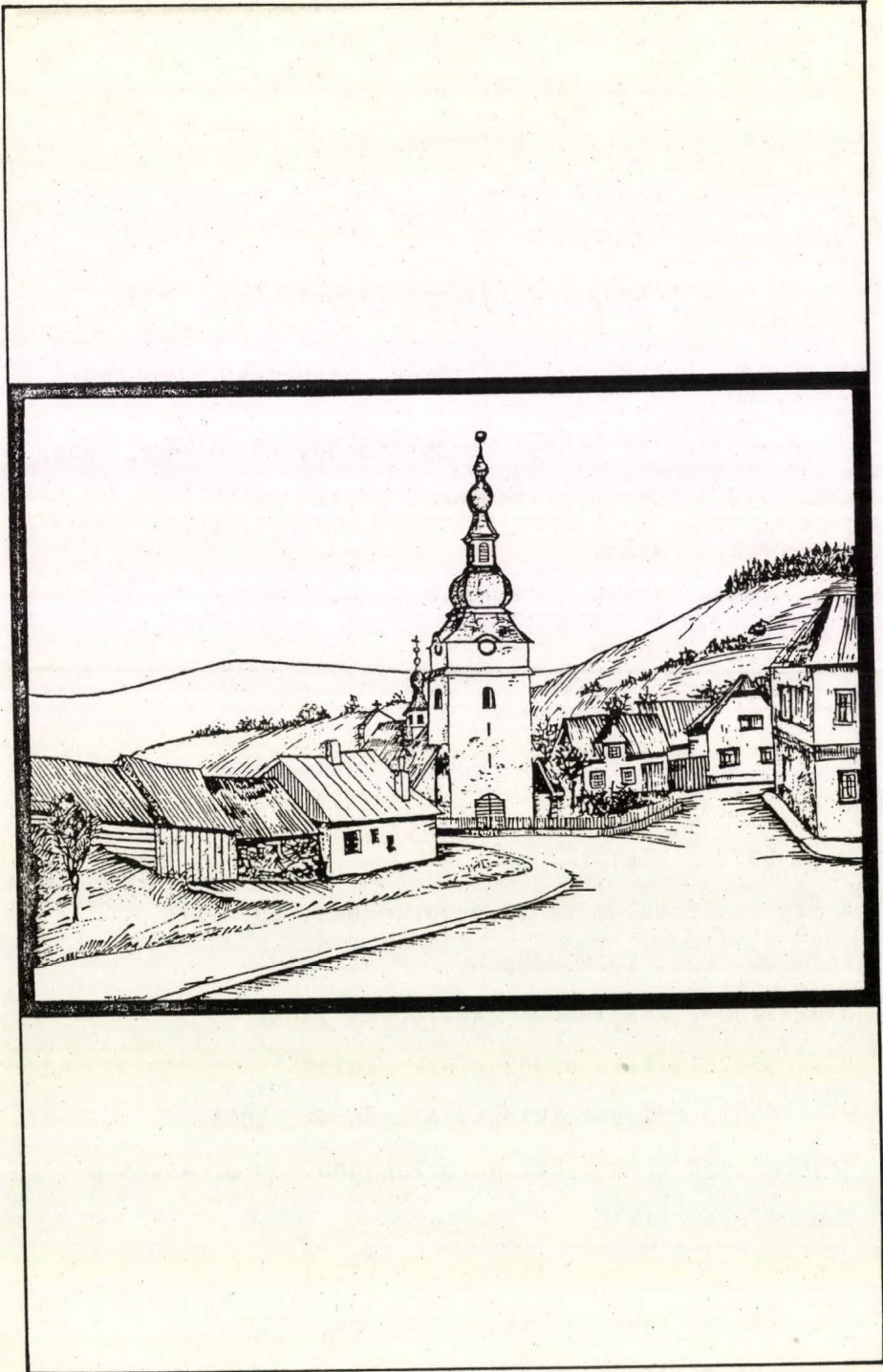
RÓNAY György: A klasszicizmus. Bp. 1963.

Z.SZABÓ László: Kazinczy Ferenc. Bp. 1984.

J e g y z e t e k

- 1 Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett. Kölcsey Ferenc munkái. Bp. Franklin, év n. 165-6.o.
- 2 Úti levelek. Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. Bp. 1974. 302.o. - Széphalom. Petőfi Sándor összes költeményei. Bp., 1972. 665-7.o.
- 3 Kazinczy pályája. Bp. 1931.
- 4 Az én katedrám. Tanulmányok. Bp., 1969. 183.o.
- 5 Az értelem keresése. Irodalmi tanulmányok. Bp., év n. 7.o.
- 6 Kazinczy Ferenc: levelek. Bp., 1979. 162-3.o.
- 7 Kazinczy Ferenc klasszicizmusa. Esmék és stílusok. Bp. 1976. 239.o.
- 8 Levelek. Bp., 1979. 470.o.
- 9 I.m. 182.o.
- 10 Kazinczy Ferenc. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Bp., 1965. 269-70.o.
- 11 Levelek. Bp., 1979. 143.o.
- 12 U.o. 144.o.
- 13 U.o. 144.o.
- 14 U.o. 454.o.
- 15 U.o. 210-1.o.
- 16 U.o. 469.o.
- 17 U.o. 536.o.
- 18 U.o. 654.o.
- 19 U.o. 575.o. /1821/
- 20 U.o. 653.o. /1827/
- 21 U.o. 548.o. /1819/
- 22 U.o. 641.o. /1826/
- 23 U.o. 471.o. /1815/
- 24 U.o. 571.o. /1821/
- 25 U.o. 563.o. /1820/
- 26 U.o. 665.o. /1828/
- 27 U.o. 732.o. /1831/
- 28 U.o. 719.o. /1830/
- 29 U.o. 95.o.
- 30 U.o. 619.o. /1824/
- 31 U.o. 356-7.o. /1812/
- 32 U.o. 593.o. /1822/
- 33 U.o. 541. és 543.o.
- 34 U.o. 597.o. /1822/
- 35 U.o. 592.o.

-
- 36 U.o. 482.o. /Ruszek Józsefnek, 1816/.
- 37 U.o. 572.o. /Klauzál Imrének, 1821/.
- 38 U.o. 488.o. /Horváth Endrének, 1816/.
- 39 U.o. 542.o. /1818/
- 40 Szauder i.m. 267.o.
- 41 Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. Bp., 1958.
259-60.o.
- 42 Kazinczy: Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. Bp., 1979. 790.o.
- 43 Levelek. Bp. 1979. 564.o. /Kisfaludy Károlynak, 1820/
- 44 U.o. 572.o. /Klauzál Imrének, 1821/
- 45 U.o. 728.o. /1831/
- 46 U.o. 553.o. /1819/
- 47 U.o. 222.o. /1808/
- 48 U.o. 436.o. /1815/
- 49 U.o. 657.o. /1827/
- 50 U.o. 658.o.
- 51 U.o. 537.o. /1817/
- 52 A magyar irodalom fejlődéstörténete. Bp. 1976.
- 53 Levelek. Bp., 1979. 296.o.
- 54 U.o. 210.o. /Majthényi Lászlónak, 1808/
- 55 U.o. 453.o. /Takács Józsefnek, 1815/
- 56 U.o. 450.o. /Szentmiklóssy Alajosnak, 1815/
- 57 "Minden szó a maga helyén a legjobb." U.o. 454-5.o.
- 58 U.o. 476.o. /1816/
- 59 U.o. 621.o. /Thaisz Andrásnak, 1824/
- 60 U.o. 276.o. /Zabolai Kis Sámuelnek, 1810/
- 61 U.o. 143.o. /1805/

V. Busa Margit :

Szemere Bertalan és a Kazinczy-család

Szemere Bertalan¹ egyéniségét, magasra ívelő pályáját halálának 175. évfordulója alkalmából és a korábbi években is több kötet, tanulmány, cikk méltatta. A Borsod megyei Vatta faluból, szegény sorsú szülőktől indult el és a Batthyányi-kormányban 1848-1849-ben belügyminiszteri, majd miniszterelnöki rangra emelkedett. A világosi fegyverletétel után száműzetésbe kényszerült.

Szemere Bertalan életéről szóló valamennyi mű forrása az "Összegyűjtött munkái"-nak máig is egyetlen, 1869-1871-ben kiadott 1-6. kötete.² - Csak részletek jelentek meg 1873-ban és 1874-ben. - A hat kötet tartalmazza a száműzetés éveit, keleti utazását, az 1849-1862-ben írt levelezését, szépirodalmi dolgozatait és szónoklatait.

Legkevesebb adatunk van Szemere Bertalan ifjúságáról, a sárospataki, miskolci és késmárki iskolai diákéveiről, mert ez az 1830-1849-ig vezetett naplója megsemmisült. Erről csak annyit tudunk, amennyivel Szemere a párizsi száműzetésének éveiben fájdalmas visszaemlékezése ismertet meg velünk.³

A Kazinczy-kutató boldogsága bebizonyítani, hogy Kazinczy Ferenc volt az, akitől Szemere Bertalan a legelső és egész életét meghatározó döntő befolyást, indítást kapta, amellyel fényes pályáját futotta be. Újabb kutatások eredménye mutatja, milyen bensőséges családi, gyermeki szeretetben részesült Szemere a széphalmi otthonban.

Néhány sort már most közbevetően írunk kell arról, hogy ez a kapcsolat független a Szemere-család másik tagjának, Szemere Pálnak és Kazinczynak a barátságától, ennek megvan az irodalma. Itt kizárólag Szemere Bertalan és Ka-

zinczy ismeretlen kapcsolatát mutatjuk be,⁴ két régebben közölt⁵ és két napjainkban megtalált és közölt levél alapján.⁶ Két levél Kazinczy életében és két levél Kazinczy halála után íródott.

Tudjuk, hogy Kazinczy Ferenc fia, Emil⁷ és Szemere Bertalan sárospataki diákok jó barátságban voltak. Bertalan 18 éves, Emil 17. Bertalan távol volt a vattai szülői háztól, Emil gyalog egy órányira Széphalomtól. Tudjuk, hogy Szemere szegénységben élt, éhezett, ruházata lerongyolódott.⁸ A segítőkészségéről jól ismert Kazinczy-család, mint szellemi atya Kazinczy és anyaként Kazinczyné, szülői szeretetükkel vették körül és osztották meg Emil fiuk barátjával a nekik sem elég bőséges anyagi javakat.

Két levelet Kazinczy írt Szemerének 1830. március 27-én és május 30-án. Az elsőben szívességét kéri, két csomagot vigyen Egerbe, feltehetőleg Pyrker János Lászlónak.⁹ Levelünk eseményét Kazinczy Guzmics Izidornak 1830. március 15-én írta meg:¹⁰ "Febr. 24d. feleségemmel útnak indulék. Hallván, hogy Eger és Pest körül még több a hó mint körülem, szántalpra tétetem fel kocsim fedeles korbáját... Kétszer felborulánk, 's szerencsére baj nélkül..." Így történt meg, amit már a mi levelünkben olvassuk, hogy "a' kiállhatatlan hideg kergette..." az utazókat Vattára a Szemere-családhoz, baráti látogatásra.

Az egri úton fázott meg Kazinczyné és kapott tüdőgyulladást. Nem ismerjük azt a Kazinczy-levelet, amelyben a Szemere-család vendéglátását megköszönte, bizonyos, hogy ezt nem mulasztotta el. Az édesanyák összebarátkoztak. Kazinczy levelünkben írta: "Kedves Asszony Anyja, ki a' szegény feleségembe olly formán szeretett, mint az én Sophiem az Asszonyba, kedves Asszony Húgomba." - Íme a családi kapcsolat.

Édes Uram Öcsém

Uram Öcsém Vattára megyen innepelni. Kérem tehát kedves Uram Öcsémet, vigye oda e' csomómat, 's keresztül menvén Harsányon, adja által azt Plébánus Úrnak azon kéréssel, hogy küldené által haladék nélkül. A' csomóban egy skatulya is van; sem Uram Öcsém tehát, sem a' ki Harsányból viszi, reá

ne üljenek, mert a' skatulya meghasadhatna. Óvni kell a' víztől és esőtől is. Izenje meg Uram Ücsém melly nap hagyja el Patakot, mert még egy csomóm lesz, 's az is Egerbe.

Vatán tisztelje Uram Ücsém Major urat és az Asszonyt, kedves Ura atyját, 's szeretetre olly igen méltó asszony anyját, mind az én nevemben mind a' feleségemben, 's mondja hogy ismeretségeknek nagyon örvendünk. Bennünket oda most csak a' kiállhatatlan hideg kergete, de ime új bizonyosság hogy a' Theodicaeai hit igaz hit - a' jó Istenek azért küldenek néha bajt a' jókra, hogy nekik áldást adjanak. Valóban ott töltött óráink nekünk mindég igen kedves emlékezetet fognak adni, 's feleségem az Uram Ücsém Asszony anyjába szinte szerelmes. Csókolom a' kis Gárdistát is, 's bár azt hallhassam hogy már megyen.

Mondjon Uram Ücsém minden szépet Uram Ücsémnek Hosszúfalusy Ignázt Urnak is és az Asszonynak, 's köszönje erántunk mutatott szíves barátságokat. Őrizze Uram Ücsémet Isten menőben és jövőben minden bajtól.

Széphalom, Marcius 27d. 1830.

hív barátja
Kazinczy Ferencz

A levélben Major úrra vonatkozó adatot nem találtam. Hosszúfalussy Ignázt nevét nem találjuk Kazinczy levelezésében. Szemere írt róla a Naplójában, 1857-ben, "közel a tyámfia ... anyja testvére volt apámnak." Ld. II.kötet, 90.p.

Édes Uram Ücsém,

El vagyok én arról hitetve, hogy kedves Uram Ücsém, tudván hogy feleségem terhesen beteg, sokat emleget bennünket, és hogy tisztelt szüléji, 's nevezetesen kedves Asszony Anyja, ki a' szegény feleségembe olly formán szeretett, mint az én Sophiem az Asszonyba kedves Asszonyom Húgomba, ezt szánni fogja; 's így sietek tudósítani, hogy az Isten megkönyörült rajtam, 's az ő életét, 's őtet, ezt a' szeretetre olly igen méltó teremtését, nekem megtartotta. - Oh, édes Uram Ücsém, melly rémülésben, melly kétségbe esésben éltem April. 19d. olta! Május lldikén az egyik Orvos nekem megsúgta hogy készüljek a' csapásnak, mert meg fog halni; ugyanazt mondotta a' másik is Május 15dikén, 's az utolsó legfeljebb két hetet ada neki. De Május 24dikén a' szegény beteg felélede, gyilkos köhögése szelidebbé vála, elkezde aludni, elkezde enni, a' mit öt hét olta nem igen tett, 's már annyira van, hogy karomon végig tud menni a' szobán, sőt néhány lépest magában is tehet. Egyik lányom nem vala itthon, 's a' másik éjjel nappal szolgálván az anyját, megbetegedék; 's így leginkább magam tevén körülte a' mit szeretet, barátság, hűség, 's a' legszentebb

tisztelet nékem parancsola, tisztemmé teve. A' világnak sok jó lelke van, 's több mint elfásulásunkban gondoljuk, de bizony kevés Sophieja. Ezt mondja óróla mind az a' ki mindig ismerte, az is a' ki csak fél óráig látta; és ki inkább mint én, kit az Isten az én életemnek boldogító angyalként adott. Uram Ücsém, 's az Asszony kedves Asszonyom Húgom látták őtet, 's már az első órában hitték a' mit mondok.

Ezt a' gonosz tüdőgyuladást a' feleségem az Egri út alatt kapta, és talán épen Köröm mellett a' víz szélén, hol szekerelem északnak fordulva félóráig várta a' komp által jövetelét. Melly pogány idő volt az! 's melly jól esett az utasoknak, hogy őket Uram Ücsém Hosszúfalusi(!) Úr és szeretetre méltó Asszonya, 's Major Úr és az Asszony kedves Asszonyom Húgom olly szeretettel fogadták. Méltóztassanak elfogadni most is szíves hálánkat.

Mondottam a' feleségemnek hogy írni akarok kedves Uram Ücsémnek, 's rám bízta hogy Uram Ücsémet Major urat 's az Asszonyt kedves Asszonyom Húgomat nevében tiszteljem, 's magát Uram Ücsémet 's László Urat nevében csókoljam. Az Asszony kedves Asszonyom Húga bizonyos az eránt, hogy Sophie kedves Asszonyi Húgomat forróan szereti.

Éljen szerencsésen édes Uram Ücsém. Velem együtt Emil is csókolja. Sokat szenvedett az a' szegény fiú is, 's az az öröme volt, hogy beteg anyjának néhány ízben hozza egy két vad ruczárt. Szerencsétlen passiója az a' lövöldözés, 's csak az vígasztal hogy ha szebb örömei lesznek, abba hagyja ezt az időlopót. Nincs ellenemre hogy lő; van annak is haszna; de nem szeretném ha az volna minden érdeme hogy jó puskás. Ajánlom magamat barátságába.

Kedves Uram Ücsémnek
Széphalom Máj. 30d. 1830.

hív barátja
Kazinczy Ferencz

(Hátlapján:) Ha Uram Ücsém lesz Fő-Tisztel. Harsányi Vice-Esperes Úrral, kérem, köszönje meg kérésem' teljesítését és a' tudósítást.

A következő két levelet Szemere Bertalan írta Kazinczy özvegyének. Ekkor már az 1833. évi országgyűlésen van Pozsonyban, Széchenyi, Kossuth, Deák, Wesselényi társaságában. Itt 1833-ban imerte meg személyesen Kölcseyt. Kazinczy két éve halott. Szemere visszaemlékező, hálás, fiúi szeretetéről mindent elmondanak a levelei.

Nagyságos Asszonyom,
mélységesen tisztelt általam!

Posony, 30 Aug. 1833
Nem nézhetek pirulás nélkül a' nekem mondhatatlanul drága

levelbe. Enmagam előtt lesülyesztem szememet, 's orczám el-
tűzesül. Mert, megvallom, én Nagyságodat kimagyarázhatatlanul
jónak, elbeszélhetetlenül kegyesnek hittem ugyan: de ennyi leeresz-
kedés, ennyi gond, ennyi jószág még képzeletben sem tűnt-fel,
túlfekszik érzésem' megfoghatóságom' határán. Egyszersmind hall-
gatólag int Nagyságod' levele, mi rút a' halogatás' vétke; mert nekem Széphalom tiszteletes fény-
nyel forogván mindennap lelkemben, sokszor már papiros után nyul-
tam, 's most megfoghatatlan előttem, miért maradtam még is el
lelkiisméretes tisztelkedésem' tételében? Az, hogy többnyire
nehezen nyomnak a' külső környülállások! - most é dol-
logban előttem nem mentség; 's annak érzése, hogy Nagyságod
engem' a' kötelességét nem elfeledőt, csaknem teljesítőt
megbecsülhetetlen levelével megtisztelt, fulánk gyanánt dül
lelkemben, 's megbékélni magammal nem tudok. Szerényen vallo-
m-meg pedig, hogy a' halogatás vétke bennem kis mértékben van.
De ép ezért nem bocsáthatok meg magamnak.

Minden reményem csak az, hogy Nagyságod e' hosszú hall-
gatást balra érteni nem fogja, mert én örökre hűséges maradok
Széphalom' lakóihoz, 's ezen falukört úgy nézem, mint mellyet
ama n a g y sír csendesesen megszentelt. Jóságáért, anyai
gonddú áldásáért fogadja-el Nagyságod kézcsókomat, mellynél
tisztellett-forróbb még nem történt, legalább én forróbban még
nem csókoltam kezét, az anyámét sem.

A' mi itt következik, szándékom vala soha nem mondani
Nagyságodnak (: miként másoknak sem mondtam ez ideig :),
mert az illyet elhallgatni illik; de a' különös összejövés fel-
nyitja számat. I. i. a' bóldogult N a g y nak halála napját
nem babonábúl, hanem hálám' jeléül, és míglen egyebet
tehetek, három egymás után következő esztendőkbem meg fogom
böjtölni. Tavaly szenttül megtartám a napot; de ez évben,
nem tudom mi csudaképen 27^{ik} Aug. tartottam azon gyásznapnak
(: pedig 22^{ik} Aug. :), és késő tekintvén Naplómba, késő
tudtam-meg, és így 27^{kén} kellene tartanom a' fogadást.
De különös eset! Ép e' napon, mellyen én megadásommal
lélekben áldoztam a' nagy hamvaknak; mellyen, a' napnak
eltévesztése miatt tisztulhatatlan zavarba, haragba jöttem
magammal, 's utáltattam magam magamtól; adatott-által
nekem, reggel 8 óra után, Nagysád drága becses levele. És ez,
melly már magában kimondhatatlan örömmek lett kútfeje,
egyszersmind megbékéltetett magammal, lelkemnek nyugodal-
mat hozott. Így a' nap eltévesztésének vétktét Nagyságod
bocsátá-meg nekem.

Irigylem Kazinczy Gábor' szerencséjét. Bóldog a' ki gazdagnak
született. Minden könyv' felnyitásakor szent emlékezet 's
gerjedelem fogja megszállani kebelét. Régóta hallom ezen
ifjat magasztalni, 's Ormos, e' szinte lelkes törekvésű
fiatal által már kértem barátságát, - ha Nagyságod is
szólóm lesz; bizonyosan megadja azt nekem.

Emilem jó állapotjának 's elémentének örülni fogok mindenkor,
mint testvéremének, mert megvallom, ő hozá, mint szelid
kellemetességű ifjúhoz is, már első meglátásakor mingyárt
vonzalmat érztem. Előtte a' szép út nyitva áll,

's én erősen hiszem, Nagy Nemzõire emlékezés elég lesz õt a jó úton megtartani.

A T. Guzmics Izidor úrnak küldött üdvözlétet a legfontosabban 's legteljesb tisztelettel fogom megvinni, ha visszajövend: mert most nincs itt, 's a' Diaetának csak elein mulatott Posonyban. - Ürvendõ szívvel, bár futólag említtem, hogy Kölcseyvel megismerkedvén, nem csak én kívánok hozá menni, de õ is kíván házánál látni, 's kedvel, sõt mondhatnám szeret. 20^{ik} Aug. körül haza ment Szatmárba, 's November felé tér-meg.

De adott nekem Posony más szinte nagy szerencsét is, midõn Eugenia Kisasszony 30. Máj. itt megjelent. Egészen új ég derült ekkor felettem, mert eszembe jött magas ragyogásában Széphalom, és minden, és minden eszembe jött; - melly emlékezetnek édes hatását még azon kedvetlen környülállás sem fojtá-el, mi szerint e' szerencsével élnem vajmi kevés ideig lehetett. Bátorkodom ajánlani meleg tiszteletemet Eugenia kisasszonynak, s Lónyay- és né Nagyságoknak.

A diaetai tanácskozásoknak tanuja szeretek ugyan lenni; azonban még is kívánnám Antonint ölelni és csókolni; és Bálintot meg Lajost, kik Nagyságoknak jó tanulásokkal örömeire vannak.

Azon láncz, melly engem Széphalomhoz köt, ama' halál által nincs elszakasztva, hanem a' szent sír által örökké tartóvá pecsételve. Így az én hûségem halhatatlan. És kivált ha e' levelre, e' jóságra megyen gondolatom, 's Nagyságoknak állását az enyimmal összehasonlítván, azon gondolatot egész érzésteljel kebelembe fogadom: mindenestül Nagyságodé vagyok, még a' magamé sem többé. E' szerint még most is piruló orczával 's elmelegült tisztelettel - mert igaz lelkemre mondom, kimagyarázhatatlan az a' mit érzek - csókolom forróan kezeit

Nagyságoknak,
mélyen tisztelt kegyes Asszonyomnak

tisztelõ hív szolgája

Szemere Bertalan
m[aga] k[ezével]

A levélben említett Ormos László (1814-1844) sárospataki ügyvéd, Szemere Bertalan, utóbb Kazinczy Gábor barátja. (Szinnyei József: Magyar írók... IX. kötet. 138-139.h.) - Eugénia Kazinczy leánya, Kraynik Imréné (1807-1902).

Posony, 11 Oct. 833.

Méltóságos Asszonyom!
Igen természetes hang vólna elnémulnom. Mert mind ha az

első kegyes levelre emlékezem, mind pedig ha e' legközelbi, nekem még most is, és mindig megfejthetetlen jóságú sorok jutnak eszembe: az egész történetet hajlandó vagyok úgy nézni, mint álmodnám. De miért is irántam 's honnan annyi kegy, annyi részvétel sorsomon, annyi - mondhatnám - anyai gond, hűség? Megvallom, feleletet sehol magamban nem lelek, 's csaknem nyom ezen soknak érzése. Kinek jutott anyni megbecsültetés osztályrészü, mint nekem, midőn Nagyságod te-nek 's fiá-nak nevezett, épen Nagyságod, ki ama N A G Y -nak menyje vólt, dajkája vólt és mindene. Egyébiránt Ő százaknak vólt atyja lelkikép, 's igen természetes, hogy Nagyságod' szíve azok iránt anyailag ver. Mert Nagyságodnak köszönik minden szép lelkűek, hogy a házi gondok' átvétele 's vitele által kedves körében Ő szabadon munkálkodhatott, gyakran házának kárával, de a hazának mindenkor hasznával Én legalább azon szempontból, felét tetteinek, Nagyságodnak tulajdonítom, mert ha Nagyságod házi égi keblü anyaként édesen 's öntagadólag nem viszi vala a' famíliai 's szüléi gondokat, Ő a' dicső, fél annyit tehetett vólna.

Fogadja Nagyságod legtisztább- 's forróbb tiszteletemet, 's legyen kegyes elhinni, hogy nincs hűvebb gyermeke, mint én, 's nincs kebel melly öröklőbb lánggal lobogjon Széphalom felé. Érzem sokat mondottam, de érzem azt is, mi nagy, mi roppant a' mit érzek, a' mi szívemet 's fejemet melegségben el el fojtja. Ha ezt sejté Nagyságod, 's ez okból tisztelt-meg a' gyermeki, fiúi nevezettel, úgy nem lehetek reá méltatlan, mert hazám iránti szerelmem halhatatlan, mint a lélek, ezen lángba pedig befoglalva a' nagy elhúnyt, 's töle Nagyságodat különválasztani nem tudom. 'S mindenek iránt illy vonzalmú Nagyságod? mindenre így pazarolja jóságát, kegyét? Ó mi lélek lehet az, ó mi szív, a mi Nagyságodban lakik! Jobb elhallgatnom.

Tisztelem Nagyságod' kedveseit, - Antonint, Bálintot, Lajost csókolom.

Nem akarván e' becses alkalmat elszalasztani, 's rövid időm maradván e' néhány sorokra; bővebben nem terjeszkehdhetem-ki; de annál szentebb azon érzés, mellyel írtam e' pár lapot, 's mellyről általlobogva csókolom anyai kezét

Nagyságodnak, Méltóságodnak,

maradván mély tisztelettel

alázatos szolgálja

Szemere Bertalan
mlagai klezévell

Szemere Bertalan Napló-jának megsemmisülését azért is sajnálhatjuk, mert egészen biztosan nagyon hiteles és részletes adatokat kaphattunk volna a Kazinczy-család hétköz-

napjairól.

Kazinczy sem gondolta, milyen önnevelő eszközt adott Szemerének mikor naplóiírásra buzdította. Szemere "megszámoltatván" magát naponként, havonként, évenként, így tartván "nagyszerű szemlét" maga felett. Az 1830-1849. vezetett Napló sohasem kerülhet elő, ezért nem mulaszthatjuk el, hogy legalább annyit tudjunk róla, amennyivel Szemere megismertet.¹¹

"Naplóim csakugyan nincsenek meg. Hosszuzafalúsy Ferdiék elásván, nagy része elrohadt. Ez engem igen elkésérített. Mindenben, de mindenben üldöz a sors, nagyban mint kicsinyben. Még az ily apró emlékeket sem hagyta meg. Mások iratai, egyes lapok, századokon át fennmaradnak, íme az én köteteim rokonim kezében elhamvadnak, s még csak gyermekemnek sem mutathatom meg őket, sem magam nem olvashatom mit mint ifjú összeírtam.

Ha naplóm már nincs meg, álljon itt legalább emlékezete.

1830-ban márcziusban kezdém azt vinni, Patakon, hol második évre a philosophiát hallgatám. 18 éves valék. Kazinczy Ferenc fija, Emil, tanulótársam volt, így ismerkedém meg a híres férfival. Széphalomról nekem egy biztató, tüzelő levelet írt, ő haláláig az irodalom apostola volt, s végén naplóvitelre hívott fel, egy mintát csatolván hozzá saját naplója szerint, melyet ismerünk.

Naplómat én ez évtől kezdve vittem egész 1848 márcziusáig, míg minister nem lettem. Összesen tón 13 kötetet, s kivéve a 2-3 elsőt, mindenik 28-30 ívből állt.

Kezdém az előmbe adott minta szerint, de nem kötvén magam hozzá szolgálilag, a mint életem, nézetem változék, az is változott. Azonban a 10 utolsó kötet azon egy formába volt ütve. T. i. napról napra írtam. A lap közepén volt a hó napszáma, utána az időjárat, azután mely órától meddig mit csinálék, aztán a mi velem történt, a mi hallék nevezetést, s néha gondolataim, észrevételeim. A lap szélén a munkák czíme, miket olvastam. Minden hó végén az egész hónap összezete állt e rendsorban: Idő... Külföld... Haza... Irodalom... Házikör... Belső életem... mindenik rovatban elmondván, a mi említésre érdemes volt. Kezdém a legtágabb eszmén, az időn, és végzém a legszűkebben, belső életemen, hol örömeimet, bajaimat, bánatomat elmondván, saját magamat erkölcsi bírálóat alá vevém.

Az év végén pedig e rendsorozatban az egész év eseményeit s érzeményeit foglalám össze, s így ha havonkint megszámloltatám magamat, az esztendő végén magam körül s magam felett egy nagyszerű szemlét tarték.

Szóvel az én Naplóm az én külső és belső életemnek hív tüköre volt, naponként, havonként, évenként. Naponként ír-

ván benyomásaimat s véleményimet, azok mindig igazak s valóók voltak. Rosz(!) vagy jó, helyes vagy hibás volt, mindegy, de mindig igaz volt. Néha-néha a régieket átlapozván, mosolyognom kelle magamon, együgyűségemen, tévedésemem, olykor pirulni is volt okom, de a mi beírva volt, azon nem változtathattam. Olyan volt Naplóm mint a daguerrotyp, mely pillanatonként minden változást visszaad, a melyik napon, a mily lélekállapotban, a mily véleménynyel valék, oly képet hagytam Naplóm lapjain. S okom nem volt magamat szépíteni, mert Naplóm az én titkom volt, azt soha senki nem látta, senki nem olvasta, sem szülőim, sem testvéreim, sem barátaim (szándékom változhatlan volt, halálom előtt nem közölni senkivel), e volt az én néma papom, kinek gyóntam, e volt meghittem, melynek örömemet, bánatomat, haragomat, csüggedésem el-elbeszéltem, e volt a titkos bíró, kinek tetteimről, sőt legbelsőbb gondolatimról naponkint számot adtam. Ritkán történt, hogy este nem e volt volna utolsó dolgom. Leülék, kinyitám, s emlékezetemben egész napomat végig futván, röviden vagy hosszabban bele jegyzém napi életemet. Természetes, hogy ez mindannyi alkalom volt tetteim s érzeményeim bírálatára. S ha megtörtént, hogy az események közelsége nem engedé hibámat belátni, volt arra alkalmam midőn a hónapot vagy az évet összegezván, e munka kényszeríté a hónapot s az évet átlapoznom.

S valóban, ha van bennem jó, nemes, ha van igazságszeretet, méltányosság, humanitás, azt főképp Naplómnak tulajdonítom. Mi a tükrő a testnek, az a hű Napló a léleknek. Benne meglátjuk magunkat, s ha az indulat vagy elfogultság ma tisztán nem enged látnunk, később is módunkban van magunkra ismerni. Alig hiszem hogy e nélkül ember teljes önismeretre jutna, minden esetre ez oly eszköz, mely azt tetemesen megkönnyíti. Hozzá járul, hogy az értelmi fejlődésünknek, haladásunknak is mértéke, átnézvén 18 évi Naplómát, mennyi különféle, sőt ellenkező véleményt látnék benne. Látnám mind azon lépcsőket, melyeken oda juték, hol most állok. Mind ez most veszve van rám nézve. De Naplóm-ban szokásom volt gondolataimat, terveimet is feljegyezgetni. Meglehet, becstelének azok, de enyimek, szellemem kifolyásai. Kezdetben apróbb dolgozatimat is beleírá, p. néhány beszédet, és igen sok felköszöntésimet, melyek sehol nincsenek meg, s melyek, ha talán ok nélkül is csodáltattak, de minden esetre alakaikban a divatos modornál sokkal magasban állottak... Itt-ott nevezetes személyek jellemrajzai is helyet foglaltak benne, azokéi, kikkel érintkezésbe jöttem...

Úgy látszik, mind ennek vége van. Egykor talán történeti becse lett volna; de nem azért fáj nekem, hogy elveszett, hanem mivel az én hű másom volt, s óhajtottam volna gyermekeimre hagyni örökségkép. Ez az ember hű képe, és nem az, melyet a festő fest. Hallván a szomorú hírt, csaknem sírni tudtam. Mintha az egyetlen barátot vesztettem volna el, ki életem minden titkait ismerte, s ki annyit veszték, miért kelle hogy a sors ettől is megfoszszon? Ez

az én kincsem volt, az én életem, az én pályám, másnak semmi. De úgy látom, a sors nekem könyörületlen sorsom, s kínoz mindenben, nagy mint kicsiny dolgaiban."

Nem ismerjük azt a levelet, amelyben Kazinczy naplójírásra biztatta Szemerét. A mintául küldött Kazinczy-napló talán a Pályám emlékezeté-nek egyik kézírata.

Nem a Napló ismertetésében, hanem a Kölcsey nekrológban emlékezik meg Szemere Bertalan Kazinczyról.¹²

"Pályája mint íróé némileg összeesék Kazinczyéval, ki képviselője s martyra volt a literaturai üldözés időszakának, melyben a későbbi dicsőségnek csak árnyéka lebegett a vívók homlokán, melyben előbajnokait a nemzet ez új életkorának részvéttlenség, megvetés, sőt hideg közgúny kísérte. Mert minden újítás üldöztetéssel jár; a sást, mely nap felé száll magasban társainál, újongva kergeti a mindennapi madársereg és közöttte egy-egy nyíl is röpül utána."

J e g y z e t e k

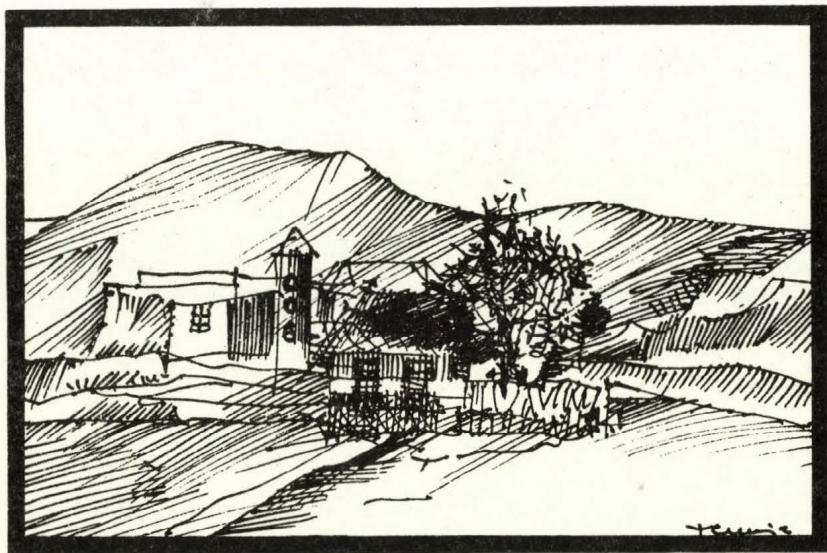
¹ Vatta, 1812. augusztus 27. Pest, 1869. január 18.

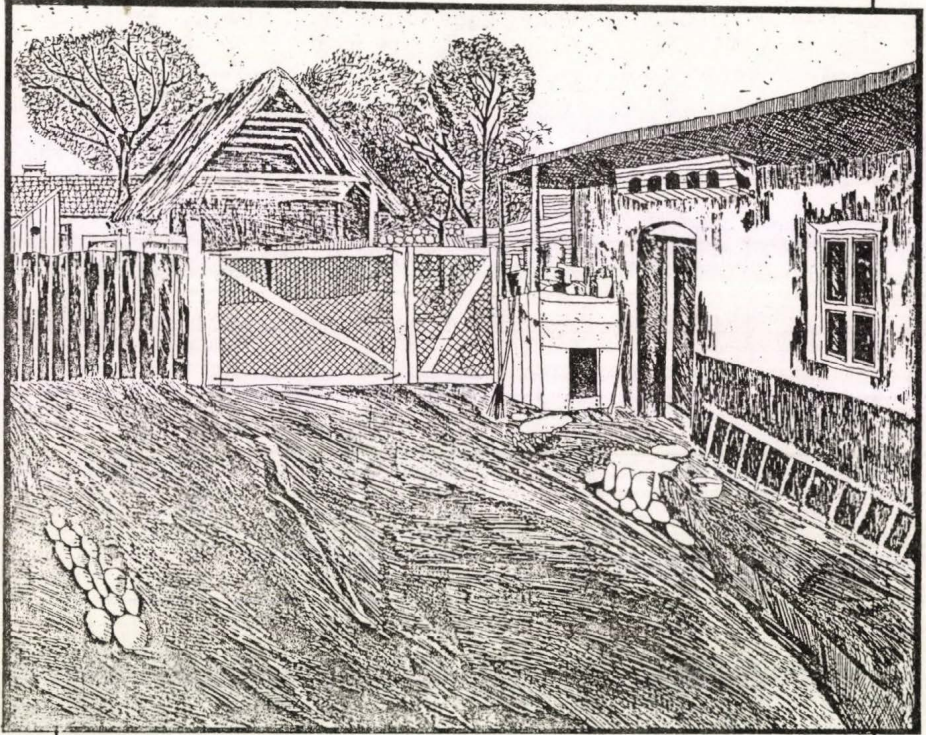
² Részletek jelentek meg legutóbb 1983-ban. Címe: Utazás külföldön. Sőtér István tanulmányában értékeli Szemere Bertalan életében és halála után megjelent műveinek teljes és válogatott kiadását. Az 1983. évi kötetet válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel látta el Steiner Ágota. Bp. 488 p.

³ II. kötet 34-37 p. Ld. a közleményünk végén!

⁴ Milyen ragaszkodás lehetett kettejük között, ha ezt írta Kazinczy Jakabfalvyné Fáy Erzsébetnek 1829. szept. 16-án: "Ha Palit találom elveszteni, az rajtam elviselhetetlen csapás lesz". Ld. Kazinczy Ferenc Levelézése 21.kötet 124.p. - Szemere Pál vesztette el Kazinczyt, aki haldokolva, talán már eszméletlenül mondta ki utolsó szavait, "Szemere itt vagy?" Kazinczyné Guzmics Izidornak 1831 októberében írt Kazinczy haláláról. Ld. Kazinczy Ferencné Török Sophie levelezése. A levelezést felkutatta, a Bevezetést és a jegyzeteket írta V.Busa Margit. Győr, Kazinczy Gimnázium. 32 p.

- 5 Kazinczy levelei Szemere Bertalanhoz: Széphalom, 1830. márc. 27. és máj. 30. Megjelent: Kazinczy Ferenc Levelezése, 22. kötet, 436., 438-439.p.
- 6 Kazinczy Ferencné... levelezése. I.m. 54-56., 59-60.p.
- 7 Emil /1811-1890/ nőtlenül élt mint nyugalmazott cs. k. huszár őrnagy, meghalt Sátoraljaújhelyen, Széphalmon temették. = Kazinczy Ferencné... levelezése, 75.p.
- 8 Csak a legutolsó, 1984-ben mejelent kötetre utalunk, Csorba Sándor: Szemere Bertalan neveltetése és pályakezdése c. tanulmányban is olvashatunk a nehéz körülményeiről. 22.p.
- 9 Pyrker János László /1772-1847/ egri érsek.
- 10 Guzmics Izidor /1786-1839/ pannonhalmi apát. = Kazinczy Levelezése, 21.köt. 244-245.p.
- 11 Naplóm, II.kötet, 34-37.p.
- 12 VI.kötet, 137.p.

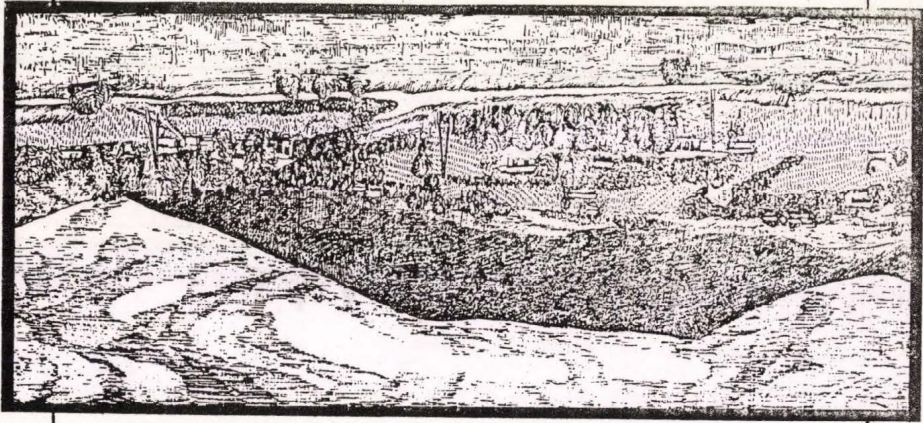

TÁJ ÉS NÉPE

"Én honi palánt vagyok; elsorvadnék idegen ég alatt."

(Kazinczy Ferenc)

Tusnádý László :

"Az ég két szeme"

Saturholmu - hirdette az ősi szó, és a Sátor-hegyre gondoltak a régiek. A sátor - a mai oszmán-török megfelelőjével is szépen összecseng: csadir - az otthon volt a honfoglalás előtt a vándorok útján, a téli és a nyári szállás szélről, fagytól, esőtől, zimankótól védő hely. Az új házában is jó darabig ez volt még az otthon. Hasonló alakja miatt kapta ezt a nevet a Sátor-hegy, Saturholmu, és egyre inkább a változatlan, az egy helyhez kötött otthon képe lett. Letelepedett a magyarság, és otthona is ehhez a földhöz kötődött, mint a hegyek sziklatalapzata.

Sátorelőnek hívták az ősi települést, de mongol nyilak zúgtak el fölötte, így lett az új város neve Sátoraljaúj-hely.

Több ez a hely, mint amennyit a hevenyészett adatokkal, emlékidézéssel elmondhatunk róla. A "hasonlíthatlan szépségű Sátorhegyek" mellett volt a hajléka a széphalmi mesternek. Erős várunk a nyelv. Nemzeti létünk kontinentális talapzata itt van. Költészetünk "ötágú súpja" reményteli vagy baljóslatú csillagok alatt zendül; ez a hely szelíd szépségével az ősi sátrak emlékét idézi, az évezredek vonulását; és hirdeti, zengi és sóhajtja, hogy maradjon meg töretlenül, szilárdan ez a nép, ez a nyelv, ez a nemzet.

Réges-régi üzeneteket őriznek a nyelvek. Átalluk tudjuk meg azt is, hogy az ősi gondolkodás számára a tér volt a természetes: az a hely, ahol valami történik, ahol valamilyen cselekvést végez az ember, ahonnan elindul, vagy ahová jut. A helyhatározó a legősibb; az idő-, az állapot-, a mód- és a többi határozó is őrzik olykor az örökséget, azt a szemléletet, hogy eredetileg a tér érzékelése volt a természetes; a helyhatározóragokat fedezhetjük fel olykor idő-

vagy más határozói szerepben.

Minden természetes nyelv olyan, mint valami hatalmas régészeti múzeum. Az ősi, a hallatlanul távoli időben kialakult elemeket is felfedezhetjük bennük, az állandó változás nem moshatta el a titok-jeleket őrző emlékeket. A kőbaltához hasonló régi elemek maradtak bennük, de ezek nem váltak holt tárgyakká, ma is használjuk őket. Legfeljebb nem vesszük észre nap mint nap, hogy ezek milyen titkokat rejtenek magukban.

"Egyszer volt, hol nem volt" - kezdjük meséinket, s ezzel az idő és a tér jelenik meg beszédünkben, jóllehet bizonytalanul, hogy annál inkább az igazság örök jelenében legyen a történet. A török népmesék az idő hangsúlyozásával kezdődnek: "Egy időnek egyikében ..."

Ott van az idő a kezdet énekeiben is. Erről tanúskodik a vogul népköltészet: "Soká mentek most, avagy rövid ideig mentek, ..."

"Hosszú ideig futott, vagy rövid ideig futott,
ugyan mikor juthat oda (a költöző madarak hazájába)?!"
"Soká éltek, vagy rövid ideig éltek, ..."

Látjuk tehát, hogy az idő az ősi szemlélet számára mennyire bizonytalan. Viszonylagos voltát a modern ember is jól ismeri. A vogulok ősi felfogása szerint Numi-Toren atya a nappalt "alkotja", "nyitja", "világosodik", "nappalodik", "kitavasodik", "tavasszá, nyárrá, ősszé válik", ő "rendeli a meleget, borút éshideget", "havazik, esőzik, szelet fú."

A nagy változásnak, az idő múlásának az alapja, a ténye a biztos, de az emberi cselekvések, történések ideje elég bizonytalan. A vogul, osztják és finn ősi énekekben olykor a számok is a bizonytalanság érzetét keltik. Ezt bizonyítja a Kalevala következő két sora:

"Hát ím hat szemecskét lel ott,
Hét igen szép ételmagot."

(Itt jegyzem meg, hogy ezt a két sort Vikár Béla fordította magyarra, az idézett vogul sorokat pedig Munkácsi Bernát. A továbbiakban szereplő török közmondások közül kettőt

Kúnos Ignác ültetett át magyarra, a többi idegen nyelvi példát mind a saját fordításomban közlöm.)

Az ősi énekekben az imént bemutatott bizonytalanság néha a térszemléletet is jellemzi: még a "kicsi" és a "nagy" is felcserélődhet. Ebben a jelenségben az ősi gondolkodás egyszerűségét, pontatlanságát is kereshetjük, de mint az alkotás befogadói, azt is érezzük, hogy ezek épp azt sugallják, hogy nem a látszatvilág esetlegessége a fontos, hanem a lényeg: a világ rendje, törvényeinek a látása, felismerése.

Nap mint nap hányszor pillantunk az órákra; annak a mutatója a térben mozog, pillanatnyi helyzetéből olvassuk le a pontos időt. Az évezredekkel ezelőtt élt ember az égi nagy órát figyelte: a napot, a holdat, a csillagokat; az időt és a helyet határozta meg általuk.

Az idő fő jelölője a nap és a hold volt. Dante az "Isteni Színjáték"-ban "az ég két szemé"-ről beszél, s az említett két égitestre gondol. Az arab nyelvben az AL-QAMAR a holdat jelenti, ennek a szónak a kettős száma AL-QAMARÁNI; ennek a merev, szó szerinti fordítása: "a két hold", de az igazi értelme nem ez, mert ha az arabok ezt a szót mondják, akkor a holdra és a napra gondolnak. Szemléletük erősen igazodik a holdhoz. A mohamedán holdév 12 holdhónapból, 354 vagy 355 napból áll. 28 arab mássalhangzó van, ebből 14 nap- és 14 hold-mássalhangzó. Ez azt jelenti, hogy az arab határozott névelő "l"-je a nap-mássalhangzók esetében teljesen hasonul az utána következő mássalhangzóhoz, ezért a nap nem AL-SAMSZ, hanem AS-SAMSZ. A tizennégy hold-mássalhangzó esetében viszont ez a hasonulás sohasem következik be, erre példa a már említett AL-QAMAR = a hold.

A napraforgó szép, sárga virága magát a napot is felidézi. A "nap" és a "forog" szó alkotja az olasz megfelelőjét is: girasole. Hasonló elv alapján nevezték el a törökök is: gündöndü. Igaz, ők másképp is mondják ennek a növénynek a nevét: ayçiğeyi (ájcsicseji). Véleményem szerint ez az egyik legszebb török szó. A virág alakjából is követ-

Kezik a név (ayçiçeyi = hold virága), de ebben is azt látom, ami a mohamedán szemlélet számára oly természetes: a holdnak meghatározó fontos szerepe van. Nem véletlen, hogy a török "ay" és a perzsa "mah" szó a holdat és a hónapot is jelenti. Mohamedán szemléletről beszélek, közben persze azt sem szabad elfelejtenem, hogy a mohamedánok is sokat átvettek a pogány hagyományból.

Hosszú tanulmányok, tekintélyes könyvek mutatják be a jeles napokat. Rövid írásban reménytelen vállalkozás bármilyen ismertetésbe belekezdeni. A különböző nyelvekben szép számban vannak jelentősebb napokhoz fűződő időjárási közmondások. Ezeket is csak megemlítem, most elsősorban a hét napjaival foglalkozom, és csak futólag beszélek a hónapokról és az évszakokról.

Tréfásan szoktuk mondani: "Január, február, itt a nyár." Ezzel azt fejezzük ki, hogy csak a hideg hónapok múltanak el, és máris jön a kellemes idő. Az egyik olasz közmondás is hasonló gondolatot fejez ki, bár óvatosabban: "Ím itt van Bálint, a tavasz már int." Ez természetes is, hiszen a déli területen február 14-én már közeli a tavasz.

Az évszakokkal járó változást fejezi ki a következő közmondásunk: "Tél, tavasz, ősz, nyár tarka lovon jár." Ha viszont nem az eltérésre figyelünk, hanem távoli dolgokat erőltetve vetünk egybe, akkor épp ez a különbség vész el. Az egyik török közmondás ezt hangsúlyozza: "Hasonlítgatva, hasonlítgatva nyár van, hasonlítgatva, hasonlítgatva tél."

A hét bizonyos napjainak is megvan a kitüntetett szerepe. "Hétfőn még a fű se nő" - halljuk gyakran, és tudomásul vesszük, hogy az illetőnek nincs valami nagy kedve a munkához. Látva azt, hogy valaki immel-ámmal kezd a dologhoz, nyugodtan mondhatjuk rá: "Ennek is vasárnapal kezdődik a hét." Pedig iparkodni kell, hogy munka után édes legyen a pihenés. Ezt hirdeti a következő bölcs magyar megállapítás: "Ha szombatot akarsz érni, láss hozzá a dologhoz!"

Kálmány Lajos ősi hitvilágunkat kutatva, érdekes anyagot

gyűjtött a keddi nappal kapcsolatban. Adatközlői nagycsütörtököt keverték össze keddel. Pogány elemeket kapcsoltak Jézus történetéhez. Hírül adták, hogy kedden nem szabad mosni, hanem csak szerdán, csütörtökön és hétfőn. Kálmány Lajos így magyarázza ezt a kérdést: "Mivel kedd az életet adó, a kezdet-istenasszonynak a napja, minden munkához, melyet folytatni akarunk, kedden kell hozzáfogni, akkor örvömmel folytatjuk; míg bevégezni semmit sem jó kedden, mert az embernek nem lesz hozzá szerencséje."

Egy olasz közmondásban ellentétes véleményt találunk: "Sem pénteki, sem keddi nap nem házasodnak, s el sem indulnak és nem látnak neki a munkának."

Ha valamit hiába várunk, mert úgysem következik be, vagy az illető nem éri meg, akkor ezt nyelvünkön így mondjuk: "Abban a hétben nem lesz péntek." Ha valakit sok baj ért, magas életkorba jutott, megjegyezzük róla: "Sok pénteket ért már."

Több változatban is megmaradt az a török népdal, amely azt hirdeti, hogy "Péntek napja vala, Buda elesett." Ebben az az érdekes, hogy az az esemény, melyet a törökök sirattak, a mi naptárunk szerint 1686. szeptember 2. volt, és az hétfőre esett. Tudvalévő, hogy a mohamedánok ünnepe a péntek, tehát nem a mi szemléletünk alapján ítélik meg ezt a napot. Az eltérésnek tehát nem az az oka, hogy ők is rútanak, csúfnak, rossznak tekintik ezt a napot, hiszen ennek az ellenkezője az igaz.

Hogy valaki burokban született, szerencse fia, azt a török úgy fejezi ki, hogy az illetőt az édesanyja pénteki nap szülte. Ennek a német megfelelője a "vasárnapgyermek." Akire viszont a törökök azt mondják, "szombati gyermek", azt nemcsak magát bántják meg, hanem az anyját is gyalázzák. Rosszalló értelemben mondják a törökök az emberre, hogy "szombaton előkelően felcicomázta magát", azt állítják ezzel, hogy az illető kellő alkalom nélkül csípte ki magát. "Nem vezet az jóra", "rossz lesz annak a vége" értelemben használják azt a kifejezést, szólást, amely szó szerinti

fordításban így hangzik: "A csütörtök érkezése szerda óta nyilvánvaló". A hónap utolsó szerdáját a török szerencsétlen napnak tartja, vagy olyannak, amelytől semmi jót sem lehet várni.

A fentiek alapján a mi péntekünk és a török szerdája és szombatja között láthatunk némi egyezést. Az az olasz szólás, hogy "hiányzik neki egy pénteke", azt jelenti, hogy ütődött, hasonló a jelentése annak az olasz szólásnak is, hogy "vasárnap született" vagy "vasárnap keresztelték". Szelíd és bölcs értelme van annak az olasz közmondásnak, mely azt hirdeti, hogy "Nincs vasárnap eső nélkül". Talvány ennek az igazát ritkán tapasztaltuk, de átvitt értelme mindenféleképpen igaz. Nagyanyám úgy hallotta, hogy az év utolsó napján legalább **kis** időre **kisüt** a nap. Az olasz közmondás szerint "Napfény nélkül szombat nincsen, szerelem nélkül asszony nincsen", ezt más szavakkal így is mondhatjuk: "Napfény nélkül nincsen szombat, szerelme van minden asszonynak".

A török "pazar" szó egyformán jelenti a vasárnapot, a piacot, a vásárt.

Sok példát lehetne még felsorolni, de remélem, hogy ennyiből is kiviláglik a lényeg.

A legősibb adatok bizonyítják, hogy az ember a tér és idő megkülönböztetett helyeit, ciklusait már igen rég ismerte. A görögök a világ köldökéről beszéltek, és például Delphoiban érezték a jelenlétét. Milyen mély összefüggéseket mutat meg az, hogy felfogásuk szerint Zeusz Gaiának és Kronosznak is a leszármazottja: a földanya és az idő van tehát jelen őbenne...

Az év kezdete évezredek óta a természetfölötti erők legkedvezőbb hatását is jelentette, de úgy vélték az emberek, hogy ilyenkor a káros erők is hatni akarnak. Január 6-án, a farsang kezdetén, démonikus figurák is megjelentek; ilyen volt Arlecchino is, nemcsak tréfás nevetető volt valamikor, sötét múltját Dante is ismerte.

Mit tegyen az ember a kedvező hatás idején? Az a hatás

létezik - mondja -, de más és más, sőt ellentétes cselekedettel akarja azt fokozni. Van olyan olasz vidék, ahol újkor serény munkával akarták ezt a hatást még kedvezőbbé tenni, de vannak olyan helyek is, ahol pihentek az emberek, nehogy túlhajszolt legyen majd az év.

Valamit még meg kell említenem, ugyanis a tér és idő kapcsolatáról furcsa úgy beszélni, hogy nem szól az ember a számokról, de bizonyos mértékig eddig is ezt tettem. Ha már csak a hét napjairól beszél az ember, akarva-akaratlan magát a hetes számot is emlegeti, és kinek ne jutna az eszébe ennek a sok-sok ősi vonatkozása? Erről külön tanulmány szólhatna. A hónapok esetében a tizenkettes számról is tudja mindenki, hogy az nemcsak az időhöz kötődött, ki-tüntetett szerepe volt több más esetben is, így tekintették ezt már az etruszkok is. A mai embernek talán kevésbé tűnik fel, hogy a negyvennapos időszaknak is fontos szerepe van a naptári ünnepek sorában. Épp ezért a negyven néhány érdekes előfordulásáról szólok még röviden.

Ennek a számnak az arabok is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Van olyan oguz eposz, amelyben a főhős mellett negyven vitéz szerepel mindig. A török "kirk" szó azt jelenti, hogy negyven, ennek többes száma "kirkklar" a tündéreket jelöli. A népmesék, a népdalok sejtetik, hogy milyeneknek képzelték el őket. Szerencsés esetben talán a török asszonyokra is hasonlítottak, bár ez utóbbiakkal elég mostohán bánhattak aférfiak; nem úgy, ahogy a tündérekkel illett volna, hiszen az egyik közmondásuk azt hirdeti, hogy negyven évben egyszer az asszony szavát is meg kell hallgatni. Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy az "atalar sözü" (átálár szözü) szó szerinti fordítása "atyák szava", és ez a magyar "közmondás" szónak felel meg.

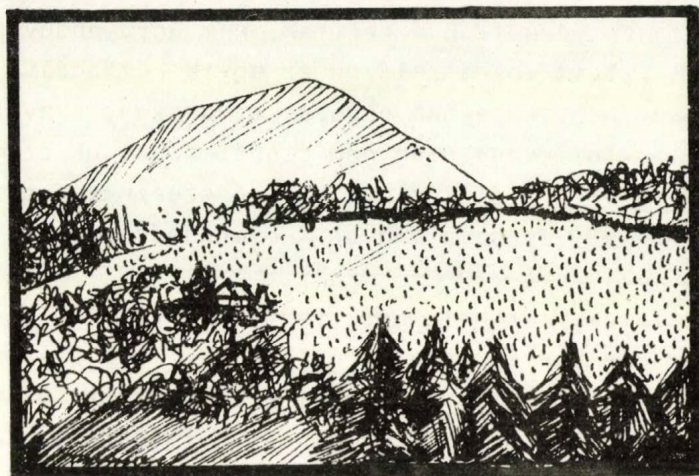
A százlábú törökül "kirkayak" = negyvenlábú. Az olasz ebben az esetben is túloz: "millepiedi" = ezerlábú, igaz ugyan, hogy a "centogambe" szót is használja, ez pedig a kis állatnak ugyanúgy száz lábat tulajdonít, mint a ma-

gyar. Persze, ebben az esetben is a fontos, a kerek szám a lényeges, és nem a lábak tulajdonképpeni összege.

Megfigyelések, szólások, közmondások sorakoznak előttünk. Fent halad az égen a nap-anya, a hold-anya. Időnk fordul, telnek a napok, a hónapok és az évek. Míg röpi a perc, peregnek az órák, megállunk, figyeljük, hogy mit üzennek a távoli időpartok.

Saturholm, innen indítottam gondolataimat, ide térek vissza. Adatok özönlének körül: tér, idő és számok... A Sátor-hegyre tekintek, és magam előtt látom az időbe kövült múltat: évezredek hosszú vonulását. Míg őseink vándoroltak, a különböző helyeken felállított sátor jelentette számukra az otthont. Az új hazában végre meggyökeresedtek, s ezen a helyen a régi otthonra emlékeztető hegyről nevezték el a települést.

Az évszázadok kaptatóján vonuló őseink sorsát szemlélve, múltunkba merülve láthatjuk, hogy nem volt mindig nyugodt otthonunk ez a hely, de íme itt vagyunk késői utódok. A hajdaniak a Sátor-hegy kapcsán még halomról beszéltek, s a közelben lévő egyik halom bája ragadta meg Kazinczy lelkét, és így adta az örökké lenyűgöző, immáron rendkívüli jelentést hordozó nevet, azt, hogy Széphalom.

Nagy Géza :

Vízre utaló határnevek a Bodrogtözben

A mai bodrogtözi ember számára nehezen hihető, hogy ez a ma dimbes-dombos terület egy évszázaddal ezelőtt mérhetetlen nádas, mocsár volt, s csak az indulhatott látogatóba akárcsak a szomszéd faluba is, aki ismerte itt a járást. Ha az idegen vezető nélkül nekivágott a két település között levő nádasnak, mocsárnak, nemigen érkezett meg egyik faluból a másikba. Elnyelte a feneketlen mocsár, mint a hogy erről számos monda, történet is beszél.

Az első világháború végéig a Tisza, Bodrog és Latorca által közbezárt területet nevezték Bodrogtöznek. Az első világháború után nagyobbik fele, az északi rész, Csehszlovákiához került, így ma a csehszlovák határ, továbbá a Tisza és a Bodrog által határolt 50 100 hektárnyi terület él Bodrogtözként az emberek tudatában.

Napjaink Bodrogtöze tulajdonképpen a Nyírséghez kapcsolódik, és a Nyírség folytatásának tekinthető. Földrajzilag és etnikailag teljesen zárt ma is, mint ahogy az első világháború végéig is az volt. Geológiailag az Alfölddel egy időben alakult ki, annak részeként a földtörténeti harmadkorban, a Kárpátok felgyűrődése idején. Ettől kezdve a Bodrogtöz osztozik az Alföld sorsában.¹

A Bodrogtöz déli részét, a mai Bodrogtözt, nagy kiterjedésű mocsár uralta, melynek létrejöttében a Tiszának és a Bodrognak nagy szerepe volt. Mindkét folyó évente kétszer is kilépett medréből, és az ár ilyenkor hatalmas területet öntött el. A víz pedig nem mindig vonult vissza a folyómederbe, hanem a laposabb helyeken, a mélyebben fekvő területeken megmaradt, táplálva a nádast, lápot és a nádasban zöldellő réteket.

Milyen is volt ez a vízivilág? Erről hitelesen csak az beszélhet, aki maga is megismerte, aki annakidején végigjárta ennek a mocsárvilágnak a jelentősebb helyeit. Ezt tette Ecsedi István néprajztudós is, aki miután bebarangolta a bodroghközi mocsárvilágot, az itt szerzett élményeiről be is számolt az olvasóknak így:

"Lassan a Bodroghköz mocsárvilágába hatolok. A zöld bársonyos lápi területen a friss fűben csak úgy rogyadozik az ember ina...

... A vándort leköti a hínár, bukdácsol a zombékban. Toronyirányban sem mehet, hiszen ide torony sem látszik. Még a távolról idetévedt harangszót is elriasztja magától a nád és kákavilág, hogy ez sem zavarja meg ősi csendjét.

Égész nap mintha pallón járna az ember. Reng a föld lépteire. Nem csoda, hiszen vízen úszó tőzegtelepen jár. Itt ott a sok szekér keménnyé járta az aránylag hajlékony tőzegtalajt, úgy kong az ember lába alatt, mint az üres hordó. A láp felső részét ellenben megörölte a sok kerék és lópata. Az összeörölt fekete pernyeréteg csak úgy repül a talpam alatt, mint a pernye az égő házból. Itt járni igazán kellemetlen. Az útról felvert hamu belepí az ember ruháját, arcát. Ránehezedik a tüdejére. Az arcán lefolyó izzadság valóságos folyamrendszert képez ki rá...

A bodroghközi rét még tikkasztó nyáron is jó kaszáló. A víz lement. A szekérkerék poros utat vert fel. Bokáig járok a lápi pernyében. Körülöttem füstölög a vidék, mint a kigyulladt kráter. Füstje fojtó. Ég a láp... Emberek százai ásóval, lapáttal dolgoznak a füst körül. Körülárkolják a tüzet. Leásnak a vízig, ha ez nincs, a sárga földig, így védekeznek a tűz tova-terjedésétől. Sikerül is.

Ott a pusztulás, emitt az élet van. A lápi fű feje perzselő napfényben is ragyog, gyökerét a lápok üdítő vize táplálja. Itt még nevet az élet. De amott már a halál szele suhog."²

S ebből a halál szeléből az élet sarjadt. Amikor kiégett a lápi tőzegtalaj, néhány év múlva művelésre alkalmas területté alakult át, kenyeret adva mindazoknak, akik vállalkoztak művelésére. Már pedig a bodroghközi emberek ilyen munkára mindig vállalkoztak, és vagy szántóföldként vagy kaszálóként és legelőként hasznosították a kiégett lápot. Az ilyen tőzegégésnek az emlékét őrizi a mai napig is meglévő néhány határrésznev, mint Karcsa határában a Nagyégés, Hamurét, Nagyrozvág határában a Nagyégés, Kiségés, Bodroghalom határában pedig az Égésoldal nevű terület.³

A vízzel el nem árasztott helyeket dús növényzet borí-

totta. Az említett nádas, rét mellett hatalmas láperdők, mocsári tölgyesek voltak egy-egy helység határában, s ezek lehetőséget teremtettek a sertéstartásra azzal, hogy biztosították minden évben a sertésnyájak makkoltatását.

A természeti és földrajzi környezet ezen a területen is nagy hatással volt a települések kialakulására, megszabta azok helyét, egy-egy település rendjét is. Szem előtt kellett ugyanis tartani az ide települőknek a vízjárást, hiszen a települést csak olyan területen lehetett kialakítani, amely mentes volt az árvizektől. Mert ez is bekövetkezett minden évben, s nem is akárhogyan, mint ahogy 1831-ben Reviczky Ferenc báró naplójában is feljegyező egy árvizet így:

"... vizre se emlékeztek olyan nagyra még a régi Űdöket Jedző könyvek is a millyen éppen Husvét másod napján érkezett ide a Nagy-Rozvadi Határra sőt be a falubais. Hogy hosszasan ne irjak, tsak aszt jedzem meg hogy: az ugynevezett Pallagtsa nevű nagy Tó el lepvén a viz a Lápot, mind, egész a Holossy Házaig szivárgott, azon a házon pedig alól az ugynevezett Nagy Peste Házáig csónakázható volt; innét a Fellegvárról széjjel nézve a Hegy allya felé mind egy Tengernek látszott, csak Pátzin és Czigánd látszott ki a Habok közzül mint valami parányi kis szigetek..."⁴

S ez a világ a XIX. század második felének végére teljesen átalakult. Lecsapolták a bodrogi mocsarakat, megváltozott az élet. A lecsapolás előtt a bodrogi nép megélhetésében a földművelésnek nem volt olyan nagy jelentősége, mint gondolnánk, vagy éppen elvárhatnánk, hiszen a gyűjtögetés, a vadászat, a méhészet a lakosság létfenntartásának alapját szolgálta, az itt élő nép életére meghatározó szerepe volt. A mocsárból kiemelkedő homokhátakon lévő földek nem teremték annyit, hogy a lakosság ellátását biztosították volna. Kenyér helyett gyakran fogyasztottak kövön sült lepényféléket. Ezeket sem mindig gabonalisztből, hanem gyakran a lápi növények lisztes gyökeréből készítették.

A lecsapolás után azonban kialakult a termelőgazdálkodás, mely nagymértékben megváltoztatta a bodrogi nép életét. Ettől a változástól tulajdonképpen azt várhatná az

ember, hogy a nép élete lényegesen jobbá, könnyebbé vált. Ez azonban nem így alakult. Nem javára, hanem kárára lett az itt élő lakosságnak a lecsapolás. A művelhetővé vált földek ugyanis a nagybirtokosok, a régi földesurak kezébe kerültek, az itt élők a kialakult uradalmaktól várhatták csak megélhetésüknek biztosítását, miután a láp, mocsár, nádas eltűnése megfosztotta őket addigi szabadabb megélhetési forrásától.

A vízivilág emlékét ma már csupán a földrajzi nevek őrzik. De meddig? Ma még élnek a falvakban olyan emberek, akik ismerik falujuk határát, tudják az egyes területek nevét, még a névmagyarozatot is ismerik. De ezeknek az embereknek egyre kevesebb a száma. A nagyüzemi gazdálkodás kialakította a nagy táblákat, s ezt rendszerint számokkal jelölik. Ma még ezek a számok nem terjedtek el kizárólagosan, még az adott terület határrészneve is előfordul, de elkövetkezhet az az időszak, amikor már csak a számok jelölik a vonatkozó határrésznevet, és senki sem emlékszik arra, hogy mi volt a neve a számmal jelölt területnek.

Ezt tapasztalhatjuk ma a vízneveknél is. Sok olyan név van ugyanis egy-egy falu határrésznevei között, amely nevében vízre utal, de a valóságban ma már semmi köze a vízhez. Ezért gondoltam arra, hogy néhány település határában a ma még meglévő vízzel kapcsolatos neveket megörökítek. Teszem ezt azért is, mert vannak, akik nem veszik jó néven, ha a Bodrogyókról, mint hajdan vízben bővelkedő területről hallanak. Pedig ha a mai Bodrogyó határrészneveit nézzük, igen sok vízzel kapcsolatos vagy vízre utaló nevet találunk a határrésznevek között.

Az alábbiakban kilenc bodrogyói falu határában lévő neveket veszem sorra a fentieket figyelembe véve. Miért éppen erre a kilenc falura esett a választás? Csupán azért, mert ezek a falvak elég távol esnek a Tiszától és a Bodrogtól. A két folyó mellett levő települések határában ugyanis természetesnek kell venni a vízre utaló neveket. Viszont a két folyótól távolabb eső települések határában levő nevek min-

den bizonyos főleg annak az időszaknak az emlékét őrzik, amikor a határnak csak egy kis hányada volt művelhető, míg a nagyobbik rész a vizek birodalmába tartozott.

Az alábbiakban a határrésznevekből nemcsak azokat közlöm, amelyek a maguk idejében akár természetes, akár mesterséges úton keletkeztek (tavak, kutak stb.), de felvettem a folyóvizek (folyók, erek, patakok, csatornák stb.), a vizes, vizenyős helyek és a vízzel kapcsolatos építmények (hidak, átereszek stb.) neveit is.

Első helyen a nevet köznyelvi alakban írom le. Ezután zárójelben egy szám következik, mely a névnek a mellékelt térképen való helyét, illetve a terület elhelyezkedését mutatja a község határában. A szám után - ha szükséges - a földrajzi név népnyelvi alakja következik aláhúzással, majd a jelenlegi művelési ágat közlöm. Ezután kerül sorra a név esetleges magyarázata.

A nevek közlése előtt minden faluról rövid ismertetést, összefoglalást adok feltüntetve a jellemző adatokat.

A földrajzi neveket ABC sorrendben adom közre.

Nem véletlenül esett erre a témára a választásom. Munkámmal azoknak akartam segíteni, akik lakóhelyük, szülőföldjük határát egy kicsit jobban meg akarják ismerni. Igazán akkor segíthettem volna, ha a Bodroghköz minden településének az anyagát sikerül közreadni. Erre azonban most nincs terünk. Remélem azonban, hogy később sor kerül a többi bodroghközi falu vízneveire is.

BODROGHALOM (LUKA)

1358-ban találkozunk először nevével, amikor Lukai János birtokot vesz Berecki Jánostól. A község 1927-ig Luka néven szerepelt. Mivel azonban ez a név az idők folyamán nem a lakosság örömeire, hanem a szegényekre szolgált, az itt élő lakosság kérésére a belügyminiszter Bodroghalomra változtatta.

Jelenlegi határa 2689 hektár, 4671 kat. hold, melyet a helyi termelészövetkezet művel. Területe 26,88 négyzetkilo-

méter, lakosainak száma 1 619 fő, melyből mezőgazdasággal foglalkozik 906 fő.

Önálló tanácsa, 8 osztályos általános iskolája, orvosa van.

Akácós-ér (78) Ákácósér (rét). Mélyfekvésű terület, egy ér is húzódott rajta. Akácos övezte, innen kapta a nevét.

Aranykanális (72) (csatorna, rét). A lecsapolás idején ásott főcsatornát nevezik így. Ez gyűjtötte össze a határban levő többi csatorna vizét is. Ettől kapta a nevét a csatorna mellett levő rét is.

Arany-tó (69) Arantó (tó, nádas). Bárói birtok volt régen. 4 lukai ember 50 évi törlesztésre megvette. Azért kapta állítólag ezt a nevet, mert a négy ember meggazdagodott belőle.

Árkus-tó (24) (rét). A terület közepén volt régen egy tavacska. Az elnevezéssel kapcsolatban nincs elfogadható magyarázat.

Árokéralja (51) (szántó). Az elnevezés eredete ismeretlen.

Áteresztőke (53) (szántó). Az elnevezés eredete ismeretlen.

Betonkút (79) (szántó). Volt ezen a területen egy betongyűrűs kút. Innen a név.

Csigere (66) (szántó, rét). Az elnevezés eredete ismeretlen.

Daruláz (39) (rét, szántó). Régen ezen a területen két olyan tó is volt, amelyben darvak tanyáztak. A lakosok szerint azért nevezték így.

Demeteresi kút (7) (szántó). Így nevezték az e területen levő kutat. Erről kapta a nevét az itt levő szántóterület is.

Farkas-tó (23) (szántó, rét). Eredete ismeretlen.

Görbe-tó (70) (szántó). Volt itt egy kanyargó ér, mely néhol tóvá szélesedett. Innen kapta ez a terület a nevét.

Hétlány-tó (41) Hétjánytó (rét). Régen itt nagy tó volt. Egy alkalommal fürdés közben hét lány belefulladt. Innen a név.

Holt-ér (83) Hóttér (szántó). Eredete ismeretlen.

Lápos alsó, felső (76-77) (szántó, rét). A mocsaras idők emlékét őrizi a név. Akkor ezen a területen nagy mozgóláp volt.

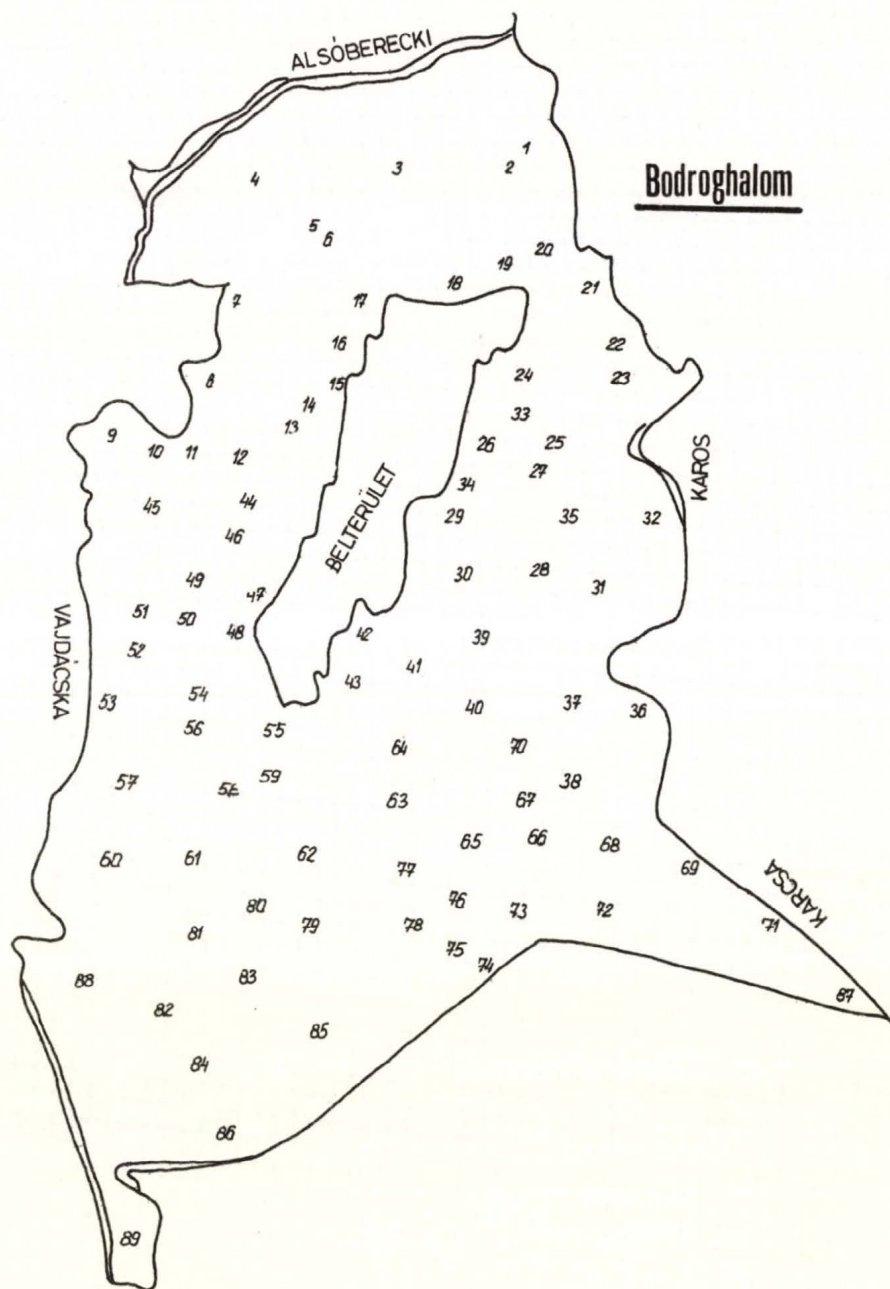
Méheske-tó (35) (szántó). A lecsapolás előtt ez a terület a réti méhészek tanyája volt. Innen a név.

Mély-ér (6) (rét). A Mély-réten végighúzódó ér neve, mely vizes időben elvezeti a rét vizét.

Molnárka-tó (26) Mónárkató (szántó, rét). Eredete ismeretlen.

Nagycsatorna (11) (csatorna). A határon végighúzódó és a belvizet a Tiszába levezető csatorna neve.

Nagy-tó (15) (szántó, rét). A mocsarak lecsapolása előtt, de a lecsapolás után is a vizesebb években itt mindig tó volt.

Patak-tó (32) (rét). Eredete ismeretlen.
Pusztaláp (43) (legelő). A név a mocsaras idők emlékét őrzi.

Tiszta-tó (20) (szántó). Volt itt régen egy tó, amelyben mindig tiszta jó ivóvíz volt. Innen a név.

Tökös-ér (63) (szántó). A lecsapolás előtt volt itt egy tó, s ebben sok vízitök volt. Innen a név.

Varjános-tó (13) Varjános (szántó). Varga János lukai halászlóról kapta a nevét, aki a tatárokat - akik a vajdácskai dombokról át akartak kelni a lukai részre -, a monda szerint ezen a helyen belefojtotta a vízbe.

Vashíd (74) (szántó). Még a földesurak idejében vasút vezetett keresztül ezen a területen. Volt itt egy vasból készült híd is. Innen a név.

Vécsey-csatorna (2) (csatorna). A felszabadulás előtti Vécsey birtokon végighúzódbó belvízlevezető csatorna neve.

Mély-rét (5) (szántó, rét). A lecsapolás előtt mocsaras, nádas terület volt, a lecsapolás után is gyakran került víz alá, többször volt művelhetetlen, mint művelhető terület. Legtöbbször csak kaszálóként lehetett használni. Mély fekvésű terület lévén, ezt a nevet kapta a használóitól.

Nagyér-homok (12) (szántó). A területen egy vízlevezető árok húzódbott, amelyben mindig volt víz. Innen a név.

Égés-oldal (18) (szántó). A lecsapolás előtt az itt levő tőzegtalaj kigyulladt, és a kiégés után kezdték szántóföldként használni. A név a tőzegégés emlékét őrzi.

Úrbéresi legelő (58) (rét, legelő). Mélyfekvésű terület, mely a jobbágyfelszabadítás előtt a falu közlegelője volt. Innen a név.

Nyárjas (64) (rét). Vizenyős területként régen nyárfák voltak ezen a részen. Innen kapta a nevét.

Órház (80) (szántó). A csatornaparton volt régebben egy gátórház. Ma már nincs meg. A körülötte levő szántóknak azonban még ma is ez a neve.

Adatközlők: Feké Ferenc id., Sütő Béla, Váradi András, Balla Józsefné és mások, bodroghalmi lakosok.

A gyűjtés ideje: 1973.

KAROS

A Bodroghköz egyik legrégebbi települése, ahogyan azt az 1986-ban feltárt honfoglaláskori sírleletek is bizonyítják. Okleveles adatok 1318-ban beszélnek először róla.

Határa 1530 hektár, 2659 kat. hold, melyet jelenleg a Karcsai Dózsa Termelőszövetkezet művel. Lakóinak száma 603 fő. A lakosságból mezőgazdasági dolgozó 312 fő, a többi munkaképes ember részben Sátoraljaújhely, részben Sárospatak ipari üzemében és szolgáltató vállalatánál dolgozik. A köz-

ség területe a határával együtt 15,33 négyzetkilométer.

Közigazgatásilag a felszabadulás előtt Alsóbereckihez, ma pedig Karcsához tartozik. Az általános iskola felső tagozatos tanulói is Karcsára járnak iskolába. Az általános iskolások I-III. osztálya osztatlan formában Karosban tanul.

Termelőszövetkezete 1974 őszén egyesült a Karcsai Dózsa Termelőszövetkezettel. A lakosság alapellátását a Sátoraljajuhelyi ÁFÉSZ vegyesboltja biztosítja. Működtet az ÁFÉSZ a faluban még egy italboltot is. Az egészségügyi ellátást a karcsai körzeti orvos biztosítja. Van postája és kultúrháza is.

Alsó ereszvény (63) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Arany-tó (46) Arantó (legelő). A hagyomány szerint a török világban erre üldözték a törököket. Már majdnem utolérték őket az üldöző karosiak, amikor az üldözöttek arany-pénzt dobáltak maguk mögé. Az üldözők a pénzt kezdték felkapkodni az üldözés helyett, így az üldözöttek égerutat nyertek. Mindez egy tó mellett történt, innen a terület neve.

Árokszög (15) (szántó). Eredete ismeretlen.

Balazsér-szugoly (35) (szántó). Egy ér által három oldaláról bezárt terület neve. Magyarázatát Karcsánál lehet megtalálni.

Csíkvermes (60) (szántó). A lecsapolás előtt a mocsárból, nádasból kifogott csíkokat e területen ástott vermekben tárolták eladásukig. Innen a név.

Felső-ereszvény (9) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Hídszög (4) (szántó). Régen a Vécsey bárók vadászterületeként műveletlen terület volt. A névre azonban nincs magyarázat.

Kánás (21) Kányás (szántó). 1788-ban még Kánás tó néven szerepel, miután van itt akkor még egy tó is. Állítólag sok kánya fészkelte itt a lecsapolásig. A lecsapolás után a tó eltűnt.

Kengyeltői dülő (38) Kengyeltó düllő (szántó). A területtől keletre, a karcsai határban van egy kengyelt formázó tó. Innen a név.

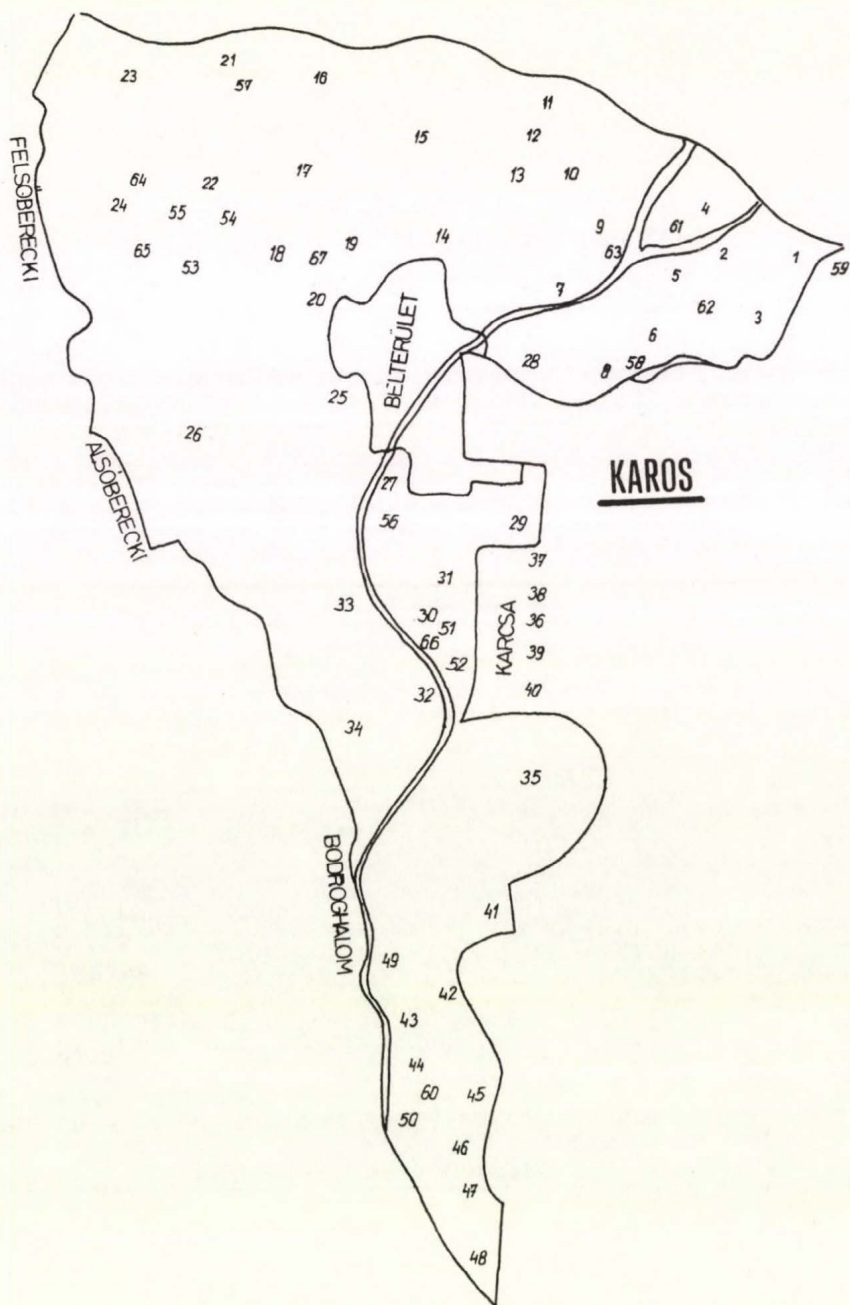
Keresztág (5) (szántó). A Tiszakarád felé vezető csatorna itt két ágból indul. Ezért kapta a nevét a két ág között fekvő szántóföld.

Kövesdi híd (7) (híd). Híd a csatornán a Kiskövesd (Csehszlovákia) felé vezető úton.

Lapos (13) Laposs (szántó). Mély fekvésű terület. Ezért a név. 1788-ban még vizes terület volt, mivel volt itt egy ér is. Ennek Lapos-ér volt a neve.

Lovas-tó (34) (rét). A név eredete ismeretlen.

Móka-tó (19) (rét). Már 1788-ban is meglevő név. Erede-

te ismeretlen.

Órház (66) (szántó, ház). A csatorna partján levő gát-
órház és a körülötte levő földek neve. Hosszú időn át az itt
lakó gátőr neve után Tumikháznak is nevezték.

Regálé ere (ér) (22). A körülötte levő szántóföldnek is
ez a neve. A jobbágyvilágban is a falu tulajdona volt. A név
eredete ismeretlen.

Szerdahelyi csatorna (30) Szerdaheji csatorna (csator-
na). A határt Bodrogszerdahelytől Tiszakarádig átszelő bel-
vízlevezető csatorna neve.

Tekerület (59) (szántó). A csehszlovák határszélen levő
terület neve. Itt a csatorna eléggé kanyarog, tekereg (te-
kerül), innen a név.

Tisztató-gerind (33) (szántó). Valamikor egy tisztavízű
tó volt itt. Innen a név.

Adatközlők: Székely József id., Molnár Sándor, Tóth Mik-
lós, Rajna Gyula karosi lakosok.

A gyűjtés ideje: 1973.

KARCSA

1186-ban találkozunk a nevével először, amikor III. Or-
bán pápa a kereszteslovagok magyarországi házait - köztük
Karcsát is - a saját fennhatósága alá helyezi.

A falu határának nagy részén évszázadokon keresztül a
földbirtokosok osztzkodtak. 1945-ben a báró Sennyey és a
gróf Sennyey tulajdonában levő nagybirtok került a lakosság
kezébe.

Határa 4333 hektár, 7529 kat. hold, melyet a helyi Dó-
zsa Termelőségvetkezet művel. Területe 43,68 négyzetkilo-
méter. Lakóinak száma 2190 fő. Ebből a mezőgazdaságban dol-
gozik 1110 fő.

A közös községi tanács székhelye itt van, iskolája kör-
zeti iskola, ahol a szomszédos Karos község felső tagozato-
sai is tanulnak. Óvodával, iskolai napközi otthonnal, öregek
napközi otthonával is rendelkezik. Orvosa, fogorvosa van.
Posta, kultúrház, ABC áruház is van a községben.

Termelőségvetkezetete 1949-ben alakult, s jelenleg Karos
és Pácin községek határát is műveli, miután 1974-ben egye-
sült a karosi Új Tavasz és a pácini Dimitrov Termelőségvet-
kezetekkel.

Református és római katolikus egyháza van. Egyházát 1186-

ban említik először Szent Margit Egyházként. Református temploma egyik legfontosabb románkori műemlékünk. Két része van. A XII. századi kerek templom és a XIII. századi hajó. 1966-ban restaurálták.

A falut kettéosztja a Karcsa-tó, mely a XVI. században jelentős víziút lehetett, mivel akkori földesura hajóval rendelkezővel rendelkezett.

Apács-tó (tó). Az 1788-as és 1860-as térképen még szerepel, de később már nem találkozunk sehol a nevével.

Arany-tó (87) Aranytó (szántó). A hagyomány szerint volt itt egy tó, melynek "aranyos tiszta vize" volt. Innen a név.

Balazs-ér (77) (szántó, nádas). Állítólag egy Balázs nevű pandurőrmester a múlt században erre követte az ökörtolvajok nyomát a nádasba. Mivel nem ismerte a mocsárban a járást, odaveszett, soha többet nem került elő. Innen a név.

Ballag-folyvány (26) (rét). A Karcsa tó a tavaszi és őszi áradások alkalmával itt mindig kilépett a medréből, majd minden víz itt folyt vissza. Mivel a visszaáramlás igen lassú volt, a víz visszafelé szinte csak ballagott, ezért nevezték így ezt a területet.

Béka-tó, Béka-kút (71) (rét). Eredete ismeretlen.

Bikalegelő (2) (szántó). Mélyfekvésű, vizenyős terület a Karcsa partján. Az 1863-ban készült térképen Meserfenek néven szerepel, de így soha nem nevezték, hanem ismertebb volt Bikafenek néven is.

Dedehíd (113) (híd). A Tiszáig vezető belvízlevezető csatornán a Dede határrészen átívelő híd neve.

Esd-ér (120) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Fekete-híd (1) (híd). Zsilipes híd a Karcsa-tó és a Bodroggal összekötő főcsatorna csatlakozásánál a csehszlovák határon. Eredete ismeretlen.

Folyó-ér (36) (rét). Sásos, vizes hely. Az érben majd mindig van csörgedező víz. Innen a név.

Fürdőház (15) (vízpart). A Sennyey bárók vízre épített faháza állt itt 1945-ig. Innen a név.

Garatka (91) (szántó). 1817-ben még jelentős csikászó hely volt itt, amit bizonyít a pácini és karádi földesúr pereskedése a csikászó tó tulajdonjogáért. A név eredetére azonban nincs magyarázat.

Gátszög (132) (szántó, utca). A név eredete ismeretlen.

Gyomor (30) (szántó, rét). Áradások idején e terület minden vadvizét ez a rész fogadta be. Innen a név.

Hamu-rét (50) (rét). Régen mocsár volt. Egy alkalommal a lápi tőzeg meggyulladt. Az égés után művelhető terület lett.

Horgas-tó (66) (tó). Olyan az alakja, mint egy horgas. Innen a név.

Jóműved-tó (29) (rét). Mély fekvésű terület. Neve ismeretlen.

Kecskés-tó (53) (rét). A név eredete ismeretlen.

Kédely-híd (4) (híd). A Karcsát a Bodroggal összekötő csatornán átvezető híd a csehszlovák határon. Az I. világháború végéig erre vezetett az út Sátoraljaújhely felé. A név eredete ismeretlen.

Kengyel-tó (67) (tó, szántó). A terület az itt levő tó kengyelt formázó alakjáról kapta a nevét. Igen régi név. Már 1574-ben említik, amikor Alaghy András és Judit tiltakoznak Soós János és István ellen a Bechked és Kengyel puszták elfoglalása miatt.

Kerek-tó (tó). Az 1788-as térképen még szerepel, azonban később már nem található egyetlen térképen sem.

Kerekvény (37) Kerekörvény, Kerekörmény (szántó). Ma már a név eredetére nincs magyarázat.

Keskenykarcsa (5) (víz, nádas). A Karcsa-tó felső szakaszának neve. A szabályozáskor keskenyítették itt a medret. Ma nagy része nádas.

Kiskarcsa (111)(víz). A Karcsa-tó alsó szakaszának a neve.

Kisnád (139) (nádas). A Karcsa-tó partján levő kisterületű nádas neve.

Kode-rekesz (122) (szántó). A Karcsa-tó déli vége. Innen nyílik a Tiszáig vezető főcsatorna, melynek az elején egy zsilip van. Ennek az építője egy Goda nevű ember volt. A régebbi térképen ezt a területet Godarekesze néven jelölték. Ennek népnyelvi változata a Koderekesz.

Kondorok tisztása (21) Kondorok tisztássa (vízpart, rét). A jobbágyvilág idején a Kondor család telkéhez tartozó rét volt.

Köbölkút (79) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Lábszár lápja (13) Lápszár (rét). A Karcsa-tó pácini oldalán levő rét neve. Ma pácini határ. A név eredete ismeretlen.

Lénártok tisztása (22) Lénátok tisztássa (rét, vízpart). A jobbágyvilág idején a Lénárt család telkéhez tartozott.

Magospart (23) (szántó). A Karcsa-tó partja itt 2-3 m magas. Innen a név.

Magospart-gödör (24) (rét). A Magospart végében levő alacsony fekvő terület, melyben gyakran megállt a víz. Innen a név.

Mézes-gödör (52) (rét). Mélyfekvésű terület, gyakran vizes. Oldalában sok vadméh tanyázott, innen a neve.

Nagyégés (98) (erdő). A lecsapolás előtt a tőzegtalaj teljesen kiégett. A lecsapolás után füzeserdőt telepített ide a báró.

Nyitra-gát (rét). Az 1788-as térképen szerepel, később azonban nem találkozunk vele. Nevének eredete ismeretlen.

Nyúzd-kút (rét, kút). Csak az 1788-as térképen találkozunk vele. Később egy térképen sincs feltüntetve.

Ördöngös (32) Ördöngös (szántó, rét). Helyén a lecsapolás előtt egy mély tó volt. A monda szerint ebben egy nagy kígyó élt, amely az embereket pusztította. A falusiak elpanaszolták egyszer bajukat egy garbonciás diáknak, aki a fa-

luba érkezett. Ez a diák kicsalta a kígyót a tóból. Mikor a kígyó kijött, a hátára pattant és elment vele a faluból. Amerre elmentek, arrafelé mindenütt nagy égháború volt.

Űrház (112) (ház). A Kiskarcsa végén levő gátőrház neve.

Őzvegyek homokja (56) Űré, Zóré Legelő, vásártér. A XVII. században a Karcsaparton itt volt a rév. Innen a név.

Pálhalál-ér (35) (szántó, rét). A földet itt egy ér fogja körül, mely ma már rét. A monda szerint a repülni akaró kövesdi várúr fia itt lezuhant és szörnyethalt. Innen a név.

Papgödri (51) (rét). Az egyházi birtokon levő ér neve.

Paptava lápja (17) Paptó (szántó, rét). Ez is egyházi birtok volt, a lelkész használta innen a név.

Sáros-tó (74) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Sásas (106) (szántó). A lecsapolás után még sokáig csak sásat növesztett. Innen a név.

Setét-ér (107) (szántó, rét). Mély fekvésű terület. 1949-ig legelő volt. Eredete ismeretlen.

Szarvas-kút (64) (szántó). Nevét állítólag azért kapta, mert egy hajlásban itt mindig volt víz, meg sűrű káka, nád és sás borította. A mezei vadak szívesen tartózkodtak itt. Állítólag egy vadászat alkalmával szarvast is ejtettek itt. Innen a név.

Széles-ér (138) (rét, ér). A név eredete ismeretlen.

Szigetek (110) Kissziget (szántó). A szabályozás előtt a mocsárból ezen a részen csak szigetek emelkedtek ki, innen a név.

Tekerület (7) (szántó). Egy S alakban kanyargó ér vette körül, innen a név.

Tiszta-tó (59) (rét, tó). Már az 1788-as térképen is megtalálható. Eredete azonban ismeretlen.

Urak fürdője (20) (vízpart). A Karcsát szegélyező nádas itt elmaradt. Ezen a tisztáson a felszabadulás előtt az urak fürödtek. Innen a név.

Vályog-gödör (137) (gödör). Régen itt vetették a cigányok a vályogot. Innen a név.

Varsa-homok (85) (szántó). A név eredete ismeretlen.

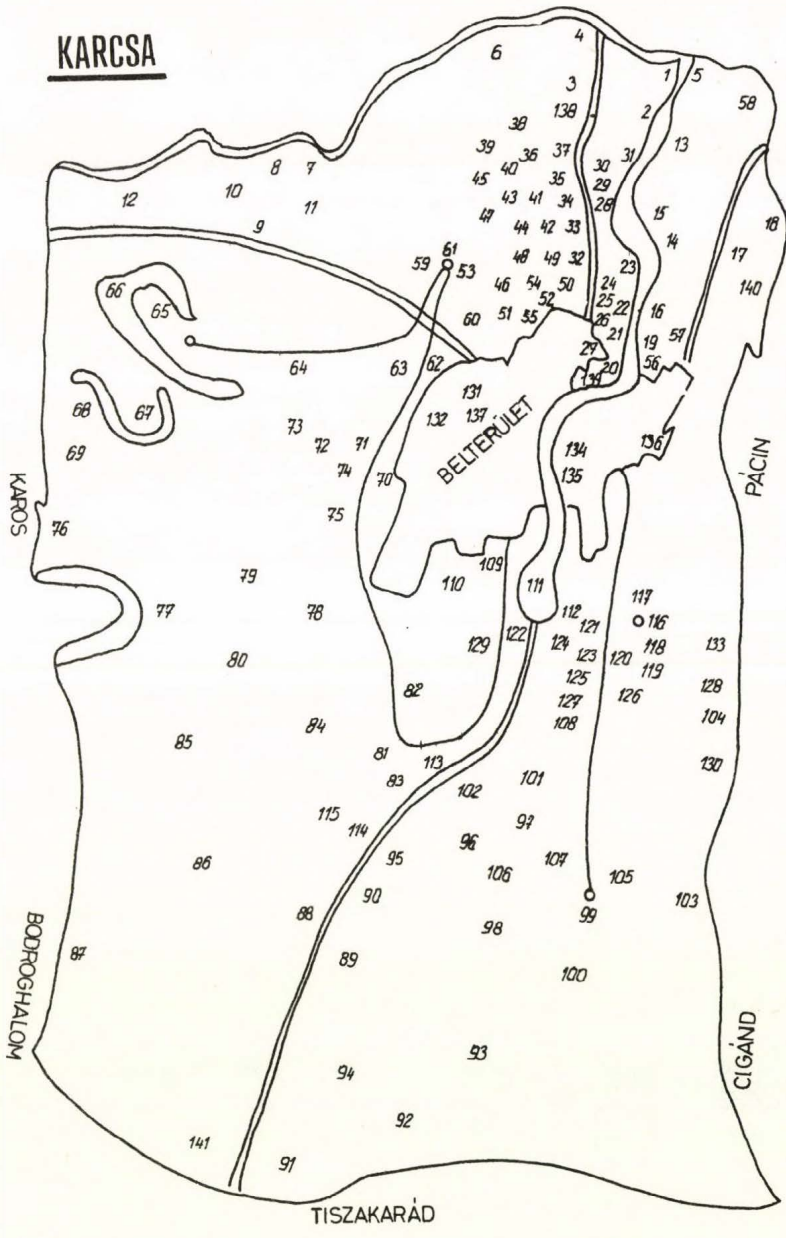
Víziborda (19) (vízpart). Annak a területnek a neve, ahol a Karcsa-tó a falu felé kanyarodik. Olyan a hajlása ennek a kanyarnak, mint egy borda. Innen a név.

Zsánna (126) (rét, legelő). Mély fekvésű terület. Sokszor áll a víz alatt. A névre nincs magyarázat.

Zségorondi híd (114) (híd). A Tiszáig vezető főcsatornán átvezető híd ezen a határrészen.

Adatközlők: Horváth Imre, Horváth János, Nagy Ferenc, Nagy P. József, Rajna István, K. Nagy József és még sok más karcsai lakos.

A gyűjtés ideje: 1962, 1972, 1973.

PÁCIN

1247-ben említik a községet először oklevelek Roland nádor birtokában. 1437-ben Tokaj várának birtoka volt. 1530-ban a körösbányai Móré család birtokához tartozott, 1581-ben Magochy Gáspár és András lesz Pácín és Karcsa földesura. A két Magochy a faluban várkastélyt épített ajtaja felett a felírással: "Deo propitio servatore, aedificum hoc auspiciis felicibus Magnifici Domini Gasparis Magochy patruis sui, Andreas Magochy F.F. anno 1581. G.M. A.M."

1598-ban Alaghy Menyhért Pácín és Karcsa földesura. A későbbiekben a Sennyey család tulajdonába kerül. Utolsó tulajdonosa Sennyey Miklós báró volt 1945-ig.

A község földterülete 3480 hektár, 6048 kat. hold, melyet a karcsai Dózsa Termelőszövetkezet művel, miután 1974 őszén egyesült az itteni Dimitrov Termelőszövetkezet a karcsai Dózsa Termelőszövetkezettel. Területe 33,92 négyzetkilométer. Lakóinak száma 1805. A lakosok közül 886 él a mezőgazdaságból.

Közigazgatását Karcsán intézik, miután a pácini tanács 1977. április 1-én egyesült a karcsai tanáccsal. 8 osztályos osztott általános iskolája, orvosa, gyógyszerháza van.

A községben három vallás egyháza van meg. A református, a római katolikus és a görög katolikus egyháznak van itt lelkesze.

A településen levő műemlékkastélyban nyílik meg rövidesen a Bodrogközi Múzeum.

Ádám-tó (110) (szántó). A név eredete ismeretlen.

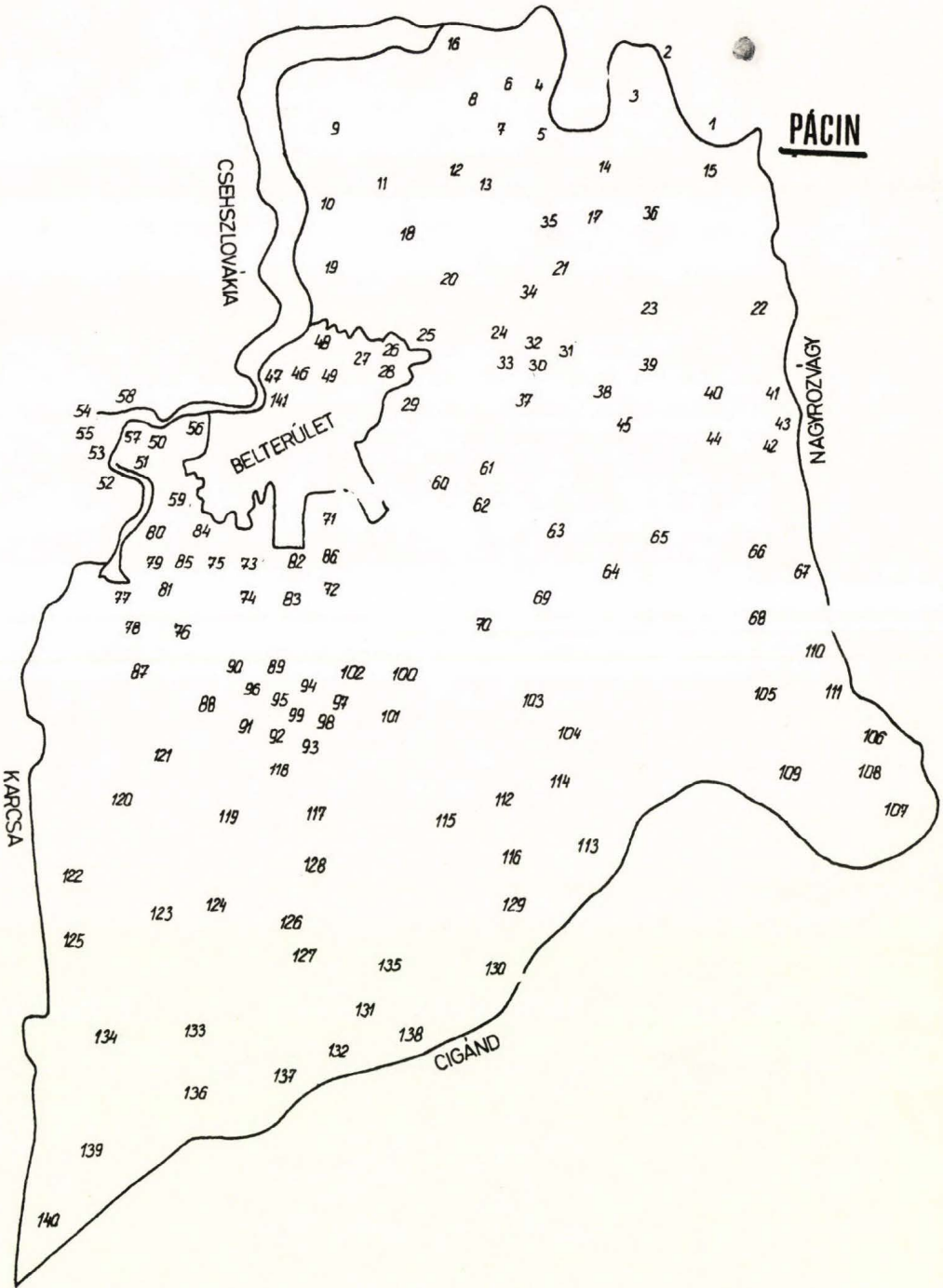
Bálint-tó (105) (legelő). A név eredetére nem kaptam magyarázatot.

Békás-tó (129) (tó, rét). A név eredetére nincs magyarázat.

Bikás-kút (104) (kút). A név eredete ismeretlen.

Bitang-ér (108) (ér, rét). Kanyarogva jött ez az ér a Ronyvától, és elment egészen a Bálint-tóig. Bitangolt a határon keresztül-kasul. Innen a név.

Csonka-ér (112) (szántó). Egy lefolyástalan ér volt ezen a területen, innen a neve.

Dögkút (45) (verem), Az elhullott jószágok elemésztésére szolgáló verem. Innen a név.

Felső nagyéri (95) (szántó). Régen itt egy szélesebb ér húzódott, innen a név.

Föld-gát (12) Földgát (szántó). A mélyebb területet itt egy gátszerű domb határolta. Innen a név.

Gátszög (20) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Hélle-tó (tó) (84). A név eredete ismeretlen. A dombo-sabb partrészen a báró központi majorja volt 1945-ig. Nagy része ma is lakott.

Horcsin-tó (48) (tó). A név eredete ismeretlen.

Horgas-tó (35,116) (szántó). Van itt egy horogra hasonlító ér. Innen a név.

Kalokányos (29) (szántó). A területet nevezik Mónár-homoknak is. Állítólag itt a lecsapolás előtt olyan sűrű sáros víz volt, mint a sertések túrta bánya. Innen ennek a területnek a neve.

Kecsegő (49) (temető). A név eredete ismeretlen.

Kerek-tó (26) (szántó). A lecsapolás előtt volt itt egy kerek tó. A lecsapolás után a helyén mindig megállt a víz. Innen a neve.

Keresztér-láp (109) Keresztér (szántó). Ezen a területen két ér futott egymással szinte keresztbe. A szabályozás előtt mocsaras, lápos terület volt.

Kisláp (70) (szántó). A szabályozás előtt mocsaras, lápos terület volt. Innen a név.

Kislápi legelő (103) (legelő). A Kisláp mélyebb fekvésű részét nevezték így a használata után.

Mátyós (51) (rét). Mocsaras, vizes terület volt mindig. Innen a név.

Mezítelen-kút (97) (kút). A név eredete ismeretlen.

Nádlás (63) (szántó). A lecsapolás előtt itt volt a falu legnagyobb kiterjedésű nádas, ahonnan a lakosság szabadon hordhatta haza a nádat. Ezért nevezik így.

Pallagcsa (130) (rét). A szabályozás előtt ez volt a hatar legnagyobb tava. A név eredete ismeretlen.

Pap-tó (31) (tó). A név eredete ismeretlen.

Pénzes-tó (21) Pénzestó (szántó). A név eredete ismeretlen.

Pozsgó (141) (vízpart). A név eredete ismeretlen.

Reku kútja (135) Rekukuttya (kút). Az egyik pásztor neve után kapta a kút ezt a nevet.

Ronyva (65) (legelő). A név eredete ismeretlen.

Sóstó (27) (szántó). A névre nem kaptam magyarázatot.

Susujkás (59) (rét). A név eredete ismeretlen.

Szena lápok (107) Szena-tanya (tanya, rét). A tanya mellett levő mélyebb fekvésű terület. A lecsapolás előtt ez a rész jármatatlan volt.

Szil ere (79) (ér, rét). A név eredete ismeretlen.

Tamási láp (118) (rét) Tamási. A név eredete ismeretlen.

Újhíd (16) (híd). Az Örös felé vezető út hídja a csatornán át. Innen a név.

Úszó (89) (szántó). A legkisebb eső után is víz állt ezen a táblán. Sokszor úszott ezen a területen minden. Innen

a neve.

Vályogvető (809 (gödrös rész)). A cigányok innen bányászták a vályogvetéshez az agyagot.

Vasházi (138) (szántó). A csatornaparton levő gátórház, melyet egy gátőr nevééről neveztek így.

Vesszős (128) (szántó). Olyan nedves hely volt, hogy csak fűzfavesszőt termett.

Adatközlők: Lovas József id., Berta Géza, Szabó Imre, Berta András, Szabó Béla pácini lakosok.

A gyűjtés ideje: 1970, 1971.

NAGYROZVÁGY

Királyi vár birtok volt. IV. Béla 1258-ban kivonta a zempléni vár fennhatósága alól és Péter fiainak, Ádámnak, Igenecnek és Ambrusnak adta. Ekkor még lakatlan volt. Új birtokosai telepítették újra. 1371-ben kivált a faluból Kisrozvág. A felszabadulásig a falu határának nagy része a földbirtokosok tulajdona volt.

Jelenlegi határa 2813 hektár, 4889 kat. hold, melyet a helyi termelőségvetkezeti művel. Területe 26,82 négyzetkilométer, lakosainak száma 1001. A lakosság közül majdnem félszáz él a mezőgazdaságból.

Közigazgatási, oktatási, gazdálkodási székhelyközség. Kisrozvág tartozik hozzá. Közös tanácsa, körzeti nyolc osztályos iskolája, körzeti orvosa van.

A határban van területe a Bodrogi Állami Gazdaságnak is.

Ádám-tó (33) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Békás-tó (4) (rét). A területen volt egy tó is, amelyben mindig sok béka volt. Innen a név.

Bikarét (39) (rét). A név eredete ismeretlen.

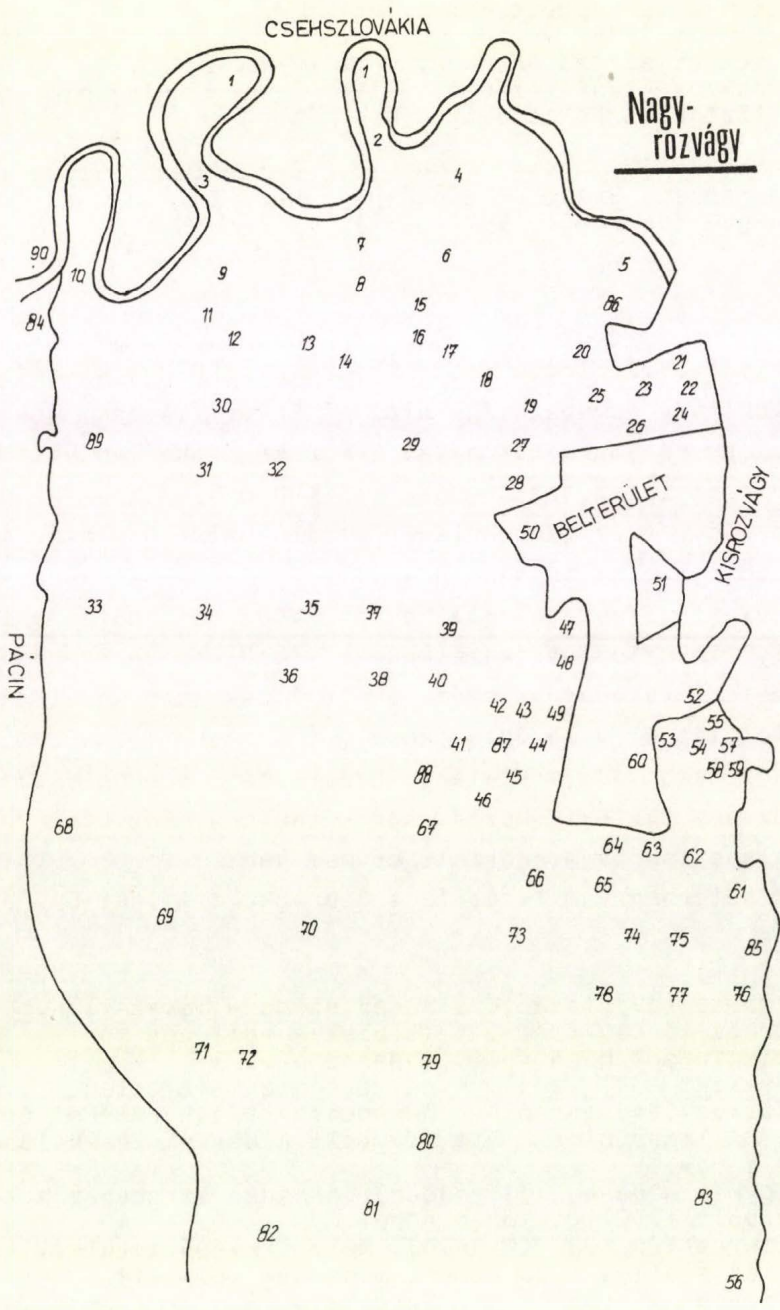
Darvas (34) (szántó). A mocsaras világ emlékét őrzi a név. A lecsapolás előtt itt volt a darvak fészkelőhelye. Innen a név.

Egyház nádasa (73) (nádas). A nádás az egyház tulajdonában volt 1950-ig. Innen a név.

Eperes-láp (88) (legelő). Mély fekvésű terület. A lecsapolás előtt a falu úrbéri legelője volt itt.

Gerecse-tó (85) (rét) Gerecsetó. A név eredete ismeretlen.

Görbe-tó (7) (rét). A terület közepén volt egy kifli alakú mélyedés, melyben mindig volt víz. Erről a vizes

résről kapta a terület a nevét.

Kárászos (66) (legelő). A szabályozás előtt mocsaras terület volt. A lecsapolás után is megmaradt a mélyedésekben a víz, ahol sok halat fogtak.

Karcsa-ér (90) (rét). A Karcsa-tó partján levő rét neve.

Kerek-tó (60) (rét). Az itt levő tó formája után kapta a terület ezt a nevet.

Kiségés (35) (szántó). A kiégett lapterületből keletkezett szántóföld neve.

Kishorgas-tó (44) (szántó). Az itt levő tó alakja egy kis horogra emlékeztet. Innen a név.

Lapokos (49) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Laposs (89) (szántó). Mély fekvésű terület. Gyakran állt rajta víz. Innen a név.

Mátyás-gödör (24) (rét). A név eredete ismeretlen.

Mejjeszgát (58) (szántó). A névre vonatkozóan nem kaptam magyarázatot.

Nagycsatorna (72) (csatorna). A belvíz levezetésére szolgáló és a Tiszába vezető csatorna.

Nagyégés (38) (szántó). A kiégett lapterületből keletkezett szántóföld neve.

Nagyhorgas-tó (42) (szántó). A lecsapolás előtti tó alakja után kapta e terület a nevét.

Órház (71) (ház). A csatorna partján levő gátörház neve.

Parlakcsa (41,65) (tó, rét) Pallagcsa. A lecsapolás előtt a Bodrogrköz legnagyobb tava volt. A név eredete ismeretlen.

Rekesz (59) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Sáros tanya (52) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Szomóalja-láp (68) Szomóajja (rét). A név eredete ismeretlen.

Adatközlők: Pitenyák József, Harcsa László, Kertész Ferenc nagyrozványi lakosok.

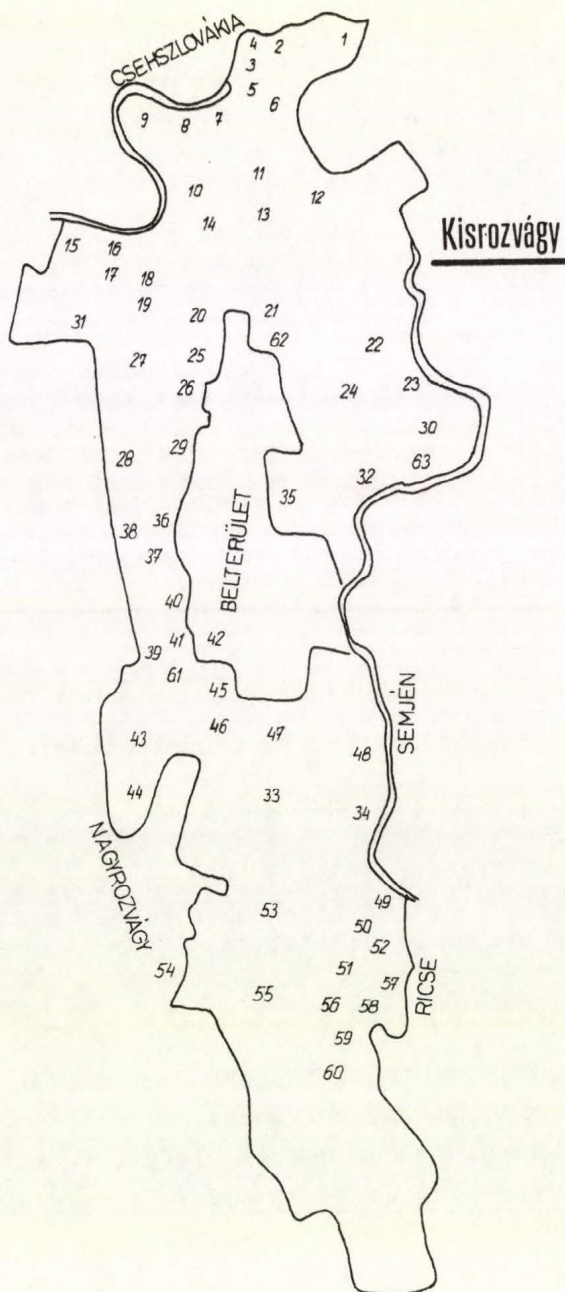
A gyűjtés ideje: 1970, 1971.

KISROZVÁGY

1371-től szerepel önálló községként, miután ekkor válik ketté Rozvány Kis- és Nagyrozvágygá.

Jelenlegi területe 840 hektár, 1460 kat. hold, melyet a nagyrozvágyi termelészövetkezet művel. A község egész területe 8,34 négyzetkilométer. Lakosainak száma 331, a mezőgazdaságban foglalkoztatott 145 fő.

Közigazgatásilag Nagyrozvágyhoz tartozik. A községben csak az alsó tagozatos gyermekek tanulnak, a felső tagozato-

ások Nagyrosványra járnak iskolába. Egészségügyi ellátást a nagyrosványi körzeti orvos biztosít.

Balás-tó (tó). Az 1722-es térképen még található, de a későbbi térképek már nem beszélnek róla. Nevének eredete ismeretlen.

Harasztó (tó). Ez is csak az 1722-es térképen található. Neve ismeretlen.

Jegénye-sziget (sziget). Az 1722-es térképen szigetként szerepel, később ismeretlen.

Karcsa-szög (10) (szántó). A Karcsa-tó egyik beszögellése miatt kapta ezt a nevet.

Kerekes-sziget (38) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Kotymány (22) (szántó). A nagyobbik része 1722-ben Kis-kotymány néven mocsár, láp, a kisebbik része pedig búzaföld. A név eredete ismeretlen.

Körtvélyes-fenek (50) (rét). A név eredete ismeretlen.

Malomér-homok (51) (szántó). Eredete ismeretlen.

Malomér közü (60) (szántó). 1722-ben még rétként tüntetik fel a határ térképén. Feltehetőleg az is maradt a XIX. század végéig, a bodrogközi mocsarak lecsapolásáig. A lecsapolás után azonban szántó lett. Nevére nem kaptam magyarázatot.

Molnár-ér (ér). Csak az 1722-es térképen van meg ez a név. A későbbi térképeken már nem található, de van helyette Molnár-homok néven szántó. Valószínűleg ezen a területen volt az ér is, de a szabályozás után eltűnt.

Orvostó-homok (13) Orvastó (szántó). Régebben volt itt egy bővízű kút, amelynek a vize különféle betegségeket gyógyított. Használták még a környező községekben is a vizét gyógyításra. A kisorozvágyiak szerint ezért nevezték a kút környékén levő tavacszkát Orvastónak.

Örvény (32) Örmény (szántó). IV. Béla 1239. évi oklevelé Eurim, Eurem, Örvény néven halastóként említi Örs határában. A faluban viszont a nevére nem kaptam magyarázatot.

Pap-sziget (44) (rét). A név eredete ismeretlen.

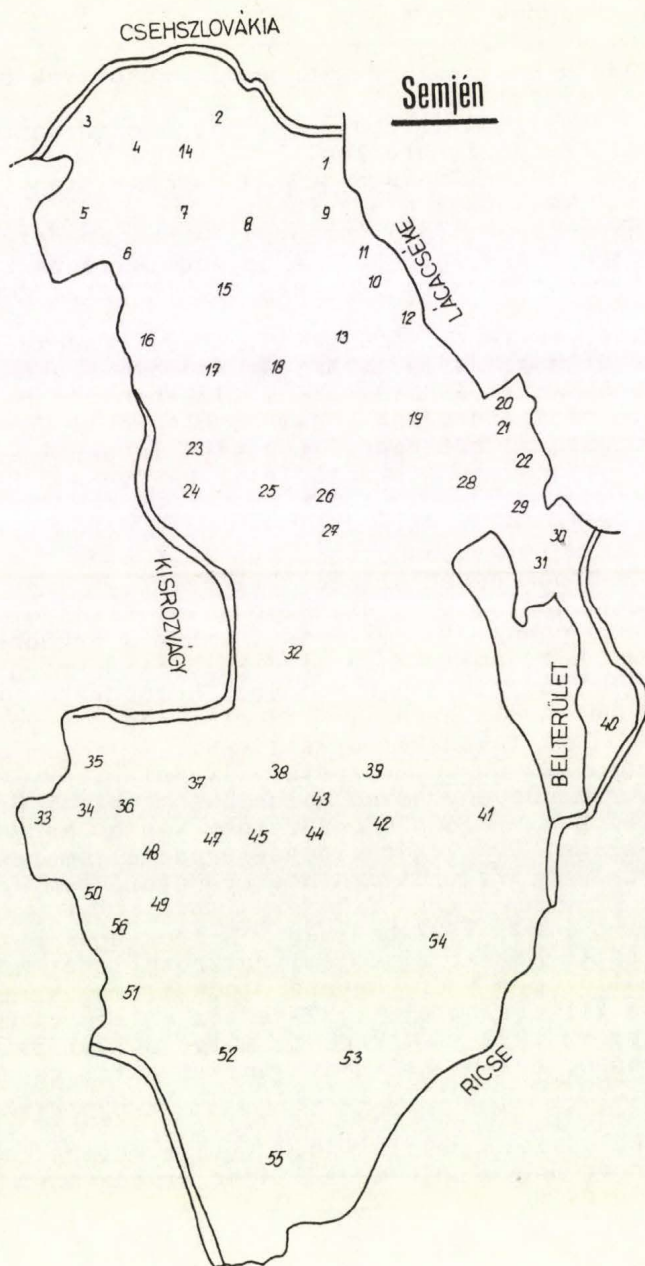
Peréc-láp (57) (rét). A név eredetére nem kaptam magyarázatot.

Suhatag (tó). 1722-ben még a kisorozvágyi határhoz tartozó tó volt. Ma már a semjéni határban lehet megtalálni szántóként. Éppen ezért nevére nincs is magyarázat itt.

Tajba (11) (szántó). 1722-ben ez a terület még tó volt, mint ahogy az 1722-es térkép is mutatja. Valószínűleg a XIX. század végén, a lecsapoláskor tűnt el a tó, és alakult át szántófölddé. A nevére a faluban nem tudnak magyarázatot.

Adatközlők: Lippai István, Világi Ferenc, Bányácsi Gyula, Hogya Bertalan, Varga Sándor kisorozvágyi lakosok.

A gyűjtés ideje: 1969, 1970.

SEMJÉN

1258-ban található írásos anyag a falu létezésére. 1541-ben Ricsével adózik összesen 5 portával.

Jelenlegi területe 806 hektár, 1400 kat. hold, 7,84 négyzetkilométer, melyet a ricsei termelészövetkezet művel. Lakóinak száma 538 fő.

Közigazgatásilag Ricséhez tartozik. A felső tagozatos tanulók is oda járnak iskolába, egészségügyi ellátást is Ricsétől kap.

Árok (45) (szántó). A területen van egy árokszerű mélyedés. Innen a név.

Bezseré (25) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Cakófészek (13) (rét). Mocsaras területként a gólyák kedvelt helye volt. Innen a név.

Földesláp (42) Földesláp (szántó). A név eredete ismeretlen.

Gödrök (10) (szántó, rét). Gödrös, mélyedésszerű terület. Innen a név.

Hálóvető (44) (szántó). A lecsapolás előtt nyíltvízű tó volt, s csak hálóval lehetett itt halászni. Innen a név.

Híd ere (29) (szántó). Volt itt egy ér. A terület innen kapta a nevét.

Mancsika-láp (23) (rét). A név eredete ismeretlen.

Pöcsikes (17) (rét). Sok volt itt a vaklég. Innen a név.

Pusztaláp (27) (rét). A névre nem kaptam magyarázatot.

Rekesz (32) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Sziget (40) (szántó). A névre nincs magyarázat.

Vitéz ere (51) (szántó). Egy kuruc belefulladt a területen levő érbe. Innen a név.

Zászpai-kút (14) (kút). A kút nevére nincs magyarázat.

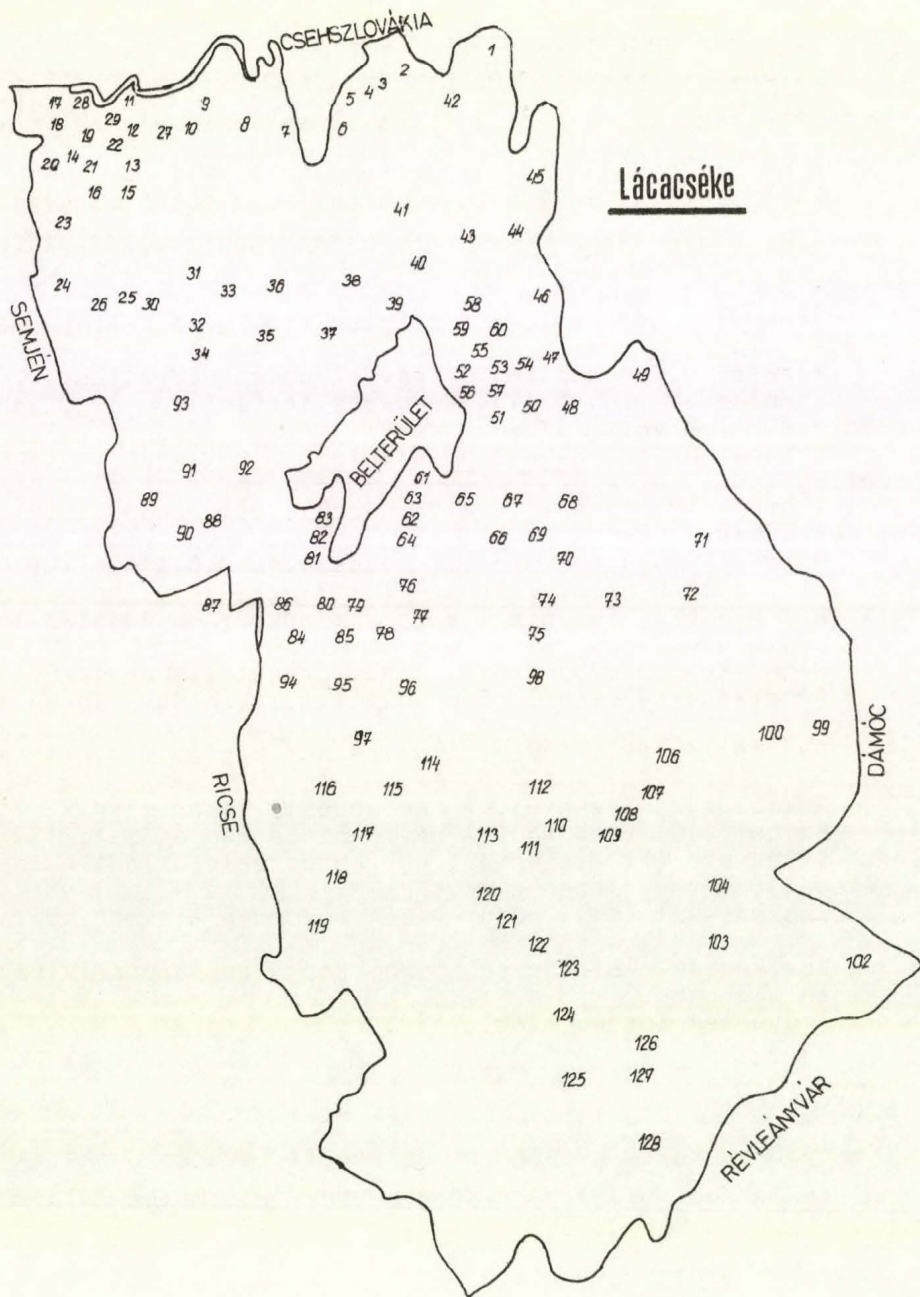
Adatközlők: Tóth Dezső, Sipos Bertalan, Sipos István semjéni lakosok.

A gyűjtés ideje: 1969, 1970.

LÁCACSEKE

1950-ig külön községként szerepelt Láca és Cséke. Anál is inkább, mivel Láca tősgyökeres református falu volt, Cséke viszont a katolikus vallást követte. Az első tanácsválasztás előtt egyesültek.

Láca nevével 1364-ben találkozunk először, amikor Tárkányi László és az Eszenyiek pereskednek rajta. Cséke neve

pedig 1335-ben már a pápai tizedjegyzékben szerepel.

Jelenlegi határa 1685 hektár, 2929 kat. hold, melyet a ricsei termelőszövetkezet művel. Területe 16,25 négyzetkilométer, lakóinak száma 718.

Közigazgatásilag Ricséhez tartozik, felső tagozatos tanulói is oda járnak iskolába, a faluban csak alsó tagozatos iskola működik. Egészségügyi ellátását a ricsei körorvosi hálózat biztosítja.

Bikaréti nádas (115) (nádas). A név eredete ismeretlen.

Darvas (8) (szántó). A lecsapolás előtt ez volt a darvak kedvenc fészkelőhelye. Innen a név.

Ereszvény (31) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Folyás (128) (szántó). A névre ma már nem lehet magyarázatot találni.

Gazi tó (19) (legelő). A lecsapolás előtt egy tó volt itt, de az egész terület is mély fekvésű volt, melyen gyakran megállt a víz. Innen a név.

Híd ere (82) (rét). Mély fekvésű terület ma is, de eredete ismeretlen.

Írtás-kút (104) (szántó). A lecsapolás után kiírtott erdő területe. Az itt levő kút után nevezték így ezt a területet.

Kasza-láp (59) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Kerekhegyi kút (77) (kút). A Kerekhegy határrészen levő kút neve, de eredete ismeretlen.

Kisnádas (90) (nádas). Egy kisebb területe nádas, mely még a lecsapolás idejéből való. Ez után nevezték így ezt a területet.

Kissziget (84) (szántó). A lecsapolás előtt ezen a részen csak kis szigetek emelkedtek ki a mocsárból. Innen a név.

Libacsinnya (86) (házhely). A név eredete ismeretlen.

Nagygodolyás (81) (rét). A név eredete ismeretlen.

Nagysziget (85) (szántó). A lecsapolás előtt néhány nagyobb homokhát kiemelkedett a mocsárból, s művelni lehetett. Innen a név.

Nagytóra járó (23) (szántó). A Nagytó határrészhez kapcsolódó terület. Innen a név.

Nyírfás-láp (36) (rét). Lápos terület volt és volt itt egy nyírfaliget. Innen a név.

Papláp (60) (szántó). Régen egyházi terület volt, Innen a név.

Pap-sziget (109) (szántó). A lecsapolás előtt az egyház földje volt itt. Innen a név.

Peti-sziget (75) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Pocsolya-homok (73) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Pocsolya-rét (39) (rét). Vizes, vizenyős terület. In-

nen a név.

Répás-sziget (41) (szántó). Sokszor termeltek itt répát. Innen a név.

Rózsafürödő (33) (kút). A név eredete ismeretlen.

Rudas-rét (110) (legelő). Eredete ismeretlen.

Suhatag (97) szántó, nádas, erdő). A név eredete ismeretlen.

Szabó-sziget (40) (szántó). Tulajdonosának nevéből kapta ezt a nevet.

Szigeti szántók és kaszálók (80) (szántó, rét). A mocsarak lecsapolása, a szabályozás előtt, az itteni mocsárból csak szigetek emelkedtek ki. Talán ezért kapta ez a terület ezt a nevet. Még ma is van olyan része, amelyet vizes esztendőben nem nagyon lehet földművelésre használni.

Szilvás-láp (5) (rét). A név eredete ismeretlen.

Szunyogocska (121) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Szőcske (122) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Tégla-gödör (120) (gödörös rész). Amikor még vályogból építkeztek, innen bányászták a cigányok a vályoghoz szükséges agyagot, s itt vetették a kibányászott agyagból a vályogot. Innen a név.

Tökös-tó (30) (szántó). A lecsapolás előtt tó volt ezen a helyen. A tóban sok vízitök termett, innen a név.

Tőkés-ér (48) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Töltés-homok (93) Töltéshomok (szántó). Van itt egy domb, amely olyan, mintha töltésként építették volna, mivel a domb körül mélyfekvésű terület van mindenütt. Innen kapta ezért a nevet.

Tölgyes (113) Tölgyes (szántó). A lecsapolás előtt hatalmas tölgyerdő volt ezen a helyen. Innen kapta ezt a nevet.

Verebes-kút (42) (kút). A név eredete ismeretlen.

Vereb-tó (16) (tó). A név eredete ismeretlen.

Vesszős (46) (szántó). Mocsaras, fűzfabokrokkal körülvett terület volt még a lecsapolás után is. Az itt élő lakosság innen szedte kosárfonáshoz a vesszőt. Innen a név.

Adatközlők: Ballók Albert, Pásztor Ferenc, Marci József, Bányácsi Árpád, Szalontai Mihály lácacsékei lakosok. A gyűjtés ideje: 1969; 1970.

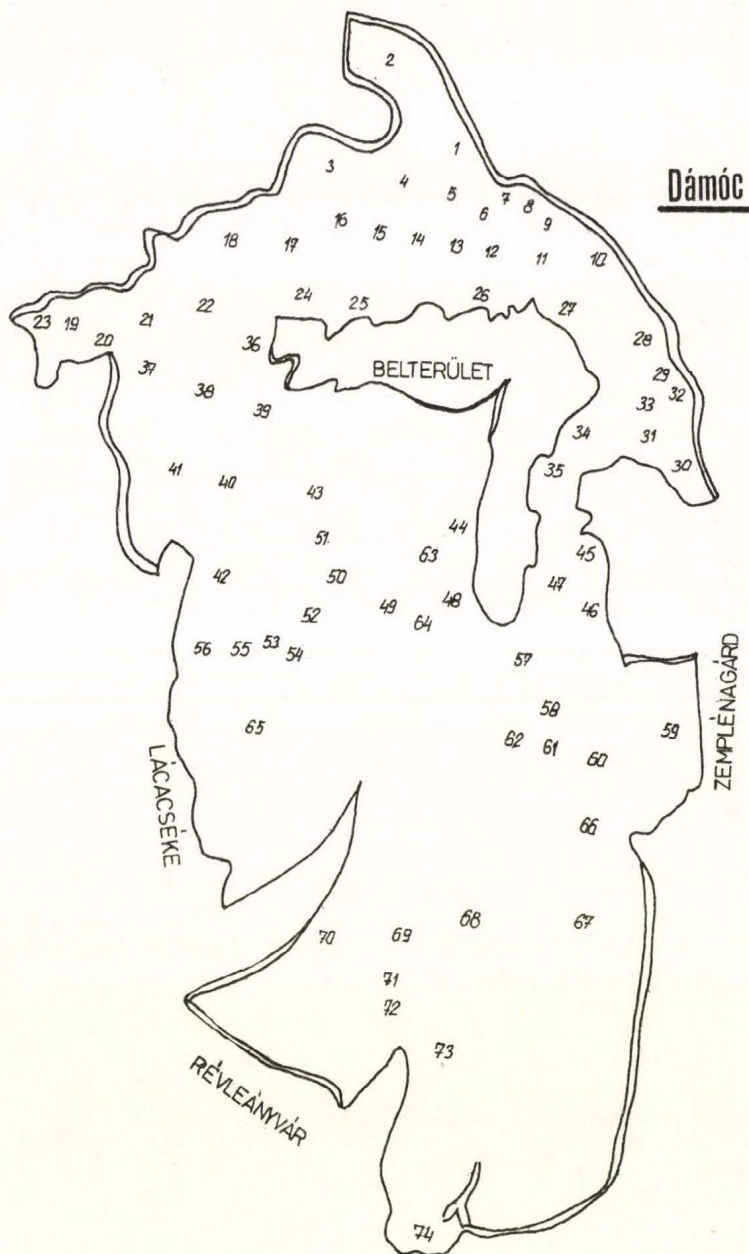
DÁMÓC

1364-ben Láca határjárásában szerepel először lakott területként, de az 1541-es rovásadó jegyzék már lakatlanak írja.

Jelenlegi határa 1534 hektár, 2665 kat. hold. 1975-től ezt a területet a zemplénagárdi termelőszövetkezet műveli.

Területe 15,99 négyzetkilométer, lakóinak száma 642.

Közigazgatásilag Zemplénagárdhoz tartozik, felső tagozat-

tos tanulói is oda járnak iskolába. A faluban csak az alsó tagozatos tanulók tanulnak. A lakosság ellátását a zemplénagárdi orvos biztosítja az egészségügy terén.

Daru-tó (61) (rét). Régen lápos, mocsaras terület volt, a darvak itt tanyáztak. Ennek emlékét őrzi a név.

Érekköz (16) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Karádi főcsatorna (14) (csatorna). A lecsapolás óta meglevő belvízlevezető csatorna neve.

Kisláp (4) (szántó). A lecsapolás előtt mocsaras, lápos terület volt. Innen a név.

Krabács-kút (7) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Mitrács-kút (9) (szántó). A név eredete ismeretlen.

Mokcsai kanális (73) (csatorna). A Mokcsa határrészen átvezető belvízlevezető csatorna neve.

Nagyrét (59) (szántó, rét, legelő). Nagykiterjedésű füves terület. Egy részét már szántják. Innen a név.

Orvas-kút (8) (szántó). A hagyomány szerint régen volt itt egy kút, melynek a vize különféle betegségeket gyógyított. Innen a név.

Szahajdó (55) (rét, nádas). A név eredete ismeretlen.

Szárcsáska (19) (szántó). A lecsapolás előtt itt sok szárcsa volt. Innen a név.

Vesszős (10) (szántó). Régen bokros rész volt. Innen szedték a vesszőt.

Adatközlők: Deák István, Axman József dámóci lakosok.
A gyűjtés ideje: 1969, 1970.

J e g y z e t e k

- 1 TRENKÓ György: A Bodroghköz vízrajzához. Földrajzi Közlemények, 1909. 295.o.
- 2 ECSEDI István: Poros orsógutakon. Útirajzok. Debrecen, 1925. A Bodroghköz rejtelmek. Újabb kiadása: Janó Ákos: A Bodroghköz néprajzi irodalma. Sárospatak, 1986. 53-66.o. Lásd még: DANKÓ Imre: A Bodroghköz régi vízrajza és vízi élete. Fejezetek a Bodroghköz néprajzából. Miskolc, 1986. 21-28.o. A vonatkozó irodalom áttekintésével.
- 3 NAGY Géza: Földrajzi nevek a Bodroghközben. 1975. /Kézirat/
- 4 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. 1908. XIII.kötet, 285.o.

Pozbai Dezsőné :

Egy tagosítás története. Alsó-Kásmárk, 1844.

1844-ben Fényes Elek ezt írta Alsókásmárkról: "Magyar falu a' Szárazvölgyben, 46 r. kath. 30 gr. kath. 53 evang. 156 ref., 3 zsidó lak. Ékesíti a Péchy uraság szép lakháza."¹ Határában ősidők óta történtek kísérletek zálogosítások, pereskedések, foglalások, házasságok, vásárlások útján a nagy álmegvalósítására: több és jobb föld szerzésére, egy tagban való egyesítésére.

A kapitalizmus hajnalán e helységben végbement tagosítás fő résztvevői az Alsókásmárkon földbirtokkal rendelkező jószágbirtokosok: Csoma Sámuel rásonyi, Papp Károly és István rásonyi, Getsy József tiszakeszi jószágbirtokosok, a falu nemesei, földesurai Péchy Tamás és Péter, valamint az itt élő úrbéres gazdák és zsellérek. De érintettek voltak sokan mások is, akik boldogulásukat vagy még szegényebb sorsukat köszönhatték a tagosításnak, vagy hivatalnokként kapcsolódtak a munkába.

Az események szorgalmazója, irányítója, legmarkánsabb egyénisége a falu földesura: Péchy Tamás. Itt született Alsókásmárkon 1829-ben. "Tanulmányait előbb itthon, azután Eperjesen és Sárospatakon végezte, többek között Tompa Mihály vezetése alatt. 1848-ban tiszteletbeli fogalmazó lett Deák Ferenc minisztériumában, onnét elment közhonvédek és részt vett az 1848-49-es szabadságharcban. Honvéddörnyangi rangig emelkedett. A fegyverletétel után az osztrák hadseregbe soroztatott be mint közlegény, hol fél évig szolgált. Akkoron megszabadulván, nagyobb utat tett külföldön és 1861-ig visszavonulva gazdálkodott."² Földesúri minőségben befolyásolta a tagosítás nagy munkáját.

A feudális agrártörténet egyik legjelentősebb időszaka a Mária Terézia-féle úrbéri reguláció volt. Megszűnésével a XIX. sz. második felében a kapitalizmuskori agrártörténet kezdete, a parasztbirtokok kialakulása kapcsán lefolyt úrbéri tagosítási, elkülönítési peres eljárások ideje következett, melynek célja a parasztek által használt úrbéres földterületeknek a majorsági birtoktól való elkülönítése.

A nagy horderejű változások korszakmeghatározó jelentőségéről és Abaúj megyei helyzetéről így ír a kortárs Korpónay János 1866-ban:

"... az 1687-i országgyűlés végzései folytán a nemtelen népre hárított honvédelmi s állandó katonáskodási kötelezettséget, e mellett a közterheknek vállaira gördítését meggondoljuk - magasztos tettnek tekinthetjük az 1848-ik évi IX. XIII. törvény cikkének a nemzet képviselője útján eszközölt fejedelmi szentesítését, mely által a polgári és paraszti osztálynak személyes és birtoklási jogegyenlősége biztosítván - az ipar és az okszerű gazdaságot csak hajnal korszaka is szabad föld és munka mellett lehetvén képzelhető - e megye gazdaságata és ipara átalakulását is a közelebb idézett t.czikre alapíthatja: mivel a birtok elkülönítés és tagosítás e megye területén mondhatni csak ezen idő óta veszi kezdetét. 1848 előtt e megyében csak 9-azóta 183 községben jött ez létre, folyamatban van 44 községben. Ferdinándy Bertalan első alispán eréjességének köszönhetően ezen kedvező állapotot és remélhető, hogy a megkezdett tagosítási perek minél előbb be fognak fejeztetni."³

A változások szele e csereháti Száraz-völgy falvaiba is eljutott. Alsókázmárk kuriális helységének és határának közbirtokosai: Gencsy József, Csoma Sámuel, Papp Károly, Péchy Tamás és Péter, és a Kálmánczy örökösök: u.m. Czeglédy Sámuel, Osváth József, Apostol Sámuel, Szentpétery Sámuel, Bogoly Péter, Apostol János, Szabó István özvegye Horvát Anna, Szilágyi László, Papp József, Czeglédy János, Apostol Pál - hivatalosan kinyilvánítják egyetértésüket a tagosítás célszerűségével. Igenlik azt abban a reményben, hogy a határban eddig szétszórtan elhelyezkedő földjeikből az egytagban való egyesítéssel nagyobb hasznot nyerhetnek. E cél és a tagosítási költségek csökkentése vezérli őket akkor, midőn 1852 tavaszán legtekintélyesebb birtokos társuk, Péchy Tamás felszólítására elhatározzák: "... a tago-

sítási összevontást bartátságos egyesség úttján hozandjuk be."⁴

Közmegegyezéssel Péchy Tamást bízzák meg az ügyek intézésével és az alsókázmárki közbirtokosság érdekeinek képviselésével.

Péchy Tamás, Golenics József hiteles földmérő mérnököt kéri fel a munkálatok megindítására, aki a helységben és határában az egyéni kül- és belbirtokok felmérésével kezdi meg a tagosítást:

"Van pedig jelenleg

- a./ Csoma Sámuelnek mind bel mind pedig kül illetőségére nézve 3 egész telki birtoka
- b./ Gencsy Józsefnek, mint kül mint pedig bel illetőségére nézve 1 1/2 telki birtoka
- c./ Papp Károlynak - belre és erdőre nézve 3 egész telek birtoka, melly 3 egész telek fog a regulitás és felosztandó közös legelő osztakulcsául vettetni - földből és rétből pedig 4 egész telek után.
- d./ A nemeseknek, vagyis fellyebbi Kálmánczy örökösöknek öszvesen 1 egész kül és bel telekbeli birtokok: melyből azonban mind bel, mind kül birtokot - más birtokos társak is bírnak: ezek, azoknak tagjaikhoz hasíttatnak: - az ezeken felől található bel és kül birtokok pedig -
- e./ Péchy Tamás és Péter testvéreknek tulajdonai - 26 telki szám kiegészítéséig. E szerint az egész határ - úgy bel mint kül illetőségekre nézve ezen 26 telek szám szerint osztatik fel."⁵

A tagosítás kiindulási alapjául az 1784. évi felosztást tekintik. Eszerint a belterületen az ekkor meghatározott 26 udvartelek szerepel kulcsszámként a regaléknak és a közös területeknek az elosztásában is. A határt is ezen kulcsszám szerint akarják felosztani:

"... a mennyiben egyik vagy másik birtokosnak beltelki birtokbeli illetőségen felül fogna találtatni, az illető birtokosok között - ezen kül állományok is ezen kulcs szerint kiegyenlítettessenek."⁶ Megállapodnak abban is, hogy "... a földlábak, mellyeken épületek vagynak a jelenlegi birtokosnál beszámítás mellett megmaradnak" és hogy "Mind den birtokos a maga Cur: Selléréről, vagy keze alatti lakojáról gondoskodni fog."⁷

A felmérések alapján Golenics József mérnök előterjeszti az eredeti térképet és az eredeti földkönyvet. Az előterjesztett dokumentumokban foglaltakat a közbirtokosok elfogadják, magukra nézve érvényesnek tekintik. A jelenlegi

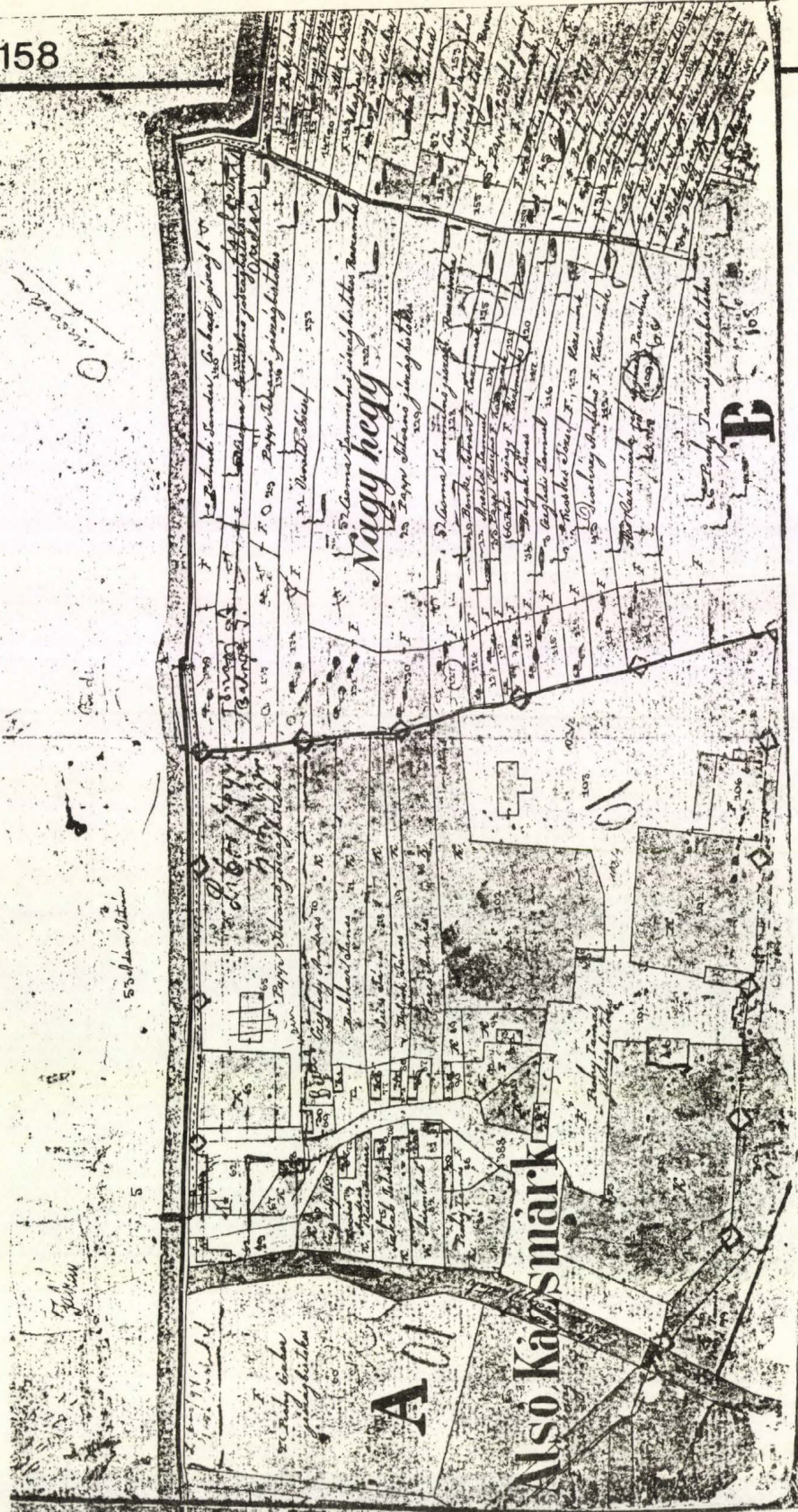
FELSŐ KAZSMÁRK

0.25

$V=5$
 $VI=6$
 $VII=4$
 SZ

Társaság

0
Handwritten note: ...
Handwritten note: ...

5
Handwritten note: ...
Handwritten note: ...
Handwritten note: ...

Handwritten note: ...

Nagy hegy

B

A 01

Also Kázmárk

Handwritten note: ...

107

individuális birtokok hitelesítésének végrehajtására a Szikszói Kerületi Cs.Kir. Járásbíróságot és Komjáthy János okleveles hites mérnököt, ennek akadályoztatása esetében Demeter Alajos mérnököt választották. A felmerülhető problémák elintézésében a hitelesítés alkalmára kijövő járásbíróságot bírójuknak elfogadják.

Ezen előkészületek és megállapodások után 1853 januárjában: "... a mérnöki munkálatoknak hitelesítése, a kül birtokoknak osztályozása, összesítendő tagjainknak kihalás: nem különben a kisebb haszonvételeknek (u.m. kortsma és mézárszéki) és közföld lehető fogásoknak mikénti rendezése iránt é következő megmásolatlan és maradékainkat is kötelező barátságos egységre léptünk."⁸

"Mint hogy a határbeli földeknek, réteknek és legelőnek tulajdonságait ön mi magunk - legjobban ösmérjük - ennél fogva a szükséges osztályozásokat mi magunk tesszük meg: a mint hogy azt - é következő képpen állapítottuk meg:

A./ A Sajtós és büdös kúti két nyomásokra nézve: ezen két nyomások összvejövő végén, a tetőn - rosszabb lévén a föld: azért úgy osztályoztatott, hogy a Sajtós nyomásban - Péchy Tamás alsó csúrének nyugoti szegletétől, ugyan a Péchy Tamás Csizmaszár nevű alsó táblája északi mesgyéjén, annak felső csúrfától lefelé 40 ölre határozott ponttól húzott egyenes vonalon felül eső terület - szinte ezen Csizmaszár tábla északi mesgyéje felső végpontjától a Büdöskuti nyomásban, a Szöllök alsó sarkáig húzott egyenes vonalon felül első területtel együtt 1300, - az ezen vonalakon alul esett területet körös körül, a felső-Kázmárki határtól kezdve egész a Péchy Tamás udvartelkeig, és a rétekig 1-100 n.ölekkel hasítassanak.

B./ A Csere alatti 101uekre nézve - a csapáson felül a Tartsa Szőlök alatt 5. földeknek, melyek most jelenleg a Csoma Sámuel, Péchy Péter és Tamás, nem különben a Gencsy József birtokába vagynak, felső végeik - a csapástól lejövő víz árokig 1 300, a többi - a csapás és a felső kázmárki határ közt lévő földek pedig - mind holdanként 1 100 n. ölekkel számítatnak. - Ezen nyomásbeli több földek, a temető nyugotti szegletétől kezdve, a Mónos út mellett - Osváth József birtokába levő földeknek nyugotti szegletéig, egyenesen húzott vonalakkal, úgy különböztetnek meg - hogy a vonaltól - erdő felé eső földek 1 300 - az ország út felé eső minden területek pedig - holdanként 1 100 n.ölével mé-

retnek, azon világos megjegyzéssel, hogy az úgy nevezett Iófenék - olly területen, mint az jelenleg van, - víz állásos volta tekintetéből - szinte 1 300 n. ölelkel számítassék. Végre a Mónos út és aszalói határ között eső - úgy nevezett Kukuricza földek 1 100 n. ölelkel: az erdő hátán és oldalán lévő földek pedig 1 500 n. ölével lesznek kiadandók.

C./ A rétek, - hova a kender földek is számíttatnak, minden tekintet nélkül 1 100 n. ölével méretnek ki a holt bársonyos árka - 10 öl szélességében a számításból kihagyatik.

D./ Az Erdőre nézve-annak földje külömbség nélkül 1 200 n. ölelkel számíttatik holdanként: a számításból csupán a bennek található haszonvehetetlen, fűvet nem termő vízmosások, árkok és gödrök hagyatnak ki.

Amennyiben az Erdők is tagosítás alá jönnek - é végre - meghatároztuk, hogy azon birtokost, kinek az erdőbeli része más tagjába esik erdő részébe lévő minden fáit, mint már nem saját földjébe eső fáit, a kihásításból számítandó 2 évek alatt 100 pft kötbér, és megtérítendő költségek alatt kivágtatni és elvitetni köteles.

A közös legelő e.f.é. Sz. András napig mostani gyakorlat szerint marad azontul pedig - mindenki saját tagját és legelőjét tetszése szerint kirekesztőleg használandja.

A mostani közös temető, a mellette lévő földekből 2 000 n. ölre szaporíttatik. A helység nyugotti oldalán vezető comertiális út, az - a pesti országútig - árkaival együtt 8 öl szélességbe hasíttatik ki, az ebből kiszakadó úgy nevezett Mónos út a szántóföldek között, az erdőig - mostani állapotjában - az erdő közt pedig 3 öl szélességre hagyatik ki.. A Tarcsának vezető csapás - mostani állapotjába, a Szőlőkig meghagyatik, a Szőlők mentébe pedig - a Péchy Tamás tagjáig 15 öl szélességbe kihásíttatik.

A falubeli comerciális útról Vasotcza hidjaira vezető út, a maga állapotjába marad, az ezen alól lévő mostani közpást, egész a rétek sánczáig - köz használatra felhagyatik, ide nem értvén mind azon által - a pásztorház keleti végéig terjedő szugot, mely a közös helyen épült pásztorház helyével és kertjével együtt a Csoma Sámuel fundusához fog adódni, mely fundus mellett lévő kenderföldekből fog - ha a szükség kívánandja a Csoma Sámuel belső telke kipótlása eszközöltetni: ezen alól pedig - ugyan azon kender földből 4 öl szélességű út hasíttatik.

A falu nyugoti oldala, és a Vasontza között lévő közös gyeptől, a falu alatt 4 öl szélességű közös út - kihagyatik - a F. Kázmárki határig - a Szabó árvák fundusának déli szegletétől, a Péchy Tamás Cseléd kertének irányában húzott egyenes vonalon felől, a F. Kázmárki

határig terjedő közös gyeplő, a kender földek északi részével együtt a szükséges pótlásokra fordíttatik vagy beszámítás mellett - tagbéli illetőségbe számíttatik.

A Vasontza patak keleti oldalán lévő közgyeplőlő a Vasontza partján 15 öl szélességű közös út hagyatván, onnant a vonal, a Péchy Tamás méhesének északi végéhez húzatván, onnant az ezen felől levő gyeplő, a Péchy Tamás kertjéhez tsatoltatik. - A Hídtól, a Péchy T. udvara déli oldalán a szőlőkig - a mostani csapás 8 öl szélességbe hagyatik meg - a déli oldalról az északi oldalba felmaradt terület, az udvarhoz csatoltatik - beszámítás mellett, az ezen csapásból a nagy szőlők alatti út - megmarad. Meg marad ezen kívül - azon szőlő déli oldalán most is meglévő út, melyből északra fordulva a szőlő keleti végében a F.Kázmárki határig - 3 öl hagyatik, szüretelő és rakodó helynek kihagyatik, valamint az alsó Tartsa alatt is.

A tagok elhelyezésére nézve é következendőképen egyeztünk meg:

1-ször: Á Kálmáczy örökösök tagja fog kezdődni, a Vasoncza nyugotti partjától egyenes vonalba, a pincék mellett levő földek sánczával: és terjed fel - a Péchyek erdőbéli tagjái - föld, rét és erdőbéli illetőségjökbe, kiknek erdőbéli illetőségjököt, a többi birtokosok, a két árok közt levő közös gyepel szaporítják.

2-ször: Melletők délre Papp Károly, mellette

3-ször: Csoma Sámuel

4-szer: Gencsy József - kapják ki - tagjaikat, a Vasonczától a Péchyek erdőtagjaiig, egész rét - föld erdőbéli illetőségekben: a többi felmaradt minden egész területek

5-ször: A Péchyek tagja marad, a rét földek és vizont, az osztályzat szerint kiegyenlíthető: azonban - egyik birtokosnak sem adhat jelenlegi birtokában levő erdő illetőségénél - egy pár holddal - több erdő - szántóföld vagy rét helyett.

A beltelek kiegyenlítésére nézve, abban állapotunk meg, hogy a melly telek legnagyobb, ahhoz adognáltassanak a többi telkek: melly adognatióra a kenderföld, és felosztandó köz gyep - fognak szolgálni.

Kelt Alsó Kázmárkon Január 11-én 853.

Péchy Tamás mk.p.h. Csoma Sámuel mk.p.h. Golenics József mk. úgy mint Ngos Gencsy József Urnak ezen aláírásra megbízottja: Matusz József mk. ügyvéd mint Papp Károly úr megbízottja, azon előre kikötött megjegyzéssel, hogy ha akar osztály levél, akar executionálissal bebizonyíttatik, hogy a Fövényesi rét után szántó föld és rétben egy teleknél, többvagy kevesebb illetősége lenne: az e szerint hasíttatik p.h. Szentpétery Sámuel mk. úgy is mint néhai sógorom Szabó István árváinak gyámjok, Putnoky Nagy József mk. Özvegy Szabó Istvánné Horkai Anna mk. Apostol Sámuel, Czeglédy Sámuel, Osváth József mk. Apostol János, Apostol Pál, Bogoly Péterné szül. Kerekes Lidia, Czeglédy János m.o.k. Szilágyi László m.s.k.

Előttem: Török Lajos m.k. hites ügyvéd Sziráky János m.k.ph."9

Alsókázmárkon e közmegegyezéssel végbemenő tagosítás a közép- és kisbirtokosok számára teremti meg a gazdálkodás jobb feltételét. Közülük a legnagyobb egytagban lévő birtoktest a későbbiek folyamán is "Péchy Tamás uradalma. Ide tartozik Alsókázmárk és Kiskinyizs. Összterülete Abaújban 909 kath., melyből kb. 700 hold szántóföld, rét, legelő, a többi erdő."10

A tagosítások befejezésével, azok eredményeként megszületett új földkönyvek, térképek a kapitalizmuskori agrártörténet alapvető dokumentumai lettek.

Alsókázmárk faluról és határrészeiről Wallenfels György mérnök által a szikszói adóhivatal részére szerkesztett Midray (?) Bertalan Abaúj megyei, szikszói járási esküdt, Bikki Pál alsókázmárki bíró, Bukhard János és Apostol Sámuel hitesek jelenlétében 1867. aug. 30-án a helyszínen megvizsgált és jóváhagyott 2.sz. birtokív - a közelmúltban előkerülve - megjelenítője az 1853-ban létrejött barátságos egyezsége lépéssel behozott alsókázmárki tagosítás teljes belterületi és részleges külterületi felosztásának.

A tagosítási átalakítások, - mivel határozatuk szerint a föld lábak, melyeken épületek vagynak, a jelenlegi birtokosnál beszámítás mellett megmaradnak" - a belterületi település szerkezetében számottevő változást nem hoztak. A falurészek megmaradnak. Kuriális helyeiben, zsellér-cseléd lakosainak település helyeiben, utcái nyomvonalában is tovább öröklődik a múltból átvett állapot. A régi utcák házaiban a XVIII. sz. közepétől nyomon követhetően az akkori őslakosság leszármazottai élnek a tagosításkor. A létrejött belterületi változások: a pásztorház délebbre (a mai helyére) kerül és ezen alul a kenderföldekből ekkor hasítják ki 4 öl szélességben a mai Zörgő-közt és a Vasonca keleti oldalán a hídtól északra a part melletti utat.

A falu körül mindenütt szűkült a közös legelő, máshová

kerültek a kenderföldek, a csapást a két szőlőhegyen szüretelő és rakodóhelynek kiszélesítik, a temetőt bővítik. Ezen a birtokíven és más ez időbeli birtokíven szereplő alsókázmárki határrészek: Nagy hegy, Büdös kút, Kenyérmező, Cserje alja, Tárca alja, Kutyás, Tárca, Tölgyes, Sajtós kút felett ekkor nyerik el először a maihoz hasonló arculatukat. E határrészek nagytáblás földjein az alsókázmárki közbirtokosok részére valóban megteremtődtek a korszerű tőkés gazdálkodás feltételei. Igyekeztek is élni a lehetőségekkel.

Péchy Tamás "a politikai feltámadás után mint bizottsági tag kezdett résztvenni a vármegyei életben."¹¹ Korponay János Abaúj megyei monográfiájában a megye gazdaszatáról írva kázmárki birtokosokra vonatkozó adatokat is közöl: 1860. júl. 15-én Saczán több földbirtokos összejövetelt tartott egy gazdasági egylet megalakítása céljából. Folyamodványt szerkesztettek a nagymélt. cs. kir. fő kormányzóhoz az engedélyért. Az aláírók között található ifj. Péchy Tamás. Végleges szervezkedés céljából 1863. máj. 28-án Szántón gyűlnek össze. Ezen az egyleti közgyűlésen "... gróf Károlyi Ede elnökül, Bárczay József titkárnak, Péchy Tamás alelnökül ... közfelkiáltással megválasztattak."¹² Kassán 1863. június 14-én a közgyűlés megbízása folytán választmányi póttagul választottak Csoma Sámuel, Kubinyi Miklós, Joób Tamás alsó- és felsőkázmárki birtokosok. Ezen a gyűlésen Holl Antal Károly "bécsi árverelő intézet" tulajdonosának a levelezését vizsgálja meg a választmány. Ebből felismerik, hogy a vállalkozó által a magyar termelők és a magyar főváros rovására a bécsi nép olcsón élelmeztetik és a pesti kereskedés gátoltatik. Mivel egyedül Bécs emelésére törekszik, nézete egy hazafias irányú magyarországi egyletével sem találkozhat. Ezért ajánlataira az alelnök és a titkár aláírásával elutasító választ küldenek. S mikor ez az úr a császár születése napján bort adatott a Bécsben díszelgő rokkant hazafiaknak, a levelezést vele végképp megszüntették, és 1863. július 5-én elhatározták egy adás-vevési ügynökség felállítását Kassán a Fő utca 186.sz. alatt bé-

rejt helységben. Az intézet táblára festett neve: Abaúj Torna Vármegyei Gazdasági Egyesület Bizományi Ügynöksége. Működését 1863. augusztus 1-én kezdte.

A bécsi árverelő intézettel való kapcsolat-megszakításnak az egyletre nézve súlyos következményei lettek. Szeptember 30-án tanácskozni akarnak. Ezt hirdetik ki a Kassa-Eperjesi Értesítőben, és ugyanabban a számban jelenik meg a figyelmeztetés az egyleti tagok számára a megyei főispáni helytartó aláírásával, hogy nem lesz megtartva a gyűlés "mert az illető körén túl akar lépni az egylet." Szeptember 30-án a viharos, ellenálló összeütközés végső eredménye, hogy az egyletet betiltják. Később az illető minisztérium 1867-ben maga szólítja fel működésre a gazdasági egyletet.

Szakosztályok alakultak és azok szervező elnökeit a különböző járások területén az új gazdálkodási módok elterjesztése érdekében gazdasági szakosztályok szervezésével bízzák meg. A szikszói járásban a szervező Joób Tamás Felsőkázsmárkról. A Szepsiben és a Csereháton állítandó takarékmagtárak elnökéül Péchy Gábort választják. A kázsmárki helv. hitv. egyházi takarékmagtár 1859. évi szeptember havában 10 köből rozs betéttel alakult az egyházi és iskolai épületek fenntartására.

Az első abaúji lóverseny 1866. június 24-én az alsókemencei uradalomhoz tartozó Csákány község rétségén ment végbe. Az 1866. évi november 14-én tartott Kassai Lóverseny-társulat közgyűlésén elnökül közakarattal gróf Forgách Kálmánt választották, Péchy Tamás, Kubinyi Miklós kázsmárki birtokosok választmányi tagok lettek.

Nemcsak a megyei gazdasági élet felpezsdítésében vesznek részt a kázsmárki birtokosok, hanem saját gazdaságaikat is igyekeznek magasabb színvonalra emelni. "Nagy és rendezettebb gazdaszatok: gróf Péchy Manó boldogkőváraljai és széplaki, gróf Zichy Rezsőné szül. Péchy Jakobina enyickei és perényi, gróf Csáky László és Hollander szikszói uradalmi jószágaik. Középterjedelmű jószágokban nevezetesebb gazdák a Péchy testvérek Kázsmárkon és Selyeben, Kubinyi Miklós

és Putnoki József Feisőkázmárkon."¹²

Az 1869. január 1-én megalakuló szikszói társalgókör első elnöke Putnoky József. Körülbelül száz egyleti tagja céljának tekinti a következőket: "folytonos és határozott haladás előmozdítása anyagi és szellemi téren... Egyesületi pontot képzeni, hol a Szikszó város és környéke lakosai rang és nemzetiségi, vallási különbség nélkül találkozhatnak közvetlen eszmecsere, kölcsönös ösztönzés, szilárd összetartozás, jó és szép elvek érvényre juttatása céljából."

Alsókázmárkon az 1853. évi tagosításra kötött barátságos egyezsége lépés azon pontját, mely szerint "Minden birtokos a maga Cur. Selléréről vagy keze alatti lakójáról gondoskodni fog." - már nem közös elhatározás, hanem egyéni koncepciók alapján vagy ellenük hivatalból indított perek kényszerítő hatására vitték véghez az alsókázmárki közbirtokosok.

1858-ban az 1105 sz.a. kelt bírósági rendelet szerint Abaúj-Torna megyében lévő olyan helységekben, ahol a birtokrendezéseket, összesítéseket 1858. június 1-ig nem fejezték be, az 1853. március 2-án kelt cs. legfelsőbb nyílt parancs 25. és 30. paragrafusai és az úrbéri eljárást szabályozó 1856. febr. 2-án kelt miniszteri ügyrendtartási utasítások 157. paragrafusa alapján a volt földesurakat is hivatalból kötelezik azok végrehajtására. Ekkor kerül sor az erdő elkülönözési eljárások lefolytatására, melyeknek tárgya a volt úrbéri telkeseket és úrbéri zselléreket, valamint a lelkészeket és iskolai tanítókat illelhető volt fajzásokbeli haszonvételeik fedezéséül kiadandó erdőrészeknek a majorságiaktól való elkülönözése és szabályozása.

Ebben az évben Alsókázmárkra vonatkozólag is hivatalból elrendelik az erdei elkülönözési eljárás megindítását. Kassán az úrbéri törvényszék elnöke Szentléleki Gyula ügyvédet 1858. november 11-én a kázmárki ügyekben hivatalos felperesként kinevezte. Kötelezővé tette az elkülönözéshez

szükséges iratok beszerzését 1858 decemberéig. S mivel a Cs. kir. Úrbéri Törvényszék úgy találta, hogy "... a néhai Mária Terézia Király dicső uralkodása alatt behozott úrbér végrehajtásául szóló bizonyság - és mellékletei szerint nevezett A. Kásmárk helység volt úrbéres lakosai a faizásnak haszonvételeiben részesítettek"¹³ - bírói széke eleibe perbe idézi Szentléleki Gyula hivatalból kirendelt felperes által Bikki Pált, a falu főbíráját mint előljáróját, általa pedig a helység úrbéri telkes, úrbéri zsellér, valamint úrbéri bánásmód alatt volt egyéb lakosait, a lelkészt Mészáros Józsefet és az oskolatanítót. "Alperesként Tek. Péchy Tamás köz birtokos urat ki lakik A.Kásmárkon a többi nemes rendű 's köz birtokosokat. Névszerint: Teleky Istvánt és Nejét Szikszón, Szabó Juliannát Szikszón, Czihai György és Nejét F.Kásmárkon, Csoma Sámuel Urat Rásonyban, Getsy József Urat T.Kesziben Borsod, - Keresztesy Susannát Szül.Beky K. Kinyizsen, Halmy Istvánt és Nejét K.Kinyizsen, - Beky János tanítót Szepsiben, Pap Istvánt - Zsarnay Erzsébet Szül. Pap - Apostol Pált, Apostol Sámuel, Tolnay M. Osvatt József, - Czeglédy Sámuel, - Novák Juliannát, Szentpétery Sámuel, Szabó Sámuel, Szabó Juditot, Szabó Gáspár és Nejét, Czeglédy Jánost és Nejét, Apostol János és Nejét, Szilágyi Lászlót, Petó Istvánt és Nejét, özv.Apostol Klára Szül.Nagy örököseit, - és Osvatt Máriát."¹⁴ Az illető feleket a "vólt Földes Uraság" költségén azért idézték meg a cs.kir. megyei úrbéri törvényszék elé, hogy az "törvényt és igazságot kiszolgálni méltóztassék."

"A Megyebeli Alsó Kásmárk helységében behozandó erdei elkülönítés tárgyában hivatalból indított és Szentléleky Gyula ügyvéd mint hivatalból rendelt felperes által előmozdított per"-re Kassán 1860. március 22-én kerül sor.¹⁵

A jegyzőkönyv által tanúsított perbeszédekben Alsókásmárk volt úrbéri alattvalói jelenlétében az erdei fajzásról való nyilatkozatra felszólítottatott Bikki Pál "a helység bírája és a helybeli helv. hitv. Lelkész képviselője halgatag."¹⁶

Ezzel a hallgatással jogérvényesen egyhangúlag beismerték azt, hogy "Alsókásmárk helységében emberi emléket meghaladó időktől óta sem úrbéri telkek sem úrbéri zsellérségek nem létezték, jelenlegi lakosai sem úrbéri szolgálmányokat nem teljesítettek, sem fajzás, fajzás haszonvételeiben nem részesültek."¹⁷ A tárgyalás alkalmával az alperesként idézett földesuraság felmutatott egy 1839-ben aláírt kötelezést, mely szerint:

"Alólírtak elismerjük, hogy mi Tettes Papp István urnak Al.Kásmárkon lévő minden belső fundusait fel válaltuk haszon bérbe egy évre következő feltételek mellett. - Minden belső kertért mellyen lakó házainkat az uraság építeni megengette, tartozunk 18. az tizen nyolcz forintokat régi pénzbe fizetni vagyha fenteírt a 18 forintok helyett kézi munkák szükségeltetnek akkor tartozunk 18 férfi kaszás vagy annak idejében kapás napokban betölteni mely évenkénti haszonbért év negyedenként előre le fizetni magunkat le kötelezzük ellen esetre szabadságába ál az uraságnak bennünket házaink bül ki becsültetni s vele szabadon rendelkezni. Mely szerződésünk egy évre köttetett s a jövődöbéli bérbe adás ismét az uraságtól fog függni... Melyről ki attuk ezen szerződésünk nevünk aláírásával meg erősítve.

Kelt Alsó Kásmárkon 839 hó Február

Zörgő János keze keresztvonása
 Bukhárd János keze kereszt vonása
 Lengyel József keze kereszt vonása
 Jakab István keze kereszt vonása
 Soltész András m.sk.
 Kaczur János m. ?¹⁸
 Pető István m. ?"

A tárgyaláson a többi alperes képviselőjében Török Lajos ügyvéd volt jelen. A perbeszédék és az előterjesztett dokumentumok vizsgálata után az Abaúj-Torna megyei Cs.Kir. Úrbéri Törvényszék ítéletet hirdetett a megyebeli Alsó-Kásmárk helységében behozandó erdei szabályozás tárgyában. "Az alperesként idézett alsókásmárki közbirtokosok az ellenök hivatalból indított erdei elkülönítési kereset alól felmentetvén 20 austriai értékű forintokban elmarasztaltatnak."¹⁹ Az indoklás: a helység bírása és lakosai beismerték, hogy úrbéri szolgáltatásokat nem teljesítettek, fajzás haszonvételeiben nem részesültek. Ezen előadott állításuk, mely szerint "A.Kásmárk helységben urbériség nem létezik az 1829. évben végrehajtott Országos összeírás felmutatott végrehaj-

tási bizonylata szerint igazolva lévén, kiviláglott az is, hogy a helységben adóalapjaul szolgálható kül vagy bel állomány már 1829. évben nem létezett légyen az alperesként álló kázmárki köz birtokosokat a felperesi kereset alul felmenteni kellett az Al.Kázmárki jelenlegi lakosoknak akik a 6.sz. alatti szerződés szerint belsőségeiket csak ideiglenes szerződés mellett használlyák a fajzáshoz joguk különben sem lehetvén..."²⁰

Az alsókázmárki úrbéres gazdák és zsellérek a bírósági kijelentés ellenére is léteznek, mert 1865-ben mint panaszlók és felperesek törvényes föld és legelői illetőségüknek az urbáriumuk által meghatározott kiadása tárgyában gróf Péchújfalusi Péchy Emánuelhez Abauj megye főispánjához a következő kérvényt intézik:

"Méltóságos Gróf's Főispány Ur
Péchy Ujfalusi Péchy Emánuel urhoz
Tettes Abaujmegye érdem teljes Főispányához -
Kassán

intézett legalázatosb esedezésünk
's kérvényünk

Az Alsó Kázmárki urbéres gazdák és zselléreknek - mint panaszlók és felpereseknek, - ugyanottani lakosok Tettes Péchy Tamás, Gábor és István - nem különben Rásonyi lakos Tettes Csoma Sámuel urak mint panaszolottak' s alperesek ellen.-

melyben urbéres ügyök melletti alapos indokaitkat' s törvényszerű előterjesztéseiket - mellyek az Urbéri Bíró kezelése alatt vagynak - a' Tárgyalás és Itélet hozáskor méltányos figyelembe vétetni' s illetőségöket minden hiba és hiány nélkül törvény értelmében kiadni mély alázattal esedeznek - beadja a panaszkodók képiiben Bojta István

Méltóságos Gróf!

Főispány Ur!

Kegyelmes Urunk!

Urbéres viszonyainkból kelezkezett' s már 5 évek óta számatalan fáradozásaink még inkább tetemesb költséggeinkbe felmerült s urbariumunk tartalma szerint pedig - mint szokták honi nyelvünkön - a fényes napnál is tisztább igazunk s ügyünk - vagy azért mert a vagyonos' s részesebb, vagy azért mivel tekintélyesb hatáskörű egykori földesuri léptevés óriási colossusa tűnérdeke nyomja le, tudván azt, hogy kit születés, pártfogolás, vagy valami véletlen ki nem emel á nagy közönség köréből, tiszta ész jogosság és igazságosság mellett is legfőllebb is csak tengődhetik az élet jelen sorvasztó föladatai közt, - többszöri folymadásunk dolga is Nagy Tekintetű é Megyei Urbéri Bíróság

előtt levervé áll. - Hol vagynak é fönnebbieket igazoló törvényes adataink?! hol nemcsak az ész hanem a szívhez is szóló s legnyomasztóbb keserveinket tolmácsoló okmányaink? - hogya mi urbéres gazda létünkre nem hogy a törvényes föld és rétbeli - de még csak legelői illetőségünkre sem számolhatván az Alsó-Kázmárki tagosításkor - mint szamaritanus irgalmasságára jutottak évenként pénzünkért legeltetjük barmainkat.

Méltóságos Gróf! 's Főispány Ur!

Mi azt tartjuk, hogy ha az igazságosság kisérend sírunkba - porunk, tevékenységünk 's erényünk is tisztán tükrözend vissza az utódokra. Hát ha valamint á nap magából ereszti sugarát 's életet lövel mindenkire: úgy a nagy Tettü férjfiú is magából lövelvén ki legnemesb sugárit é megyére - tettei által tündöklük. -

Mély alázat 's határtalan hódolattal esdeklünk 's könyörgünk a Méltóságos Gróf 's Főispány úr előtt, méltóztassék már valahára é nemes Megyebeli Nagy tekintetű Első Alispányi - mint bíróság előtt nagyszerű hivatása és hatalmánál fogva kieszközölni 's eszközölni azt, hogy urbariumunk szerinti comperentiánk a' maguk valójuk 's épségükben kiadassanak. -

S ezért ujobban esedezve legmélyebb alázattal és tisztelettel vagyunk és maradunk á Méltóságos Gróf

Főispány Urnak

Kegyelmes Urunknak

Alsókázmárkon Okt.25.-kén 1865.

esedező szolgálai

Jakab István

Veres András

Dolyák János

Bukhárd János

Czeplédy András

Szücs János

és

Olasz Borbála

mindnyájan telkes gazdák -

és á Zsellérek

Buchárd György - Pethő István Kacur János Szolnoky András Nagy István Zörgő János Novák András Weis József Németh István Szücs István"²¹

1882-ben létezett az úrbéresek számára kijelölt legelőterület, mert a lelkész fizetésébe beletartozott "A kázmárki határban 25 hold szántóföld és 7 hold legelő az úrbéresek között, melynek adóját az egyház fizeti... a 7 hold 1 200 n.ölével számítva a menyiben közös a legeltetési jog hét darab marhát legeltethet."²²

Alsókázmárk XIX.sz. tagosításának története a források hiánya miatt itt véget ér. A volt úrbéres gazdák és zsellé-

rek földért, rétért, legelőért való pereskedési eredményeinek felderítése további kutatást igényel.

A forrásokból kitűnik, hogy az alsókázmárki nemes közbirtokos családok tényleges birtoka néhány 100 hold és egy-két jobbágyteleknyi nagyságú földterület között mozgott. A termőterületeket a közföldek, a rét, legelő, kenderföldek rovására növelték.

A több helységben birtokos Péchy, Csoma, Papp családok a középnemességnek azon rétegéhez tartoztak, akik a feudalizmus idején is nagyobb birtokosoknak számítottak. Ők, de leginkább a Péchyek kezdetben ki tudták használni az átalakulás előnyeit, tevékenyen részt vettek a közéletben, üzleti tevékenységben, vagy a vasút fejlesztésben, egyéb vállalkozásokban. A stabil agrárkonjunktúra és a kölcsönök lehetőségeit igénybe véve bevezethették birtokaikon a fejlettebb gazdálkodási technikával a bérmunkát. A jobbágyi szolgáltatások elvesztésével az ingyen munkaerő pótlására a tagosítás előtt és az átmenet első éveiben is rászorultak a földnélküliek munkaerejére, a bérföldért hagyományosan végzett paraszti ledolgozásra és haszonbérre.

Alsókázmárkon a tagosítás után is a földesurak kezén maradt két előjog: az italmérési és mészárszéki regáléjog. A földbirtok nagysága, a lehetőségekkel való élnitudás a nehézségek ellenére is a módosabb alsókázmárki földbirtokosokat a XIX. sz. végéig a nemesi élet színvonalán fenn tartotta.

Az alsóbb, kisbirtokos réteget képviselő nemesek sok esetben megterhelt, csupán paraszti életformát biztosító, de már egy tagban lévő föld, rét, erdő, legelőbéli illetőségüket többnyire hagyományos módon háromnyomásos váltóval, de már korszerűbb felszereléssel saját maguk is művelték. A kázmárki öregek emlékeznek még az 1912-ben a Péchy-birtok parcellázása közben a banktitkár mellett agyvérzésben meghalt Turóczy Gábor nevű nagygazda cséplést végző lovas gépére, amit ló húzott körbe, de a gépből a mag már a zsákba ment. Ilyen gépe volt Fábián Józsefnek is.

Az 1853-as tagosításkor, az új gazdálkodás hajnalán a paraszti osztálynak "személyes és birtoklási jogegyenlősége" nem valósult meg. Itt ekkor nem jöttek létre szabad paraszti birtokok.

Az iratok szerint léteztek Alsókázmárkon jobbágykézen lévő úrbéres telkek, voltak házzal és szőlővel bíró úrbéres zsellérek és nincstelen földnélküliek is. A parasztok által művelt és lakott földek úrbéres vagy majorsági jellegének megállapítása körüli perekben az úrbéri bíróságok nem a tényleges gyakorlatot vették figyelembe, hanem a papírral igazolt jogokat - az alsókázmárki úrbéresek esetében úgy tűnik azt sem -, és az erdő, legelő, föld, rét kiadása tárgyában ebben a faluban 1865-ig a földesurak javára döntöttek.

Péchy Tamás Abaúj vármegyei szolgabíró, majd 1867-ben alispán lett. 1869. március 16-án a szikszói kerület képviselőjévé választotta. Tisza Kálmán kabinetjében 5 évig a közmunka- és közlekedésügyi tárcát viselte. A keleti és északkeleti vasutak ügyei az ő vezetése alatt hoztak rendbe, a tiszai vasút is az ő keze alatt lett legalább félig az államé. Főképpen a magyar vasutak ügykezelési rendjének magyarrá tételében van kiváló érdeme... 1880-tól 1887 végéig a képviselőház elnöke. 1883-ban közéleti szorgalmának jutalmául elnyerte az elsőosztályú vaskorona-rendet és ki-neveztetett valóságos belső titkos tanácsosnak is.²³

Németh János 76 éves alsókázmárki lakos, akinek édesanyja hét évig a Péchyek szobalánya volt, így beszél róla: "A halmaji vasútállomást is akkor hozták ide, mikor ez a Péchy Tamás egzisztált. Ennek a kegyelmes úrnak a felesége Mensáros lány volt. Itten kétszer volt Ferenc Jóska uzsonnára. A kegyelmes asszony elment innen akkor, mert az aradi vértanúk között a testvérét kivégeztette. Amikor gyűtt a Ferenc Jóska az összes bútort kicserélték a szalonba. Télen mindig Pesten voltak, nyáron meg itt. Mikor gyűtt haza a kegyelmes úr, Halmajon megállt a vonat. Addig nem indult el, míg fel nem ébredt - mert aludt benne a kegyelmes úr."

1897. szeptember 17-én halt meg Péchy Tamás, az utolsó alsókázmárki földesúr.

A parasztbirtok kialakulásáról így emlékeznek a kázmárkiak: "Alsókázmárkon csak az uraságoknak meg a nemeseknek volt földjük. Mindenki más zsellér meg csaléd volt" - vallja a 85 éves Jakab János, volt úrbéres gazdai leszármazott. "Péchy Tamás halála után a földjét kivette Zilbergel nevű bérlő. Az bérelte egészen 1909-ig. Ekkor kezdték meg felparcellázni, eladni. 1911-ig tartott a parcellázás. Megvették a kázmárki és halmaji parasztok és vett belőle Kohn Menyhért nevű Kázmárkra jövő földbirtokos 300 holdat. A Péchy-birtok felparcellázása óta van Kázmárkon parasztbirtok. Azelőtt csak földbirtokosok voltak," emlékezik Jakab István 75 éves kázmárki lakos, a Péchyek volt juhászának leszármazottja.

Kurek József, a földbérlő csoport vezetője 80 éves korában így emlékezett:²⁴

"Péchy Tamás országgyűlési képviselő és volt miniszter eladósodott birtokát 1908-tól 10-ig, majd fia Péchy Gábor birtokát 1910-tól 12-ig a Kisbirtokosok Országos Földhitelezési Intézete felparcelláztatta. Ez az intézet kölcsönt is adott a vásárlóknak. A falu lakói ezt igénybe vették, kb. 30 ember vett így földet Kázmárkon. Összesen kb. 200 kh.-at. Az I. világháború utáni infláció következtében könnyen - egy liba árából is kifizethették. Kohn Menyhért zsidó földbirtokos és bérlő volt. Saját birtoka a kázmárki határban 320 kh volt. Ehhez a területhez bérelt egy nyékládházi embertől* a kázmárki határból 290 kh.-t. Ez a bérleti szerződés 1922-ben lejárt. Új szerződést kötött. Ezt a szerződést a kázmárkiak megtámadták. Földbérlő csoportot alakítottak. Megigényelték a földet a Vármegyei Gazdasági Albizottságtól azal a céllal, hogy zselléreknek ruhásszák át. Hosszú huzavona után 1923 januárjában megkapták. Bérelni lehetett olyan embereknek, akiknek nem volt, vagy kevés volt a földje. A földbérlő csoport kb. 40 emberből állt. Elnöke Kurek József volt. Tagjai közé tartoztak: Ádám András, Veres András, Fincicki János, Jakó Mihály, Ujj Lajos (pap), Ritter Márton (jegyző), Nemesnyik János, Rigó János, Szabó István, Hornyák József, Rigó József, Szabó József, Badi Mihály, Szilágyi Pál, Kecskés József, Fábrián István, Kőteles József, Hornyák István, Apostol János, Gardi István, Lenkovics János, Veres József, Nagy András, Pető István, Simkó József, Herman Pál, Rigó István, Németh János, Feczko István, Pető Károly, Fedor István, Simkó István. Létezett 1922.-1945-ig."

*Jakob Tivadartól, Papp István vejétől

A parasztbirtokok kialakulásával az újra felparcellázott és egyben maradt Péchy-birtokon más korszak kezdődött, helyt adva újabb reményeknek és pereskedéseknek. Csoma Sámuel, Papp Károly és az alsókázmárki nemesek birtokait a leszármazottak öröklék. Getsy József itteni birtokai eladásra kerültek.

Ők eltűntek a kázmárki események színpadáról. Volt zsellérek, cselédek és a nemesek maradtak. Azok utódainak emlékezetében és a mai határnevekben él tovább a kázmárki történelem.

J e g y z e t e k

- 1 FÉNYES Elek: Magyarországnak és a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. 1844.
- 2 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. X.kötet.
- 3 Korponay János: AbaúJVármeye monographiája I. 1866.
- 4 A miskolci kir. törvényszék iratai. Urbéri törvényszéki iratok. Alsókázmárk, 1853. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc.
- 5 - 6 - 7 - 8 - 9
Ugyanott.
- 10 Sziklay - Borovszky: Magyarország vármegyéi és városai. Abaúj-Torna vármegye.
- 11 Szinnyei i.m.
- 12 Korponay i.m.
- 13 A miskolci kir. törvényszék iratai. /Mint fent./
- 14 - 15 - 16 - 17 - 18 - 19 - 20 - 21
Ugyanott.
- 22 Tiszáninneri Ref. Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak. lelkeszi díjlevelek: c/cX/59568.
- 23 Szinnyei i.m.
- 24 Kázmárki adatközlőim: Jakab János 85 éves /1979/, Németh József 76 éves /1986/, Jakab István 75 éves /1979/, Kurek József 80 éves /1973/.

Bencsik János :

A híres tokaji piacok

Kereskedés, vásárolás és piacozás szempontjából a Hegyalja elhelyezkedése kedvező volt. A Hegyköz, Bodrogek, Felvidék, Alföld találkozási területe, fontos kereskedelmi utak vezetnek itt, víziút a Bodrog, a Tisza is érinti, és áruszállítást biztosít a folyómenti városok piacaira.¹ Tájak, települések kézműves és mezőgazdasági termékeit adták-vették, hol közvetlenül a termelők és fogyasztók, hol a közvetítő kereskedelem révén jutottak pénzhez, illetve áruhoz.² Bármikor szót ejtenek történeti forrásaink Hegyalja településeinek piacairól, vásáraitól, szabadalmas Tisza-Tokaj város sokadalmait külön is hangsúlyozzák; vásárai mellett a piacokat is híreseknek nevezik.³ Vajon mivel érdemelte ki Tokaj, hogy piacait más hegyaljai városok piacaival szemben híresnek tekintsék? Bizonyára a legkedvezőbb földrajzi fekvése tette látogatottá nemcsak vásárait, hanem heti piacait is. A rendszeresen vagy csak alkalmanként Tokajba árut hozó parasztok, kézművesek vagy kofák jó vásárt csinálhattak, hiszen a piacokon is állandó keresletre számolhattak.

A korabeli Tokaj a kisebb, de erősen városias települések sorába tartozott. Erről vallanak a II.József-féle népszámlálás adatai:

AZ ELSŐ MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS TOKAJI ADATAI:

Tényleges fő	e b b ő l		nő
	házas	férfi nőtlen	
2942	523	895	1539

a férfiak közül

pap	nemes	tiszt- viselő	polgár	paraszt	zsellér	polgár- paraszt örököse
18	177	7	83	19	454	82

Tokaj XVIII. századi gazdasági életére a szántóföldi termelés teljes hiánya volt a jellemző. Miután a jobbágy-népeség lakóház (fundus) után járó földingatlan nem rendelkezett, ezért jogállásuk alapján zsellérek, pontosabban házas és házatlan zsellérek voltak. Megjegyezhetjük, hogy a szőlőbirtok ezen a helyzeten nem változtatott. Azok a tokajiak, akik évi gabonaszükségletüket vagy annak bizonyos hányadát szerették volna munkával megkeresni, lementek az Alföldre gabonát takarni.⁴ Tokaj gazdálkodásának fő - meghatározó - termelési ágazata a szőlőművelés és borkészítés volt. Ez egyebek mellett mind a szőlőtulajdonos, mind a szőlőmunkás (legyen az napszámos, illetve szakmányos) vásárlóerejének növekedésével (illetve jelentős voltával) is együtt járt. Jelentős még a helybeliek szarvasmarha-tartása.⁵ A tejhozam - gondoljunk a korabeli fajtaviszonyokra - jobbra a fejőstehéntartó családok szükségletét biztosíthatta, illetve elégíthette ki. A helybeliek többsége piacokon szerezhette be az ellátásukat szolgáló nyersanyagokat, különböző termékeket, de piacon vásárolták meg a gazdaságuk fenntartásához szükséges termékeket (pl.: tűzifa, szőlőkaró) stb. Kik lehettek tehát a vevők a tokaji heti piacokon? Az elmondottakból kiderül, hogy a különböző hivatalokban (pl. sóhivatal) dolgozók, tisztségviselők és kézművesek mellett a vásárolni kényszerülő zsellérek is. Nem szabad figyelmen kívül hagyunk a nem tokaji illetőségűeket, mint pl. a beszállásolt vagy átvonuló katonaság, a rövidebb-hosszabb ideig helyben tartózkodók, vagy az átutazók, akik egy-egy éjszakát minden

bizonytal Tokajban töltötték. TOKAJBAN TEHÁT HÍRES PIACOK LEHETTEK! Bácskay Vera és Nagy Lajos szerint, kik a hazai piackörzetekkel (1828-as állapotok alapján) foglalkoztak, megállapítható, hogy Tokaj - mint vásár- és piactartó hely - saját népessége (2713 fő) mellett 40 falu lakosságát, összesen 79902 főt (2945,1 %) vonzott.⁶

Lássuk a továbbiakban azokat a történelmi forrásokat, amelyek hozzávetőleges tájékoztatást nyújtanak a tokaji piacok forgalmáról. Tokajban is a vásárbíró látta el a heptipiacokkal kapcsolatos hatósági feladatokat. Hatásköre kitűnik abból az esküszövegből, amelyet a "hivatal"-ra jelölt egyéntől szolgálata megkezdése előtt vettek ki.⁷ Ezek közül talán a legfontosabb a bevételekből, a "vásári localitás"-ból származó bevételek kezelése. Az esetenkénti piaci bevételről nagy pontosságú naplót, "libellus"-t vezetett. A szóbanforgó libellusok a következők:⁸

- 1./ Gróff János vásárbíró libellusa 1785/86. évre;
- 2./ Jeszenszky András vásárbíró libellusa 1791. évre;
- 3./ Nyesti András vásárbíró libellusa 1792. évre;
- 4./ Vornyczky József vásárbíró libellusa 1794/95. évre;

Dátum	ELSŐ TÁBLÁZAT				
	HELYPÉNZT FIZETTEK				
	sze- mély	sze- kér	lábó	csó- nak	ser- tés
<u>1785.dec.11.</u>	61	3	1	-	3
dec.18.	67	4	2	-	3
dec.25.	22	2	-	-	-
<u>1786.jan.1.</u>	42	4	-	-	3
jan.8.	55	8	-	-	3
jan.15.	34	1	-	-	-
jan.22.	46	2	-	-	-
jan.29.	30	3	-	-	-
febr.5.	51	7	-	-	-
febr.12.	44	5	-	-	6
febr.19.	44	1	-	-	-

febr.26.	75	5	-	-	-
márc.5.	31	-	-	1	-
márc.12.	54	-	2	1	-
márc.19.	39	3	2	1	-
márc.26.	69	8	3	1	-
ápr.2.	60	14	7	1	-
ápr.9.	82	17	1	-	-
ápr.16.	64	11	-	1	-
ápr.23.	73	11	1	1	-
ápr.30.	71	10	-	-	3
máj.7.	61	18	3	2	-
máj.14.	83	12	5	-	-
máj.21.	89	8	4	-	3
máj.28.	104	15	5	-	-
jún.4.	41	7	60	-	-
jún.11.	64	6	3	-	-
jún.18.	69	5	3	-	12
jún.25.	87	12	5	-	-
júl.2.	93	10	4	-	-
júl.9.	160	21	2	-	-
júl.16.	198	8	1	-	5
júl.23.	104	4	-	-	-
júl.30.	109	9	-	-	2
aug.6.	105	5	1	-	-
aug.13.	117	2	-	-	4
aug.20.	76	-	-	1	-

aug.27.	110	7	-	-	-
szept.3.	110	7	-	1	2
szept.10.	171	5	-	-	21
szept.17.	93	2	-	-	3
szept.24.	79	4	-	-	3
okt.1.	102	6	-	-	1
okt.8.	90	5	-	-	-
okt.15.	95	3	1	-	11
okt.22.	83	4	-	-	-
okt.29.	78	6	-	-	1
nov.5.	66	2	2	-	-

(itt megszakad a napló)

MÁSODIK TÁBLÁZAT

<u>1791.</u> jan.	45	1	-	-	1
jan.16.	88	1	-	-	-
jan.23.	76	6	-	-	4
jan.30.	84	3	-	6	3
febr.6.	71	6	-	-	-
febr.13.	86	5	2	-	-
febr.20.	98	3	-	-	-
febr.25.	113	1	-	-	-
márc.6.	109	5	-	-	-
márc.13.	94	1	5	-	-
márc.20.	140	6	1	-	-
márc.27.	78	2	-	1	-

ápr.3.	116	-	-	2	-
ápr.10.	118	5	-	-	-
ápr.17.	102	3	-	1	-
ápr.24.	96	1	1	1	-
máj.1.	72	1	4	-	14
máj.8.	108	5	1	-	-
máj.15.	108	1	1	-	6
máj.22.	85	5	36	-	23
máj.29.	72	2	20	-	-
jún.5.	72	7	11	-	-
jún.12.	92	7	5	-	-
jún.19.	54	3	6	-	-
jún.26.	74	6	11	-	-
júl.3.	102	5	8	-	-
júl.10.	114	5	1	-	-
júl.17.	130	9	-	-	-
júl.23.	122	4	-	1	-
júl.30.	68	1	-	-	-
aug.7.	110	7	-	-	-
aug.14.	112	6	-	-	-
aug.21.	104	8	-	-	-
aug.28.	98	7	-	-	-
szept.4.	110	8	-	-	-
szept.11.	100	5	-	-	-
szept.18.	127	7	-	-	5
szept.25.	72	1	-	-	-

okt.2.	77	1	-	-	-
okt.9.	114	7	-	-	-
okt.16.	116	7	-	-	-
okt.23.	106	13	-	-	10
okt.30.	45	1	-	-	-
nov.6.	98	6	-	-	-
nov.13.	72	3	-	-	-
nov.20.	86	4	2	-	-
nov.27.	98	2	1	-	-
dec.4.	110	6	2	-	-
dec.11.	96	4	1	-	-
dec.18.	99	2	2	-	-
dec.25.	108	-	-	-	5
dec.31.	78	1	-	-	2

HARMADIK TÁBLÁZAT

<u>1792.</u> jan.8.	107	4	-	-	-
jan.17.	59	7	-	-	10
jan.22.	106	2	-	-	-
jan.29.	116	7	-	-	-
febr.5.	75	10	-	-	-
febr.12.	99	7	-	-	-
febr.18.	75	3	-	-	-
febr.26.	88	1	-	-	2
márc.3.	97	9	-	-	-
márc.11.	66	7	-	-	-

márc.15.	76	2	1	-	-
márc.25.	89	2	-	-	-
ápr.1.	91	1	-	-	7
ápr.9.	111	3	5	1	-
ápr.15.	61	5	-	-	-
ápr.22.	86	4	-	-	-
ápr.29.	105	9	4	-	10
máj.6.	71	6	-	1	-
máj.13.	89	5	2	-	-
máj.20.	91	4	-	-	-
máj.27.	86	1	1	-	3
jún.3.	86	3	27	1	4
jún.10.	68	5	9	-	-
jún.17.	94	2	-	-	-
jún.24.	108	6	-	-	-
júl.1.	96	12	14	-	-
júl.8.	100	8	4	-	-
júl.15.	139	10	-	-	-
júl.22.	102	4	2	-	-
júl.29.	128	1	-	-	6
aug.5.	136	9	-	-	-
aug.12.	153	6	-	-	-
aug.19.	168	10	-	-	-
aug.26.	147	6	-	-	-
szept.1.	171	12	-	-	2

szept.9.	148	12	-	-	1
szept.16.	137	8	-	-	2
szept.23.	178	6	-	-	8
szept.30.	154	7	-	-	-
okt.7.	126	6	-	-	1
okt.14.	141	6	-	-	5
okt.21.	139	6	-	-	3
okt.28.	144	4	-	-	9
nov.4.	155	7	-	1	-
nov.11.	184	12	-	-	-
nov.18.	182	5	-	-	1
nov.24.	127	5	7	-	9
okt.1.	171	5	5	-	4

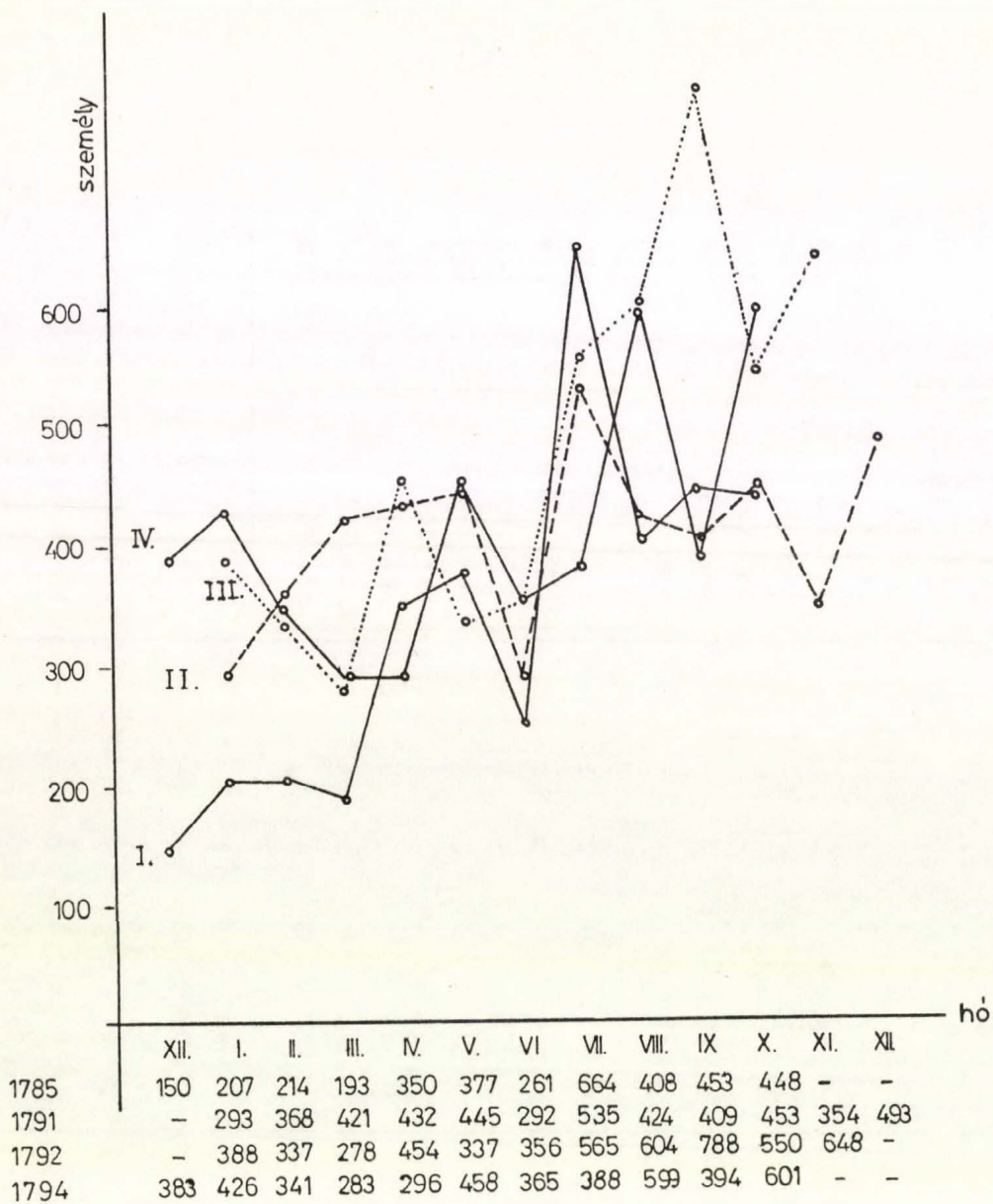
(itt végződik a napló)

NEGYEDIK TÁBLÁZAT					
<u>1794.</u> nov.22.	74	2	-	-	3
nov.29.	108	5	-	-	2
dec.6.	152	3	-	-	-
dec.13.	94	-	-	-	2
dec.20.	76	1	-	-	-
dec.24.	62	-	-	-	-
<u>1795.</u> jan.3.	93	2	-	-	-
jan.10.	80	2	-	-	-
jan.17.	112	3	-	-	-

jan.24.	70	-	-	-	-
jan.31.	71	7	-	-	-
febr.7.	78	1	-	-	-
febr.14.	89	2	-	-	-
febr.21.	84	-	-	-	-
febr.28.	90	2	-	-	-
márc.7.	62	-	-	-	-
márc.14.	80	1	-	-	-
márc.21.	79	-	-	-	-
márc.28.	62	-	-	-	-
ápr.4.	74	-	2	2	-
ápr.11.	58	-	-	-	-
ápr.18.	70	3	4	-	-
ápr.25.	94	3	2	-	-
máj.2.	102	-	-	-	-
máj.9.	88	1	-	-	-
máj.16.	86	1	4	-	-
máj.23.	124	3	8	-	-
máj.30.	58	8	2	-	-
jún.6.	88	2	2	-	-
jún.13.	102	8	-	-	-
jún.20.	94	6	2	-	2
jún.27.	81	1	2	-	-
júl.4.	80	1	-	-	-
júl.11.	104	2	-	-	-

júl.18.	110	2	-	-	-
júl.25.	94	1	-	-	-
aug.1.	110	2	-	-	-
aug.8.	150	4	-	-	-
aug.15.	129	2	-	-	-
aug.22.	90	2	-	-	3
aug.29.	120	13	-	-	-
szept.5.	106	8	-	-	-
szept.12.	92	7	-	-	-
szept.19.	104	6	-	-	-
szept.26.	92	1	1	-	-
okt.3.	126	2	-	-	-
okt.10.	122	1	-	-	-
okt.17.	114	2	-	-	-
okt.24.	97	2	-	-	10
okt.31.	142	2	-	-	-
nov.7.	126	1	-	-	-
nov.14.	118	2	-	-	-

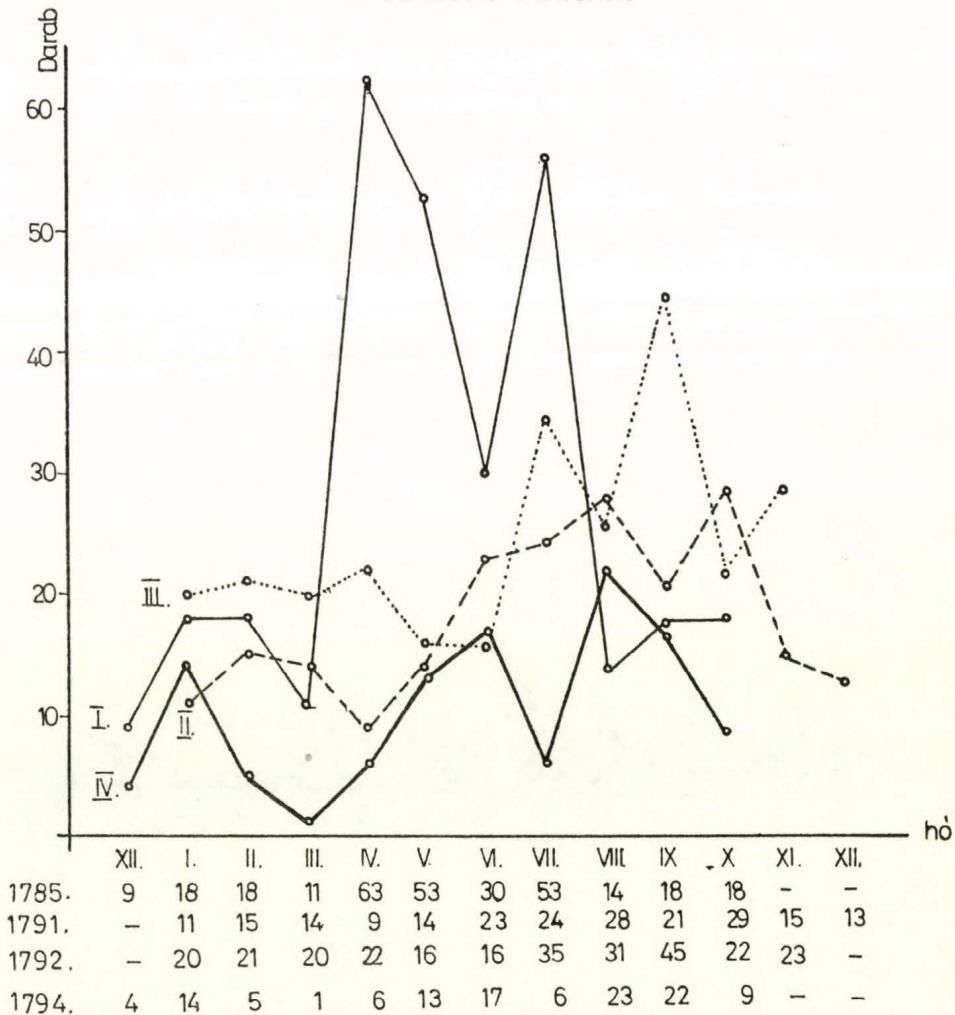
A GYALOGOS PIACOSZÓK

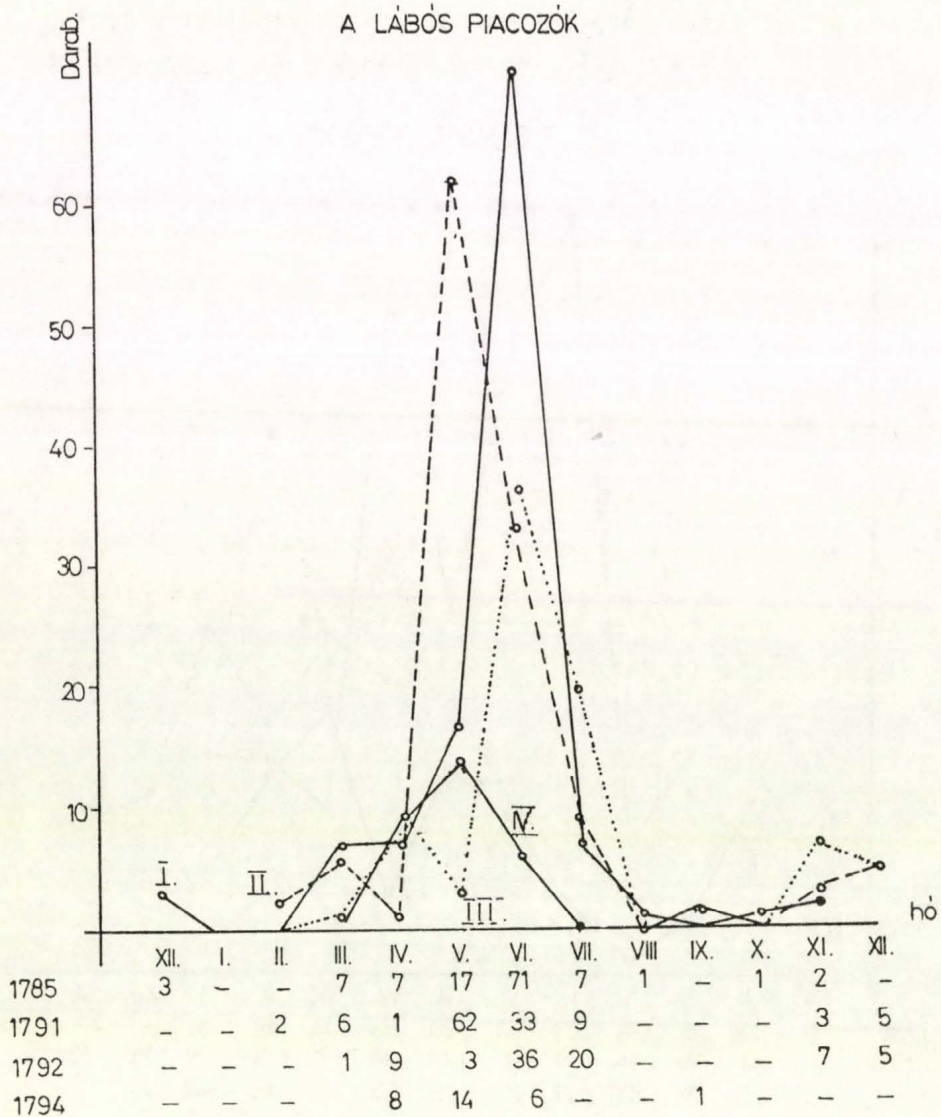
Mi tagadás, tényleg népesek lehettek a tokaji piacok. 1791. május 22-én pl. 85 személy (gyalogos árus), 5 szekér és 36 lábó hozta az árut, s 23 sertést hajtottak a helybeli piacra. Mindjárt jegyezzünk meg néhány jellemző tényte sokadalmakkal kapcsolatban:

1. A hetipiacok bevett szokás szerint Tokajban is a város főterén, a római katolikus templom környékén lehettek, mely térség forgalmi kapcsolatot tarthatott a Bodrog partjával, ahová kikötöttek a csónakosok és a lábókkal érkezők.

A SZEKERES PIACOSZÓK

2. A localitás pénz, a helypénz összege gyalogos árusként fél, szekerenként 6, csónakonként 6, lábóinként 12 és végül sertésenként 2 krajcár volt. E tételekből kiderül az is, hogy az árusok többsége gyalogosan érkezett, természetesen a környező településekből. Mások szekérrel, csónakkal, illetve lábókon érkeztek Tokajba.

3. A heti vásárok időpontja a tanulmányozott libellusok tanúsága szerint 1792-ig vasárnap volt, majd szombatra helyezték át a vásártartást.⁹ A Hőgye István által közölt kedd már egy későbbi állapotra vonatkozhat.¹⁰

Mit kínálhattak a vevők részére a tokaji piacokon? Spech Lajos írja, hogy "mindennemű eleséget bőven hordanak bé a' környékbeli falusiak. Tsak a' Sz.Mihályiak (ma Tiszavasvári), esztendőtt által, közel 4000 nagy kenyereket visznek be, a' Tokaji piacra."¹¹ Bizonyosan sok baromfit és jelentős számú sertést, illetve szalonnát, húst, hájat. A választékot Hőgye István segítségével tovább bővíthetjük: "hús, hal, kenyér, gyümölcs, tej, vaj, zsendice"... "... falunként is jellegzetes terméket, terményt kínáltak: Bodrog menti falvak halat, zöldségféléket, főzeléknek valót, (...) bodrogköziek gabonát, háziipari termékeket, fűzveszszöből font kosarakat, gyékényből szőtt lábtörlőket, szakajtókat, kaptárokat, hegyköziek fa evő- és használati eszközöket, kanalakat, villákat, teknőket, tálakat, tányérokat..."¹² A tokaji piacon árulták a szőlőkötöző sást, a kötőfüvet,¹³ lábókon hozták a szőlőkarókat.¹⁴

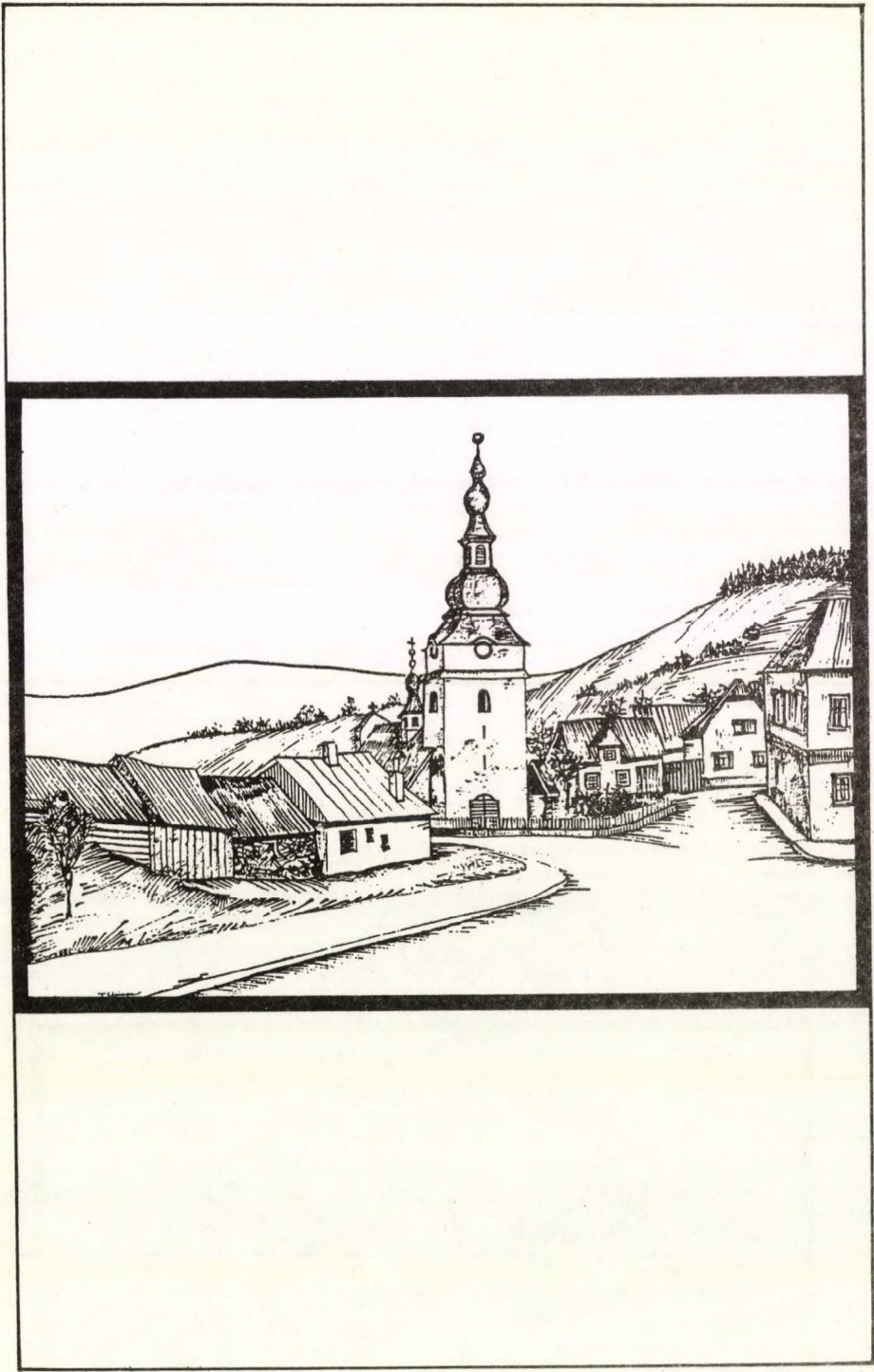
A bemutatott, illetve feldolgozott történeti források egyoldalú képet nyújtanak a tokaji piacokról. A piacokról, azok forgalmáról közvetett képet nyerhetünk, hiszen a bevételi naplók az áruszállítás eszközét, illetve a szállítás módját¹⁵ (gyalogosan, szekéren, vízijárműveken) jegyezték be, hogy a díjtételeket annak alapján számolhasák el. Természetesen, ha többen jöttek a piacra (árusként), ha több szekér érkezett a városba, ha több lábó és csónak kötött ki a tokaji folyószakaszon, akkor azokon több áru érkezett. Azt is természetesnek kell vennünk, hogy fél vagy negyed teherrel nem indultak el a piacra. Tudunk arról, hogy többen összefogtak, s együtt szekereztek a piacra, sőt arról is, hogy hajdúsági szekeresek piacról piacra vitték árujukat, hogy értékesíthessék azt.¹⁶ Voltak árusítási csúcsok, amikor szezonális árut kínáltak Tokajban. Ilyen lehetett a lábókon érkezett szőlőkaró májusban-júniusban, vagy a gabonafélék árusítása nyomatás végeztével.

J e g y z e t e k

- 1 HÓGYE István, 1981. Hegyaljai városok, piacok 1711-1848. Borsodi Levéltári Évkönyv II. 83. A szerző maga így fogalmazza meg tanulmánya célját: "Jelen tanulmány az adatok, főleg levéltári források felsorakoztatásával, az azokból levont következtetésekkel a hegyaljai települések vásárainak, piacainak történetére, helyi, a tájegységben, a népéletben betöltött szerepére, életmódformáló jelentőségére kíván figyelmet irányítani."
- 2 HÓGYE István, 1977. A görögök szerepe Hegyalja életében a 18. században. Herman Ottó Múzeum Közleményei, 16.
- 3 "...közel 4000 nagy kenyereket visznek be, a' Tokaji piacra, melly ezen a' környéken leghíresebb." SPECH Lajos: Tisza Tokaj várossának rövid leírása. Tudományos Gyűjtemény, 1823. IV. 27. HÓGYE István, 1981, idézi Ember András versrészletét, melyben az áll Tokajról, hogy "...Vagyon hat vásárja... jó heti piatza." 97.o.
- 4 Tisza Tokaj város urbárium, 1774. "Vámot fizetni kén-telenítettnek még ha aratni némely Tiszántúli részeken /ti. keresnek/ szegény lakosok /s/ arató részeket által hozván /ti. a tiszai hídon/." Zemplén Megyei Levéltár /ZML/, Tokaj város iratai. Feudális kor. - Ugyancsak az Urbáriumban tesznek panaszt a tokaji zsellérek, hogy az "Ideváló Bécsi portékával kereskedő Görögök meg nem elégednek meg szokott kereskedelmökkel, minden féle naturálékkal kereskednek Ui. gyer-tya, szappan, vaj, túró, pipa, guba, üveg."
- 5 In Anno 1781. die 17 juni A Tokaji Tsordának első bézárása /összeírása/; összesen 266 darab tehén és 57 borjú legelt a közös legelőn. ZML. Tokaj város iratai, állatösszeírások.
- 6 BÁCSKAI Vera - NAGY Lajos, 1984. Piackörzetek, piac-központok és városok Magyarországon 1828-ban. Bp.49.o.
- 7 "...És ha valamely eladó jószágot, marhát, Buzát, és egyéb élést a város piaczára hoznak főbírámmal és az betsülletes tanáccsal egyetértvén azoknak illendő árát szabom. Heti piaczi vámot, úgy vásárvámot is akik mivel tartoznak... kiszedem..." HÓGYE István: Zemplén vármegyei esküszövegek. Miskolc, 1983. 51.
- 8 ZML. Tokaj város iratai, városgazdai számadások. XVIII.sz. vége.
- 9 HÓGYE, 1981. 84.o.

- 10 Idézi uo. HÓGYE István, hogy Tokaj város is érvényt szerzett a megyei határozatnak /1792/ miszerint: "Vasárnapokon és Innepnapokon minden kalmár, fűszeres, tobákos és más illetén Boltok zárva maradjanak." Ezért hát valószínű, hogy a kalmárok érdekeit szem előtt tartva, a piacot vasárnapról szombatra tették át. Eszerint az általunk közölt negyedik libellusban már szombaton tartották a piacokat.
- 11 SPECH, 1823. uo.
- 12 HÓGYE, 1981. 90. és 94.o.
- 13 "Vettem Timári Curátortól a szőlőben szükséges kötőfüvet." ZML. Uo. Számadások, 1794. "Vettem kenyézlel S Sonkái Jánostul 153 marok kötőfüvet." Uo. 1781. Czigándi lakostul Szabó Mihálytul vettem négy gyékényt..." Uo. 1785. "vettem 330 csomó kötőfüvet... Ibrányi lakos Toma Andrásnéól június 21-én", uo., 1784. "...Tokaji lakos Szilágyi Jánostól 90 asszonyra való kötőfüvet vettem... Cigándi lakostól Téglási Jánostul... 3 gyékényt vettem..." Uo. 1786. "Timári lakos Vattai Páltól vettem No 38 asszonyra való kötőfüvet." Uo. 1788.
- 14 "Vettem a Ns Város szőlőjében No 7000 karót Kelecsényi lakos Hári Mihálytól." Uo. 1784.
- 15 A gyalogos áruszállítás egyik módozatát, a hátiruhával, zajdával történő cipelést HÓGYE István /1981. 91.o./ részletesen leírja.
- 16 Vö. a megfelelő adatokat BENCSIK János: A folyóvizek elválasztó, a révek összekötő szerepe a paraszti árucserében. Árucseré és migráció. Miskolc, 1987. 143-153.o.

Csorba Csaba:

"Írtam emlékül Csorba János"

Idestova két esztendeje immár, hogy Lövei László her-nádnémeti nyugdíjas cipésmester, aki minden, általa fontosnak tartott nyomtatott és írott dokumentumot híven meg-őrizz, egy kissé foszladozott, vízfoltos füzetet vitt el é-desapámhoz. A vászonpapír fedelű irka eredetileg bizonyos Flamm Jenő B osztályos tanuló Rondírási gyakorlatok füzete lehetett, legalábbis a fedőlap szépen cirkalmazott felirata erre utal. A valaha bizonyára vaskosabb füzet mai állapotában már csak négy, kétrétbe hajtott lapot tartalmaz, amelyeket barna cérnával fűztek össze, de a fűzés régen szétfeszlott.

A belső címloldalon a következő olvasható: A gesztelyi református egyház története. A következő oldalon a gesztelyi református templom 1901-ben öntött Etelka harangja feliratának másolata került lejegyzésre:

Etelka Harangon ez a felirat van
 Ezta harangot mi a Gemtelyi evangéli-
 um szerint reformált egyház községnek a
 Wöben ált fogjai közösa közösa bu C öntetük
 az 1901 évben 1900 évben épült templomunk
 ünnepes felavatásának öröm és hálála ünnepre
 utram ved Sölink kedvenc. jöjetei kezes
 tünck a felleges ut Jöben hajlékaba is
 imádjatok őt a hi léleketen lélekben is
 igazságban

A következő oldalakon a gesztelyi református egyház rövid történetét magába foglaló feljegyzés olvasható. Az utolsó oldal végén derül fény a feljegyzést készítő személyére:

*Utam emlékéül
Csorba János
1910. Január 15-ikén*

A Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke, Kürti László jóvoltából az elmúlt években lehetőséget kaptam munkatársaimmal együtt arra, hogy végiglátogassam az egyházkerület egyházközösségi irattárait, s a történeti értékű dokumentumokról jegyzéket készíthettem. E munka során jutottam el Gesztelybe is.

Végh Ernő gesztelyi református lelkipásztor lekötelező szívessége révén módomban állt végignézni a gesztelyi református egyházközösség fennmaradt anyakönyveit, presbiteri jegyzőkönyveit és iratait.

A 11. kötetben (A gesztelyi ref. egyházközség egyháztanács gyűléseinek és közgyűléseinek jegyzőkönyve 1844-1901) találtam meg az 1900. június 12-én tartott presbiteri gyűlés jegyzőkönyvét, amely tartalmazta azt a szöveget, amelyet emlékül Csorba János lemásolt magának.

A következőkben közlöm a presbiteri gyűlés jegyzőkönyvének teljes szövegét az eredeti jegyzőkönyv alapján:

Presbiteri gyűlés jegyzőkönyve.

Felvételű Gesztelyben 1900 év június hó 12^{ik} napján.
Elnökök: Olajos Pál lelkész és nagyságos Kóczán Miklós főgondnok. Jegyző: Csízy Gedeon tanító, Jelen voltak: Négyesy Pál gondnok, Vékey Bertalan kiérdemült s tiszteletbeli egyháztanácsos, Juhász János, Dobrosi Lajos, Szarka Sámuel, Márkus István, Márkus János, Fekete István, Nagy István, Veres Lajos, Vékey Károly, Balla András, Kőrösi Pál egyháztanácsosok.

1./ Olajos Pál lelkész előadja, hogy az új templom szegelyköve délelőtt tíz órakor fog ünnepélyes istentisztelet köz-

ben Tarczal Jánso építőmester által az elkészült beton réteg felé a templom északi oldalán elhelyeztetni és pedig olyképen, hogy a régi templom előtermének küszöbjéből készített szegletkő a templom északi bejáratánál az északi kiszögellés északkeleti oldalán helyeztetik el, úgy, hogy a szegletkő az északi oldalon lévő ajtó küszöbjétől jobbra negyven centiméter távolságban fog feküdni.- Szokásban levén, hogy a templomok alapköveibe emlékiratok helyeztetnek el, indítványozza lelkész, hogy a gesztelyi ev.ref. újtemplom elhelyezendő szegletkövében az általa megszövegezett és Bodlay József segédjegyző által pergamen papírra szépen leírt következő emlékirat tétessék be:

"Dicsősség a magasságos menyenyekben az Istennek!
és a földön békesség és az emberekhez jóakarát!"

Lukács II. rész 14 vers.

Ezt a templomot a gesztelyi evagélium szerint reformált egyházközség az egy igaz Isten imádásának helyéül a hívek közadományából építtette a Krisztus születésének ezerkilencszázadik esztendejében. Építése az alapárkok kiásási munkálatával május hó huszonnyolczadik napján vette kezdetét. Első köve - amely mellé semmiféle emlék és okirat nem helyeztetett,- a torony délkeleti oldalán június hó második napján tétetett le. Az egyszerűen lebunkózott harmincz centiméter vastagságú kőlerakás felé hetven centiméter betonrétegezésemeltetett.

Ez a szegletkő ünnepélyes istentisztelet közben június hó tizenkettedik napján délelőtt tizenkét órakor tétetett le.

A gesztelyi evangélikus református egyházközség egyházhatvanhat tiszta református; négy ágostai evangélikus, tizenegy római katolikus és egy görög katolikussal vegyes - összesen egyszáznyolczvankét családban: nyolczszázhárom lélekből állott a templom építés esztendejében, a kik magyarok.

A családok nevei:

Almásy, Antalfi, Balla, Balogh, szentmártonkátai és vattai Batt, Bandzsók, Bertók, Bodnár, Csizy, Csóka, Czinke, Csorba, Dargai, Dékány, Dobrosi, Erdős, Fekete, Galló, Görgei, Gyöngyösi, Hajdu, Harmaczi, Huszár, Ináncsi, Juhász, Kassai, Katlan, Katona, Kántor, Klenyár, Kóczán, Kónya, Kovács, Kis, Kőrösi, Lajhó, Lenkey, Magi, Magyar, Márkus, Máté, Megyeri, Megyesi, Mike, Minden, Molnár, Nagy, Négyesy, Olajos, Onda, Orbán, Orosz, Pankucsi, Pap, Pálóczy, Petrus, Román, Rontó, Sarlai, Simon, Szarka, Szigeti, Szolnok, Szögedi, Szűcs, Tóth, Turóczy, Walkó, Varga, Váradi, Veres, Vékey, Zavari, Zsoldos.-

Lelkésze a gyülekezetnek: Olajos Pál, főgondnoka: Kóczán Miklós (: bizáky Puky István unokája:) énekvezére és tanítója: Csizy Gedeon; gondnoka: Négyesy Pál (:Szeghő István 1824. évi gondnok unokája:) Egyháztanácsosai: Vékey Bertalan, Juhász János, Szarka Sámuel, Márkus István,

Márkus János, Dobrosi Lajos, Fekete István, Nagy István, Veres Lajos, Vékey Károly, Balla András, Kőrösi Pál; egyházi: ifj. Balla Mihály és ifj. Kőrösi Sándor, harangozó: Balla János.-

Gesztely, mint polgári község hajdan két községből, alsó és felső Gesztelyből állott.- Ezer négyszázig Drugeth család birtoka volt, ezeröttszázhatvanban a Rákóczy családé lett. Ezer hatszázharminczötben megszerezte a hajdú városok kiváltságait. Ma nagyközség, az ezernyolczszázkilenczvenedik népszámlálás adatai szerint: ezeröttszázhetvenhét lakosa van; vallásukra nézve hétszázhetvenhét evangélikus református, harminczkilencz ágostai evangélikus, ötszázhatvahal római katolikus, hatvannyolcz görög katolikus, százhuszonkét izraelita. - Főjegyző: szentmártonkátai és vattai Batta István, segédjegyző: Bodolay József, főbíró: Sarlay István.-

E templom helyén az ezernyolczszázhuszonnegyedik évben épült templom állott, - mely szájhagyomány szerint is - voltaképen a nyugati köralakú hátrész - a régi huszita templom megnagyobbítása volt. Ezernyolczszázhuszonnegyben tétetett le a torony alapja is s építették fel falai a templom falainak magasságáig, de felépítése az ezernyolczszázötvenkettődik évben fejeztetett be.

A régi templomban, - melynek belső hosszúsága tizenhét méter, belső szélessége kilencz méter volt, - az utolsó istentisztelet az ezerkilenczszázadik év április havának huszonkettődik napján délután tartatott meg; falai csak a földszineig bontattak le; az alapja bennt hagyatott a földben s rajta nyugosznak az északi és déli oldalon a karzatokat és mennyezetet tartó oszlopok. A nyugati oldali körfal pedig a szószék megettéi karzat tartására hagyatott meg részben.

A huszita templom alapjában esetleg elhelyezett emlékirat, valamint az ezernyolczszázhuszonnegyedik évben megnagyobbított templomnak ugyanazon és május havának tizennyolczadik napján elhelyezett alapköve érintetlen maradt, a beletett következő emlékirattal:

"Ezen templom nagyobbitásának fundamentumköve midőn 1824^{ik} esztendőben május 18-án letétetett. Ez időben Gesztelybe a' Feformátus Keresztények részéről birtokos földesurak voltak Tekintetes Bizáki Puky István úr, Tekintetes Bábay Gedeon úr. és Batta Bálint úr!

Akkori prédikátor volt Ábrahám István
fő curátor Tetts Bizáki Puky István úr!

V. Curátor Bs. Szeghó István.

Consistorialis személyek: Ns. Kántor Ferncz, Balla János, Nagy András, Ns. Sólyom Pál, Csorba János, Dobrosi András, Dargai István, Kőrösi András, Szűcs Márton, Veres Mihály, Balogh István.-

Oskola Rector: Chyk Mihály

Egyházfiak: Csorba István, és Szigeti Mihály.-"

Az új templom falai a régi templom külső falától a kiszögeléseknél két méter távolságban, a körfalaknál a régi körfaltól százhatvan centiméter távolságban épülnek. A

torony melletti mindkét lépcsőház alapjából épült. A torony falai két méterrel magasbítottak és új sisakkal láttatnak el.

Az új templom és torony átalakítás tervét Katona György sárospataki nyugalmazott állami mérnök készítette és a templomot e terv alapján Tarczal János sárospataki építő mester építette.-

Az építkezés ellenőrzője Tóth Lajos sajó-hídvégi lelkész, egyházmegyei tanácsbíró.- A templomépítés költsége és a torony átalakítás az egyházközség tagjai által ingyen teljesített fuvarokon és mintegy kétezeröttszáz korona értékű kő és téglanyagon felül húszezer korona.-

Midőn e templom alapárkát ásták a munkások egy-egy helyen öt-hat egymáson fekvő arczczal felfelé és lefelé fektetett sőt guggoló helyzetben porladó, néhol minden kegyelet nélkül egymásrahányt emberi-csontvázakat találtak. Ez a körülmény azt látszik bizonyítani, hogy e templom temetőben, talán a tatárjárás idejében vagy a hitüldözés napjaiban szomorú véget ért emberek sírhalmi felett épült.

A gesztelyi evangélikus református egyházközség - mely az ezerhétszázkilencvenkilencedik évig a borsodi egyházmegyékre történt beosztása idején soroztatott az alsó zempléni egyházmegyébe, a reformáció tanainak Magyarországra való bejövetele után elég korán és minden nagyobb nehézség nélkül megalakulhatott és mivel temploma huszita templom volt, hihetőleg az itteni huszita egyház alakult át - nevet cserélve - a Kálvin tanait követő evangéliumi egyházzá.-

Hogy a gesztelyi evangélikus református egyházközség egyike nemcsak a vidéken, hanem az egész magyar hazában a legrégebbi rendezett egyházközségeknek, bizonyítja az, hogy már az ezeröttszázkilencvenhatodik évben, midőn Tholnai Vincze borsodi esperes, sajószentpéteri pap, Péntek György szikszói és Ungvári András miskolczi papok meglátogatták az egyházközséget, akkor már a gesztelyi lelkésznek rendesen kiállított s másolatban ma is meglevő - díjlevele volt; s ezeröttszáz kilencvenhettől tudatosan minden lelkészeinek - ezerhétszáztizenhéttől minden tanítójának a neve.- Emlékezetül ide jegyezzük a lelkészek és tanítók neveit.

Lelkészek:	(Későbbi bejegyzések, más írással)
1596-től 1630-ig - Miskolczi Osvald	Kun Zoltán 1908. szept.1-1953.márc.14-ig
1639-től 1664-ig - Miskolczi Mátyás	Kolláth József 1953.márc.14-1955.szept.5.
1665-től 1698-ig - Margitai János	Major Zoltán h.lelkész 1955.szept.5-1955.dec.4-ig
1699-től 1731-ig - Satzai István	Kiss Barna
1732-től 1739-ig - Mádi János	1955.dec.4-1969.aug.1.
1739-től 1741-ig - Gödöllei István	Végh Ernő 1969.szept.1.
1742-től 1747-ig - Szentpéteri György	

1747-től	1749-ig	- Balog János	
1750 "	1754-ig	- Erdélyi János	
1755 "	1776-ig	- Szikszai Mihály	
1777 "	1787-ig	- Pap Márton	
1782 "	1786-ig	- Szoboszlai Péter	
1786 "	1790-ig	- Márton Gedeon	
1790 "	1792-ig	- Bujdosó János	
1792 "	1798-ig	- Zilahi Cs.Sámuel	
1798 "	1799-ig	- Zilahi Cs.Sámuel, előbbi fia	
1799 "	1802-ig	- Ónodi Szabó József	
1802 "	1808-ig	- Sós Gábor	
1808 "	1823-ig	- Lovas Pál	
1823 "	1826-ig	- Ábrahám István	
1826 "	1829-ig	- Nánási István	
1829 "	1850-ig	- Prágai István	
1850 "	1892-ig	- Olajos Pál	- 1847-től 1850.február 24-ig ugyanott segédlelkész
1892 "	1893-ig	- Mauritz Árpád	helytöltő:)
1893	február 10-től	ápril 30-ig	Szabó Károly (:helytöltő)
1893-től	május 1-től	Olajos Pál	a fentebb írt Olajos Pálnak fia az egyháznak 1884-1888-ig segédlelkésze 1908 szept 1-ig. 1908 szept 1-től Kun Zoltán.

Tanítók:

A legrégebb emlékezet Tivadari Istvánról szól.

1717-től	1726-ig	Keresztúri János
1726 "	1731 "	Szentgyörgyi Sámuel
1731 "	1738 "	Szikszai Mihály
1738 "	1747 "	Komáromi Mihály
1747 "	1750 "	Egerszegi Ferencz
1750 "	1756 "	Ónodi György
1756 "	1759 "	Panyiti Mihály
1759 "	1764 "	Dezső Mihály
1764 "	1780 "	Munkácsi István
1780 "	1783 "	Molnár István
1783 "	1789 "	Ethei István
1789 "	1795 "	Csontos János
1795 "	1796 "	Vincze János
1796 "	1799 "	Ferenczi András
1799 "	1803 "	Sárkány István
1803 "	1808 "	Mészáros Ferencz
1808 "	1812 "	Kapitány Dániel
1812 "	1814 "	Kovács Sámuel
1814 "	1818 "	Major György
1818 "	1820 "	Tóth István
1820 "	1822 "	Migléczy József
1822 "	1825 "	Ns.Chyk Mihály
1825 "	1829 "	Csiki István
1829 "	1835 "	Csendes János
1835 "	1842 "	Sélley András
1842 "	1846 "	Molnár András
1847 "	1850 "	Rigó József

1850-től 1854-ig Szikszay Benjámín
 1854 " 1885 " Pálóczy József (:1848 évben honvéd főhad-
 nagy:)
 1885 " 1890 " Görömbey Gábor
 1890 " 1893 " nov.18-ig Hugay Bertalan
 1893 " nov.18-től Csízy Gedeon Gábor jelenlegi tanító.
 Segédtanító:
 1879-1880-ig Ronga Károly.
 1880-tól 1882-ig Dusicza Márton.
 1882-től 1884-ig Varga József
 1884-től 1885-ig Oláh Mihály.

Ezen emlékiratban bejegyzett s a gesztelyi evangélikus református egyházközségre vonatkozó történeti adatokat a legjobb tudomásunk szerint kívántuk feljegyezni s az utódoknak átadni. Elhelyeztük ezt az emlékiratot e szegletköbe - mely a régi templomnak küszöbe volt, - az utókor számára oly célból, hogy a benne foglalt történelmi adatok, ha majd e templom elromol, azok előtt, kik ennek köveit majdan szétszedik, tanúságot tegyenek rólunk, kik ezt a templomot az egy igaz Isten imádásának helyéül, iránta való gyermeki hálánk s szeretetünk és benne való rendíthetetlen bizodalunk jeléül emeltük. Elhelyeztük ez emlékiratot e szegletköbe azért is, hogyha valami szerencsétlenség következtében jegyzőkönyveink, anyakönyveink - melyek közül a születési - keresztelési anyakönyv a legrégebb s az ezerhétszázharminczkettedik évben nyitottat, - és más egyéb irataink megsemmisülnének is, ez az ide helyezett emlékirat talán biztosabban megmarad.

Mindezek utánna Örök Isten! a Te kegyelmedbe megváltó Úr Jézus Krisztus a Te szerelmedbe áldott Szentlélek Úr Isten a Te őrizetedre bízunk ezt a templomot, minden alkotó részét még a legkisebb porszemét is. Öröködj felette jó Atyánk, Kegyelmes Istenünk, Szent fiadért a Jézus Krisztusért kérünk.

Örök Isten! Menynek és földnek hatalmas ura! a ki voltál minden időben, a ki vagy és a ki leszen, ha ég és föld összeomolnak is, áldassék és dicsőíttessék a Te szent neved a földön és a menyben, mind örökkön örökké Amen.

Kelt Gesztelyben 1900 évi Junius hó 12^{ik} napján.

Olajos Pál gesztelyi ev. ref.lelkész Csízy Gedeon tanító	Tóth Lajos sajó hídvégi lelkész az alsó zempléni egyházmege tanácsbírája	Kóczán Miklós főgondnok Négyesy Pál gondnok
Mihályi János Négyesy János Veres Károly Turóczy István Bodolay József ifj.Balla Mihály Kőrösi Sándor	Kóczán Miklósné Darvas Róza Kóczán Lila Kóczán Márta Olajos Pálné Csízy Gedeonné szül: Farkas Ilona Magi Mihály egyházfiak	Juhász János Szarka Sámuel Márkus István Márkus János Dobrosi Lajos Fekete István Nagy István Veres Lajos

Magi Mihályné Vékey Károly
 Dr Borsodi Miksa Balla András
 Borsodi Margit egyháztanácsosok"

Egyháztanács mély meghatással hallgatta az emlékiratot, azt teljes szövegezésében elfogadta, aláírta.- Aláírták a gyülekezet tagjai közül is többen s néhány más felekezeti és nagytiszteletű Tóth Lajos egyházmegyei papi tanácsbíró.- Majd ezután az emlékirat összegöngyöltetvén, egy hengeralakú üvegbe záratott egy darab egy koronás, egy darab tíz, egy darab húsz, egy darab két egy egy darab egy filléres forgalomban levő pénzekkel. Végül a hengerüveg ledugaszoltatván az egykori pecsétnyomójával lepecsételtetett. E közben megszólalt az 1862^{ik} évben öntetett nagy harang.- Hangjára összesereglett a község apraja és nagyja felekezeti különbség nélkül a templom alapárka körül- Mikor a 3^{ik} harangszó is elnémult - beharangozás után kivonúlt a lelkészlelkéből az egyháztanács is, élén szeretett főgondnoka és a lelkész bokáig érő fekete atilla papi ruhába öltözve vállán fekete selyem paláستtal.- És ekkor megzendült a Csízy Gedeon énekvezértanító által vezetett gyülekezet ajakán segélykérő énekül "Jövel Szentlélek Úr Isten!" kezdetű énekünk; majd alkalmi ének után Olajos Pál lelkész alkalmi beszéde és imája után Tarczal János építőmester elhelyezte a szegeltövet, melyre - Olajos Pál lelkész felavató megáldó imája után - az első ütést az alsózempléni ev.ref.egyházmegye nevében Tóth Lajos papi tanácsbíró tette. A második ütést a gyülekezet nevében: Olajos Pál lelkész, a 3^{ik} ütést az egyháztanács nevében: Négyesy Pál gondnok tette.- Az alapkö elhelyezése után Tóth Lajos mondott szép áldást. Gyülekezeti éneklés zárta be az alapköletétel szép és megható ünnepejét, melynek elhangzása után egy édes emlékekkel meggazdagodva oszlott szét a gyülekezet.-

Az előbbieken a presbitériumi jegyzőkönyvből közölt s Csorba János által pontosan lemásolt szöveg a helytörténeti kutatás számára igen fontos adatokat tartalmaz.

MEGHIVÓ

A GESZTELYI EV. REF. EGYHÁZKÖZSÉG
TEMLOMA S ORGONÁJA FELAVATÁSÁNAK

1901. SZEPTEMBER HÓ 8-ÁN TARTANDÓ

ÖRÖM- ÉS HÁLAADÓ-ÜNNEPÉRE

OLAJOS PÁL
ev. ref. lelkész.

CSIZY GEDEON
presbiteri jegyző.

KÓCZÁN MIKLÓS
főgondnok.

FEKETE ISTVÁN
VERES LAJOS
VÉKEY KÁROLY
BALLA ANDRÁS

KÖROSI PÁL
JUHÁSZ SÁNDOR
NÉGYESY PÁL, gondnok
JUHÁSZ JÁNOS
egyháztanácsosok.

SZARKA SÁMUEL
MÁRKUS ISTVÁN
DOBROSI LAJOS
MÁRKUS JÁNOS

Az ünnepély kezdete délelőtt 9 és fél órákor.

TÁRSAS-EBÉD DÉLUTÁN 2 ÓRAKOR.

Egy teríték ... kor. — A társas-ebéden résztvenni szándékozók legyenek szívesek magukat szeptember 1-ig Csiizy Gedeon presb. jegyzőnél előjegyeztetni.

DÉLUTÁNI ISTENITISZTELET UTÁN TÁNCZMULATSÁG.

A vendégek elszállásolásáról az egyháztanács intézkedik.

Szeptember hó 7-ik napján a hernád-németi vasuti állomásnál az Újhely és Miskolcz felől d. u. 2¹ órai személyvonattal és szept. 8-án a tiszai-túci állomásnál a d. e. 9 órai gyorsvonattal érkező vendégeket kocsik várják.

AZ ÜNNEPI ISTENITISZTELET SORRENDJE:

1. A LXXXIV. Zsoltár 1. és 5. versét templomnyitás előtt éneklí a gyülekezet.
2. Főtiszt. és méltóságos Kun Bertalan püspök úr a templom kulcsát az egyházközség gondnokától átveszi és a templomot megnyitja.
3. A 74-ik dicséret 1—3. verseit orgonakiséret mellett éneklí a gyülekezet.
4. A 37-ik dicséretet, mint fennálló éneket, éneklí a gyülekezet.
5. Karének. »Áldások Istene! Előadja a gesztelyi ev. ref. egyházi énekkar.
6. Templom- és orgona-felavató ima. Végzi főtiszt. és mélt. Kun Bertalan püspök úr.
7. Karének. Előadja a sárospataki főiskolai énekkar.
8. Ünnepi szónoklat, úri ima és zár. ima. Tartja Zitás István taktaszadi lelkész.
9. Karének. Előadja a sárospataki főiskolai énekkar.
10. Úrvacsoravétel. A szertartási beszédet mondja Pálóczy József mádi lelkész s kiszolgáltatta Tóth Ferencz berzéki lelkész segédletével.
11. Házassági megáldás.
12. Keresztelés. Végzi ifju Keresztury József nagy-géresi lelkész.
13. A templomépítés története. Felolvassa Olajos Pál gesztelyi lelkész.
14. Püspöki megáldás.
15. Gyülekezeti záróének.

A templomon kívül maradt gyülekezet előtt Burtha Gyula s.-kesznyéni s.-lelkész tart ünnepi szónoklatot.

Régészeti szempontból jelentős a régi templomra s az alatta talált sírokra vonatkozó feljegyzés. Jóformán csak egyetlen vonatkozásban szorul helyesbítésre a szöveg: a gesztelyi templom semmiképpen sem volt "huszita" építmény. A néphagyomány a XV. században Zemplén, Gömör, Borsod meg Abaúj északi részén egyes várakat kezükben tartó - s néhány új erősséget is emelő - cseh zsoldosok emlékét kapcsolta össze a régi, középkori templomokkal. E zsoldosoknak egy része feltehetően valóban huszita volt, de időtálló anyagból aligha emeltek ezeken a tájakon templomot, - legalábbis eddig semmi nem bizonyítja ezt. A XVIII-XIX. századi népi emlékezetben a régi - román, ill. gótikus stílusú - templomok s egyes házak (Gönc) huszita építményként jelentek meg.

Figyelemreméltó az, hogy a gesztelyiek megőrizték a hajdúvárosi kiváltságolás emlékét is. 1608-ban Homonnai Drugeth Bálint főkapitány a gyalogos hajdúk egy részét telepítette Gesztelyben le. 1635-ben kelt kiváltságlevélről nincs tudomásunk. Ezt és a hajdúmúlt más vonatkozását a további kutatásnak kell még tisztáznia.

A közölt szövegből világosan kiderül, hogy a történeti összeállításához az adatokat a gesztelyi református egyházközség irattárában akkoriban meglévő dokumentumokból merítették. Más forrás nem is igen állhatott rendelkezésre, ha csak Szirmay Antal latin nyelvű zempléni történeti-topográfiai műveit nem számítjuk. Hiszen Borovszky Samu szerkesztésében a Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r.t. város c. kötet a Magyarország vármegyéi és városai sorozatban csak 1905-ben látott napvilágot. Ez a községeket bemutató részben viszonylag részletesen ismerteti Gesztely múltját és századforduló körüli állapotát (47.old.)

Nem tekintem célomnak, hogy jelen írásban Gesztely történetével kapcsolatos különféle feldolgozások kritikáját adjam, hanem a paraszti történelemszemlélet és írásbeliség (műveltség) néhány vonatkozására szeretnék kitérni, elsősorban Csorba János feljegyzéseivel összefüggésben.

Mindenekelőtt szükségesnek tartom annak kiemelését, hogy a mai napig nem jelent meg sokszorosításban olyan feldolgozás, amely Gesztely község történetét ismertette volna meg a széles olvasóközönsséggel.

Az alapkőben elhelyezett okiratot csak a presbitérium, ill. az egyháztanács tagjai ismerték, s másolata a jegyzőkönyvben nem volt hozzáférhető szélesebb olvasóközönsség számára. S hadd tegyem hozzá mindehhez azt is, hogy a századfordulón - dacára annak, hogy már évszázadok óta működött elemi iskola Gesztelyben - az írni-olvasni tudó parasztemberek száma viszonylag csekély volt. A többség írástudatlannak számított. Éppen ezért számít az különösképpen figyelemreméltónak, hogy egy szegényparaszt tollat vett a kezébe, s napi megélhetési gondjai közepette szánt arra időt, hogy kimásolja a maga és családja számára a község és az egyház (ez az akkori parasztember tudatában lényegében egyet jelentett) múltjára vonatkozó szöveget.

A Csorba-család évszázadok óta Gesztely törzsökös parasztcsaládjai közé számított. Pontosabban két azonos nevű család is élt (és él ma is) a községben, amelyek - a maiak emlékezete szerint - csak névrokonok. A két családnak volt megkülönböztető jelzője is: "szegény", illetve "gazdag". Csorba János a "szegény" Csorba-család leszármazottjaként látta meg Gesztelyben, 1872-ben a napvilágot.

Felnőtté válva önálló életét mint gazdasági cseléd (uradalmi kerülő) kezdte. Molnár Zsófia, akit feleségül vett, hasonlóan nincstelennek számított. Bár cselédként biztos kenyere volt, munkáját megbecsülték, mégsem akart a más szolgája lenni. Szeretett volna pályára lenni a vasútnál. Ehhez először pályamunkásként kellett elhelyezkedni. Elment a képviselőhöz segítséget, ajánlást kérni, de az nem segített rajta. Már két gyermekük volt (János 1899-ben, Teréz 1902-ben született), amikor - sokak példájára - kivándorolt Amerikába, hogy az ott szerzett pénzt befektetve megkezdhesse az önálló életet.

Az amerikai munka jól jövedelmezett, hiszen - mint ott-

hon gyakran mondogatta - megfizették, szerették a dolgos magyar munkásembert. Csorba János útjának eredményén felbuzdulva öccse, Lajos is kivándorolt és hasonló sikerrel járt, mint bátyja. Hazaküldött pénzét az idősebb testvér jól fektette be (földet vásárolt rajta), megalapozva így a másik család szerény gazdaságát. Az első amerikai út révén szerzett jövedelem lehetővé tette, hogy házát bádogtetőssé alakítsa (utóbbi akkoriban különlegességnek számított, hiszen a házak többsége nád ill. zsúpfedeles volt.) A második utat követően kutat ásátott az udvaron; akkoriban az egész utcában két kút volt, s közkútra (kerekes kútra jártak az emberek.)

A három hold földecskéhez évente további három holdnyit bérelt. A szántás-vetéshez az igaerőt két tehene jelentette. Ezeket úgy betanította, hogy vezetni sem kellett, csak szóval irányította. A tehenek ismerték az utat a ház és a földek között, maguktól is odataláltak. De ügyelni kellett rájuk, mert legszívesebben mindig a házhoz közelebb eső földhöz vezető útra fordultak, akár oda akart menni a gazda, akár nem. Később, a lassan gyarapodó gazdaságban a tehenek mellé egy-két kisborjú is került. Általában két malacot tartottak. De a sertésvészek és egyéb betegségek miatt örülhettek, hogy egy megmaradt belőlük és karácsony előtt levághatták.

Gondos gazda volt, mindent elkövetett, hogy kicsiny birtokából megtermelje azt, ami a család eltartásához kellett. Gondosan megtervezte mindig előre, mit vessen, minek van a legjobb ára. Jó megfigyelőképessége volt, kitapasztalta az időjárást is. Reggelente szétnézve nagy biztonsággal megtudta mondani, milyen lesz aznap az idő. Attól függően, honnan fúj a szél, honnan jött a borulat, úgy végezte a napi munkát. Az időjárási ismereteknek különösen aratáskor volt nagy jelentősége, mert egy hirtelen eső nagy károkat okozott, ha a gazda nem volt elég előrelátó.

Vállalt fuvarozást: a szerencsi cukorgyárba hordott cukorrépat. Az ott kapott melaszt az állatokkal etette föl.

Rendszeresen eljárt vásárokbá, természetesen a gesztelyi országos vásárba mindig, de ezen felül Miskolcra, Szerecsre, Szikszóra. Téltre a szent tehenesszekérrel Sajószentpéterről hozta. Termelt sárgadinnyét, amit hetente hordott be tehenszekérrel a miskolci piacra. Próbálkozott máktermeléssel is. Mivel a gazdaság keveset jövedelmezett, pénz híján mindent magának kellett csinálni a ház körül. Mindenhez értett, úgyszólván ezermester volt, amit kellett, megfabrikált. Ő építette a nyári konyhát, és a kemencét is ő rakta. Mindig gondosan ügyelt a helyes vetésforgóra s arra, hogy a mezei munkákat idejében végezze el.

Az első világháborúban a frontra került, a szállítókhoz (trénhez). Volt tisztiszolga is. Elöljárója megszerette, őrzővezetővé akarta kinevezni, de ő nem állt kötélnek. Egyszerű közkatonaként szerelt le. Közben megszületett - 1916-ban - Sámuel nevű gyermeke.

Csorba János négy elemet végzett. A világ dolgai iránt érdeklődő parasztember számára nem jutott más olvasnivaló, mint a biblia, a zsoltároskönyv meg a kalendárium, amit évente megvett s gondosan kiolvasott. Ennyiből állt a családi könyvtár, amelyből egy énekes-imádságos könyv maradt, amelyet - a bejegyzés tanúsága szerint - 1906-ban vásárolt Csorba Jánosné. Újságot nem olvastak, drága volt az a parasztembernek, s aki mégis vett, azt e feltűnő "fényűzésért" pazarlónak tartották.

Csorba Jánosnak a háborúból, a frontról vagy Amerikából írott levelei nem maradtak fenn. Akkoriban az effélék nem jelentettek értéket, nemigen őrizték meg. A levélpapírt, a kalendáriumot, ha nem volt már rá szükség, felhasználták a háztartásban.

A parasztember vagy parasztasszony békeidőben nemigen írt levelet, hacsak kérvényt nem. A rokonok sem leveleztek, sajnálták rá a pénzt. Egyszer-kétszer egy évben felültek a szekérre és meglátogatták egymást, s akkor jól kibeszélték magukat. A rokonság egy tömbben lakott, akkor még nem szóródott széjjel az országban. Jórészt Gesztelyben, Hernád-

kakban, Hernádnémetiben laktak, a legmesszebb élők Takta-
szadán.

Csorba János gyermekei közül Teréz Lövei László hernád-
németi cipésmesterhez ment feleségül.

János, aki hat elemit végzett, nem tanulhatott tovább,
hiába számított jóeszű gyermeknek. Villamoskalauz, majd vil-
lamosvezető-kalauz lett Miskolcon. Szerették a faluban,
tisztelték, megbecsülték szegénysége ellenére is. Évekig
nagyvőfély volt a lakodalmakban, ami nem kis megtisztelte-
tésnek számított! Jó hangja volt, így rendszeresen szerepelt
a református énekkarban is. Szolídan, szerényen élt, fize-
tését mindig hazaadta. Munkáját megbecsülték. Ellenőrré a-
karták kinevezni, amikor egy különös hideg télen átfázott,
megbetegedett, s a csontszú 33 évesen a sírba vitte.

A harmadik gyermek, Sámuel - az édesapám - testvérei-
hez képest szerencsésebb csillagzat alatt született. Mire
iskolába került, testvérei közül bátyja már keresőnek szá-
mított, nővére saját háztartásban élt, mivel férjhez ment.
Dacára azonban az amerikai utak "nyereségének" és a jó gaz-
dálkodásnak, a család még így is csak a legnagyobb nehéz-
ségek árán tudta Miskolcra, a református reálgimnáziumba
küldeni továbbtanulni fiukat, akinek tehetségét váltig
hangoztatta a szülők előtt a gesztelyi tanító, Kocsár Ist-
ván. Megannyi nélkülözés után végül sikerült a debreceni
Tisza István Tudományegyetem jogi karának elvégzése is. A
háború az induló bírósági pályát megszakította ugyan, u-
tána azonban töretlenül emelkedett a pályáiv, egészen a
legfelső bírósági tanácsvezető bírói rangig.

Csorba János a legkisebb fiú pályájának csak az indulá-
sát érthette meg. A földosztáskor még örülhetett a kapott
három hold földnek, de gyümölcsét csak egyszer élvezhette.
1946 őszén meghalt. 1953-ban felesége is követte. Közös
sírban nyugszanak a gesztelyi temető dombján első fiúkkal,
Jánossal együtt. A temetődombon, ahonnan messze vidékre el
lehet látni. El a Hernád hídjáig, a régi telekig, ahol ú-
jonnan épített házában él öccsének, Lajosnak a fia: Csorba

Sándor.

A régi megsárgult füzet lapjait forgatva így bomlik ki a falu, s egy parasztcsalád több generációjának története, pontosabban a család történetének csak néhány mozaikkockája. Az őseimre való emlékezés tiszteletével teszem le a tollat.

BIRTOKLEVÉL

AMELY AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYNAK
A NAGYBIRTOKRENDSZER MEGSZÜNTETÉSÉRŐL
ÉS A FÖLDMÍVES NÉP FÖLDHŐZJUTTATÁSÁRÓL
SZÓLÓ 600/1945. M. E. SZÁMÚ, DEBRECENBEN,
1945 MÁRCIUS 15-ÉN KELT RENDELETE ALAPJÁN
ÁLLÍTTATOTT KI.

..... község Földigénylő Bizottsága
..... községben dűlőben
..... kiosztási szám alatt felvett

kat. hold négyszögöl kiterjedésű föld ingatlant

..... lakos birtokába adja.

Jelen birtoklevél ünnepélyesen tanúsítja a birtokszerző azon jegét,
hogy a nemzet által adott ingatlant háborítatlanul birtokolja.

Köteles azon a maga és az egész nemzet felemelkedését szolgáló
módon gazdálkodni és a rendeletekben előírt feltételeket betartani.

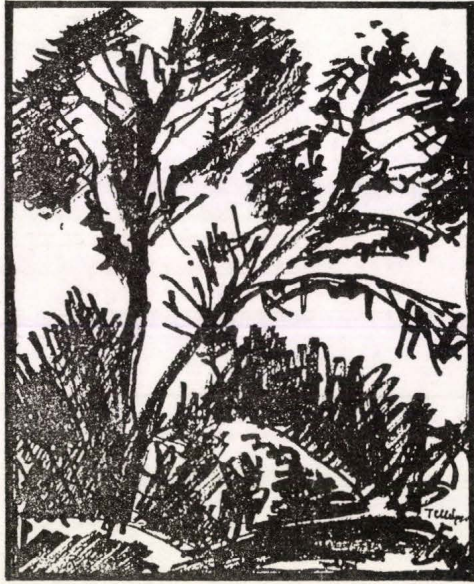
A birtoklevél a juttatott ingatlan tkvi tulajdonjogának megszerzésére is szolgál.

Kelt 1945 hó

.....
földművelésügyi miniszter

.....
Községi Földigénylő Bizottság elnöke.

PATAK ÉS ÖRÖKSÉGE

"Szeretem az oly tettet, mely lángba hozhatja a lelkeket, s ami nemesíti azt."

(Kazinczy Ferenc)

Dunai József :

A sárospataki ferences rendről

1.

Európa nyugati régiójának fejlődésében a XIII. század mélyreható változásokat idézett elő. E változás gazdasági, politikai és vallási téren egyaránt jelentkezett. Formálódott a modern gazdasági struktúra: a naturalista gazdálkodási módot egyre inkább az árutermelés és pénzgazdálkodás váltja fel, nagy lendületet vesz az ipar és kereskedelem fejlődése. A társadalomban új osztályok, rétegek jelentkeznek, akik egyelőre még a periférián helyezkednek el, de idő kérdése csak, hogy a hatalom újbóli, igazságosabb elosztását követeljék. Egyrésztől vagyongyarapítás, másrészt a jobbgység és a kialakuló városi szegénység fokozott kiszorolása következik be. Az egyház sem tudja kivonni magát e mélyreható változások alól. A vándorprédikátorok kiáltó ellentétet tárnak fel az apostolok szerény egyszerűsége és a dúsgazdag utódaik között. Előtérbe kerül az apostolok szegény életére való hivatkozás, a példájukat követni akarók tábora egyre bővül.

A szegénység nevében kibontott támadás zászlaját elsőként Bresciai Arnold tűzte ki, a lyoni Valdo Péter pedig vagyonát osztotta szét a város szegényei között. A hivatalos egyházzal legélesebben szembe forduló irányzat a Dél-Franciaországban terebélyesedő kathar mozgalom.¹ A gazdasági és társadalmi változásokat sürgető háttérből emelkedik ki Assisi szent Ferenc alakja. Önmegtágadást, apostoli egyszerűséget hirdet Ő is, mint Bresciai Arnold vagy Valdo Péter, mégis más a föllépése és hatása, mint az előzőeké. Az eddigi szerzetesrendek csak az egyéni szegénységet ismerték, a közös tulajdont nemcsak megtűrték, egyenesen fel-

tételezték azt. Szent Ferenc jól látta a közös tulajdon veszélyeit, ezért annak semmiféle formáját nem ismerte el: teljes szegénységet hirdetett. A köréje sereglő hívei nem tapadtak szorosán egy helyhez, hol itt, hol ott tűntek fel. A néphez saját, hétköznapi nyelven szóltak.

Szent Ferenc a pápától 1210-ben kapta meg az engedélyt a rend alapítására. Férfiak, nők, egyedülállók és házások egyaránt követték tanításait, így 3 rendet szervezett meg. Egyet-egyét a világi élettől visszavonuló férfiaknak és nőknek (Klarisszák), egyet pedig a világi élők számára (beginák.) Rendjének mind a három változata meghonosodott hazánkban és Sárospatakon is. A következőkben csak az első rend történetét kívánom követni.

2.

A rend tagjai között már az alapító életében található magyar szerzetes. Az 1217-ben Németországba induló miszionáriusok között egy Magyar Ábrahám nevű ferences barát-ról van ismeretünk.² Hazánkba az első térítő csapat 1229-ben érkezett Németországból Carpini János német provinciális támogatásával.³

A rend gyors elterjedésére jellemző, hogy 1232-ben már külön magyar provinciáról van szó. A század második felében pedig 50-nél többre emelkedett a rend magyarországi kolostorainak száma.⁴ Egymás után alakulnak a soproni, a sárospataki, az esztergomi, a besztercei, nyitrai rendházak.⁵

Magyarország ebben az időben több nyelvű ország volt. Városait nagy részben németek, franciák és olaszok lakták. A ferencesek különösen a városok szegény népét keresték fel, s mi sem természetesebb, hogy a frank, olasz lakosok szívesen fogadták a saját nyelvükön beszélő barátokat. A rend főképpen ott tudott gyökeret verni, ahol a latininek nevezett (frank-olasz) telepések laktak.⁶

A ferencesek sárospataki megtelepedéséről nincs pontos dátumunk ugyan, de az eddig rendelkezésünkre álló adatokból lehet következtetni arra, hogy a kolostor alapításának

ideje nagyjából egybeesik az első magyarországi kolostorok alapításával. Thuróczy László és Szentiványi Márton jezsuita szerzetesek azt írják, hogy az egri ferences őrséget ahová a pataki őrség is tartozott, 1210 és 1225 között alapították.⁷ Ezt az állítást a rend engedélyezésének időpontja, illetve a magyarországi rendtartomány fentebb említett 1232-es alapítása miatt nehezen lehet elfogadni.

A rend szervezetének kiépítése - amely a rendek eddigi formájától jelentősen eltért -, a missziók küldése idegen országokba, jelentős időt vett igénybe. Az sem bizonyos, hogy már az első misszió az idegen országban gyökeret tudott verni. Arról sincs elfogadható adatunk, hogy az egri őrségbe már ekkor beletartozott-e a sárospataki kolostor. A rend Sárospatakra történő betelepődését legkésőbb IV. Béla király korára vezethetjük vissza. A király testvére, Erzsébet, a thüringiai fejedelem felesége, az ott már virágzó ferences rend nagy pártfogója volt. Itt nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy ő volt az 1229-es Németországból Magyarországra induló misszió értelmi szerzője.

IV. Béla hamar megszerette Szent Ferenc fiait, kolostorokat építtetett számukra, végakarata pedig az volt, hogy az általa épített esztergomi kolostorban temessék el.⁸ Gyóntatója is ferences barát volt, de udvari papjai között is bőven akadtak. A tatárjárás szörnyű pusztításai nyomán falvak, városok néptelenedtek el. Sárospatak éppen a Lengyelországból Magyarországra vezető út mentén feküdt, így a tatárok pusztító hada szinte egyenesen zúdult a településre.⁹ Az újjáépítés során IV. Béla Patakra és környékére olasz telepeseket hozatott, olyanokat akik értettek a szőlőműveléshez.¹⁰ Cyprián, Sáros megye főispánja a király parancsára az olaszok határát Olasziban és Patakon ki is jelöltette 1252-ben.¹¹ Kézenfekvő, hogy a nép között tevékenykedő ferencesek Sárospatakon történő letelepítését ezzel az olasz betelepítéssel hozzuk kapcsolatba, és IV. Béla király művének tulajdonítjuk. A magyarországi ferencesek

egyházukat Szűz Mária tiszteletére szentelték fel. (Marianusok.) 1301-ben Hajno személyében új provinciális kerül a magyar rendtartomány élére.

A pataki kolostor jelentőségét mutatja, hogy a provinciális 1307-ben itt tartja a közgyűlést.¹² Ezen kívül még két alkalommal érte Sárospatakot az a megtiszteltetés, hogy a közgyűlésnek helyet adott: 1315-ben és 1471-ben. A sárospataki zárda guardiánjai közül a következőket ismerjük:¹³

- 1477 - Szakácsi Máté
- 1531 - Csázmai János
- 1533 - Csáti Demeter
- 1535 - Dobszai István
- 1537 - Dobszai István
- 1539 - Hahóti Albert
- 1542 - Nagyfalusi Albert
- 1544 - Dobrakutyai Bernát
- 1546 - Dobrakutyai Bernát

Ez a kevés adat is bizonyítja, hogy a ferences szerzetesek híres kolostora volt a sárospataki. Az 1316-os összeírás szerint a marianus rendtartomány 8 órségbe osztva 43 kolostorból állt. A sárospataki kolostor az egri órség alá volt rendelve, amihez még a következő rendházak tartoztak: egri, sárospataki, lőcsei, szepesiglai, szatmári, váradi. A későbbi esztendőök a marianusok számára a küzdelem időszakát jelentették. Küzdeniük kellett a ferencrendűek szigorúbb irányzata (obszervans) ellen, akik Szent Ferenc tanait hívebben követték, fogadalmaikat inkább betartották, mint a javadalmazott kolostoraikban jólétben élő marianusok. Az obszervans irányzat főleg az ország déli részéről, (Boszniából) terjedt az ország belseje felé, és egyre több kolostort szerzett meg a marianusoktól. A szigorúbb rendet, akiket kámzsájukról cseri barátoknak is neveztek (cseri szlávul annyit jelent: szürke), a pápa is támogatta. Más felfogás szerint az elnevezés helységnévről történt; miszerint a Boszniából jött obszervánsoknak Gara Miklós nádor alapította az első kolostort Cseriben, amelyről cseri barátoknak nevezték őket.¹⁴ A magyarországi főurak egymás után adják át a marianus kolostorokat az obszervánsoknak.

Igen sok rendház kerül át kezükbe Hunyadi János és Széchy Dénes esztergomi érsek támogatásával. 1443-44-ben a marianusok elvesztik a budai, pesti, szegedi, marosvásárhelyi és esztergomi kolostoraikat. 1448-ban újabb 7 rendházat veszítenek.

A későbbiekben Mátyás király is pártfogolta a cseri barátokat. Ebben a küzdelemben a marianusok a sárospataki kolostorukat sem tudják megtartani. Patak ekkori urai Pálóczy László országbíró, Simon, a király főlovászmestere s János Ung megye főispánja súlyos váddal illetik a helybeli marianusokat. 1448-ban a három előkelő Pálóczy megjelent Garjavai János pápai követ és bíboros előtt.¹⁵ Elpanaszolták, hogy a régi, hajdanán nagy hírű pataki rendház már csak árnyéka önmagának.

A szerzetesek hanyag és rendetlen módon élnek, sokan csavarognak közülük. A követ úgy határozott, hogy a kolostort az obszervánsoknak 3 napon belül át kell adni. A végrehajtást az esztergomi érsekre bízta, aki a döntést 1448. június 25-én teljesítette.¹⁶ Az obszervánsok alatt a kolostori élet újra fellendült és virágzásnak indult. Oly nagy volt a fejlődés, hogy a pataki rendházzal egy egész őrséget neveztek el.¹⁷

1506-ban a magyarországi observánsok 10 őrsége között ott találjuk a patakit is, amelyben a következő helyeken levő konventek tartoztak: Sárospatak, Szántó, Cséke, Homonna, Sóvár, Okolicsna. Pataki örök voltak:¹⁸

- 1492 - Huszti András
- 1529 - Csázmai János
- 1531 - ifj.Patai Tamás
- 1533 - Csergyői István
- 1535 - Tövisi Imre
- 1537 - Ebreszi Mátyás
- 1539 - Csáti Demeter
- 1542 - Ebreszi Mátyás
- 1544 - Almánfalvi Demjén

1546-ban a protestantizmus terjedésével a sárospataki ferences őrség megszűnt. Perényi Péter, mikor Sátoraljaúj hely várás ostrom alá vette, katonáinak megengedte, hogy a

nem messzire lévő sárospataki kolostort kifosszák.¹⁹ 1546-ban már annyira veszélyes a pataki ferencesek helyzete, Perényi Péter és az erősen terjedő protestantizmus miatt, hogy a páterek el akarnak távozni. Az újonnan kinevezett guardián már csak az eltávozás lehetőségét egyengeti, mivel a marianusok rendtartományi káptalanja azt határozta, hogy az atyák, ha lehetséges, szépszerével hagyják el Sárospatakot.²⁰ Még ebben az évben a ferences atyák eltávoznak, rendházukat pedig átadják Perényi Péternek. Ezzel a ferencesek sárospataki működése megszűnt.

3.

A ferencesek mint közvetítők fontos szerepet töltek be az egyházi és a népi gondolkör összekapcsolásában. Középkori történelmünk kiemelkedő eseményeinek háttérében, (sokszor nem is háttérében), szinte mindig ott találjuk őket. A nagy tömegeket mozgató események agitátorai, prédikátorai, de az új eszmei, ideológiai áramlatok magyarázó, hirdetői is. Nem véletlen, hogy a XVI. századi reformáció élharcosai is közülük kerülnek ki. Néhány név szűkebb hazánkból (a teljesség igénye nélkül): Dévai Bíró Mátyás, a "magyar Luther", aki egyideig Boldogkő várában Tomori István udvari papja. Szkárosi Horváth András Tállyán a reformáció harcos prédikátora. Sztárai Mihály, a sárospataki ferences rendi szerzetes, aki később mint lelkész szervezi a reformációt, irodalmi munkássága pedig mérföldkő a magyar irodalomtörténetben: az első magyar nyelvű dráma megteremtője. Benczédi Székely István protestáns iskolamester Szikszón, Olaszliszván. Világkrónikája első kísérlet a világtörténet magyar nyelvű megírására. Kopácsi István reformátor és iskolaalapító Sárospatakon.

A ferences rend aposztatái (aposztata - korabali műszó, jelentése: kiközösített, hitehagyott, eretnekgyanus) voltak azok a kóbor szerzetesek, akik nem fogadták el a rendi kötöttségeket, és vándorolva, településről településre érve prédikáltak az új tanokat. A renden belüli eszmei repedések,

különösen a XV. század végén, a XVI. század elején mélyültek el. Az 1513. május 15-én (a parasztháború előtt egy évvel!) Visegrádon tartott káptalani értekezleten kemény határozatot hoznak: a javíthatatlannak ítélt "hamis barátokat" kizárták a rendből.²¹ Ezen aposztaták egyike volt a váradi kolostor renitens szerzetese, Lőrinc barát, a majdani parasztháború ideológusa. (Szkárosi Horváth András is váradi ferences volt!)

Bakócz Tamás esztergomi érsek, mint országos szervezettű szellemi erőre, az obszerváns ferencesekre bízta a kereszties had toborzását. A megbízatás egyáltalán nem kellett meglepetést, hiszen az emlékezetekbe mélyen bevésődött 1456 diadalmas emléke, amikor a keresztiesek toborzását ugyancsak a ferencesekre bízta Hunyadi János, akik Kapisztrán János pápai legátus személyében aktív, tettere kész vezetőt találtak. 1456 nyarán a seregen belül a népi radikális gondolatkör szembekerült az egyházi gondolatkörrel, július 23-án a kereszties hadban kijelentik, hogy a győzelem nem a magyarországi bárók műve volt, hanem a parasztoké. Az érlelődő zavargás szellemét úgy fojtják el, hogy Hunyadi és Kapisztrán gyorsan feloszlatták a kereszties hadat.

1514 áprilisa és májusa határozottan felidézte ezt a hangulatot. A toborzást engedélyező megbízólevelek átadása (április 25.), és a toborzást felfüggesztő (május 15.) rendelet közti időben, amint ezt a május 15-i határozatban olvashatjuk, szerte az országban "hamis és ellenséges prédikátorok" izgatták a népet, gyűléseiken a földesúri terhek, a királyi adók, egyáltalán a "felsőbbségnek való engedelmség megtagadására szólították fel", maguk az igazgatók pedig már korábban kiközösített szerzetes aposztaták voltak.²²

Valóban, a parasztháború fő centrumai ott bontakoztak ki, ahol az obszervánsok zárdái a legsűrűbben helyezkedtek el. Ezen megyék közül első helyen kell említeni Abaújt és Zemplént, valamint Békés, Bihar, Csanád, Bács megyéket. A

Dózsa parasztháborúban a szikszói és pataki rendház vidéki gócpontot jelentett. Május végén Patakon táborozott egy kereszties sereg. E sereg tevékenysége sugárzott ki Kassa, Szalánc és Somoskő irányába.²³ 1514 tavaszán és nyarán a ferencesek mindkét oldalon tevékenykedtek. Dézsi Balázs helytartóra várt volna a lázadásba átfordult kereszties hadjárat feloszlatása. (Lásd: 1456 július vége.) Tudjuk, hogy a hömpölygő áradatot megállítani már nem lehetett, de a vihar levonultával a rend főnöke 1514. augusztus 15-én rendkívüli közgyűlésre hívta össze a rendtartomány elöljáróságát.²⁴ A lázadó szerzetesek elleni elárásokat határozták meg, amittől nem volt idegen a vallatás, börtönbe csukás, "súlyos és rendívüli bűnök esetén" pedig a szerzetesek átadása világi hatóságnak. Pontosan nem tudjuk, hogy hány ferences barát esett áldozatául a megtorlásnak, de számuk nem lehetett kevés.

A renden belül meginduló radikális erjedés a XV. század végétől 1514 nagy eseményén keresztül a reformációhoz vezetete el a kor legjobb gondolkodóit, akik társadalombíráló szociális kritikájukat immár magyar nyelven zengték tovább.

J e g y z e t e k

1	DUBY, 1984. 123-4.o.	10	AZT, I.évf. 73.o.
2	KatLex, II. 108.o.	11	Ma Bodrogolaszi. Sárospataktól kb. 6 km.
3	KatLex, II. 108.o.	12	Karácsonyi, 1924. I.31.o.
4	KatLex, II. 109.o.	13	Eml., 1902. II. 466, 507.o.
5	SZABÓ, 1921. 61.o.	14	SZABÓ, 1921. 64.o.
6	FÜGEDI, 1972. 94.o.	15	KARÁCSONYI, 1924. I.244.o.
7	KÖNIG, 1931. 24.o.	16	KARÁCSONYI, 1924. I.124.o.
8	KÖNIG, 1931. 24.o.	17	SZABÓ, 1921. 78.o.
9	Az ütközet centruma, Muhi-Puszta kb. 60 km Sárospataktól.	18	Eml., 1902. II.465, 507.o.

19 KARÁCSONYI, 1924. I. 400.o.

20 KARÁCSONYI, 1924. I. 401.o.

21 KARÁCSONYI, 1924. I. 275.o.

22 SZÜCS, 1972. 241.o.

23 DANKÓ, 1975. 270.o.

24 SZÜCS, 1972. 255.o.

I r o d a l o m

AZT. Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez. /Folyóirat/
Szerk.: Dongó Gyárfás Géza

ANONYMUS: Gesta Hungarorum. Pais Dezső fordítása.
Magyar helikon, 1975.

DANKÓ, 1975.

Dankó Katalin: Előzetes jelentés a sárospataki ferences templom bemutatásáról. = Archeológiai Értesítő.

DUBY, 1984.

Georges Duby: A katedrálisok kora.

Eml., 1902.

Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából.

FÜGEDI, 1972.

Fügedi Erik: Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. = Századok.

KARÁCSONYI, 1924.

Dr. Karácsonyi János: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I-II.

KatLex.

Katolikus Lexikon I-IV. Bp. 1932.

KOWALSKI: Szerzetesek, egyházak, társadalom.

Bp. 1975.

KÖNIG, 1931.

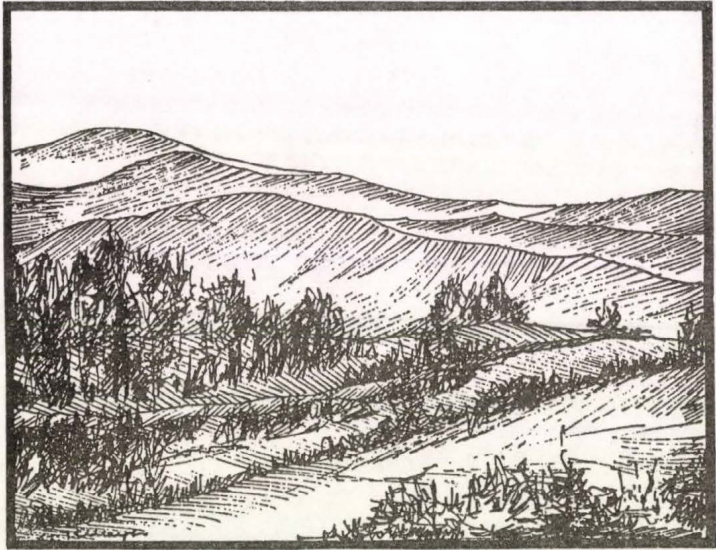
P.König Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. Vác.

SZABÓ, 1921.

Dr. Szabó György Pius: Ferencesrendűek a magyar történelemben.

SZÜCS, 1972.

Szücs Jenő: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. = Levéltári Közlemények.

Hörcsik Richárd :

A pataki kollégium diákjai a matriculákban

1.

Az európai protestáns kollégiumtörténetek legfontosabb forrásai a diákneveket tartalmazó Matriculák. A múlt század második felében a pozitivisták történelmi kutatás eredményeképpen fontosnak tartották ezek kiadását. Így láttak napvilágot Magyarországon is a legnagyobb kollégiumok anyakönyvei.¹ Sárospatakon azonban csak jóval később, 1931-ben került sor egy rövid névsor közzetésére² (1615 és 1623 között), amit 1942-től 1959-ig kisebb megszakításokkal az Egyháztörténet című folyóiratban tovább folytattak (1624-től 1687-ig.)

A 450. jubileumi esztendő ünneplésekor, 1981-ben a neveléstörténetészeink ismét felfedezték a pataki iskolát. Ez alkalommal nemcsak remek tanulmányok és kiadványok születtek, hanem egyúttal felszínre kerültek az eddigi kutatások hiányosságai: a fel nem tárt területek és az el nem végzett munkálatok. Így terelődött a figyelem a kollégium diáknévsorára. Világossá lett, hogy eddig csak az 1615 és 1687 közötti neveket publikálták. Így sem a bujdosás alatti, sem pedig a XVIII. századi diáklétszámról jóformán semmit sem tudunk. A szakirodalomban mindenki csak Gulyás Józsefnek a két világháború között felkutatott néhány adatát ismételte.³

A másik probléma onnan adódott, hogy a már meglévő névsort három szerző: Marton János, Gulyás József és Román János közölte, természetesen három különböző szempont szerint, más-más források alapján. Ráadásul a kutatók előtt nem állt egységesen együtt ez a névsor, mert mind időben (1931; 1942; 1958), mind elhelyezésében egymástól

különálltak. Végül az újabb kutatások során kiderült, hogy e közlemények szövegeiben elég sok a tévedés. Ezért látszott szükségesnek egy olyan egységes diáknévsor összeállítása és kiadása, ami a történettudomány újabb forráskritikai módszereivel mindeh fellelhető és számbajöhető forrást felhasznál. Amely a nyomtatásban lévő névsorokat vizsgálat alá veszi, és újabb forrásokkal kiegészíti, másrészt az eddig meglévőket tovább folytatja a még kiadatlan nevekkel.

A subscribáltak neveinek csoportját 1777-ig bővítettük ki. E dátum a Ratio Educationis esztendeje, ami nem jelentett különösebb változást a kollégium életében. Mégis ezt a határt választottuk, amit maguk a források kínáltak. Ugyanis 1778-tól már olyan diáknévsorok vannak a Tudományos Gyűjtemények Levéltárában, ahol nemcsak a subscribáltak, hanem az egész tanuló ifjúság beírásai megtalálhatók. Így, ha valamikor is folytatása lesz e névsornak, abban a kötetben már benne szerepelhetnek az alsóbb diákok nevei is.

2.

A sárospataki kollégium diáknévsorának összeállítása nehéz vállalkozás, mert nem áll előttünk egy olyan matricula, amelynek forrásszövegközlésével egyszerre lehetne megoldani a kitűzött feladatot. Ezt tehette a nagyenyedi kollégium esetében Jakó Zsigmond és Juhász István, akik 1667 és 1794 között jobbra egyetlen forrás alapján tették közkinccsé a subscribáltak névsorát.⁴ Hasonló kiadványok születtek olyan nyugat-európai egyetemeken is, ahol rendelkezésre álltak az eredeti anyagok példányai.⁵

Jóllehet a sárospataki kollégium levéltárában megtalálható egy XVII. században elkezdett Matricula, amelyre - első látásra úgy tűnik, - bátran támaszkodhatna a szövegközlő.⁶ Mégsem ilyen egyszerű a helyzet. Több dolog nehezíti az egységes és megbízható forrásközlést:

i) A kollégium ma ismert legrégebbi Matriculája nem egy séges szerkezetű.

ii) A kollégium hányatott XVII. századi története miatt nem teljes a diákok névsora. Hiszen 1671-ben az iskola menekülni kényszerült. Először Gyulafehérváron, majd Marosvásárhelyen találtak otthont. Közben - míg Fehérvárott folyt a tanítás - a diákok egy része visszajött Patakra 1682-ben. De innen tovább kellett vándorolniuk Göncre és később Kassára, míg végül 1704-ben visszaköltözhettek Sárospatakra. A Matricula ellenben maradt Gyulafehérváron. Így nem tartalmazza a Patakon, Kassán és Göncön subscribáltak neveit, sem azokét, akik 1704-től újból Patakon voltak. Viszont azok, akik 1716-ig Gyulafehérváron és utána Marosvásárhelyen lettek togatusok, mint "pataki diákok" továbbra is aláírhatták a törvényeket az eredeti matriculában.

iii) Az 1617-es anyakönyv elemzése során kirajzolódott előttünk a XVII. századi pataki kollégiumi írásbeliség, ami nem közelíti meg a többi protestáns, nyugat-európai egyetemek színvonalát. Nem vezették rendszeresen a névsort, sokszor össze-vissza betoldották a neveket. A beírások után kevésszer találunk évszámot. Hiányoznak a származás és lakóhely megjelölései. Csak későbbi, tudatos munka eredményeképpen találunk a nevek mellett beírásokat, az illető diák további sorsával kapcsolatos információkat stb.

Mindezek alapján a névsor összeállításánál figyelembe kellett venni a XVIII. századi és későbbi forrásokat is. Annál inkább, mivel 1682 után már két, sőt több szálon futott a subscribálás (Patakon, Göncön, Kassán, Gyulafehérváron, Marosvásárhelyen.) A bujdosás során a diákadminisztrációt magában foglaló kollégiumi levéltár nagy része elkallódott vagy megsemmisült, azaz nem került vissza az újra megnyíló pataki iskolához. 1704 után a kollégium előljárósága lázas igyekezettel próbálta összeszedni a jogbiztosító iratokat és a visszaemlékezések vagy apróbb feljegyzések alapján összeállítani a diákok névsorát.⁷

Ezért szükséges alapos vizsgálat alá vetni ezeket a XVIII. századi "matriculákat", névsorokat: melyek közülük a leghitelesebbek és leghasználhatóbbak.

3.

Az új névsor összeállításának a bázisát tehát az 1617-es Matricula adta.⁸ A már előbb említett, publikált névsorokkal történt összehasonlítása megerősítette, hogy Marton János és Gulyás József kizárólag XVIII. századi, secunder forrásokat használtak. Így várható volt, hogy nagyon sok kiegészítés, új adat és név kerül elő. Azt pedig szenzációként említhetjük, hogy 1627 és 1718 között - eddig ismeretlen okok miatt feledésbe merült - 807 nemes ifjú neve is bekerült az új névsorba! Ezzel alaposan megváltozott a XVII. századi pataki diákok létszáma, aminek következtében módosulhat a sárospataki iskolának a többi hazai kollégiumok között elfoglalt helye, szerepe és rangja.

Gulyás József közleménye alapján⁹ a szakirodalomban általánossá vált: 1615 és 1671 között Patakon 1541-en subscribáltak.¹⁰ (Ebben a számban természetesen nincsenek benne a nemesek!) Ugyanebben az időszakban Debrecenben 2000, Nagybányán (1633-tól kezdve) 747 togatust találunk. A nemesek beírását figyelembe véve azonban Sárospatakon 1615 és 1671 között 2258-an írták alá a törvényeket! Ez azt jelenti, hogy a XVII. században az ellenreformáció kezdetéig Magyarországon, létszámában és oktatási rendszerében a legkiemelkedőbb kollégium a pataki volt! Az 1656-ban Magyarországra látogató Conrad Jacob Hildebrand svéd követségi titkár nem véletlenül jegyezte meg emlékirataiban, hogy a magyarországi gimnáziumok közül "ez a pataki minden bizonnyal a legelőkelőbb és leghíresebb!"¹¹

A XVIII. századi források bőséggel álltak rendelkezésünkre. Itt a névsorok hitelességének megállapítása adta a legtöbb nehézséget. A forráskritikai elemzések után mégis sikerült egyfajta sorrendet felállítani közöttük. Így a leghitelesebb névsort Csécsi János: Registrum Historicumában¹² olvashatjuk. Különösen az 1682 és 1704 közötti, tehát az iskola bújosás alatti diáklétszám alakulásáról nyújt értékes információkat. Csécsi tudatosan gyűjtötte a Gyulafehérváron és Marosvásárhelyen kívüli "pataki sub-

scribensek" neveit. Vagyis akik 1682-től Patakon, majd Göncön, Kassán írták alá a törvényeket. E nevekkal ismételten gyarapodott a bujdosásban lévő pataki kollégium eddig ismert létszáma! Csécsi kéziratát Szombathi János lemásolta,¹³ s így sokkal könnyebbé vált annak feldolgozása. A harmadik forrás egy 1720-ból származó "anyakönyv",¹⁴ amely 1720 és 1794 között ad autentikus képet a diákok beírásáról. Ezt egészíti ki Varannai Mihály 1750-ben készült másolata.¹⁵ Végül még négy XVIII. századi másolatot kell megemlíteni, amelyek szintén jó szolgálatot tettek a nevek pontosításánál.¹⁶

4.

Most pedig vizsgáljuk meg az egyik legkorábbi és egyben leghitelesebb forrást, az 1617-es Matriculát!

a) A Matricula tartalmi ismertetése

A Matriculában található anyag 14 csoportba osztályozható. E gyűjteményes kézirat szerkezete a következő:

"MATRICULA ILLUSTRIS SCHOLAE SAROSPATACHINAE 1615 - 1800"
637 p. 19 x 30 cm., TIREL. K.a. I.24. (20. századi műbörkötés.) Fejezetei:

1./ Nomina Studiosorum, Illustris Scholae Saros Patarchinae inde ab Anno Domini 1617. die 23. Januarii, receptorum. (1617 - 1701) 1 - 70 p.

Ez a névsor egy korabeli "series" 17. századi átírata. Az eredeti szöveg megtalálható a Matriculában, a törvények után a 134/b - 225. oldalakon. A névsor egy kéz írásától származik 1695-ig, majd valaki más folytatta 1698-ig és ismét más írta 1701-ig.

2./ Contiunatio Seu Fragmentum Catalogi Nobilium Studentium Collegii S. Patakiensis (1627 ? - 1664) 71 - 84 p.
Ez is egy 17. századi másoló munka eredménye, amit egy kéz végzett el. A nemesi származású ifjak névsorának eredetijét a Matriculában ugyancsak olvashatjuk (230 - 248 p.)

A másoló nem az egész, hanem csak 1664-ig beírt neveket írta át.

3./ Töredékes névsor, összesen hét névvel (1620 - 21 és 1657). 85 p.

4./ Leges Scholae Saarospatachinae, a Majoribus nostris conscriptae... (1621) 97 - 129 p.

Ez a rész a kollégium ezidáig ismert legrégebbi törvényeit tartalmazza. Valószínűleg 17. századi másolat.

5./ Partes officii Bibliothecarii..., 131 p.

Ennek kézírása eltér a törvénykönyvétől, egy 17. századi bejegyzés eredménye.

6./ Formula Juramenti... in Primaria, 134 p.

Ismét más kéz írásából származó egy lapos betoldás.

7./ Nomina Studiosorum ab Anno 16 (17) die 23 Januarii

(- - -) (1617 - 1721). 134/b - 225 p.

A subscribensek eredeti kézírásait tartalmazza. Érdekes megfigyelni, hogy 1617-től 1692-ig a togatus csak a nevét írta be és jobb esetben a dátumot. Azonban 1692-ben megváltozik az aláírás módja. A név elé odakerül az "ego" szócska, majd a név következik és végül a beíratkozás tényét rögzítő "el-més" megjegyzés, ami rendszerint ilyen: "Ego Martinus Tatai promitto obedientiam his legibus Ab anno 1643 die 2 Januarii". Vagy a másik forma: "Ego Samuel Jenei subscripsi in Illustri Collegio Alebnsi Anno 1693..." (193. p.)

Grafológiailag jól elkülönülnek a nevek mellé, alá, esetleg fölé került kisebb-nagyobb betoldások, feljegyzések.

8./ Catalogus Nobilium Studentium Collegii S. Patakien-sis (1627 - 1743). 226 - 288 p.

Ez a névsor szintén eredeti beírásokat mutat. Talán a nem nemesek névsorával volt egybefűzve eredetileg. Hasonlóan ehhez, 1692-ben változik meg a beírás a nemeseknél, színesebbé téve a beíratkozás megörökítését. Például: "Georgius Franck salutavit Collegium Albens." vagy "Samuel Vest valedixit Muis Albensis" (254. p.)

9./ Nomina Generosorum et Generosarum Scholae Illustris

Saáros Patachinae. - PATRONORUM ET PATRONARUM 163 (5) 3.

289 p.

10./ In nomine Dei. Incipit computus et ratio comaeatus Coetus Scholae Saaros Patach. ab Anno Dominicae nativitatis 1631. (1631 - 1738). 291 - 422 p.

Ezek az értékes feljegyzések a kollégium gazdálkodási életébe engednek bepillantást. 1631 és 1633 között egy kéz írása, majd ettől kezdve más-más senior írja a számadásokat. Az 1621-es törvényeknek megfelelően a senior hónaponként tartozik elszámolni a rectornek az iskola javairól. Mindig felsorolják mennyi pénz található az iskola kasszájában és mennyi a természetbeni vagyon (bor, búza stb.) A számadásokat mindig a rector és a professzor-társaság aláírásukkal hitelesítik.

11./ A diákok névsora 1757 - 1769 (423 - 438 p.) és 1769 - 1800 között (575 - 624 p.)

Ezek a beírások jól mutatják, hogy az anyakönyv a két kollégium szétválása után (1718) továbbra is használatban maradt Marosvásárhelyen. Az aláírások ezért kissé furcsa megfogalmazásokat tartalmaznak, a kollégium elnevezését illetően. Például: "Legibus Ill. Coll. S. P. Mvasarhely", vagy "Coll. Albano N.Vasarhely" (423 p.) Tehát még 1757-ben is hordozza a vásárhelyi kollégium hivatalos elnevezésében a sárospataki és gyulafehérvári előneveket.

12./ Vegyes feljegyzések, töredékek, amik a bujdosás előtti és alatti iskolai életről adnak fontos felvilágosításokat (1653 - 1732) 440 - 464 p.

- a/ Nomina Generosorum et Generosarum Scholae Saaros Patachinae Patronatum et Patronarum 1653 (?) - 1667.
- b/ Patrocinium Anno 1654 - (1661)
- c/ Memoriale Anno 1662 - (1671)
- d/ In Memoriam Perpetuam 1660 és 1667
- e/ Nomina Generosorum et Generosarum Collegii Saaros-Patachino-Albensis Patronorum et Patronarum Transylv. (1671 - 1732).

13./ Series Nobilium Ab Anno 1720 die 21. Septembris

Subscribentium (1720 - 1755). 465 - 490 p.

A szétválás után a marosvásárhelyiek megtartották a patakia-
ak azon korábbi szokását, hogy a nemeseket külön jegyezték
fel.

14./ A kollégium könyvtárára vonatkozó dokumentumok
(1623 és 1636) 491 - 474/a p.

a/ Catalogus Librorum in Bibliotheca Scholae Saros Pa-
tachiensis... 1623.

b/ Catalogus Librorum in Bibliotheca Scholae Illustris
Saarospatachiensis existen. cum diligenti - inspec-
tioene reformatus Anno Domini 1635.

b) Az 1617-es Matricula forráskritikai elemzése
Az eredetiség kérdése

A kollégium tisztségviselőinek adminisztrációs köteles-
égeit tekintve megállapíthatjuk, hogy az 1617-es Matricu-
la nem az első az iskola életében. A 16. század második fe-
létől, amikor kollégiumi rangra emelkedik a korábbi trivi-
ális skóla, a többi európai protestáns kollégiumhoz hason-
lóan, a patakiban is feltétlenül kellett lennie egy a diá-
kok neveit rögzítő névsornak vagy matriculának. Sajnos ez
nem maradt ránk. Az 1617-es anyakönyv mai alakját és szer-
kezetét vizsgálva felmerül az eredetiség kérdése. Melyik
fejezetek tekinthetők eredetieknek, és melyek korabeli má-
solatoknak? Minden kétséget kizáróan eredetiek:

i) a nemesek és nem nemesek beírásai 1617-től folyamato-
san 1800-ig.

ii) A seniori számadások és gazdálkodási feljegyzései
1633-tól folyamatosan 1721-ig

iii) A könyvtár két katalógusa 1623 és 1635-ből.

A második kategóriát alkotják a korabeli, 17. századi máso-
latok:

i) A nemesek és nem nemes ifjak beírását 1695 körül vala-
ki vagy valakik átmásolták. Talán éppen a bujdosás o-
kozta zavaros esztendőket és események késztették a rec-
tort vagy a seniort a névsor újabb megörökítésére.

ii) Az 1621-es törvények sem eredetiek. A kézirat nem tartalmazza a fejedelemnek vagy képviselőjének és a rectornek az aláírását és pecsétjét, mint láthatjuk ezt az 1648-as törvények esetében.¹⁷

Az anyakönyv szerkezete

Az anyakönyv mai alakját egy későbbi egybeszerkesztés, illetve egybekötés eredményeképpen nyerte el, feltehetően a bujdosás esztendeiben. A tartalmi ismertetésben felsorolt egységek közül minden bizonnyal önálló funkciót tölthettek be: a törvények, az eredeti és másolati névsorok, a gazdasági feljegyzések és a könyvtár katalógusa. Tárgyuk szerint ezek külön-külön a rectornál, a seniornál és a könyvtárosnál lehettek. Az 1621-es törvények erősítenek meg ebben, amiben kirajzolódnak a korabeli kollégiumi adminisztráció körvonalai.¹⁸

A rector kötelessége volt: "Sicut dictam, introductus, confirmatus et (constitutus per) lectis scholae legibus subscribito" (98. fol). Vagyis a felsőbb tudományok tagozatába lépő nagyobb diákok a törvény olvasása után saját kezükkel írták be, hogy kötelezik magukat a kollégium törvényeinek megtartására. Ezzel az ünnepélyes eseménnyel lett a diák subscribens-sé, az iskolai önkormányzat teljes jogú polgárává. Később őket nevezték a megkülönböztető öltözetük miatt togatusoknak, ahogyan Szombathi János írja: "Togatusoknak a nagyobb jótéteményes tanulókat szokták nevezni, mivel bokáig érő ruhát, mely toganak neveztetik, szoktak már régi időtől fogva használni."¹⁹ Így logikusnak tűnik, hogy a törvények és az eredeti beírások könyve egy kötetben a rectornál vagy a conrectornál legyenek.

A senior kötelességei között azt találjuk, hogy az iskola törvényeit az új tanulóknak (noviciis) olvasás céljából mutassa be.²⁰ A "noviciis" szó azokat a diákokat jelölheti, akik elsőként lépték át a kollégium kapuját. A szövegben nincs szó aláírásról! Ezért a seniornál is lehetett a törvény egy hiteles másolata. A seniornak még szüksége lehetett a diákok névsorára is, mivel a bentlakók

között az alamizsnásokat (elemosinarios) bizonyos asztalokra kellett osztania (116 p.). Éppen ezért átmásolhatta a rectornál lévő serieset. A későbbiek folyamán a senior feladata lett a jogbiztosító iratok gyűjtése,²¹ s nem lehetetlen, hogy a korábbi tanulók neveit is átmásolta és a többi fontos történeti iratok mellé helyezte. A Matricula harmadik természetű fejezete: a seniori számadások, amik úgyszintén a seniornál lehettek. A törvény előírta számára: "a közköltségekről és élelmezésről hónaponként számot adjon a mesternek" (116-117 p.). Ennek rendje és módja szerint találjuk a havi számadásokat a rector és a professzor aláírásával.

A fent említett különálló egységeket valamikor a bujdosás korában egymáshoz kapcsolhatták. Nem később mint 1718, mert ezután ha valamilyen feljegyzést vagy nevet írtak a Matriculába, nem valami rendszer hanem az esetlegesség szerint tették: ahol volt hely. Szombathi János már erről az egybeszerkesztett anyakönyvről szerzett tudomást 1787-ben. Erről így ír: "De maga az eredeti törvénykönyv ma Erdélyben, Marosvásárhelyen van s hozzá csatolták (a kiemelés tőlem: HR.) a régi seniori számadások 1631. évtől 1671-ig. Szintúgy a sárospataki iskola tanulóinak névsora körülbelül az 1617 évtől fogva."²²

Az egybeszerkesztés hasonló példáját láthatjuk a nagyenyedi kollégium anyakönyvénél. Itt 1853-ban egyesítették a korábbi részeket. "Így akarták biztosítani mindannak jobb megőrzését - írja Jakó Zsigmond, - ami az iskola egykori diákjaira vonatkozó nyilvántartások közül az 1849. évi pusztulásból megmenekült."²³

Az anyakönyv névsoráról

A Matricula csak a togatusok (másképpen studiosus), azaz a felsőbb éves deákok neveit tartalmazza. A korabeli protestáns kollégiumi jogszokásnak megfelelően az alsóbb osztályok tanulói még nem teljes polgárai a coetusnak, ezért sem kellett aláírniok a törvényeket és így nem került be nevük az anyakönyv lapjaira.

Az 1621-es törvények négy kategóriában sorolják fel a diákokat (discipulorum): i) majorum et

ii) minorum.

iii) nobilium et

iv) ignobilium.

Az alsóbb osztályokat kisebb és nagyobb tanulóira,²⁴ a felsőbb osztályokban tanuló togatusokat pedig nemesek és nem-nemesek csoportjaira osztja. A togatusok beírása ennek megfelelően külön-külön történt. (Ezek értékeléséről majd a későbbiekben szólnunk.)

A nagyenyedi kollégium névsora másképpen alakult. Itt nem választották külön a nemeseket a nem nemesektől. De abban is eltérő a névsor, hogy a togatusok közül csupán a kollégiumban bentlakó alumnus (ösztöndíjas) diákok szerepelnek hiánytalanul.²⁵ Patakon sem a törvényekben, sem a névsorban nincs említés hasonló szokásról, hogy csak a bentlakóknak kellett volna aláírniok a törvényeket. Ezért feltételezhetjük, hogy a nemesek és nem nemesek névsorai együtt alkotják a pataki kollégium felsőbb tanulmányokat folytató ifjúságának teljes létszámát. Abban viszont megegyezik a pataki a többi kollégium névsorával, hogy a fiatalabb diáknemzedék tagjai ezekhez az aláírásokhoz különféle információkat, megjegyzéseket toldottak. Jakó Zsigmond szerint: "E szűkszavú szövegecskéik jellemző emlékei annak az erős közösségi szellemnek, amely a kollégiumok diákjait áthatotta. Az egykori tanulótársak, de utódaik is, évtizedeken át számon tartották egymás életsorsát, sokszor egészen a sírig."²⁶ Nagyon gyakran a togatus neve mellé feljegyezték, hová ment rectornak, esetleg lelkésznek. A kiemelkedőbb személyek nevei után pedig bővebb adatok kerültek, attól függően, hogy a korszak egyházi és politikai társadalmában mennyire játszottak fontos szerepet. Rákóczi Zsigmond aláírása után például négy sor kevés volt a mondanivaló betoldásához (233. fol.). De a seniori vagy contrascribai tisztet betöltők nevei is mindig bővebb megjegyzéseket tartalmaznak.

Ezek az összetartásként elkönyvelt "plusz észrevételek"

1704 után eltűnnek a nevek mellől. Márcsak arról értesülünk egy-egy falu vagy város nevének említésével; hogy hová ment rectoroknak, lelkészeknek. Talán a subscribensek nagyarányú megnövekedése és a kollégiumi adminisztráció kiteljesedése miatt maradt el ez a szép szokás.

Az anyakönyv további sorsa

A matricula története természetesen szorosan kapcsolódik a kollégium történetéhez. Az iskola 17. századi fénykorát Báthori Zsófia vallási türelmetlensége árnyékolta be 1660 után. A Wesselényi-összeesküvés felgöngyölítésével kezdetét vette a féktelen ellenreformáció, az észak-magyarországi részeken is. Ezen események láncolatában, 1671. október 20-án katonaság és ágyúk felvonultatásával Báthori Zsófia elfoglaltatta az ősi falakat.²⁷ A diákoknak alig maradt idejük a könyvtár és a levéltár menekítésére. "A szekerek valamelyikére felkerülhetett a kollégium leveles ládája"²⁸, benne a jogbiztosító értékpapírok mellett a törvények, a diáknévsorok a többi senior által őrzött dokumentumokkal.

Az iskola az akkor üresen álló gyulafehérvári kollégiumban talált új otthonra 1672-ben. A Thököly-szabadságharc hírére a diákok egy része visszatért 1682-ben Patakra. A Matricula viszont maradt Fehérváron. Közben Patakról Göncre, majd Kassára vándoroltak a tanulók. Az itt subscribáltak már új anyakönyvbe kerültek bele, aminek eredetije nem maradt fenn, csak egy későbbi, 1720-as átiratban.²⁹ A gyulafehérvári pataki iskola 1716-ban átköltözött Marosvásárhelyre. Két év múlva pedig beleolvadt az ottani református kollégiumba. Az 1617-es anyakönyvet a diákok vitték Vásárhelyre, és az itt subscribáltak 1718 után is folyamatosan beírták neveiket egészen 1800-ig.

Koncz József monográfiájából kitűnik, hogy a Matricula - benne az 1621-es törvények - mennyire hatottak a marosvásárhelyiekre.³⁰ Hiszen a pataki törvények váltak szabályzóivá az itteni iskolai szervezetnek, ahogyan Szombathi János írja 1787-ben: "... a ugyanazon törvényeket használja a ma-

rosvásárhelyi collegium, mint a mi pataki collegiumunk...³¹
Ekkor még nagy becsben tartották az anyakönyvet, bár "már igen szakadozott és rongált állapotban" volt. Egy évtized múltán azonban megújították az iskola törvényeit, és betelt a hely a togatusok aláírására. Végleg bekerült a kollégium könyvtárába a többi használaton kívüli iskolai irat és könyv mellé.

Koncz József - a marosvásárhelyi kollégium történetének írója - vállalkozott elsőként arra, hogy e dokumentum egyes részeit az olvasói elé tárja kollégiumtörténetében (1883).³² 1898-ban Szinyei Gerzson megbízásából a matricula egyes részeit lemásolták.³³ Végül a vásárhelyiek 1931-ben visszaadták eredeti tulajdonosának, a sárospataki kollégiumnak. Az apropót az iskola fennállásának 400. esztendeje adta. Így került vissza 260 év távollét után az anyakönyv a sárospataki kollégiumi könyvtárba. 1938-ban ismét útrakelt,³⁴ és végül 1945-ben hozták vissza.

5.

Most pedig hadd álljon itt egy rövid részlet a diák-névsorból! Azok neveit adjuk közre, akik a Comenius-kori kollégiumban subscribáltak 1650-től 1652-ig.³⁵

1650

1. Andreas P. Szkárosi. Anno 1650. 21. Januarii. Ductus Rima Szombathinum.
2. Stephanus Telki-Banyai. Anno 1650. 21. Januarii. Ductus Tarczalinum, tandem (- - - -) (G = promotus ad Academias).
3. Stephanus Kelecsenyi. Anno 1650. 21. Januarii. Ductus Szerencsinum (- - - -).
4. Sigismundus G. Azari. Anno 1650. 22. Januarii. Ductus Szatthmar (G = Nemetinus).
5. Stephanus S. Tholnai. Anno 1650. Die 3. Februarii. Szikszoviam ductus.
6. Franciscus S. Pataki. Anno et die eodem. Praebitor deposito officio tandem ductus Pastor.
7. Stephanus M. Sellyei. Anno et die eodem. Ex officio Senioratus ductus Papam Anno 1652., tandem Promotus in Germaniam. Episcopus in Superiori Hungariam, Minister Papensis laudabilis (- -). (G = Damnatus est ad Tirimas Neapoli Anno 1675., ex quibus liberatus rediit Anno 1678. Obiit 1692.)

8. Michael M. Szanthal. Anno Domini 1650. 3. Februarii. Ductus Cassoviam ad officium Rectoratus.
9. Michael B. Jenei. Anno Domini 1650. 3. Februarii. Ductus Madinum.
10. Andreas Cs. Samaraus. Anno Domini 1650. 8. Februarii. Ductus in Patriam. Pastor factus.
11. Stephanus C. Comaromi. Anno 1650. 8. Februarii. Ductus in Patriam. Pastor factus.
12. Joannes Gidofalvi. Anno 1650. 7. Aprilis. Ductus Madinum.
13. Stephanus F. Vadaszi. Anno 1650. 8. Aprilis. (Ductus) Szepsinum.
14. Johannes L. Mádi. Anno 1650. 8. Aprilis. (Ductus) Eczedinum.
15. Stephanus T. Bányai. Anno 1650. 8. Aprilis. (Ductus) Tarczalinum.
16. Georgius R. Sziráki. Anno 1650. 12. Aprilis. Ductus Kaposinum ad Rectoratus.
17. Andreas Benei. Anno 1650. 15. Aprilis. Ductus Tolczvam ad Rectiratus.
18. Stephanus P. Vaáci. Anno 1650. die 15. Aprilis. Salutavit Academias, promotus. Restituo. Pastor factus Leva.
19. Petrus Vetesi. Anno 1650. die 24. Aprilis. Ductus Hejдинum. Civis Thallyainus honestus.
20. Jöhannes Posahazi. Anno 1650. die 24. Aprilis. Senior. Promotus in Academiam. Redux ex Acedamiss fit Professor Illustris Scholae Sáros Patachinae et Saáros P. Albans, Ab Anno 1657. ad Annum 1686. Anno eodem Die 3. Maji et vita et officio defunctus est (G = Fuit A.C.M. et Philos. Doct.).
21. Georgius Lutskai. Anno 1650. die 2. Maji. Onodinum ductus ad Rectoratum.
22. Johannes Terebesi. Anno 1650. Die 5 Maji. Fülekinum ductus ad Rectoratus.
23. Stephanus Kaposi. Anno 1650. Die 10 Maji.
24. Andreas Tsernátfalvi. Anno 1650. die 17. Maji.
25. Petrus Sályi. Anno 1650. die 19 Maji.
26. Stephanus Helembaidus Damasdimus. Anno 1650. die 7. Julii. E. Uyvarini mortuus 1653.
27. Michael P. Eörsegih Vizvarinus. 1650. Die 7. Julii. Schola valedixit.
28. Paulus Tseklesinus. 1650. Julii die 26. Rediit ad sua principia.
29. Johannes Jász-Berényi. Anno 1650. 26. Julii. Promotus (G = in Angliam).
30. Johannes Helymeczi. Anno 1650. 27. Septembris. Ductus Uyhelyinum.
31. Georgius Losonczi. Anno 1650. 29. Novembris. Ductus Gyöngyösinum.
32. Johannes P. Tholnaeus. Anno 1650. 23. Novembris. Ductus Comarinum.
33. Johannes P. Szákony. Anno 1650. 23. Novembris. Rima-

- Szombatinum ductus.
34. Martinus N. Laki. Anno 1650. 23. Novembris. Senior. Ductus Tokainum.
 35. Matthias P. Tarczalinus. Anno 1650. 16. Decembris. Ductus Miskolczinum.
 36. Stephanus Alistáli aliter Samboki. Anno 1650. Die 28. Decembris. Ductus Cassoviam (Cop = Ductus Fülekinum).
 37. Jacobus M. Alistáli. Anno Domini 1650. die 28. Decembris. (Cop = Gratis discessit). Nominatisque inter omnes (- -) Civilis.

1651

1. Georgius Berényi. Anno Dimini. 1651. Die 14. Januarii. Gaál-Szécsinum ductus.
2. Stephanus L. Karolyi. Anno 1651. die 13. Februarii. Ductus Ungvarinum.
3. Johannes Szekelyhidi. Anno 1651. die 13. Februarii.
4. Johannes Sz. Mandoki. Anno 1651. 9. die Mertii. Ductus officium Rectoratus Szanthoviam.
5. Franciscus Simigus. Anno 1651. Ductus E. Benyeinum ad officium Rectoratus 1654.
6. Martinus A. Rima Szombathi. Anno 1651. 16. Mense Aprilis. Ductus Szixoviam ad officium Rectoratus 1654.
7. Stephanus Beregszászi. Anno 1651. 4. die Mense Martii. Debreczenben ment Collegaságot keresni.
8. Andreas Geberieni. Anno 1651. 4. die Maji. Visszament a Czátára (?).
9. Hic sequentur Stephanus B. Debreczeni. Anno 1651. 19. die Maji. Obiit (Cop = in Domino).
10. Georgius P. Gönci. Anno 1651. 5. die Junii. Ductus R. Szombatinum ad officium Rectoratus.
11. Johannes Etsedi. Anno 1651. Senior. 20. die Januarii. Ductus Kereszturinum.
12. Mishael S. Diószegi. Anno 1651. 22. die Junii. Munkacsinum ductus ad Rectoratus.
13. Thomas T. Papolczi. Anno 1651. 22. die Junii.
14. Stephanus Pot. Szántai. Anno 1651. die utlimo Julii. Ductus ad officium Rectoratus 1654. Die 5. Augusti.
15. Johannes S. Biczkeinus. Anno 1651. Dubarium a studia.
16. Franciscus Czernátony. Anno 1651. Bodrogh Vámos Uyfaluinam ductus (- -) ingressus et Rursus. Ductus Gyöngyösinum.
17. Daniel Markusfalvi Anno 1651.
18. Johannes Kóta Kaposi. Anno Domini 1651. Octobris 2. Die Szerenczinum ductus ad Rectoratus tandem Pastor factus.
19. Stephanus F. Ovari. Anno Domini 1651. Ductus Kaszonyinum.
20. Michael P. Dobrai. Anno 1651. 25. Augusti. Ductus Liscam (Cop = 1654. 5. Junii).
21. Stephanus Toronyai. Anno 1651. die 10. Novembris.
22. Andreas D. Tölczekei. Anno 1651. die 16. Decembris (Cop = Ductus Zomborinum.)

1652

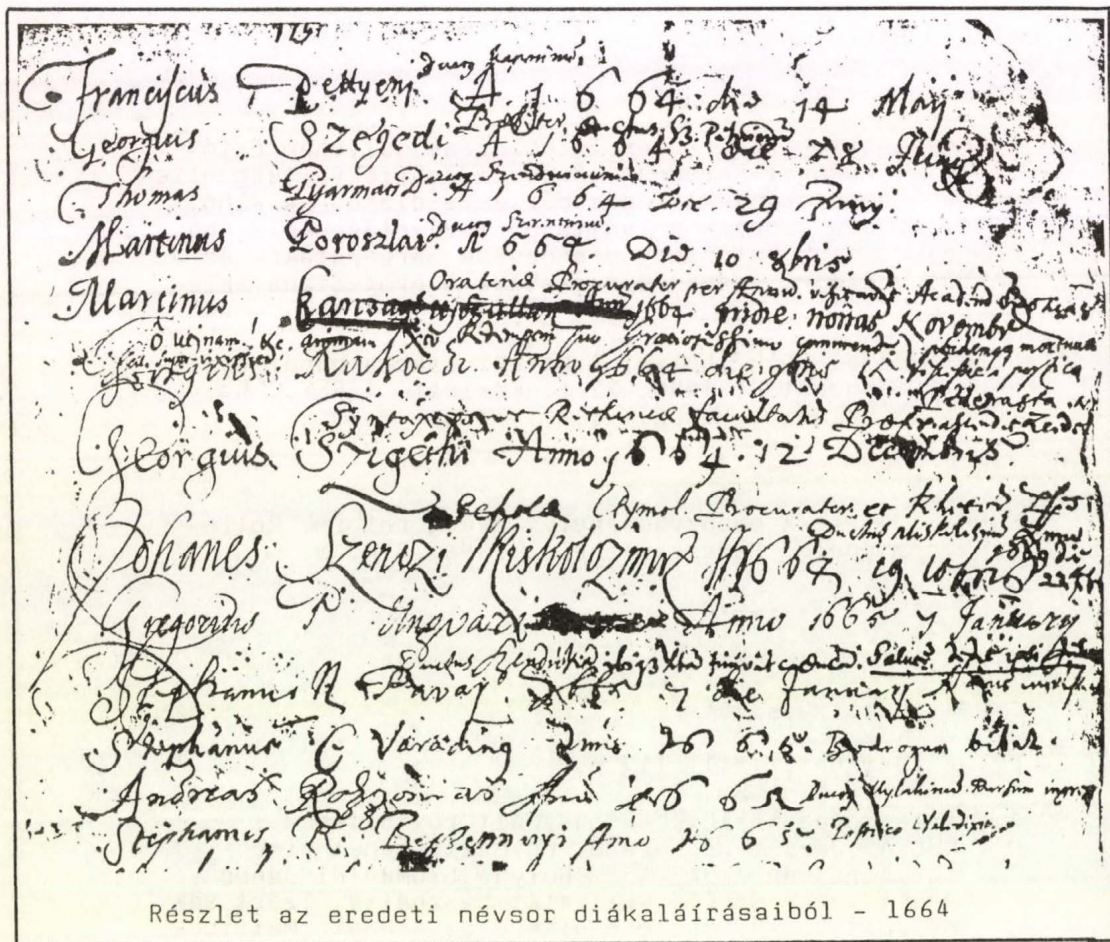
1. Andreas Liskai. Anno 1652.
2. Stephanus Upori. Anno 1652. 25. Januarii. Ductus Uylakiensem (G = tandem Pastor factus et demum in Senectute Senior Tractus Ungvariensis).
3. Stephanus Kallai. Anno 1652. 19. Februarii.
4. Paulus Egri Kaposi. Anno 1652. Ductus Szepsinum.
5. Petrus T. Tsedreki. (Cop = Ductus Beregszaszinum.)
6. Petrus D. Debreczeni.
7. David K. Jósvay. (Cop = Anno 1652. 24. Martii. Ductus Gyöngyösinum. Vide infra Filios Francicus Jósvai Anno 1677. 3. Septembris et Michael Jósvai Anno 1684. 20. Octobris. Stephanus Jósvai 1694. die 28. Januarii subscripsit). Excessit e medio vive- -ium tem- -.
8. Stephanus Marczinfalvi. Anno 1652. 6. Aprilis. Miles Onadiensis.
9. Nicolaus Szécz. Kereszturi. Anno 1652. die 6. Aprilis. Defunctus officio Pasto- } Praebitores
tus, in Patria, animam Deo recommendavit. } successive.
10. Stephanus K. Helmeczi, Anno 1652. die }
15. Aprilis. }
11. Stephanus R. Szombati. Anno 1652. die 25. Aprilis.
12. Matthaeus S. Regetei. Anno 1652. die 7. Maji. Ductus Kaposinum.
13. Johannes P. Tolnai. Anno 1652. die 25. Aprilis. Senior. Ductus Liskam.
14. Caspar K. Szepsinus. Anno 1652. die 23. Maji. Ductus Tallyainum, ibique mortuus.
15. Georgius Szentpeteri. Praebitor 1654. Ductus Gal-Szetsinum.
16. Johannes Kálmántsehi. Madinum ductus 1655.
17. Johannes Comaromi. 1654. Ductus Ersek Uyvarinum ad officium Rectoratus. Pastor factus.
18. Johannes H. Kaszonyi. Anno 1652. Ductus Berekszaszinum 1655. Die 10. Maji.
19. Franciscus P. Szaki. Promotus.
20. Georgius B. Bényei. Anno 1652. Augusti 15. Ductus Toronyam.
21. Thomas Korondi. Misor past fata quiescit Frater Jacobi.
22. Georgius Rozgoni. Ductus Benyeinum anno tandem Artens solvit ultimum (?) naetu tributam.
23. Gregorius Hernád-Némethi. Anno 1652. Senior Creatus immediate promotus. (G = ad Acad. a Principissa Susanna Lorántfi, redux factus Pastor Göntziensis, inde per Pontificios eiectus A. 1671., venit in Transylv., ubi fuit Pastor in Küküllővár. Post rediit in Hung. et fuit Pastor Patakini Göntzini, unde iterum turbatus A. 1695. Obiit valde senex A. 1705.
24. Stephanus Marosi. Ductus Papam ad officium Rectoratus 1654.
25. Johannes N. Szepsi. Anno Domini 1652. die 17. Decembris. Senior. Ductus Tarczalinum 1654., et promotus in Academiis ex offic. Mortuus in Domino.

J e g y z e t e k

- 1 THURY Etele: Iskolatörténeti adattár II. Pápa, 1908. 94. skk.
- 2 MARTON János: A Sárospataki Református Főiskola története. I. kötet. Sárospatak, 1931. 157. skk.
- 3 GULYÁS József: A Sárospataki ref. főiskola rövid története. Sárospatak, 1931. 56.p.
- 4 JAKÓ Zsigmond - JUHÁSZ István: Nagyenyedi diákok 1662-1848. Budapest, 1979.
- 5 Például: Die Matricel Der Universitat Basel. II.band. 1532/33 - 1600/01. Basel, 1956. 634 p.
- 6 Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Levéltár /a továbbiakban: TiREL/ K.a. I. 24.
- 7 HÖRCSIK Richárd: A Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának története /1531-1966/. - Kiny a Borsodi Levéltári Évkönyv 1985. évi kötetéből.
- 8 TiREL. K.a. I. 24.
- 9 Egyháztörténet, 1943-1945, I-III. évfolyamában.
- 10 LADÁNYI Erzsébet: A Comenius-kori sárospataki "schola" végzett diákjai a Hegyalja mindennapi életében. = Pedagógiai Szemle, 1971. 4.szám, 326 skk.
- 11 A Sárospataki Református Kollégium története. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. /A továbbiakban: Tanulmányok./
- 12 Tiszáninneri református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Könyvtár /a továbbiakban: TiREK/ Kt. 40.sz.
- 13 TiREK., Kt. 41.sz.
- 14 TiREK., Kt. 28.sz.
- 15 TiREK., Kt. 111.sz.
- 16 TiREK., Kt. 30., 29., 3224., 1113.sz.
- 17 TiREL., Zempléni Egyházmegye levéltára. "Matr. ven. Tract. Zempl. ad annum 1638. 177.p.

- 18 HÖRCSIK i.m. 410. skk.
- 19 SZOMBATHI János: A Sárospataki Főiskola története. Sárospatak, 1919. 256.p.
- 20 BÉKEFI Remig: A sárospataki ev. ref. főiskola 1621. törvényei. Budapest, 1899. 62. p.
- 21 HÖRCSIK i.m. 412.p.
- 22 SZOMBATHI i.m. 227.p.
- 23 JAKÓ-JUHÁSZ i.m. 47. p.
- 24 TIREL. K.a. I. 24. 116. folio.
- 25 JAKÓ-JUHÁSZ i.m. 43.p.
- 26 Uo.
- 27 A Wesselényi összeesküvés leleplezése súlyosan érintette I. Rákóczi Ferencet. Báthori Zsófia váltság ellenében szabadította ki fogásából és a biztos halálból fiát. Az ára nemcsak a "váltság" lefizetése volt, hanem az osztrák katonaság beengedése Sárospatakra és a várba, valamint szabad üldöztetése a protestáns eklézsiáknak.
- 28 SZENTIMREINÉ OLÁH Ibolya: A pataki iskola nehéz évtizedei. Sárospatak, 1980. 22 f. Kézirat. TIREK., Kt. 2004.sz. Valamint HÖRCSIK i.m. 413.p.
- 29 TIREK., Kt. 28.sz.
- 30 KONCZ József: A marosvásárhelyi evang.reform. kollégium története. Marosvásárhely, 1896. 774. p.
- 31 SZOMBATHI i.m. 228.p.
- 32 KONCZ i.m. 10. skk.
- 33 TIREK., Kt. 27.sz.
- 34 Egyháztörténet, 1941. 117.p.
- 35 A forrásszöveg közlésében használt rövidítések:
 G = GULYÁS József névsora az Egyháztörténet című folyóiratban /1942-45./ Gulyás SZOMBATHI János másolásában CSÉCSI kéziratát használta. Ezért sok helyütt Gulyás közlése eltérő az eredeti Matricula szövegétől. Mivel Csécsi kézírata később készült, mint az eredeti, emiatt többször egészíti ki újabb információkkal a diákok életrajzi vonatkozásait.
 Cop = A Matriculában található korabeli másolat szövege.
 /--/ = Olvashatatlan vagy leszakadt részeket jelöl.

- 36 Gulyás névsorában: Joannes Kaposi.
 37 Gulyás névsorában: Joannes Beregszászi.
 38 Gulyás névsorában: Petrus T. Isetneki.

Bodolay Géza :

A Sárospataki Ifjú Egyesület a szakmai köztudatban

Azt a megtisztelő feladatot kaptam, hogy a művelődés-történetnek a módszertani kérdéseiről beszéljek.¹ Úgy gondoltam, hogy a kapott feladatot címében kissé ki kell bővítenem, s ezáltal egy meghatározott témára szűkítenem a mondanivalómat. Elgondolásomban felbátorított a kérdéskör eddigi módszertani szakirodalma is. Az elvontabb elméleti tárgyalás helyett gyakran találkozunk módszertani kérdések megvilágításával egy-egy konkrét kérdésnek a tárgyalása útján. Mátrai László is figyelmeztet pl. Aművelődéstörténet néhány módszertani problémája című tanulmányában (Századok 1967. 1236-42. 101; 6.sz.), hogy az "elméletieskedés veszélye" fenyeget minden módszertani fejtegetést, s ő maga is két külföldi művelődéstörténeti munkához fűz módszertani megjegyzéseket. Ugyanott Makkai László és Székely György tanulmányai is egy-egy konkrét kérdéshez kapcsolódva tárgyalják a művelődéstörténet módszertani kérdéseit. Említhetném még Vörös Károly Gondolatok a művelődéstörténetről c. tanulmányát a Valóságból (1966. 6.sz. 28-34.). Néhány fontosabb művelődéstörténeti tanulmányra hadd hívjam fel előljáróban a figyelmet: így pl. a Történelmi Szemle 1974-es évfolyamából Niederhauser Emil, Makkai László, Kosáry Domokos és Hanák Péter tanulmányaira. Vagy hogy a nyolcvanas évekből is említsek néhány tanulmányt, Köpeczi Béla: Irodalomtudomány és művelődéstörténet, vagy Németh G. Béla: A művelődéstörténet időszerűségének, mibenlétének, oktatásának néhány kérdéséről c. tanulmányai is konkrét művek elemzését kapcsolják össze módszertani kérdésekkel.

Azt hiszem, a mi feladatunk elsősorban a részkérdésekben való eligazodás és eligazítás lehet, s ehhez van szükségünk néhány módszertani kérdés fontosságának a bemutatá-

sára. Bármilyen részletkérdés kutatásánál is fontos magának a témának a helyes kiválasztása, ami már önmagában is módszertani kérdés. Két nagy területről szoktunk beszélni. Bár mindjárt le kell szögezni, hogy minden összefügg minden-
nel, mégis gyakorlati okból (egy-egy kutató áttekintőképességét, kutatási adottságait, körülményeit figyelembe véve) el kell határoznunk, hogy az anyagi vagy a szellemi kultúra területén óhajtunk-e bújázkodni. Mindkét szférának van múltja, története.

Mielőtt rátérnék a példaként szolgáló Sárospataki Ifjú Egyesületre, további néhány módszertani kérdés fontosságára hadd hívjam fel a figyelmet a témaválasztáson kívül.

Azért is idézgettem néhány, módszertani kérdéseket felvető fontos tanulmány címét, mert mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy témánk kiválasztása után bármilyen szinten is nyúlunk hozzá a kérdéshez, óhatatlanul át kell tekintenünk a korábbi szakirodalmat. Enélkül nincs értelmes és eredményes munka. Azt gondolhatnánk, hogy ezt nem is kell hangsúlyozni, annyira magától értetődő sinequanonja a tudományos munkának. Pedig - látni fogjuk - a korábbi szakirodalom tudomásul nem vétele nem ritka pl. szűkebb szakterületemen sem, az irodalmi élet tényeinek az áttekintésében.

Másik elengedhetetlen módszerbeli követelmény, hogy a lehető legtöbb adatot, tényt gyűjtsük össze szorgalmas munkával, s abból próbáljuk meg az összefüggő, áttekinthető képet megrajzolni. Vannak zseniális esszéírók, akik néhány támpontból zseniális gondolati építményt tudnak felrajzolni, ha csakugyan jók a támpontjaik. A mi kiindulásunk csak az lehet, hogy nem vagyunk zseniális írók, tehát csak a tényekkel szembeni alázat, a tények szorgalmas feltárása lehet irányelvünk.

Az utolsó módszertani tétel, hogy témánk kiválasztása; a róla szóló korábbi szakirodalom alapos feldolgozása, megismerése; majd a további hangyaszorgalmú kutatás után alapos mérlegeléssel, a szomszéd tárgykörökre való kitekin-

téssel fogalmazzuk meg tanulmányunkat, bármilyen ágában tevékenykedünk a művelődéstörténetnek. (Hogy ez mennyi munkát jelent, annak a jellemzésére hadd említsem meg, hogy a pápai kollégium 450 éves történetét öten írtuk meg, mert az egymást követő évszázadok áttekintése olyan széles körű ismereteket igényelt, hogy a rendelkezésünkre álló idő alatt egyikünk sem vállalkozhatott a teljes iskolatörténet feldolgozására.)

*

Ezeknek a módszertani megfontolásoknak az előrebocsátása után szeretném szemügyre venni azokat a hiányosságokat, amelyek ezeknek az elveknek a figyelembe nem vevéséből adódtak fontosabb kézikönyveinkben, nevezetesen a hatkötetes irodalomtörténet 3. (részben 4.) kötetében (Bp.1965) a háromkötetes Magyar irodalmi lexikonban (Bp.1963-65.) és a Magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-1848 c. kötetben (Bp. 1975.) (Ha a következőkben egyszerűen csak "irodalomtörténet"-ről, "lexikon"-ról és "bibliográfiá"-ról beszélek, ez a három mű értendő rajta.)

Állításom demonstrálására, mint jeleztem, a Sárospataki Ifjú Egyesület szolgál. Ez a sárospataki társaság is tagja volt annak a mozgalomnak, amelyet nem értékelték kellőképpen a mondott irodalomtörténeti összefoglaló művek. Ez a rengeteg író, költő, tudóst és publicistát, valamint hatalmas olvasóközönséget nevelő mozgalom szabadságharc előtti irodalomtörténetünkben, pedagógiatörténetünkben, nyelv-művelésünk történetében kiemelkedő szerepet játszott.

Hogy mi volt ennek a mozgalomnak egykorú jelentősége, azt az egyik legrégebbi társaság 50 éves jubileumán, 1840-ben így fogalmazta meg Sopronban az akkori társasági titkok, összefoglalva egy fél évszázad tapasztalatát: "Eszközt nyújtottak ők (ti. a társaság alapítói), módot, ösztönt a művelődésre, mi pedig példájukon gyulladván, azokat magunkévá tevénk. Mívelődés volt az ő jelszavok s elöl mentek egy nemzet előtt útmutatásukkal, lelkesítésükkel, ők s némely

más rokonérzetű honfitársaink. Ők voltak alkotói jelen századunk jelszavának, mely mindenütt a buzgalom s lelkesedés hangjával kiáltja: Ébredjünk! Haladjunk! Mívelődjünk! Hív maradt társaságunk elvükhöz, hív jelszavukhoz - folytatta a reformkori soproni diák - a nagyok nyomain buzgott mindég haladni, s hogy törekedése csüggetlen volt, hogy iparjai, amilyen szűk hatáskörűek olly lankadatlanok voltak, annak bizonyosságát a mai nap mutatja, mely az ötvenéves intézetet még létezni látja. Nem is létezhetne ez, hacsak a művelődés vágya, amelyből csírádzott, folyvást nem övedzene."

Nos, erről a nagyhatású művelődési, tudományos, nyelv-művelő és irodalmi mozgalomról alig-alig vett tudomást a három említett összefoglaló kézikönyv, különösen a kiemelkedő egykori tagok életrajzaiban nem. Az okot az általam előbb kiemelt módszertani szempontok elhanyagolásában kell látnunk. E súlyos vádhoz néhány bizonyító adatot kell elmondanom, mielőtt a sárospataki társaságot tennénk nagyító alá.

A mozgalomban 1849-ig mintegy 50 társaság jött létre és működött hosszabb-rövidebb ideig, helyenként iskolai és egyházi előljáróságokkal is, de főleg királyi betiltó rendeletekkel dacolva. Ezekből a társaságokból a lexikon mindössze kettőt méltatott önálló címszóra (az egyik 7, a másik 9 sort kapott), a többiekről még összefoglalóan sincs szó benne. Szűkmarkúságát azért is kifogásolhatjuk, mert a fülszövegén azt vallja, hogy "egyes cikkek a magyar irodalomban szereplő ... irodalmi társaságokat mutatják be." Ennyi lenne a bemutatni való az 50 reformkori társaságból?

Az irodalomtörténetben "A szellemi élet reformja" c. fejezetben (390.l.) a Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság után kaphatott volna helyet - megfelelő koncepció esetén - az a reformkori ifjúsági mozgalom, amelyről beszélek, de ez ott elmaradt.

A bibliográfia "Az irodalmi élet és keretei" c. nagyobb fejezetében "Egyes társaságok" alcímen (167.l.) sorol fel

olyan nevezetes társaságokról szóló bibliográfiai adatokat, mint pl. a Kisfaludy Társaság, s utána "Diáktársaságok, diákirodalom" alcímen az ötvenből nyolc társaságról tud bibliográfiai adatokat (169.1.) Ha jobban megnézzük a "felnőtt" társaságokról szóló részt, akkor láthatjuk, hogy öt diáktársaság (köztük a sárospataki) bibliográfiai adatait oda keverték el a fejezet szerzői.

Még egy ilyen summázó adat: a három műben összesen 160 olyan író és költő, tudós tanár, közíró neve fordul elő (nagyon sokan önálló fejezetet is kiérdemeltek), akiknek a pályája ifjú korunkban valamelyik társaságból indult el. Mégis mindössze öt van köztük, akiről az életrajzában az irodalomtörténet és a lexikon egybehangzóan állítja, hogy részt vett a társasági mozgalomban. Ez az öt: a soproni társaság alapítója, Kis János, azután Kriza János, Petőfi, Jókai és Kerényi Frigyes.

További tucatnyi íróról vagy az egyik, vagy a másik kézikönyv közölte találomra (egyik az egyikről, másik a másiktól), hogy diáktársaságból indult, de több mint százzal mindkét mű elhallgatta ezt az adatot. Kérdem, hogy ami öt írónál egyöntetűen fontos életrajzi adatnak minősült, miért marad említetlen másoknál, akiknek a pályakezdésében a diákmozgalom legalább akkora szerepet játszott, mint az említett öt íróban. Azért, mert összefoglaló kézikönyveink ennek a nagyon lényeges, művelődéstörténeti jelentőségű mozgalomnak az értékét nem ismerték fel, a korábbi szakirodalmat nem tanulmányozták kellőképpen további kutatásokat sem tartottak ennek megfelelően fontosnak, és éppen a jelenség megítélése szempontjából egymást erősítő, kiegészítő adatokat megfelelő koncepció hiányában nem rendezték egymás mellé.

Nincs itt hely arra, hogy a mondott művek következetlenségeit, pontatlanságait, koncepciótlanságát szempontunkból részletesen megvizsgáljuk, csupán a sárospataki társaság kiemelkedő tagjait szeretném még nagyító alá tenni, hiszen még a mostohán kezelt többi társasághoz képest is elhanyagolták a kézikönyvek a sárospataki diáktársaságot. Nem hiszem, hogy

ennek az az oka, hogy az Ifjú Egyesület tízéves fennállása után Szépműegyletre változtatták nevét, vagy hogy kiadványuknak, a Parthenon c. zsebkönyvnek a címlapján Magyar Nyelvmívi Társaságnak nevezték magukat. Ilyen változtatások, névvariánsok más, jobban számontartott társaságoknál is előfordultak. Meglepő, hogy a sárospataki társaság, bár igen neves költőket, írókat indított el, és Parthenonjával Kölcsey rokonszenvét is elnyerte, a lexikon és az irodalomtörténet valamennyi munkatársának elkerülte a figyelmét, mintha megbabonázták volna őket. Nem járt jobban ez a - Kölcsey szavaival - "hő keblű egyesület" a bibliográfiában sem. Ott ugyan szerepel egyetlen bibliográfiai adattal Sárospataki Irodalmi Kör néven, de nem a diáktársaságok, hanem helytelenül a felnőttek társaságai közt, mint erről már volt szó. Ha a bibliográfia készítői csak néhány mondatát elolvasták volna annak a híradásnak, amelynek a lelőhelyét közlik, mindjárt láthatták volna, hogy diáktársaságról van szó a Regélő Pesti Divatlap 1842-i tudósításában (II.kötet 1050-1052. lapján), írója ugyanis (bizonyos Hubafy, ami nyilván álnév) a pataki kollégium dísztermébe vezeti be olvasóit: "A tíz év előtt Szemere Bertalan által alapított írói társaság ez évtizedes ünnepet a fő iskola nagy tanácstermében ül, számos férfiak, hölgyek jelenlétében." A hosszacska bevezetés után így folytatja a tudósító: "Majd a társaság egyik elnöke, Majoros András logica s magyar literatura tanítója szólal fel, az ünnepélyt az ifjú egyesület alakulásának, tíz évi történeteinek, s jelen állásának nyomos előadásával nyitva meg." Megtudjuk tőle, hogy ezután szavalások kezdődtek, tizenketten olvasták fel saját munkáikat, köztük másodikként Tompa Mihály "Péter király" c. balladáját. Van okom rá, (mint látni fogjuk), hogy ezt külön kiemeljem. Megemlítem még a műsor ismertetéséből az egyik lírai vers nagyon jellemző címét: "Lengyelhon végromlása". Szerke az egész országban lengyel tárgyú novellákat, verseket, jeleneteket írtak ezeknek a diáktársaságoknak a tagjai, a haladó közszellem hű tükréeként.

Az ünnepség lefolyásának részletes ismertetése után, amelyben az is szerepel, hogy a zenekar és az énekkar közreműködését a főiskolai algondnoknak "az ifjú egyesülethez intézett javalló s buzdító beszéde követé", a cikk szerzője még visszatér az elhangzott költeményekre és részletes bírálatot is mond róluk a Pesti Divatlap hasábjain. Kiemeli a verselési ügyességén túl a némelyeknél mutatkozó költői tehetséget is, de bírálja az előadók halk, ügyetlen szavallását, mondván: "ha a többi ifjak dolgozatai Tompa férfias hangjával s szavallásával adatnak elő, kétségkívül hasonlíthatatlanul nagyobb hatást szülnek... s biztosan mondhatni, hogy Tompa balladája, költői nyelvén, s egyes megható helyein kívül az erőteljes, velőket rázó szavallásnak köszönheti azon általános tapsot, sőt mondhatnám általán költeménynek még soha nem látott diadalát." Álljunk meg egy pillanatra és az országos mozgalom értékelése szempontjából rakjuk össze az év néhány adatát: a pataki diákok irodalmi műsorát részletesen ismerteti egy fővárosi folyóirat; ugyanabban az időben, amikor Tompa "még soha nem látott" diadalt arat a szavallatával, Petőfi is nagy sikerrel szaval a pápai Képzőtársaságban, s amikor ősszel ő elhagyja Pápát, a Képzőtársaságban a vándorszínész Petőfit és a pataki diák Tompát egyszerre választják tiszteletbeli taggá. Az is ide kívánczik még, hogy hosszú ismertetés jelent meg a pataki társaságról a tíz éves évforduló alkalmából az Atheneumban is, amely Tompának már több versét is közölte. Ezt a cikket "kifelejtették" 150 másikkal együtt legteljesebb irodalomtörténeti bibliográfiánkban, holott azt írják az előszóban (5.1.), hogy "gondot fordítottak... az egykorú cikkek feldolgozására" is.

Rátérve a sárospataki társaságról mélyen hallgató lexikonra és irodalomtörténetre, vegyük sorra azokat az írókat és költőket, akik a pataki társaság tagjai közül bekerültek ebbe a két kézikönyvbe. Ne firtassuk most, hogy voltak-e esetleg még mások is, akik megérdemelték volna irodalomtörténeti számontartásukat, hanem vegyük adottnak a két kézi-

könyvből kikerekedő névsort. Az irodalomtörténetnek az útirajz irodalomról szóló fejezetéből (567.l.) nem tudjuk meg, hogy az egyik sikeres útirajz szerzője, a későbbi miniszterelnök, Szemere Bertalan alapította a szóbanforgó társaságot. Az irodalomtörténet útirajzírói közül egyébként szinte mindegyik valamelyik társaságból indult, s ott vezetőszerepet játszott, de az egyikőjükről sem derül ki a fejezetben. Pedig nyilvánvaló, hogy az a művelődési vágy, amely később a polgárusult világ megismerésére, tapasztalataik megírására ösztönözte őket, élt bennük akkor is, amikor diákként társaságot szerveztek. Útiélményeik megírása újabb művelődni vágyó ifjaknak adott eligazítást: a társaságok irataiból kitűnik, hogy útileírásaik nagyon népszerűek voltak az akkori ifjúság körében. A lexikon megelégszik Szemere Bertalan nevével annyival, hogy "tanulmányait Miskolcon, Késmárkon és Sárospatakon végezte;" az irodalomtörténet fontosnak tartja, hogy "1834-től tagja volt a pozsonyi országgyűlési ifjak Társalkodási Egyesületének," ami nem is felel meg a tényeknek. Szemere nem lépett be a pozsonyi társaságba; minden jel szerint azért nem, mert annyira kötődött még az általa alapított pataki társasághoz, hogy nem érezte helyénvalónak azt felcserélni egy másik egyesülettel. Még Pozsonyból is levelezett a pataki társasággal, kapcsolatot teremtett közte és a pozsonyi ev. lyceumi Magyar Társaság között, ami többszöri levélváltásukat eredményezte.

Elsősorban Szemere hívta fel Kölcsey figyelmét is a pataki társaságra, amely rövidesen Parthenonjával tisztelgett az ellenzék vezérének. Kölcsey köszönőlevelét közzétették azután 1837-ben a Parthenon II. kötetében. Szempon-tunkból, nevezetesen a diáktársaságok jelentőségének a szempontjából is olyan fontos és szép ez a levél, hogy idézem, bár bizonyára többen olvasták már Kölcsey levelei közt az összes művek. III. kötetében: "Lehetetlen, fiatal barátaim! hogy Társaságtok nevében a Titoknok által számomra küldött Parthenonért köszönetet ne mondjak; s egyszer-

smind ki ne jelentsem az örömet, melyet mindannyiszor érzek valahányszor magyar ifjakat látok, szépet, jót, nemest maguk elébe cél gyanánt tűzni, s elérésére közös erővel törekedni. Az én hazám, ez a mi kedves hazánk sok minden híjával van; de vigasztal a remény, hogy a serdülő ifjúság igyekezni fog gazdagabb jövődőt felhozni. Igenis, szeretett Barátim, vigyétek által szép törekvésteket az iskola csendes falain túl, majd a zajló életbe is (épp ettől rettegett a tekintélyelvi alapon álló kormányzat!); s ne feledjétek el soha, hogy a hazáért minden lehetségest tenni szent kötelesség, de tenni csak tiszta, hő keblű egyesületek által lehetséges. Széjjeltartás volt e nemzet férge századokig; azért óhajtom: ez összetartás szelleme, mely benneteket egybekötött, terjedő hatalomban kísérjen az életen keresztül. Fogadjátok el áldásomat; éljétek szerencsésen; emlékezzetek ezentúl is rólam, a férfiról, ki felette keveset tehetett, de sokat s vérző szívvel küzdött. Pozsony, szept.7.1834." (Mintha csak ma írta volna a mai magyar fiataloknak.) A második Parthenon tartalmazza e levélen kívül a társaság válaszáát is Kölcseyhez, amelyben "ártatlan örömmel" dicsekszenek, hogy a szeretve tisztelt férfiú"-tól "szerettetett és örök hálára köteleztetett a Pataki Ifjak Társasága."

Szemere alapítótársát, Warga Jánost és a társaság másik nevezetes tagját, Szeremley Gábort megemlíti az irodalomtörténet filozófiai, pedagógiai és jogi irodalommal foglalkozó fejezeteiben (543-45., 583., 587. l.), de csak azt tudjuk meg, hogy négy fiatal tanár "a berlini egyetemen tanult", "innen hozták magukkal Hegel tanítását", és hogy "idehaza neves kollégiumokban tanítottak: Tarczy Pápán, Tabubner a pesti evangélikus gimnáziumban, Warga Nagykőrösön, Szeremley Patakon"; de azt nem, hogy berlini útjuk előtt a két utóbbi a pataki társaság tagja volt; hogy Warga pataki mintára Nagykőrösön is támogatta az ifjúság társaságalapító törekvéseit; és hogy a Patakra tanárként visszatérő Szeremley egy ideig a társaság másodelnöke is volt. (Tegyük hozzá, hogy a velük együtt méltatott másik két Berlint járt hegeli-

ánus, Tarczy és Taubner első tanárelnökei lettek a pápai és és pesti ev.lyceumi társaságnak. Taubner a soproni társaságból indult, ott írta még a társaság tagjaként első filozófiai dolgozatait. Tarczy pápai diák volt, és iskolájába visszatérve állt élére az ifjúság felkérésének engedve Petőfiék Képzőtársaságának.)

Szemere és Warga munkáival a Parthenon 1834-i kötetében is találkozunk. És szerepel benne Erdélyi János, aki a pataki társaságnak egyik legkiemelkedőbb tagja volt. A kassai Literaturai Lapok kritikusa így nyilatkozott Erdélyi János Dezse c. történelmi balladájáról a Parthenonról írt kritikájában: "E szép kis regének szerzője valódi poétai hivatás bélyegét mutatja; versei, mértékes voltak mellett, könnyen folyók, csínnal s lélekkel teljeseek... Ily kezdőtől méltán sokat és nagyot várhatunk." Sok más cikkel együtt természetesen ez is kimaradt a bibliográfiánkból.

Már az eddigiek alapján is leszögezhetjük, hogy sem Szemerénél, sem Erdélyinél, sem a többiekénél nem elegendő a pataki iskola rájuk tett hatásáról beszélni: azon belül óriási hatással volt rájuk a maguk alakította és vezette társaság. Nehéz is lenne azt bizonyítani, hogy a pataki társaság nem volt olyan jelentős hatással a belőle induló költőkre, írókra, mint pl. a pápai Képzőtársaság Petőfire és Jókaira, aminek az emlegetése szinte már irodalomtörténeti közhely. Időnként még a sűrűn változó középiskolai vagy általános iskolai tankönyvekbe is belekerül. Nem azt kifogásolom természetesen, hogy Petőfi és Jókai pályáján említésre méltónak tartják a kézikönyvek a Képzőtársaságban eltöltött egy tanévet, hanem azt, hogy a pataki társasági tagoknál nem említik az Ifjú Egyesületben eltöltött éveket. Pedig ahogy Petőfi néhány levelében, Jókai később több írásában lelkesülten beszélt a Képzőtársaságról, ugyanúgy Erdélyi János, aki 1862-ben megírta a pataki társaság rövid történetét is, 1854-ben, tehát a legsötétebb elnyomás idején ezt a szép vallomást tette pataki tanártársa, Majoros András ravatalánál: "... magamat látom a múlt előterén egykori társaimmal

Éz iskola kebelében, mintegy 20-22 évvel ezelőtt, a nagy emlékezetű Nyíry István és elhúnyt társunk elnöksége alatt. (...) ez anyaiskola ifjai közé behatott a lélek, s ma már csak emlékezet az mindnyájunk előtt, hogy itt egykor az iskolai tanítványokból egy nyelvmívi társaság ülésezett, tanácskozott két tanár jelenlétében. Engem ez idő felé nyájas emlékezet ragad vissza, s most, midőn módomban volna már, eleget aggódom rajta: nem illik, vagy nem szabad-e mai nap úgy szólni nekem, vagy nem tudok-e úgy lelkesíteni, mint tudtak bennünket akkor Nyíry és Majoros tanárelnökeink; eleget kérdelem: vagy talán megváltozott az idő, s benne az ifjúság szelleme is? Visszanézve, mint említtem, húsz huszonkét év előtti korra - folytatta Erdélyi -, azóta az én életemen is sokképpen fordult a szerencse, és ha van érdeme az őszinteségnek, fogadjátok el tőlem e vallomást, hogy igen sok másokon kívül, kik írókká lettek, bennem is, ki a magyar irodalmi pályának egyik napszámosa vagyok, ő gyújtotta meg az első lángot... mint elnököm az említett nyelvmívelő társaságban; és legyen e vallomás az én hálám az ő emlékezetének."

De ha maga Erdélyi János ilyen fontosnak tartotta írói pályája és általában valamennyiünk művelődése szempontjából a pataki társaságban töltött éveket, miért hallgat társasági indulásukról a lexikon és az irodalomtörténet? Az utóbbi nemcsak az Erdélyiről szóló részben (649. l.), hanem Kazinczy Gáborról és köréről szóló fejezetben is (590-93.l.), pedig abban a külön fejezetet kiérdemelt körben csak kivételképpen fordul elő ismét olyan író (akárcsak az útirajzoknál), aki nem volt korábban diáktársasági tag. Kazinczy Gábor, aki Erdélyivel együtt évekig tagja, majd titkára is volt a pataki társaságnak, a lexikon egyenesen úgy állítja be, mintha Pozsony valamilyen fordulatot jelentett volna az életében: "1835-ben miután tanulmányait Sárospatakon befejezte, Pozsonyba... sietett, s ott Lovassynak és társainak szellemétől áthatva az ifjúság soraiban a leglelkesebbek egyike lett." Az igazság az, hogy Kazinczy Gábor sem lépett

be Lovassyék Társalkodási Egyesületébe, csak Szemerével együtt rokonszenvezett az abban tömörült jurátusokkal. Az irodalomtörténetből is csak azt tudjuk meg, hogy rövid kés-márki és eperjesi megszakítással a sárospataki kollégiumban végezte tanulmányait, és hogy már 13 éves korában elhatározta, hogy író lesz; a pataki Ifjú Egyesületről, amelynek titkára is volt, nem esik szó. Véleményem szerint az a "kitűntető barátság", amellyel - az irodalomtörténet szerint - Pozsonyban Kölcseyék Kazinczy Gábort fogadták, nemcsak a nagy mester unokaöccsének szólt, hanem nyilván a Szemere Bertalan révén már ismert sárospataki társaság titkárának is. Az irodalomtörténet e fejezetében erről nem olvashatunk. Amikor helyesen megállapítja ez a fejezet, hogy "Kazinczy Gábor irodalomtörténeti jelentősége... inkább ifjúkori ösztönző hatásában és szervező tevékenységében van", nem kellett volna elhallgatnia, hogy ez a "szervező tevékenység" a pataki társaságban kezdődött.

Azt is megemlíthette volna, hogy az ugyancsak Kazinczy Gábor köréhez sorolt Ormós László rendezte sajtó alá az idősebb vezető tagok távozása után a Parthenon II. kötetét 1837-ben. Neki írta akkor Kölcsey: (KÖM III. 767.) "S az ifjak Patakon állnak-e még azon társaságban, mely néhány év előtt ott alapult? Kár volna, ha társaságok megszűnjön... illy olvasó s író társaságok nagy eszközök a jövő férfi kikészülésére." Kölcsey tehát jobban felismerte a pataki társaság jelentőségét, mint kézikönyveinek szerzőgárdája. A társaság tagja volt még a Kazinczy Gábor körében számontartott Dobrossy István, "a tehetséges kritikus, Petőfi költészetének első méltányolója" - mondja róla az irodalomtörténet. (590. l.) Azt is megtudhatnánk róla, hogy ő is munkatársa volt a Parthenonnak "Véres buzgalom c. romantikus hősköltészetével. A kassai Literatúrai Lapok kritikusa rá is felfigyelt: "Ez a kisded eposz... Vörösmarty stúdiumára mutat, s egy még futásban levő tanuló ifjútól dícséretes szerzemény." Ugyancsak a sárospataki társaságból léptek Kazinczy Gábor későbbi körébe Kajdacsy István, Pap Endre és Adorján Boldizsár

Ís. Ezt azért "majdnem" megtudjuk, ha nem is az irodalomtörténetből, de legalább a lexikonból, amely Adorjánról közli: "Költeményeit a Parthenom zsebkönyv (1837), az Emlény és Nemzeti Almanach (1840-42) közölték"; Pap Endrénél még egy lépéssel tovább megy, a várost is megemlíti: "Már Sárospatakon írogatott, első versei az ott szerkesztett Parthenon zsebkönyvben jelentek meg." Csak éppen az ifjúság által kezdeményezett társaságról hallgat itt is a lexikon, s elkerüli az említését az irodalomtörténetnek Pap Endrét tárgyaló fejezete is (729. l.), mondván: "Joghallgató korában lépett fel verseivel a pataki diákok Parthenon c. zsebkönyvében, majd Kölcsey jurátusa lett."

Néha az az érzés fogott el a lexikon szócikkeit és az irodalomtörténet fejezeteit olvasva (azt is mondhatnám, hogy nem tudok szabadulni a gyanútól), hogy talán tudatosan vagy tudat alatt azért feledkeztek el a szerzők ezekről a társaságokról, mert ezeknek a demokratikus, alulról kezdeményezett szervezete nem volt számukra igazán fontos, szívük szerint való. (Több mint húsz évvel ezelőtt.) Ha valami a jelenben nem kívánatos valakinek, könnyen csábul arra, hogy a múltban való értékeléséről is lemondjon. Márpedig ezek az ifjúsági társaságok, köztük a sárospataki is valóban az ifjúság demokratikus formák közt működő szervezetei voltak, ezért is születtek ellenük többször is királyi betiltó rendeletek. Demokratikus szervezetükre jellemző, hogy nemcsak a tisztségviselő diákokat, hanem még a tanárelnököket is szabadon választották. Ékes cáfolata ez annak, amit manapság szoktak mondogatni, hogy hazánkban soha nem voltak demokratikus hagyományok, és hogy ez nehezíti a mai demokratizálódásunkat. Igenis voltak, többek között ezekben a társaságokban. Ezt tanúsítja az egykori sárospataki tanárelnök, Majoros András beszéde is, amellyel a társaság gyűléseit 1832-ben megnyitotta. Azt is bizonyítja ez a beszéd, hogy valóban olyan korszerű országos mozgalomról volt itt szó, amelynek a résztvevői számontartották egymás társaságait az ország egyik végétől a másikig.

Beszéde elején Majoros nagyon jellemzően az egyesülésben rejlő erőről szólt: "A polgári társaságok együttvéve s egyenként is a lelki és testi erők összefüggése, viszonyos egyesítése által juthatnak s jutnak a nemzeti jóllétnek s tökélynek azon fokára, melyre sok századokon keresztül törekednek. Európát s ennek egyes országait, melyekben az egyesült erők csudát tevének, elmellőzvé, vessük szemünket az Atlanti Óceánon túl, az alig félszázados Éjszakai Amerikai Státusokra, s Amerika több részeiben naponként születő országokra; bámulva fogjuk szemlélni azon sebes előlépéseket, azon óriási haladást, melyet az erők a lelki és testi tehetségek egyesítései szültek... boldogok a nemzetek, boldogok azon társaságok - folytatta Majoros -, melyek a természettől kiszabott ezen törvények szerint, több évekkel ezelőtt egyesítő intézeteket alapítottak! Örök halhatatlanságot nyert élve Hazánk egy fő rangú fia (itt nyilvánvalóan Széchenyiről és az Akadémiáról beszél), ki nemzetünket, jelenkorunkban, ezen mód által törekszik Európa legmíveltebb népeinek sorába felemelni." Az egyesületi eszme és Széchenyi ilyen magasztalása után kiemelte Majoros a diáktársaságok szerepét nemzeti művelődésünkben: "Így támadtak az iskolákban nevendék társaságok, mint 1790-ben Sopronyban, 1791-ben a Pesti Egyetemen, minekutána Vályi András a magyar nyelv és literatura első tanítója tanításait elkezdette. Nem különben 1805-ben Posonyban, nem régiben Kolozsváron és Debrecenben a tanuló ifjak között." (Utalás ez az Aglája és a Lant c. zsebkönyvekre, amelyeket mellőz a bibliográfia, pedig az Aglájáról Vörösmarty írt kritikát a Tudományos Gyűjteményben, a Lant körül pedig egész sajtóháború zajlott az ifjakat támogató Péczely és maradi tanártársai között.) "Mindezen társaságok - folytatta Majoros - munkáikkal gazdagították a magyar literatúrát, s bár csekélységeknek ítéltessenek is, felette hasznos következésűek maradnak azok mindenkor a nemzeti kimíveltetés történetében." Örömet fejezte ki, hogy végre Sárospatakon is megalakult a társaság: "Be van töltve azon

ások kívánsága, melyet szinte oskolánk egyik nevendéke, tudós Pap József, a pozsonyi Evangélikai Oskolában fenn álló Ifjak Egyesülete munkája közreboocsájtásában, az úgynevezett Öröm Innep derék előljáró beszédében olly hévvel magyarázza, olly melegen, olly buzgón óhajtja." Azt óhajtotta ugyanis Pap József az 1824-ben a pozsonyi líceumi Magyar Társaság munkáiból megjelentetett Öröm-Ünnep c. zsebkönyvben, "hogyan ezen mustármagnyi munkánk, hegyeket indító hitem szerint eljutván Patak-, Debrecen- és Pápára, Kolozsvár-, Enyed- és Vásárhelyre, bárcsak ott a minden jót gazdagon megtermő áldott földben egy illyféle Magyar Társaság magvával elvetettnek! Ez ott kikelvén, bizonyosan magasra nőne, és egész Hazánkban a legédesebb és táplálóbb gyümölcsöt teremné nyelünknek." Erre a Pap József-féle előszóra utalt Majoros András, azzal a büszkeséggel, hogy Pap is a sárospataki iskolából került fiatal tanárként Pozsonyba. (Ezt a kötet bibliográfiánk is számontartja, de a felnöttek társaságai közt.) Majd így fejezte be megnyitó beszédét: "Köszönöm, szíves indulattal köszönöm, nemes ifjak! azon bizodalmat, mely az én csekély személyemet azon nagyérdemű s tudományú férjfiú, kit mindnyájan szeretve tisztelünk, kinek országos megtiszteltetésén most közösen örvendünk, (ez Nyíry István volt, aki akkor lett az MTA rendes tagja) mint legméltóbb első előlülő mellett a másodrangú felügyeléssel megtisztelni méltónak találta."

Hogy valami jót is mondjak: ha a két tanárelnök, Nyíry és Majoros nem is jutott be sem a lexikonba, sem az irodalomtörténetbe, a bibliográfiai kötet II. részében, amely mintegy 500 korabeli íróról közöl bibliográfiai adatokat "Egyes szerzők" címmel, mind Nyíry, mind Majoros nevével találkozhatunk a 611. és 625. lapon 4-4 bibliográfiai adat kíséretében.

Egyetlen fejezete van az irodalomtörténetnek, A Márciusi Ifjak c. (691-711. l.), amely a társaságok e legifjabb gárdájával kapcsolatban magáról a társasági mozgalomról is méltóan ír. Kiváló tagjai ellenére a sárospataki társaság

még ebből a fejezetből is kimaradt. Még ott sem került szóba a sárospataki társaság, s bár Tompa Mihály neve háromszor is előfordul, az sem, hogy ő a pataki társaság büszkesége volt, mielőtt a Tízek Társaságának tagja lett. Azt olvassuk többek közt (692. l.): "A Márciusi Ifjúság kisebb baráti csoportok összetalálkozásából szerveződött történelmi hatású táborrá." "Egyik góc a Tízek Társasága" olvassuk a fejezetben, de arról hallgat a szöveg, hogy e tízből nyolcra tudjuk, hogy korábban diáktársasági vezető tag volt. A tanulmány megállapítja, hogy a Márciusi Ifjak pályafutása "többnyire valamelyik önképzőkörből indult el;" "ezekben alakultak ki legelőbb azok a baráti kapcsolatok, amelyek keresztül-kasul átszöttek a Márciusi Ifjak táborát, ollyannyira, hogy az valójában mint e baráti körök összege, majd történelmi hatványa jelenik meg előttünk. A pápai képzőtársaság Petőfi és Jókai nevével dicsekedhetett; az eperjesi Irányi Dánielt, Lisznyay Kálmánt, Kerényi Frigyes, Gregus Ágostot nevelte fel (hogy csak a fiatalabbakat említsük): a nagyenyedi Sükeit, a debreceni Dobsa Lajost, Kolmárt, Székely Józsefet nevelte, s elgondolkoztató, hogy innét került ki a centralista Pesti Hírlap három munkatársa, Csengery, Irinyi és Emődy; Győrben Vas Gereben szervezett önképzőkört." De Tompa Mihály és a sárospataki társaság itt sem szerepel. Pedig Tompa később is fel-felkereste a pataki társaságot. 1845. február 2-án írták a jegyzőkönyvükbe: "... a kárpáti kedves dalos Kerényi Frigyes, és - kit olly szívesen mondunk magunkénak - Tompa Mihály gyűlésünket személyes jelenlétükkel szerencsésíték." Két hónappal később Kerényi, Tompa és Petőfi az eperjesi társaság gyűlését is "szerencsésítették", mint ezt a Petőfi-irodalomból jól tudjuk. Ott volt Tompa 1845 nyarán az örömnépen is, s beszámolt róla a Pesti Divatlapban. Bár az irodalomtörténet is, a lexikon is bőven foglalkozik Tompa ifjúságával, egy szóval sem említik a pataki társaságot vele kapcsolatban sem. Az irodalomtörténet inkább az eperjesi társasággal hozza kapcsolatban, amelyben pedig csak vendégként fordult meg:

"Eperjesi tartózkodásakor kapcsolatba került Tompa a kollégium Nyelvművelő Társaságával (helyesen: a Magyar Társasággal), s az új élmények siettették monda- és regefeldolgozásait." Egy irodalmi diáktársaság által nyújtható élményekért - mint láttuk - Tompának igazán nem kellett Eperjesig zárandokolnia, várak, regék és serkentő példaként szolgáló romantikus versek, mint a Parthenon kötetei és a tíz éves évfordulón Tompa sikeres szereplésével rendezett ünnepség is bizonyították, a Szépműegyletben is adva voltak számára. A rá gyakorolt sárospataki hatásról, a diákköltészet népies irányjáról ugyan említést tesz az irodalomtörténet is: "Patakon régtől fogva kedvelték a magyaros éneklést, dalgyűjteményt is adtak ki 1826-ban és 1834-ben, s néhány valódi népdal is helyet kapott a kötetekben. Pataki diák volt Erdélyi János, a népköltészet elméletírója" - állapítja meg az irodalomtörténet 4. kötete Tompáról szólván, ismét melőzve a diákszervezkedést.

Láthatjuk tehát, hogy a pataki társaság mint a reformkor kezdete óta egyre jobban terebélyesedő nyelvművelő és irodalmi diákmozgalom részese, több neves író adott előbb Kazinczy Gábor körének, majd a Tízek Társaságának. Nincs eszerint semmi különös azon, hogy Petőfi költészetét, mint az irodalomtörténet mondja, "éppen e kis kör tagjai" (vagyis Kazinczy Gábor körének tagjai), Dobrossy, Erdélyi méltányolták, hiszen Petőfi ugyanebből a mozgalomból indult. Ezt tudva természetesnek kellene tekintenünk, hogy Petőfi e néhány évvel előtte járókat "tartós és meleg barátságával" tüntette ki, (ezek az irodalomtörténet szavai), s a pataki társaság volt tagjaihoz, Kazinczy Gáborhoz, Adorján Boldizsárhoz, Tompa Mihályhoz, valamint az eperjesi társaság volt vezető tagjaihoz, Vachott Sándorhoz és Kerényi Frigyeshez írt verseket. Petőfi ugyan a pápai képzőtársaságbeli barátaihoz írta Barátimhoz c. versét, de az egész társasági mozgalomban felnőtt értelmiségi ifjúságra érvényes ez a versszaka:

A szövetség, melynek szála
Minket összefont,
Áll, amíg csak vért bír a szív
És velőt a csont.

Meggyőződésem, hogy ennek a példamutató ifjúsági mozgalomnak a tudomásulvétele, jelentőségének a hangsúlyozása nélkül nem lehet érvényes, a valóságot tükröző művelődéstörténetet, irodalomtörténetet, pedagógiatörténetet írni a reformkorról. Ehhez azonban feltétlenül szem előtt kell tartani az említett alapvető módszertani szempontokat és előírásokat. Ezt igyekeztem a Sárospataki Ifjú Egyesület példáján bemutatni.

J e g y z e t

- ¹ A jelen írás a XV. Országos Honismereti Akadémián Sárospatakon 1987. június 29-én elhangzott "A művelődéstörténet kutatásának módszertani kérdései a Sárospataki Ifjú Egyesület példáján" című előadás némileg rövidített szövege.

Gyöngyösi Péter:

Ivánka Sámuel, a pataki zenepedagógus

Bevezetés

Dolgozatomban egy méltatlanul elfelejtett zenetanár munkásságát, életpályáját igyekszem felvázolni, amelynek tárgyalása során bepillantást nyerhetünk a pataki képzés múltjába, az akkori állapotokba. A téma azért is időszerű, mert 1986-ban születésének 160., halálának 100. évfordulójára emlékezhettünk.

Ivánka Sámuel megjelenése Sárospatakon

Szülei becsületes, magyar iparos családot alkottak, kiknek hajlékában, 1826-ban született Bihar megye Belényes községében. Családja közeli rokonságban volt a draskói és jordánföldi Ivánkákkal, kiknek egyik őse a keresztes hadjáratok alatt nyert nemességet.

Iskoláit szülőföldjén kezdte, majd Kisújszálláson és Debrecenben folytatta. Hiába volt hő vágya a tanulás, szüleinek korlátozott anyagi körülményei nem tették lehetővé tanulmányai befejezését. Kénytelen volt 1843-ban - mielőtt az akadémiai pályára léphetett volna - Békés megyébe, Füzesgyarmatra kimenni tanítónak. Folytonosan képezte önmagát, érdeklődése főleg a magyar protestáns egyházi zeneirodalom felé irányult. 1845-ben már Tordán találjuk őt, 1848-ban Biharban. 1854-ben Szentesre, Csongrád megyébe választották kántornak, s ezáltal sorsa - életének célját illetően - véglegesen eldőlt. Itt nagy szenvedéllyel látott a zene komolyabb tanulmányozásához. Pótolta a hiányokat, kiegészítette ismereteit. Figyelmét nem kerülte el semmiféle érdekes mű, mely a zeneirodalomban megjelent. Sa-

ját költségén házi orgonát csináltatott magának, s azon játszott, illetve annak segítségével igyekezett már ekkor a zsolttárok dallamain javítani.¹ Szentesen kezdte irodalmi tevékenységét, amely a későbbiekben teljesen kibontakozott.

A Sárospataki Füzetekben megjelent írásai a következők: "A magyar református énekvezérekről" 1859; "A magyar református egyházi zene- és énektanárról" 1859; "Őszinte szó a zene érdekében" 1859; "Végszó az egyházi zene érdekében" 1860. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban az alábbi témákról értekezik: "Egyházi ének-tan módszer" 1858; "Birálat énekeskönyveink felett" 1858; "A négyhangú éneklés felállításáról" 1859.

Ebben az időszakban a sárospataki főiskola bölcséleti tanszékén tanított Erdélyi János, aki korábban, 1824-től 1835-ig a kollégium növendéke volt. Egyszemélyben volt költő, kritikus, esztéta, filozófus, népköltészeti gyűjtő, s úttörő munkát végzett a népi és egyházi énekköltészet összefüggéseinek vizsgálatában. "... maga is lelkes híve volt énekügyünk reformálásának, s szerette a tehetségeket megbecsülni, rátevé szemét Szentes orgonistájára, s talán nem is épen erőszakoskodás nélkül, Hegedüssel együtt úgy vezették a főiskola sorsát, hogy ebben az ének- és zenetanári állomás megüresedett, s a római kath. vallású és német eredetű és nyelvű Krisch helyét 1860-ban Ivánka Sámuel foglalta el."² A főiskola híres professzorának véleménye szerint a sárospataki főiskolán olyan tanárokat kell alkalmazni, akik az általuk választott szakon a szakirodalom terén is aktívan munkálkodnak. A szentesi orgonista-kántor irodalmi működése Sárospatakon az "intéző körökben is kiváló tetszéssel találkozott."³

Történelmileg is fontos állomás volt az 1859. év. Zsarnay Lajos főjegyző tollából az 1859 májusában tartott tiszáninnyi egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyvében ez áll a XXXI. pont alatt: "Az egyházi énektanítás fontos ügye hozatván szőnyegre, miután tudva van, hogy az éneklés isteni tiszteletünknek egyik lényeges része, s vonzóvá és szíveme-

Iővé azt a szabályszerűség, különösképen pedig egyházas jelleme teheti: azonban egyházi énektanításunk ügye eddigelé úgy rendezve nem volt, hogy eme magasztos céljának kelölleg meg felelt volna: s az énektanító állomás csak ideiglenesen volt betöltve: egyházkerületi közönségünk kellő figyelmére méltatván a fontos ügyet, pénzviszonyaink jelen állásához képest áldozatot kíván hozni e célra, ugyanazért rendes egyházi ének és zenetanárságot állított fel 500 p. ft. fizetéssel, mely tanári szék elméletileg és gyakorlatilag képzett egyedül református magyar férfiúval leszen betöltendő, ki rendes tanári állást foglaland el a tanítóképezde rendes tanárai között, s feladata leend az egyházi éneklést, és zenészetet elméletileg és gyakorlatilag tanítani. A tanári szék betöltésére nézve szinte pályázás fog nyittatni, s a hivatalbeli belépés idejéül jövő 1860-dik év szeptember 1-ső napja tűzetik ki. A mi az ideiglenes zenetanítót Krisch Ferenc urat illeti, egyházkerületünk méltányolván eddigi buzgó és hív fáradozásait, őt elismeréssel, s mind feddhetetlen erkölcsi magaviseletére, mind a zene szakavatott s ügyes tanítására nézve méltán kiérdemelt dicséretes bizonyítvánnyal bocsátja el."⁴

A pályázat annak rendje és módja szerint megjelent a "Protestáns egyházi és iskolai lap" hasábjain. Ivánka az alábbiak szerint pályázott:⁵

"Mélyen tisztelt főtisztelētű egyházkerületi kormányzói testület! Midőn a magyar református egyházi éneklésmód újja teremtésére eredményesen ható, üdvös kiviteli eszközök létesítéséről lelkem egész erejéből gondolkoznám, ime a prot. egyházi és iskolai lap hasábján ott áll egyszer a S. pataki fő iskolai egyházi zenetanári állomás híresztelése. Amily frissítő az elalélt virágra a harmat csepp, a mily üdítő vala rám nézve azon híresztelés olvasása. - Ugyan azért, nem anyagi jóllétem előmozdítására - mert az mostani helyzetemben inkább föl lelem - hanem tisztán egyházi éneklésmódunk átalakítására célzó nemes igyekezetemnél fogva, engedvén lelkem sugallatának is - pályázom a fenn érintett állomásra. - De az ügy fontosságát minden oldalról ismerve egész őszinteséggel párosult bizalommal bátor vagyok nyilvánítani, mi szerint nem gépies eljárást igénylő hivatalt akarván nyerni: a pályázást csak azon feltétel a-

lapt tehetem, ha az ének ügy vezetése nem az eddigi, hanem a reform biztos kiviteléhez célszerűleg alkalmazandó rendszer szerint is azon modorban és szellemben, melyet és legközelebb a Sárospataki Füzetek lapjain megjelent igénytelen dolgozatomban röviden előadtam - engedtetik át. Ezen esetben felajánlom énekügyi leendő hű és lélekismeretes s minden egyéni érdektől független szolgálatomat, - nem ígérek semmit, hanem tenni fogok mindent a mi által a kerületben az egyházi éneklést azon pontra emelhessem, hogy az tükre s irány adója legyen évek után a többi egyházkerületnek. Kérem azért a főtiszteletű egyházkerületi kormányzó testületet, ha az elválasztásra érdemesíteni fog, méltóztatassék tervem kivitelére felhatalmazni s segédkezet nyújtani.

Mely alázatos kérelmem ismétélése után teljes tisztelettel maradtam Szentesen Augusztus 26-án 859.

A mélyen tisztelt főtiszteletű egyházkerületi kormányzótestületnek kész szolgálja

Ivánka Sámuel"

Ivánka mellett még ketten pályáztak, Csukás Zsigmond kiskun-szabadszállási kántor és orgonista, valamint Czike Zsigmond losonci kántor és orgonista.

Ugyanekkor a munkához szükséges feltételekről is olvashatunk előterjesztést Árvay József képezdei igazgató részéről: "a képezdei zenetanár a négy hangú éneklésben a növénydekeket sikerrel oktathassa, segédeszközül a hegedű játéknak a tantárgyak közzé föl vételét, és egy zongora megszerzését elhatároztatni..."⁶

Ivánka 1860. szeptember 17-én foglalta el ének - zenetanári állását.

Ivánka Sámuel reformtörekvései

Szép reményekkel jött Sárospatakra. "Erdélyi úgy édesgette őt ide, mint ahol a reformációra alkalmas talaj és anyag kínálkozik, s alighogy betette lábát a főiskolára, egészen lelkesedéssel fogott hozzá az öröklött fogyatkozások kiirtásához."⁷ "Kis énektár népiskolák számára" - ez volt Patakon az első munkája, amely több kis füzetecske

volt, s amely 1861-ben került kiadásra.

Milyen reformokat hajtott végre, mi az, ami megváltoztatta az egész szellemet körülötte?

Céljai közt szerepelt a zenei analfabétizmus megszüntetése, a tanulóiifjúság egységes zenei nevelése, a tömegek zenei művelődése és a kóruséneklés felvirágoztatása. Sokfelé tanulmányozta a gyülekezetek éneklési modorát, de "megnyerő, vonzó, megható vagy kellemes előadást vajmi ritkán hallottam"⁸ - írja a Sárospataki Lapok hasábjain. Követelte a zsoltárok revízióját: a szebb kath. egyházi népelemek dallamára megfelelő szöveg kívántatott, ezért volt szigorú a szöveget író egyházi költőkkel szemben. Úgy látta, hogy a zsoltári énekek és dicséretetek eredeti alakjukból ki vannak forgatva.

Semmi fáradságot, semmi költséget nem kimélve a népiskolák számára énektárt, énekiskolát, a néptanítók számára vezérkönyveket, a gimnázium alsó osztályai részére egy, két, három szólam szerint énektárt készített. Az algimnáziumban az egyházi énekeket az ő tankönyvei nyomán, saját maga által betanított énekvezérek tanították. A gimnázium felső osztályát négy szólam szerint a főénekesekkel összehangzatos rendszerben tanította. Zavarta a vontatott éneklés, a szavak hibás kiejtése, s hallatta szavát mindenkor, ha csökönységét tapasztalt.

Sértette fülét az akkoriban annyira általános ritmustalan, szótagonként és hangonként elnyújtott, értelmetlen és zeneietlen éneklésmód. Pesten, a Kálvin téri református templomban hallottakat sem hagyta szó nélkül, s fájdalommal nyilatkozott: "... azt hiszik, hogy a központban, hol a felsőbb iskolán kívül annyi művelt ízlésű és zeneértő egyháztag is van, valami meglepő, vonzó, hatásos, tehát mintaszerű egyházi éneklést fognak hallani - csalódnak, mert ily éneklést bármelyik kisszerű felekezeti templomban is hallhatunk. ... kijelölt ének a 93. dicséret volt, ezt énekelték

Végig. Az illető énekvezér, életkoránál fogva mekegésszerű előadású volt, harmad-lépcsőig hehetné föl alá, a szöveg szótagok sajtószerű megszákításával, pl. a jelzett ének első sora így vette ki magát:

I-i-i sthenre bi-i-zo-om ma-ga-a-mat stb.

Az előadás ritkította párját az ízléstelenségekben: több dallami sort az eredetitől eltérőleg énekeltek..."⁹

Műveiben, cikkeiben harcolt az ízléstelen éneklés ellen. Árvay József így méltatta Ivánka e téren végzett munkásságát: "A mi az Ivánka e téren munkásságának főbecsét adja, abban áll, hogy ő ízléssel dolgozik, s a kinek érzelme van a meghatározó szép iránt, az ő törekvéseit méltányolni fogja és utána indul."¹⁰

Időközben kezdett érlelődni valami. Az új szellem mind nagyobb tért hódított. Templomi énekkarok alakultak polgárokból és polgárnőkből, s ezáltal a különben eléggé puritán istentisztelet bensőbb, ihletettebb lett. Több helyen orgonát állítottak.

Ivánka átalakíttatta az addigi vegyeskart négyszólamú férfikarrá, mégpedig: tenor 1, tenor 2, basszus 1, basszus 2. A kartagoknak hetente egy órát adott, ami elméleti foglalkozás volt. A vidék tanítóit is berendelték Sárospatakra, hogy itt nyerjenek útmutatást arra, miként kell az énekügyet emelni, előrevinni, reformálni.

A tiszáninneri egyházkerületnek ő szerezte meg azt az elismerést, amit az 1883-ik évi tanügyi bizottság mondott ki: "... énekügyünk az egyetemes tanügyi bizottságnak 1883. júl. 5-10 napjain tartott gyűlésében eddigelé is oly magasan állónak mondatott, amelyre a többi főiskolák s illetőleg egyházkerületek, mint eszményre tekintenek..."¹¹

Ivánka folytonosan pezsgő, eleven szelleme sohasem elégedett meg a már egyszer elért s életbeléptetett reformokkal, folytonosan talált saját művén is javítani valót, s ezért egymást érte a sok előterjesztés, indítvány, tervjavaslat, amely mind azt célozta, hogy az énekügy magasabb

lendületnek induljon, s egyház és iskola a művészet ezen ágával bensőbb kapcsolatba jusson. Antalfi János közigazgató az 1864/65. évi iskolai állapotról így szól: "Kötelezett tantárgy volt mind a nyolc gimnáziumi osztályban az egyházi éneklés tanulása. Elismerőleg kell nyilatkoznunk azon szorgalomról, igyekezetről, melyet a felgimnáziumi ifjúság, egy nagyszerű énekkarrá alakulásával, az egyházi énekek összhangzatos betanulásánál, hetenként három órán tanusított."¹² Ebben az időszakban Ivánka rendszeresen ad zeneórákat is. A tanítóképezdében a református ifjaknak az egyházi éneklést vezeti, illetve tartja.

Ivánka megérte azt, amit sok reformátori hajlamú férfiútól megtagad a sors, hogy látta kikelni, nőni és kalászbába szökkenteni a magot, megérte, hogy az énekügy a tiszán-inneni kerületben a régi kerékvágásból kiemelkedett.¹³

Ivánka Sámuel irodalmi munkássága

Ivánka nemcsak elméleti szakember, hanem gyakorlati pedagógus is volt. Jól tudta, hogy nem elég a bajokat feltárni, orvosolni is kell azokat. Pedagógiai hivatásszeretetének eredménye nagyarányú pedagógiai szakirodalmi munkássága. Negyedszázados pataki tanársága idején minden részletre kiterjedő alaposággal dolgozta ki koncepcióját, amely az egyházzenei és az általános zenei művelődés kiteljesedése felé mutat. A református énekügy terén nem volt olyan kérdés, melyhez 1858-tól 1885-ig hozzá ne szólt volna.

Gazdag eredmény az, amit mint író is felmutatott. Tanított, buzdított, lelkesített, cáfolt, polemizált folytonosan kedvenc eszméi érdekében. Irodalmi munkássága 1859-től jelentős.

Nagyobb önálló művei mind Sárospatakon jelentek meg, s ezek a következők:

- Kis énektár népiskolák számára, 1861.
- Énekészi vezérkönyv 1. füzet, 1863.
- Vezérkönyv és partitúra, 1867.

Karénekvár, népkarok használatára, 1868.
 Temetési énektár, 1869.
 Elméleti és gyakorlati énekiskola gimnáziumi tanulók számára, 1870.
 Egyházi énektár, 1871.
 Szemle a református énekeskönyv felett, 1877.
 Óramutató, 1882.
 Néphimnusz a főiskolai énekkar 100 éves jubileumára, 1882.

Kéziratban maradt: Elméleti énekiskola az 1-4. népis-
 kolák számára.

A jelesen szerkesztett Sárospataki Füzetek és sok más újság egyre-másra hozta dolgozatait. A Sárospataki Füzetek-ben: Énekügyi levelek 1861; Kérelem zeneköltészeti énektáram ismertetéséről, 1866. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban: Debrecen és orgonái, 1867; Mi a vélemény az új énekeskönyvre Tisztántul, Dunántul? 1878; Észrevételek a dunáninnyi küldöttség énekügyi jelentésére 1878; A magyar református konvent és az énekügy, 1881; Nyílt kérelem az új énekek érdekében, 1881. A protestáns Népiszkolai Közlönyben: Őszinte szó az énekügy érdekében, 1866; Válasz 1866. A Zenészet-Lapokban: Rövid önvédelmi nyilatkozat 1864; Levél a szerkesztőhöz, 1864. Révész Imre Figyelmeztetőjében: Néhány szó a református énekügy érdekében, 1873; Hazai református képezdeinkről, 1873; A nagy Graduál előszava ismertetése 1874; G. Katona I. nyilatkozata az éneklésről, 1876; Vélemény az Új énekeskönyv felett, 1876; Micsoda alapelvek szerint tanítható az éneklés iskoláinkban, 1877. Czelder Figyelőjében: Leendő énekeskönyvünk érdekében 1880; A zsoltárénekek áttételéről 1881; Énekes könyvünk-ről, 1881; Válasz Berde urnak, 1881.

Munkatársa volt a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapnak, Révész Figyelőjének, Czelder Figyelőjének, később a Sárospataki Lapoknak. Régebben a Protestáns Népiszkolai Közlönnél, Zenészet-Lapoknál s a Vasárnap-nál is dolgozott.

A fent említett műveknek a becsét, tudományos értékét, gyakorlati használhatóságukat az is mutatja, hogy az egyházi

ének és zene legnagyobb ismerője, bűvára Bogisich Mihály, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, több alkalommal hivatkozik Ivánka munkásságára, amikor 1881-ben "Magyar egyházi népénekek a 18. századból" című értekezésével székét elfoglalta.¹⁴

Ivánka Sámuel énekvezéri állása, az "énekügy" hanyatlása

Nem ismert fáradtságot továbbra sem. Iskolai, irodalmi tevékenységén túl még egy állást vállalt magára, s nem anyagi haszonszerzésből. Az egyház iránti szeretetből s az őt megkereső férfiak iránt való őszinte tiszteletből elvállalta bokros teendői mellett a kántori állás terheit is. 1868. június 28-án nyugdíjazták Kőrös János énekvezért, aki november 22-én el is hunyt. Az előbbi időpontban az egyháztanácsülés jegyzőkönyvének 2. pontja alatt ezt olvashatjuk: "Az énekvezéri kötelességek teljesítésére magát Ivánka Sámuel főiskolai ének tanár úr kegyeletből díjaztatás nélkül felajánlván."¹⁵

Az 1869. december 5-i jegyzőkönyv az alábbiakról szól: "Ugyancsak néh. Kőrös János úr elhalálozása alkalmából bemutatván főgondnok és énekvezéri álláshoz kötött javadalmakról hivatalos kimutatást, illetőleg díjlevelet. - E díjlevélben pontonként megjelölt javadalmak u.m. készpénz, föld, rét " - gabona - fa - zab illetőséggel - miután elhunyt énekvezér úr ez évre teljesen ki van elégítve, jövőre Ivánka Sámuel úrnak, mint utódjának, ki az énekvezéri állomás végleges rendezéséig erre magát önként felajánlotta, - átadandónak s használatába bocsátandók lesznek."¹⁶

Ivánkát erre az állásra 1870 januárjában nevezték ki. Tizenhárom évvel később apadni látszott az az eredmény, amely sok dicsőséget hozott Ivánkának és az egész énekügynek. Kálmán Farkas nyílt levélben fogalmazta ezt meg, s véleménye megegyezett Ivánkáéval: "Ha Te sötét színben látod énekügyünk állását, s úgy tapasztalod, hogy az egészre bizonyos lethargia vonult - egy idő óta, e véle-

ményt osztom, s magam is tapasztalom - keressük ezek okait. Elsőül én a nem egyöntetű munkálkodást tartom. A dudántúliak elvégezték a rájuk bízott munkát. Csonka esperes jóvoltából. Mi, dunamellékiek, semmitsem dolgoztunk. A tiszáninneniek dolgoztak egy keveset..."¹⁷ Ugyanott egy új énekeskönyv ügyében: "... azt mondod: kevés a szakértők száma! Ellenkezőleg, - annyi szakértőnk támadt e nemben, mint a subagallér. - Majd mondok egy példát: Egyik szép magyar vasárnapi énekedre: "Örök felség, mennyei jó atyánk" - megkísérlém dallamot szerezni; egyik "szakértőnk" elkérte tőlem s nemsokára a comitivával küldé vissza: "megfogtalak ugy-e, hangok nagymestere, vaslábak igazgatója, D-mollból írsz, s nem teszed ki az egy b-jelzőt he-he-he!" Mikor aztán megírtam a jámbornak, hogy nem D-moll az, hanem D-dori, nagy álmélkodással csodálkozván kért, hogy magyarázzam meg neki, mi az a Dori hangnem, mert ő néki erről fogalma sem volt!"¹⁸

S hogy melyek voltak a bajok, melyeket orvosolni kellett volna? Ivánka a megoldás egyikét így javasolja: "... a növendékek az énekszöveg beltartalmát nem értik, mert a részben fejtegetés, magyarázat nem történik. A gimnáziumi énektanításnak végtelen hátránya van, hogy az egy tanév folyamán ugyanazon osztályokban sokszor egymást váltogató énektanítók által történik. ... összes osztályok növendékei egy és ugyanazon órában gyakoroltatnak az éneklésben, ami által az egyik osztály harsány hangkiejtésű éneklésmódja a másikéra igen zavarólag hat; ezt a komoly s öntudatos énektanítás nem tűrheti." Azt ajánlja: "... egy személyben ének- és zenetanár ne tartson ... e tekintetben kövessék a testvér korabeli társfelekezeti főiskolai hatóságok páratlan példáját, kik főiskoláikban külön ének, külön zenetanárt foglalkoztatnak és pedig dicséretreméltó eredménnyel."¹⁹

Az énektanár teendőit az alábbiak szerint gondolja: "A gimnázium 4. alsó osztályában ad hetenként a gyakorlati és

éneklésből 8, az elméletből 4 órát: a felgimnáziumban összhangzatos éneklést tanít 3; a képezdében egyházi énekeket 2; a theol. ifjaknak 2; az énekkarnak 3; orgonázást 4; összhangzattant 2 órán."²⁰ A zenetanár teendői lennének: "A főiskola összes ifjúsága köréből önként vállalkozókat kell tanítania, az általuk kiválasztott hangszerek kezelésére. Legtöbb vállalkozó akad a zongora- és hegedűjáték tanulására. A zenetanár tehát a zongoratanulókat csapatokra osztva, hetenként 18; hegedűre 6; fuvolára 2; cellóra 3; nagybőgőre 2 órát számíthat. Ezenkívül az ifjúságból alakult zeneegyleti tagoknak kell adnia hetenként 3 órát. Mi is voltunk szerencsések hetenként 35-46-ig emelkedő órát adni hetenként, de fizikai tekintetben meg is adtuk az árát."²¹

Ivánka Sámuel nyugdíjbavonulása, halála

Életének keserves pillanatai egyre szaporodtak. Egymás után temette el gyermekeit, folytonosan anyagi gondok gyötörték, melyek lassan megtörték. 1884 nyarán lépett nyugdíjba. A tanári kar a legmelegebb részvétellel, a legnagyobb elismeréssel búcsúzott el tőle. A sors furcsa szeszélye folytán ezután még egy évig átvette tanári teendőit. Az 1884 júliusában, nyugdíjba vonulása alkalmával elhangzott beszéd így fogalmazódott meg a Sárospataki Lapok hasábjain:²²

"Szívvel, lélekkel élt egy eszmének, a szegénysége dacára is gazdag tudott lenni, ha az eszme érlelése áldozatokat követelt. Mikor először feltűnt reformtörekvéseivel az irodalomban, Erdélyi János rávette szemét s barátjával, Hegedüssel úgy intézték a dolgok folyását, hogy Sárospatakon az ének- és zenetanári állomás megüresedett.

Sok visszaféltéssel, temérdek szemrehányással járt ez a reform, de végre is megvalósult. Képezdei tanulók, theológusok, mint 3 éves rektorok, gimnáziumi növendékek s a különböző karénektárak, énekiskolák stb. segítették az ügy előre haladását. Régebben a főiskolai énekkar tagjai többnyire hatalmas hangerővel, de alig valami kóta-ismerettel bíró egyénekből teltek ki. A mai kartag nemcsak azt látja az énektárában, hogy egyik hangjegy följebb, a másik pedig lejjebb esik; hanem tudja annak nevét, értékét, vagyis van mindenkinek bizonyos hangjegyismerete.

Ivánka köteles volt az önként vállalkozóknak, lettek 80-

100-an, zeneórákat is adni, félévenként 2-2 frtért. Tanítványai tegyenek mellette bizonyosságot, hogy ő megfáradt ezért a 2-2 frtért, adván hetenként 20-30 zeneórát. Csak az ő physicuma bírhatta ki."

Ivánka utódját igen-igen nagy körültekintéssel keresték. Kálmán Farkas írja: "... én ajánlok egy e nemben tökéletes embert, Erkel Sándor urat, a budapesti nemzeti színház karnagyát, ki majd minden instrumentumon jól játszik, s az instrumentál zenében kitűnő eredményt produkál!

De ám, az ő keze alatt teljesen iskolázott s bevégzett tanulmányú egyének - sőt művészek - vannak, s sárospataki zenetanárnak pedig csak tanítványok állnak rendelkezésre. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy egy ref. főiskolában az énektanításnak kell mindenekfelett elsőnek lenni, úgy, amint ezt elsőül kívánta tenni Ivánka mindig, 24 évig tartott énektanársága alatt."²³

Aléetész aláírással ugyancsak ezen állás jövőbeli aggodalma visszhangzik: "... vállalkozó és előljárók egyaránt tisztán lássák, hogy az ének- és zenetanári állomás betöltése nem tartozik a közönséges feladatok közé, s aki arra rászánja magát, jó ha tele van szíve már jó előre hálával és szerelemmel a sárospataki főiskola, ennek múltja és jövője iránt."²⁴

Ivánkát egyetlen kedves reménye, legidősebb fia halála véglegesen ágyba döntötte. 1886. július 17-én halt meg. Sírja felett a tanári kar nevében Kun Pál tartott búcsúbeszédet.

Koporsójára a tanári kar is koszorút helyezett, s érdemeit köziskolai székében jegyzőkönyvbe iktatták. "Nemcsak, hanem valódi érdemeit kiemelendő, fölötte emlékeszédet is tartatott, mely a tanári kar megbizottja Kun Pál tisztárs által folyó év július 26-ikán, a záróünnepély alkalmával, főtiszteletű püspök úr, igazgató-tanács, tanári kar, tanuló ifjúság s díszes közönség jelenlétében, a főiskola imatermében föl is olvastatott."²⁵

Hosszú időt jósolt magának. Pusztíthatatlannak vélte e-

rejét. Úgy élt és munkálkodott, mint akinek csak nyernie lehet.

Összegezés, értékelés

Ivánka Sámuel zenepedagógus múltjával foglalkozva a felemelő élményt számomra az adja, hogy elődeink olyan örökséget hagytak ránk, amire csak büszkék lehetünk.

Ivánka Sárospatakra kerülése után még Szentés és környékéről is jöttek diákok, volt tanítványok, ismerősök, akik szerették és tudták, hogy jó pedagógus. Ivánkának hamar eljutott híre mindenfelé, s hívó szavára sokan döntöttek úgy, hogy Sárospatakra jönnek tanulni.

Nagy tudása, embersége, szerénysége, közvetlen modora, emberekkel való bánni tudása tanártársai fölé emelték, tanítványai is tisztelték, szerették. Intézetének szolgálója volt.

Küzdelmes életútja során kortársaitól sajnos nem kapta meg a méltán megérdemelt elismerést, de az utókor is adós maradt munkássága értékelésével.²⁶

Ivánka úttörő munkát végzett Sárospatakon. Világosan látta a reform égető szükségét, az énekanyag megújításától kezdve a hibátlan, ritmikus előadáson keresztül az addig minden zenei és esztétikai követelményt nélkülöző éneklésmód megtisztításáig bezárólag. Negyedszázados pataki tanársága idején minden részletre kiterjedő alaposan dolgozta ki koncepcióját, amely az egyházzenei és az általános zenei művelődés kiteljesedése felé mutat.

Kodály Zoltán előfutárának nevezhetjük. A magyar művelődés történetében helyet vívott ki magának. Működése nem vészett el nyomtalanul. Problémái a Kodály által is felvetettekhez hasonlóak: hiányos az énektanítók képzettsége, kevés az óraszám, az ének a tantárgyak között háttérbe szorult, nincsenek jó tankönyvek. Nem célozom Kodály Zoltánnal összehasonlítani, de nem hagy nyugodni a sok közös vonás. Pedagógiai, irodalmi munkássága mind hatalmas erejét, mun-

kabírását dícsérik, alkotó módon volt ízig-vérig pedagógus és muzsikus. Minden apró eredményért megküzdött. Sajnos, nem minden elképzelése valósulhatott meg. A sok gáncsoskodás, viaskodás élete vége felé megtörte.

Nemcsak a szűk szférában, Sárospatakon és környékén, hanem jóval messzebb, országosan ismertté vált személye. Nemcsak elméleti, hanem gyakorlati pedagógus is volt.

Emlékének ápolása megtisztelő feladatunk.

J e g y z e t e k

- 1 Sárospataki Lapok, 1887. 6. évf. 27, 28, 29.sz. "Ivánka Sámuel emlékezete".
- 2 Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. /A továbbiakban: PEIL/ 29. évf. 30.sz. 960.o. 1886. július 25.
- 3 Jelentés a sárospataki evangélikus református főiskola állapotáról az 1886-87. iskolai évben. Ivánka Sámuel emlékezete.
- 4 A tiszáninneri helv. hitv. egyházkerület 1859. május 3., 4., 5., 6., 7-dik napján Miskolcon tartott gyűlésének jegyzőkönyve, 15.o.
- 5 TiREL: C. /L XXXI./ 39/435./462.
- 6 A tiszáninneri helv. hitv. egyházkerület 1859-dik évi szept. 11., 12., 13-dik napjain Mezőcsáton tartott gyűlésének jegyzőkönyve, 15.o. XLV. pont.
- 7 PEIL. 29.évf. 30.sz. 960.o. 1886. júl. 25. Necrológ.
- 8 Sárospataki Lapok, 3. évf. 52.sz. 904-905.o. 1884. dec. 29. - Ivánka Sámuel: Egy útja és módja annak, hogy diplomainkban üres helyek oly gyakran ne legyenek.
- 9 Sárospataki Lapok, 45. sz. 753-7.o. 1885. november 9. Ivánka sámuel: Énekügyi tapasztalatok és utasítások.
- 10 Sárospataki Füzetek, 1964. 953.o.
- 11 Jelentés a sárospataki főiskola állapotáról az 1883/84. iskolai évben. 1884. 16.o. TiREL.

- 12 Hivatalos tudósítás a sárospataki ref. főiskola 1864/65. évi állapotáról. Sárospataki Füzetek, 1865. 702.o.
- 13 PEIL. 29. évf. 30.sz. 360.o. 1886. július 25.
- 14 Protestáns Zeneközlöny. 1907. 1.sz. 2.o.
- 15 Egyháztanácsülési jegyzőkönyv. 2. pont. 1868.jún.28.
- 16 Egyháztanácsülési jegyzőkönyv. 5. pont. 1869. dec.5.
- 17 Sárospataki Lapok. 7.sz. 121-128. o. 1883. Kálmán Farkas: Nyílt levél Ivána Sámuel úrhoz.
- 18 U.o. 138-141.o.
- 19 Sárospataki Lapok, 1885. 4.évf. 26.sz. 447-449.o. Ivánka Sámuel: Szerény észrevételek a főiskolai ének- és zenetanításról.
- 20 U.o.
- 21 U.o.
- 22 Sárospataki Lapok, 1884. júl. 21. 29. sz. 449-502.o. Az ének- és zenetanári állomás a sárospataki főiskolán.
- 23 Sárospataki Lapok, 1884. aug. 11. 32. sz. Kálmán Farkas: Az ének- és zenetanári állomás a sárospataki főiskolán.
- 24 Sárospataki Lapok, 1884. 29. sz. 503.o.
- 25 Hivatalos tudósítás a sárospataki főiskola 1886/87. iskolai évről. 54.o.
- 26 Jelentőségét helyesen méltatja Barsi Ernő-Szabó Ernő: A pataki kollégium zenei krónikája című kötet. Zeneműkiadó, 1984. 85-93.l.

Tihanyi Endre :

Sárospatak mint kultúrközpont századunk második negyedében

A magyar szabadságmozgalom és a művelődés egyik fellegváraként emlegetik Sárospatakot. Köztudottan azért, mert régen beírta nevét nemzeti történelmünkbe és a nevelés történetébe is. A Trianonnal jelzett változásokkal szembe kellett nézni Patakon is. Az általános magyar és helyi körülmények között jövőt előkészítő kezdeményezések születtek az iskolavárosban, amely 1931-ben ünnepelte a kollégium 400 éves évfordulóját, 1935-ben a Rákóczi-évfordulót. Egyidejűleg kellett a saját múlthoz és a jelen problémáihoz fordulni, hogy a szükséges változtatásokkal régi rangjához méltón cselekedjen a kezdeményező nemzedék. Most a korlátok miatt csak az iskolatörténet szervezeti változásaira és az új törekvésekre van módunk e munkában kitérni.

A falumunkák háttérének megértéséhez először is arra kell figyelniük, hogy az európai fejlődés fő irányától nagyrészt eltért a magyar agrárfejlődés. Nem pusztán arról van szó, hogy a polgári forradalom óta a négy befejezetlen probléma egyike az a földkérdés volt, amelyet még feudális tehertételek is sújtottak. Ez az "örökség" ugyan- is a magyar polgári átalakulás fejlődés-zavaraihoz vezetett, olyannyira, hogy a magyar agrárstruktúra megrekedt, és ez az állapot szinte egyedülállónak mondható a korabeli Európában.¹Súlyosbítólag hatott az első világháború után közvetlenül az úgynevezett "földreform" is, mivel a meglévő gazdasági és társadalmi feszültségeket inkább élesítette, mint megoldotta a szomszédos államokhoz képest is. Ugyanis Romániában, Lengyelországban mérsékelt földreformot, de Csehszlovákiában is a magyarnál radikálisabb földbirtok-

változást hajtottak végre. A **következmény** az, hogy a föld nélküli agrárproletáriátus, a törpebirtokosok száma nagy.²

Másképpen szólva: adva volt egy kedvezőtlen történelmi "örökségünk", ami a trianoni békével az ismert terület- és népességvesztéssel járt; s a magyar uralkodó körök változatlanul nem adtak lehetőséget az agrárnépesség gazdasági felemelkedésére. A gazdaság stagnált és a társadalmi szerkezet megmerevedett, mindkettő a rendszer következményeként. A társadalomnak ez az immobilitása a gazdasági fejlődést visszafogta, a feudális csökevényeket és a felemelkedésből kizártak szegénységét tartósította, azáltal azok életpálya esélyeit is konzerválta. Erdei Ferenc és Németh László a magyar társadalmat úgy jellemzi, hogy van egy történelmi-nemzeti és egy modern polgári társadalom, és másfelől alattuk van: a kirekesztett szegényparasztság és a mezőgazdasági munkásság.³ Amíg a gazdasági felemelkedésből való kizárás az "agráröllő"-val jellemezhető, addig a kulturális "kizsákmányolás" a "kulturális olló" kitágult szarain szemléltethető. Feltűnő és fájó volt a paraszti tehetségek hátránya.

Lehetőségeihez képest a feloldást törekedett segíteni a két világháború között is a néhány nyitottabb egyetem, valamint a Trianon után megmaradt kevés számú vidéki kultúrközpont is, állapítja meg az értelmiségszociológiai irodalom.⁴ Ennek pár mozzanatára csak utalunk: elvesztettük első- és másodrendű városainkat, s a "vízfejnyagságú" főváros mellé harmad-, negyedrangú városok voltak kénytelenek felzárkózni. Nem annyira ezekből, hanem többnyire a történelmi tradíciójú iskolavárosokból indultak az új művelődéspolitikai törekvések, megelőzve nem egy esetben még a népi írókat is. Az irányvétel, a falu felé irányultság ott bizonyult eredményesebbnek, ahol a helyi hagyományok tudata erősnek mutatkozott.

Sárospatak Trianon után az ország peremére került, határmenti város lett. A Tiszáninnyi Református Egyházkerület térségében - mint Patak tágabb vonzáskörzetében - a

trianoni béke előtti területből, a történelmileg erősen eltérő fejlettségű elődmegyékből, megyerészekből csak a negyedrésznyi (24,72 %) terület maradt meg, a korábbiak egyharmadnyi népességével (31,08 %). Az egyházkerületben alig maradt város, falu volt a települések zöme. A katolikus Eger és a protestáns Patak mint vidéki kultúrközpontok mellett Miskolc, Ózd és Sátoraljaújhely inkább munkaerő vonzó város volt. Az utóbbiak múltjukban nem hordoztak erre az időszakra olyan feldolgozott hagyományokat, amelyeket felújítani lehetett volna, s ami különlegesen a két ipari városra érvényes. 1930-ban Sárospatak vonzáskörében a 6.000 főn aluli települések aránya 93 % volt; ebből az 1.000 főn aluli kisközség 75 százalékot tett ki. Jogállását tekintve Sárospatak járási székhelyként is valójában nagyközség volt. A faluból vonzotta Patak a diákjait, és a falunak nevelte tanítóit és lelkészeit. A nehéz időkben mindig megújulásra képes "pataki szellemnek" szükségszerűen a faluért kellett cselekednie.

De a megújulásra ösztönözték a belső erőket az egyéb tényezők is. A kollégium fenntartásához szükséges alapítványok elértéktelenedtek, az intézmény gazdaságilag legyengült, a válság alatt még a tanári fizetést is csökkentették, s elvesztette ifjúságának egyharmadát. A létében veszélyeztetett intézménynek belsőleg is meg kellett újulnia, hogy múltjának megfelelő rangját a magyar művelődés egészén belül ismét elnyerhesse.

A korszak református iskolapolitikáját elsősorban a tradíció és a protestáns elvi, pedagógiai különállás jellemezte. (Az utóbbit az államsegély elmaradása fokozta.) Az ekkor kibontakozó klebelsbergi neonacionalizmus eredendően az egyházak együttműködésének alapjául szolgált volna, de inkább az egyoldalúsága tűnt ki, és kultúrfőlényével is idegen volt a református művelődés-szemlélettől. A harmincas évek második felének iskolapolitikáját már a Hóman-féle "egységes, szilárd, nemzeti" világnézet határozta meg. Bár a protestáns intézetekben folyó nevelés sem men-

tes a kor kultúrpolitikájától, de nemcsak a korszak elejének neonacionalista "nemzeti irányától" különbözött, hanem a korszak második felének hómani nevelésétől is. Ebben az időben egyre több református pedagógus szólalt meg, s bekövetkezett a protestáns iskolapolitika elméleti eltávolodása a hómani koncepciótól. A változás fokmérője a református iskolai tradíciókban gyökerező s a hómani elvtől különböző "népies irány" megerősödése.⁵

A pataki gondolkodás egy másik erecskéje az egyházi megújulás irányzataiban jelentkezett. Az igazi áttörést az 1927-1932. évek között helyezhetjük el, amikor a nyugat nagy teológusának, Karl Barthnak tanításai hatását érezni lehet, köztük a Sárospatakon született munkákon is. A barthi "népegyház - hitvalló egyház" alapeszméje nálunk az úgynevezett "Ige teológián" át hat - miközben a pataki falumunka-ágak kiteljesednek -, s a negyvenes évek elejére a pataki teológusok a dialektikus teológiát dolgozzák ki, majd az 1945 utáni új történelmi helyzetben nagyjából 1948-ig a szolgáló egyház teológiájának kialakulásához is hozzájárulnak.⁶

A pataki kollégiumban sem a nagy évfordulóhoz köthetők a kibontakozás keresésének kezdetei. Az évforduló kétségtelenül kedvező lehetőséget adott a célszerű hagyományok kiemelésére, átfogalmazására. A kibontakozás reformjai szinte minden területen jelentkeztek: a főiskola gazdasági egyensúlyának megteremtésére törekvésben, az új építkezésekkel, az európai színvonalú angol tagozatnak az életre hívásával, az oktatásban főként a testnevelés és az ének-zene tanításának reformjával.⁷ 1924. október 3-án csukta be kapuit Sárospatakon a jogakadémia. A tanítóképző intézet egyházi tulajdonba került vissza a kormány és a kollégium tárgyalásainak eredményeként. Trianon után az egyházkerületben a 165 népiskolából csak 77 maradt meg, így kevesebb növendék képzésére volt igény. A tanítóképző szelleméből kiemelem - a gyakorlati szakismeret mellett - az irodalmi irányultságát, a népi írók iránti érdeklődést,

a környezetismereti tárgynak a falu felé fordulását.⁸

Amikor a további fejlődéshez szükséges építkezések is befejeződtek, az iskola diákságában, tanári karaiban, sőt egyházi és világi előljáróságaiban is adva voltak a feltelemek a társadalom, a nemzet aktuális kérdései felé való nyitottságra. Ekkorra érett alkalmassá saját ifjúságából nőtt tanári kara is,⁹ s megindulhatott, különösen a teológia és a tanítóképző intézeti ágaiban, a szellemi és gyakorlati megújulás, amely országos hatású közművelődési munkaággá fejlődött az 1930-as években.¹⁰ Gyakorlatilag Szabó Zoltán alkalmazásával kezdődött meg az 1926/27. tanévben a pataki kollégium teológiai karának a fiatalítása. Az ő kezdeményezéseihez rövidesen alkotó módon csatlakoztak az ide visszakерült fiatal tanártársai is: Zsíros József, Újszászy Kálmán (1929, 1930-31). Kezdeményezésükre szerveződtek majd a bibliakörök, a cserkészlet, a regősmunka, a faluszeminárium, az útépitő munkatábor, a népfőiskola stb.¹¹

A kezdeményezések szellemi ébresztője - vallja Újszászy Kálmán - 1921 nyarán a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség Tahiban szervezett tábora volt. Patakra hazatérve ösztönzői lettek a tábor szellemi és lelki megújulást kitűző céljának.

A falu szolgálatára kialakult sárospataki törekvések nem álltak meg a cserkész ifjúsági munkánál. Ugyanakkor nemcsak a tanári kar néhány tagja fordult fokozottabban a falu felé, hanem az iskola egésze, az ifjúság is. A falu iránti érdeklődés a teológián kezdődött a nagy ünnepek alatti legációkon, az e célra összeállított kérdőívek segítségével,¹² amelyet - jobb név híján - eleinte "falú-, vagy gyülekezet-settlemenek"¹³ neveztek el, mivel tevékenységükkel az egyházközségek főleg vallásos szokásait kutatták a teológusok.

A pataki falumunka motívumait Szabó Zoltán az 1931. évi júniusi teológiai kari jegyzőkönyv egyik pontjából idézi: "főiskolánk lelkipásztor nevelésének múltjából és jelenéből az a meglátás világlik ki, hogy nálunk elsősorban a

falu, a magyar református falusi gyülekezet, speciálisabban és céltudatosabban odanevelt és erre előkészített pásztorainak kell nevelkedniök. Hangsúlyozottan a falu számára..." a teológiai tudományosság szintjének megtartásával.¹⁴

A teológusokon kívül a tanítóképzős cserkészek a környezettanulmány tantárgy keretében tanyákat vizsgáltak meg. Északkelet-Magyarországon szinte az egyetlen elhelyezkedést számukra a kis- és aprófalvak jelentették. Patakon így tudatosabban készítették fel a leendő lelkipásztorokat, tanítókat jövőendő munkaterepük megismerésére, a falusi szolgálatra.

Szabó Zoltán a gyakorlati teológiai órákat is ebben a szellemben tartotta, s a korábbi szociológiai tanulmányai után a hozzákapcsolódó munkálatokat is azzal indította meg, hogy ő maga speciálisan falusi egyházi témakörrel foglalkozó kutatásokba kezdett. Talán kissé egyoldalúnak tűnhet a faluszolgálat szellemisége, amely a "...társ munkákkal együtt két feladatot próbált ellátni: a falu, a földműves nép, a parasztság művelését, és ezen belül a pataki iskola hallgatóinak hivatása jobb megismerését."¹⁵ 1931 októberében néhány teológus kívánságára olyan igény mutatkozott a teológiai oktatás keretében, hogy tájékoztatást kapjanak szociológiai téren a falu és népe életéről.¹⁶

Az 1931-től induló kulturális és intézményi megmozdulásoknak Sárospatakon két közös jellemzője volt: 1. Elindítójuk és szervezőjük a kollégiumban 1922-ben megalakult cserkészmozgalom volt. 2. A kezdeményezések hatósugara túlterjedt a kollégium tanárságán és diákságán, nagyobb közösségek ügyének szolgálata felvállalásával is. Röviden szólva: "...népi beállítottságú volt, mindenekelőtt a magyar néppel való szolidáris..."¹⁷

A nevelés szempontjából a pataki falumunkáknak szintén két sajátossága volt: 1. Elsősorban a pedagógiai szellem és légkör határozta meg az általánosabban előforduló társadalmi, "szakmai", politikai vagy éppen egyházi irányultság helyett. A pedagógiai szellem és légkör sajátosságának kö-

vetkezménye, hogy a pataki falumunkák helyileg és szervezetiileg sem szakadtak el, nem is önállósultak, maga az iskola végezte ezeket a feladatokat. 2. Másodsorban a falumunkák ereje a komplexitásban volt. Akár egymásból nőttek ki, akár egymás mellett éltek, nem helyettesítették, nem tették feleslegessé egymást, mert szükségük volt egymásra, kellett, hogy kiegészítsék egymást, így sohasem egymás rovására léteztek. Ahhoz, hogy a falumunkák ilyen komplexitásukban fennmaradhassanak "...szükséges volt az erős és már önmagában is komplex háttérintézményre...a háttérrel azonos fontosságú gyakorlati társ munkákra is.¹⁸

*

A következőkben a sárospataki főiskolán végzett falumunkákra térek ki keletkezésük időrendjében, lényegi tevékenységük kiemelésére törekedve.

A faluszeminárium az 1931 októberében szociológiai szemináriumként indult néhány teológus ifjú felkérésére Újszászy Kálmán professzor vezetésével, s csak később neveztek el - szintén a hallgatók kérésére - faluszemináriumnak. A szerda délutáni elméleti foglalkozásokon a gyorsan megjelenő szociológiai szakirodalmat, később a népi írók műveit ismerték meg a hallgatók. Majd a dán, osztrák és bolgár népfőiskolák irodalma is a megbeszélés tárgya lett.

A jövődől hivatásra készülés a faluval való gyakorlati megismerkedés igényét is felébresztette. Szemináriumi tag csak az lehetett, aki vállalta hétvégeken, a szemeszter végén a kiszállással járó, megadott szempontok szerinti "falukutatás" elvégzését. Rendszerint ketten mentek ki, s foglalkoztak a szűkebb vonzáskör (Bodrogköz, Hegyköz, Hegyalja) hungarológiai keretbe sorolható témáival (egyke, földkérdés, nemzetiségi kérdés, magyarság problémája, néprajz stb.), és a falun át az egész tájegység, a magyarság látóköréig bővítették a helyi tényeket. Gyűjtőmunkájuk sokrétű volt, a szellemi néprajztól a tárgyi néprajzig terjedt.¹⁹ Az évek során kialakult a faluszeminárium önálló

könyvtára, melynek köteteit a Nagykönyvtárhoz képest "a-
gyonolvasták", nemcsak a szeminaristák, hanem más kollégi-
umi hallgatók, idővel a népfőiskolások is.

A vándorkönyvtár mozgalom a faluszeminárium keretében
tapasztaltak alapján alakult ki. A szeminaristák nemcsak
tanultak a falutól, hanem adtak is a falunak valami se-
gítséget: az egyházi szolgálaton túlmenően kulturális mű-
soraikkal és vándorkönyvtárakkal is. Ezek aládákban kül-
dött "könyvtárak" mintegy 40 kötetből, újságokból, folyó-
iratokból álltak, és eljutottak a téli időszakra a legel-
dugottabb kisközségbe is. 1935-ben két kihelyezett kis-
könyvtárral indult az akció, a negyvenes évek elején már
11 működött azzal a céllal, hogy hozzájáruljanak ezzel is
a falusi kultúra emeléséhez. Szükség volt erre a szemina-
risták szerint, mert kiszállásaik során azt tapasztalták,
hogy nincs a falunak, a falu ifjúságának könyve se, újsá-
ga se, folyóirata se.²⁰

Az útépitő munkatábort szintén a falunak nyújtandó se-
gítség, a fizikai és szellemi igénybevétel címén szervezte
meg a két fiatal teológiai professzor, dr. Szabó Zoltán és
dr. Újszászy Kálmán. A teológus ifjúság részére az 1934/35.
iskolai évet követő nyári szünetben, 1935 nyarán a zemp-
léni Károlyfalva és Rudabányácska közötti útvonal kialakí-
tása volt az első magyar - a korabeli kifejezéssel élve -
"munkatábor". A másodikat Szegilong faluban szervezték meg.
(1935-ben a svájci munkatáborról adtak hírt a patakiak.)

A ma már természetesnek és megszokottnak tekinthető
fizikai munka a pataki teológus ifjúság számára példaadó,
komoly, fárasztó fizikai munkát jelentett az útépités hat
hete alatt. A táborvezetés ezzel párhuzamosan a korban a
cserkésztáborokhoz, ma az olvasótáborokhoz hasonló, szín-
vonalas szellemi "továbbképzésről" is gondoskodott. Az e-
lőadássorozatot vita követte, s hetenként más-más témával
ismerkedtek meg az önként jelentkezők. Például az első tá-
borban a magyarság életéből: népismerettel (néprajz, néplé-
lektan, falu), művészettel, irodalommal, a politikai élet-

tel, a publicisztikával, a történelemszemlélet alakításával. Előadók a kollégium tanárai és meghívott szakemberek voltak. A tábori indulójukat Képes Géza írta, és dr. Szabó Ernő zenésítette meg. (Mindketten akkor a kollégium fiatal és kiemelkedő tehetségű tanárai voltak.) Két év tapasztalatai országos sajtóvireshangot kaptak. Kár, hogy később az országos munkatábor parancsnoki formájának kialakításánál már nem annyira a pataki tapasztalatok, mint a honvédelmi szempontok domináltak.²¹

A regős mozgalmat dr. Szabó Zoltán, a Timóteus öregcserkész-csapat parancsnoka szervezte meg. A regősök falujáró teológusok voltak, akik tanultak a falutól, és adtak is a falu népének. Céljuk a Kodály-irányú népi magyar ének- és zenekultúra öntudatosítása, termékeinek gyűjtése, megőrzése és terjesztése. Munkájuk arra irányult, hogy a slágerek és az anyagi érdekből szerkesztett dalok helyett, a zenei ízlésnek megfelelő magyar dalt adják vissza a nép ajkára, és zenei kíséretük tartalmas előadásmóddal igényt támasszon fel. A regősök 4-5 tagból álló énekegyüttesek voltak, melyek 35-40 jól megválogatott énekkari darabot vittek a falvakba. De minden csoport kis zenekar is volt, melynek tagjai több hangszeren is játszottak, köztük citerán is, harmónikán is. Azonkívül prédikáltak, szavaltak, előadtak népdalokat, más vidékekét is tanították, gyűjtötték, tehát a falvak, vidékek népdalkincsét vitték tovább és cserélték.

A regős csoportok végiglátogatták az egyházkerületet - évente átlagban 15 falut - és járták az ország más tájait is. Voltak Erdélyben is, s 1939 nyarán Skóciában egy nemzetközi öregcserkész táborozáson 45 nemzet fiai közt szereztek elismerést a magyar népdallal.²²

A "Pipacs őr - Csibész őr" önkéntes tagjait Bíró Sándor teológus, öregcserkész 1933-ban gyűjtötte először össze. Tagjai a korabeli társadalom perifériáján éltek. Elhagyatott, utcán nevelkedő 14-16 éves fiúk voltak. Számukra vidéki portyázásokat, kirándulásokat, táborokat szer-

vezett vezetőjük. Az őrök tagjainak öltözete többnyire hiányos volt, gyakran foltos ruhában, mezitláb, olykor még félmeztelenül is csatlakoztak gyerekek az őrshöz. Az "Úti-lapu" címet viselte tábori újságjuk. Indulót szerkesztettek maguknak. E társadalmi rétegnek is akadtak támogatói a kollégium nevelőközösségében.²³

A "Péntek Esték" programját 1934 őszétől szervezte a főiskola Sárospatak "város" és környéke, valamint a főiskola érdeklődő, legmagasabb igényű rétegeinek. A műsorban a magasabb zenei, szellemi táplálékot és a legidőszerűbb pedagógiai, művészeti, irodalmi, társadalmi előadássorozatot kínálták. Ezzel a közművelő munkaformával egyúttal a szervezők az ellen a régi vád ellen is védekeztek, mely szerint Sárospatak olyan, mint a világítótorony: messzire világít, de a tövében sötét van.

Az esték műsora a mindenkori közigazgató bevezetőjével kezdődött, amit éveken át minden alkalommal egyetlen felolvasás követett. Például: a magyar középosztály társadalmi felelősségéről, a magyar falu szerepéről, a magyar szellemi életben a népzene helyéről stb. A zenei előadásokat mindenkor zenedarabok bemutatásával kapcsolták egybe.²⁴

A népi festőművész, a közeli Tiszaladányból származó Győri Elek 1934-től kezdve szívesen látott vendége volt a pataki kollégiumnak. A tanároknál lakott, a konviktusban a diákasztaloknál étkezett. A tanítási órákon is, 1944-ben pedig önálló kiállításával is jelen volt a főiskola életében, és szívesen töltötte beszélgetéssel idejének egy részét a diákokkal, a népfőiskolásokkal is. Küzdelmes élete, a falu és a művészet volt tárgya leggyakrabban ezeknek a véleménycseréknek. Az együttlétek kedves emlékei a volt diákokban és a "naiv" festőművész "önéletrajzi" írásaiban is továbbélnek.²⁵

A népfőiskola, mint a faluért cselekvés egyik lehetséges eszköze, a faluszeminárium és a munkatábor úttépítési tapasztalatainak légkörében fogalmazódott igényné. A sárospataki kollégium népi művelődést szolgáló megmozdulá-

sai között fontos szerepet töltött be a népfőiskola is. Nem Patak kezdeményezte a népfőiskolát, de mint mozgalmat ő indította el. Népfőiskolai kezdeményezések voltak az első világháború előtt is: agráriskola vagy bentlakásos gazdaképző iskola formájában, amelyre azt is lehetett volna mondani - állítja Újszászy Kálmán 1987-ben -, hogy népfőiskola.²⁶

Az, hogy a pataki népfőiskola tapasztalataiból mozgalom lett, több mindenből eredt. Mindenekelőtt erős kulturális színezetének sajátosságaiból, ami némileg más népfőiskoláktól megkülönböztette. A falu ifjúságát művelődési szintjének, szellemiségének, nyitottságának növelése oldaláról törekedett erősíteni. Ebben a munkában a három tagozatú intézmény kiváló, nem egyszer zseniális tanárait külső előadók is segítették. Közülük elsősorban dr. Móricz Miklósnak, Zsigmond öccsének volt döntő szerepe, aki nemcsak részt vett 1945-ig minden tanfolyamon, hanem az első tanfolyamoknak olyan sajtóvisszhangot szervezett, amely felgyorsította, mozgalommá tette a népfőiskolai munkát. A mozgalommá válást Patakon az is segítette, hogy a népfőiskolai gondolat nem külföldi átvétel volt, hanem egy szerves belső fejlődésnek és gondolkodásnak a végeredménye. Az 1934. évi püspöki felvetés után dr. Szabó Zoltán indítványára három alkalommal foglalkoztak vele, s 1936. január 14-én a teológia a gyakorlati megszervezéssel bízta meg Szabó Zoltánt és Újszászy Kálmánt.

A "csizmás" diákok kiválasztásába az egyházkerület lelkeszei, tanítói is segítettek, hogy évenként átlagban a falvakból 25-30 értelmes, átlagon felüli, de rendszeres, intézményes iskolai tanulásból kimaradt fiatal legalább egy kis ízelítőt kapjon a kollégiumi diákság munkájából, közösségi életéből. A törzsgárdát a 10-15 holdas középparasztok, egyharmadát a 2-3 holdasok 16-18 éves gyermekei adták. De kezdetben is állandó népfőiskolára és nemcsak a parasztfjakra gondoltak a szervezők.

A hatékonyság alapeleme leginkább három fő területen ér-

zélhető: 1. A népfőiskola a személyiség fejlesztésére, annak igényes önfejlesztésére törekedett. 2. A személyiség érdekének társadalmi és egyéni felismertetésével kapcsolta össze. 3. A korabeli önkormányzati szervezetben gyakoroltatta az öntevékenységet, amelynek eredményességéhez a bentlakás is hozzájárult. Még rövidebben: a látókört bővítette, s a személyiséget hatékony indíttatással motiválta.²⁷

A pataki népfőiskola - fejlődésének második felében - 1945 után állandóvá lett, és mint a "Sárospataki Ref. Főiskola Állandó Népfőiskolája" betagozódott a kollégium tanintézetei közé. Egy országos igényű intézményt kívántak működtetni, amelyben elsősorban népfőiskolai oktatók, nevelők, másodsorban kultúrmunkások képzése folyik.

A népi tehetségkutató és tehetségmentő mozgalom ügye a pataki gimnázium igazgatótanácsa előtt 1934. június 17-én vetődött fel, és 1935. szeptember 12-én tartották meg az első "tehetségvizsgát". A kallódó népi tehetségek felkarolásának példáját 1936-40 között követte Miskolc, Pápa, Szeghalom, Hódmezővásárhely, Nagykőrös református gimnáziuma is. Az eredetileg egyházi mozgalom 1941-ben terjedt ki az állami tehetségvédelem területére is azáltal, hogy a minisztérium az évente megújuló pataki sikerek alapján országos "versenyvizsga" alapot létesített 600 középiskolás ingyenes oktatására. A minisztérium az Országos Tehetségmentő Bizottság közreműködésével 1800 jelentkezőből mindössze 425-öt választott ki támogatásra, abból 127 református ifjút és a kezdeményezők elismerésére egy pataki diákot.²⁸

A munkát kezdeményező és máig is folytató Harsányi István adatai szerint 1946-ban már ezernél több falusi és tanyasi szegényparaszt tanult támogatással. (Patakon korábban 10-15 fő.)

A későbbi népi kollégiumok növendékei közé 600-nál többen kerültek, akik a tehetségvédelem kiemelt falusi származékként kezdték pályájukat. "A speciális tehetségvédelmi munka 1948-ig tartott, amikor az általános iskola felada-

tává tették a népi tehetségvédelem feladatait, s magát a ...terebélyesedő mozgalmat megszüntették..."²⁹

A néphangversenyeket Képes Géza szervezte Patakon, amikor Finnországból hazatért. A szervezés ötlete finn mintára indult ugyan, de az öregcserkész regősmozgalmának országos hatása, a pataki fiúgyermekkar egyházkerületben való sikere, a népfőiskolások és a faluszeminaristák körében az etnikus kultúra elemeinek gyűjtése és gyakorlása már élt. A szervező kidoboltatta Patakon és környékén a néphangverseny híret, idejét és árát. A 10-20-30 filléres helyár is fontos volt a nehéz időkben, sokszor több, mint egy napszámber. Képes Géza segítője dr. Szabó Ernő hegedűművész volt, aki ének- és zenetanárként Bartók-Kodály zenefelfogásának híve volt és népdalgyűjtőként is ismerték.³⁰ Móricz Zsigmondnak nagyon megtetszett a néphangverseny gondolata, és ezért helyet adott Képes Gézának a Kelet Népeben, hogy választ adjon egy korábban elhangzó gondolatra, amely tükrözi a kor problémáját: "Adjon kenyeret a népnek, ne zenét!" A szervező bensőleg vallotta, hogy a zene vigaszát nyújthatja a népnek. Egy 1942-es tudósítás szerint Bartókot, Kodályt, Mozartot, Debussyt, Pergolesit mutatták be. Előfordult az is, hogy főiskolások verset is mondtak, a regősök két Kodály-gyűjtötte magyar népdalt adtak elő, amibe a közönség közös énekléssel kapcsolódott be.³¹

A dalosmozgalom évekké azután bontakozott ki az egyházkerületben, hogy a sárospataki fiúgyermekkar 1930-ban megalakult és hangversenyeket adott a falvakban. A fiúgyermekkart a fiatal Szabó Ernő vezette. Ők énekeltek vidéken először Kodály gyermekkari műveit. S tulajdonképpen ezzel indult el Patakon Bartók és Kodály útmutatásának követése. A 30-as évek református dalosmozgalmában országosan 27 eredményes kórus alakult meg, amelyből 11 a Tiszáninneri Egyházkerületre, azon belül a történeti Zemplénre esett.³²

A vidéki kultúrközpontokban folyó falumunkákról elmondható, hogy a közös cél ellenére azok a különbségek is ala-

kították, amelyeket az egyes kultúrközpontok körüli régió földrajzi fekvése, lokális gazdasági-társadalmi tényezői és az egyéni sajátságok munkaterepe határozott meg. Valószínűleg ezért mondták: más a dunántúli ember, más a tiszántúli.

Befejezésül: a szegedi, pápai, debreceni, kolozsvári és a pataki falumunkák mindegyike nemzeti gondokat tárt fel, és nemzeti értékeket hozott felszínre, amely munkákkal az ifjúságot felelősségre nevelték. Az irányító nemzedék a rábízott fiatalokkal a minőségi nemzet felé tett lépéseket, s minden tagja a magyar progresszióhoz tartozott. Politikai töltetet - nemcsak a patakiak - akkor kaptak, amikor a népi írók Márciusi Frontjával kerültek kapcsolatba. A munka értékelése sokáig vitatott volt, bár a népfront potenciális szövetségese lehetett és az egyházon belül is újat jelentett.

J e g y z e t e k

- 1 ANDORKA Rudolf: A társadalmi mobilitás kérdései Magyarországon. Akadémiai, 1982. 37.p.
- 2 Andorka i.m.
- 3 ERDEI Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. Valóság, 1976. In: Értelmiség-szociológiai írások Magyarországon. Szerk. és bev. Huszár Tibor. Budapest, 1981. 58.p.
- 4 HUSZÁR Tibor: Bevezető. /A 3. jegyzetben említett kötetben./
- 5 HÖRCSIK Richárd: Református iskola és nevelés. Stúdia et Acta Ecclesiastica 5.kötet. Ezúton köszönöm meg a szerzőnek, hogy munkámat éveken keresztül támogatta értékes tanácsaival, főként az egyháztörténetről.
- 6 Studia et Acta Ecclesiastica. V.kötet, 1983. 363-7., 641-3.p.
- 7 BARCZA József: A kollégium története 1919 után. In: A Sárospataki Református Kollégium története. /A továbbiakban: Kollégiumtörténet./ Bp., 1981. 245-62.p.

- 8 Ugyanott, továbbá: Magyarországi Ref. EE. Konventi jkv. 1921. /I.8./ 155. p.
- 9 PÉTERFFY András: Beszélgetés. Kultúra és Közösség, 1987. 3-4.sz. 6-12.p. - UJSZÁSZY Kálmán: Gyökerekről meg egyebekről. A Sárospataki Népfőiskola.1936-1986. Bp. 1986. 5-6.p.
- 10 HARSÁNYI István: "Ha fényt ad az emberiségnek!" A Sárospataki Népfőiskola 1936-1986. Bp. 1986. 8-13.p.
- 11 BENKE György: Dr. Szabó Zoltán és a Sárospataki Népfőiskola. A Sárospataki Népfőiskola 1936-1986. Bp. 1986. 48-52.p. - V.ö.: ANDORKA i.m. 222-3., 230-1.p. Idézi Földes Ferenc 1941-es írásának Patakra vonatkozó részét is.
- 12 SZABÓ Zoltán: A sárospataki /népfőiskolai/ törekvések a falu szolgálatában. Protestáns Szemle, 1939. 140-6.p. - PÉTERFFY András i.m.
- 13 SZABÓ Zoltán i.m. Az idézet az 1931. júniusi kari jegyzőkönyvben eredetiben nincs meg, amihez hasonló esetek megjelent munkáknál előfordulnak. Az idézet hasonlít: TiREL, Teol. Kari jkv. 1933. jún. 11-i azonos témájú értékeléséhez.
- 14 Ugyanott.
- 15 Ugyanott, továbbá: PÉTERFFY i.m. és UJSZÁSZY i.m.
- 16 SZABÓ Zoltán i.m., UJSZÁSZY Kálmán i.m., PÉTERFFY András i.m.
- 17 HARSÁNYI István i.m.
- 18 UJSZÁSZY Kálmán i.m., és ua. Reformátusok Lapja, 1986. augusztus 3:
- 19 UJSZÁSZY Kálmán: Az evangélium és az uralkodó koreszmék. Sárospataki Református Lapok /SRL/, 1934. 8.sz. 45.p. - PÉTERFFY i.m. - SZALAY Zsigmond: Kezdeményezések városa. Tiszántúl, 1942. 167.sz. 4.p. - BENKE i.m.
- 20 TiREL. Sp. Koll. Ig.tanácsi jkv. 1935/36.k. /1935.I.17/ 23-1935. - SZABÓ Zoltán i.m. 1939.
- 21 TiREL. Sp. Koll. Teol. Kari jkv. 1935/36.k. /1935.IX. 12-i ülés/ 6-1935. - FÉJA Géza: A kubikus diákok tábortüzénél. Magyarország, 1935. 142.sz. 5.p. - MÚRICZ Miklós: A Nemzeti Munka Táborában. Budapesti Hírlap, 1935. VII.19. Csákány és biblia. Uo.VII.21.Rádióbeszédét közli a Sárospataki Ifjúsági Közlöny /SIK/ 1935. szept.-okt.sz. 4-10.p. - Lásd még: SIK 1935. szept.-

- okt. sz. 11-21.p., nov.sz. 42-44.p., dec.sz. 55-56, 60-61.p.
- 22 SZABÓ Zoltán i.m. 1939. - A sárospataki teológia és gimnázium évkönyve, 1940-41.
- 23 BARCZA József i.m. 1981.
- 24 SRL 1935. 21.sz. 121-2.p. - PALUMBY Gyula: Sárospatak, a népi Magyarország észak-keleti bástyája. Magyar Ut, 1943. 14.sz. 5.p. - HARSÁNYI István: SRL 1940. 9-12.sz.
- 25 Kerékvágás /a Sárospataki Népfőiskola lapja/. 1944. /I.25./ 4.sz.
- 26 SZABÓ Zoltán: Kerékvágás, 1943. /II.6./ 12.sz. - BENKE György i.m. 1986.
- 27 A teljes irodalmat lásd: TIHANYI Endre: A Sárospataki Népfőiskola bibliográfiája. 1986. 154-156.p. Valamint: A Sárospataki Népfőiskola lapjának történetéhez. Miskolc, 1986.- TiREL, Sp. Koll. Igt. /1935.I.17-i ülés/ jkv. 28-1935., uo. Igt. /1935.VII.17-i ülés/ jkv., uo. Teol.Kari /1935.VI.3-i ülés/ jkv. 9-1935., uo. Teol. Kari /1936. I.14-i ülés/ jkv. 5/1936., illetve 6/1936. Uo. TiREK Kgy. /1935.XI.14-i ülés/ jkv. 42/kgy-1935., uo. TiREK Kgy. /1936.IX.10-i ülés/ jkv. 10-b/kgy-1936. - ZSL. 21.f. 29-30.dob. III.18/c /ZSL = Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára./
- 28 TiREL. Sp. Koll. Igt. /1934.VI.17-i ülés/ jkv. 74-1934. és uo. Igt. 1934-35. tanév /1934.IX.14-i ülés/ jkv. 32-1934., uo. Igt. 1935-36. tanév /1935.IX.14-i ülés/ jkv. 23-1935. stb. - Lásd még: SRL 1935. 23.sz., Protestáns Szemle, 1940. 4.sz. 105-110.p., SRL 1940. 9-12.sz. - HARSÁNYI István: Református gimnáziumaink tehetségkutató munkája. Sárospatak, 1941. 32.p. Uő: SRL 1942. 7.sz. - ZSL. 2.a. Konv. KBi. 1941-47. 117/6.dob. Magyarországi Ref. EE. Konv. /1942.máj.6-7-i ülés/ jkv. 254-1942. - SZOMBATFALVI György, Köznevelés, 1946. 3. sz. 13.p.
- 29 HARSÁNYI István: A népi tehetségkutató mozgalom kis ka-
lauza. Népművelési Intézet, 1985. - HARSÁNYI i.m. 1986.
- 30 KÉPES Géza, A Sárospataki Népfőiskola 1936-1986. 104-6. p. - HARSÁNYI i.m. 1986.
- 31 KÉPES Géza; Új Magyarság, 1942. 131.sz. 8.p., uő: Kelet Népe, 1941. 12.sz. 6-7.p.
- 32 BARCZA Józsefné: A református egyházi ének és zeneügy. Studia et Acta ecclesiastica. V.kötet. 1983. 431-432.p.

KOR ÉS EMBERE

"Aki tud is, akarja is a jót, lehetetlen,
hogy ne ragyogjon."

(Kazinczy Ferenc)

Hőgye István:

A Rákócziak Abaújban és Zemplénben

A Rákóczi név nemzeti történelmünk egyik legfényesebb családjának neve, melyhez csak az Árpádok, Báthoriak hasonlíthatók. Mind a történeti, mind a szépirodalomban a legtöbbet emlegetett család, melynek nemcsak öt fejedelmi tagja, de a mellékszereplő családtagok is történelmi szerepüknek megfelelő szót kaptak.

A kortársak haraggal, hízelgéssel, gúnnyal, dicsőítéssel jót, rosszat egyaránt mondtak a történelmünket alakító, néha meghatározó egyéniségekről. A kortársi ítéleteket persze mindig óvatosan kell fogadni, mivel azokat erősen torzítja nemcsak valamilyen irányú személyes elfogultság, de a szükséges történeti távlat hiánya is. Elsődleges követelmény tehát, hogy kritikával nézzük, és más adatokkal összevetve vizsgáljuk az egykorúak értékítéleteit. Ha csak a fejedelmi személyeket vizsgáljuk is, a történeti szakirodalomban azt kell látnunk, hogy merőben elmentéses értékelések születtek pl. I.Rákóczi Györgyről vagy II.Rákóczi Ferencről.

Újabban Nagy László kiváló történészünk foglalta össze az I.Rákóczi György személyét és uralkodását bemutató irodalmat, és összeállításából szembetűnő, hogy a történetírók többsége a negatív véleményeket kritikátlanul elfogadta, a pozitívakat szinte észre sem vette, de hasonlók egy-egy történelmi korszakban a II.Rákóczi Ferencről írt egysíkú ítéletmondások.¹ A Rákóczi szabadságharc bukása után a Habsburg uralom kiteljesedése és a katolicizmus térhódítása idején természetesen nem sok hivatalos elismerést kaphattak a harcos kálvinisták és a Habsburg hatalom ellen többször is fegyvert fogó, hosszan harcoló Rá-

kóczi-fejedelmek.

Katona István, Bél Mátyás, Horváth Mihály, Szalay László összefoglalóiban a Rákócziak árnyékaikkal tűnnek fel. Deák Farkas valamennyi Rákócziról elmarasztalóan így írt: "Ha tekintjük elsőnek (ti. I.Györgynek) erőszakosságát, a másodiknak rakoncátlanságát és könnyelműségeit, nem is bánkódunk, hogy eltűntek az erdélyi történetek színpadáról. Míg egyik utódjokat (ti. II.Rákóczi Ferencet) merőben más viszonyok között a sors hulláma ideig-óráig ismét felszínre hozta, de csak azért, hogy végre tetemei még apai szülőföldjén se nyughassanak."²

Kedvezőbb, realisabb Kővári László, Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor, Szekfű Gyula értékelése. A felszabadulás után is különböző a Rákócziak megítélése. Makkai László elmarasztalja tisztátalan eszközökkel szerzett és érdekházasságokkal gyarapított, fondorlatokkal kikerített birtokszerzésüket. Péter Katalin több mentséget talál a "tékozló fiú", II.Rákóczi György tévedéseire, mint apja szívós, céltudatosan országot, népet segítő, kultúrát gyarapító politikájára. Szakály Ferenc ad realisabb képet a korai Rákócziakra, míg II.Rákóczi Ferencről Köpeczi Béla és Várkonyi Ágnes kötetei nyújtanak helyes értékelést.

Rövid összefoglalóban a Rákóczi család Zemplén és Abaúj megyei kapcsolatairól és a családtagokról kívánok szólni.

A Rákóczi család eredetére, nemzedékrendjére, a családtagok életére, köztevékenységére nagyon sok apró adat, közlés jelent meg, az összefoglaló szándékkal készült cikkek, tanulmányok száma is jelentős. Az első nagyobb összefoglaló 1802-ből való; Wagner Károly, a budai egyetem könyvtárosa írt "A Rákóczi-ház geneológiai ismertetése" címen. Feltehetően erre is támaszkodhatott, de saját kutatásaira alapozottan írta meg Zemplén vármegye első történetírója, a neves levéltáros, Szirmay Antal 1803-ban a megye eseménytörténetét, benne a nagymúltú családokét, kik közül kiemelte a Rákócziakat. E két mű felhasználásával és saját levéltári kutatásai eredményeivel gyarapítva, a hiányokat pótolva, té-

Vedéseket pontosítva írta meg Kazinczy Ferenc "Tudósítás a Rákóczy-ház geneológiai ismertetésének megigazítására, kibővítésére" címmel 1826-ban a Kassai Minervában megjelent dolgozatát. Kazinczy munkája apróbb tévedések és hiányok ellenére alapforrásul szolgál a későbbi összefoglalásokhoz, mivel Zemplén megye levéltárában dolgozva módja volt a Rákóczi család minden tagjára adatokat gyűjteni, a híresekre és az alig ismertekre egyaránt. E Kazinczy kézirat-változatot a sátoraljaújhelyi levéltár őrzi. Apróbb hiányosságait Kazinczy is érezte, ezért írta bevezetőjében: "a hézagok, botlások s azoknak kipótolása, megigazítása a később élők kötelessége." A XIX. és XX. század történészei kiegészítették a Rákóczi-ház nemzedékrendjét, és ma nemcsak a fő, de az oldalági rokonság, családi kapcsolódások is világosan kitűnnek.

Kazinczy a Rákócziak eredetét a IV.László király-kori oklevélből a Bogát-Radvány nemzetségből származtatja. Első névszerint is ismert ősük az 1227-ben élt Csépán, majd ennek fiai Gyapoly, Csiz, majd Pál comes és testvérei szerepelnek az egri káptalan előtti perben a Zemplén megyei Körtvélyes, Hór, Morva falvak birtoklásáért. László fia Mihály, Mihály fia Balázs a zempléni Rákóc birtokáról nevezte magát Rákóczinak. A család oldalági rokonsága a zempléni Körtvélyesi, Isépy, Morvay, Monoky és Székely családok. 1464-ben a már népes Rákóczi családból Istvánnak Derenyői Bessenyei Annától született négy fia, András, Pál, Gáspár, Menyhért élt. Gáspár fiai Zsigmond, Ferenc, György voltak. Zsigmond 1517-ben megszerezte az Abaúj megyei Felsővadász és Selyeb falvakat, és felvette megkülönböztetésül a felsővadászi előnevet, míg Ferenc régi birtokáról a rákóczi előnévvel élt. Ez utóbbi ág, kik közül György 1525-26-ban zempléni alispán; és utolsó férfitag e családból András, akinek 1754-ben történt halálával a rákóczi Rákócziak kihaltak, de a XVI-XVII. századi működésükre Zemplén megye levéltárában nagyon sok adat található, Kazinczy is részleteket közöl családi pereikből.

Felsővadászi Rákóczi Zsigmond leszármazottai lesznek a fejedelmi Rákócziak. Fiai: György szatmári kapitány, János előbb zempléni szolgabíró, majd a zempléni Csicsva várnagya, később likavai kapitány. János utódai: Zsigmond az 1554-től 1608-ig élt fejedelem, Ferenc 1583-tól 1588-ig Zemplén megye alispánja.

Zsigmondról, a Rákócziak közötti első fejedelemről sokat írtak, legújabban Trócsányi Zsolt, a Déri Múzeum 1978-as évkönyvében foglalta össze az életútát, értékelve jelentőségét, dinasztia alapítását.³

Rákóczi Zsigmond születési ideje vitatott. Minden korábbi forrás 1544-re teszi születése dátumát, de Trócsányi logikus érvei szerint később, az 1550-es évek közepén 1554-ben születhetett. Ifjúságában Perényi Gábor apródja volt Sárospatakon, kíséretében részt vett Miksa pozsonyi koronázásán és a János Zsigmond elleni hadjáratban. Egerben Ungád Kristóf kapitánysága idején "az ifjú vitézek kapitánya", 1583-tól Szendrő várának kapitánya. A hegyaljai borral is kereskedő végvári főtitest jelentős vagyona tett szert, a Szepesi Kamarának adott kölcsönért kapta zálogul Szerencset, majd az elmaradt zsoldjaiért más zempléni birtokokat, Hernádnémetit, Bazsi pusztát. A felemelkedést katonai sikerei mellett jó házasságainak is köszönhetette. 1587-ben vette feleségül Mágóchy András özvegyét, Alaghy Juditot. A házassággal a hatalmas Mágóchy birtokok, a munkácsi, tornai, lednici uradalom, Alaghy részről pedig a regéci uradalom, atállyai, mádi birtokrészek kerültek kezébe. E tekintélyes gazdagság tette lehetővé, hogy 1588-tól egri kapitány legyen. Katonai hírnevét a szikszói győztes csata alapozta meg, Rudolf császártól bárói rangot kapott. A család címere: vörös mezőben, hármas zöld halomból kiemelkedő, arany kerekeken álló, arannyal áttört, kiterjesztett szárnyú fekete sas, mely fölemelt jobbában arany maroklatú kardot tart. 1590-ben újabb birtokokat szerzett: Szentmáriát, Sajóhídvéget. 1591-ben lemondott egri kapitányságáról, ez évben halt meg felesége. E házasságból szü-

letett Erzsébet lányuk a későbbi fejedelem-jelölt zempléni főispán, Homonnay Drugeth Bélint felesége lett. 1592-ben második felesége az erdélyi birtokos Gerendi Anna lett, fiaik: György, Zsigmond, Pál. Zsigmond fiatalon halt meg, felesége Lorántffy Mária. Pál országbíró, sárosi, tornai főispán. György a későbbi fejedelem. Zsigmond harmadik felesége 1597-től Telegdy Borbála, aki a házassággal a zempléni eszenyi és parnói uradalmakkal gyarapította a már hatalmas Rákóczi birtoktestet. Az eddigiekhez Zombor, Ond, Megyaszó, majd Tarcal, Ónod, Szendrő vár tartozékaiból Pelsőc, Edelény, Sáp, Visnyó került, és vásárlással a makovicai uradalom. Katonai sikereit folytatta a turai, hatvani csatákban. Koholt vádak alapján felségárulási perbe akarták fogni, bár tisztázta magát, de csatlakozott a Bocskai vezette szabadságharchoz. Szerencsi várában tartotta Bocskai jelentős országgyűlését, részt vállalt katonai hadjáratokban és a fejedelem erdélyi megbízottja lett. Bocskai Rákóczi Zsigmond vejét, Homonnay Drugeth Bélintot jelölte fejedelmi utódául, de az erdélyi rendek Rákóczit választották meg jó kapcsolatai eredményeként 1607-ben a fejedelemségre. Bár a hatalom tényleges birtokosaként és a rendek szabad akaratából lett fejedelem, de érezvén a Báthori-ház mesterkedését, 1608-ban lemondott Báthori Gábor javára. Ez év december 5-én bekövetkezett haláláig visszavonultan, de a kor politikájában fontos tényezőként szerepelt.

Rákóczi Zsigmond életútját általában Erdély történelmében vizsgálták, ahol rövid uralkodása nem lehetett jelentős, ahonnan józanul mérlegelő tudós politikusként vonult vissza. Helyi történelmünkben szemlélve azonban gazdagabb a kép: zempléni közbirtokosból végvári tiszt, kapitány, törökverő hadvezér, hatalmas vagyonszerző, Bocskai erdélyi helytartója, majd fejedelem. Páratlan életút ez a kortársak között. Mint tudományt és művészetet pártoló ember is kiemelkedett, érdeme a vizsolyi biblia létrejötte, a híres Rákóczi könyvtár megalapozása. Trócsányi szerint a

rendkívüli energia, kivételes gazdasági érzék, politikai áttekintő és elemzőkészség, higgadtság, hadvezéri készség, ezek a Rákóczi-erények mind megvoltak benne. Történelmi érdeme a dinasztia megalapítása, nemcsak a Rákóczi vagyoni igen széles alapjainak lerakása, hanem a fejedelemség ténye is. Így elsőszülött fia, György már mint "fejedelemfi" nyúlhatott a fejedelmi süveg után.

I. Rákóczi György 1593-ban Szerencsen született és nevelkedett. Életútja közismertebb - minden lexikon közli fontosabb életrajzi adatait -, ezért most a helyi, megyei vonatkozásokat szeretném kiemelni.

Bocskai kassai udvarában fejedelmi apród. Apja halála után családi pereskedések kezdődtek féltestvére, Erzsébet férje, Homonnay Drugeth Bálint, valamint nevelőnője, Telegdy Borbála első házasságából származó leányának férje, Kendi István között. Kezdetből Bethlen Gábor híve. 1615-ben borsodi főispán, ónodi kapitány. 1616-ban vette feleségül Lorántffy Zsuzsannát (az újabb történelmi irodalomban bizonyítottan első és egyetlen feleségét), aki a sárospataki várral és uradalommal gazdagította az addigi hatalmas Rákóczi vagyont. Fontos szerepet játszott már Bethlen fejedelemsége idején is a vallásháborúban, a fejedelem "fiává" fogadta, felsőmagyarországi főkapitánnyá tette. II. Ferdinánd király is fontosnak tartotta a kapcsolatot keresni vele, 1629-ben királyi tanácsossá nevezte ki.

Bethlen Gábor halála után erdélyi fejedelem lett. Ismerjük a család levéltárából és Makkai László alapos munkájából az akkori Rákóczi birtokok gazdálkodását, amely Lorántffy Zsuzsanna szervező gondosságával páratlan jövedelmet adott. Zemplén megye levéltára is bőséges adatokkal rendelkezik a család zempléni, elsősorban Sárospatak, Regéc, Tokaj, Szerencs uradalmi, a hegyaljai szőlők, a hegyaljai mezővárosok és a Rákóczi-földesurak viszályára, de városépítő, gyarapító pártfogására egyaránt. Ekkor válik Sárospatak kultúrközponttá, az iskola és könyvtár a fejedelmi pár és fiuk, Zsigmond adományai révén. Ők hívják

Még Comeniust a főiskolára.

I.Rákóczi György értékelésekor mindig párhuzamot vontak az előd, a nagy fejedelem Bethlen és közötté, ebből mindig a kevesebb jó jutott számára. A kortársak nemigen szerették, későbbi történészeink sem értékelték kellően történelmi, emberi nagyságát, a méltó társnak tulajdonították mind az országgyűgyarapításban, mind a gazdálkodásban elért, mind a kultúra, a művészetek pártfogásában, felvirágoztatásában tett érdemeket.

Idősebbik fiuk, II.Rákóczi György követte apját a fejedelmi trónon. Felesége, Báthori Zsófia családjának minden hírnevét, vagyonát hozta e házasságba. Még apja életében fejedelemnek választatott, a kortársak a nagy elődök sikerének folytatóját látták benne. Kazinczy Ferenc így jellemezte említett munkájában: "kitől várható Erdély inkább, mint a szép termetű, nagylelkű, igen gondosan nevelt, temérdek gazdagságú fiataltól, hogy a ragyogás és boldogság legfőbb tetőjéig emelje? S ki tette szerencsétlenebbé valaha, mint Ez?"⁴

E kettősség, a nagy remények és nagy csalódások szerint ítélték meg már kortársai is. Zrínyi Miklós a jövődő magyar királyt remélte személyében. A szerencsétlen lengyelországi hadjárata után azonban nemcsak reményei, de fejedelemsége és élete is befejeződött.

Fia, I.Rákóczi Ferenc csak választott fejedelem, a Habsburg-ellenes Wesselényi-féle nemesi mozgalomban való részvétele, anyja, Báthori Zsófia gyámkodása, Zrínyi Ilnával kötött házassága révén, valamint II.Rákóczi Ferenc apjaként szerepel történelmünkben.

II.Rákóczi Ferenc - akinek emléke elevenen él mindannyiunk szívében - életéről, tevékenységéről egy könyvtárnyi szakirodalomból szinte mindent tudhatunk. Egyenes folytatója, betetőzője ő mindannak, amit ősei kezdtek, végeztek. Maga is büszke volt két családi ágon is fejedelmi őseire, bizonyítják a Vallomásokban leírt sorai, vagy a tudomásával a kolozsvári bevonulásakor készített diadalkapu,

ahol 9 erdélyi fejedelmi ős, Báthori István, Kristóf, Zsigmond, András, Gábor, Rákóczi Zsigmond, I-II.György, I.Ferenc képmásai szerepeltek. Fiainak, Józsefnek és Györgynek kevés történelmi szerep jutott, és halálukkal a felsővadászi Rákóczi név kihalt. Rákóczi Julianna leánya és utódai, az Erdődyek, Almássyak vitték tovább a családot.

II.Rákóczi Ferenc címében külön hangoztatta, hogy vidékünk szülötte, felsővadászi előnevének használata mellett Sárospatak, Tokaj, Regéc, Szerencs, Ónod örökös urának vallotta magát. E vidékről indította a szabadságharcát, első katonai sikerét a zempléni zavadkai táborból. Több fontos tanácskozás helyszíne Tokaj, Kassa, Miskolc; két fontos országgyűlés, az ónod-sajóköroői és a sárospataki itt folyt.

Abaúj és Zemplén megye népe mindig örömmel csatlakozott a Rákócziakhoz, bizonyítják ezt a levéltárban százával őrzött iratok, és nemcsak kényszerből, földesuraikhoz tartozó kötelességből, de önkéntes vállalásból, hűségből, tudván azt, hogy a Rákócziak nem maguk, hanem népük javára kezdtek háborúba.

Emléküket Abaúj és Zemplén nemcsak megőrizte, de ápolta és ébresztette is. Zemplén arcképcsarnoka számára megfestette a Rákóczi családtagokat, I.Rákóczi Ferencet, Zrínyi Ilonát, II.Rákóczi Ferencet, a sajóköroői országgyűlést. Sárospatak, Kassa, Miskolc szobrot, emléktáblát állíttatott, szerte a megyében intézmények, utcák, szervezetek viselik a híres családtagok nevét. II.Rákóczi Ferenc szülőházából Zemplén megye egykor múzeumot alakított.

Felsővadász község elsők között szorgalmazta II.Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatalát, és kérte nemcsak Abaúj, de Zemplén megye pártfogását is ebben az ügyben. 1862. február 28-án Stumph Antal felsővadászi plébános levelet írt Ewa András zempléni főjegyzőhöz a fejedelem hamvainak hazaszállítására, és azoknak a helybeli rk. templom sírboltjában történő elhelyezése pártfogására. Több érvet is felsorolt indítványában. Arra hivatkozott, hogy legillőbb nyugvóhelye lehetne a fejedelemnek, hiszen a Rákócziak elő-

nevüket e községről vették. A templomot, ahol hamvai pihenhetnének, ő építtette. Az egyházi leltár tanúsága szerint birtokukban van egy bőr miseruha, melyet II. Rákóczi Ferenc egy itteni vadászata alkalmából ejtett egyik szarvas bőréből készíttettek. Ez igyekeztből nem lett valóság, többek között Sárospatak, Ónod, Kassa versengett a hamvak elhelyezéséért.⁵ Köztudottan Kassán pihen a legnagyobb Rákóczi, aki összegyűjtötte családjának erényeit; mint államférfi a kor haladó eszméit vallotta, gyakorlatát követte. Népe, nemzete érdekében kész volt minden áldozatra. Egyénisége, elvhűsége, erkölcsi tisztasága példakép minden magyar és minden ember számára.

J e g y z e t e k

- 1 NAGY László: A "bibliás őrálló" fejedelem. Bp. 1984.
 - 2 DEÁK Farkas: Egy magyar főúr a XVII. században. Bp. 1883. 73.o.
 - 3 TRÓCSÁNYI Zsolt: Rákóczi Zsigmond. Egy dinasztia születése. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1978. 57-110.o.
 - 4 KAZINCZY Ferenc: Tudósítások a Rákóczy-ház geneológiai ismeretének megigazítására, kibővítésére. Zemplén megye levéltára, Kazinczy kéziratának gyűjteményében.
 - 5 DONGÓ GYÁRFÁS Géza: Adatok II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvai hazaszállításának történetéhez. Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez, III.k.232.o.
- A szövegben jelzett szerzőknek a Rákócziakról írt összefoglaló műveit és tanulmányait felhasználtam, főleg a legújabb történetkutatás eredményeit.

Szabó András:

Gyarmati Szabó Márton és fia Sátoraljaújhelyen

Újhelyen már Perényi Péter és Perényi Gábor idején tért hódított a reformáció,¹ ugyanakkor a Perényiek elvették és a várhoz csatolták a plébános korábbi jövedelmeit, valamint az egyházi szőlőket, helyette az elsőpap, a káplánok, az iskola rektora és a kántor sokkal kisebb mennyiségű pénzbeli és főleg természetbeli juttatást kapott.² Meghatározó volt ebben a korszakban a szervezetenként egységes protestáns egyház szétválása lutheri és helvét irányt követőre (evangélikusra és reformátusra) az 1560-as évek első felében. A földesúr, Perényi Gábor, erőszakkal sem tudta megakadályozni, hogy birtokain ne a helvét irány győzedelmeskedjen, 1563-ban emiatt ismeretlen nevű újhelyi papját is elüldözte.³ 1567. június 7-én bekövetkezett halála után a református egyházszervezés már nyíltan a porondra léphetett, ugyanezen év november 7-én Ferenc pap volt az újhelyi prédikátor,⁴ aki minden valószínűség szerint Ceglédi Ferencsel, a zempléni református egyházmegye első ismert seniorával (esperesével) azonos.⁵ A későbbi tiszáninneri egyházkerület ekkor még önálló esperességekből állott, élükön püspöki jogkörrel bíró seniorokkal és conseniorokkal (alesperesekkel) - Újhely fontosságát mutatja, hogy papjai gyakran viselték ezeket a tisztségeket.

A város történetének tragikus pillanata volt, amikor az 1566 őszen az egész Tokajhegyalját végigpusztító tatárok (akik a fallal körülvett Sárospatakot nem bántották) csaknem teljesen felégették. Az uradalom 1567-es urbárium szerint a házaknak csaknem háromnegyede elpusztult, s igen sok embert elhurcoltak vagy megöltek.⁶ Leégett a Pálóczy Imre által 1482-ben építtetett plébániatemplom⁷ és

à parókia is, újjáépítésükhöz a város tanácsa 1569. május 23-án Kassa városától kért építőanyagot.⁸ Ekkortájt készülhetett el az iskola faépülete is, amelyről csak azt tudjuk, hogy 1635-re teljesen szétkorhadt, s Miskolci Csulyak István esperes újat építtetett helyette.⁹ Ez az iskola Sáros-patak mellett, amely ekkor Szikszai Fabricius Balázs rektor vezetése alatt magasba ívelő korszakát élte,¹⁰ szükség-szerűen csak mellékszereplő lehetett, ennek ellenére tanárai rendre külföldi egyetemet járt fiatalemberek voltak. Valamikor 1572 előtt Miskolci Csulyak János tanított itt, fia, István, egyik megjegyzéséből tudjuk, hogy Sárosi Molnár Andrásnak, a későbbi újhelyi rektornak és prédikátornak volt a tanára. Miskolci Csulyak János felesége is újhelyi volt, aki férjének 1584. április 27-én bekövetkezett halála után ide, az apai házba költözött vissza.¹¹

1572-ben tűnt fel Újhely elsőpapjaként Gyarmati Bíró Márton, ez év elején ugyanis Nagysároson lévő házának és két újhelyi szőlőjének szolgáltatások és adók alóli felmentését kérte a királytól. Miksa április 17-én információt kért a Kassán székelő Szepesi Kamarától,¹² amelyre azok szeptember 8-án válaszoltak: közölték, hogy a nagysárosi ház a város földesurára, Johann Rüber felsőmagyarországi főkapitányra tartozik, az újhelyi szőlők ügyében a döntést a protestánsbarát uralkodó jóindulatára bízták¹³ (Újhely Perényi Gábor halála után, 1567-től 1573-ig királyi birtok volt.) A szőlők szolgáltatások és adók alóli mentességét a jelek szerint élete végéig megkapta, mert 1577 végén már e kiváltság utódaira való kiterjesztését is kérte, amit a Szepesi Kamara 1578 elején szintén támogatott.¹⁴ 1577-ben mint a vidék egyházai egyik vezetőjének, többek között neki ajánlotta Kassai Császár György a Szikszai Fabricius Balázsról Wittenbergben elmondott és kiadott emlékbeszédet.¹⁵ Mivel a zempléni senior ekkor Ceglédi Ferenc varannói prédikátor volt,¹⁶ aki szintén szerepel a címzettek között, Gyarmati consenior (alesperes) címet viselhetett. 1578-ból két levelét is ismerjük, február 18-án Károlyi András kassai

magyar prédikátornak, 24-én pedig Kassa város tanácsának írt Újhelyről,¹⁷ ettől kezdve azonban egy időre eltűnik a szemünk elől.

Most, hogy tudjuk: 1572 és 1578 között Gyarmati Bíró Márton volt Újhely prédikátora, újra kell gondolnunk egy már eldöntöttnek tűnő vitát is. Révész Imre közölt egy 1574-es levelet Márton újhelyi prédikátortól, amely egy Sáros vármegyei birtokosnak, Kapy Miklósnak szól.¹⁸ A levél Sinai Miklós másolatában maradt fenn, ezért aztán a későbbi szakirodalom, elsősorban Esze Tamás kitűnő tanulmánya,¹⁹ úgy vélte, hogy az évszám két eleme felcserélődött, s a szerzője az 1547-ben valóban itt lelkeszkedő Kálmáncsehi Sánta Márton. Hogy eldönthessük, hogy 1547-es vagy az 1574-es Mártonról van-e szó, sorra kell vennünk az érveket és az ellenérveket.

A címzett személye nem meghatározó értékű, a XVI. századból ugyanis négy Kapy Miklóst ismerünk: II. Miklóst 1524-ben, unokáját III. Miklóst 1536-ban, ennek fiát, s a család másik (erdélyi) ágából 1600-ban egyet.²⁰ Érdekes módon a Szepesi Kamara 1574. július 19-én éppen az egyik Kapy Miklós kérvényéről mond véleményt, ez egy érv a későbbi keltezés mellett (ha nem is döntő.)²¹ Marad így a levél tartalmi elemzése: Márton prédikátor a Sáros vármegyei nemes káplánjának nevezi magát - ez inkább Gyarmati Bíró Mártonra illik, aki (mint majd kitérek rá) korábban Nagysároson volt prédikátor, s ottani házáat később is megtartotta. Levelében elítéli a katolikus szertartásokat, a misét és az osztyát - ezt mindkét "gyanúsított" írhatta, Kálmáncsehi azért, mert következetesen fellépett a katolicizmus maradványai ellen már a 40-es évek végén is, Gyarmati pedig azért, mert a Felföldön a lutheránus egyházban a XVI. század második felében is megmaradtak bizonyos katolikus szertartások (Lőcsén például 1593-ban formailag szabályos misézés folyt),²² ettől akarta óvni a nemesurat a "káplánja", vagyis a pártfogoltja. A levél végén Márton prédikátor megírja, hogy Kapy Miklós kérése ellenére sem tud szlovákul tudó prédiká-

tort küldeni, mert "mi közöttünk egy sincs, ki az nyelven tudna" - ez ismét Gyarmatira utal, neki volt egyházi vezetői tisztsége (míg ilyenről Kálmáncsehinél 1547-ben nem tudunk), kijelentését úgy magyarázhatjuk, hogy Zemplén szlováklakta részében nem volt még református lelkész, annak ellenére, hogy ezek a lutheránus egyházközségek szervezettel a zempléni református esperességhez tartoztak,²³ Kapy pedig nyilván ilyet akart, azért nem a lutheránus Bártfáról kért papot. Végeredményben azt mondhatjuk: el kell fogadnunk az 1574-es évszámot, mert a történelmi körülményeknek megfelel a levél, s az 1547-re való datálás egyetlen indoka az volt, hogy tudtak Kálmáncsehi Sánta Márton itteni papságáról, viszont nem tudták, hogy 1574-ben is egy Márton volt az újhelyi prédikátor.²⁴

Gyarmati Bíró Márton a jelek szerint nem végzett külföldi egyetemet, először mint nagysárosi lelkésszel találkoztunk vele 1559-1560-ban. Tekintélye már ekkor is nagy lehetett, mert Kassa városa állandóan hívta magyar prédikátornak, ő azonban ezt ekkor még nem vállalta el.²⁵ Valamikor 1563 körül mégis átment Kassára - éppen egy olyan korszak kezdetén, amikor a helvét irányhoz húzó magyar tanárok és prédikátorok sorával gyűlt meg a város lutheránus egyházának a baja. Már az elődjét, Csabai Mátyást és káplánját is figyelmeztette a városi tanács 1562 tavaszán, hogy használják az egyházi öltözéket (az albát) és tartsák meg az eddigi ceremóniákat,²⁶ az ekkor már folyó egyházszakadás azonban Gyarmati prédikátorsága idején tette a helyzetet igazán feszültté. A kritikus év 1564 volt, június 6-án a bártfai zsinatnak ellentéte támadt a kassai magyar pappal az egyéni feloldozás (gyónás), a keresztelési imádság és az ostya használatának kérdésében, ő már ekkor is a katolikus egyházból megmaradt formások eltörlését javasolta, de nyíltan nem állt a szervezkedő helvét irányzat (azaz a reformátusok) mellé. 1565. szeptember 11-én őt és káplánját, Sipos Mátyást figyelmeztették a király megbízottai éppen e kérdések miatt. Ugyanezen év december 22-én

meghalt a második felesége, Margit, aki Polyánkai Mihály evangélikus prédikátor leánya volt. 1566. február 6-án kötötte a harmadik házasságát Kassán,²⁷ ezt a feleségét (akár csak az első) nem ismerjük. Ekkortájt kezdetett nyíltan a helvét irány mellé állni, mert 1567 elején már egy újabb összejövetelt tartottak Kassán az ügyében.²⁸ Ő ennek ellenére látványos jelét adta hovatartozásának, mozgalmat indított a templomi képek ellen, s a Wittenbergben tanuló magyar diákok társaságának, a coetusnak, amely a "kálvinisták" fészke volt, hatalmas összeget, 25 aranyat küldött, s még ugyanezen 1567-es esztendőben újabb egy tallért. Végül a város és az ott hivatalban lévő lutheránus felsőmagyarországi főkapitány, Lazar von Schwendi, megelégtették Gyarmati tevékenységét, elüldözték, és egy ideig szó szerint bűndosnia kellett. Ennek ellenére épp ekkor, 1568-ban újabb öt aranyat küldött a wittenbergi magyar coetusnak.²⁹ Ezt követi újhelyi felbukkanása 1572-ben, nem tudni, hogy pontosan mikor jött ide. Újhelyről való távozása idejét éppúgy nem tudjuk biztosan: 1579-ben egy bizonyos Mátyás prédikátor működött itt, akit a szakirodalom tévesen azonosít Thoraconymus Mátyás késmárki, kassai, majd sárospataki tanárral (aki soha életében nem volt prédikátor!), ő feltehetően Gyarmati utódja volt, s nem a káplánja.³⁰ Az életrajzban ezek szerint 1578 és következő ismert állomáshelye, 1586 között egy nyolc esztendő "lyuk" van, amit egyelőre nem tudunk kitölteni. Valamikor 1586 nyara után mint sárospataki elsőpap tűnt fel a pestisjárványban elhunyt Kassai Császár György³¹ utódként. 1588-ban Patakon egy végrendeletben hagyatkoztak "Márton papné fia Ferkónak",³² 1591 nyarán még biztosan élt,³³ röviddel ezután azonban eltűnt, életkorából következtetve feltehetően meghalt.

Fiáról, Gyarmati Bíró Miklósról már jóval többet tudunk, életrajzát megírta Zoványi Jenő,³⁴ ezért én csak az Újhelyen töltött éveivel foglalkozom. Sárospatakon tanult mint Szikszai Fabricius Balázs tanítványa, innen indult 1568 elején Wittenbergbe: március 10-én lépett a magyar coe-

tus tagjai közé és 12-én iratkozott be az egyetemre. Még 1571 tavaszán is itt tanult,³⁵ valamikor ez után tért haza, s lett az 1572-től Tolcsván lelkeszkedő Miskolci Csulyak János helyett az újhelyi iskola rektora. Így állott elő az a különös helyzet, hogy 1572 és 1578 között apa és fia együtt vezette a város egyházi és iskolai életét, amire ebből a korszakból nemigen van példa. A fiú, Miklós, meg is nősült, egy Zemplén vármegyei nemes, Soklyósi András (1573-ig a sárospataki uradalom provizora, tiszttartója!) gyámleányát vette feleségül,³⁶ élete végén, 1598-ban már ő maga is a taxás nemesek közé számított.³⁷

Rektorságának idejéből fennmaradt egy érdekes dokumentum az iskoláról: 1577 szeptemberében az iskola nagydiákjai panasszal fordultak a Szepesi Kamarához, mivel Sulyok Tamás özvegye az egyházra és az iskolára hagyott egy szőlőt, de azt elperelték tőlük. A levelüket alá is írták, így ez a kis diáknévsor egy ritka és értékes iskolatörténeti emlékké lett. A nevük: Molnár György, Nicolaus Burdin Hliniciensis, Gyarmati János (talán ő is a Gyarmati Bíró család tagja), Korpádi (?) Imre, Martinus Sutoris S.Crucis, Daniel Urbanczek Novizoliensis, Johannes Slawik.³⁸ Ami rögtön feltűnik: a hét ifjúból négy szlovák - ez jellemzője volt később is az újhelyi iskolának: részben a nyelv megtanulása miatt jöttek ide (hasonlóan más magyar nyelvterületen lévő iskolákhoz), részben talán azért, mert viszonylag közel volt ide a szlovák-magyar nyelvhatár, s mint említettem, a zempléni református esperességhez szlovák lutheránus (és ekkortájt kialakulóban lévő református) egyházközségek is tartoztak. A nevezetes újhelyi diáklázadás után, amelyről Miskolci Csulyak Istvántól tudunk, például mindenki elment innen, csupán öt "tót" hallgató maradt Váci Gergely rektor keze alatt.³⁹

Gyarmati Bíró Miklós Sátoraljaújhelyen írta meg tudós munkáját: latin nyelvű kommentárt egy Platónnak tulajdonított párbeszédhez, amely a halálról szól. Ezt magával a művel együtt 1577-1578-ban a bártfai Guttgesel-nyomda nyomtat-

fa ki (ez volt a nyomda első terméke!), nyilván azért, mert jól használható volt iskolai célokra.⁴⁰ Üdvözlő verset írt hozzá az a nagydiák, a bártfai Molnár György, akinek a nevével már a fentebb idézett diáknévsorban találkozunk. 1578-ban kelt Újhelyen a mű ajánlása, amely külön magyarázatra szorul: ugyanis Bornemisza Gergely váradi (katolikus) püspöknek, szepesi és jászói prépostnak szól. Bornemisza nem tartozott az ellenreformációt szorgalmazó főpapok közé, békésen megfért a lutheránus prédikátorokkal, zsinatokat tartott nekik, s igyekezett őket összebékíteni, ha hitelvi kérdések miatt vitáztak.⁴¹ Ő volt 1567 és 1572 között a Szepesi Kamara első elnöke,⁴² s mivel akkor Újhely királyi birtokként az ő felügyelete alá tartozott, talán nem túlzó a feltételezés: Gyarmati Bíró Mártont és fiát is ő segíthette hozzá az itteni álláshoz.

1578 után - apjához hasonlóan - Miklósról sem tudunk néhány évig semmit, valamikor 1584 előtt Királyhelmecezen, Ecse-di Báthory István birtokán lett prédikátor.⁴³ Életét később ugyanitt fejezte be 1600-1601 körül mint a zempléni egyházmegye esperese.

Sátoraljaújhely egyház- és iskolatörténetét a későbbiekben - hála Miskolci Csulyak Istvánnak, aki sok mindent leírt - már eléggé részletesen ismerjük.⁴⁴ A megjelent adatok összegyűjtésével, s néhány új forrás feltárásával az eddig fehér foltnak számító 70-es évekre is megpróbáltam fényt vetni. Nem térhettem ki minden történeti részletre (pl. a pálos szerzetesek jelenlétére a városban, vagy Dobó Ferenc szerepére, aki 1573-tól a város földesura volt), ez majd egy nagyobb összefoglaló munka feladata lesz.

J e g y z e t e k

- 1 Ezt a témát a legutóbbi időben SZÜCS Jenő, illetve a vele vitázó BARCZA József érintette Sárospatak reformációjának kezdeteivel kapcsolatban. Ráday Gyűjtemény Évkönyve II. 1981. 7-56.; III. 1983. 127-141., 142-164.; IV-V. 1984-85. 107-115.
- 2 Magyar Országos Levéltár /ezentúl: MOL/ E 156. Urbaria et conscriptiones, Fasc. 40. No.35. A sárospataki uradalom urbárium, 1567. szeptember 20. - Az iratra Péter Katalin hívta fel a figyelmemet.
- 3 ZOVÁNYI Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. 378-444., 415.
- 4 ESZE Tamás: Sztárai Gyulán. Könyv és Könyvtár IX. Debrecen, 1973. 176-178.
- 5 ZOVÁNYI Jenő: Czeglédi Ferencz életrajzi adatairól. Századok. 1918. 208-216.
- 6 Lásd a 2. jegyzetet!
- 7 Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez /ezentúl: AZT/ 1902. 134.
- 8 Archív mesta Kosic /Kassa város levéltára/, Tabularium metropolitanae civitatis Cassoviensis IV. Supplementum H. /ezentúl: AMK/ 1569. 2977/29.
- 9 DONGÓ Gy. Géza: Mikor épült az újhelyi ref. fából csinált iskola? AZT, 1910. 128-130.
- 10 Szikszai Fabricius Balázsról: ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3., javított és bővített kiadás. Bp. 1977. 601.
- 11 MISKOLCI CSULYAK István: Curriculum vitae... Régi Magyar Költők Tára XVII. század 2. Bp. 1962. 284. - Miskolci Csulyak János 1560-tól Sárospatakon tanult, majd 1564. szeptember 2-án iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Nem tudni, mikor tért haza, 1568. január 31-én már részt vett az Egri Lukács ellen tartott kassai zsinaton, 1572 és 1578 között Tolcsván, 1578-tól haláláig Olaszliszván volt prédikátor.
- 12 MOL E 249. Benigna Mandata, 1572. No. 155.
- 13 MOL E 244. Minutae camerales expeditiones. Másolati könyv, 1572. szeptember 8.
- 14 MOL E 249. 1577. No. 254. - E 244. 1578. január 13.

- 15 KASSAI CSÁSZÁR György: Oratio de vita et obitu... Basillii Fabricii Zikzoviani. Wittenberg, 1577. Typis Clementis Schleich et Antonii Schöne /RMK. III.665./ Ajánlás: "Ungaricarum Ecclesiarum Inspectoribus" /A magyar egyházak felügyelőinek/.
- 16 Lásd az 5. jegyzetet!
- 17 AMK 1578. 3473/1., 54.
- 18 RÉVÉSZ Imre : Márton sátoralja-újhelyi prédikátor levele Kapi Miklós főúrhoz a mise-ostya és más emberi szerzések ellen. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező, III. évf. 1872. 47-49.
- 19 ESZE Tamás: Kálmáncsehi Sánta Márton Sátoraljaújhelyen. Irodalomtörténeti Közlemények, 1970. 572-573.
- 20 NAGY Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. 6. kötet, Pest, 1860. 77, 79.
- 21 MOL E 244. Másolati könyv, 1574. július 19.
- 22 PIRHALLA Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899. 280-281.
- 23 ZOVÁNYI Jenő: Protestánsok állítólagos úniója Zemplénben 1597-ben. Protestáns Szemle, 1934. 226-228.
- 24 A levéllel kapcsolatban korábbi álláspontjától eltérően később hasonló véleményre jutott ZOVÁNYI Jenő is: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Bp. 1977. 180., 398.
- 25 Levelei Kassa város tanácsához: Nagysáros 1559. január 4., 1560. február 13. AMK 1559. 2150/107, 1560. 2249/8. - Kassán a 16. században egy német elsőpap, német prédikátor és káplán, magyar prédikátor és káplán, valamint egy szlovák prédikátor működött.
- 26 Történelmi Tár 1890. 198. - Csabai Mátyásról ezen túl semmi adat nincs.
- 27 Briccius KOKAVINUS naplófeljegyzései, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára Oct.Lat.697. ff. 125v, 133v-134r, 146r, 154v.
- 28 Esztergomi Ferenc levele Kassa város tanácsához. Rozsnyó 1567. január 31. AMK 1567. 2842/49.
- 29 ZOVÁNYI Jenő i.m. /lásd 24.jegyzet/ 174-175. - SZABÓ Géza: Geschichte des ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555-1613. Halle /Saale/ 1941. 77., 85.

- 30 DONGÓ Gy. Géza: Mátyás főpap tíz panasza 1579-ből. AZT, 1911. 50-54. - A téves és alap nélküli azonosítást átveszi: ÖTVÖS Péter: Thoraconymus Mátyás. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X-XI. Szeged, 1971. 32.
- 31 Kassai Császár Györgyről: ZOVÁNYI Jenő i.m. /lásd a 10. jegyzetet/ 298.
- 32 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár Ms. 4875. - Az adata Ritoókné Szalay Ágnes hívta fel a figyelmemet.
- 33 SZABÓ Géza i.m. 81.
- 34 ZOVÁNYI Jenő i.m. /lásd a 10. jegyzetet/ 228.
- 35 SZABÓ Géza i.m. 46., 136.
- 36 AZT 1915. 232-233.
- 37 AZT 1898. 228.
- 38 MOL E 254. Repraesentationes, informationes et instantiae, 1577. szeptember No. 33.
- 39 MISKOLCI CSULYAK István i.m. 287.
- 40 Axiochus divini Platonis... explicatus a Nicolao Germati, rectore scholae Uyheliensis, Bartphae 1578 /1577/ David Guttgesel /RMNy 399./
- 41 PIRHALIA Márton i.m. 253-297. passim.
- 42 ACSÁDY Ignác: A pozsonyi és szepesi kamarák 1565-1604. 33., 112.
- 43 Elődjét, Liskai Mátét 1582. június 8-i adat jelzi /vö. Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XIII. kötet, 126./, tehát ez után jött ide.
- 44 MISKOLCI CSULYAK István főként idézett önéletrajzában ír sokat az 1580-as, 1590-es évekbeli újhelyi iskoláról és annak rektorairól.

Csőri István :

Zombori Gedő életpályája

1.

Zombori Gedő 1837. március 31-én született Marosvásárhelyen. Édesapja Cs.Zombori Mihály, édesanyja Némethy Zsuzsanna volt. A Zombori család régi nemesi család "Árvai" előnévvel. Ebből az előnévből következtetnek egyesek arra, hogy a család felvidéki származású. A család elszegényedett, és Zombori Mihály, aki Putnokon született, a csizmadiamesterséget tanulta ki, és ezt folytatta sokáig. Később a vármegyén lett várnagy. Ez bizalmi állás volt, csak nemes ember viselhette.

Zombori Mihály az erdélyi népfelkelés egyik szervezője volt 1848-ban, ezért Gedeon osztrák tábornok, Marosvásárhely elfoglalásakor, mint lázítót, börtönbe vetette. Bem tábornok kiszabadította ugyan, és hadseregébe hadnagyként osztotta be, de a szabadságharcbeli szereplése Világos után vagyonába és földi nyugalmába került. 1850-ben ismét politikai fogoly lett, kilenc évre ítélték el. A sok szenvedés megtörte a családját nagyon szerető édesapát, 1865. október 11-én hunyt el Marosvásárhelyen a Szatmáron megjelenő Tárogató c. lap híradása szerint: "a honszeretet sokat szenvedett mártírja, a legáldozatkészebb hazafiak egyike."

Zombori Gedő édesanyja, Zombori Mihályné özvegyen maradván, 1867 után Megyaszóra költözött és itt halt meg nemsokára 1869. augusztus 20-án, fiatalon, 50 éves korában.

Zombori Gedőnek három testvére volt. Ő volt a legidősebb. A második gyermek volt Róland, őt Emődnek nevezték el. 1869-70-ben Megyaszón volt rektor, majd Sárospatakra került a tanítóképzőbe tanárnak. Festegető ember volt, rajzot taní-

tott Sárospatakon. Felesége, Kovács Zsuzsánna taktaszadai születésű leány volt. Egy gyermekük született, Margit, aki Harsányi Károly tiszalöki orvosnak lett a felesége. Zombori Emőd özvegyen Taktaszadán halt meg.

A harmadik gyermek volt Üdön. Színész volt, színésznőt vett el feleségül. Később Sátoraljaújhelyen élt mint végrehajtó, ott is halt meg.

A negyedik gyermek volt Ilona. Őbenne is művész-vér folyt. Református lelkész férjét otthagya Miskolcra ment színésznek. Gyönyörű hangja volt, felvették a budapesti Népszínházba, és sok éven át ott szerepelt Aranyosiné Ilona néven. A testvéreinél vendégeskedett Megyaszón és Sárospatakon, és ott megismerkedett egy Balázs nevű mérnökkel, aki elvette feleségül. Ezután Komáromban laktak, ott is halt meg.

Zombori Gedő elemi iskoláit szülővárosában, Marosvásárhelyen végezte, és a gimnáziumi tanulmányait is ott kezdte el és folytatta 1848-ig. A szabadságharc bukása után édesapja szereplése miatt el kellett menniök Marosvásárhelyről, és csak álnév alatt juthatott be a székelyudvarhelyi iskolába, ahol kegyelem kenyéren élt.

A gimnázium elvégzése után teológiai tanulmányokat folytatott, először Nagyenyeden. Ezt igazolja az is, hogy regényeiben a nagyenyedi diákéletet olyan élethűen írja le, mint aki szemtanúja, átélője volt az eseményeknek. De ha Nagyenyeden kezdte is a teológiát, az biztos, hogy Kolozsvárott fejezte be 1856-ban, az akkor már egyesített erdélyi teológián.

A szülői házon kívül tehát különösen négy erdélyi kollégium volt szellemi fejlődésére döntő hatással: Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Nagyenyed és Kolozsvár. A szülői ház, édesapja, "a szabadság mártírja" példája és a kollégiumok szelleme elsősorban a szabadságszeretetet oltotta szívébe. Szinte mindennemű írásában prófétai tűzzel és lelkesedéssel tesz hitet a népszabadság, a lelkiismereti szabadság szent eszméje mellett. Ezeknek az iskoláknak a taná-

ZOMBORI GEDŐ

rai és diákjai tevékenyen kivették részüket a szabadságharcból.

A négy alma mater szabadságszeretet mellett különösképpen a tudásszomjat és a tudományszeretetet oltotta a fogékony ifjú szívébe.

A kollégiumok professzorai általában külföldet járt emberek voltak. A külföldi híres egyetemekkel mindig megvolt a szellemi kapcsolatuk. A tudományokat általában a kor színvonalán tanították. A marosvásárhelyi kollégiumnak pl. közel félévszázadon át volt tanára Bólyai Farkas, a nagy matematikus és feltaláló, aki a világon elsőnek szerkesztett gőzkocsit, ifjúkori barátja és levelezőtársa Gauss-nak, a világhírű göttingai matematikusnak. Nos, Zombori Gedő Bólyai Farkasnak is tanítványa volt éveken keresztül. Mint hálás tanítvány a Szerencse fia c. regényében igen szép méltató sorokat szentel professzora emlékének, és sokat fáradozott azért, hogy a Bólyaiak neve és emlékezete fennmaradjon.

Iskolai tanulmányai idején bizalmas baráti viszonyba került gróf Teleki Sándorral, Petőfi barátjával, akinek koltói birtokán Petőfi a mézesheteit is töltötte. Valószínű, a Teleki családnál nevelő is volt. Gróf Teleki Sándor segítette őt későbbi külföldi utazásában, mint titkárát vitte ki magával.

22 éves korában végezte el a teológiát. Tudással gazdagon megrakodva, de még több tudásra szomjazva állott az élet kapujában, munkára készen. Hová, merre menjen? Több lehetőség állott előtte. Akkor még nem volt élesen elkülönítve a lelkeszi és tanári képesítés és szolgálat. Mehetett lelkesznek, tanárnak. Írói ambíciója vihette volna Budapestre, újságírónak. De a külföldi utazás, a tanulmányút lehetősége is csalogatta. Ő Nagyenyedet választotta, ahová a felső gimnáziumba hívták meg, a történelem tanítására, 1856-ban.

Iskolai tanulmányai idején megtanulta a német és a francia nyelvet. Olyan tökéletesen beszélt például németül, hogy külföldi utazásai idején a neustadti templom szenteléskor

mondott beszédjét hallgatva Zimmermann darmstadti superintendens felajánlotta neki, hogy maradjon kint Németországban, szívesen ad neki paróchiát.

2.

1856 szeptemberétől 1859 februárjáig, tehát két és fél évig volt Nagyenyeden a történelem tanára. Közben, 1857-ben a papi vizsgát is letette. A történelem tanítása közben egyre inkább feltámadt az érdeklődése a múlt eseményei iránt. Itt Nagyenyeden is gyűjtögette azokat az adatokat, amelyeknek alapján később történelmi regényeit és elbeszéléseit írta. Ezek között sok nagyenyedi vonatkozású elbeszélés is van.

Tudásra szomjas lelkének régi vágya teljesült, amikor gróf Teleki Sándor segítségével, mint annak titkára, külföldi utazásra indulhatott. 1859. február végén felmondta azért nagyenyedi tanári állását, és elindult másfél éves külföldi utazásra.

Külföldi utazásairól "Úti rajzok" c. két kötetes munkájában számolt be 1861-ben és 1862-ben. Az "Úti rajzok" szerint 17 hónap alatt 13 országot utazott végig, több mint 60 városban, helységben nézett szét és jegyezte fel tapasztalatait. Marburgban 4 hónapot töltött teológiát hallgatva, Bázelen 3 hónapot, Genfben 4 hónapot, Zürichben is egy hónapot. Párisban is egy hónapig tartózkodott. Legtöbbször vonaton utazott, de utazott hajóval is az Elbán Tetschentől Drezdáig, a Rajnán Mainztól Kölnig. Hollandiából Belgiumba, Belgiumból Angliába és Velencétől Triesztig. Utazott öszvéren Freibergtől Tetschenig és gyalog vagy szekéren az Alpokon át Schweiztől Olaszországba a Szent Bernát hágón át Hannibál és Napoleon útján.

Vallomása szerint: a tanulás-és-tapasztalás-vágya vitte az utazásra, de mindig figyelt arra is, hogy mit-lehetne-ismádott-hazája-javára-fordítani.

Visszatérve utazásairól, először Pesten állapodott meg. Nevelő volt valamelyik főúrnál. Politikai lapokba kezdett írogatni. Ez az év volt írói működésének a kezdete. A Vasár-

napi Újságban, a Napkeletben és a Képes Családi Újságban jelentek meg írásai.

A külföldi utazásairól közölt részletek kedvező fogadtatása bátorította arra, hogy az egész utazásról könyvet adjon ki. Így adta ki 1861-ben az "Úti rajzok" I.kötetét és 1862-ben a második kötetet.

Szalay László országos nevű történész ajánlatára hívták meg 1861-ben a szatmári ref. tanoda (gimnázium) tanárává. Ő a meghívást elfogadva Szatmárra költözött.

Hat és fél évig tanított Szatmáron, 27 éves korától 33 éves koráig. Ez a hat és fél év irodalmi működésének legtermékenyebb korszaka volt. Tanított, iskolán kívüli társadalmi szolgálatokat végzett, újságot szerkesztett, abba nagyon sok cikket írt, és ezeken kívül 9 kötet könyve jelent meg ez időszak alatt. És ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy ez idő alatt meg is nősült, és el is vált feleségétől, akkor tudjuk igazán értékelni a termékeny szatmári éveket.

Az iskolában a történelmet, a magyart és a természettudományi tárgyakat tanította. Nagy tudásával, felkészültségével, szónoki előadásmódjával, iskolán kívüli szerepléseivel is az ifjúságra óriási hatást gyakorolt. Ő lett hamarosan az iskolai Kölcsey Önképzőtársulatának az elnöke, mint ilyen gyakran mondott ünnepi beszédeket, amelyekkel az ifjúságot nemes feladatokra lelkesítette. Például a Kölcsey-szobor felállításában is nagy szerepe volt. Mint irodalmár az ifjúságot az irodalom szeretésére és művelésére buzdította.

Szatmári tanársága idején kisegítő lelkeszi szolgálatokat is végzett, és szónoki tehetségével így is magára vonta a város lakosságának a figyelmét.

Szatmári működésének legjelentősebb eseménye az volt, hogy Ábrai Károly tanártársával együtt megindította a Tárogató c. lapot 1862 januárjában. Külföldi utazásai során fájdalmasan tapasztalta, hogy népünk mennyire el van maradva műveltségben, tudásban. És a 48-as honvédmártír fia még mindig keserűséget érzett szívében népe, hazája sorsa

miatt. Ezért indították el tehát a lapot, hogy hassanak, neveljenek, a testvériséget és a szabadságot munkálják. Már a cím magában is sokat mond: Tárogató. Nem volt könnyű dolog a szabadságharc leveretése után, az osztrák elnyomás közepette, 1862-ben lapot szerkeszteni, különösen Tárogató c. lapot.

Először is az elnyomó osztrák hatóságokkal gyűlt meg a bajuk. 1862. január 4-én jelent meg az első szám. "Vegyes tartalmú lap", olvashatjuk a cím alatt. "Megjelenik hetente kétszer, szerdán és szombaton reggel. Lapvezér Ábrai Károly, főmunkatárs: Zombori Gedő, kiadó és felelős szerkesztő Börkey Imre." Az előfizetési felhívásban a következőket olvashatjuk: "Sokat nem ígérünk, de adunk annyit, amennyi egy vidéki laptól a legtekintélyesebb szellemi erők közreműködése következtében várható."

Már a lap 2. számában a helybeli hírek között ezt a szomorú hírt olvashatjuk:

"Miután Lenkey és a Württemberg huszárok című, e lap 1. számában megkezdett történeti elbeszélésem miatt lapunk veszélyeztetett, kénytelen vagyok azt felsőbb hatóság parancsa következtében félbeszakítani, kijelenteni egyszersmind a t. közönség előtt, hogy lapunk megjelenése e miatt maradt oly későre, mivel Tárogatónk már egész kinyomatott 2. számát meg kellett semmisítenünk, helyette újakat nyomattunk, ... Ábrai Károly."

Az Országos Széchényi Könyvtárban több szám az első évfolyamból nem található, és így nem tudom pontosan megállapítani, hogy az első évben hány jelent meg ezután.

1863. január 1-én, csütörtökön jelent meg a 2. évf. 1. száma, most már: "A Gazdasági Egyesület, vidéki és városi nőegylet s a Szamos-Tiszahát közlönye. Felelős szerkesztő: Zombori Gedő. Kiadó: Kovács Márton."

Az előfizetési felhívás gazdag programot ígér az olvasóknak:

"A kezdeményezés, az első évnegyed nehéz napjai elmúltak s akaratumkon biztatólag lövel a sugár, hogy tiszta,

önzetlen ügyszeretetünknek máris sikerült lapunkat megyénk és a közeli megyék értelmiségeinek közlönyéül emelni. Lapunk a megye lapja, társalgó terme akar lenni, melyben el akarjuk beszélni s megvitatni mindazt, amit anyagi és szellemi gyarapodásunk sürget; hol együtt lehetünk, beszélhetünk azok, kik közzé a hely, a távolság hézagot ás, s azért lapunk pártolójául kérünk minden honfit és honleányt."

Az új évben más oldalról érte támadás a lapot. Börkey Imre, aki az első évfolyamban kiadó és felelős szerkesztő volt, új lapot indított "Szatmári Értesítő" címen és a régi lapjának szerkesztőjét, Zombori Gedőt megtámadta. Zombori Gedő fölényesen és elhallgattató módon válaszolt erre az otromba támadásra, a 3. számban.

Imé, ilyen nehéz körülmények között kellett a lapot szerkeszteni, kétfelé figyelni és kétfelé hadakozni. Mert az osztrák elnyomókkal ismét meggyűlt a baja a szerkesztőknek.

A 2. évf. 7. számában megjelent ugyanis egy költemény, Szél Farkas írta. „A szatmári diákokról 1672 volt a címe. A szatmári ref. önképző társulatnak ajánlotta a szerző. Visszatérő refrénje volt: "Rákóczi jön, Rákóczi jön." Úgy látszik, ez nem tetszett az önkény urainak, mert Zombori Gedő felelős szerkesztő ellen a katonai bíróság vizsgálatot rendezett. A vizsgálat eredményét nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy a 26. számban már lemondott a szerkesztés munkájáról, és elbúcsúzott az olvasóktól.

A Tárogató Zombori Gedő szerkesztősége idején sok szatmári ügynek lett a propagálója. Cikkezett annak érdekében, hogy Szatmár legyen Szatmár vármegye székhelye. A szatmári vasútvonal érdekében is sokszor szót emelt. A legfontosabb ügy azonban, amelynek kezdeményezője és fáradhatatlan propagálója volt, a Kölcsey szobornak a felállítása.

A Kölcsey-szobor felavatása 1864. szeptember 25-én történt. A szobor leleplezéséről a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület emlékkönyvet adott ki: Kölcsey Ferenc emlékezete címen. Pesten jelent meg, 1864-ben. Nyomatott Heckenaszt

Gusztávnál.

De Zombori Gedő nemcsak kezdeményezője volt a Kölcsey-szobor felállításának, hanem anyagi támogatója is. Az 1862-ben kiadott két kötetes "Fény és árny" című történeti beszélynek egész tiszta jövedelmét a Szatmáron állítandó Kölcsey-szoborra ajánlotta fel. És könyvét Kölcsey szellemének szentelte.

Az eddig említetteken kívül a következő írásai, elbeszélései jelentek meg a lapban:

Korona és börtön.

Két próba.

Az úttörők, (részlet).

Kálvin 300-os emléknapján tartott emlékbeszédből részlet.

1866 januárjától ismét szerkesztőtársa lett a lapnak.

Egyre több írása jelenik meg.

Különösen érdekes a 23. számnak vezércikke:

"Nyílt levél gróf Károlyi György ő méltóságához a székely kivándorlás megakadályozása tárgyában." Ebben - többek között - ezt írja:

"Bátran kimondhatjuk, hogy a magyar fajú népek közt legmunkásabb a székely, az őserejű, romolhatatlan vérű nép, mely őszokásaihoz híven, de nem míveletlenül él bércek közé szorított kis falujában. A székely falvak tiszták, páratlan a rend és takarékoság, amely mindenütt feltűnik, a megragadó éles észjárás, vendégszeretet mindenkit, ki köztük jár, megtanítja e népet szeretni, becsülni...

Leverőleg járja be most a haza minden részét, a sokszoros tudósítás, hogy ez a nép a szükségtől kényszerítve, tömegesen hagyja el bérceit s költözik Oláországba, hol nyomorban, útcsinálással tengeti életét. A nemzettestnek legszebb tagja van veszendőbe, megrendíti lelkünket a bérceken át hangzó jajkiáltás. Kevesen vagyunk és nem tartozunk a szapora nemzetek közé, nem szabad elnéznünk, hogy a legszebb, ősi vér idegen földön pusztuljon el, kénytelen legyen levetkőzni nemzetiségét.

Az Istenért, nagyméltóságú gróf úr, mentse meg őket...

Adjanak birtokosaink egy kis letelepedési telket az egyes családoknak, földet, vagy bérletrendszerre, vagy megművelés végett... Megyénkben legkisebb számítással kaphat még kenyeret kétezer székely. E telepítés a Gazdasági Egy-let teendője lenne."

Nem hiszem, hogy ez a bátor, merész reális javaslat hatással lett volna a gróf úrra, de a közvéleményre nagy hatással volt. A következő 24. számban már Tárcalevél jött a szerkesztőnek Brassóból, melynek írója örömmel üdvözli a szép elgondolást és még a következő 25. számban is folytatja hozzászólását a javaslatához.

Zombori Gedő Szatmárra való érkezése után megismerkedett Benedikty Herminnel, "a felsőbb osztályú prot.növelde vezérével", hamarosan megszerették egymást. A szerelemből házasság lett. Házassága azonban nem sikerült, elváltak. Házasságának a felbomlása nagyon megviselte. Az élet egyik legnagyobb boldogságának tartja a tiszta szerelmet, a hűséget. Első házasságában ezt nem élhette meg. Házasságának felbomlása, szerelmi csalódása annyira megviselte, hogy mint maga írja: "szomorú családi viszonyok fájó emlékei e-lől, a magányt keresve, elfogadtam a tiszáninneri egyház-kerületben a megyaszói lelkészi állást."

Fájó szívvel mondott búcsút Szatmárnak, ahol olyan sokat munkálkodott, alkotott, ahol úgy szerették, hogy költővé nőtt tanítványa, Erdei István például a Dalnok című versét neki ajánlotta. Azzal a jó érzéssel hagyta ott Szatmár városát, hogy munkálkodása nem volt hiábavaló. Esméi, alkotásai eltávozása után is hatottak és hirdették emlékezetét.

3.

Korocz András megyaszói főjegyző kérésére Bartók Gábor, a szatmári gimnázium igazgatója ajánlotta Megyaszóra lelkésznek. A gyülekezet meg is választotta nagy többséggel kétszer is egymás után, de Megyaszóra való költözése mégsem volt olyan egyszerű. Akkor még az egyházkerületek határai elég zártak voltak, nem szívesen engedték be Ti-

száninrenre az erdélyi-tisztántúli idegent. Az egyházmegye és az egyházkerület egyáltalán nem akarta megerősíteni megválasztását. Többszöri fellebbezés után, a gyülekezet mellett való erős kiállásának eredményeképpen foglalhatta el lelkészi állását 1867. március 12-én.

"Hamar kedvence lett a nagy vidéknek, mert nemcsak hangja volt, hanem gondolatai is voltak, amikhez a lelkében születtek a megfelelő formák. Ünnepi szónokként gyakran megkeresték egyházi és világi ünnepekhez egyaránt. Tömegekre hatni, tömegek szívét hasogatni, kevesen tudtak úgy, mint ő, vagy alig valaki hozzá hasonlóan." Így írt róla Radácsi György.

Közel fél évszázadig, 46 évig volt megyaszói lelkipásztor, ezalatt nagy tudásával, bölcsességével, szónoki képességével, erős akarattal nagy eredményeket ért el a gyülekezet külső és belső építésében.

A külső építés eredményei:

1867. A leányiskola és a tanítói lakás újjáépítése.

1873. A templom tetejének újraszindelyezése.

1875. A régi, ócska paróchiát elcserélték Lencsés Gábor házáért, 1200 Ft toldással.

1885. A paróchia tetejének csináltatása.

1893. Káplánlakás építése.

1897. Megalakult a rozsmagtár.

1897. Kántortanítói lakás vásárlása és építése.

1903. A Felső iskola, 2 tanterem és egy tanítói lakás építése.

1913. Az Alsó iskola, 1 tanterem és egy lakás építése.

1902-ben történt a legjelentősebb építkezés, a templom megnagyobbítása és újraépítése, 36.000 korona költséggel. (Ebből 20.000 koronát gr. Andrássy Dénes és neje Franciska adományozott Z.G. közbenjárására.) Ekkor vásárolt a gyülekezet egy 10+8 változatú, szépsiszentgyörgyi mintájú Angszter orgonát és egy művészi kivitelű fehér carrarai márványból készült kehely alakú szószéket.

Ezeknek az építkezéseknek az elhatározása és kivitelezé-

se nagy teljesítmény volt a gyülekezet részéről. Minden biztonnal sok presbiteri és közgyűlésen kellett a lelkésznek meggyőző erejét, szónoki képességét latba vetni, hogy a döntések megszülethessenek és a határozatokat végre is hajtsák. Így történt, mert a gyülekezet szerette lelkészét.

A külső építéssel egyidőben a gyülekezet belső építése is folyamatosan történt. A presbitérium szabályozta a templomi rendet, a nők úrvacsorázását, a harangozást, a legátusoknak való gyűjtést, az egyházi földek megmunkálását, az iskolába járást, a vasárnap megünneplését, az ifjak vallásos nevelését és az egyházfegyelmet.

A gyülekezettel való viszonya békességes volt. Családi ünnepeken szívesen megjelent. Tekintélye volt a gyülekezetben. Szerették és becsülték.

Lelkipásztorkodása idején a megyaszói paróchia jól jövedelmezett. Volt 54 kat. hold javadalmi föld, szőlő, tetemes mennyiségű párbér és tüzelő, stóla, közmunka. Ebből a szép jövedelemből 4 gyermeket nevelt fel, káplánt tartott és a szentistvánbaksai határban kis birtokot is vásárolt. A szentistvánbaksai földeket a fiúk nevelése érdekében később el kellett adni.

Amit az első házasságban nem talált meg, azt a boldogságot a második házasság megadta neki. 1871. március 1-jén kötött házasságot ns. Laczkai Korocz András városi főjegyző, közbirtokos és ns. Kaliczki Mária leányával, Emmával. Sikerült házasság volt. A házastársak kölcsönösen kiegészítették egymást. A férj író ember volt, aki csak a hivatásának élt. A mindennapi élet gondjai, bajai nem nagyon érdekelték. A feleség falun felnőtt, praktikus gondolkodású, anyagi ügyekhez jól értő, ügyes gazdasszony volt. Fia, Zombori Andor tanár szerint édesapja nagyon figyelmes és gyöngéd volt a feleségéhez. Jó békességben éltek. Négy gyermekük volt.

Zoltán Mezőcsáton volt főszolgabíró. Nyugdíjas korában Miskolcon halt meg. Megyaszón van eltemetve az édesapja mellett. Felesége Csuka Margit gyógyszerésznő. Gyermekük

nem volt.

Andor magyar-francia szakos gimnáziumi tanár. Sárospatakon, Kolozsváron tanult, Berlinben, Bernben, Párisban folytatta tanulmányait. Sárospatakon, Sopronban, Sümegen, Munkácson, Aradon és Budapesten tanított. A nyugdíjas éveket Megyaszón töltötte. Itt is van eltemetve. Első felesége: Radácsi Margit volt. Gyermeük: dr. Zombori László c. egyetemi tanár és Zombori Margit, Béky Zoltán amerikai magyar ref. püspök felesége. Második felesége volt Szőlőssy Margit. Két gyermekük született: Ágnes Bodoky Richárdné és Ellus, aki fiatalon meghalt.

Géza főszolgabíró volt Királyhelmeceken. Három gyermeke volt: György, Iván és Judit.

Gyula rendőrfőtanácsos volt Budapesten. Felesége Halász Mária volt. Gyermeük nem született.

Megyaszón tovább folytatta irodalmi munkásságát. Megyaszóra költözéséig 8 kötet könyve jelent meg, Megyaszón 7 kötet könyvet írt. Megyaszóra költözéséig 24 cikkét, elbeszélését, tanulmányát ismerem. Itt kb. 14-16 elbeszélést, tanulmányt jelentetett meg, ismeretem szerint.

Ha egy ember életének értékét csak azzal mérnénk, hogy mennyi irodalmi alkotás maradt utána, és egyházi és világi téren milyen magas polcra jutott fel, akkor lehetne úgy értékelni Zombori Gedő életét, hogy törés volt életében és irodalmi munkásságában. De ha általánosabb mértékkel mérve, tekintetbe vesszük egész életútját, minden irányú munkásságát, akkor arra a megállapodásra kell jutnunk, hogy élete így is teljes élet volt. Sok irányú és sokoldalú volt irodalmi munkássága. Írt regényeket, történeti beszélyeket, útirajzokat, földrajzkönyvet, kátémagyarázatot, egyháztörténetet, prédikációkat, filozófiai értekezéseket, vezércikkeket, verseket, természettudományi értekezéseket, műfordításokat, szerkesztett újságot. Mindezek mellett mint gyülekezeti lelkipásztor egy nagy múltú és szép gyülekezetben elismert, kimagasló munkát végzett. Jó munkájáért többször kapott egyházmegyei, esperesi elismerést. Az egyházi,

társadalmi, politikai életben is jelentős szerepet játszott. Szép családja volt. Ha mindezt így együtt nézzük, és látjuk, akkor nyugodt lélekkel tehetjük azt a megállapítást, hogy élete hasznos, sokirányú, szolgáló, tehát teljes élet volt.

Radácsi Györgyöt idézem újra: " Folyó hó 16-án volt még az alsózempléni egyházmegye közgyűlésén, részt vett annak közebedjén is, mint legidősebb tanácsbíró. Járása, mintha biztosabb, testtartása határozottabb lett volna, mint a közelebbi időben. Akik látták, szívesen köszöntöttek fiatalosodásáért, a korral való szerencsés dacolásért. Tiltakozott a kellemkedések ellen, de hangjának érce, szemének fénye már nem a régi, szónoki lendülete sem szárnyasan zendülő, mint sok éven át. "Fuimus!" Azonban még érdeklí minden nagyobb kérdés, a saját sorsának az utolsó ízig gondos istápolója. Az egyházmegye gondnokával, az esperessel beszélni valója van, a saját igazságának védelmezésében fáradhatatlan.

Folyó hó 17-én reggel egyik szeretett tanítójával búcsút vett Sárospataktól, ismerőseitől. Különös meghatottsággal búcsúzott az espereséktől azzal a kijelentéssel, hogy őt nem igen látja az életben soha. Vonatra ült, majd Szerencsen, mint végső állomáson leszállt s az útjába eső szép fürdőhelyiségbe befordult s ott a meleg vízben, mely után annyira vágyott, nagy hirtelenséggel bevégezte földi küldetését. Szívszélhűdés vetett véget nem közönséges folyású, fordulatokban gazdag életének. Folyó hó 18-án délelőtt Bálint Dezső esperes, Hézszer Emil főjegyző, Kun Miklós monoki lelkész imája, áldó és méltató emlékezései között helyezték el porrárszét a megyaszói temetőben nagy részvét mellett."

Sírja felett gyermekei által állíttatott márvány emlékmű hirdeti emlékezetét.

4.

Zombori Gedő jelentősebb irodalmi műveiről az alábbiakban adok rövid ismertetést.

Fény és árny címen két kötetben adta ki történelmi be-

szélyeit Pesten 1862-ben. Az I. kötet a "Trón és szerelem" című történelmi elbeszélését tartalmazza, amely 1591-ben, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem korában játszódik. A II. kötet további hét elbeszélést közöl. Az "Arany kereszt és kormánypálca" 1752-ben játszódó romantikus szerelmi történet. Stockholmi színhelyű az 1515-ben történő "Korona és börtön" című írás. A "Két próba" azt példázza, hogy nem a gazdagság, hanem a szerelem ad boldogságot. "A szatmári utolsó boszorkány" 1716-os eseményt dolgoz fel. "A nagyenyedi pap leánya" a török időkbeli való romantikus történet. "A fehér lilium" a székelyföldi Szentgyörgy és Csókfalva népregéje I. Endre király idejéből. "A legelső virágos sír" cselekménye 1622-ben Marosvásárhelyen játszódik.

Az-úttörők című kétkötetes mű regényes korrajz a magyar protestáns egyház történetéből. Sárospatakon jelent meg 1866-ban. Története a reformáció korába, 1527-be vezet vissza.

A szerencsefia alcíme szerint "Regény az életből", s minden jel szerint önéletrajzi elemeket is tartalmaz. A 233 oldal terjedelmű alkotás Zombori Gedő főművének tekinthető. Debrecenben jelent meg 1878-ban. A bevezetésben arról van szó, hogy ifjúkori álmaink, reményeink az életben nem valósulnak meg. De a szerencse mindenkit meglátogat egyszer, aki azt elmulasztja, elveszett annak életpályája. Ez a regény ilyen emberről szól. Régi történet, de igaz. "Nektek beszélem el tanulságul pályavágyó ifjú barátaim, de megérdemli a történetet, hogy ti is szép hölgyek, nemzetem ékes gyöngyei, egy nemes szív élet-halál tusáját elolvassátok, és a részvét meleg gyöngyeivel áldozatok egy elhibázott élet felett." A regény főszereplője egy Bartha Gábor nevű Udvarhely megyei születésű székely ifjú, iskolázott, tehetséges ember. Fehérházy Berta grófnő iránti szerelme miatt nem talál rá hivatására, elkallódik. Az író nagy szeretettel írja le regényében a Székelyföldet, annak népét, életét. Megragadó a nagyenyedi diákélet rajza. Bolyai János alakja is megjelenik a műben.

Zombori Gedő regényei, elbeszélései többnyire szerelmi történetek, a cselekmény bonyolítása a romantika hatását mutatja. Ugyanakkor néhány részletében - diákélet, erdélyi városok rajza, az erdélyi főúri élet jellemzése - van valóságábrázoló ereje is.

Az epikai, szépprózai alkotások mellett két kötetben kiadta Úti rajzok című munkáját (1861, 1862). Önállóan megjelent könyvei még: "A magyar hazafiság földrajza" (1863), "Egyháztörténelem" (1867), "Korszerű egyházi beszédek I-III" (1869, 1870, 1881), "Az utolsó Harambasa Magyarországon" (1874), "Egyházi beszédek ünnep és vasárnap délután" (1880),

38 cikkét, elbeszélését, tanulmányát tudtam feltárni, ezek a "Giróközi Képes Naptár"-ban, az "Országos Nagy Képes Naptár"-ban, a "Hölgyfutár"-ban, a "Sárospataki Füzetek"-ben, a "Tárogató" című hírlapban, a "Pesti Napló"-ban, az "Ország Tükre" című újságban, a "Protestáns Szemlé"-ben, a "Képes Családi Lap"-ban, a "Magyarország és a Nagyvilág" ban, valamint az "Adalékok Zemplén vármegye történetéhez" című folyóiratban jelentek meg 1860 és 1899 között.

Születése 150. évfordulója alkalmából emlékezünk most rá, s méltónak tartjuk arra, hogy nevét emléktábla őrizze azon a régi megyeszói épületen, amelyben élete utolsó korszakában élt és dolgozott.

/Szikora András felvétele/

Fehér József :

Berecz Károly, a Bodrogköz verselő néptanítója

A Kazinczy Társaság céljai között szerepel "emléket állítani azoknak a falusi néptanítóknak, akik az általános iskola megszervezése előtt iskolai nevelőtevékenységükkel, a település közművelődésének szervezésével, ismeretterjesztő és korszerűbb gazdálkodást elősegítő munkásságukkal az átlagon felül járultak hozzá egy település népének kulturális felemelkedéséhez." Ez a cél vezette a Társaságot akkor is, amikor Cigánd nagyközség társadalmi szerveivel példásan összefogva emléktáblát helyezett el Kántor Mihály igazgató-tanító, néprajzkutató születésének századik évfordulójára emlékezve a falu központi iskolájának falára, szép emlékünnepséggel egybekötve.

Kántor Mihály után a Bodrogköz legismertebb néptanítója: Berecz Károly, aki munkásságának java részét Alsóbereckiben töltötte. A tanítóskodás mellett élt benne a verselési kedv is, s diákkorától kezdve hosszú élete végéig igen sok népmondát, regét, történetet, adomát gyűjtött össze, s azokat megmentve a feledéstől, versbe szedve örökítette át az utókorra. Kötetben kiadott művei: Bodrogközi rigólátta kalács (Sátoraljaújhely, 1901.), Koczogh úr és a Rigófüttyök (Sátoraljaújhely, é.n.), Bodrogközi rigódalok (Sátoraljaújhely, 1926.), valamint főképp az "Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez" című tudományos folyóiratban és más megyei lapokban megjelent írásai ma is hasznos forrásai a helytörténet kutatóinak. Sokat idéz belőle pl. a Bodrogköz néprajzi monográfiája, Balassa Iván: Lápok, falvak, emberek c. munkája is.

Berecz Károly 1855-ben született a Szabolcs megyei Ib-rányban. A kisbirtokos parasztcsaládból származó tehetsé-

ges fiút szülei a sárospataki kollégiumba küldték el tanulni. A gimnázium négy osztályát 1871-ben igen nehéz körülmények között végezte el, majd beiratkozott a tanítóképzőbe. Előbb Ricsén, majd Perbenyikben segédtanítóskodott, 1876-ban kapta meg tanítói oklevelét. 1876. szeptember 3-án választották meg Alsóbereckiben községi tanítónak, s itt 29 éven át szolgált hűven, lelkiismeretesen a magyar tanügyet. Munkáját az oktatási miniszter kitüntetéssel ismerte el.

Első kötetében megjelent verseit a századforduló táján meginduló kivándorlás ellen írja. 1898 után a Bodroglakról ugrásszerűen megnő a kivándorlók száma, 1902-ig annyira fokozódik, hogy egyes községekből a lakosság 30-40 %-a vándorbotot vesz a kezébe, és elindul Amerikába. Berecz Károly nagy nemzeti tragédiának láttatja a kivándorlást. A vidék földesura saját költségén nyomtatta ki a verseket, s ingyen osztotta szét a falvak népe között. A versek szerzőjének és "patrónusának" célja megegyezett ugyan, de szándéka nem feltétlenül: ez jobbára csak a "munkaerőt" tartotta volna itt-hon, az népet is féltette.

Második kötete, s annak címadó verse ("Tekintetes nemes nemzetes és vitézlő Koczogvári Kocogh ...") a tudatlanság, a műveletlenség ellen íródik, maró gúnnyal pellengérezve ki a dzsentrizsellemet, a patópáلكodást, mely önmagát és a népet is tudatlanságban kívánja tartani. A kötet verseinek mondanivalója, szándéka segít feledni a verselési készség gyengeségeit.

Legmaradandóbbak, legjobban megírtak, s számunkra legfontosabbak azok a versei, amelyekben egy-egy regét, népmondát, falucsúfoló történetet szed rigmusokba. Ilyenek pl. Mátyás király, meg a zompodi korcsmáros, Mán kanyarít ... (bodroglaki szállóige), Var János-tó címűek. Ezek a versek, melyek Arany, Petőfi, Tompa Mihály modorában, őket utánozva íródtak, - bár összehasonlíthatatlanul csekélyebb tehetséggel -, igen sok érdelemmel bírnak számunkra. A történettudomány nem tud arról, hogy Mátyás király járt volna a Bodroglakban, de a nép képzelete szerint itt is járnia kel-

lett az Igazságosnak! Nem biztos, hogy a törökök bemerész-
kedtek a láp világába, ingoványos, mocsaras területekre,
de a néphagyomány szerint bizonyos, hogy itt is kellett
lennie egy magyarnak, aki túljárt a "pogányok" eszén.

A versekben több néprajzi, népnyelvi vonatkozású adat
van. Egy-egy ilyen vers a közmondásoknak, szállóigéknek,
szólásoknak, tájszavaknak, népi etimológiáknak gazdag tár-
háza is egyúttal.

Szemléletes példaként a fentiekre következzen itt az
egyik legsikerültebb versbe szedett népregéje:

VAR JÁNOS-TÓ

(Néprege.)

Szép Boprogrközön, hol a rigók fütyülnek,
Büvös-bájos nótát az emberi fülnek,
Hol a látóhatár kékellő ködében
Félkörben tűnik fel a Hegyalja nékem:
Száll csapongva lelkem; itt egy magaslaton
Krónikás pegázom kissé megnyugtatom.

*

Fehér, sugár torony homokbucka-tetőn
Állt itt ősidőktől, imára késztetőn,
Körötte terülnek bogárhátú házak,
Olvashatunk ilyet körülbelül százat.
S a határ? no! bezzeg mutat az másképen,
Nem úgy, mint a törökvilág idejében! . . .
Sárgálló tengerként az acélos buza
Reng, sulyos kalászu dus terhe lehuzza;
S minden, ami a földnek népét táplálhatja,
Istenadta föld itt mindazt bőven adja;
Mit kérde? hisz tudod: Luka községe ez,
Lantom dicséneket ma róla zengedez . . .
Jer hát ide mellém s figyelj magyar népem,
Régi históriát regélek el szépen,
Egy betűig igaz, miket itt elmondok,
Nem szeretek másból csinálni bolondot!

Idestova immár kerek négyszáz éve,
Török császár lábát országunkba téve,
Ennek nagyobb részét birtokul foglalá,
Büszke magyar fejét hajta talpa alá.
Csekély volt a magyar, egyet még sem értő
— Inséget és nyomort mindig azért ért ő! —

Igy a roppant török felosztá Hazánkat,
 Elvívé adóba pénzünket, marhánkat,
 Asszonyt és gyermeket fűzve csörgő láncra,
 Hurcolá magával idegen országra,
 Gyermekeinket ott jancsárnak nevelte,
 Ránk hozta idővel a bestia lelke.
 Fiával öleté a tulajdon vérit!
 Isten csodája, hogy magyar maradt még itt!

*

Töltése még addig Tiszának, Bodrognak
 Nem vala, vizeik szerte-szélyel folytak,
 Vala a Bodrognak csupa gore*, csupa tó,
 Mindenütt készen volt a „marhaitató.”
 Kertek alatt és a falan környesköriül
 Hajókkal járható tengernyi víz terül,
 Nádas, láp, gyékényes egymást váltogatja,
 Lakja az Istennek milliónyi vadja;
 Vízben hal, víz fölött temérdek vadmadár . . .
 . . . Csodás, mesés tájak, hol is vagytok ti már?
 Lukáról szárazon kijutni nem lehet,
 Belé is a vándor csak csónakon mehet;
 Háborus időkben népnek erős vára,
 Onnan ki s be csupán a „pákász”** jára.

*

. . . Mi sikongás az ott? . . . házaiból fut ki
 Örjögős módjára -- valamennyi luki! . . .
 Mért szalad a dombra, fel a templom mellé,
 Reszket egész testben, mintha hideg lenné,
 Búvik egymás mögé, mutogat Nyugotnak,
 Hol sorjában török katonák mozognak . . .
 Túl vizen, dombtetőn ezek megállanak
 S koholnak valamit . . . Mindjárt leszáll a Nap.
 . . . Szent Isten! mi léssen, ha ezen a vizen
 Átuszik a kontyos . . . itt . . . mindjárt iziben?
 De fontolgat nagyon, mert biz' a' jó széles,
 S itt-ott ingoványos -- ott a hol sekélyes --
 Elviszi az ördög, ha a lábba kerül,
 Irtózik hát a tar, fél hogy belé merül . . .

*

* Gore: bodrognaki elnevezése az árvizből kiálló dombocskának, szigetnek.

** Pákász: a tó hátán lakozott ember neve. Vadász, halász, madarász volt. Vadmadár-fojás, hal és súlyommal kereskedett. Kiténő csónakos a lápos, nádas, ingoványos helyeken s kiténő kalamusa, jobb keze az úri vadászoknak. A vízszabályozások folytán neve a történelem.

Lukának vénei, amint összebúvnak,
 Eresztik fejüket szertelen nagy bának,
 Előáll *Var János*, pákászok pákásza,
 — Ki nem egy vándornak már hullámsírt ása —
 És szól illetéknépp: „Bírák uraimék!
 Soh'se rettegjenek; bajnak én neki mék'
 Én így elpusztítom a török csapatot,
 Belőlük hírmondót — meglássák — nem hagyok!

*

Feleszmél a tauács, lelki harca szűnik,
 Ittallal porciót töltenek színültig,
 Megkinálják Jánost, ő pedig felhajtja,
 S' elköszön. — — — Indul már a kis halász sajka,
 Zizzen a sás, odébb a páka meglebben,
 Eltűnik *Var János* az estszürkületben.

*

Ismeré a török már a pákásznépet,
 Jánost nem is bántá, amint partra lépett,
 Tudott is egy kicsit a nyelvükön — János,
 Tereferéjük hát nem vala hiányos,
 Fejenként dénárért ott megalkuvának:
 Átaltenni a tart — partjára Lukának.

*

Pici volt a sajka, kicsi lélekvesztő¹
 Több nem fére abba ember, csupán kettő,
 S hogy beállott az est, véle békazene,
 Megmozdult a nádas, a tónak erdeje.
 Jánosunk béüle a sajka „fará“-hoz,
 Egy kontyos jövevény pedig az „orrá“ hoz,
 Meglódul az „edény“ indul vissza menten,
 Hasítja a vizet . . . a nádas megrezzen,
 Imbolyg az alkotmány zombék ha sodorja,
 Lesz itt valakinek mindjárt fura sorja.
 (Kutyafejű török inkább az anyádba
 Vesztél vón' mint jövél mi magyar hazánkba!)

*

Látta már a pákász, hogy jó messze a part,
 Lélekvesztőjéből kibillenté a tart,
 Evezőlapáttal le az ingoványba,
 Nyomá az eblekét a bűdös posványba;
 Mozgott az darabig s bugyborék jött arrul,
 Lemondott a pogány, le a hivatalrul!²
 Mikor már tisztába vala János vele,
 Kilőtt nyil módjára indult visszafele,
 Második törököt megintlen felvette,

¹ A könnyen felboruló kis vízi járműnek az árvizes korból felmaradt neve.

² Népies szólásmód. Lemondott a hivatalrul = meghalt. Leginkább akkor használja a nép, mikor egy nem közkedvelt volt „nadrágos“ vagy hivatalnok hagyja itt az árnyékvilágot. Inkább szatira, mint szánalom.

Hol az első pihent azt is odatette . . .
 Harmadik, negyedik . . . tíz husz-harmincadik
 Hova lett? . . . a tömle¹ szemfedőjük maig . . .

*

Kis-Luka, Nagy-Luka, mit csinált ezalatt,
 Mig a törökökből a pára kiszaladt? . . .
 Kéztördelve jártak asszonyok az utcán,
 Gyermekek s önsorsuk előre siratván . . .
 . . . De, hogy visszatérvén: elmondta Var János
 Mennyi dögtörököt rejt az ingoványos.
 Örömujjongásba tört ki egész népség,
 Jánost a sok csókkal csakhogy meg nem ölték,
 Kinálták étellel, kinálták itallal,
 Turós derelyével, nyáron süített hallal,
 Bibic rántottával, cukros csörögével,
 Kimondani sem tom' még mi jó ízével? . . .
 Leányok, legények táncra perdülének,
 Ittak nagy áldomást ifiak és vének.

* * *

János ettől fogva szörnyű becsben áll,
 Mig öregségére eljött a halála;
 Község megmentőjét falu költségére
 Temeték s vívők ki nyugovó helyére;
 Sirhalmán fejtája régen elkorhada,
 Emlékével nem birt évszázadok hada,
 Mert hol ingoványba fojta sok törököt,
 Az a hely nevéből kapott hű örököt.

*

Ez a története a *Var János-tónak*,
 Kiből csak a neve maradt hírmondónak.

¹ Tömle = tőzeg, növényi korhadvány; zsombék.

Megjegyzendő, hogy a falu eme határrészét mindig is és most is Var János-tónak nevezik Luka (ma: Bodroghalom) községben. Szembetűnő a vers néhány megfogalmazási hasonlósága Petőfi: 'János vitézével, illetve Arany Toldijával:

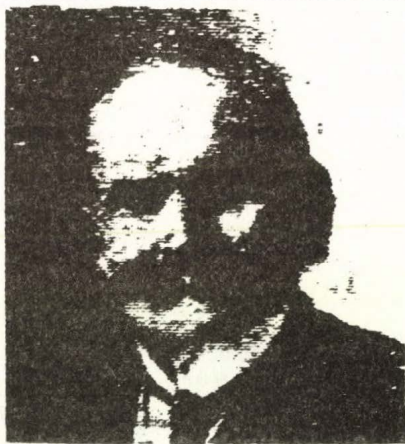
Berecz: "Tudott is egy kicsit a nyelvükön - János,
 Tereferéjük hát nem vala hiányos,"

Petőfi: "Bátorság dolgában helyén állott János,
 Találós ész sem volt önála hiányos,

Berecz: "Sírhalmán fejfája régen elkorhada,
Emlékével nem bírt évszázadok hada..."

Arany: "De, kivel nem ér föl egész világ ökre
Dicső híre-neve fennmaradt örökre."

Berecz Károly versezeteinek reális értékeléséhez, megítéléséhez azt is el kell mondanunk, hogy igen sokszor nem érik el a fent közölt vers megformáltsági színvonalát. Itt ott csak "rigmusfaragásról" beszélhetünk, nem érik el a "szépírói" minőséget, esztétikai értéket pedig még kevesebbszer sikerül létrehozniuk. Különösen az ünnepi felköszöntőkben, alkalmi versekben, évfordulós programversekben érezzük az egyéni, eredeti látásmód hiányát, a döcögősséget. Ő maga is tisztában van ezzel, szelíd öngúnnal viseli el a bírálókat, kritikákat. Nemhiába nevezi önmagát ironikusan "rigó"-nak, verseit "rigódaloknak", hiszen a bodrogi rigóról úgy tartja a fáma, hogy "nem tanulnak meg énekelni". Annyira azonban - mint látjuk - megtanult, hogy a versekbe szedett történetek szájról-szájra járjanak, fennmaradjanak, s

Berecz Károly
néptanító.

kíváncsiságot ébresszenek egy-egy falu története, a szülőföld iránt. Az így felkeltett érdeklődés után pedig el lehet jutni a történelmi tények, összefüggések kutatásához és meg-látásához is.

Helytörténeti - néprajzi közleményei közül figyelmet érdemelnek azok, amelyek az Adalékok... hasábjain jelentek meg. Ilyenek: Bodrogköz tájszók. 1902. 22, 49-50., A kis-toronyi református templom magyar stílusú díszítményei 1665-ből. 1903. 3-5., Közmondások, szállóigék a Bödrögközről. 1902. 82. Fia, ifj.Berecz Károly, aki sajnos korán meghalt, apja nyomdokain igyekezett haladni. Az ő nevével is találkozzhatunk a helytörténeti irodalomban: Vámosújfalú történeti vázlat. Adalékok ... 1912. XVII. 56-59., 200-203.

Berecz Károly szorgalmasan gyűjtötte a múlt tárgyi emlékeit is. Egyik legbuzgóbb segítője volt a régészeti leletmentésekben Dókus Gyulának, Zemplén megye tudós alispánjának, aki először hozott létre múzeumot Sátoraljaújhelyen. Borovszky monográfiája írja, hogy "A karosi (eperjesszögi) lelet, a báró Sennyei Miklós birtokán levő Eperjesszög nevű tanyáról 1899 őszén került elő. Az ott talált tárgyakat Berecz Károly tanító gyűjtötte egybe, s ezek most Dókus Gyula alispán birtokában vannak." E leletanyagról, - amely már sajnos nincs meg -, tudnunk kell, hogy a honfoglaló magyarok egyik legjelentősebb szálláshelyéről került elő. Berecz Károly volt az első felfedezője annak a IX-X. századi temetkezőhelynek, lelőhelynek, ahol később dr.Jósa András, majd Fettich Nándor végeztek feltárásokat, s amelynek 1986. évi ásatásai gazdag leletanyagokkal (tarsolylemez, övveretek, fegyverek, ruhadíszek stb.) régészeti szenzációnak számítottak, s ahol napjainkban is folynak a kutatások. "Zemplén Vármegye Évkönyve az 1940. évre" ismerteti a vármegyei múzeum létrehozásának történetét, gyarapodó gyűjteményeit. Itt is megemlékeznek arról, hogy "Berecz Károly tanító, a Bodrogköz "Rigó"-ja, több bronzkori lelőhellyel gazdagítja az eddigi eredményeket." Az Adalékok ... c. folyóirat III. kötete

ádja hírül, hogy ugyanő Karos és Berecki határában őskori régészeti leleteket ment meg. (A leletanyagok szakszerű meghatározását most ne kérjük számon.) Később fiával, a szintén tanító ifj. Berecz Károllyal együtt régészeti közleményeket is írt az Adalékokba. E folyóirat III. kötetében pl. nagyhomoki, lukai és karádi leletekről ad hírt, az V. kötetben Ompod (a bodrogszerdahelyi határban Szomotor közelében lévő falu, mely a XVI. században pusztult el) régészeti leleteit ismerteti. Az Adalékok ... szerkesztősége nem sokkal később soraiba fogadja, s mint "az ön okos, jó példáját" említik tevékenységét. Szintén ott olvashatjuk, hogy a Bodrog folyó regéit vállalja föl összegyűjteni, s megverselni készül a karcsai templom történetét.

Mint régi pataki diák, mindvégig hű marad iskolájához, sokszor megfordul a nagykönyvtárban, az egyházi gyűjteményekben. Az "Irodalomtörténeti dokumentumok Zemplén levéltárában" c. kiadvány közli, hogy "Berecz Károly író, a sárospataki tanítóképző könyvtárának régi, értékes könyveket ajándékoz levél kíséretében. A könyvek: Maróthy György: Arithmetika, 1743., Anarcharsis utazása, Kolozsvár, 1820., Bölöni Farkas Sándor: Utazás Észak-Amerikában, 1834. és Kisfaludy Sándor: Regék, 1810."

Feltehető, hogy Kossuth Lajos mellszobra, melyet Ibányban állítottak fel az 1848/49-es szabadságharc 100 éves évfordulóján, az ő kezdeményezéséből született.

Atyai jó barátságban volt a Bodrogek köz jeles néprajzkutató tanítójával, Kántor Mihállyal. "Két fiam, harmadik Te vagy" - írja költői levélben hozzá, mire Kántor Mihály a "Bodrogek köz rigódalok" megjelenése alkalmából verses felköszöntőben válaszol:

Igricek utódja, kedves Károly bátyám!
Hajtott fővel állok itt a Tisza partján.
Úgy gondolom végig ezt az áldott éltet,
Mely a népből eredt, s ismét a népé lett.

Bodrogköz rejtelmes zugjait ki járta,
 Hogy Árpád népének leljen ott nyomára?
 S ki tudná azt, hogy a világon van Luka,
 Ott híresebb-é, vagy Géresben a bika?

Ki jegyezte fel, hogy hol mi a szóbeszéd?
 Hogy azután újságok vigyék azt szanaszét...
 De nemcsak úgy, ahogy itt-ott összeszedte,
 Hanem csengő-bongó ékes versezetbe.

Nekem is, aki az ekeszarvát fogtam
 S álmodott a lelkem magára hagyottan:
 Ki adta az erőt, a segítő szárnyat,
 Hogy a barázdából levegőbe szálljak?

A Zemplénnvármegyei kir. tanfelügyelőség és a megyei tanítóegyesület lapja, a "Közművelődés", 1905. szeptemberi számában szintén meleg szavakkal emlékezik meg a néptanítókról, köztük Berecz Károly pályájáról: "Olyan munkában töltötték ők életüket, mely munkának gyümölcseit már a jövő szedi, s nekik csak részben adatott meglátniok azt: mi a jó néptanító az országnak, mi ő ennek a nemzetnek. Hálával és szeretettel gondol mindenki a magyar népnevelésügye derék harcosaira. Értékesebb az ő babérjuk, mint a harmezőn szerzett, - utóbbi a nyers erőnek, a néptanítóé pedig a szellemi diadalnak a jutalma."

Egy nép történelmi tudatát, múlttól való elképzeléseit, érzés- és gondolatvilágát a hazáról nem a tudományos irodalom, nem disszertációk és tanulmányok formálták, hanem néptanítók - Kántor Mihályok, Berecz Károlyok -, mesélni szerető és tudó parasztemberek, s a falu közösségi alkalmi alakították évszázadokon keresztül. Ne kérjük most rajtuk számon mai történelemszemléletünket! Bocsássuk meg nekik, ha műveikben nem érték el mindig a szépirodalmi "magasságot", tudományos "mélységet." Azáltal, hogy történelmi múltunk töredékeit, a mondákat, meséket, legendákat lejegyezték, megmentették számunkra, hozzájárultak önismeretünk forrásainak összegyűjtéséhez.

Az évek, századok gyors futással múltanak,
Idők futó homokján kivesznek a nyomak;
Felettök délibáb: az emlékezet lebeg,
A múlt képét mutatván halvány ködébe' meg.

[Tompa Mihály: A két íjász]

Berecz Károly néptanító életével és műveivel hagyományainkat őrizte és teremtette is azokat. Méltó emlékezetünkre.

Galbavyné Frigyesfalvi Éva :

Sebeők Sára operaénekesnő életútja

Vidám gyerekek nevetésétől hangos nyáron az Úttörők útja. A Szárhegyre vezető út ez, amely a Rózsa-kerttől hirtelen meredeken emelkedik, majd feltűnik sudár fenyők között a Kovács-villa díszes homlokzata. Ma már az egész hegyoldalt gombamódra szaporodó tarka hétvégi házak, itt-ott mulatóhelyek tarkítják. A hegytetőn épült a SZOT Gyermekeküldő. Mindezt az újhelyi emberek s a környéken lakók is jól ismerik. Kevesek által ismert a Kovács-villával átelleni oldalon egy romantikus, régi épület. Kert felőli csúcsos homlokzatán a felirat: IN PARVA DOMO MAGNA QUIES (Kis házban nagy nyugalom.) Dr. Sebeők Antal, honvéd fő-törzsorvos, a zempléni orvos- és gyógyszerész-egyesület elnöke építette. Ő maga 1911. óta itt nyugszik az ún. Antal-lak kertjében eltemetve. Ez volt végakarata. Ebben a hangulatos, kedves erdei lakban, melyet mindenfelől az újhelyi hegyek festői panorámája vesz körül, itt született 1882. április 11-én hazánk egyik legnagyobb énekesnője: S e b e ő k S á r a művésznő, a Magyar Állami Operaház örökös tagja.

Nyolcan voltak testvérek: Béla, Katinka, Sára, Endre, Szidónia, Márta, Rózsi és Ilona. Valamennyiük iskolázott, művelt ember lett, néhányan közülük kiemelkedő tehetséggel megáldva. Kicsiny kortól kezdve édesanyjuk, született Hübel Szidónia, aki maga is iskolázott, művészetkedvelő asszony volt, nagy gondossággal taníttatta és tanította gyermekeit, nemcsak hazai, hanem külföldi iskolákban is. Minden gyermek zongorázott. Rózsi még festeni is tanult Velencében. Valamennyiüknek biztos füle és tehetsége volt a zenéhez, de kiemelkedett közülük magasfokú tudásával Sári.

A családban a zenei örökség még régebbi keletű. A gyermekek nagynénje volt az Európa-hírű énekesnő, P á l m a y I l k a , akinek fényképén ez az ajánlás olvasható: "Az én kedves Sárrikámnak: Ilka nénéd."

Sebeők Sára 18 éves korában az Operaiskola növendéke lett. Régi újságok olvasása közben az alábbi sorokra bukkantam a "Zemplén" újság 1900. április 8-i számában:

"A sátoraljaújhelyi műkedvelők a Városi Színházban előadást tartottak. A szereplők temperamantuma, tehetsége és szorgalma éppoly méltánylást érdemel, mint bátorságuk, amellyel a jótékony célok érdekében feladatukra vállalkoztak.

Egyszer Zeusz elhatározta, hogy színe elé idézi a legszebben éneklő madarakat és hangversenyt rendezett magának. A kis énekesek ott ültek az Isten trón-zsámolyánál és sorban énekeltek szívük sugalma szerint.

Mikor a kis pacsirta bevégezte énekét, így szólt hozzá Zeusz:

- Te, ki a magasban csengő hangoddal mindig dicsőséget hirdeted, miért énekelsz most olyan szomorúan?

- Szerelmes vagyok.

- De a szerelem hangja a boldogságé!

- Igen uram, de én abba vagyok szerelmes, ki engem nem szeret, ebbe az aranyos fülemülébe.

- Nem csodálom, az az éneklők királynéja - felelte az Isten. Mikor Sebeők Sárika énekét hallottam, eszembe jutott a szégyen fülemüle dicsősége, mert ha a színház jelenlétvégsége mindmegannyi pacsirta lett volna, annak az éneknek szívetlelket nemesítő hatása alól meg nem menekült volna."

A fiatal lány igen komoly technikai feladatra vállalkozott, Wagner-dalokat énekelte. Igen szépek voltak átmenetei a szopránból az altba, amire az ő hangja főképpen alkalmas és hatásos. Melegen énekelte a Pacsirta-dalt és a népdalokat, melyeket sokszor meg kellett ismételnie. A sátoraljaújhelyi Nőegylet képviselői a hangverseny végén élő virágból álló, gyönyörű kosarat nyújtottak föl neki, melynek rózsaszín selyemszalagjára ez volt írva: "SÁRIKÁNAK SZÜLŐVÁROSA."

Itt kezdődött a fényes karrier s egyben a gyönyörűségekkel, de ugyanakkor gyötrelmes, fáradságos munkával teli művészi pálya. Az operaiskolában jól haladt az énekművészet elsajátítása terén, szüleinek és tanárainak örömeire, büszkeségére. Közben mindinkább megismeri a közönség.

Budapest után Bécsben folytatta tanulmányait. Ebben az időben itt Gustav Mahler irányítása alatt működött az operaház. A híres Mahler-együttes az akkori idők legjelesebb német művészeit foglalta magába, az előadások színvonala világhírű lett. A dicsőséges bécsi évtized 1897 és 1907 közé esett. Ebbe a kiváló művészegyüttesbe került a fiatal lány, és rövidesen elnyerte tudásával művésztársai és a nagyhírű karmester elismerését. Szerződtek a bécsi operához. Ez az időszak rendkívül fontos állomást jelentett művésszé erésének folyamatában.

1907-ben szülei Bártfára utaznak a fürdőidényre. Itt látogatja meg őket, s egyben meglepi jöttével Bártfa-fürdő közönségét is. Tiszteletére hangversenyt rendeznek, amelyen fellép. A "Zemplén" újság 1907. július 21-i számában olvashatjuk:

"A Royal nagyterme a szó legszorosabb értelmében zsúfolásig megtelt a legdisztingváltabb közönséggel. A jelenlévő vendégeknek csak kis része fért el a nézőtéren, bár pótszékeket állítottak be. Sokan kintről hallgatták a hangversenyt. Itt adta elő: Erkel: Hunyadi László c. operájából a híres La Grange-áriát, majd énekelt Verdi: Ernani c. fülbemászó dallamosságú művéből részleteket. Mivel a hangulat egyre magasabbra hágott, megkoronázta a műsort az anynyira kedvelt magyar népdalokkal, melyekkel mindig osztatlan sikere volt. Magas szoprán hangja rendkívül tiszta, trillái nem erőltetettek, a legnagyobb könnyedséggel siklik át a legnehezebb részekben. Sajnos, hogy ezt az istenadta szép tehetséget ezután csak a külföld fogja élvezni, mert biztos forrásból tudjuk, hogy a frankfurti operához két évre szerződött."

Ezt a szerződést örömmel elfogadta, mert jól tudta, hogy énektechnikai fejlődésében és játékstílusának alakításában szép eredményeket hozhat az ilyen nagyszerű színházaknál való vendégszereplés. 1908-ban meghívást kap Magyarországra, vendégfellépésre. Itt nálunk, az Operában ekkor tűzték műsorra Bellini Normáját. Fényes énektudása győzi Bellini minden nehézségét, azonnal szerződtek a budapesti operához. Tehát itthon maradt.

Csillogó énekhangja, amely mind a felső, mind a középfekvésben tisztán csengett, fokozatosan elnyeri egyéni karakterét. Leginkább a drámai szerepekben arat nagy sikert,

ez illik legjobban hangjához, de művészi alakításához, személyiségéhez is. Mai napig Wagner-szerepeit tartják legsikeresebbeknek, bár ezek mellett változatlan szépséggel énekelte a Hunyadi Lászlóból Erzsébetet, Sulamitot, a Parasztbecsületből Santuzzát stb.

1912. októberében írja a Pesti Hírlap:

"A Tristán és Isolda szombati előadásán Sebeők Sári szép és nagy művészi feladattal küzdött meg, tegyük mindjárt hozzá: jelentékeny sikerrel.

Először énekelte Isolda szerepét, a legsúlyosabb drámai feladatok egyikét. Még a tavalyi évad alatt osztották ki neki a szólamot, meg is tanulta azt, de szóhoz még nem juthatott. Pedig vétkes mulasztást követett el a vezetőség, hogy Sebeők Sárit nem nevelte Wagner heroináinak alakítására. Hiszen a művésznő egyénisége, terjedelmes és erőteljes drámai szopránja rákíváncsozik az Isoldák és Brünhildék szerepeire."

Egy időben, amikor Sári külföldön vendégszerepelt, hiányolta is a magyar közönség, különösen a Wagner-szerepekben. Egy darabjában sem ment Wagner annyira túl az emberi mértéken, mint ebben az operában. Itt nem a mítosz, a legenda rajzol elénk ködös, élettelen félisteneket, hanem igazán embereket látunk, ősi emberi érzéseket egy hatalmas költő képzeletében, alkotóerejében emberfölöttivé nagyítva. Tristan és Isolda alakját illúzióval elénk állítani nagy dolog, a legnagyobb színészi és éneklési feladatok egyike. Éppen e miatt méltányolta annyira operaházunk közönsége Sebeők Sári alakításának értékét. Ő ezt az új Isolda-típust mutatta be, ezt énekelte. Ragyogó meleg, igazán drámai csengésű orgánumát sokféle szerepben, nagy sikerrel állította a darab szolgálatába, igazította a darab szolgálatába, igazította a szerep karakteréhez, de ebben a Wagner-operában egyszerre minden erejét és kvalitását kibontotta, s az ábrázolt alakkal együtt megnövekedve állott a közönség elé. Még azoknak is meglepetést keltett, akik ismerve karakterét, várták tőle ezt az Isoldát.

Játékában nyugodt, széles plasztika uralkodott, az extázisban pedig kellő átszellemültség. Énekére jellemző volt egy meleg, melódikus vonalvezetés a dallamon végig.

Az első Hadi-Estély MŰSORA.

Dókus Gyula cs. és kir. kamarás, alispán
előadja a műsoraival.

1. Élekekék.

(Hossza: 10-14.)

Az előadók: Ambrosy Clarisse,
Davidovits Rózi, Pintér Hella, Sebastiani Angele,
Sennyey Klári baroné, Spillenberg Iréné, Vadász
Béke, Geiger Ottmár, Kun Béla és Mosolygó
Simon. — A képek hátronszór változnak.

2. a) Goldmáré: Impromptu.
b) Voltmann: Souvenir.
Elsőadja: *Adele di Camerra* zongoraművész.
3. a) Pabst:in: der Traum.
b) Ortg: Solveigsted.

Elsőadja: *Sebeők Márta* zongoraművész.

4. *Ein Jasey*: A Trombitás.
Elsőadja: *Berger József*.

5. a) Winkowski: Overtur (mazarka).
b) Kreiser: Schön Rosmarin.
c) Sauer: Zigeunerweisen.

Elsőadja: *Sebeők Márta* zongoraművész.

6. Túl a Dnyeszteren.

Előadja: *Mattyasovszky Kálmán és 14 ár.*

7. A Sulhóf.

(Több.) — Itt: Molár Ferenc. — Történet az abáziai parkban.

Személyek:

Amalia Rodó Manzi
Erzebet Kreier Márta
Sulhóf György Tibi

a) *Tanya*: Mily szép az ég, azazik a föld!

Elsőadja: *Sebeők Márta* zongoraművész.
Kun Béla.

Az első és második szám után szünet.

SEBŐK SÁRA OTTHONÁBAN

VEŐDI:

III. a) LA FORZA DEL DESTINO ARIA:

TÁRNALY:

1) A RETEKEN JÁROK DALOLVA
SZEKELY LAJOS zongora kísérete mellett
előadja:

Sebeők Sára

a m. kir. operaház művészeje.

IV. **Harsányi Kálmán** író
előhívása.

V. „DALOK”
TENOR SOLO.
Zongorakísérettel éneklő:

Szalontay Ferenc

a dalegylet k. tagja.

A „SATORALJAUJHELYI VÁROSI DALEGYLET”
ELSŐ HANGVERSENYE 1913. ÉVI AUGUSZTUS
19. ÉS 20. NAPJAIN A VÁROSI SZÍNHÁZBAN.
TICKET

A DALEGYLET ÁLTAL ELOADANDO
DARABOK

MŰSOR
ES
SZÖVEG KÖNYVE.

Vajda József Satoraljaiuhelyi.

A nagy operaházi szerepek mellett más, kisebb hangversenyszerű bemutatókon is énekelt. Részt vett például egy jogászbálon, ahol a báli tudósítás szerint "az est fénypontja volt." A Hunyadi Lászlóból a La Grange-áriát adta elő, s kolosszális hanganyagával hatalmas sikert aratott a fiatalokból álló közönség körében. A Pesti Hírlap 1912. októberi számából idézünk:

"Az Operaházban ma este a Parasztbecsület. és a Bajazzók került színre. Turiddu szerepét ma énekelte először Környey Béla (az operaház akkori, híres hőstenorja) nem a legjobb diszpozícióban. A Siciliána közben kissé fátyolos volt a hangja, de az est végére ez a fátyol egészen lefoszlott róla. Santuzzá-t Sebeők Sári személyesítette, megragadó drámai erővel. Van pátosz, lendület ebben az énekesnőben. Alakítása ellen ezek a kifogások emelhetők: a szövegmondása nem elég értelmes, nem elég természetes, mozdulatain pedig néha érzik a csináltság. Arcjátéka viszont méltó egy nagy drámai színésznőhöz."

Nem volt tehát mindig rózsás az élete, az elmarasztaló kritikát is el kellett fogadni és okulni kellett belőle. Nem törték le azonban a kisebb sikertelenségek, sőt inkább új munkára serkentették.

1913. augusztus 19-én nagy napra virradt Sátoraljaújhely zeneszerető közönsége. Ezen a napon volt a Városi Dalegylet első, bemutatkozó hangversenye. Az ünnepi műsor alkalmával Sári - mint városunk szülötte - szintén énekelt a színházban.

Műsorán szerepelt: Verdi: La forza del destino-ária, valamint Tarnay: A réteken járok dalolva c. dala. Gyermekkorától meleg érzések fűzték a szülővároshoz, a szűkebb hazához. Szívesen, lelkesen szerepelt az újhelyi közönség előtt. Itt már bekapcsolódott műsorába húga, Márta is, aki akkor a bécsi zeneakadémia növendéke volt. Az ő neve is szerepel a kiadott műsorfüzeten. Sebeők Márta műsorán Verdi: Apród-áriája szerepelt az Álarcosbál c. operából. A Magyar muzsika könyve c. lexikonban az ő neve is szerepel a Sárié mellett. Az 1975-ben kiadott Várnai-féle Operalexikonban sajnos, már nem található meg. A Sebeők családtól rám maradt hagyatékok között azonban szép számmal akad újságcikk, színlap, sze-

reposztás, hangverseny-meghívó, egykorú plakát, amelyeken Sebeők Márta operaénekesnő önálló műsorszámait szerepelnek. A nagy művésznő, Sára minden időben gondolt testvéreire és Mártának is nagy segítséget nyújtott, ahol csak tehetette. Bár az ő életében is sok-sok nehézség, bánat akadt.

Az egyik ilyen megrázó esemény 1911-ben édesapja halála volt, akihez nagy szeretet és tisztelet fűzte. Ettől kezdve még inkább igyekezett segítséget nyújtani egyedül maradt édesanyjának és testvéreinek. Amikor rázúdult Európa pára a világháború, a művészek élete is sokkal nehezebb lett. A család ma élő tagjai emlegetik, hogy Sári azért nem ment férjhez soha, bár sokan megkérték a kezét, hogy anyagilag támogathassa testvéreit. Volt rá eset, hogy adósságaikat is kifizette. Arról is tudunk, hogy barátairól sem feledkezett meg a bajban, de teljesen idegen emberek is megemlegették jó szívéért.

A Pesti Hírlap egyik 1914. szeptemberi számában ez áll: "Híre jár annak, hogy a Magyar Királyi Operaház vezetősége a tagokkal kötött szerződések 15. pontja alapján néhány operaházi tag szerződését felbontotta. A mostani háborús világban fokozott értéke van a pénznek, sebesültekre, kórházakra, hadikiadásokra kell fordítani. Ilyenkor igazán bűn, ha az olasz Parvisnak 56000 koronát fizetünk nyolc havi működésért. Arról is értesültünk továbbá, hogy elsőrangú magyar tagok fizetését is redukálta a vezetőség. Így például Sándor Erzsiet évi 8000 koronára, Sebeők Sáriét 6000 koronára.

Ezt az intézkedést is helyénvalónak találjuk, mert csak ideiglenes jellegű és a háborús idő alatt minimumra korlátozott művészi működésért csak létminimumot juttat a művészeknek. Kenyeret ad, de kalácsot, vagy csemegét nem. A megtakarításból viszont adhat kenyeret másoknak is, akik különben éheznének."

A szegény művésznő pedig maga is alig tudott már megélni szűkre szabott honoráriumából, noha eddig sem pazarolta fizetését, mert állandóan küldött haza szeretteinek a magáéból. Most tehát, mint igazi művész, sok más társával együtt, valóban Thália papjainak oltárán áldozott: ingyen. Mert ha gyérebben is, de a háború alatt is játszottak a színházak és az Operaház is.

1915-ben tűzték műsorra: Puccini Tosca c. operáját.

Szilágyi Erzsébet szerepében

ED. POLDINI, Bergamo, in "VEVÉ" - Ombra 2. no. 1933, I. o.
 Tangente. Poldini Vevé
 Tangente. Vevé N° 334

Dolga kegyezzenem!

*Én mindig meg szerettem volna látni a Ferenczi diktatórt,
 de nem volt időm rá, hogy eljussak hozzá. Most
 éppen ezért a 100. évfordulóra, kedves kegyezzenem,
 meg szeretném látni. Itt a városban, ahol minden
 emlékeztető van... de mindig, de nem a Ferenczi
 diktatórtól, hanem az ő emlékeztetőitől. De ha lehetne,
 ha lehetne, akkor meg szeretném látni a Ferenczi diktatórt,
 mert nagyon szeretem a művészt. És ha lehetne,
 akkor meg szeretném látni a Ferenczi diktatórt,
 mert nagyon szeretem a művészt.*

*szívesen, mely nyitólal kirajzolt,
 így kirajzoltam,*

Poldini

Poldini Ede zeneszerző levele a művésznőhöz

A népszerű dalműben stílusos, egységes alakítást nyújtott. Társa: Cavardossi szerepében most is Környey Béla volt, ki- nek nagyszerű, férfias tenorja nem kisebb értéket képviselt. Szintén ez év októberében Wagner: Tannhäuser c. művét mu- tatták be, melyet a sokak által nagyrabecsült Kerner István karnagy vezényelt teljes intenzitással. A kortársa szerint felejthetetlen előadás volt, a színház minden művésze, kö- zöttük Sári is kitűnően énekelt és játszott.

Bár időben későbbre esik, de itt említem meg, mint Wag- ner-szerepet, a Walkür bemutatóját. A korabeli kritika méltatással szól az előadáson nyújtott magasszínvonalú teljesít- ményéről, mely szárnyaló, friss hangjában, töretlen és biztos énekkultúrájában nyilvánult meg. Brünhilde megszemélye- sítése egyik legjobb alakításának számított.

Meg kell emlékeznünk még Goldmark: Sába királynője c. művé- ben elért sikeréről, ahol különösen említést érdemel a ki- rálynő nehéz, koloratúr áriájának tiszta megszólaltatása.

Gyakran megesett, hogy beugrásos szerepei voltak. Egyik este a Hunyadi László Erzsébetjében Záborszkyknének kellett volna debütálnia. Betegsége miatt azonban őt kér- ték fel. Ezúttal is, mint már annyiszor, siker koronázta. Voltak olyan kitűnő alakítások, melyek soha nem mentek fe- ledésbe, s még művészi pályája alkonyán is szerepeltek re- pertóárján. Ilyen volt Poldini: Farsangi lakodalom c. víg- operája.

Fennmaradt emlékei között egy újságkivágáson olvastam:

"Dalszínházunk műsorán alig néhány darab szerepel, egy- két opera végzi körforgását. A kerék talán meg is akadna, ha a háború után felülkerült közönségrétegek nem adnának új lendítőerőt. Az azonban bizonyos, hogy a zenedrámák statisztikáján a halálozási arányszám lényegesen meghaladja a születé- sét. Ünnepeles alkalom tehát minden operabemutató, és két- szeresen ünnepnap magyar szerzők művének indulása. Ha nem a mi gazdag muzsikánkban balsors üldözte eddig a nagyobb for- májú színpadi műveket, s míg prózával elárasztjuk a külföld- det, a magyar opera itthon is csak virágházi növény."

"... A szombat esti bemutató, Poldini-Vajda: Farsangi lako- dalom c. művének szenzációs diadala jelentős állomás. Szö- vegkönyve kitűnő, a libretto pályadíjat nyert. A partitúra Poldini Edének, a Svájcban élő kiváló magyar zeneszerzőnek

remekbe készült munkája, a legjavából való színpadi zene."

A művet 1924. február 16-án mutatták be, melyben első perctől igen nagy sikere volt Sárinak mint a nemzeti asszony megszemélyesítőjének. Poldini részt vett a próbákon is, és mindvégig figyelemmel kísérte játékát, mert Sárinak fő érdeme volt abban, hogy a darab 1935. januárjában megérte a századik előadást is. 1933-ban Poldini ezt írta a művésznőnek:

"Drága Nagyasszonyom!

Hát mégis megy megint egyszer a Farsangi lakodalom? Nekem már úgy rémlett, hogy végleg letűnt a műsorról. Hanem azért a századik előadástól, édes Nagyasszonyom, még messze vagyunk. Sőt, mintha évről-évre mindinkább távolodna... no, mindegy! Nekem a Farsangi lakodalom már úgyis csak emlék. Persze, kellemes. És hálám nem múlhat el soha mindazok iránt, akik hozzájárultak e művem sikeréhez. S hogy azok között Sebeők Sári vezetett kezdettől fogva, tudja mindenképpen. Legjobban természetesen, én magam.

Őszinte, meleg szeretettel köszönti
igaz, tisztelő híve:

Poldini Ede"

Dalszínházunkban olyan műveket is játszottak az ő idejében, mint Richard Strauss: Rózsalovag c. műve. Elismeréssel szól a kritika Sebeők Sári alakításáról, aki a tábornoknét játszotta és énekelte. Játéka stílszerű és elegáns volt. Általában személyiségéhez jól illettek a "nagyasszony"-szerepek.

Opera-szerepei között gyakran fellépett hangversenyeken. Itt legkedveltebb áriáit énekelte, azok között is olyanokat, amelyek közel álltak az emberek szívéhez. Ilyen volt a már többször említett La Grange-ária vagy például a Tosca imája és még sok más, ma is közkedvelt operarészlet. Az igazi művészek - és ő az volt - mindig "tisztá forrásból" merítik alkotóerejüket. A Sebeők-családban hagyomány a népdalok szeretete. Fellépésein, ráadásként mindig énekelt ezekből néhányat s osztatlan siker koronázta.

A világháború után a Magyar Királyi Operaház működése átmenetileg hanyatlásnak indult. Egy ideig műkedvelő főurak és más zenekarok foglalkoztak újjászervezésével. Kern direktor, aki ebben az időben vezényelte az előadásokat,

gyenge kézzel tartotta a gyepelőt, s néhány kiváló művész külföldön keresett menedéket egzisztenciája megvédése érdekében. Környei Béla és Rózsa Lajos, a két legkiválóbb férfi-énekesünk, Bécsbe szerződött. Sebeők Sári és Haselbeck Olga is komolyan foglalkoztak a távozás gondolatával. Sári azonban mégis maradt. Továbbra is minden erejével, tudása legjavát nyújtotta a magyar közönségnek. Végigénekelte szinte az egész operairodalmat, főképp azokat, amelyek ezidőben futnak az operaházak műsorán. Kiváló szereposztással játszották a Tannhäusert. Erzsébetként Medek Anna jeleskedett, ezen kívül Venczell Béla, Szemere Árpád és Székelyhidy Ferenc alakításában gyönyörködhetett a közönség. Sári Vénusz szerepét kapta. Az együttest Kerner karmester fogta össze. Kisebb siker volt Meyerbeer: Hugenották c. művének előadása. A kissé cikornyás, hatásvadászó dalműben feltűnő hibák és igazi művészet elemei keveredtek. A szinikritika szerint Halász Gitta és Nasta Mihály hangjának nem volt könnyed magassága, Sáriról viszont elismerően nyilatkozik.

"Erősfényű, színes hangja csak úgy hullámoztatta a nézőtér levegőjét." A férfiak közül Venczell Béla előadása volt kiemelkedő.

Az eddigiekből is kitűnik Sári néhány alapvető jellemvonása. Mint emberre és mint kiváló művészre, jellemző volt szívóssága és töretlen akarata. Ezen a pályán minden időben csak azok maradtak meg, akiknek állhatatossága leküzdötte a legnehezebb akadályokat is. Ezek a tulajdonságok jellemzőek voltak az egész Sebeők-családra. Ugyanakkor a humor, a víg kedély is sajátjuk volt.

Az első sátoraljaújhelyi hadi-estélyen a Sebeők-lányok bebizonyították tehetségüket és ötletességüket. Szidonka, Márta, Rózsi és Ilus két közismert Tarnay-dalt adott elő quartettben. Ugyanezen a hangversenyen Márta a Solveig-dalt és Rubinstein: Der Traum c. dalát énekelte. Mondanom sem kell, melyen frenetikus sikere volt ennek az estélynek. Ott-hon is ilyenek voltak.

Márta, aki szintén, mint operaiskolai növendék kezdte

pályafutását - bár róla érdemben eddig még nem emlékezett meg a zenetörténet -, párhuzamosan háládt az operaszínpadon nagytehetségű nővérével, Sárival. Mint hivatásos művész, később is sokat énekelt. Lírai szoprán volt. Abban a szerencsében részesültem, hogy két évvel ezelőtt még személyesen találkozhattam vele, életének utolsó évében, amikor testvérével, Szidónia nénivel itt nyaraltak az ősi Antallakban. Mindketten magas kort értek meg. Rózsi néni, aki a harmadik volt a quartettben, már ekkor nem élt. Ő volt férjem anyai nagyanyja. Korábban írtam, hogy festészetet tanult, de elvégezte a tanítóképzőt és mint aktív nevelő, több éven át működött. Csak kuriózumként jegyzem meg, hogy ő is, mint a többi Sebeők-lány, emellett nagyon házias volt. A család ma élő tagjai gyakran megemlegetik válogatott, főnem ételeiről, mellyekkel késő öregségéig jól tartotta a családot. A leszármazottak tovább örökítették a zene szeretetét. Az Antal-lak kertjében, a vadregényes fák, bokrok között, nyári szalonnasütések tüze mellett, időről-időre felszendülnek a Sebeők Sári által énekelt népdalok, magyarnóták, mert ez a család még nem felejtett el énekelni.

Sebeők Sárát hűséges és odaadó művészi tevékenységéért 1923-ban a Magyar Operaház örökös tagjává fogadta. Mégis, ahogy visszatekintünk életútjára, úgy tűnik, nem tettek meg mindent annak érdekében, hogy az utókor számára ismerősebbé váljon hazánk nagy művésznőjének élete és munkássága. Példa erre egy másik újságtöredék, amely sajnos, évszám nélkül maradt fenn. A cikkben a riporter kérdéseket intéz régi operaházi tagokhoz, akik ekkor már nem énekelnek. Életükről kérdezzeti Sándor Erzsit, Medek Annát, Haselbeck Olgát és Sebeők Sárít, aki azért még néha játszik a Farsangi lakodalomban és a Hány Jánosban. A cikk magáért beszél, jól szemléltetve az utókor hálátlanságát a "nagyokkal" szemben, hiszen a fiatalság hajlamos rá, hogy elfeledje az idősebbeket, akik kikövezték előtte az élet göröngyös útját.

"Akiket sikeresen elfelejtettek:

...Harminckét éve énekelek az Operában - mondja Sári -, de sajnos nem voltam 25 évig rendes tag, s így a negyedszáza-

A Magyar Állami Operaház Igazgatósága és minden tagja a legmélyebb megilletődéssel és fájdalommal jelenti, hogy

Sebeők Sári

a Magyar Állami Operaház ny. örökös tagja

folyó hó 24-én elhunyt.

Földi maradványait folyó hó 28-án, hétfőn délután 4 órakor a Kerepesi temetőben Budapest Főváros Tanácsa által adományozott díszsírhelyen helyezzük nyugalomra.

Az elhunyt egy negyedszázadon át megbecsülhetetlen művészi munkájával nemcsak az Operaháznak, hanem az egész magyar zenelétnek is egyik legfőbb értéke és büszkesége volt.

Budapest, 1952. július hó 25-én.

Emlékét operakultúránk nagyjának sorában soha el nem múló hálával és kegyelettel őrizzük!

A Magyar Állami Operaház Igazgatósága.

Ótthon nyomda, Budapest --

dos évforduló ünneplő aranygyűrűt, amit mindenki megkap s aminek úgy örültem, és amire olyan büszke voltam, nem kaptam meg.

- A rádió mikrofonja előtt mikor szerepelt önállóan?

- Soha. A Farsangi lakodalom sikerén felbuzdulva, magyar nótákat akartak velem énekeltetni Cigány-kísérettel, ha előzőleg próbát énekelek.

- Szilágyi Erzsébet nagy énektudást igénylő La Grange áriáját, amelyet éveken keresztül olyan bravúrosan énekelt, vajjon felvették-e viaszlemezre?

- Nem! Senkinek nem jutott eszébe.

Úgy hallottuk, hogy a rádió igazgatósága új sorozatot indít: Akiket sikeresen elfelejtettek címmel. Talán ebben a sorozatban megszólaltathatnák ezt a négy nagy művésznőt."

Hát ennyi..., azután lassan lehanyatlott a rivaldafény napja. Új csillagok jöttek, s a régi nagyokat lassan elfeledték. Aki ezen sorokat kézbe veszi, nézze el az esetleges hiányosságokat, de a hozzám került hagyaték birtokában emléket akartam állítani városunk szülöttének, családkunk nagytehetségű tagjának. Ha csak néhány gondolat erejéig is újat nyújtottam az olvasónak az operaénekesnőről, akkor ez a dolgozat már elérte célját.

Sebeők Sári, a Magyar Állami Operaház örökös tagja, 1952. július 24-én halt meg Budapesten. A Kerepesi temetőben alussza örök álmát. Emlékét felidézi városunkban álló szülőháza, a kedves, romantikus Antal-lak, az Úttörők útján.

J e g y z e t

Az anyaggyűjtés során felhasználtam a Pesti Hírlap és a Zemplén c. sátoraljaújhelyi hírlap közleményeit. Az idézeteknél a lelőhelyet feltüntettem.

Rendelkezéseimre álltak egykori újságtöredékek, színlapok, levelek, fényképek, szereposztás-jegyzékek a művésznő hagyatékából.

Alkalmam volt visszaemlékezések gyűjtésére is.

Az illusztrációkat a hozzám került fényképek és iratok reprodukciójából állítottam össze.

Családi dokumentumok alapján biztos forrásból tudjuk, hogy Sebeők Sára művésznő 1882-ben született. A lexikonban közölt évszám tehát téves.

Szabó Sándor — Szabó Sándorné:

Nevezetes emberek Abaújban

B e v e z e t é s

Szerény kísérlet ez az írás. Abaúj értékeinek nem csupán regisztrálása, hanem régi mulasztás pótlása. Sokan és sokfélet írtak már erről a már-már feledés homályába merült tájról, Abaújról, de hasonló munka még nem látott napvilágot. Akik e sorokat írják, nemcsak krónikásai, hanem elkötelezettjei is a tájnak, s az itt élő emberek közösségének. Abaújban elsősorban nem földrajzi, nyelvi, történelmi kategóriát látunk. Úgy érezzük, hogy néhány verssor, írástöredék, könyv, épület olyan tartozékai Abaújnak, miként síkságai, lággyonulók dombjai, folyói, apró és nagyobb települései. Ezért törekszünk arra, hogy e próbálkozással hozzájáruljunk a szülőföld ismeretének bővítéséhez. Legyen ez az írás a szülőföld szeretetére vezérlő kaluzzá!

Ahhoz, hogy szeressük szülőföldünket, tágitani kell ismereteinket. Fel kell kutatni, összegyűjteni és megörökíteni értékeit. Érténünk kell e föld lelkét, dallamát, színeit, ízét és suttagó szavát. Magunkba kell építeni mindezt. Így nem válik nosztalgiává, romantikus módjára múltba való andalgássá a szülőföld szeretete. Kell, hogy örök és éltető emlékké váljon bennünk egy-egy még megmaradt, földhöz lapuló parasztvískó, oszloptornácok kúria, merengő templomtorony, ódon tanterem, és a lüktető élet új üzenetei: az üzemek, a korszerű mezőgazdaság, a ma alkotásai. Ha mindezeket magunkba építjük, nem vész el a múlt, nem lesz sivárabb a jelen és szegényebb a jövő.

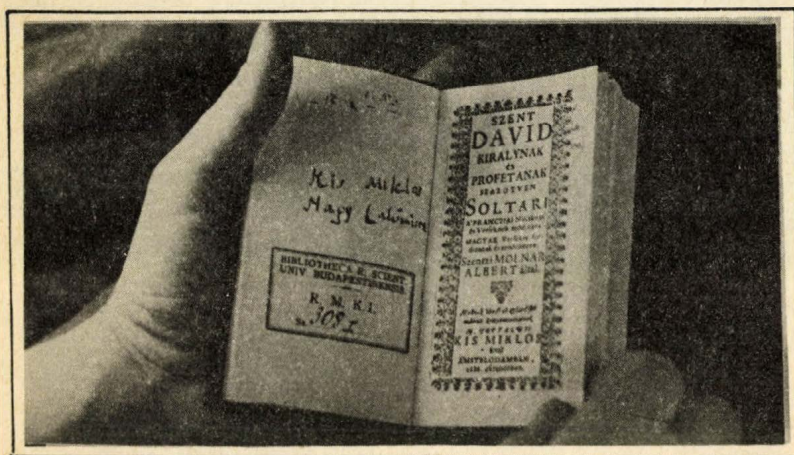
E rövid írás be akarja mutatni mindazokat, akik az irodalom, a tudomány, a művészet, és a közélet területén említésre méltóak. Akik Abaújban születtek, vagy éltek, átmenetileg itt

tartózkodtak, esetleg értékes alkotásukat hagyták ránk, kései utódokra. Felidézzük életüket, munkásságukat, elsősorban Abaújra vonatkozó ténykedésüket. A teljesség igénye nélkül tesszük mindezt, törekedvén arra, hogy ne legyen sok az üres szó, mert az árt a kevés valónak.

A helytörténeti munkával foglalkozóknak és tanulóknak kívánunk elsősorban segítségükre lenni. Betűrendben közöljük a helységneveket, melyhez az egyes személyek vagy művészeti emlékek kapcsolódnak. Azok a lappangó adatok, melyek későbbi szorgos kutatás eredményeképpen kerülhetnek elő, gazdagítják az itt leírtakat. Az itt közöltek a figyelem és a gondolat további mozgására készíthetnek. Úgy véljük, megfelelő alapot adnak értékeink további feltárásához.

Nem az életrajzok leírása és a kategórikus értékelések vezéreltek. Innen az eredője az aránytalanságoknak, és a töredékek elősorolásának. Vannak nevek, melyekkel találkoztunk valahol az irodalomban, de nem találtunk bővebbet róluk /pl. Ádám Gábor/. Vannak, akik kimaradtak a felsorolásból különböző okok miatt. Pl. nem szerepelnek még az irodalomban, kézírataik még nem kerültek elő, munkásságuk nem ismeretes. Sok említésre méltó ember lenne még Abaújban, akik sokat tettek, illetve tesznek a köz javára. Ezek emlékének megörökítése a jövő kutatásának és számbavételének feladata.

Encs, 1986. december 20.

A b a ú j d e v e c s e r

CSOMA JÓZSEF /rágyolczi/

Rásony, 1948. június 27. - Abaújvevecser, 1917. március

1. Történész, heraldikai író. Az MTA levelező tagja. Másod-elnöke a Magyar Heraldikai és Geneológiai Társaságnak. Jogot végzett Sárospatakon.

Termékeny írói tevékenységet fejtett ki: 1. Abaúj Torna Vármegye Monográfiája. Két kötetben jelent meg. Első részében ismerteti a vármegye honfoglalás előtti korát. Mélyreható kutatásainak értékes eredményeit közli. Kiváló és lelkiismeretes tudós, aki nagy irodalmi tájékozottsággal, tudományos feldolgozással hazánk őskori történetének értékes kiegészítő részét alkotta meg.

2. Őstörténelmi nyomok Abaúj megyében. /Bp. 1890./

E munkájában számonkra igen értékes, Abaújra vonatkozó régészeti adatokat közöl. 53 kőkori, 41 bronzkori lelőhelyet, 38 halmot és 4 földvárat említ. Nemcsak a helységneveket sorolja fel, hanem a dűlők régi neveit is.

3. A Hunt-Pázmán nemzetség címere.

4. Alte Grabdenkmaler aus Ungarn. /1890./

5. Az olasz renaissance a magyar heraldikában /Bp. 1893./

6. Abaúj Torna vármegye nemes családjai /Kassa, 1897./

7. A magyar nemzetségi címerek. /Bp. 1904./

8. A magyar heraldika korszakai. /Bp. 1913./

Európahírű gyűjteményében praehistorikus, bronzkori és római kori tárgyak, középkori ereklyék voltak. Sajnos a gyűjtemény megsemmisült. Néhány különösen értékes tárgyat szükségesnek vélünk megemlíteni:

1. Ákos István címerével cápás pohár, 17. sz.

2. Cápás pohár 1675-ből Pókai Márton címerével.

3. Tör, fekete bársonnyal és ezüsttel borított tokban, pengéjén " C M " a Mediciek monogramja.

4. Fáy Mihály és neje Tököli Zsuzsanna által a fáji ev.ref. eklézsiának adományozott úrvacsorai kehely 1649-ből. Talpán a kassai ötvös cég liliomos bélyege.

5. Csésze, nagybányai veretű, I. Rákóczi György 1650-ből származó tallérjával, oldalán II. Rákóczi Ferenc arcképe medallionban.

6. Áldozati kehely noclusa a 15. sz.-ből.

7. Kard, sötétkék bársony tokban, opál és achát kövekkel.

Pengéjén "Gagy-Bátori M" vésett felirat. A penge másik oldalán a család címere 1327.

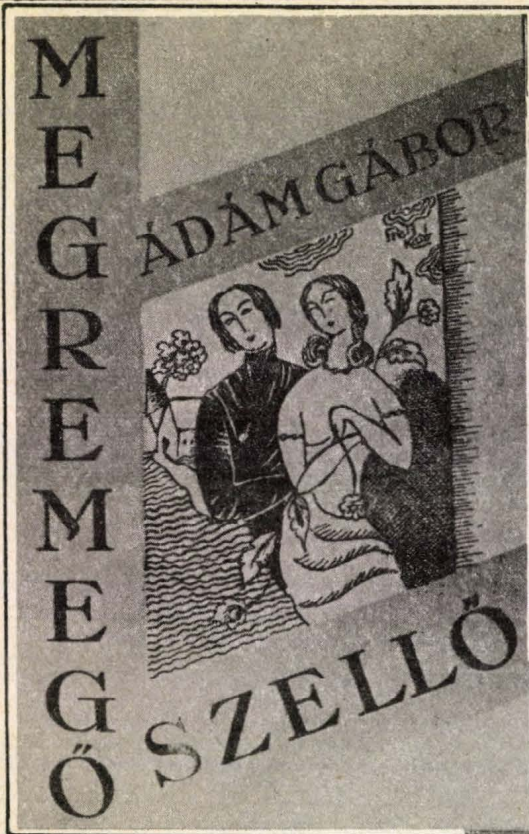
8. Bandérium zászlók a 17. 18. sz.-ből.

9. Hazánk legritkább és legértékesebb heraldikai gyűjteménye, 278 darab.

A b a ú j s z á n t ó

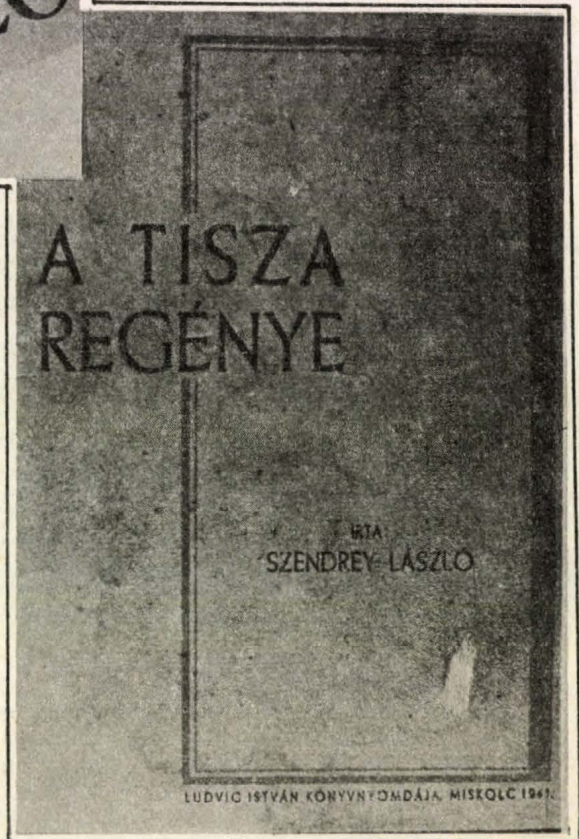
ÁDÁM GÁBOR

Mártír író. Életrajzi adatai nem ismeretesek. Munkásságának feldolgozásáról nincs tudomásunk. Neve valószínűleg felvett, melyre az akkori idők kényszerítették. A Magyar Mártír Írók /1947./ c. munka bevezető tanulmányában Bóka

Az abaújszántói kötődésű
mártír elbeszélő novellás-
kötetének címlapja
/Preis Kató terve/
Budapest, 1928.

A hernádszentandrászi
születésű író egyik
művének címlapja

László említi meg nevét /12.o./. Budapesten Lantos Andor kiadásában 1928-ban jelent meg tőle "Megremegő szellő" címmel egy novelláskötet. Könnyed, szép stílusban ír Abaújszántóról és környékéről.

BALASSI BÁLINT

1585 júliusában itt tartózkodott. Barátjához, Sövényházi Móricz Balázshoz innen írt levelet július 22-én, melyben azt kéri, legyen segítségére az ellene emelt vádak kivédésében.

BENCZÉDI SZÉKELY ISTVÁN

Prédikátor, író. Egy ideig Abaújszántón volt iskolamester.

FALUSSY /VIRÁG/ MIHÁLY

Abaújszántó, 1773. - Endréd, 1844. Író. A pesti kir. tábla jegyzője. Martinovics társaságának tagja. Az elfogatás elől sikerült elmenekülnie. Romániában mint nyelvmester működött. Részt vett a Napóleon elleni nemesi felkelésben.

Műve: Az okos gyermeknevelés példája a köznép számára /1805./

FANTO LEÓ

Abaújszántó, 1874. szeptember 8. - ? Festő és grafikus. Bécsben élt, majd Drezdában az opera kosztüm- és színpadtervezője volt. A német színpadművészet kiemelkedő alakja lett. Jelentősek színes fametszetei.

GELEJI KATONA ISTVÁN

Nyelvtudós, egyházi író. Többek között itt is járt iskolába.

HARSÁNYI ISTVÁN

Abaújszántó, 1873. febr. 1. - Sárospatak, 1928. máj. 10. Irodalomtörténész. Itthoni és külföldi tanulmányai után Sárospatakon élt. Főkönyvtárosként és teológiai tanárként működött. Jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki. Művei közül néhányat megemlítünk: Kisztei Péter élete és munkái /Sárospatak 1910./; A sárospataki főiskola metszetgyűjteménye /1911./; A kuruc balladák hitelessége /Sp., 1914./; Csokonai Sárospatakon /Sp., 1922./; A sárospataki református főiskolai könyvtár ősnymtatványai /Sp., 1922./; Sárospataki kalauz /Sp., 1926./. Sajtó alá rendezte Gulyás Józseffel Kazinczy levelezésének XXII. kötetét, Csokonai összes műveit, Bessenyei Az emberek próbája c. művét.

ILOSVAI SELYMES PÉTER

16. század. Epikus, énekszerző. Tinódi mellett a legtermékenyebb verselőnk. Arany János az ő művét használta fel a Toldi-trilógia megírásához. 1568-ban Abaújszántón iskolamester. Itt írta Thury Farkas Pál protestáns lelkész Katalin nevű leányának keresztelőjére "Sokféle neveknek magyarázatja" c. művét.

Nevét ma az általános iskola viseli.

JÁSZAI PÁL

Abaújszántó, 1809. febr. 9. - Uo. 1852. dec. 29. Történetíró. Tagja a Magyar Tudományos Akadémiának. Pesten gróf Teleki József jurátusa, vele ment ki Bécsbe, ahol kancellá-

riai fogalmazó, majd titkár lett. Jelentős forrásgyűjtést végzett. A városok szavazati jogáról az 1843-1844-i országgyűlésre ő készített javaslatot. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök titkára volt. 1849-től Abaújszántón élt és maradandó értékű történelmi munkákat írt. Pl. A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után /1846-48/; A magyar nemzet napjai a legrégebb időtől az Arany Bulláig /1855./. Lelkes és értékes munkásságát síremlék őrzi. Házát az "ifjúságnak" adományozta. Ma óvoda működik benne.

KALOCSAI KÁLMÁN

Abaújszántó, 1891. - Uo. 1975. Költő, műfordító, orvos. Világszerte ismert eszperantó költő és műfordító. Eszperantó nyelvre fordította a János vitézt, Az ember tragédiáját, Dante: Pokol c. művét. Versei önálló kötetben és antológiákban jelentek meg.

1982-ben emléktáblát avattak és utcát neveztek el róla Abaújszántón. 1986-ban bronz mellszobrot állítottak az öregök otthonának kertjében. A helytörténeti múzeumban emlékszóbjája van.

NAGY LAJOS

Apostag-Tabányitelek, 1883. febr. 5. - Bp., 1954. okt. 28. Kossuth-díjas író, publicista. A lázadó ember /1949./ c. önéletrajzában említi, hogy 1906-ban Abaújszántón volt szolgabíró.

SZEMÁN ISTVÁN /Szántay - Szemán/

Abaújszántó, 1880. júl. 5. - Miskolc, 1960. dec. 21. Író, irodalomtörténész. Iskoláit Eperjesen, Budapesten és Kolozsvárott végezte. A század elején tanár, könyvtáros, majd Miskolcon gör.kat. püspökhelyettes. Működése első időszakában újságíróként tevékenykedett: a Felvidék segédszerkesztője, az Eperjes, majd az Egyház és Iskola c. lap szerkesztője volt. Irodalomtörténeti tanulmányokat, regényeket, elbeszéléseket írt és oroszról szépirodalmi műveket fordított. Irodalomtörténeti tanulmányai konzervatív szelleműek.

Fordításai: Innen-onnan /1907/; Idegen tájról /1909/.

Művei: Az élet útja /regény, 1909/; Tíz év /elbeszélések, 1912/; Van... /regény, 1913/; A rutén kérdéshez /tanulmány, 1914/; Hitfelekezeti iskoláink jogi helyzete /tanulmány, 1917/; A hatalomért /regény, 1922/; Turgenyev költeményei prózában /tanulmány, 1924/; Az újabb orosz irodalom /orosz irodalomtörténet, 1926/; Vergődő lelkek /regény, 1928/.

A b a ú j v á r

VÁRADI /Köműves/ JÁNOS

1580-1630 között működött. Ütvösmester Kassán. A híres kassai ütvös céhnek több ízben volt mestere. Egy szép művű, gótikus kelyhét a ref. templomban őrzik.

A templom szentélyének északi falán 14. századból való falkép töredéke látható. A diadalív béli falon vonalakkal festett mellkép, valószínűleg Szent Lászlót ábrázolja.

A l s ó v a d á s z

GÁL ANDRÁS

Ipolypásztor, 1764. jún. 11. - Alsóvadász, 1812. Író, énekszerző, műfordító, ref. lelkész. Gönci lelkészkedése után itt működött és itt halt meg.

A s z a l ó

ASZALAI KECSKÉS TAMÁS

16. sz. Az 1514-es parasztháború egyik vezére. Életével kapcsolatosan kevés hiteles adat áll rendelkezésünkre. Annyi kétségtelenül bizonyítható, hogy az 1514-es Dózsa-féle parasztháborúnak egyik vezető alakja volt. Abaújban, Szikszó környékén tevékenykedett. A Kassa városához szóló felhívást Mészáros Lőrincsel együtt írta alá: "Principes cruciferorum Thomas Kecskes de Azaló - Laurentius Mezaros de Megiazó". /Mészáros Lőrinc Megyaszó/. Sorsának további alakulásáról nem tudunk. Alakját Gergely Sándor és Szabó Pál Dózsáról írott műveikben megörökítették.

ASZALAI SZABÓ JÁNOS

Aszaló, 1769. - Graz 1796. okt. 12. Író, tanár. Kazinczy barátja. 1785-től házitánító a Kazinczy családnál, később Kazinczy személyi titkára. Ötévi fegyházra ítélték a magyar jakobinusok egyik vádlottjaként. A fogságban halt meg. Fő műve: Lessing meséi, Bécsben jelent meg Kazinczy fordításaival. Németből fordított vígjátékai kéziratban maradtak.

FLESCH ÁRMIN

Aszaló, 1878. máj. 17. - Bp., 1953. márc. 23. Orvos, gyermekgyógyász, a Madarász utcai gyermekkórház főorvosa. A gyermekgyógyászattal kapcsolatban jelentős szakírói tevékenységet fejtett ki.

GÜÖZ JÓZSEF

Aszaló, 1855. márc. 28. - Bp., 1909. jan. 24. Tanár, bölcsészdoktor. Pedagógiai íróként tevékenykedett. Szaklapok szerkesztője és tankönyvíró. Önálló művei: Pedagógiai értekezések /1880/; Tanítók Tanácsadója; Tanítók Útmutatója /1907/.

TÓTHFALUSI MIKLÓS

Aszaló, 1811. nov. 12. - Bp., 1879. jan. 16. Orvos és pomologus. Miskolcon élt. Az 1848-49-es szabadságharcban mint a Kazinczy-hadosztály főorvosa vett részt. Szaklapokban megjelent írásain kívül önálló műveket is írt: Az orvos viszonyairól /Buda, 1839/; Gyümölcsbarát /Pest, 1847/; Virágkedvelő /Pest, 1847/; A magyar gazda, mint kertész /I-III. Pest, 1847./ A pomologiatörténet szakirodalma szempontjából e mű nagy jelentőségű.

B a k t a k é k

DIENES JÁNOS

Abaújbakta, 1884. júl. 22. - Debrecen, 1962. okt. 3. Munkácsy-díjas festő. A Képzőművészeti Főiskola elvégzése

után 1907-től kiállító művész. Akadémikus stílusban festett főleg arcképeket, csendéleteket, tájképeket.

NEVILL MÓR /Grossmann/

Abaújbakta, 1838. - ? Színész. Apja kárpitós mesterségre taníttatta, ő azonban színész lett. Az angol nyelvet tökéletesen megtanulta. Angol és amerikai színpadokon mint Shakespeare-alakító korának egyik leghíresebbje. Utolérhetetlen volt Othelló, Hamlet és Macbeth szerepeiben.

SZIGETHY FERENC

Heves, 1893. aug. 15. - Miskolc, ? Költő, ref. lelkész. Abaújbaktán 1943. febr. 18-tól 1950. június 1-ig, nyugdíjba vonulásáig volt lelkész.

Verseskötetei: Pataki versek /1912/; Tábori posta /1915/; Nehéz idők /1920/; Vidéki versek /1925/; Szavalókönyv /1926/; Ezüstharangszó /1932/; A lélek szól hozzátok /1939/; Évszázadok énekelnek /A magyar irodalom története költeményekben/; Testvérem: a tárgyak; Levelek a harcra katonafiamhoz /1942/.

B e r e t

BAJUSZ GÁSPÁR

A hegyaljai kuruc felkelés egyik vezére. [Lásd: Detek.]

B o l d o g k ö v á r a l j a

BALASSI BÁLINT

1584-85-ben a várban tartózkodott a nagy költő. Valószínűleg itt írta a "Borivóknak való" c. versének egy részét.

DÉVAI BÍRÓ MÁTYÁS

Író, hitvitázó. 1527-1529-ig Tomori István káplánjaként működött a várban.

JÓKAI MÓR

1884-ben egy felvidéki útja alkalmával felkereste a várat a nagy regényíró.

SZERÉMI GYÖRGY

Emlékiratíró. 1527-ben Dévai Bíró Mátyással itt találkozott, s egy ideig a várban tartózkodott.

PÉCHY MANÓ

Erdélyi gubernátor, majd Abaúj megye főispánja. 1862-ben iskolát alapított "Zenaide" névvel. Közhasznú ismereteket oktattak fiúknak és lányoknak. Leánya, gr. Zichy Rezsóné, Péchy Jakobina apja végrendelete alapján óvodát és kolostoriskolát építtetett 1891-ben "Emánuel" néven. Biztosította az épületet, a megfelelő játszóteret és az anyagi feltételeket. A "Megváltóról" nevezett nővérek vezették az iskolát. Mindketten jelentősen hozzájárultak a népoktatás fejlődéséhez.

C s o b á d

KIRÁLY PÁL

Csobád, 1841. dec. 13. - Bp., 1902. okt. 12. Író, nyelvész,

tanár. Tanulmányait Sárospatakon és Heidelbergben végezte. Mint tanár Nagykörösön és Budapesten működött. Munkássága során nyelvészeti, földrajzi és tankönyvírói tevékenységet fejtett ki. Fő munkája: Egyetemes földrajz /I-III. kötet, 1871-1878/ A Nyelvemléktár III. kötetét 1875-ben írta. Munkatársa volt Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben című kiadványnak. Fordítói tevékenysége is hozzájárult a földrajztudomány fejlesztéséhez.

D e t e k

BAJUSZ GÁSPÁR

17-18. század. A hegyaljai kuruc felkelés egyik vezetője. Tokajban a magyar lovasság kapitánya. A hegyaljai kuruc felkelés legképzettebb katonai vezetője. A felkelés leverése után török földre menekült. 1704-ben visszatért. 1705-ben Tokaj város kapitánya. Apja is kuruc volt. Bereten házuk, Deteken pedig virágzó gazdaságuk volt.

SZILÁGYI MÁRTON

Debrecen, 1748. márc. 26. - Detek, 1790. nov. 4. Tanár. Debrecenben, Bázelen és Göttingenben végezte iskolai tanulmányait. 1773-tól a sárospataki kollégiumban matematikát és fizikát tanított. Berendezte az iskola fizikai szertárát és elsőként tanított természetrajzot. Írásos munkái kéziratban maradtak meg. /Mathesis, Fizika/. Detekre vonult vissza és itt halt meg.

F á j

CASAGRANDE MARCO

Olasz szobrász. Allegorikus tárgyú szobrokat és portrékat alkotott klasszicista stílusban. Hazánkba Pyrker László egri érsek hívta meg. Az esztergomi és az egri székesegyházban több jelentős alkotása van. A Fáy-kastély dísztermének falán három stukkó-dombormű Casagrandetől származik. Ezek művészeti értéke jelentős, megvédésre érdemes: Helios, Szatírünnep és a római Lukrécia története, 1838-1841.

A kastélyban a Fáy-családnak 135-136 darabból álló értékes képtára volt, amely a háborús cselekmények következtében megsemmisült.

GYULAI PÁL költőt a Fáy-család levéltárában található bejegyzés szerint - Fáy Gyula vörössapkás honvédhadnagy halála ihlette a "Hadnagy uram, hadnagy uram" c. vers megírására.

F e l s ő d o b s z a

BARCSAY GÁBOR

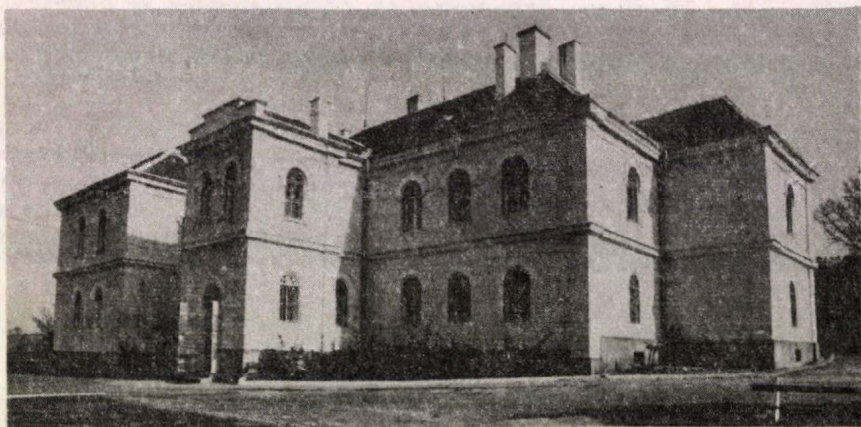
A magyar aviatika egyik úttörője. Felsődobszán élt. Vásson törzszű és szárnyú motoros repülőgépet készített. A próbarepülést is itt tartották 1910-ben. A gép lezuhant és elégett.

GARAI GERGELY

Ütvös mester Kassán a 17. sz.-ban. Egy hatkaréjos talpú

Marco Casagrande domborműve a fáji Fáy-kastélyban

A felsővadászi Rákóczi-kastély

A Fellner Jakab által tervezett hejcei kastély

kelyhét a felsődobszai ref. templomban őrzik.

KEMÉNY JÁNOS

A mezei hadak generálisa a 17. században. I. Rákóczi György tanácsosa. A Habsburgok elleni hadjárat fővezére. 1644. június 14-én Dobszáról írt levelet I. Rákóczi György-höz.

F e l s ő v a d á s z

BÁRTFAY LÁSZLÓ

Felsővadász, 1797. máj. 6. - Pest, 1858. máj. 12. Író, ügyvéd. Az MTA levelező tagja. A Kisfaludy Társaság egyik alapítója. Baráti kapcsolatban állott Kisfaludyval, Kazinczyval és kora minden nevezetes írójával. Az Üllői u. 18. sz. alatti házban volt 1820-1838-ig Bártfay László irodalmi szalonja. 1828. febr. 19-én Kisfaludy Károly itt találkozott Kazinczy Ferencével. Kézfogásuk azt jelentette, hogy az idős Mester átadja a vezetést az ifjú Kisfaludynak. Ezt az eseményt festette meg Orlai Petrics Soma. A kép a széphalmi Kazinczy-kiállításon látható. A Károlyi M.u. 16. sz. alatti Károlyi-palotában 1838-tól működött a híres irodalmi szalon. Vörösmarty Mihály is állandó vendége volt.

Bártfay László versei és prózai írásai folyóiratokban jelentek meg. Irodalmi, jogi és történelmi kéziratok, értékes heraldikai gyűjteménye az 1838-as pesti nagy árvízben elpusztult. Naplója a kor történelmi és irodalmi eseményeinek gazdag tárháza - kéziratban maradt meg. /1838-1841/. Ács Tivadar közölte a napló 1848-as eseményeket tárgyaló részét.

RÁKÓCZI ZSIGMOND

Felsővadász, 1544. - Felsővadász, 1608. dec. 6. Erdélyi fejedelem és énekszerző. Segítette a Károlyi Gáspár bibliafordítását és annak kinyomtatását. Fennmaradt istenes éneke irodalmi működésének emléke. /1587. Munkács/. A törökök felett nagy győzelmet aratott Szikszónál 1588. október 8-án. A hagyomány szerint Felsővadászon a kastély dongaboltozatos szobájában halt meg.

F o n y

LUGA LÁSZLÓ

Fony, 1840. júl. 24. - Eger, 1905. okt. 25. Író, lapszerkesztő. Egri lapok szerkesztője: Egri Népújság, Irodalmi Szemle, Egri Híradó.
Fő műve: Egyháziakat érdeklő újabb törvények kézikönyve.

VÁRADI ANDRÁS

17. századi ötvös Kassán. Egy ezüst úrvacsora-tányérját őrzik a ref. templomban.

F ü g ö d

EMÓDY DÁNIEL

Alsó-Füged, 1819. nov. 13. - Sárospatak, 1891. ápr. 13. Író, jogakadémiai tanár. Petőfivel és Jókaiival szoros barát-

ságban volt. 1848-ban a márciusi forradalom egyik tevékeny résztvevője. Honvédtiszt és a Közlöny szerkesztője. A császári megtorlás oklevelétől megfosztotta, de 1852-ben viszsza kapta. 1863-tól a sárospataki jogakadémia tanára. Versei az Életképek, Pesti Divatlap, Pesti Hirlap c. újságokban jelentek meg. Több lap szerkesztője volt. Munkái közül A magyar magánjog tankönyve kiemelkedő.

EMŐDY ISTVÁN

Berzék, 1770. - Györke, 1823. Tanár, ref. lelkész. Sárospatakon gimnáziumi tanár, majd több helyen lelkészként működött, így Fügödön is.

Művei: Természeti história; Az állatok országa /1809/.

TÓBIÁS GYULA

Felsőlác, 1892. - Miskolc, 1951. máj. 14. Ornitológus. A madarak, főleg a gólyák költözésével, vonulásuk útjának tanulmányozásával foglalkozott. Ennek érdekében a madarak gyűrzésében úttörő munkát végzett. Feljegyzéseinek nagy része - a publikáltakon kívül - ismeretlen.

G a r a d n a

KABAY JÁNOS

Büdszentmihály, 1896. dec. 27. - Bp., 1936. jan. 29. Gyógyszerész, alkaloid-kutató. Garadnán mint gyógyszerész működött. Itt kezdte meg kutatásait a más alkaloidjaival kapcsolatosan. 1927-ben ő alapította az Alkaloida Vegyeszeti Gyárat Büdszentmihályon. /Ma Tiszavasvári/

KEMÉNY GYÖRGY

Garadna, 1875. júl. 4. - Detroit, 1952. márc. 16. Költő. 1896-ban kivándorolt szüleivel. Amerikai magyar lapok szerkesztője és munkatársa. Ő adta ki az első magyar verseskötvet Amerikában 1908-ban: Magyar énekek az idegenben. Össze gyűjtött versei az Élet könyve - versek, 1892-1942. /1944/ címmel jelent meg Detroitban.

G ö n c

BENCZÉDI SZÉKELY ISTVÁN

Bencéd, 1510. - ? , 1563 után. Író, protestáns prédikátor. 1550 és 1560 között Göncön volt prédikátor. Károlyi Gáspár elődje és lelkésztársa. Az 1848-ban írt Zsoltárkönyve valószínűleg hatással volt nemcsak Szenci Molnár Albertre, hanem Károlyira is. Ebben a biblia magyar nyelvre való fordítását is ígérte.

Legjelentősebb művét a "Chronica ez világnac ieles dolgairól" 1558-ban Göncön keltezte és Németi Ferenc tokaji várkapitánynak ajánlotta. Ez az alkotása az első magyar nyelvű történelmi munka. Anyagát külföldi munkákból merítette, felhasználta Thuróczi és Bonfini magyar törtékeit. A magyar történelem eseményeit domborítja ki időrendi felsorolásban. Azon fáradozott, hogy bebizonyítsa a reformáció szükségességét.

Id. CSÉCSI JÁNOS /Tsétsi/
 Szakoly, 1650. jun. 14. - Sárospatak, 1708. máj. 14. Író,
 a sárospataki iskola nagyhírű tanára. Kisgyermek korában egy
 portyázó török csapat elhurcolta Egerbe, s három évig rabság-

*Abauje képestlap
 Miklós Erzsébetnek.*

*A Heródióvölgy felett kosszában végig
 vón nagy hegyek és teste messze kéklik,
 egy hegyesics mintha kőmászva volna
 rajta Regio vár kettőségi romja,
 A hegylábaknak smaragd mesejében
 piroskőzetűs falvak hármán, négyen.
 Hogy sorba melyik? - ne gondoly most nevelre
 a fény fontos a képen: sőt fény is mutatja:
 Isten is épp most gyönyörködik benne!*

Abaujveveser 1944 június 12

Szigethy Ferenc

Szigethy Ferenc verskézirata.

BURGHAIM
 a maga Gyermekei között
 UJ EGYÜTT VALÓ
BESZÉLGETÉSEK,
 A' TERMISZETI,
 ÉS AZ EMBERI ÉLETRE TARTOZÓ
 NEMELLY DOLGOKRÓL
 A' GYERMEKEK' ERŐDVERERT
 ÉRTA
MUNDT G. W.

Minden pedig, nemelly frűkéses Jegyzé-
 ssekkel meg-bővíve, a Magyar Nevelékek
 hátaokra,

a' maga költéségén adta-ki

GÁL ANDRÁS,

Gönci Református Prédikátor.

Kassán

Nyomatották ELLINGER JÁNOS' Kezűvel
 1800.

Egy gönci prédikátor könyve

A vizsolyi református templom

ban tartották. Kiszabadulása után Sárospatakon, Kassán, Debrecenben és Gyulafehérváron tanult. Jelentős ismeretekre tett szert görög és héber nyelvben, természettanban, logikai és egyházi ismeretekben. Tanulmányait az utrechti akadémián folytatta. 1686-tól Sárospatakon rektor. A jezsuiták üldözése miatt 1687. július 12-én a diákokkal Göncre menekült. Itt tartózkodott 1695-ig. A sárospatak-gönci iskolának ekkor 350 növendéke volt. Irodalmi tevékenysége: *Observationes orthographico-grammaticae de recta Hungerice scribendi et loquendi ratione* /1708./ Történelmi tárgyú dolgozatai kéziratban maradtak.

ifj. CSÉCSI JÁNOS /Tsétsy/

Gönc, 1689. jun. 11. - Sárospatak, 1769. jún. 1. Tanár, polihisztor. Id. Csécsi János fia. 1695-ig Göncön élt. Sárospatak után Európa akkor ismert leghíresebb egyetemén tanult. 1713-tól a pataki kollégium rektoraként rendkívül sokirányú pedagógiai tevékenységet végzett. Művei kéziratban maradtak, melyeket sárospataki tanárként írt.

DEBRECZENI BOLDIZSÁR

16. sz. Tanár. 1597-ben a gönci iskolában a latin nyelv tanítója volt. Latin nyelvtana, melyet itt írt, kéziratban maradt meg.

FAZEKAS SÁMUEL

Gönc, 1887. aug. 25. - Miskolc, 1937. dec. 11. Nyomdász, újságíró, szerkesztő. Kassán, Egerben, Brassóban volt újságíró. Az első világháború végétől a miskolci Reggeli Hirlap tulajdonosa és főszerkesztője. Lapjával a radikális ellenzék szószólója volt. 1927-ben betegsége miatt visszavonult.

GÁL ANDRÁS

Ipolypásztó, 1764. jun. 11. - Alsóvadász, 1812. Író, énekszerző, műfordító, ref. lelkész. 12 éves korában a sárospataki iskola tanulója. 1783-ban akadémiai pályára lép, tanár, majd szenior Sárospatakon 1797-ig. Filozófiát és dogmatikát tanít. Széles látókörű emberré vált a kollégiumi könyvtárnoksága idején. A tudományok és művészetek gyöngyszemeit gyűjtögette. Ajénai egyetemen tanult, mikor meghívták Göncre lelkésznek. Göncön fordította le G.W. Mund: "Burghaim a maga Gyermekei között új együtt való Beszélések a természeti és az emberi életre tartozó némelly dolgokról". Lőcsén jelent meg "Szomorú, de mégis örvendetes utazás" c. munkája /1792./ Egy 1806-os zsoldáros könyv négy énekét tartalmazza. Ezek: 187. Szűk termés idején; 180. tavaszi; 218. téli időre való énekek. Az őszi énekek c. verse Szenczi Molnár Albertet idéző 30-ik zsoldár dallamára íródott. Baráti köréhez nagyhírű professzorok, énekszerzők, líterátorok és jénai tudósok tartoztak.

GELEJI KATONA ISTVÁN

Gelej, 1589. - Gyulafehérvár, 1649. dec. 12. Nyelvtudós, ref. egyházi író. Hétéves korában portyázó törökök magukkal vitték. Anyja hosszas keresés után bukkant rá, és váltságdíj fejében szerezte vissza szabadságát. Abaújszántón, Göncön,

-Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon tanult. Bethlen Gábor pártfogoltjaként a heidelbergi egyetem hallgatója volt. A fejedelem különösen kedvelte az ortodox szellemű, puritánizmustól tartózkodó egyházi tudóst. Bethlen udvari papja, majd erdélyi ref. püspök.

Művei: Öreg graduál c. énekeskönyv /1636/. Előszava fontos zenei művelődéstörténeti emlékünknél. Titkok titka /1645-1649/, Magyar grammatikatska /1645/.

GÖNCZI GYÖRGY /Kovács, Fabricius/

Gönc, 1540. - Debrecen 1595. máj. 27. Énekszerző, ref. püspök. Külföldi egyetemeken tanult 8 évig. Hazatérve prédikátor, majd püspök lett. Teológiai munkáin kívül nevét a Keresztyéni énekek c. műve tette ismertté.

GÖNCZI ISTVÁN

Ref. lelkész, író. Wittenbergben tanult. Károlyi Gáspár utóda, 1591-1596-ban és 1599-1600-ban gönci lelkész. Grawer Albert ellen írta "Panharmónia" c. munkáját.

GÖNCZI MIHÁLY

Gönc nótáriusa. 1710. febr. 3-án keltezte: "Feljegyzés Rabutin generális Gönczön járásáról. Emlékezetnek okáért." Ebben leírja Rabutin hadának fertelmes fosztogatásait és a város felégetését.

GÖNCZI SZABÓ GYÖRGY

1620. Gönczi Szabó György adományozta Abaúj vm. első ismert zászlaját. A zászló arany és ezüst fonalakkal átszőtt, kék duplatafota /erős sima selyem/. Jobb felén a vármegye címere - vörös mezőben két ezüst pólya. A sisakdísz arannyal fegyverzett koronás sas, jobbról kék-arany, balról vörösezüst pajzstakarók. A másik felén felírás: "A domino auxilium meum, qui fecit coelum et terram." /Az Úrtól van segítségem, ki a mennyet és földet teremtette./

HENSZLMANN IMRE

Kassa, 1813. - Bp., 1888. Archeológus, műtörténész. Művészeti és régészeti kutatásait tanulmányokban foglalta össze. Az Akadémia Archeológiai Értesítőjét több évig szerkesztette. Publikációs tevékenysége rendkívül gazdag. Hazánk legjelentősebb műemlékeiről, feltárásaikról tudományos munkákat írt. 1883-ban a gönci pálos rendi kolostorról készített jelentős tanulmányt.

ILLENFELD /T/ ANDRÁS

Kassai harangöntő. A gönci róm. kat. templom egyik harangját öntötte 1575-ben.

KÁROLY IRÉN JÓZSEF

Gönc, 1854. márc. 6. - Bp., 1929. márc. 13. Tanár, fizikus, premontrei szerzetes, a rádiótechnika egyik magyar úttörője, 1921-től az Eötvös Loránd Fizikai Társaság elnöke. Nagyváradon volt tanár 1881-1912-ig. Vizsgálta az elektromos hullámokat. 1895-től sikeres kísérleteket végzett a drótnélküli távíróval. Ennek elvét már Marconi előtt ismerte. 1896-ban, néhány hónappal a röntgen sugarak felfedezése után,

Nagyváradon berendezte az első hazai röntgenlaboratóriumot. Ez orvosi és tudományos vizsgálatokra volt alkalmas. 1916-ban 2000 koronás alapítványt tett középiskolai fizika tanulmányi versenyekre, melyet róla neveztek el. Az első "Károly Irén József fizikai tanulóverseny"-t 1916. nov. 11-én tartották meg Eötvös Loránd elnökletével. A verseny első díját Jendrassik György nyerte, aki később neves mérnök lett, a róla elnevezett motor feltalálója. Tudományos munkásságát több műve teszi emlékezetre méltóvá. Pl. A kohérer reagálása a hőmérsékletváltozásnál /1898/; Elektromos hullámok terjedése és elnyelése /1901/; Az elektrolytek elektromos transzparanciája /1905/.

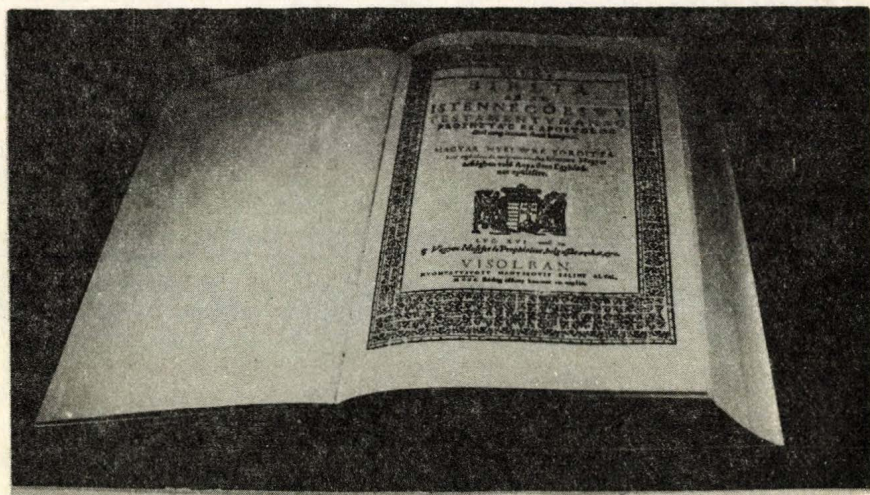
KÁROLYI GÁSPÁR

Nagykároly, 1529 körül - Vizsoly, 1591. december utolsó napjai. Író, műfordító, ref. prédikátor. Családi neve Radics. A Károlyi nevet szülővárosáról vette fel. Nemes ember lévén aláírását mindig pecsétgyűrűjével erősítette meg: címerpajzsban stilizált rózsát tartó emberi balkar. A pajzs felett G.R.C. betűk. /Gasparus Radics Caroli/. Tanulmányait Svájcban és Wittenbergben végezte, itt tökéletesítette latin és görög tudását, valamint héber nyelvi ismereteit. 1559-től 1591-ig a gönci ref. eklézsia lelkipásztora volt. 1563: Két könyv c. munkájában ideológiai vezérfonalként használja a bibliát. Az anyanyelven írt tanulmányban mutatja ki Magyarország romlásának okait: az isteni parancsolatok elvetését, a közerkölcsök romlását. A szegény nép sorsát és az úri rend kegyetlenkedéseit megrázó erővel írja le. Veszedelmesnek és károsnak tartja a pápai hiten való megmaradást és a reformáció elhanyagolását. Az ország sorsának változása csak akkor következhet be, ha az úrirend gondoskodik a népről, és a közerkölcsök megváltoznak.

Életének főműve a Biblia teljes magyar nyelvű fordítása. A fordítás és a kiadás gondolata 1585-ben vetődött fel. 1586-ban Károlyi létre hozta azt a munkaközösséget, amely hivatott a fordítás elkészítésére. Nyelvészeti vizsgálatok szerint legalább hárman voltak a fordítók. Személyes kutatásaim alapján valószínűleg Peley János, a nagytudású gönci iskolamester mellett Thury Mátyás szántói és Czeglédi János vizsolyi prédikátorok. Mindkettő külföldi egyetemeken tanult tudós férfiú. Károlyi lelkész társa, Huszti Imre abban segítette őt, hogy a gyülekezeti munka nagy részét magára vállalta. A nemes törekvést olyan nevezetes személyiségek támogatták, mint Rákóczi Zsigmond egri várkapitány és ecsedi Báthory István országbíró. Schwendi Lázár garázdálkodásai miatt Gönc nem volt alkalmas hely a biblia elkészítésére. Rákóczi Zsigmond az üresen álló vizsolyi kúriáját bocsátotta a nyomda rendelkezésére. Vizsoly távoleső és csendes hely volt. Megegyezett a lengyel származású Mantskovits Bálint nyomdással, a Bornemisza család nyomdájának vezetőjével a Biblia kinyomtatásának elvállalásában. Báthory István "Ex Germánia" hozatott a nyomda részére betűket, és átlagos minőségű, sárgás színű, kézi merítésű rongypapírt Lengyelországból. /Bécs Hofbibliothek cod.13.382./ 1587-ben Károlyi és Mantskovits Göncön találkoztak, és meg-

Károlyi Gáspár gönci szobra
Mátrai Lajos György munkája
1890

A vizsolyi Biblia

beszélték a tipográfiai kérdéseket. Mantskovits a nyomdájával 1588 őszén érkezett Vizsolyba, 4 kézisajtóval és teljes betűanyaggal. Károlyi segítő társaival 1589-ben kezdte el a fordítási munkákat. Felhasználtak külföldi fordításokat is, de igazi segítséget a magyar elődök jelentettek: Sylveszter János, Méliusz Juhász Péter, Félegyházi Tamás, Heltai Gáspár, akiknek részleges fordításaik voltak. "Bódogasszony havának első napján" Károlyi megírta a vizsolyi biblia előljáró beszédét. A teljes fordítás 1590. július 31-re készült el. Szenczi Molnár Albert 1586 késő őszen jött Göncre, itt tanult. Naplójából tudjuk, hogy "Az időben lábánál forganék az böcsületes embernek, Caroli Gáspárnak, az gönczi prédikátornak." 1590 elején kb. másfél hónapig naponként hordta a fiatal Szenczi Molnár a vizsolyi nyomdába a kéziratlapokat, s onnan Göncre a kijavítandó korrekturalevonatokat. A biblia lefordítása Európaszerte nagy teljesítménynek számított. Hazánkban a legnagyobb nyomdai teljesítmény, terjedelme 2412 oldal. Az egyháziilag kanonizált héber eredetivel szemben több apokrif írást is tartalmaz. Fordítási hűség tekintetében a 16. sz. színvonalán áll. Irodalmi alkotás, melynek nyelvezete irodalmunk alapjait vetette meg. Monumentális remek! Irodalmunk kialakulását és a köznyelv fejlődését jelentős mértékben vitte előbbre. Az olvasni tudó emberek szinte mindennapi olvasmányává lett. Nemzeti kultúránk motiválója négy évszázadon át. Nemcsak nyelvünk, hanem nyomdászatunk különös becsű értéke. A bibliafordítás Európa művelődéstörténetének is előbbre vivője. Irodalmi nyelvünk fejlődésében azért is jelentős, mert az e-ző nyelvjárás elterjedését előmozdította.

A vizsolyi nyomda 1588-tól 1599-ig működött. Akkor a törökök dúlása véget vetett működésének. E pár esztendő alatt a biblián kívül még 12 művet nyomattak itt ki. A biblia első nyomtatásakor kb. 800 példány készült el. Ezek közül ma mintegy 51 db ismeretes, ezekből számos hiányos, töredékes. Néhány példányban az első tulajdonos neve is megtalálható. A vizsolyi biblia napjainkig több, mint 100 kiadást ért meg. Legkorábban Szenczi Molnár Albert és Tótfalusi Kis Miklós nyomatta újra.

Hazánk e kultúrtörténeti emlékét 1981-ben a Magyar Helikon könyvkiadó hasonmás kiadásban jelentette meg. Ez nem egyházi használatra készült, hanem mint nyelvünk, irodalmunk és nyomdászatunk remeke, eredeti szépségében került az olvasók és műgyűjtők kezébe.

1890-ben érc szobrot állítottak Károlyi emlékére Göncön, amely a ref. templomkert keleti oldalában található. A szobor Mátrai Lajos György munkája.

KISZTEI PÉTER

17. sz.-i prédikátor Göncön. Egy művét ismerjük: "Üstökös Csillag" /Kassa, 1683/, melyben az 1680-81. évi üstökös megjelenését magyarázza vallásos alapon.

KLEIN MIKSA

Gönc, 1847. jan. 27. - Berlin, 1908. szept. 6. Szobrász. Akadémikus stílusban alkotó szobrász. Berlinben élt. Emlék-

műveket, dekoratív szobrokat, kutakat készített. Pl. I. Vilmos lovasszobra, Bismarck, Nietzsche, Helmholtz stb.

MARGITAI PÉTER /Margitai Láni/

17. sz.-i prédikátor, író. Honi és külföldi tanulmányai elvégzése után 1599-től tanító a nagyhírű gönci iskolában. Öt prédikációs kötete jelent meg. Epigrammát írt Gönczi István "Panharmónia" c. írása elé.

MÁTRAI LAJOS GYÖRGY

Pest, 1850. márc. 6. - Bp., 1906. okt. 15. Szobrász. Pesten kőfaragó, Bécsben fafaragó volt. Párizsban végzett képzőművészeti tanulmányokat. II. Lajos bajor király müncheni kastélyának szobrászi díszítésben részt vett. 1880-tól az Iparművészeti Iskola tanára. Olyan jelentős alkotásokat készített, melyek ma is hirdetik magas képzettségét. Pl. Izsó Miklós síremléke a Kerepesi temetőben, Vásárhelyi Pál Szegeden, Széchenyi István Sopronban, Kisfaludy Károly Győrben, Károlyi Gáspár szobra Göncön. A szobrot 1890. szeptember 14-én nagy ünnepség keretében leplezték le.

PADÁNYI GULYÁS JENŐ

Técső, 1900. máj. 21. - USA ? Építész. Az 1448-ban épült róm.kat. templom, mely a reformáció során a reformátusoké lett, 1659-ben ismét katolikus. Nagyszabású restaurálását 1935-ben Padányi végezte.

SIMÁNDI ISTVÁN

Abaúj vm. 1675. - Sárospatak, 1710. máj. 2. Főiskolai tanár. Tanulmányait Göncön, Kassán és különböző külföldi akadémiákon végezte. 1707-től a Sárospataki főiskola tanára volt. Természettudományokat, jogot és teológiát tanított. Már 1709-ben, elsőként hazánkban, kísérletezéssel tanította a fizikát. Eszközzeit külföldről hozta. Bemutatott kísérleteivel mindenkit ámulatba ejtett. Azt tartották róla, hogy az ördöggel cimborál. Azokat a kísérleti eszközöket, melyeket külföldről hozott, illetve ő maga készített, ma a sárospataki iskola-múzeumban őrzik.

SZATMÁRNÉMETI MIHÁLY /Némethi/

Szatmárnémeti, 1638. szept. 27. - Kolozsvár, 1689. máj. 25. Egyházi író. Hollandiában végzett egyetemi tanulmányok után Göncön volt iskolamester. Innen a vallásüldözés következtében Kolozsvárra kellett menekülnie. Göncről tudatta Teleki Mihállal, hogy egy könyvecskét írt, és azt neki dedikálta. Sárospatakon nyomtatták ki: "Igazság próbakövének nyert peri" /1669/. Számos egyházi vonatkozású műve maradt fenn.

SZENCZI MOLNÁR ALBERT

Szenc, 1574. aug. 30. - Kolozsvár, 1639. jan. 17. Ref. zselétáríró, író, filozófus, nyelvtudós. Mezővárosi parasztpolgár származású. Családja az akkori háborús tevékenységek következtében tönkrement. 1586-tól 1 évet és 7 hónapot Göncön tanult. Iskolamestere Peley János, latin praeceptor Wolfgangus Sartorius /Szabó Farkas/ volt. A biblia fordításának nyomdai munkálataiban segítőtársa volt Károlynak.

Az első filológiai élményeket Károlyi körül forgolódva szerzte. Nagy figyelemmel hallgatta Károlyi és fordítótársai vitáit egy-egy bibliai passzusról. Tizenhat éves korától rövid megszakításokkal 31 évet élt külföldön: Wittenberg, Heidelberg, Strassburg, Herborn, Frankfurt, Altdorf, Oppenheim életének főbb állomásai. 1624-ben végleg hazatért. Bethlen Gábor felkarolta tevékenységét, és gondoskodott a nagyhírű s jeles férfiúról. A kor tudósaival személyesen vagy levelezés útján kapcsolatot tartott: Kepler, Opitz, G.Rem. Működése részben egyházi, részben nyelvtudományi. Nemzetközi hírnevet szerzett magának munkáival. Például: Grammatika /1610/. A magyar nyelv érdekében kifejtett tevékenysége elvülhetetlen. Kazinczyig csak Balassi és Zrínyi volt ilyen hatással irodalmunkra. Latin-magyar szótárát Rudolf császár ösztöndíjjal jutalmazta. Több mint 100 kiadást ért meg. A 19. századig használták. A Herbornban 1607-ben kiadott zsolnárfordítása volt élete fő műve. Nagy hatást gyakorolt az egységes református éneklés kialakulására. Része az egyházi rítusnak, de a világi lírának is. E fordítás egyházi költészetünk fenséges csúcsa. Mondanivalója a kortársak számára aktuális. Verselésében minden keresettség nélkül él a magyar nyelv kifejezőeszközeivel. Érződik, hogy az egyszerű gyülekezeti tagok részére fordít. Nyelve világos és még a tanulatlan nép számára is érthető. A 150 zsolnári szövegét 1606. március 9-től május 24-ig; valamint szeptember 1-től 23-ig, tehát nem egészen 100 nap alatt fordította le. Jelenleg is használatos a zsolnárfordítása. Bessenyei fohászkodásának hangjait ihlette. Kálvin: Institutio Religionis Christianae c. művének fordítása nemcsak teológiai, hanem műfordítói tevékenység is. A magyar nyelvű kiadáson a mű írójának és fordítójának arcképe látható. Hazánkban ez nagy ritkaság volt. Mint lelkes irodalomszervező tanácsokkal, javaslatokkal és helytálló bírálatokkal segítette a kor literátus embereit. Helyeselte az angol polgári forradalmat. A hazai puritánizmusnak ő adta e forradalom teljes ideológiai arzenálját. Ezért fordította le a "Praxis pietatis"-t. Kiadta a Vizsolyi Biblia javított és jegyzetekkel ellátott kiadását. Ez a nagy tudású reformátor, aki rendkívül sok viszontagságon ment át, munkásságával hazánkat bekapcsolta az európai kultúrába.

A Helikon kiadó 1985-ben megjelentette hasonmás kiadásban Szenczi Molnár Albert Dávid Zsolnárok fordítását, melyet Amsterdamban 1686. esztendőben Tótfalusi Kis Miklós adott ki.

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON

Szepsi ?, 1595. - Varannó, 1623. Útirajzíró. Göncön tanult, majd Telkibányán volt rektor.

SZOLÁRTSIK SÁNDOR

Gönc, 1766. máj. 25. - Buda, 1795. jun. 3. Jurátus. Részt vett a magyar jakobinus mozgalomban. Halálra ítélték, és a Vérmezőn lefejezték 1795. június 3-án. Kevés adat áll rendelkezésünkre, de úgy érezzük, meg kell idéznünk a szomorú napot, melyen az első magyar köztársasági mozgalom vezetőit kivégezték. Irodalmunkban többen állítottak nekik maradandó

emléket: Pulszky Ferenc, Petőfi, Jókai, Krudy, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes.

Karinthy: Martinovics c. versében a következő sorokat írja:

Először Sigrayt vezették köztük el,
Szolárcsik felbukott a lépcsőhöz közel,
Szentmarjai vadul ellökte a papot,
Hajnóczy sírva ment, Őz Pál viaskodott.

Martinovics - így szólnak a régi krónikák -,
Ájult volt, amikor a padra hurcolák,
Nyitott, tajtékos ajkán nehéz mosoly, fakó,
Két hóna alá nyúlva cipelte a bakó.

WIÉRD GYÖRGY

17. sz. közepe. Harang-és ágyuöntő Eperjesen. A r.kat. templom egyik harangját készítette 1641-ben.

G ö n c r u s z k a

DIÓSZEGI ISTVÁN

1755-1782. között működött mint kassai ötvösmester. Az ötvös céhnek többször volt megválasztott céhmestere. A református templomban őrzik azt a négykaréjos talpú kelyhet, melyet 1779-ben készített XVI. Lajos-stílusban. A kelyhet mesterjegyével és a céh hitelesítő liliomával látta el.

GROSSMANN IGNÁC

Göncruszka, 1823. febr. 16. - Pest, 1866. máj. 21. Fizikus. Egyik feltalálója a higanyos légszivattyúnak. Prágában tanult. Először pedagógiai tevékenységet folytatott, majd 1862-től telegráfmérnök lett. Művei matematikával és fizikával foglalkoznak. Pl. Führer in der Geometr. Az elemi betűszámán alapvonalai /1857/.

KAZINCZY FERENC

Érsemlyén, 1759. okt. 27. - Széphalom, 1831. aug. 22. Költő, író, irodalomszervező, a nyelvújítás vezéralakja. Göncruszkaán áll még az a nagyméretű udvarház, amelyben Kazinczy Ferenc húga, Klára /1766-1847. okt. 19./ élt mint Krajnik József felesége. Kazinczy többször tartózkodott itt szeretett húgánál, ki több volt számára, mint testvér. Az egyre nehezebb sorsú író gyermekeinek Klára istápoló, szeretettel gondoskodó nevelője volt. Vall erről leveleiben:

XXII. kötet, 39. o. 5425. sorszám alatt található Kazinczy Ferenc Lászlónak írt levele. "Érsemlyén, 1802. ápr. 17." "Mit köszönhetek én Józsinak és Klárinak szenvedéseim egész ideje alatt, azt én tudom... Józsit és Klárit a legszentebb háládatossággal szeretem..."

XVIII. kötet, 405. o.: Kazinczy Ferenc Klárinak. 1823. "Thalit, Bálintot, Fízst, sőt Antonit is által viszem hozzád édes Klárim, mihelyt lehet ... Köszönöm, hogy szereted Zsenit ..." XIX. kötet, 290. o. 4457. levélből: Kazinczy Ferenc Klárinak. 1825. " ... Zsenit és Thálit nemcsak el nem hozom édes Klárim, de te nekem valóságos gráciát teszel, ha őket az esecioig megtartod. Bizony én nekik enni is alig

tudok adni, s irtóztatóság midőn nevekedő gyermekeimet koplálni, rongyosan látom a más istentelensége miatt ..." XXI. kötet, 138. o. 5058. levélből: Kazinczy Ferenc Klára húgának, 1829. nov. 3. "Isten tartsa meg szeretetre oly méltó fiadat ... nem fogja felejtteni, hogy sok testvére van - nálad kilenc édes Klárim, és minthogy én az én gyermekeimet is a tiéidnek nézem, nálam hét; az mindössze tizenhat".

Göncruszka lett Kazinczy egyik gyermekének, Antonnak örök nyughelyet adó földje. Tetemét az a kriptá örzi, hol a Krajnik-család címere örökre lefelé fordított. A magyar nyelv feledhetetlen emlékű nemesítője sokszor térült-forult Széphalom és Ruzska között. Nyugodalmat lelt itt a munka hevétől áttüzesített lélek. Körülfonta őt a vele együtt érző testvéri szív, gyermekeit istápoló szeretet. Az ódon kúriába belémart az enyészet. Falai repedeznek, mállanak. Ablakai vakon tekintenek a bozótól felvert udvarra. Még így omlásnak indulva is Kazinczy szellemét sugározza. Erőtlenességbe hanyatló próbálkozások történtek e számunkra oly sokat jelentő épület megmentésére.

Borsos István, az encsi gimnázium igazgatója készített Kazinczy születésének 225-ik évfordulójára egy mellszobrot. /1984. okt. 27./ A farönkre állított szobor megkapó erővel sugározza egy feledhetetlen élet emlékét. A szemek távolba tekintenek, mintegy irányítják a figyelmet, népünk bontakozó jövője felé. Nem a megkeseredett élet céltalan küzdelmét sugározza az arc, hanem a küzdő élet értelmét.

WANDET JÁNOS id.

Besztercebánya, 1750. - Kassa, 1804. Kassai ötvös. Számos szépívű munkát alkotott. Ezek közül egy pelikános fedelű kelyhet 1801-ből, és egy pelikános rézpoharat őriznek a göncruszkai ref. templomban.

GÖNCRUSZKAI ANTIPENDIUM

Úgy véljük említést kell tennünk arról az esztergomi székesegyház kincstárába került antipendiumról, amely Nagy Lajos korából egyetlen ismert textiliánk és jelentős művészettörténeti emlékünks.

Nagy Lajos pálos kolostort alapított Göncruszkán. Az antipendiumot ismeretlen alkotók készítették a kolostor számára. Minden valószínűség szerint a Göncruszkán is birtokkal rendelkező Korniss-család vitte Erdélybe, a szentbenedeki kastélyába és innen került Esztergomba. Nagy méretei arra utalnak /274 cm széles és 128 cm magas/, hogy nem oltárterítő, hanem fali szőnyeg, vagy trónszék kárpitja, esetleg szarkófág takarója lehetett. Az antipendium anyaga vörös bársony, arany-, ezüst- és selyemszálakkal hímezve. Kétségtelen kormeghatározó az a 4 díszítmény a felső sávon, amely nyolckaréjos keretben élére állított nyolcszöveget ábrázol, Anjou-liliommal és kettőskereszttel. A korabeli miniatűrök ábrázolásaival rokon a feltámadt Krisztus alakja a kisméretű koporsóval, amely az antipendium középső részén van. A két szélén lévő gazdag díszítésű sáv későbbi eredetű.

H e j c e

FECK JÁNOS /Fek, Feeg, Fegh/ 18. sz. Késmárki szobrász. A hejcei kastély szobordíszait készítette 1782-ben.

FELLNER JAKAB

Nikolsburg, 1722. jul. 25. - Tata, 1780. dec. 12. Építész. A magyarországi késő-barokk építészet kiemelkedő mestere. Számos egyházi és világi remekművet alkotott. Számuk meghaladta a 200-t, ezek közül kb. 100 ma is fennáll. Így a hejcei püspöki kastély is, amelyet Eszterházy Károly egri püspök számára tervezett copf stílusban 1774. /Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 2./ Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése c. műben azt közli, hogy a kastélyt Francz József egri püspöki építész tervezte. /l.m. 484. oldal/. Halblechner Vencel jászói szobrász alkotta a templom szép domborműves szószékét 1783-ban. Johann Zirckler festette 1781-83-ban a templom főoltárképét: Szent István felajánlja Magyarországot. Mathias Ulrik készítette a templom 1668-ból való harangját. Eitelsperger Károly kassai harangöntő műve a kis harang 1731-ből.

H e r n á d s z e n t a n d r á s

SZENDREY LÁSZLÓ

Hernádszentandrás, 1899. ápr. 22. - Hejőbába, 1959. aug. 7. Költő, író, ref. lelkész. Írásait jellemzi az ízes magyar nyelv és a mesélő kedv. Művei: Versek /1920/; Zálog /versek, 1921/; Ének a szélben /versek, 1940/; A hejőbábai ref. egyház története /1940/; Mátyás király a Hortobágyon /elbeszélések, 1941/; A Tisza regénye /leírás, 1941/; A kanyargó Tisza mentén /leírás, 1942/.

H e r n á d s z u r d o k

MIHALIK JÓZSEF

Hernádszurdok, 1860. okt. 25. - Budafok, 1925. márc. 2. Tanár, művészettörténész. Az MTA levelező tagja, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője volt. A fehérterror a tanácsköztársaság ideje alatti működéséért megfosztotta állásától. A Múzeumi és Könyvtári Értesítőt szerkesztette 1907-1918. között. Sok értékes művészettörténeti munkát írt. Különösen jelentősek az ötvösségről írt művei. Pl. Kassa város ötvösségének története /1899/; A kassai Szent Erzsébet templom /1912/; Az ötvösség és a zománc /1913/.

MELICHÁR KÁLMÁN hernádszurdoki

Kassa, 1856. okt. 19. - ? Jogi, katonai és egyházi író. Jogi tanulmányai befejezése után rendkívüli egyetemi tanár, honvédelmi miniszteri tanácsos, majd államtitkár. Irodalmi és közéleti tevékenységéért nemességet és a "hernádszurdoki" előnevet kapta 1910-ben. Művei közül a következőket említjük: A magyar hadügy történelmi fejlődése 1715-ig /1884/; A véderő szervezete Magyarországon; Egyházi szervezet és vallásügyi igazgatás Magyarországon /1902/; A házasság a népesedési politikában /1916/; stb.

H i d a s n é m e t i

GYÖRFFY ISTVÁN

Hidasnémeti, 1880. dec. 19. - Csákvár, 1959. ápr. 19.
 Biológus, egyetemi tanár. Nevét a mohákkal való foglalkozás,
 tudományos munka tette ismertté. Kolozsvárott és Szegeden
 egyetemi tanár. Levelező tagja volt az MTA-nak. A szegedi
 egyetemen tanszéket szervezett és létrehozta a botanikus-
 kertet, melynek jelentősége igen komoly volt, és ma is az.
 Több száz tudományos és ismeretterjesztő tanulmánya jelent
 meg. Nevét több növény viseli. Műveiből: Bryológiai adatok
 a Magas Tátra flórájához /1905-1925/; Botanikai Múzeumi Fü-
 zetek I-III. /1915-1919/; Bryophyta regni Hungariae I. stb.

MÓRICZ ZSIGMOND

1926 májusában járt Hidasnémetiben. Innen küldött távi-
 ratot Simonyi Máriának. Móricz Lili a "Kedves Mária!" c.
 művében közli apjának azt a levelét, melyben a távirat fel-
 adásának körülményeit leírja. /182. oldal./

PASSUTH LÁSZLÓ

Író, esszéíró, műfordító. 1938. november 9-én szállt
 meg Hidasnémetiben útban Kassára.

VÉGVÁRI JÁNOS

Somogyszil, - Hidasnémeti. Hadapródörmester, a közúti
 híd megmentője a II. világháborúban. Gulyás Mihály szívós
 és lokálpatriótizmustól fűtött kutatásával derítette ki a
 már-már teljesen feledésbe merült hős kilétét. Erről szá-
 mot ad a "Híd a senki földjén" c. munkájában.

K á z s m á r k

FOGARASI JÁNOS

Felsőkázmárk, 1801. ápr. 17. - Bp., 1878. jan. 10. Jo-
 gász, nyelvtudós, szótáríró, az MTA tagja. Az Erdélyből
 származó ősi család Abaújban telepedett le. Iskoláit Kász-
 márkon kezdte, majd a szikszói és sárospataki gimnázumban
 folytatta. Nagyhirű professzorok tanították a sárospataki
 jogakadémián. Az a Kövy Sándor, aki Kossuthban felismerte
 a magyar nemzet függetlenségi harcának vezérét, neki szín-
 tén tanára volt. Ügyvédi oklevelet szerzett. Nevelő volt
 Komáromy György házában. 1841-től közjegyző, József nádor
 titkára, az első független magyar kormány pénzügyi tanács-
 sa. Pest feladásakor nem menekült el, visszavonult a köz-
 életből. A szabadságharc leverése után az MTA felkérésére
 Czuczor Gergelyvel elvállalta a magyar nyelv első értelme-
 ző szótárának elkészítését. Czuczor halálával a már meg-
 kezdett munka teljesen Fogarasira maradt. Az értelmező
 szótár 1874-ben készült el. A mű 6 kötet, 110784 szócikket
 tartalmaz. A magyar szókincs legteljesebb gyűjteménye volt.
 Szófejtő módszere nem felelt meg a követelményeknek, ezért
 sokan támadták. A nyelvészeti szakkikkeken kívül írt verset,
 szépprózát, történelmi és jogi tanulmányokat. 1858-ban mun-
 kásságáért Marczibányi-díjat kapott. Nevéhez fűződik az
 úgynevezett Fogarasi-törvény, mely szerint az igei állítmány

elé kell, hogy kerüljön mindig a kiemelt mondatrészt. Számottevő folklorisztikai munkát is végzett. 1847-ben Tranyik Jánossal közösen két népdalfüzetet is kiadott.

PÉCHY TAMÁS

Alsókázmárk, 1828. dec. 6. - Bp., 1897. szept. 17. Politikus, miniszter. Az 1848-49-es szabadságharcot honvéd őrnagyként harcolta végig. A megtorlás időszakában az osztrák hadseregbe sorozták be. Abaúj vm. életében 1861-től fontos közéleti tevékenységet fejtett ki. A kiegyezés után a vármegye első alispánja volt. 1875-1880-ig közmunka és közlekedésügyi miniszter. Tizenkét évig volt az országgyűlés elnöke.

PUTNOKY LÁSZLÓ

Felsőkázmárk, 1888. nov. 25. - Bp., 1948. szept. 9. Vegyész mérnök, műegyetemi tanár. Németországi, angliai és franciaországi tanulmányai után 1913-ban hazatért és a műegyetem tanára lett. Főbb kutatási területe a bauxitok komponenseinek dúsítása, feldolgozása. A hazai és külföldi szaksajtóban adott számot munkásságáról. Művei közül megemlítjük: *The diffusion of uranium /1913/*; *Hazai homokok vastalanítása /I-IV. 1929-1933/*; *A technika haladásával kapcsolatos időszerű gazdasági feladatok és e feladatok megoldása /1944/ stb.*

SZABÓ RICHÁRD

Szentgyörgyvölgye, 1820. máj. 6. - Felsőkázmárk, 1873. aug. 9. Író, szerkesztő. Kat. pap, majd ref. lelkész. Az Erdélyi Múzeum c. lap szerkesztője 1857-től. Népszerű elbeszéléseket írt. Művei: *Nők világa /1847/*; *Beszélyei /1856/*; *Újabb beszélyei /1863/*; *Eredeti és fordított beszélyek /1864/*; *Lassú víz partot mos /regény, 1868/*.

K é k e d

ÁBRÁNYI EMIL

1851-1920. Költő. Többször időzött a Melczér-család kastélyában. A park azon fáján, mely alatt üldögélt, emléktáblát helyeztek el az 1930-as években. Az emléktábla megsemmisült.

SZABÓ MÁRIA SZENTMIHÁLYI GYULÁNÉ

Ottomány, 1888. okt. 31. - Leányfalu, 1983. Író. Debrecenben tanult. Újságíróként kezdte működését. Az Új Idők gárdájához tartozott. Írásai különösen a nőolvasók körében voltak kedveltek. Műveiben nagy történelmi személyiségek, elsősorban asszonyok életét írta meg élvezetes stílusban. A kialakuló polgárságról és értelmiségről erősen idealista felfogásban írt. Könyveit nevelő célzattal adta az olvasók kezébe. Rendkívül fogékony volt a női lélek belső rezdüléseinek felfogására és továbbplántálására. A társadalom- és korrajza magán hordozza a vallásos nő törekvéseit az élet megjobbítására, és a nemes emberi vonások kialakítására. A felszabadulás után írói tevékenységet alig végzett. Életét Leányfaluban fejezte be. Jelentősebb kö-

tetei: Felfelé /regény, 1925/; Magamtól másokig /elbeszélések 1925/; Appaszionata /regény, 1926/; Sorsok és akarások /elbeszélések, 1928/; Háztűznézőben /regény, 1930/; Irén évei /regény, 1934/; Éva /regény 1934/; Emberé a munka... /regény, 1935/; Istené az áldás /regény, 1936/; Lorántffy Zsuzsánna /regény, 1937/; Örök társak /regény, 1938/; Zrínyi Ilona /regény 1939/; Szabad hazában /regény, 1940/; Az élet muzsikája /regény, 1940/; Magvetők /regény, 1941/; Érik a vetés /regény, 1942/; Aratás /regény, 1943/; Pintyőke /szindarab, 1927/.

Tagja volt az Erdélyi Magyar, az Erdélyi Helikon, a Berzsenyi Dániel, a Szigligeti, a Petőfi, a Ráskay Lea irodalmi társaságoknak, valamint a Pen Clubnak. 1944-től 1969-ig élt az író Kékeden. Leányfaluban halt meg, de kívánságára hamvait Kékedre hozták.

K i s k i n i z s

BÉKY ALBERT

Kiskinizs, 1869. dec. 9. - Bp., 1956. okt. 26. Erdőmérnök, a mezőgazdasági tudományok /erdészet/ doktora. A selmecbányai akadémián tanult. Erdőrendezési gyakorlatok végzése után először tanárként, majd erdőrendezőként és erdőigazgatóként működött. /Kolozsvár, Miskolc, Debrecen./ Az egyik legtermékenyebb erdészeti szakírónk. 200-nál több szaktanulmánnyal gazdagította a tudomány ezen ágát.

K o r l á t

EGRY MÁTYÁS /Kolozsvári/

1609-1637 között működött. Ötvösmester Kassán. A ref. templomban őrzik azt a kenyérosztó tányért, melyet készített.

KOVÁTS MIHÁLY

Korlát, 1762. jul. 7. - Mezőcsát, 1851. jun. 22. Orvos, az MTA levelező tagja. Korlátfalván volt apja református lelkész. Fiát már 6 éves korában elvitte Sárospatakra, hogy ott szívja magába a tudományos ismereteket. Losoncon a szónoklattan tanárként működött. Elhivatást érzett arra, hogy orvosi pályára lépjen. Tehetséges és kiváló szorgalmú hallgatója lett a pesti egyetemnek. Orvostudományi oklevelet szerzett 1794-ben. Az orvosi gyakorlatot Bécsben, Németországban és Svájcban a legkiválóbb kórházakban sajátította el. A gyakorlati ismeretek megszerzése után visszatért Pestre. Itt a Zöldkert u. 500. sz. házban lakott. A szegényebb néposztály nagyhírű és közkedvelt orvosa lett. Szívvel-lélekkel végezte gyógyító munkáját, s neve nemcsak Pesten volt ismeretes, hanem vidéken is, hová gyakran hívták. 1798-ban lefordította Hufeland jénai professzor nagyjelentőségű orvosi művét, melynek második kiadásában olyan bővítéseket és jegyzeteket találunk, amelyek bizonyosságai széleskörű természettudományi és kémiai ismereteinek. Életében az 1807-ben írott "Magyar Chémia" jelent fordulópontot. Túlnőtt a csak orvostudományi kérdéseken. Önálló íróvá válását innen számít-

juk. Kora legszorgalmasabb és legsokoldalúbb természettudományi írója lett. Könyveiben nemcsak az orvostudomány lényesebb fejezeteit találjuk meg, hanem az állat- és növénytan, a kémia, a fizika legfontosabb fejezeteit is. Ez a könyve nekünk különösen azért becses, mert ez volt a legelső magyar nyelvű önálló kémiai munka. Az első magyar nyelvű törvénytörvényes orvostan szerzője is Kováts volt: Medicina forensis vagy orvosi törvénytudomány /Pest, 1828/. Írói munkájában is küzdött az orvosi babonák ellen. Írt a himlőtársról és a hirtelen halálról. Nemcsak hazai, hanem világviszonylatban is ismert és számon tartott művet írt: Lexikon mineralogicum enneglottum /1822./ címmel. Ebben összefoglalta az ásványtan addig elért eredményeit, és a rengeteg kaotikus ásványnevet áttekinthető rendszerbe foglalta. Kortársai elismerését elnyerte. Mi büszkék lehetünk arra, hogy a kémia és ásványtan ily kiemelkedő tudósa Abaúj születettje.

K r a s z n o k v a j d a

SCHOLTZ ALBIN

Krasznokvajda, 1898. szept. 28. - Bp., 1971. febr. 14. Mezőgazdasági mérnök, borász. Felsőfokú tanulmányait Debrecenben és Budapesten végezte. Nagyhirű, elismert borszakértő. Szakirodalmi munkássága nemzetközileg is jelentős. Munkái szorosan borászati kérdésekkel foglalkoznak. Pl. Borgazdaságtan /Mercz Árpáddal, 1951/; Borkezelés /Szilágyi D.-vel, 1951/; Szüret és borkészítés /1960/.

K u p a

HANGÁCSI JUDIT

? - Kupa, 1873. Nevét nem mint író, vagy művész tette megörökítendővé. 1873-ban kelt végrendeletében iskolát alapított Kupán. Egy házat és belsőséget, továbbá 260 hold földet hagyott a népoktatás fejlesztésére. "A föld jövedelméből 800 Ft a tanító javadalmazására, 200 Ft 12 szegény gyermek ellátására fordítassék." Az 1870-es években az ország egyetlen olyan kisközsége lett Kupa, ahol a népoktatás ügyét jelentős mértékben tudták előmozdítani. Az épületben jelenleg múzeum működik.

M é r a

DAYKA GÁBOR

Miskolc, 1769. márc. 21 - Ungvár, 1796. okt. 20. Költő, tanár, pap. Apja nemesi prédikátummal rendelkező szegény szabómester volt Miskolcon. Dayka egyházi iskolákban tanult Miskolcon, Egerben, Kassán, Pesten, onnan visszatérve Egerben fejezte be tanulmányait. Több nyelven olvasott, fordított. Nagy műveltségre tett szert. A pesti kulturális élet hatással volt rá. Már itt bontogatja szárnyait az ortodox vallási felfogással szemben. Találkozik Kazinczyval, aki felfedezte benne a tehetséges, hazáját haladó szellemben képviselő ifjút. Munkáját hathatósan támogatta és baráti

körébe fogadta. Életrajzát megírta, s versei első kiadásáról is Kazinczy gondoskodott /1813/. Dayka Egerben éles ellentétbe került a megcsontosodott katolikus vallási élettel. Szakított az egyházzal, elhagyta papi tisztségét, tanárként élte le rövid életét. Ebben az időszakban írta maradó értékű verseit. Egert elhagyván először Szikszóra ment Vitéz Imre édesanyjának meghívására /1791/. Innen MÉRÁRRA költözött a Vitéz-család kastélyába. /1791-1792/. A kastély jelenleg is áll. Sajnos nem állítottak emléktáblát a legszebb verseit itt író Daykának. /Esdeklés, Az esztendő első napján, Titkos bú./ "Vitéz Imréhez" című verséből idézünk:

Hazám! ha ügyelsz majd tulajdon kincseidre?
Ha vonsz örök homályt bal hímezéseidre?
Ülmebe újólag ki öltí karjaid?
Újra ki adja meg Abauj tájékait?

A szelid halmú csereháti dombok és az ordas zempléni hegyek között elterülő Hernád-völgy rendkívül nagy hatással volt rá. MÉRÁRÓL egyik levelében így emlékezik meg: "Én MÉRÁT itt nem hagyhatom, mert embertelenség volna szavamat vissza húzni. Mint töltöm az időt? Mint tetszik az itt lakás? Te azt könnyen ítélnél". /Vitéz Imre barátjának./ 1792-ben LŐCSÉRE neveztek ki gimnáziumi tanárnak. Megnősült, de házassága szerencsétlenül végződött. A súlyos tüdőbajban szenvedő DAYKÁT 1795-ben az ungvári gimnáziumhoz hívták meg. Rövidesen bekövetkezett halála megakadályozta őt abban, hogy pedagógiai és írói munkáját folytassa. A Kazinczy által felfedezett, sok reményre jogosító élet kettétört. Költői munkássága elején barokkos-rokokó formában írt, melynek gyökerei a klasszicizmusba nyúlnak. Megvetette alapjait a hazai anakreóni költészetnek. Hatása Kazinczyra, Bercsenyire és Csokonaira érezhető. Kortársai alig ismerték. Kazinczy után még néhány kiadás jelent meg Daykáról. A legjelentősebbek egyike az Abafi Lajos által kiadott versei és életrajza. Jegyzeteiben javításokat végzett, amelyek még közelebb hozzák Daykát az olvasóhoz.

PÁNCZÉL DÁNIEL

MÉRA, 1759. - Bécs, 1827. dec. 15. Újságíró. A magyar nyelvű újságírás egyik úttörője. A Bécsben megjelenő Magyar Kurir segédszerkesztője volt Szacsvai Sándor főszerkesztő mellett. A harcos szellemű, antiklerikális röpiratokat író Szacsvai nagy hatással volt rá. Pánczél megindította Erdély részére a Magyar Mercurius c. politikai lapot. 1795-től kritikai mellékletet is indított, a Bibliothecát. A Magyar Kurir mellékletként megjelenő Kedveskedőt 1824-től szerkesztette. A magyar nyelv érdekében tett fáradozásai ma is megbecsülendők. Újságírói tevékenységén kívül egy mezőgazdasági jellegű munkát /1802/, és egy tiszti címtárat is írt.

M o g y o r ó s k a

WIÉRD GYÖRGY

17. sz.-i harang- és ágyuöntő Eperjesen. A görög kat. templom harangját 1635-ben készítette.

N a g y k i n i z s

SZUHAY MÁTYÁS

Abaúj ? - ? 1677. március. A korai kuruc mozgalom egyik vezető alakja. "A Szuhai-család, miként a Fáyak, Nikházyak, és a Szemereiek azon családok közé tartozott, melynek tagjai mindig készek voltak a haza és a vallás védelmére" /Csoma József: Abaúj-Torna vm. nemes családai/ Szuhay Mátyás korán bekapcsolódott a szabadságmozgalmakba. I. Rákóczi György 1644-45-i hadjáratában már részt vett. II. Rákóczi György idején mint kállói kapitány kitűnt a lippai csatában, az erdélyi hadsereg egyik vezetőjeként 1658-ban. Nemcsak a függetlenségi harcokban jeleskedett, hanem a vallásszabadság egyik jeles bajnoka is volt. A Wesselényi-féle összeesküvés részese és lelkes híve volt. A rendek 1670. jan. 24-én a kassai gyűlésen a lovaskatonaság mustra és fizetómesterének választották. A tokaji császári várparancsnok elfogatásának egyik kezdeményezője 1670. ápr. 10-én. A Kassa irányában támadó kuruc sereg egyik győzelmes parancsnoka volt, ezért a császáriak 7000 tallér vérdíjat ajánlottak annak, aki elfogja. A labanc Barkóczy jutott nyomára és Máramaros megyei otthonában megölte 1677. márciusában.

/Szuhay Mátyásról az Életrajzi Laxikon II. kötet 806. o. mellett az Abaúji Levéltári Közlemények 1910-es kötetében, valamint Csoma J. fent említett könyvében olvashatunk. Pontos helyneveket az életrajzával kapcsolatosan egyik sem közöl. Így nem biztos a Nagykinizs sem./

N o v a j i d r á n y

LAPSINSZKY JÁNOS

Tállya, 1817. - Novaj, 1891. Rom.kat.pap, író. Számos pedagógiai vonatkozású cikket írt; a polgári házasságról, a sikkasztásról stb. Önálló művei: Mezei csillag /1858/; Az anyátlanok életharcai /történelmi regény, 1862/; Nagy rózsás-kert; Buda és Wittenberg /1880/.

P e r e

BÁRCZAY OSZKÁR

? 1847. - ? 1898. ápr. 12. Hadtörténelmi és heraldikai író. Régi abaúji család, Bárcán, Abaújkérben és Perén honos. A család több tagja fontos szerepet töltött be a megye közéletében. Bárczay Oszkár az MTA irattárának volt vezetője. Katonai pályán működött. Később heraldikával és genealógiával foglalkozott. Tanulmányai magyar és külföldi lapokban jelentek meg. Művei: A hadügy fejlődésének története I-II. /1895/; A heraldika kézikönyve /1897/.

P u s z t a f a l u

SZÁDECZKY - KARDOSS LAJOS

Pusztafalu, 1859. ápr. 5. - Bp., 1935. dec. 29. Történetíró, az MTA tagja. A gimnáziumot Sárospatakon és Iglón végezte, egyetemi tanulmányait Budapesten és Bécsben. Taná-

ri, majd bölcsészdoktori oklevelet szerzett. A szegedi egyetemen a magyar történelem tanszékvezetőjeként fejtett ki oktató és tudományos munkát. Rendkívül gazdag a publikációs tevékenysége. Számos történeti és irodalomtörténeti forrást közölt a 16-19. századból. Jelentősebb művei: Békés Gáspár életrajza /1887/; Szerémi György élete és emlékiratai /1891/; A csíki székely krónika /1905/; Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon 1307-1848 /1913/.

P u s z t a r a d v á n y

PALLAVICINI JÁNOS őrgróf

Padua, 1848. márc. 18. Pusztaradvány, 1941. máj. 4. Diplomata. Bécsben készült fel külügyi szolgálatra. Attasé Berlinben, Párizsban, Londonban, követségi titkár Párizsban és Belgrádban. Később tanácsosként működött Münchenben, Szentpéterváron. Az Osztrák-Magyar Monarchiát nagykövetként képviselte Bukarestben, majd Konstantinápolyban. Pusztaradványba vonult vissza és itt halt meg.

R á s o n y s á p b e r e n c s

DUNAY BERTALAN

Szárazberencs, 1877. ápr. 25. - Bp., 1961. febr. 28. Kardvívó, gépészmérnök. A Ganz Villamossági Gyár mérnöke. Kardvívásban érte el legjelentősebb sikereit. 1912-ben tagja a magyar kardvívó csapatnak a stockholmi olimpián. 1920-ban magyar bajnok. Fiai - András és Pál - is jelentős sikereket értek el a sportágban.

KOMÁROMI SÁMUEL

Debreceni ötvösmester készített egy kelyhet a szárazberencsi ref. egyház számára 1675-ben.

R e g é c

BRETZENHEIM FERDINÁND /herceg/

1803-ban a Bodentó mellett lévő birtokait elcserélte volt Rákóczi birtokokért. Regéc így került tulajdonába. Gróf Széchenyi Istvánnal barátságban volt. Ő buzdította arra, hogy létesítsen porcellángyárat. 1827-ben Telkibányán megkezdődtek a porcelán előállításának munkálatai. E gyárból fejlődött ki a század második felére hazánk egyik legjelentősebb kemény-cserépgyára.

KOHÁRY ISTVÁN

Csábrág, 1649. márc. 17. - Csábrág, 1731. márc. 29. Költő, hadvezér. Hont megyei főúri család sarja. Nem volt kiemelkedő tehetség. Költői tevékenységét az jellemzi, hogy utánozta az őt megelőző irodalmi nagyságokat. Különösen Ballasi és Rimay János hatása érződik verseiből. A magyar történelemnek nem volt pozitív szereplője. Fülek várának Thököly által történt elfoglalásakor került kuruc fogságba. Regéc várába vitette Thököly és Szirmay István őrizetére bízta. A megátalkodott Habsburg párti főurat vasba verve őrizték a várban. Zrínyi Ilona titkon enyhíteni próbálta a

tömlöcben sínylódó napjait. Egy alkalommal szökést kísérelt meg, de nem jutott messzire, mert Fonyban felismerték. Thököly a Koháryval összejátszó őrség tagjait felkoncoltatta, csak Szirmay Istvánnak kegyelmezett meg. Munkács várába vitték, ahol kenyéren és vízen tengődött. A szigorú fogság alatt írói tevékenységet nem folytathatott, mert sem papír, sem íróeszköz nem állt rendelkezésére. De gondolatait rendezgette. Thököly bukása után nyerte vissza szabadságát. A Habsburg-ház oldalán harcolt a törökök ellen. Verseit idős korában e címmel adta ki: "Sok óhaltás közben, inség viselésben, éhség szenvedésben, keserves rabságban Munkács kővárában szerzett versek" /1720-1726/.

MUNKÁCSI JÁNOS

16-17. sz. Versszerző. Életéről keveset tudunk. Egyetlen műve maradt fenn: "Tóbiás élete". A vers strófáinak első beütiből tudjuk meg, hogy Regécen élt 1600-ban. A kor szokásának megfelelően pártfogót keresett a vers kinyomtatásához. Kassai Kalmár János segítette őt ebben. A biblia kanonizált könyvei között Tóbiás könyve nem szerepel. Apokrif irat, amelynek erkölcsi intelmeit a szerző kibővítette.

TOKAJI FERENC

? - Bécs, 1709. A regéci vár hajdú-hadnagya, az 1697-es hegyaljai kuruc felkelés vezére. A császári önkény ellen felkelt néptömegek kinevelték az ellenállás vezéregyéniségeit. A kuruc szervezkedés első embere Tokaji Ferenc volt. Jobbágyivadék, aki a Thököly által felemelt libertás zászlója alá szegődött. Tapasztalt, katonai erényekkel rendelkező ember volt. A kuruc seregben hadnagyi rangra emelkedett. Thököly kedvelt vitéze, a regéci vár őrségének hajdúhadnagya. A hegyaljai kuruc felkelés alatt az ezredességig vitte. A felkelés elszigetelődött, levertek. Tokaji sebesülten került a császáriak kezére. Bécsben börtönben halt meg.

Regéc község templomában van az a harang, amely a vár kápolnájából való. Rákóczi öntette, s amikor őt Rodostóból Kassára hazahozták, a kriptába helyezés aktusa alatt ez a harang szólt Kassán.

S e l y e b

MITS PÁL

19. sz. Harangöntő, Eperjes. A ref. templom harangját öntötte.

S z e m e r e

BABICS KÁLMÁN

Szemere, 1840. jan. 23. - Bp. 1886. okt. 22. Tanár, pedagógiai és filozófiai író. 1869-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából Poroszországban a tanítóképzést és népnevelést tanulmányozta. Hazatérve Budapesten tanított. Számos cikkén kívül önálló művei: a néptanodai nevelés-oktatás vázlatokban /1870/; Széptan vagy esztétika a művelt közönség számára /1873/; Logika vagy gondolkodástan /1876/; Tapasztalati lélektan /1882/.

S z i k s z ó

BALASSI BÁLINT

Zólyom, 1554. okt. 20. - Esztergom, 1594. máj. 30. Költő. Sokat olvasó, széleskörűen művelt, több nyelven beszélő, kalandos életű író. Hazájának és politikai meggyőződésének meg nem alkuvó szolgálója. Katonai pályafutása során jelentős hadi sikereket ért el. Mint mezei hadnagy számtalan kalandba keveredett. Megismerkedett a végek állandó nyomorúságban és halálos veszedelemben élő vitézeinek életével. Felemelő hangulatú vitézi énekeiben állít monumentumot a hazájukat nem zsoldért védő harcosoknak. Romantikus szerelmi bonyodalmakba is belekeveredett. Ezeket megörökítette verseiben. A magyar lírát elsőként ő emelte világirodalmi szintre. Költészetére jellemző a tűnődő bölcselkedés, a vallásos élmény, és az élet értelmének keresése. Szikszón több ízben is járt. Ezek közül kiemeljük 1584 karácsonyát. A sárospataki vártemplomban tartotta esküvőjét unokatestvérével, Dobó Krisztinával, Várady Mihály özvegyével. Az esküvő után elfoglalta katonáival a várat és a várost, mint felesége járandóságát. A várőrség és a pataki polgárok felzúdultak ellene, és menekülésre kényszerítették. Így került Szikszóra. A lakodalom Szikszón folytatódott, Kázmáriné kereskedő asszony házában. 1589. október 29-én ismét Szikszón tartózkodott. Kapy Sándornak innen írt egy levelet. Dobó Krisztina arcképét 1974-ig a Bethesda kápolnában őrizték. Jelenleg a sárospataki róm. kat. egyházi gyűjteményben van.

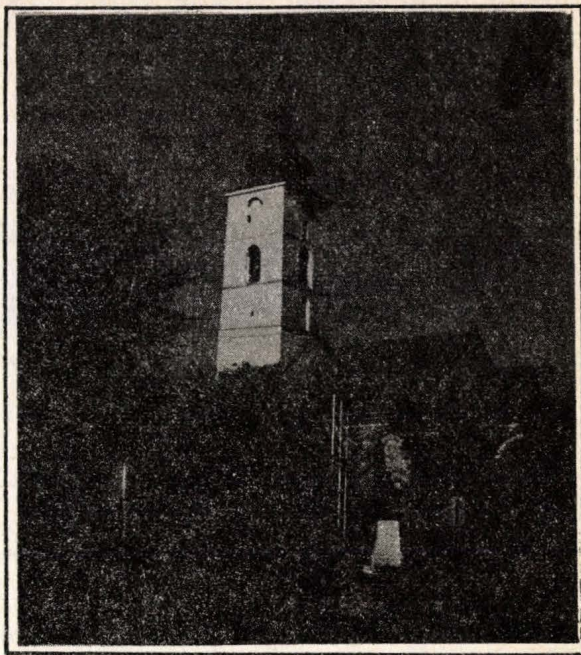
BATIZI ANDRÁS

Batiz ?, 1510 körül - 1546. és 1552. között. Prédikátor, énekszerző. Tanítóként működött Kassán, Sátoraljaújhelyen, Szikszón. 1542-ben Wittenbergben tanult, majd Tokajban működött mint prédikátor. 1530 és 1546 között a reformáció szellemét tükröző énekeket írt magyar nyelven. Ezek egyházi szertartásokhoz, templomi éneklésre készültek. Legnépszerűbb műve: "A házasságról való ének" 1546. A bibliai históriák feldolgozásában, amely a reformáció egyik legjellegzetesebb műfaja, kezdeményező volt. Gedeon, Zsuzsanna, Jónás, Izsák házasságának történetét írta meg. Egy verses világkrónika, "Meglőtt és megleendő dolgoknak históriája" /1544/ a legterjedelmesebb alkotása. Ennek ideológiai vezérfonala a biblia. A 16. századbeli magyar história összefüggéseinek megsejtője Farkas András prédikátor volt. Tőle vette át és fejlesztette tovább azt a történetkonceptiót, hogy az uralkodó psztály bűnei miatt kell elviselni nemzetünknek a török hódítás igáját.

BENCZÉDI SZÉKELY ISTVÁN

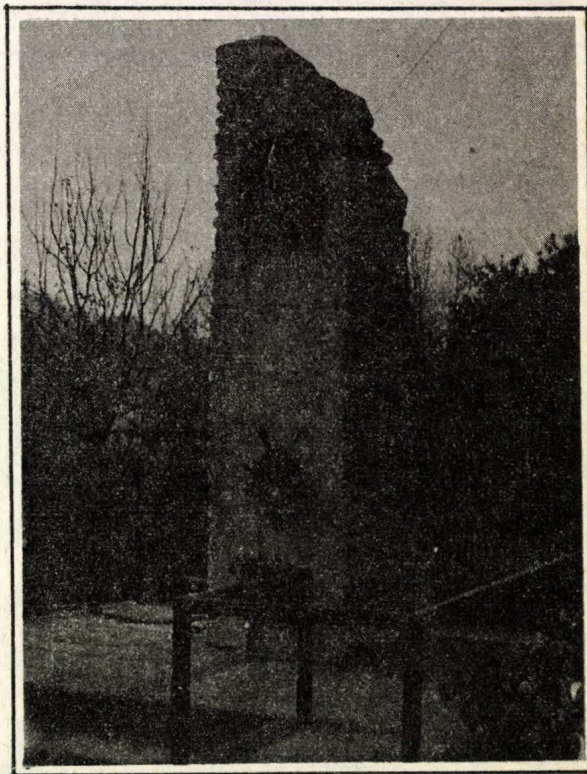
Bencéd, 1510. táján - ? 1563 után. Író, protestáns prédikátor. 1529-ben beíratkozott a krakkói egyetemre mint franciskánus barát. Magyarországra visszatérve a reformáció híveihez csatlakozott. Perényi Péter támogatta munkájában és birtokain adott lehetőséget arra, hogy prédikatori és írói tevékenységét végezzen. 1538-ban Szikszó mezőváros

Református templom
Szikszón

A hidasnémeti közúti
híd megmentőjének
emlékműve

Kóthai Nándor szobrász
alkotása
/1975/

iskolájában tanít. Abaújszántóra 1540-ben, majd Liszkára 1544-ben ment tanítónak. 1548-ban mint lelkész ismét Szikszóra került, innen Liszkára, majd Göncre hívták meg. Életének irodalmi szempontból leggazdagabb éveit Szikszón töltötte. Itt írta a "Szikszai oskolabeli gyermekeknek" szánt kátéját, a latin nyelvű egyházi himnuszok magyar fordítását, és a "Calendarium magyar nielwen" c. munkáját. Műveit Krakkóban nyomatta ki magyar nyelven. Magyarázatos prózai zsoltárfordítása 1548-ban jelent meg. Gávai Lukács nemes férfiúnak ajánlotta, szikszói keltezéssel. Kísérletet tett a biblia lefordítására is. Arról, hogy e munkát mennyire sikerült elkészítenie, nincs tudomásunk. Azt is homály fedi, hogy esetleg Károlyi Gáspár fel tudott-e használni valamit ebből a munkájából.

CSÁSZÁR FERENC

Zalaegerszeg, 1807. jul. 9. - Kerepes, 1858. aug. 17.
Költő, író, műfordító, tanár, jogi szakíró. Fiumében tanár, 1837-től bíró. A szabadságharc alatt tanúsított magatartása miatt 1849-ben elvesztette állását. Előbb ügyvéd, majd lap-szerkesztő lett. Az MTA levelező, majd tiszteletbeli tagja. Sokirányú, gazdag irodalmi tevékenységet fejtett ki. Szikszó 1852-ben tűzvész áldozata lett. Felvetődött az a gondolat, hogy az elpusztult város megsegélyezésére kiadványt készítsenek. Ez 1853-ban Szikszói Enyhlapok címen meg is jelent. Császár a gondolatot magáévá téve, rendkívüli aktivitással rövid idő alatt színvonalas munkát állított össze Kunsch József barátjával. Neve e munka révén kapcsolódik Szikszóhoz.

DAYKA GÁBOR

1791-ben Szikszón vendégeskedett Vitéz Imre édesanyjánál.

DÉVAI BIRÓ MÁTYÁS

Déva, 1500 körül - ?, 1545 első fele. Ref. hitvitázó, író. Önálló gondolkodású, alapos teológiai képzettségű, emelkedett szellemű hitvitázó. Méltán kiérdemelte a "Magyar Luther" nevet. Hányatott sorsú, rendkívüli megpróbáltatások tüzeiben érlelődött a legnagyobb prédikátorok közé. Valószínűleg ferences-rendi barátként tanult Krakkóban 1523-tól. Rövid ideig 1527-ben Boldogkőváralján a vár káplánja. Wittenbergbe ment teológiai ismereteinek elmélyítése céljából. Luther és Melancton barátjukká fogadták. 1531-ben szakít véglegesen a római egyházzal, és Luther feltétlen hívének vallja magát. Az üldöztetés és rabság sűrűn váltogatják egymást életének ebben a szakaszában. 1540 elején Serédi Gáspár oltalma alatt lett Szikszón a gimnázium iskolamestere. De Frangepán Ferenc egri kat. püspök itt sem tűrte meg. Wittenbergbe kellett menekülnie. Kísérletet tett, hogy visszatér, és Miskolcon folytatja munkáját. A szerzetesek azonban ebben megakadályozták. A beteg, sok szenvedést tűrt hitvalló valószínűleg külföldön nyugszik jeltelen sírban. Művei: Disputatio ... /1537/; Ortographia /1549/.

GÖNCZY GÁBOR

Szikszó, 1917. - Bp., 1943. Író, kritikus. Hazánk történelmének legszomorúbb napjaiban ért véget fiatal élete. A fasizmus áldozata lett. Önkezeléssel vetett véget életének, mikor

munkaszolgálatra behívták. Tehetsége, amely sajátos stílust és mondanivalót sejtetett, nem bontakozhatott ki. Első írásain Krudy hatása érződik. Emlékét elbeszélései őrzik, amely Nobody Nemo névvel jelent meg. Kéziratainak nagyrésze kiadatlan.

Id. KÖRTVÉLYESI PAP ISTVÁN /Kertvelesi/
Szikszó, 1687. körül - 1757. márc. 14. Szikszó. A város tanácsának tagja. 1713-tól többször volt városbíró.

Ifj. KÖRTVÉLYESI PAP ISTVÁN
Szikszó, 1713. dec. 6. - 1779 után. Nótárius, főbíró, a nemesség hadnagya. Nevüket azért tartjuk számon, mert rendszeresen készítettek feljegyzéseket, vezettek naplót. A két emberöltőt felölelő napló nyomtatásban nem jelent meg. Jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található /Quart. Hung. 3447./ A Körtvélyesiek által írt napló a mezővárosi kisnemesség életmódját, gazdálkodását, családi kapcsolatait behatóan tárja elénk. Forrása a közművelődési, kultúrtörténeti és gazdaságtörténeti eseményeknek. Hű rajza az akkori abaúji életnek, mert a paraszti formában megrekedt kisnemesség életvitelét tárja elénk. Magyar nyelven, kronológikus sorrendben jegyzik le az eseményeket. Az időjárás részletes lejegyzése mellett leírják annak hatását a mezőgazdaságra, a szőlőtermésre, a bor minőségére, árára. Köz-történeti eseményeken kívül a természeti csapásokat, egészségügyet /pestis, gyermekhalandóság/, a város életét befolyásoló eseményeket is számon tartották. Az apa versekkel is színesítette naplóját. Verseit énekeknek nevezi. Vallásos alaphangulatúak. A világ változandósága jut kifejezésre a következő sorokban:

Nincs állandó dicsősége,
Fogyton fogy, romol szépsége,
Tündöklő szép ékessége,
Mind elmulik hire, neve.

Hol vannak nagy birodalmak,
Nagyra vágyó uraságok,
Arany, ezüst sok jószágok,
Nem volt, nem lesz maradások.

Néhány mondatot idézünk a naplóból is:

"Annó 1744. bíróságot viseltem. Ezen esztendőben meszeltetett meg a templom belől, a kőműves sallariuma 80 rhenes forint és 8 hordó bor, akkor ment a bor florensis hungaricales 8, in summa 160, magyar forinton. A templom földét is béra-kattuk téglával..... Ezen esztendőben is felséges királyné asszonyunk segítségére a francia ellen, personalis insurrectio helyett katonákat kellettven kiállítani nemes vármegyének, numeró 50, abban fizettem 12 rhenes forintot." "Az 1746-ik esztendőben a buza, gyümölcs, szőlő közép szerint termett, a bor igen finom és sok aszu szőlő volt; többnyire száraz nyár volt. Die 25. Decembris, ugymint Karácsony első napján született unokám, Kertvelesi István, szikszai házamban." "Annó 1766. Ismét bíróságot viseltem. A tél egész Januariusban igen kemé-

nyen tartotta magát kevés hóval, Dorottya táján kezdett lágyulni az idő, de ismét megkeményedett Gergely napjáig, azután engedelmesebb idők jártak, Szent György nap táján száraz, de híves éjszakák, úgy hogy a szőlő fakadásának is sok helyeken megártott a hideg dér....." /Az utolsó idézet az ifj. Körtvélyesi, az előzők az id. Körtvélyesi naplójából valók./

KUNSCH JÓZSEF

Szikszói születésű. Ügyvéd Pesten. Tehetős család gyermeke. Megrendüléssel vette a hírt 1852-ben, hogy szülővárosa csaknem teljesen egy tűzvész martaléka lett. Nagy buzgalommal és komoly erőfeszítéseket téve sietett Szikszó megsegítésére. Ennek formáját abban látta, hogy könyvet adnak ki Szikszói Enyhlapok címmel. Barátját, Császár Ferencet megnyerte ötletének kivitelezésére. A kötet bevezetőjeként Kunsch megírta Szikszó történetét a legrégebb időktől 1852-ig. Munkája a legelső és még ma is használható helytörténeti tanulmány.

PASSUTH LÁSZLÓ

Író, műfordító. 1938 november elején, útban a kassai ünnepekre, Szikszóra érkezett a kora esti órákban. Szikszó akkor mozgalmas hely volt. Nagyon sokan szálltak meg a városban. Az akkori előljáróság nem tudott Passuthnak szálláshelyet biztosítani; ezért kellett tovább utaznia Hidasnémetiig.

PÉCZELI JÓZSEF

Putnok, 1750. - Komárom, 1792. dec. 4. Költő, műfordító. Apja halála után édesanyjával Szikszóra költözött. Nagy szorgalmú és tehetséges diákja volt a szikszói iskolának. Tanárai ajánlására a debreceni kollégiumba ment 1767-ben. Lankadatlan szorgalommal törekedett arra, hogy tudását elmélyítse. Külföldi egyetemeken tanult: Lipcse, Jéna, Bern, Utrecht. Tanulmányait mindenütt siker koronázta. Rövid idő alatt nagy köztiszteletben álló férfiúvá vált. Három európai nyelven kívül a latin, héber és arab nyelvet a kor akkori legmagasabb szintjén ismerte. Utrechtben szentelték pappá 1783-ban. A komáromi eklézsia prédikátora lett. Egyházi tevékenysége mellett fáradhatatlan buzgalommal gyűjtötte maga köré azokat, akik a felvilágosultság hívei voltak. Létrehozta a Komáromi Tudós Társaságot. Támogatta a nemesi-nemzeti mozgalmat. A megfeszített munka, a tenni akarás láza korán felőrölte szervezetét, 42 éves korában meghalt. Írói tevékenysége híven tükrözi franciás műveltségét. Előnyben részesítette a francia irodalmat. Több munkát lefordított magyar nyelvre. Pl. Voltaire: Zayr /1784/; Voltaire: Henrias /1786/. A szabadságról, a múlttól és a felvilágosodásról vallott politikai nézeteit a "Haszonnal mulattató mesék" c. munkában fejtette ki. Ő volt az első magyar népszerű tudományos gyűjtemény, a "Mindenes Gyűjtemény" /1789-1792/ szerkesztője. Históriai művet is írt: II. József életének rövid leírása /1790/.

PREPOSTVÁRY BÁLINT

? , 1540 körül - Kassa, 1597. ápr. 10. Végvári főtsiszt. Szatmár, majd Kálló várában a lovasság kapitánya volt. Nevét azért tartjuk emlékeztetre méltónak, mert 1577-ben Szikszónál a portyázó török csapatokra megsemmisítő vereséget mért.

Ezzel a Hernád-völgyét megmentette a fosztogatástól és a lakosságot a rabszíjra fűzéstől.

RÁKÓCZI ZSIGMOND

A törökök felett nagy győzelmet aratott Szikszónál 1588. október 8-án.

SOMOSI PETKÓ JÁNOS

? 1625. - Mád, 1684. Író, ref. prédikátor. Angliai és hollandiai tanulmányai befejeztével visszatért Magyarországra. Mint prédikátor Szikszón, Tarcalon, és Megyaszón működött. Teológiai munkákat írt latin nyelven. 1656-ban "Igaz és tökéletes boldogságra vezérlő út" címmel bibliai magyarázatokat adott ki magyar nyelven. Angolból fordította a "Mennysországnak dicsősége, pokol rettenetessége" /1683/ c. munkát. Komáromi Csipkés Györgyöt héber nyelvű üdvözlő verssel köszöntötte.

SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS /Kovács Balázs/

Szikszó, 1530 körül - Sárospatak, 1576. Tanár, író, szótáríró. Szülővárosában kezdte tanulmányait, Patakon, Kassán és Bártfán folytatta. Sajtószentpéteri tanítóskodása után Wittenbergben szélesítette tovább ismereteit. A sárospataki iskolába tért vissza 1561-ben, ahol latin és görög nyelvet tanított. A reformáció két ága, a helvét és a lutheri ág között ebben az időben folyt azon vita, hogy melyik legyen hazánkban a követendő. 1562-ben a Tarcali Zsinaton - melynek fő témája ez volt - Szikszai is részt vett és határozottan állást foglalt a kálvinista irányzat mellett. A vidék akkori főura, Perényi Gábor főispán vakbuzgó luteránus lévén, eltávolította azokat, akik a református irányzat híveinek vallották magukat. Szikszai jónak látta a főúr haragja elől idejében Erdélybe távozni. 1564-ben Kolozsvárott mint az iskola igazgatója Dávid Ferenc unitárius püspökkel került ellentétbe. Helyzete egyre tarthatatlanabbá vált. 1566-ban visszatért Patakra. Haláláig az iskola rektora volt. Vezetése alatt az iskola hírneve és tekintélye jelentősen növekedett. Halotti beszédei és epitáfiumjai példaként állottak a lelkészek és tanítók számára. Életének fő műve a latin-magyar szótár. "Nomenclatura seu Dictionarium Latono-ungaricum" /1590/. Szakítva a szótérkészítés korábbi szokásával, először közli a mindennapi élet köznapi használatú szavait. Ezzel a szótár használhatóságát a tudományos és a mindennapi életben lehetővé tette. Nemcsak a szavak hű fordítását adja, hanem didaktikusan csoportosítva, mintegy tankönyvhöz hasonlóan. Így vált szótára értékes művelődéstörténeti forrássá. Nyolc kiadást ért meg. Nemcsak mint nyelvészt mutatja nekünk, hanem mint természeti ismeretekben jártas tudóst is. Szóanyaga rendkívül gazdag gyümölcs, szőlő elnevezésekben és kertészeti szakkifejezésekben. Forrásértéke e tekintetben is figyelmre méltó.

SZIKSZAI HELLOPOEUS BÁLINT

Szikszó, ? - Debrecen, 1576. márc. 3. Egyházi író, versszerző. 1562-től 1566-ig Wittenbergben és Genfben tanult, Egerben 1567-től rektor, majd lelkész volt. Méliusz Juhász

Péter utóda Debrecenben. Két református kátét írt, ezek közül az egyiket Debrecenben adták ki 1574-ben. Magyar és latin nyelvű hittani könyveket készített. Latin nyelvű versekkel magasztalta Zrínyi Miklóst.

SZILVÁSÚJFALVI ANDERKO IMRE

16-17. század. Író, bibliografus. 1597-ben kiadta Szikszai Fabricius Balázs latin-magyar szótárát.

TARDI GYÖRGY

16. sz. Énekszerző. "Historia Szikszoiensis" című munkája történeti forrásértékű. Magyar nyelven mondja el a török feletti 1588-as győzelmet Szikszónál. Az ének szövegét Detsi István énekszerző őrizte meg számunkra abban a kódexben, melyet "Detsi-kódex" néven ismer irodalomtörténetünk.

TASNÁDI PÉTER

16.sz. Énekszerző. Szikszón élt. Horatius második verseskönyvének 14. ódáját magyar nyelvre fordította. Rímes verselése úttörő jellegű. Fordítása nem jelent meg önálló műként. Bogáti Fazekas Miklós: A nagy Castriot Györgynek históriája /1592/ c. munkájában és Ilosvai Péter: Az nagy Szent Pál apostolnak életiről és haláláról való szép história c. könyvében található.

TOLNAI S. MIHÁLY /Tholnai/

? 1640. - ? 1710. Író, ref. lelkész. Debrecenben és Sárospatakon tanult. Külföldön Leidenben és Groningenben szerzett a kornak megfelelő magasabb ismereteket. Szikszón volt lelkipásztor, innen menekülnie kellett a kíméletlen vallásüldözés miatt. Az üldözöttek egyik bátor és sok szenvedést elviselő lelkésze lett. Életének erről az időszakáról kevés ismerettel rendelkezünk. Irodalmi tevékenységében tántoríthatatlan hitvitázónak és az üldözötteket hitük igazságában megerősítőnek bizonyult. "A Sűrű Keresztviselések habjai közt csüggedező léleknek lelki bátoritása..." /1673/ c. művében ez jut kifejezésre.

TURKOLLY SÁMUEL

Szikszói születésű. Életéről hiányos ismereteink vannak. A Puky-család levéltára és Takáts Sándor: A magyar múlt tálójáról /1926/ c. munkájában /377.o./ nevét Turboly Sámuelnek írja. Az algimnáziumot Szikszón, a főiskolát Sárospatakon végezte. Nevével a sárospataki főiskola anyakönyvében találkozunk. 1709-ben fejezte be tanulmányait. A kurucok oldalán katonáskodott. 1716-ban, mint bujdosó vitéz került ki Oroszországba. Pétervárott találkozott Nagy Péter cárral, aki buzdította az orosz nyelv megtanulására. Rövidesen "Fő Hadi Tiszt" lett a cár hadseregében. Hadakozott szárazföldön és tengeren. Kétszer szenvedett hajótörtést, de szerencsésen megmenekült. Bejárta a Nagy Orosz Birodalmat. 1725-ben Perzsiában járt. Ez év április 2-án a "Caspium Tenger mellett" levelet írt: "Szikszói bíró uramnak és az egész tanácsnak ..." Ezt a levelet Farkas Máté hozta haza 1726-ban. Farkassal ott, külföldön találkozott. A levél rövidesen ismertté vált, mert másolatokban terjesztették. Utazásait és kutatásait e levél alapján ismer-

jük. Eredetije sajnos elveszett. Őstörténetünk egyik jelentős kutatója volt. Érdemes arra, hogy emlékét megőrizzük. Kereste az ősmagyarok szálláshelyét, s megtalálta a Volga felső vidékén. Rábukkant a "Kuna" folyó mellett a már csak romokban álló "magyar király" palotájára is. Magyar nyelven beszélőket nem talált. Élvezetes leírást készített a tatárokról, csuvasokról és mordvinokról. 1720-ban Moszkvában járt és hű képet festett a város akkori állapotáról.

VÉCSEY TAMÁS

Szikszó, 1839. febr. 24. - Bp., 1912. ápr. 14. Jogász, egyetemi tanár, az MTA tagja. Iskoláit szülőhelyén kezdte, Miskolcon és Eperjesen járt középiskolába, majd Budapesten végezte jogi tanulmányait. A tehetséges és magas képzettséggel rendelkező fiatalember Eötvös Loránd nevelője lett. Behatóan foglalkozott a római joggal, melynek elismert szaktekinthelye volt. 1864-ben meghívták Eperjesre jogakadémiai tanárnak. Tíz év után a budapesti egyetem jogi tanszékén a római jog tanára. A közéletben mint országgyűlési képviselő vett részt. A polgári törvénykönyv megalkotásában Pauler Tivadarral együtt munkálkodott. Rendkívül termékeny szakíró volt. A legjelentősebb munkái: A jogi szakoktatás reformja /1889/; A római jog külső története és institúciói /1902/; Adalék a Magyar Corpus Juris történetéhez /1902/.

T e l k i b á n y a

SZEPSI CSOMBOR MÁRTON

Szepsi, ? 1595. - Varannó, 1623 ? Útirajzíró, tanító, ref. prédikátor. Iskoláit Kassán, Nagybányán, 1614-ben Göncön végezte. 1615-1616-ban Telkibányán volt iskolamester. Világjáró. Európa majdnem minden országát bejárta. Danzig, Strassburg, London nagyhírű egyetemeit látogatta. Hazatérése után Kassán iskolamester, majd Varannón lelkész és bedegi Nyáry Ferenc nevelője volt. Az "Europica varietas" /1620/ útleírása irodalmunkban az első magyar nyelvű írás e műfajban. Könyvének csak a címe latin. A világot gyalog járó szegény diák érdeklődésének középpontjában a polgári társadalom szervezettsége, az árubőség és a jólét megfigyelése állt. A polgárisodás és a nemzeti szabadság mellett foglalt állást, és annak szószólója lett. Jóízű humorral, a magyar nyelv ízességével számol be mindarról, amit látott és tapasztalt. Irodalmunkban elsőként ír elragadtatással Párizsról. Az útleírás angol vonatkozásai angol fordításban, a lengyel részek szintén külön kötetben legyelül jelentek meg. Útleírása mellett megemlítjük még az "Udvari Schola"-t /1623/, mely erkölcsbölcséleti mű, valamint két lírai versét.

T o r n y o s n é m e t i

BORTNYÁK ISTVÁN

Tornyosnémeti, 1880. szept. 19. - Bp., 1950. nov. 26. Bányamérnök, üzemszervező. Selmecebányán szerzett bányamérnöki oklevelet. Munkásságának középpontjában a bauxitbányászat állt. 1920-ban kinevezték a nagybányai bányák igazga-

tőjává. Innen irányította a gánti Aluérc és több bányüzem szervezését. Az Országos Bányászati Egyesületben és a Magyar Mérnök és Építész Egyletben vezetői tevékenységet fejtett ki. Munkáiban a magyar mérnöknevelés korszerűsítéséért fáradozott. Művei: A mérnöknevelés /1942/; Az átmenetgazdálkodás tervszerű előkészítése /1943/.

V i l m á n y

BART JÁNOS /Parth/
1565-1588 között működött. Ötvösmester Kassán. Egy reneszánsz díszítésű serleg a vilmányi ref. templom tulajdonában van. A serlegen a kézjegye és a kassai ötvös céh hi-
telesítő liliuma található, 1570.

VILMÁNYI LIBÉCZ MIHÁLY

16. sz. Versszerző. 1558-ban Krakkóban volt diák. Benzédi Székely István krónikájának elején olvasható magyarul írt üdvözlő verse. Az öntudatra ébredt magyar nyelv fölött való örvendezés ez.

V i z s o l y

ACS LIPÓT /Auerbach/
Vizsoly, 1868. aug. 6. - Bp., 1945. júl. 11. Tanár, festő, iparművész. Lotz Károly tanítványa. 16 évig volt a szekszárdi gimnázium jónévű tanára. Munkájával a sárközi népművészet megismerését segítette. Kerámiaműhelyt létesített. 1910-től a Nép-rajzi Múzeum munkatársaként a magyar népművészet egyik jelentős kutatója. Termékeny szakíró. Tanulmányai hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg. Iparművészeti munkáiért itthon és külföldön több kitüntetést kapott. Pl. Milanó, 1906; Pécs, 1907; Miskolc, 1911; Helsinki 1922.

MANSKOVITS BÁLINT /FARAINOLA VALENTIN/

Lengyelország? - Vizsoly, 1596. vége. Lengyel származású nyomdász. Bornemisza Péter hívására jött Magyarországra, valószínűleg 1580 után. A kiváló prédikátor énekeskönyvét és a foliópostilláját /az év minden vasárnapjára szóló prédikáció/ Manskovits nyomatta ki. Ez fejlett ízlését és szakértelmét dicséri. 1588-ban Károlyi kérésére vállalta a biblia kinyomtatásával kapcsolatos teendőket. Ezért költözött nyomdájával Vizsolyba. Kiadott a biblián kívül más munkákat is. Egy sajtót fordítású műve is megjelent: Index Biblikus /1593/.

Z s u j t a

DEBRECENI IMRE

17. sz. Ötvösmester Kassán. 1645-ben készült talpasparharát a zsujtai ref. templomban őrzik.

N é v m u t a t ó

- ABRÁNYI Emil 377
 ÁCS Lipót 392
 ÁDÁM Gábor 355, 356
 ASZALAI KECSKÉS Tamás 359
 ASZALAI SZABÓ János 359
 BABICS Kálmán 383
 BAJUSZ Gáspár 360, 361
 BALASSI Bálint 357, 360, 384
 BÁRCZAY Oszkár 381
 BARCSAY Gábor 361
 BART János 392
 BARTFAY László 363
 BATIZI András 384
 BÉKY Albert 378
 BENCZÉDI SZÉKELY István 357,
 364, 384
 BORTNYÁK István 391
 BREZZENHEIM Ferdinánd 382
 CASAGRANDE, Marco 361, 362
 CSÁSZAR Ferenc 386
 Id. CSÉCSI János 365
 Ifj. CSÉCSI János 366
 CSOMA József 355
 DAYKA Gábor 379, 386
 DEBRECENI Imre 392
 DEBRECZENI Boldizsár 366
 DÉVAI BIRÓ Mátyás 360, 386
 DIENES János 359
 DIÓSZEGI István 373
 DUNAY Bertalan 382
 EGRY Mátyás 378
 EITELSPERGER Károly 375
 EMÖDY Dániel 363
 EMÖDY István 364
 FALUSSY VIRÁG Mihály 357
 FANTÓ Leó 357
 FAZEKAS Sámuel 366
 FECK János 375
 FELLNER Jakab 362, 375
 FLESCH Ármin 359
 FOGARASI János 376
 GÁL András 359, 366
 GARAI Gergely 361
 GELEJI KATONA István 357, 366
 GÖNCZI György 367
 GÖNCZI István 367
 GÖNCZI Mihály 367
 GÖNCZI SZABÓ György 367
 GÖNCZY Gábor 386
 GÖÖZ József 359
 GROSSMANN Ignác 373
 GYÖRFFY István 376
 GYULAI Pál 361
 HALBLECHNER Vencel 375
 HANGACSI Judit 379
 HARSÁNYI István 357
 HENSZLMANN Imre 367
 ILLENFELD /T/ András 367
 ILOSVAI SELYMES Péter 357
 JÁSZAI Pál 357
 JÓKAI Mór 360
 KABAY János 364
 KALOCSAI Kálmán 358
 KÁROLY Irén József 367
 KÁROLYI Gáspár 368, 369
 KAZINCZY Ferenc 373
 KEMÉNY György 364
 KEMÉNY János 363

- KIRALY Pál 360
KISZTEI Péter 370
KLEIN Miksa 370
KOHÁRY István 382
KOMÁROMI Sámuel 382
KOVÁTS Mihály 378
Id. KÖRTVÉNYESI PÁP István
387
Ifj. KÖRTVÉLYESI PÁP István
387
KUNSCH József 388
LAPSINSZKY János 381
LUGA László 363
MANTSKOVITS Bálint 392
MARGITAI Péter 371
MÁTRAI Lajos György 369, 371
MELICHÁR Kálmán 375
MIHALIK József 375
MITS Pál 383
MÓRICZ Zsigmond 376
MUNKÁCSI János 383
NAGY Lajos 358
NEVILL Mór 360
PADÁNYI GULYÁS Jenő 371
PALLAVICINI János 382
PÁNCZÉL Dániel 380
PASSUTH László 376, 388
PÉCZELI József 388
PÉCHY Manó 360
PÉCHY Tamás 377
PRÉPOSTVÁRY Bálint 388
PUTNOKY László 377
RÁKÓCZI Zsigmond 362, 363,
389
SCHOLTZ Albin 379
SIMÁNDI István 371
SOMOSI PETKÓ János 389
SZABÓ Mária, SZENTMIHÁLYINÉ
377
SZABÓ Richárd 377
SZATMÁRNÉMETHI Mihály 371
SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos 381
SZÉMÁN István 358
SZENCI MOLNÁR Albert 371
SZENDREY László 356, 375
SZEPSI CSOMBOR Márton 372, 391
SZERÉMI György 360
SZIGETHY Ferenc 360
SZIKSZAI FABRICIUS Balázs 389
SZIKSZAI HELLOPOEUS Bálint 389
SZILÁGYI Márton 361
SZILVÁSUFALVI ANDERKO Imre 390
SZOLÁRTSIK Sándor 372
SZUHAY Mátyás 381
TARDI György 390
TASNÁDI Péter 390
TOBIÁS Gyula 364
TOKAJI Ferenc 383
TOLNAI S. Mihály 390
TÓTFALUSI Miklós 359
TURKOLLY Sámuel 390
ULRICH Mathias 375
VÁRADI András 363
VÁRADI KÖMÜVES János 358
VÉCSEY Tamás 391
VÉGVÁRI János 376
VILMÁNYI LIBÉCZ Mihály 392
WANDET János 374
WIERSZNYI György 373, 380
ZIRCKLER Johan 375

F o r r á s m u n k á k

- Abaúj-Torna vármegye. Vármegyei szociográfiák, 1939.
- Brockhaus - Riemann: Zenei lexikon. Zeneműkiadó, 1983.
- Dávid zsoltárok. Tótfalusi Kis Miklós által 1686-ban
Amszterdamban nyomtatott kötet hasonmás kiadása.
Helikon, 1985.
- Dercsényi Dezső: Nagy Lajos kora. Kir.M. Egyetemi Nyomda.
- Erős Zoltán: Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig.
Móra Kiadó, 1985.
- Genthon István: Magyarország művészeti emlékei 2.
Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961.
- Hernád menti táj, Hernád menti emberek. Encs, 1970.
- Károlyi Gáspár Vizsolyi Bibliája. Magyar Helikon, 1981.
Kísérő tanulmány: Szabó András és Szántó Tibor.
- Kluger Lászlóné: Irodalmi emlékhelyek Borsodban. A Me-
gyei Könyvtár kiadása. Miskolc, 1969.
- Lengyel Dénes: Irodalmi kirándulások. Tankönyvkiadó,
1977.
- Magyar Életrajzi Lexikon I-III. Akadémiai, 1963-65.
- Magyar Irodalmi Lexikon I-III. Akadémiai, 1963-65.
- Merényi József /szerk./: Szülőföldünk, Észak-Magyar-
ország I. Tankönyvkiadó, 1978.
- Művészeti Kislexikon. Akadémiai, 1973.
- Művészeti Lexikon I-IV. Akadémiai, 1965-68.
- Művész életrajzok. Képcsarnok Vállalat, 1985.
- Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Kossuth, 1972.
- Nemeskürty István: Diák, írj magyar éneket. Gondolat,
1985.
- Németh Gábor: Körtvélyesi István szikszói bíró és fia
XVIII. századi naplója.
- Németh László: Az én katedrám. Magvető és Szépirodalmi,
1975.
- Orosz László: Aszalói krónika. Aszaló, 1970.
- Révai Nagy Lexikona 1-21. Révai Testvérek, 1911-1935.
- Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének
áttekintése. Szent István Társulat, 1985.

TÁRSASÁGUNK ÉS KAPCSOLATAI

"Ahol az együtt szolgálók szeretik egymást
s becsülik önmagukat, és'ahol egyedül a közjót
keresik, nem a magok érdemeiknek fitogtatásokat,
ott minden jól, ott minden csendesen megyen."

(Kazinczy Ferenc)

Deme László:

Kazinczy regmeci emléktáblája előtt

Kazinczy Ferenc ellentmondásokkal teli életének egyik legellentmondásosabb pontjánál állunk. A mai naptól emléktábla, emlékjel figyelmeztet bennünket, hogy itt állt anyanyelvi kultúránk nagy ápolójának - s bizvást mondhatni: anyanyelvű kulturáltságunk megmentőjének - szülői háza.

Szülői háza, de nem szülőháza. Nagy elődünk, követendő mintaképünk nem itt látta meg a napvilágot, hanem a nagyatyai házban, Érsemlyénben. Azon a szűkebb tájon, amely később Arany Jánost majd Ady Endrét adta a magyarságnak. Arany Jánost, aki a Kazinczy által európaivá emelt magyar műveltséget visszavezette népi gyökereihez, majd Ady Endrét, aki az önmagához visszafordult magyarságot Európához kapcsolta ismét. Szülői ház, szülei háza állt itt, mely valójában sosem volt számára igazi otthon, meleg családi fészek. Nyolc éves koráig csak rövid hónapokat töltött Regmecen, s utána is csak egy évre került vissza, hogy aztán Késmárkra menjen, német szóra, majd a pataki Alma Materba, a magyar múltat és jelent megismerni, s a jövő építéséhez kedvet kapni és erőt gyűjteni.

Alsóregmecről vitték el hosszú fogságába, s negyvenkét évesen tért ide vissza némileg hosszabb időre; megtörtén és megalázottan. De a család nemigen fogadta be: szégyellték a múltját, és bírálták kultúraszervező - az ő szemükben semmittevő - akkori életét. 1804-ben nősült, de csak akkor tudott valóban megházasodni, mikor Széphalomra telepedett; addig hol apósa, hol nagyapja házában kellett feleségével meghúzódnia. Alsóregmectől Széphalom talán fél óra járás; neki ez az út két esztendeig tartott.

Széphalmi otthonában sem lelt igazi nyugalmat, bizton-

ságot. Végtelen szellemi gazdagságát anyagi szűkösség korlátozta; s bármennyire szellemi vezére lett is az országnak, ezt a feladatát a megyei levéltárnak egy szűk irodahelyiségébe szorítva kellett ellátnia.

Talán anyai nagyapja, Bossányi Ferenc mintája hatott rá, akiről "Pályám emlékezete" című munkájában így ír: "Náddal fődött, vályogból rakott házában, patriárkai felsőbbsséggel éle; bírāja, békéltetője, tanácslója az ügyefogyottaknak, perlekedőknek, osztozkodóknak, kik idegen vármegyéből is, több napig járó földekről hozzá folyamodtának... Vagyonával keveset gondola; ménese, gulyája, nyájai öröme voltak, nem haszonra." Mert a világ vége, a sáros abaúji falucska, egy időre őáltala az ország közepévé vált, ahová - akár rokonszenvvel, akár ellenérzéssel, de letagadhatatlan figyelemmel - minden akkori tollforgató tekintett. És a tollforgatás akkor nem pusztán irodalom volt, hanem politika, küzdelem a nemzeti fennmaradásért.

Hogyan lett hát a megalázott fogolyból szabad lélek, a család szégyenéből a nemzet büszkesége? Úgy, hogy felismerte: nincs olyan szűkre szabott tér, amely a szellemet is beszoríthatná, tétlenségre kárhoztathatná, tehetetlenségre ítélné! S ezt üzeni most is a mának. Hogy amikor szűkül a tér, nem azt kell siratni, ami nincs, hanem azt megragadni, ami mégis van. Hogy először ki kell tapogatni a mozgás korlátait, mert úgy lehet megtalálni a korlátokon belüli mozgás lehetőségét. "Az minden érdemem - idéztük tőle az ünnepségre szólító meghívón -, hogy tüzem soha el nem lan- kadott."

Igen, a tűznek égnie kell. A nagy-nagy tűznek, hogy melegedjenek az emberek. Fontos figyelmeztetés ez tőle - és méltó utódaitól - a mai kornak, amelyben ki-ki a maga kis tűzénél igyekszik sütögetni a maga kis pecsenyéjét. Nemes gesztus a környék központi városától, Sátoraljaújhelytől, s a megyében alakult, de országossá népesedett Kazinczy Ferenc Társaságtól, hogy emlékeztetőt állít nagy elődünk zaklatott, de áldásos életének minden fontosabb pontjára.

Emlékjelet, figyelmeztetőt. És nagy elégtétel, hogy a község, Alsóregmec, visszafogadja e formában azt a fiát, akit családjá majdhogynem kitagadott innen.

Kazinczynak és más nagyjainknak ilyenformán való megbecsülésével nem nekik tartozunk, hanem önmagunknak. A ház alapokra épül, a fát a gyökérzete tartja és elteti. Fontos figyelmeztetés ez ma, amikor azt látni: szakadozóban van a fejlődés folyamatossága, gyengülőben a nemzedékek közötti tapasztalatátadás; amikor a magunk múltját átlépve túlzottan is a mások jelene adja a mintát. Amikor a lelki nagyság helyébe az erkölcsi kicsinység tolakszik ideálként, s a Kazinczy igényelte "fentebb stíl" helyére a nagyon is alantabb stílus tör be és válik egyre általánosabbá.

Figyelmeztessen hát bennünket ez az emlékjel is arra, hogy a "most" és az "itt" nem beszorít, hanem beépít bennünket a mai korba és ebbe a kis hazába; hogy múltunkat nem siratni kell, hanem tanulni belőle; hogy jövőnk - ha szorít is most a jelen - nem kivárni kell, hanem felépíteni; s hogy az ebben való közös munkálkodás nem keserves kényszer, hanem megtisztelő kötelesség és biztató lehetőség.

Adjon nekünk ehhez erőt és hitet Kazinczy Ferenc példája is.

*

Elhangzott avatóbeszédként Kazinczy Ferenc emléktáblája előtt Alsóregmecen 1987. október 23-án.

Kováts Dániel:

A Kazinczy Ferenc Társaság és a népfrontmozgalom

"Oly szép legkisebbet tenni
nemzetünknek nemesítésére!"

(Kazinczy)

I. A L A P O K

Néhány hónapos előkészítő munka után 1985 tavaszán alakult meg a Kazinczy Ferenc Társaság, amely kezdettől fogva a Hazafias Népfront keretei között látta programja megvalósításának lehetőségét. Hogy ez így alakult, annak a jele, hogy a köztudatban is él a Népfronttal kapcsolatban a tény: jó keretet biztosít minden helyi kezdeményezésnek. Ezen belül a kulturális jellegű egyesületek számára is tud tartalmi sugalmazásokat, szervezeti és politikai segítséget adni. Esetünkben az alakulóban lévő társaság részéről egészen egyértelmű volt, hogy a Népfront támogatása nélkül semmire sem jutunk. Másfelől kezdettől érzékelhettük a Népfront tisztségviselőinek jóindulatú támogatását, de olykor némi zavart is az egyesületi tevékenység megítélésében. Viszonylag új vonásról van szó; az utóbbi években jelentek meg országszerte a különböző jellegű és célzatú társaságok - a lakótelepi közösségektől az országos irodalmi egyesületekig -, s ezek megítélésében, támogatásuk mértékének és formájának eldöntésében gyakran határozatlanság mutatkozott. A feladatot, az egyesületek és a mozgalom kapcsolatát, az élet vetette föl.

Nincs szükség arra, hogy részletesebben boncolgassuk az egyesületek alakulásának társadalmi indítékait, vagy hogy népfrontpolitikánk idevágó elveit és gyakorlatát általánosságban jellemezzük. Eltekinthetünk ettől főként azért, mert a Népfront legutóbbi kongresszusa megfelelő anyagot szolgáltatott ehhez, másrészt meg mondanivalóm egy konkrét esetre vonatkozik, s nem az általánosnak az egyediben való tükröződését szeretném szemléltetni, hanem inkább az egyedi vonások fölrajzolásával anyagot szolgáltatni az országos folyamatok megítéléséhez. Mindamellett egy fontos elemre utalnom kell, amely a Kazinczy Ferenc Társaság létrejöttében, valamint a Népfronttal való kapcsolatában is lényeges szerepet játszott, ez pedig a művelődés mai helyzetével függ össze. Ebben ragadhatjuk meg leginkább témánk, a kulturális egyesületekben folyó tevékenység és a mozgalom kapcsolatának alapjait.

Kiindulópontunk az a felfogás, amelyet nemzetközi konferenciák is megerősítenek, s amely szerint a közművelődés olyan eszköz, amely elősegíti az egyén számára a társadalmi, gazdasági életben való tudatosabb és tevékenyebb részvételt. A művelődésnek ez a közösségi célzatú felfogása megfelel mai társadalmi célkitűzéseinknek. Ha ebből a kiindulópontból nézzük, akkor a közművelődés lényegi kérdése a részvétel, az aktivitás. Ehhez személyes kezdeményezésekre van szükség, s időszerű szükségleteket kell kielégíteni.

Ha a részvétel elvét érvényesíteni akarjuk, szükségesé válik a jelenleginél erőteljesebb decentralizáció, a bürokratikus elemek csökkentése, a közvetlen demokrácia fórumainak gyarapítása, a helyi kultúra előtérbe állítása, térnyitás az állampolgári cselekvés számára. Lehetőségek nyílnak a harmonikusabb személyiségfejlődésre, a nemzeti kultúra gyökereiből való táplálkozásra.

Ez a gondolatsor nem csak magyar vagy helyi specialitást jellemez, világszerte érvényesülő tendenciákat összegez. Az egyesületek nagyon is becsülendő lehetőséget kép-

viselnek: belső, alulról jövő kezdeményezéssel, áldozatvállalással járulnak hozzá újabb és újabb csoportok bekapcsolódásához, teret nyitnak az aktivitás számára.

E tevékenység megfigyelése nemcsak területi irányultsága és kapcsolatai révén tanulságos, hanem tematikája és munkaformái miatt is. A többágú célkitűzés, az alkalmazott módszerek sokfélesége - beleértve a már alkalmazottakat és a tervezetteket egyaránt - ugyancsak megnöveli a népfront mozgalmi munkájával érintkező pontokat. Csak példaként említve néhányat: a művelődéspolitika, a honismeret, a pedagógia, a településfejlesztés, a helyi közélet, mind olyan területek, amelyekre mind a Népfront, mind a társaság működése kiterjed.

II. CÉLOK

A Kazinczy Ferenc Társaság közművelődési jellegű egyesület, s alapszabályai szerint tevékenységét elsősorban a következő területeken kívánja kifejteni:

1. A Kazinczy-kultusz ápolása, emlékhelyeinek gondozása; Kazinczy Ferenc ma is időszerű életművének feltárása és ismertetése.

2. Az egykori abaúji és zempléni területeken a népi hagyományok kutatása, ismertetése és ápolása; a területi irodalmi és történelmi emlékhelyek (pl. Széphalom, Sárospatak, Tokaj, Vizsoly stb.) gondozása.

3. A közműveltség, ezen belül kiemelten a szép magyar beszéd terjesztése.

A célok pusztá felsorolása jelzi a népfrontos törekvésekkel való egybecsengést; nagyrészt honismereti jellegű a célrendszer, de helyet kap benne beszédkultúránk ügye, s természetesen más művelődéspolitikai célzatosság is. E három pontból kitetszik a helyi irányultság, földrajzilag jól körülhatárolható a működés köre. Pontosabban: vannak regionális, s vannak általános érvényű feladatmeghatározá-

sok.

Abaúj és Zemplén említése talán magyarázatot, indoklást kíván. Akár bíráló megjegyzés alapja is lehet az a körülhatároltság, mert befelé fordulást, bezárkózást sejtethet. Nem erről van szó! A "földrajzi határok" megjelölését azért tartottuk kívánatosnak, hogy törekvéseink ne váljanak parttalan-ná, irreálissá, valamint helyi elkötelezettségünk miatt. Olyan pont ez, amelyet kicsit részletesebben kell indokolnunk.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyén belül a felszabadulás után meginduló építőmunka során a történelmi Borsod területére összpontosult elsősorban a központi figyelem. A diósgyőri nagy múltú ipari bázis, Úzd és környéke üzemei és bányái, a Kazincbarcikán és Leninvárosban kibontakozó vegyipar vonzotta a beruházást és a munkaerőt, koncentráltak az anyagi és szellemi erőforrások. Az abaúji és zempléni terület kiszolgálója lett a dinamikus ipari körzetnek, a maga fejlesztésére nem voltak eszközei a centrális gazdasági irányítás idején. Sorvadoztak a történelmi múltú városok (Sárospatak, Sátoraljaújhely), vesztek lehetőségeikből az egykor virágzó nagyközségek (Tokaj, Abaújszántó, Gönc, Szikszó), megroppant a csereháti, hegyközi, bodrogi kis települések népesség megtartó ereje. Az önálló szellemi műhelyek felbomlottak, a sajtó, a nyomda Miskolcra koncentrált. A hatvanas években nyilvánvalóvá vált, hogy központi intézkedésekre van szükség, hogy a mezőgazdálkodásban is igen súlyos gonddal küszködő egykori zempléni és abaúji területeken ne történjék helyrehozhatatlan leszakadás. Néhány ötéves tervidőszak kiemelt támogatást adott ezután Encs, Sátoraljaújhely, Sárospatak és környéke számára, de ahhoz, hogy szociális és kulturális értelemben egyaránt méltó élet legyen e tájon, a helyi erőforrásokra és kezdeményezésekre van szükség. Amikor tehát a Kazinczy Ferenc Társaság Encs, Szerencs, Sárospatak és Sátoraljaújhely városokat és körzetüket, valamint Tokaj várost és Szikszó nagyközséget tekinti működése fő területének, akkor ezt a folyamatot kívánja segíteni. Nem Borsod vagy más vidékek

ellen szövetkezik, hanem egy kulturális értelemben hátrányos helyzetűnek mondható alrégió érdekében.

Olyan terület ez, amely a művelődéstörténeti értékeket tekintve hazánk egyik leggazdagabb tája. Ez a tény egyfelől még hangsúlyozottabban emeli ki mai helyzetének hátrányos voltát, másfelől meg igen gazdag lehetőséget biztosít a hagyományok feltárásával foglalkozó közösségnek. Sárospatak, Sátoraljaújhely, Tokaj kultúrhistórai jelentőségéről nem kell bizonyító szavakat mondanunk. De Széphalom, Karcsa, Pácin, Felsőregmec, Füzér, Telkibánya, Gönc, Göncruszka, Kéked, Abaújvár, Hejce, Vizsoly, Boldogkő, Abaújszántó, Monok, Szerencs, Felsővadász, Szikszó, Tállya, Prügy is ezen a területen van, hogy csak rögtönözve említsek néhány olyan települést, amelyhez műemléki, történeti, irodalmi emlékek kapcsolódnak. A reformáció, a parasztmozgalmak (Császár Péter, Tokaji Ferenc), a kuruc harcok, forradalmak hagyományai nőttek ki e földből, s néprajzilag gazdag a táj paraszti kultúrája. Ez a - több részletében nem is eléggé feltárt - kincs lehet az itt élő nép egyik nagy felemelő tartaléka, önbecsülésének ébresztője.

Az abaúji és zempléni kötődés tehát erőforrás lehet. A Kazinczy Ferenc Társaság akkor dolgozik majd igazán eredményesen, ha el tud jutni e terület minden településére valamilyen módon a maga kulturális hatásával. Tegyük hozzá: népfront-programot szolgál ezzel. A Hazafias Népfront Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottsága dolgozott ki ajánlásokat néhány évvel ezelőtt az ún. zempléni térség (a Zempléni-hegység környéke) komplex fejlesztésére vonatkozóan. Sőt, a Kazinczy Ferenc Társaság megalakításának igénye is akkor öltött testet, működésére vonatkozó utalást tartalmazott a megyei népfrontbizottság fejlesztési javaslata.

Az abaúji és zempléni feladat a társaság számára a közművelődés elősegítése és a helyi hagyományok ápolása. Ennél szélesebb körű az a munkásság, amely névadója szellemében a beszéd- és magatartáskultúra vonatkozásában folyik. Ugyancsak meghaladja a földrajzilag körülhatárolt körzetet

a Kazinczy-kultusz élesztése érdekében vállalt feladat; ilyen vonatkozásban országos érdeklődést válthat ki.

A célok kapcsán szólnom kell még egy tényezőről. Ez ugyan kategórikusan nem fogalmazódik meg a maga teljes összefüggésében az alapszabályokban, de annyi azért benne van: a társaság folytatni kívánja az elődeinek tekinthető társaságok (pl. a kassai Kazinczy Társaság, a Zemplén vármegyei Kazinczy Kör, a Fáy András Társaság) haladó hagyományait. Vagyis olyan művelődési kereteket kíván teremteni, amelyek az ismeretszerzésre, bizonyos fokú alkotó munkára, a művészetekkel való találkozásra ösztönöznek. Lehetőséget kínál helyi rendezvényekre, művelődő kisközösségek szerveződésére.

Itt szeretnék röviden kitérni arra, hogy miként található meg a helyét a társaság a társadalmi szervezetek vagy a tanácsok által működtetett művelődési intézmények rendszerében. A választ elvileg nem nehéz megfogalmazni. Az intézményekkel együttműködve, azok társadalmi bázisát erősítve kell dolgoznia. A Kazinczy Ferenc Társaság lehetőségeket kínálhat fel a művelődési otthonoknak, a kluboknak a maga tevékenységi körében, s részt vállalhat a közvélemény formálásában, a kulturális igények felkeltésében. De semmiképp nem veheti át ezeknek az intézményeknek a funkcióját. Ehhez sem anyagi, sem személyi adottságai nincsenek meg.

Az alapokról szólva említettem a részvétel elvét, ennek megvalósulásához rendelkezünk talán némi ösztönző erővel. Emellett alkalmanként bizonyos koordináló szerepe is lehet a társaságnak. A tanácsai tagolódású intézményrendszer ugyanis kevésbé kedvez a közigazgatási határon túlterjedő kapcsolatoknak, s így lehet a társaság az összekötő kapocs. A társasági keretek között az egyéni kezdeményezéseknek jobb az akusztikája, természetesebb közeg az önkéntes társuláson alapuló társulás egy közös vállalkozáshoz, mint egy "hagyományos" szervezetben dolgozó művelődési ház. Kevesebb a bürokratikus elem, a megkötöttség.

Van egy olyan - talán épp terjedőben lévő - nézet, hogy

a közművelődés mai intézményrendszere alig képes a megújulásra, ezért mindent az egyéni vagy egyesületi kezdeményezésre kell bízni. A mi tapasztalataink nem egészen igazolják ezt a vélekedést. Valóban tapasztalható bizonyos merevség az intézmények részéről, ugyanakkor az is látható, hogy az egyének vagy egyesületek kezdeményezéseit többnyire felkarolják rendelkezésre bocsátva tárgyi és pénzügyi eszközökből valamit. Az egyesületi célok tehát nem a művelődési intézmények célkitűzései ellen hatnak, szándékaink szerint nem a "második gazdaság" analógiájára emlegetett "második művelődési rendszer" kialakításáról van szó. De az kétségtelen, hogy a művelődés megújulásához az egyesületek tevékenysége hozzájárulhat. A vérbeli népművelők szívesen fogadják és támogatják kezdeményezéseinket, mert felismerik, hogy céljaink részben fedik az övéket. Az egyesületi programok kialakításában természetesen elképzelhető olyan motívum, amely a tanácsai intézményekkel való elégedetlenségből fakad, de mindkét részről nagy hiba lenne az ellentétek kiélezése. A mi első tapasztalataink nem riasztóak, noha elhangzott körünkben olyan megállapítás, hogy ha egy városi művelődési ház anyagi lehetőségeivel rendelkezünk, mennyivel többet tudnánk tenni.

Társaságunk céljai között nem szerepel olyan elem, amely a hivatásos népművelők és intézményeik helyett kívánna valamit megoldani. Velük együtt, kezdeményező, orientáló, olykor esetleg koordináló, kiegészítő társadalmi hatóerő szeretnénk lenni. Emellett olyan is, amely keretet ad a helyi intézmények profiljába nem tartozó kulturális tevékenységnek.

III. FORMÁK ÉS ESZKÖZÖK

A célok megvalósításának az a feltétele, hogy megfelelő tevékenységi formákat találjunk, s rendelkezünk a szüksé-

ges eszközökkel. Ahogy mondani szokás, összhangnak kell lenni a célok és az eszközök között, s emellett a változatos munkaformák adhatnak ösztönzést az állandó megújulásra. A Kazinczy Ferenc Társaság alapszabályaiban az is benne van, hogy a társaság a Hazafias Népfront megyei bizottságának védnöksége alatt működik, s e tevékenység nem lehet ellentétben a Népfront céljaival, működési elveivel. Az alábbiakban azt tekintem át, milyen keretekben, formákban, eszközök útján folyik a gyakorlatban a társaság tevékenysége.

1.

Egy kulturális egyesület profilját, működési gyakorlatát meghatározza, hogy tagsága kikből verbuválódik. A Kazinczy Ferenc Társaság tagsága - az alapszabály sugalmazása és a gyakorlat eddigi tapasztalatai szerint - három érdeklődési kör művelőiből kerül ki. Nem társadalmi rétegeket céloz meg tehát, bár tagjainak nagy többsége az értelmiségiek köréből való, hanem az azonos érdeklődés a mozgósító és összekötő kapocs.

Az egyik, a legnépesebb kör azoknak a részvétele, akik a terület néphagyományaiival, történelmi és irodalmi emlékhelyeivel, helytörténetével, művelődéstörténetével foglalkoznak. Ezt összefoglaló néven honismereti profilnak nevezhetjük. Ezen az ágon kapcsolódunk a legszorosabban a Népfront-mozgalomhoz. Van a társaságnak bizonyos hiánypótló szerepe ilyen vonatkozásban. A Népfrontnak van megyei honismereti bizottsága, s működik ilyen néhány településen is, de nincs olyan fóruma, amely egy város körzeténél nagyobb, illetve a megye szintjénél szűkebb alrégióban lehetne közöttük összekötő kapocs. Az abaúji és zempléni részre vonatkozóan ezt a társaság felvállalja.

Ehhez a körhöz sorolnám azokat, akik Kazinczy Ferenc életművével foglalkoznak. A társaság egyik - külön kevésbé hangsúlyozott - törekvése, hogy a Kazinczy-kutatásokat a maga szerény eszközeivel elősegítse.

A második körbe a beszéd- és magatartáskultúránk jelen állapotával foglalkozók tartoznak, elsősorban magyartanárok.

Az ő részvételükkel próbálja a társaság közüggé tenni az igényes és tudatos szép magyar nyelvhasználatot. Hangsúlyosan fordulnak az iskolás korosztályok felé, de keresik az alkalmakat és a formákat arra, hogy a felnőtt közvéleményre is hatni tudjanak.

A harmadik körbe a művelődés animátorait helyezhetjük, akik kisebb-nagyobb körre hatva kezdeményezői kívánnak lenni a hatékonyabb művelődési folyamatoknak. Népművelők-ök a szó tágabb értelmében, ugyanis nemcsak a hivatásos és képe-sített közművelődési szakembereket sorolom ide, hanem azokat az önkéntes munkatársakat - munkásokat, parasztokat is -, akik művelődési közösségek irányítására, szervezésére képesek, akik a maguk lakó- vagy munkahelyén kezdeményezni kívánják a közösségi művelődés valamilyen formáját.

2.

Meghatározzák a társaság gyakorlatát azok a szervezett vagy alkalmi kapcsolatok is, amelyek más közösségekkel vagy intézményekkel kialakulnak. Ilyenek építésére tudatosan törekszünk.

A tanácsokkal való együttműködés kezdettől megmutatkozott. A tanácsok szerény pénzbeli támogatást adtak (ennek teljes összege évente mintegy húszezer forint), s több esetben felkarolták kezdeményezéseinket, helyet biztosítottak több rendezvényünk számára.

A közgyűjtemények fölismerték a szakmai együttműködés többféle lehetőségét. A területen lévő múzeumokkal bizonyos közös törekvések (honismereti profil) fűzik össze a társaságot, amelynek tagjai között ott vannak a múzeumi szakemberek, de olyan önkéntes munkatársak is, akik gyarapítják e gyűjteményeket. Együttműködési megállapodásunk van a megyei levéltárral közös kutatások és kiadói tevékenység céljából. Formálódik a könyvtárakkal való kooperáció.

Az oktatási és művelődési intézmények irányába is megtettük az első lépéseket, amint az a későbbiekben említésre kerülő tényekből kitűnik. A társaság az ifjúság nevelését igen fontosnak tartja, azonban elsődlegesnek azokat a hatáso-

kat tartja, amelyekkel az intézményes nevelésen kívül lévőket befolyásolhatja. Meg kívánja találni a kapcsolatot a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat területén működő szervezetekkel, valamint megyei történeti, néprajzi, irodalmi és nyelvi szakosztályaival. Ezt a kapcsolatot a közös célokra alapozzuk.

Kérjük és elfogadjuk gazdasági szervek, intézmények, szocialista brigádok, közösségek és egyének támogatását közérdekű céljaink szolgálatához.

3.

A célok teljesüléséhez a társaság változatos tevékenységi formákat igyekszik kialakítani. Az a szándék vezet, hogy a társaság minden tagja találjon valamilyen bekapcsolódási lehetőséget az aktív részvételre. E lehetőségek típusait a következők szerint csoportosíthatjuk:

Feltáró tevékenységnek nevezzük új tények, adatok, források, dokumentumok, tárgyak stb. felszínre hozását, tehát a kutatást. A társaság ösztönzésére már eddig is vannak figyelemre méltó eredményei a Kazinczyval és korával, az a-baúji és zempléni múlttal kapcsolatos kutatómunkának. (Közvetételük évkönyveink lapjain folyamatban van.)

Terjesztő tevékenységünk célja az ismeretek, kutatási eredmények szélesebb körben való megismertetése, a közvélemény formálása. Konferenciák, felolvasó ülések, előadások, műsoros estek, kiállítások rendezése útján s a társaság kiadványain keresztül történhet az ismeretek közvetítése.

Szervező tevékenységként említem jobb kifejezés híján azt, ami talán az előbbi kettőnél újszerűbb és fontosabb. E tevékenység lényege, hogy igényt ébresszen; kezdeményezésre, önálló vállalkozásra, egyéni művelődésre serkentsen. Eszközként a pályázat, s jutalmak és díjak kitűzése szolgálhat, azonban elsősorban tagtársaink kezdeményezőkézségére számítunk. Ide sorolhatjuk azt a tevékenységet is, amely az emlékhelyek gondozása, megjelölése, a műemlékek védelme, hasznosítása érdekében folyik, valamint a közérdekű javaslatokat, szakmai véleménynyilvánítást.

Mindhárom típusra jellemző az aktivitás, a részvétel. Remélhetőleg minden tag számára lehetőséget kínál az iskolázottságtól, szakmai felkészültségtől függetlenül. Közös vonás a közösségi irányultság és a cselekvőkészség, s ez a biztosítóka a tevékenység társadalmi hasznosságának.

4.

Célszerűnek látszik a Kazinczy Ferenc Társaság tevékenységének néhány konkrét példáját bemutatni az eddig eltelt két és fél év gyakorlatából, mert ez megkönnyíti e tevékenység megítélését.

A társaság - együttműködve a megyei levéltárral - megindította KAZINCZY KÖNYVTÁR című kiadványsorozatát. Az első kötet Kazinczy "Tövises és virágok" című 1811-ben megjelent epigrammagyűjteményének, a második Kazinczy diákkori földrajzi munkájának hasonmás-kiadása. A sorozat elsősorban feltáró tevékenységünket szolgálja: olyan műveket tesz hozzáférhetővé, amelyek könyvritkaságoknak számítanak. Szilágyi Ferenc jóvoltából eddig kiadatlan Kazinczy-mű megjelentetését készítjük elő, a "Természet ökonómiaja" címűt.

"Széphalom" című évkönyvünk két kötete jól dokumentálja első eredményeinket. Foglalkozunk a névadó Kazinczy munkásságával, s nagyobb számban helytörténeti témákkal. Tagtársaink szépírói műveinek közléséhez teremtünk fórumot. Mindez figyelemreméltó szellemi kapacitásra enged következtetni.

A meghirdetett pályázatok kettős célt szolgálnak: ösztönzést adnak a feltáró és elemző tevékenységre, s a pályaművekkel új információkhoz juttatják a közvéleményt meg az irányító szerveket. Az "Élet, közélet, művelődés falunkban" című pályatételtől azt várjuk, hogy belülről ismertet meg az önálló tanáccsal nem rendelkező kistelepüléseken élők életmódjával, közösségi és kulturális életével. Egy másik pályatétellel az egykori falusi néptanítók emlékeit szeretnénk megidézni.

A középiskolás fiatalokhoz azzal a felhívással fordultunk, hogy versenyezzenek a "Kazinczy osztály" kitüntető

címért, amelyet - a megadott feltételrendszerhez igazodva - az anyanyelvhasználat igényességével lehet kiérdemelni.

Felmérést készítettünk mintegy másfél ezer különböző korú és nemű, foglalkozású és munkahelyű személy megkérdezésével a trágár beszéd terjedésének méreteiről és okairól. Ennek tanulságai hasznosíthatók egy igényesebb beszédmagatartás kialakítása érdekében.

A társaság kezdeményezésére a bodrogi községben emléktáblát állítottunk születése századik évfordulóján Kántor Mihálynak, a falu egykori néptanítójának, a néphagyományok kiváló gyűjtőjének és terjesztőjének. Megyaszón Zombori Gedőnek avattunk emléktáblát születése 150. évfordulóján, Alsóregmecen Kazinczynak állítunk emlékjeletet.

Segítséget nyújtottunk Göncruszván és Megyaszón az olvasókör megszervezéséhez. A társaság több vezetője is tartott - teljesen díjmentesen - előadást, klubfoglalkozást e közösségekben.

Ezek a példák szemléltetik, hogy a kulturális értékek őrzése, publikációs helyi fórum megteremtése, aktivizálás (pályázatok), felméréseken alapuló elemzés, az elődök emlékének ébrentartása, helyi művelődő közösségek szerveződésének segítése azok a fő formák, amelyek az első két és fél esztendőben a célok megvalósítását szolgálták.

Ha más megközelítésben értékeljük a példaként említett tevékenységi formákat, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a célok szolgálatára többféle eszközt sikerült igénybe venni. Ilyen az írásos megjelenési mód, a publikáció, amelynek hatása többirányú. Ugyanis alapot ad - forrás jellegű kiadványok útján - a tudományos kutatáshoz, továbbá szélesebb körben terjeszti a helybeliek számára különösen érdekes és hasznos ismereteket. Ehhez járul még az a lehetőség, hogy a helyi kutatók és alkotók fórumhoz jutnak; az évkönyv némiképp pótolja az egykor virágzó abaúji és zempléni sajtót, illetve könyvkiadást. Máris tapasztaljuk, hogy az alkotókészség ösztönzésének eszköze lett az írásos és szóbeli (a

társaság összejövetelein fórumhoz jutó) publicitás. Az emlékhelyek megjelölése (pl. emléktáblával) a helyi tudat erősödését szolgálja; büszkeséget és ösztönzést jelent annak a bizonyosága, hogy lakóhelyünkön megörökítésre méltó személyiség tevékenykedett. Az emlékhelyek gondozása, megemlékezések tartása arra késztet, hogy rendszeresen éljünk az elődök példájából adódó nevelőhatás erejével. A pályázatok és felmérések a valóság feltárása és értékelése alapján segítik elő mai világunk objektív megismerését, az eredmények és a tennivalók reális számbavételét. Tehát az önismerethez segítenek hozzá. Nem lebecsülendő az a serkentő, újabban elterjedt szóval: animáló tevékenység, amely művelődő kisközösségek létrehozását célozza. A társaság fontos feladatának tartja az ún. falumunkát, mert működése területén sok a hátrányos helyzetű kistelepülés, amelyekben megcsappant a lakosság önbecsülése. Segíteni szeretnénk a Népfrontnak abban a törekvésben, hogy ezek a falvak is maradjanak életképesek. Úgy gondoljuk, egyrészt azzal adunk támogatást, ha felmutatjuk, hogy a nép ott is teremtett értékeket, másrészt azzal, hogy a helyi kulturális életet nem engedjük teljesen elhalni. (Nem lehet életképes az olyan település, ahol csak a privát televízió nézése jelenti a művelődést.)

Jól tudjuk, hogy anyagi, szellemi, személyi kapacitásunk korlátokat szab hatókörünk kiterjesztéséhez. Megfelelő tagság esetén azonban érezhetővé tehetjük a közvélemény formálásában jelenlétünket, s társadalmi erővel egészíthetjük ki a tanácsi, társadalmi szervek által végzett tevékenységeket.

5.

Van a Kazinczy Ferenc Társaságnak egy olyan kezdeményezése, amely még csak a kísérlet stádiumában van, de amelynek hatásos szerepe lehet a célkitűzések megvalósításában, s ez a népfőiskola felújítása. Az elnökség - az illetékes intézményekkel történt egyeztető megbeszélések után - úgy döntött, hogy kezdeményezi a "Sárospataki

Népfőiskola" szervezését, kísérleti téli tanfolyam megrendezését.

Ötven éve annak, hogy Sárospatakon a falu tehetséges fiai számára megszervezték az első népfőiskolai tanfolyamot, ami egy kiterjedélyesedett vállalkozás első eleme lett. Munkájában több olyan tényezőt fedezhetünk fel, amely hasznosítható mai körülményeink között is, mai céljaink szolgálatában.

Társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszában, amikor meggyorsult az ipar, a mezőgazdaság technikai, technológiai átalakulása, szükségszerűen növekszik az emberi tényező fontossága, s sürgetően jelentkezik a képzés és továbbképzés iránti új igény, a szellemi munkaerő hatékonyságának fokozása. Nálunk is megfogalmazódott - országos szinten - annak szükséglete, hogy a korszerű, előrevivő politikai, társadalmi, kulturális megmozdulások szervezésére alkalmas önépítő, kritikai szellemű, autonóm személyiségek kifejlődéséhez megteremtendők az új művelődési formák.

A tanfolyam célja Sárospatak és a hozzá tartozó természetes tájegység történetének, hagyományainak, gazdaságának, kultúrájának, jelenének ténykutató megismerése, gyakorlatias tudnivalók nyújtása, az egyénnek a társadalom kisebb-nagyobb közösségeibe való aktív beépüléséhez indítékok adása, a helyi patriotizmus fejlesztésével demokratikus gondolkodású fiatalok nevelése, akik környezetük felemelkedéséért munkálkodó közösségi emberré válnak.

A tanfolyam módszerei között az előadás, a vita, az önálló feltárás és értékelés, az öntevékeny csoportmunka, a gyakorlati aktivitás szerepel. A résztvevők megismerkednek a természet és a társadalom mozgásainak fő vonásaival. A tanfolyam témakörei: az ember a természeti és társadalmi környezetben; az egyén a társadalomban; az egyén a családi és a munkahelyi közösségben; az ember kapcsolatrendszere, a kommunikáció; az ember és a művészetek, az irodalom, a tudomány.

A népfőiskola megszervezésére, szakmai felügyeletére,

anyagi alapjainak biztosítására együttműködés alakult ki Sárospatak művelődési intézményei, a TIT, a tanítóképző főiskola között, de - a célokból természetesen fakadó módon - a Hazafias Népfront megyei bizottságával is. Ez utóbbi együttműködés abból következik, hogy a Népfront a maga mozgalmi céljait nem tudja elérni olyan egyének nélkül, akik a maguk lakóhelyén világosan gondolkodva, a cselekvés lehetőségeit látva munkálkodnak, s amilyenek nevelése a népfőiskola célja.

Bízhatunk benne, hogy az 1987 februárjában megrendezett első népfőiskolai téli tanfolyamot továbbiak követik, beválnak elképzeléseink.

IV. SZÍNTEREK

Végül azt szeretném röviden összefoglalni, milyen színtereken és szinteken valósul, illetve valósulhat meg a Kazinczy Ferenc Társaság és a népfront-mozgalom kapcsolata. Szólni lehetne erről olyan megközelítésben, hogy van egy eszmei és van egy gyakorlati színtér. Az eszmein azt értem, hogy a társaság azoknak az elveknek az alapján működik, amelyek a Népfront tevékenységét is meghatározzák. Vagyis a nemzeti közmegegyezést erősíti, támogatja a szocializmus építésének nemzeti programját, közösségi cselekvésre buzdít, ápolja a történelmi hagyományokat, erősíti a szülőföldhöz kötő szálakat, és így tovább. Ez önmagában is jelentős dolog, mert - ha nem is valami igen tágas körben - föl tudjuk erősíteni legszélesebb tömegmozgalmunk hatását. S vannak gyakorlati színterek, amelyekről az alábbiakban tömör áttekintést próbálok adni.

A mozgalom gyakorlata olyan értelemben több szintű, hogy vannak országos megnyilatkozásai, megyei megjelenési formái, s vannak a településeken megvalósuló elemei. Tehát közigazgatási vagy településrendszerbeli tagozódásban vizsgálható

a tevékenység Emellett a "vertikális" áttekintés mellett van azonban egy "horizontális" tagolódás, amely - mondhatjuk talán így - tematikusan különül el, s a mozgalom tevékenységének sokszínűségében mutatkozik meg.

Társaságunk mindkét vonatkozásban érzékeli a kapcsolódási pontokat.

Ha a kapcsolatrendszer a szintek vertikumában tekintjük át, a következőket mondhatjuk. Országos szerepet vállal a Kazinczy Ferenc Társaság (ha ez a megfogalmazásmód nem tűnik nagyizolónak) a Kazinczy-kutatások támogatásában (forrásfeltárás, ösztönzés, fórumok teremtése). Ez nem kapcsolódik közvetlenül a Hazafias Népfront tevékenységéhez, de a közvetett módon köze van hozzá. Megyei hatókörrel szeretnénk szolgálni a szép magyar beszéd ügyét, a helytörténeti ismeretterjesztést. Helyi szintereken kívánjuk szolgálni az emlékhelyek ápolását, művelődő közösségek támogatását. Ez utóbbi két szint már egészen közvetlenül összefonódik a Népfront szervezett és mozgalmi munkájával.

Az érdeklődési kör horizontális áttekintése azt mutatja meg, hogy ott van a Kazinczy Ferenc Társaság a művelődési vállalkozásokban az olvasókörok támogatásával, a beszéd-és-magatartáskultúra fejlesztését szolgáló erőfeszítéseivel. Szoros a kapcsolat a honi ismereti mozgalommal, a műemlékvédelemmel, az újabkori népfrontmozgalom virágzó ágaival. Vannak kapcsolatok a pedagógia vonatkozásában: a társaság szeretné hatását bizonyos területeken az ifjúság felé kiterjeszteni, népfőiskolát kezdeményez. A célok is, a formák is a Népfront hatását mutatják.

Leegyszerűsíténém a képet, ha úgy ábrázolnám a társaság és a Népfront kapcsolatát, hogy a művelődési egyesületeket felfoghatjuk, a Népfront meghosszabbított karjának. Arra azonban utalni szeretnénk, hogy a Népfront növelheti tevékenységének hatását, ha figyelmét a mostanában többfelé alakuló művelődési jellegű egyesületekre kiterjeszti. A Kazinczy Ferenc Társaság esetében is tapasztaltuk, hogy a Népfront pártfogó figyelme serkentő tényező. Az egyesületek jogi vonatko-

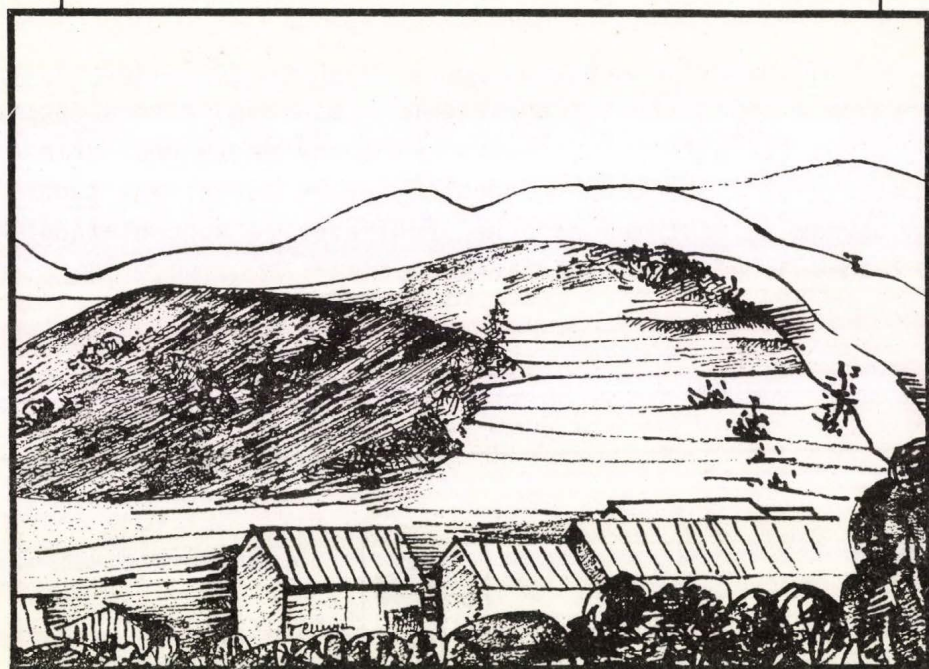
zásban a tanácsok hatósági osztályainak felügyelete alá tartoznak, de szükségesnek látszik, hogy az eszmei, a tartalmi oldalnak is legyen patrónusa. Jelen körülményeink között erre a Népfront vállalkozhatna. Figyelemreméltó önkéntes kezdeményezéstől motivált erőforrásokat lehet így a Népfront által képviselt széles körű összefogáshoz kapcsolni.

Tudom, e lapokon csak korlátozott érvényű tapasztalati anyag alapján szólhattam témámról. Minthogy mind a Kazinczy Ferenc Társaság irányításába, mind egy megye népfrontmunkájába aktívan bekapcsolódhatom, mégis tanúsítani tudom, hogy az egyesületek és a Népfront szerves kapcsolatából kölcsönös előnyök származnak.

*Fusd a bajt, valamint akarod, megmarkol erősen,
És ha magad gyáván elvesed, összetapos.
Küzdj vele férfiasan, s alacsony panaszokra ne süllyedj:
Elszűgyenli magát, s megbukik a nagy előtt.*

Kazinczy Ferenc

Bánszki István:

A Bessenyei Kör alapszabálya más körök célkitűzéseinek tükrében

A Szabolcs vármegyei Bessenyei Kör által felterjesztett működési alapszabályt a Belügyminisztérium 1898. április 25-én hagyta jóvá. A Bessenyei Kör immár hivatalosan, bejegyzett társadalmi egyletként elkezdhette tényleges tevékenységét Nyíregyházán.

Az Alapszabály elvi megállapításai, amelyek a Kör célját, feladatait és törekvéseit deklarálják, s a megvalósításhoz vezető eszközökről és módszerekről intézkednek, szervesen illeszkednek a századvégi magyar társadalom céljaihoz, művelődéspolitikai elveihez. Az Alapszabály külön is meghatározza a Kör célját és fő törekvését. E szerint a Kör célja:

"A Bessenyei-kultusz ápolása és ennek megfelelően a Kör működési területén az irodalomnak, művészetnek, tudománynak művelése."

A Kör fő törekvése:

"A városok és falvak népe közművelődési 'tevékenységének ébrentartása, olcsó könyvek és folyóiratok által az olvasási vágy fokozása és teljes kielégítése. Üsztönzés családi könyvtárak létesítésére s nem utolsósorban közös kultúrtevékenységen keresztül egybefogni a falvak és városok népét".

Ez a célmeghatározás az ország művelődési köreinek Alapszabályaira általában jellemző. Eltérés csak a választott névadó személyének tekintetében van. Ennek bizonyítására, és a Bessenyei Kör Alapszabályának minősítésére iktatjuk ide az 1891-től működő kecskeméti Katona József Kör, és az 1902-ben alakult Zemplén vármegyei Kazinczy Kör alapszabályainak vonatkozó részleteit. A Katona József Kör így határozta meg célját:

"Az általános nemzeti közművelődés szemmeltartása mel-

lett társadalmi egyesülés, főleg a városi közművelődés előmozdítására és fejlesztésére; a hazai irodalom és tudományok pártolása és népszerűsítése; a művészetek ápolására és gyámolítására; Kecskemét város történetében akár itt születésüknél, akár működésüknél fogva helyet érdemlő férfiak és nők emlékének felelevenítésére és ébrentartására; valamint általában a társadalmi élet emelésére és a magyarosodást előmozdító hazai egyesületek támogatására".

A Kazinczy Kör célkitűzése pedig:

"A hazai irodalom pártolása, ismertetése, terjesztése Zemlén vármegye területén; a közművelődésnek nemzeti szellemen való előmozdítása".

E három alapszabály szövegének lényege azonos: a nemzeti és a helyi irodalom terén egyaránt pártoló és népszerűsítő feladatokat tűznek maguk elé. A kecskeméti és a nyíregyházi kör az irodalom mellett a művészetek és a tudományok művelését és terjesztését is felvállalja, s alapszabályuk konkrétan tartalmazza a városban, illetve a "működési területen" született, vagy itt dolgozó szellemi elődök emlékének gndozását. A Katona József Kör célkitűzése a "városi közművelődés" fejlesztése mellett a "magyarosítást előmozdító hazai egyesületek támogatását" is programba veszi. A Bessenyei Kör pedig - s ez a vonás hiányzik a másik két alapszabályból - az általános célok mellett egészen konkrét törekvéseket is megfogalmaz, maikor az "olvasási vágy fokozását", vagy a "családi könyvtárak létesítésének ösztönzését" is felveszi az alapszabály célkitűzései közé.

Az összehasonlítás megerősíti a tényt: a Bessenyei Kör munkaterve önmagában véve és a kor színvonalán - s mai szemmel nézve úgyszintén - értékes és korszerű. Rokonszenves vonása, hogy működésében ismételten "a városok és falvak népére" számít.

Nyitott szemlélettel, szélesre tárt keretek között kíván tehát tevékenykedni. A közművelődési gyakorlata is konkrét célokra irányul, hiszen - mint már említettük - az "olvasási vágy" fokozásáról, "családi könyvtárak" létesítéséről beszél, s "ol-

csó könyveket és folyóiratokat" kíván kiadni. Mindezzel az az alapvető célja, hogy a kultúra eszközeivel "egybefogja" vagyis előbb közönséggé, majd közösséggé formálja a város lakóit.

A tárgyyszerűen fogalmazott célokat a Bessenyei Kör szakosított formában: speciális szakosztályi keretekben kívánja megvalósítani. A szakosztályok a közgyűlés által jóváhagyott ügyrend szerint dolgoznak. A programot az adott szakosztály elnöke, tehát szakember tervezi meg. Az Alapszabály külön cikkelyben részletesen rögzíti a módokat is, amelyek révén, a Kör törekvései gyakorlatilag megvalósulhatnak. Ezt a munkát nyolc konkrét tevékenységi forma közé szervezi:

- a., folyóiratok, napilapok kiadása,
- b., füzetek, könyvek kiadása,
- c., kulturális előadások tartása,
- d., a Szabolcsi Bessenyei Hét keretén belül könyvnap, faluversenyek, népi tánc és színjátszó versenyek, kiállítások rendezése,
- e., népfőiskolák,
- f., könyvtárak alakítása,
- i., népszínházak létesítése és fenntartása,
- j., államilag engedélyezett zeneiskola átvétele és fenntartása."

A Kör a fenti feladatok terén, illetve a Bessenyei-kultusz ápolásában kiemelkedő munkát végző tagjai részére kitüntetést is kilátásba helyez. Az ilyen magas szintű tevékenységet ún. Bessenyei emlékplakettel jutalmazza.

Az Alapszabály összehasonlító minősítése

Az Alapszabály által rögzített tevékenységi formákat ezért emeltem ki különösen is, mert részletes áttekintésük - szinte követelődően - néhány tanulság kimondására késztet. A feladatokat - már első olvasásra is - a sokat akarás és a minden vállalás jellemzi. Ha meggondoljuk, hogy Nyíregyháza ebben az időben, tehát az 1898-as években még mindig csak kisváros, lakóinak száma - jöllehet az utolsó 30 év alatt másfélszeresére emelkedett - még mindig csak 31 857 fő; templomi szertartásaik magyarnyelvűségéért még hírlapi vitát kell indítani; iskoláik meglehetősen zsúfoltak, s ha

meg is vannak a kultúrintézményei, színház, gőzfürdő stb., ezek látogatottsága és színvonala még sok kívánni valót hagy maga után; réteg-egyleteik kultúrtevékenységét az operett, a népszínmű és a dilettantizmus jellemzi; a város-szépítési tervekre igen kevés az anyagi fedezet, a közönség adakozókedve a sikeres Bessenyei szobor akció után megcsappan stb., nem véletlen tehát, hogy egy korabeli újságíró így összegzi a társadalmi állapotokat: "a szegénység nagy lent, és a gőgös nemtörődömség nagy fent."

Ez jellemzi a társadalom szociális állapotát és a közművelődés helyzetét a múlt század utolsó éveiben Nyíregyházán. Hozzátehetjük azonban, hogy ebben az időben - Nagyvárad kivételével - egyetlen vidéki város sem állt jobban. Ehhez képest - vagyis az adott kultúr-milíóben - a Bessenyei Kör akcióprogramja a lehetséges megítélési szempontok szerint igényesnek és túlméretezettnek egyaránt minősíthető. Igényesnek, mivel az irodalmi-, művészeti- és tudományos élet minden területén jelentős fejlődést ír elő, s gazdája: szervezője és fenntartója kíván lenni minden vonatkozó törekvésnek. Ám ugyanakkor túlzónak is fel fogható, éppen az elképzelések és a lehetőségek közötti ellentmondások miatt. A program alkotóiról az is ép'oly joggal állítható, hogy illúziókat kergettek, mint az, hogy tele voltak ambícióval, lelkesedéssel. A realistábbak pedig nyilván úgy gondolták, hogy az alapszabálynak hosszú távra kell programot adni. Így a tevékenységi formák bizonyos részének megvalósítását - mint pl. a c. és d. pontban foglaltakat - azonnal elkezdhatték, míg a többi feladat megoldására csak folyamatosan került volna sor. Az a. pontban jelzett folyóirat kiadása például csak 36 év múlva - 1934-ben - valósult meg.

Az Alapszabály célrendszerének érdemeként tudható be az a tény is, hogy szemben a Feilitzsch-féle előzetes felhívás szövegével, itt sem az alaptörekvések, sem a részfeladatok között nem szerepel kifejezetten a "magyarosítás" szükségességére vagy a "magyar nemzeti szellem ápolására"

utaló kitétel. Feltételezhető, hogy ez az alapszabálykészítő bizottság liberális polgári szemléletének érvényre jutását jelenti a hivatalos állami ideológia elveivel szemben.

Az alapcélokhoz vezető tevékenységi formák és eszközök reális avagy illuzórikus voltának minősítése előtt lássuk ismét a két másik művelődési kör vonatkozó adatait.

A Katona József Kör 5 pontban rögzíti a "cél elérésének eszközeit."

- a. irodalmi és tudományos munkálkodás, felolvasások tartása;
- b. jutalmak kitűzése irodalmi munkálatokra;
- c. Katona József születése évfordulójának évenkénti megünneplése;
- d. Társasestélyek, hangversenyek, műkedvelői előadások és kirándulások rendezése;
- e. a kör működését feltűntető évkönyv kiadása, melynek terjedelmét és tartalmát a választmány által kiküldött szerkesztőbizottság állapítja meg.

A Kazinczy Kör pedig a fentiekben idézett céljai "elérése végett" 8 tevékenységi formát jelöl meg:

- "a., helyiségében a társas összejövetelnek és szellemfejlesztő eszmecserének tért nyit;
- b., folyóiratokat, könyveket és művészeti termékeket tagjai önképző használatára meghozat;
- c., felolvasásokat, zene-, szavalati estélyeket, műkedvelői színelőadásokat rendez s műtárgyak kiállítására vállalkozik;
- d., más hason irányú társulatokkal érintkezésbe lép;
- e., művészek és műkedvelők fölléptét s működését közvetíti;
- f., nemes irányú szellemi vállalatokat pártol, előmozdít;
- g., irodalmi pályázatokat nyit és irodalmi ünnepélyeket tart;
- h., évkönyvet ad ki."

Az összehasonlítás ismét sok egyezést, s kevés eltérést mutat. Egyértelműen közös vonás a "felolvasások tartása", a "kiállítások, műkedvelő előadások rendezése", a kör névadója emlékének ápolása. Néhány ponton azonban nyilvánvaló az eltérés. Míg a kecskeméti és sátoraljaújhelyi egyesület rendszeres "évkönyv" kiadását, addig a nyíregyházi "folyóiratok, napilapok, könyvek" megjelentetését tervezi. Anélkül, hogy megkérdőjeleznék a Bessenyei Kör szándékának fontosságát, mégis azt kell mondanunk, hogy az évkönyv-kiadás tervezésé-

nek elmulasztásával igen nagy hibát követtek el. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az évkönyv - ma, amikor a források felkutatásán fáradozik az utókor - rendkívül fontos dokumentum bármelyik egykori művelődési kör történetének összeállításában. A nagykőrösi Arany János Társaság pl., amely 1925-ben Dezső Kázmér polgármester ösztönzésére alakult, a felszabadulás előtt 18 évkönyvet adott ki, így a Társaság előtörténete ezek alapján nyilván könnyen rekonstruálható.

Egy másik lényeges különbség viszont kétségtelenül a nyíregyházi egylet eszköztárának gazdagabb, nyitottabb voltát jelzi. Egyedül itt találunk olyan általános, a közművelődést széles körre kiterjesztő terveket, mint például "népfőiskolák, könyvtárak kialakítása", "népszínházak létesítése és fenntartása", sőt "államilag engedélyezett zenekola átvétele és fenntartása."

Az összehasonlító adatok ismeretéből csak olyan következtetést vonhatunk le, amely elutasít minden fajta végletes megítélést, és a serkentő igényesség, vagy a beképzelt sokat akarás szélső kategóriái helyett azt mondja ki, hogy ez a program - hiányosságaival és erényeivel együtt - mintegy potenciális lehetőséget biztosított a munkához, folyamatos és magas szintű tevékenységre ösztönözte a Kör tagjait.

Arra a kérdésre pedig, hogy mindebből mi valósult meg, illetve maradt el, és a működés során mindez milyen tartalmat és formát kapott, és a gyakorlatban mennyiben maradt hű elképzeléseikhez a vezetés, illetve tért el a maga által alkotott szabályoktól, a Kör története adja meg a választ.

A város 1898-as Kör-alakító polgárai egyrészt nyilvánvalóan telítve voltak az ezeréves fennállás tényétől inspirált magyarság-eszmével, másrészt már megcsapta őket a változtatás, a szellemi pezsgés lehetőségének, a polgári-liberális elvek megvalósulásának szele. És az is bizonyos, hogy munkált bennük egyfajta önmegvalósítási-öntevékenységi vágy is. A mintegy két és félszáz nyíregyházi lokálpatrióta, aki ekkor a Kör tagja lett, a néhány tucat aktív vezetővel e-

gyütt nyilván nagy reményeket fűzött a Kör munkájához. Az alakuló közgyűlés ünnepi hangulata után a tagság java bizakodva kezdte el a nagy kísérletet, s megpróbált a századforduló idején - egy vidéki kisvárosban - irodalmi-művészeti életet teremteni.

1987. október 16-án megalakult Nyíregyházán a BESSENYEI GYÖRGY IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI TÁRSASÁG

a szép régi hagyományok folytatását is vállalva megfogalmazták azokat a célkitűzéseket, amelyek a társaság munkálkodását meghatározzák. Elnökké dr. Bánszki Istvánt választották. A testvér-társulatot az alakuló közgyűlésen a Kazinczy Ferenc Társaság nevében köszöntöttük remélve a rendszeres együttműködést. Tudományos ülészek követte a megalakulást, amely másnap Tiszabercelen folytatódott. Besenyei György szülőházán a Kazinczy Ferenc Társaság koszorúját is elhelyeztük. A Besenyei Társaságnak sok sikert kívánunk!

Dankó Géza:

A Katona József Társaság a nyelvi kultúráért

Restelljük bevallani, de nem vonhatjuk kétségbe: mai beszéd- és íráskultúránk hézagossá, olykor bántóan magyartalan. Sokan nem tekintik igazi értéknek a gondolatok helyes kifejezését, vagy legalábbis bizonytalanok ennek megítélésében. Vajon milyen véleményt alkotna az 1980-as évek nyelvhasználatáról Kazinczy, a széphalmi mester, ha belehallgathatna az utcai párbeszédbe, a rádióriportokba, ha beleolvashatna az újságokba, a hivatalos levelekbe? Talán örülne a szinte kimeríthetetlen lexikális lehetőségeknek, megértené az állandó megújulás követelményét, de pirulna a nyelvi igénytelenség miatt.

El kell ismernünk, hogy napjainkban nem kevés apostola van a helyesen szólásnak és írásnak. Nemcsak egy-két kicsi, de lelkes kultúrkör sugárzik szét az országban. Úriás léptekkel rohan a tudomány, a technika. Ezmék és gondolatok munkálkodnak soha nem remélt lehetőségek valóra váltásában, de lépten-nyomon olyan jelekre bukkanunk, amelyek rádöbbenek: mennyi mindent kell tennünk, hogy az általános műveltség megbecsült alkotóelemévé emeljük anyanyelvünk helyes használatát.

A kecskeméti Katona József Társaság ezeknek a gondolatoknak a jegyében bővítette tevékenységi körét az 1980-as években. Alapszabálya eredetileg a következőket tűzte ki célként: "a Katona-kultusz és a kecskeméti irodalmi és művészeti hagyományok ápolása, Kecskemét kulturális életének támogatása és fejlesztése ..." A vezetőség új utakat keresett, hogy a felnőtt tagságon kívül megnyerje a tanulóiifjúságot is az irodalmi hagyományok ápolása ügyének, és segítse az anyanyelvi kultúra újjáélesztését. A hagyományos formák (előadások, író-olvasó találkozók stb.) mellé két új,

versenyszerű formát sorakoztatott fel a város, illetve Bács-Kiskun megye középiskolásainak bevonására. Mindkettő Katona József nevét viseli.*

I. IRODALMI PÁLYÁZAT

Egyelőre csak a kecskeméti középfokú tanintézetek diákjainak szól -- évenként meghirdetett pályatételekkel. Az eredményhirdetés és a díjak ünnepélyes kiosztása a nagy drámaíró halálának évfordulóján, az ún. Katona-napon történik. Legutóbb a következő három tétel egyikét lehetett választani:

1. Katona József életműve és személyisége a róla szóló versek tükrében (pl. Reviczky Gyula, Juhász Gyula, Áprily Lajos, Reményik Sándor stb.)

2. Petőfi Sándor Kecskeméten (az 1843 januárjától márciusig Kecskeméten írt Petőfi-versek alapján.)

3. Ami a legjobban tetszett... (az 1986-ban Homokfűvás címmel megjelent antológia alapján, mely hat fiatal megyebeli költő műveiből áll.)

Az előző években pl. Gáll István Ménesgazdája, Buda Ferenc Tanya-hazám c. verse kínálkozott feldolgozásra. A színházkedvelők is kaptak feladatot: össze kellett hasonlítaniuk a Bánk bán 1976-os Nemzeti Színházbéli felvételét a kritikai kiadás szövegével.

Múlt és jelen egyaránt szerepel a témákban, melyek elsősorban a felkészültebb, a stilisztikai elemzésben jártasabb diákok rétegének adnak lehetőséget. Ugyanakkor azt a célt is szolgálják, hogy a vállalkozók elmélyedjenek a város, a tájegység vagy a haza valóságában is. A zsűri nem teheti túlságosan magasra a mércét a tartalmi megoldás értékelésében, de megköveteli a választékos, magyaros kifejezést a stílusban és a helyesírásban is.

E kezdeményezésekben vezető szerepet játszott BEKE JÓZSEF, a társaság jegyzője, gimnáziumi igazgatóhelyettes, DR. OROSZ LÁSZLÓ alelnök és KRISTÓF ANTÓNIA megyei középiskolai szaktanácsadó.

II. ANYANYELVI VERSENY

A Katona József Társaság kezdeményezésére először 1984-ben hirdették meg az anyanyelvi versenyt a város és a megye pedagógiai-kulturális vezető szervei. Az ötlet és annak kidolgozása Beke József gimn. igazgatóhelyettesnek, a Társaság vezetőségi tagjának érdeme. Az első évben 460 érdeklődő diák jelentkezett, azóta egyre többen vesznek részt a kétfordulós rendszerű versenyben. Csak írásbeli feladatokat kapnak, melyek a nyelvtan és a stilisztika különféle területeiről származnak, időben és térben szabadon válogatva a nyelvelmékek korától napjainkig. A tankönyveken kívül más, előre megadott anyagból is kell készülni (Ruffy P.: Bujdosó nyelvelmékeink, Rácz-Takács: Kis magyar nyelvtan stb.) a második fordulóra. A realisabb értékelés céljából külön szerepelnek a szakközépiskolások és a gimnazisták, sőt a két alsó évfolyam is elkülönül a felsősöktől. Az első forduló feladatait mindenki saját iskolájában oldja meg, majd a megyei zsűri értékelése alapján a legjobbak még egyszer összemérik tudásukat a megyei döntőben.

Amellett, hogy a részt vevő fiatalok hasznos ismereteket szereznek vagy mélyítenek el, a pedagógusok is számos tapasztalatot nyerhetnek további munkájuk javítására.

Jólesik érzékelni e versenyek növekvő népszerűségét, de minden fáradozás eredménytelen marad, ha nem tűnik el a mindennapok nyelvi szennye, salakja, ha továbbra is záporoznak ránk a negatív példák innen is, onnan is. Nem lehet érzelmek, indulatok nélkül szólni anyanyelvünkről -- anyanyelvünk érdekében. Lehet, hogy eláll a szavunk egy számítógép-csoda láttán, alig hiszünk szemünknek, amikor megpillantjuk a képernyőn az üstökössel randevúzó úrmasinát, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a Nobel-díjas tudós is a betűvetéssel kezdte, bár esetleg csak tizedannyi idő kellett számára, mint a többi gyermeknek.

Az országos hatókörű és jelentőségű nyelvi versenyek

mellett szerény kezdeményezésnek tűnik a Katona József Társaság ilyen irányú tevékenysége, de része lehet a közös erőfeszítésnek:

"Apróságok ezek!" - Vaj azok! de ki várakat épít,
A' legapróbb szegnek, tudja, mi haszna vagyon."

(Kazinczy: Az olvasóhoz)

MELLÉKLET:

A KATONA JÓZSEF megyei anyanyelvi verseny döntőjének
feladatai

(Kecskemét, 1985. november 30.)

Utasítás: Négy feladatcsoporttal találkozol: A, B, C, D. Mindenki bármelyik feladattal foglalkozhat, azonban arra törekedj, hogy az egyes csoportok feladataiból egyenlő arányban szerezz pontokat, mert az elbíráláskor ez előnyt jelent. Minden megoldást a feladat számával kell kezdeni! Minden lapra fel kell írni az iskolát, a nevet és az osztályt!

"A" feladatcsoport

- A/1/7 p./ Helyesírásunk 3 fő alapelve mellett beszélünk egy negyedikről is, amelyet egyszerűsítő írásmódnak nevezünk.
- A/11 Sorold fel egy-egy példával a 3 fő alapelvet!
- A/12 Milyen esetekben alkalmazzuk a 4. alapelvet? (Magyarázat és példa)
- A/2/7 p./ Ábécénk magánhangzóinak hosszú-rövid párjai!
- A/21 Sorolt fel a párokat!
- A/22 Mit tapasztalsz, ha hangtani szempontból felülvizsgálod őket?
- A/3/11 p/ "Az ikés ragozás szép köntösét egy időben én is felöltöttem; hol hónaljban vágott, hol a nyaknál szorított; tágítanom kellett rajta, ha mondandómban szabadon akartam mozogni."
(Illyés Gyula)
- A/31 Értelmezd a fenti idézetet!
- A/32 Milyen stilisztikai eszközöket találsz az idézetben?
- A/33 Mit tudsz a felvetett nyelvtani problémáról?

"B" feladatcsoport

- B/1/12 p./ Választható feladat: az alábbi két elméleti kérdés közül csak az egyiket dolgozd ki!
- B/11 A szintagma fogalma, fajtái (példákkal)
vagy
- B/12 A mellérendelő összetett mondat fogalma, fajtái (példákkal)
- B/2/13 p./ A tárgy
- B/21 Minek lehet a mondatban tárgya? (példával)
- B/22 Írj minél több olyan mondatot, amelyben a tárgy más-más szófaj! A tárgyat húzd alá, a szófajt nevezd meg!
- B/23 Fogalmazd meg, milyen esetekben találunk jelölésben tárgyat! (példamondattal)

"C" feladatcsoport

- C/1/25 p./ Olvasd el figyelmesen az alábbi versrészletet!
- "Híves, borongó őszi nap;
Beült hozzám az únalom:
Mint a madár, ki bús, ki rab,
Hallgat, komor, fázik dalom.
Mit van tennem? Olvasni tán...?
Maradj Homér, fénydús egeddel,
Maradj te most!... Jer Összián,
Ködös, homályos énekeddel.
Arany János: Ősszel (1850)
- Összián = legendás kelta bárd
Homér = Homérosz
- C/11 Értelmezd az idézetet!
- C/12 Vedd sorra az idézetnek mindazokat a nyelvi elemeket, amelyeknek stílusértékük van!
- C/13 Írd le külön és elemezd aláhúzással az idézet első négy sorát, majd szavakkal határozd meg a mondatszerkezetet!

"D" feladatcsoport

- D/1/12 p./ "Halal nec halalaaal"
- D/11 Melyik nyelvemlékből való ez az idézet?
- D/12 Milyen stílusesszövegre példa?
- D/13 Mikor keletkezett?
- D/14 Milyen következtetést vonhatunk le az első szó alapján nyelvünk melyik fontos szabályára vonatkozóan?

-
- D/15 Milyen tanulsággal szolgál a második szó?
- D/16 Mit tudsz a nyelvelmlék korabeli a hangról?
- D/2/13 p./ Összetett mondatok (Csak a sorszámokat írd le!)
1. "Úgy mentem el innét, mint kis gyermek."
 2. Ez nem sikerült, gondoltam magamban.
 3. Annyi volt a pénze, mint a szemét.
 4. Arra a filmre gondolok, amelyet tegnap láttam.
 5. Semmi okom, hogy félsz.
 6. Azé lett a föld, akinek eladták.
 7. Akit kérdeznek, annak kell válaszolnia.
 8. Olyan jól érzem magam, hogy holnap felkelhetek.
 9. Ki tudhatná előre, mire számíthatunk?
 10. Kérdezd meg tőle, mit akar
- D/21 Húzd alá az olyan mondatok sorszámát, amelyek mellérendelő összetételűek!
- D/22 Karikázd be az olyan mondatok sorszámát, amelyekben elöl áll a mellékmondat!
- D/23 Nevezd meg sorszám szerint, hogy melyik mondatban milyen mondatrészt fejt ki a mellékmondat! (Pl.: 13.= az összetett állítmány névszói részének birtokos jelzője)
- D/24 Indokold meg, milyen írásjelet tehetünk az utolsó mondat végére!

Bojtor István:

Szabó Sándor emlékezete

Hont megyében született, a felvidéki Ipolypásztón, 1924. március 2-án. Jött a "régi világból," hogy a jelen lehetőségei között építse a mások jövőjét. Szabó János, az édesapa fölhagy a gazdálkodással. Budapestre költöznek, hogy a belügnél vállaljon szolgálatot. Édesanyja Batár Eszter. Másfél éves leánytestvére, a kertjük végén csobogó Ipolyba fullad.

Budapesten tanul. Középiskoláit a híres Lónyai református gimnáziumban végzi. Érettségi után a református Theológiai Akadémiára iratkozik, előbb Budapesten, azután Sárospatakon, ahol maradandóan hat rá a népfőiskola egyik alapítója, dr. Ujszászy Kálmán akadémiai tanár. Mindhalálig szoros barátság fűzi össze őket.

Hernádszentandrásra rendelik ki segédlelkésznek 1949-ben. Megismerkedik Nikházy Erzsébettel és házasságra lépnek 1951. június 19-én. Két gyermekük születik: Erzsébet (1952) aki Agyagássy Dezsőné, valamint Zsuzsa (1956), aki Gulyás Zoltánné. Unokái Péter és Tamás, valamint Zoltán és Zsuzsa.

Lelkészi szolgálat helyett pedagógus pályára lép. Tanulmányait a tanítóképző intézetben folytatja. Munkát vállal a vasútnál, hogy költségeit fedezhesse.

Visszatérő kedves ifjúkori emléke a cserkészmozgalom.

Gyalog és kerékpáron utazik Magyarország színes tájaira, hogy magába szívja népünk szellemiségét, a vidék lehetését.

A tanítást Emőd mellett, István-majorban kezdik. Gazdag, sokféle talentumát szórja örömmel négy éven át feleségével együtt. Nemesbikkre, innen Mérára kerülnek. Mindkét általános iskolában igazgató. Szakmai tudása mellett a gyerekek és a kartársak iránti szeretet, türelem, önfeláldozás jellemzi. A tanítói "szakma" mérhetetlen energiát igényel. Nincs két ugyanolyan tanítvány, ugyanolyan eset, ugyanolyan óra. Szabó Sándor számára nem volt kiszabott munkaidő, csak kiszabott feladat, amit nagy lelkesedéssel végzett.

Képességei, valamint eredményes munkássága alapján, Borsod-Abaúj-Zemplén megye legnagyobb járásának székhelyére nevezik ki; Abaúj központjába, Encsre költöznek 1964-ben. Közreműködik a Művelődési Központ néha látványosan szép, máskor nehéz munkájában. Majd a Családi és Társadalmi Ünnepeket Szervező Irodához kerül. Több mint ötven társadalmi temetésen mond gyászbeszédet, Miskolcon is. Hirdette, ápolta a szép kiejtést, a pontos, szívre és értelemre ható fogalmazást. Kiváló szónok volt.

Nevéhez fűződik Encsen az Abaúji Helytörténeti Gyűjtemény alapítása. Harminc éven át szedegette össze a régiségeket, az egykori gazdálkodás, szövés-fonás, háztartás eszközeit és írott emlékeket. Saját tulajdonaként tárolta háza pincéjében, míg egyszerű faházban, a Vörös hadsereg útján, helyet kapott a gazdag anyag 1974-ben. A Helytörténeti

Gyűjtemény 70 %-a Szabó Sándor tulajdonából ered. Örömmel adta, mert szívügye volt a hagyományok megőrzése! Az épület hangulatos termeiben helybeli-környékbeli iskolások tanulmányozzák a földrajzi neveket. Színvonalas megyei ankétok helye. Népszerű volt, mert nem hivatalos vezetőként üldögélt benne, hanem utazott, látogatott, előadásokat tartott, filmezett, tárgyakat mutogatott. Az encsi járás minden községében megfordult. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat előadója volt 20 éven át. "Sanyi bácsi" személyes szuggesztivitását mindenki ismerte.

Szabó Sándor együtt lélegzett az ősi, történelmi, sok tekintetben elmaradt Abaújjal. Munkatársai sokra becsülik emberségét, intelligenciáját, cselekvő-szervező képességét, amit Abaújért tett. Az ősök örökségével gazdagította jelenünket. Lehajolt a legkisebb pusztuló tárgyért, okmányért is. Fölvette és letörölte a kavicsot is, hátha gyémántszem csillog benne! Földbe túrt és régi pénzdarabot talált. Zsebkesével falat kapart, és festmény bukkant elő.

Az irodalmár kutató menti, gyűjti, bemutatja az értékeket, hogy neveljen általuk. Ádám István, Sváb Antal, Szabó Gyula és Szabó Sándor rendezik sajtó alá és adják ki 1970-ben a "Hernád menti tájak, Hernád menti emberek" című könyvet. Följegyzí a kicsiny faluk történetét. Önálló cikkben emlékezik az 1919-es Tanácsköztársaságra. Az őszirózsás forradalom abaúji történetét dr. Gellért Tiborral adják ki közösen 1979-ben.

Abaújnak minden apró részlete érdekli a termelészövetkezetek megalakulásától a történelmi helyek leírásáig és mentségéig. Felesége iskolai szakfelügyelő. Szabó Sándor kiváló pedagógus, akinek nagy tudása van, és képes átadni azt. Azt mondták, szerencsés az a hely, ahol megszólal, s boldogok, akiket tanít. Szívesen segített a dolgozatot író általános és középiskolásoknak, egyetemi hallgatóknak és szakembereknek, s felekezeti különbség nélkül a történelemmel, néprajzzal foglalkozó lelkipásztoroknak. A Magyar Rádió riportjában örömmel ad számot részletkutatásairól.

Kedvelt témája az abaúji vörössipkások története. A Kazinczy Ferenc Társaság "Széphalom" című évkönyvében (1986) Kossuth Lajos szózatából közöl eredeti dokumentumot. A göncruszkai Kazinczy-ház történelmi, irodalmi, építészeti föltárása érdekében, 1982-85 között akár havonta többször is, Göncruszkára utazik.

"Abaúji virágok" címmel pályázatot indít az encsi művelődési központban az abaúji szöttesek mintáinak bemutatására, mai felhasználására. Publikálja az abaúji szöttesek különlegesen szép, páratlan mintakincseit.

Rövidebb-hosszabb újságcikkei, tudósításai jelennek meg különféle lapokban, évkönyvekben, az encsi gimnáziumében is. Legutolsó nagy művét betegágyán szerkeszti, diktálja áldozatos feleségének, aki segítője és munkatársa volt mindhalálig. Témája: nevezetes emberek Abaújban. 1987. február 21-én, halála előtt három héttel fejezi be s küldi örömmel a Kazinczy Ferenc Társaság elnökéhez publikálásra. Fölmerült az a terv is, hogy iskolai tanulóknak külön kiadják.

Főfoglalkozásától 1984-ben megválik. Nyugalomba vonul. Ugyanez évben várossá nyilvánítják Encset. Ugyanekkor alakul Sátoraljaújhelyen a Kazinczy Ferenc Társaság, elsősorban Abaúj és Zemplén megye területén működve. Mint alapító tagot az elnökségbe választják.

Szabó Sándor, a néprajzi, történelmi kutatásai mellett, szenvedélyesen fényképezett. Szakfotós volt, művészi szinten. Megörökítette mindazt, ami elkerülte mások figyelmét. Diasorozatot készített Encs építkezéséről. Részleteiben mutatja be a járást, a városkörzetet, romos vagy helyreállított kúriákat, faragott fejfákat, természeti szépségeket, emlékhelyeket. Előkészíti, szervezi Abaúj, Encs bemutatkozását Budapesten. Dr.Csorba Csaba "Abaúj történelmi leírása" c. írásához fotódokumentumokat készít.

Nagyon szeretett utazni itthon és külföldön. Akár turistaként feleségével, akár hivatalos küldöttként. Végigjárta a szocialista államokat, és keresztül utazott Európán át, Angliától kezdve, Franciaországon és Svájcra át, le

Török- és Görögországig. Odakint átadta szellemi, művelődési értékeinket. Behozta Magyarországra, ami bennünket elő-revisz és épít.

E megemlékezésben azt a Szabó Sándort igyekeztem meg-rajzolni, aki tanított, kutatott, írt, gyűjtögetett, bemutatott. Életének olyan határállomásait jeleztem, ahol az egyén és közösség találkozott, egymásra hatott. De emlékeznünk kell arra is, aki hűséges gondviselője volt feleségének, szerető édesapja gyermekeinek és játszópajtása az unokáknak. Emlékeznünk kell arra is, aki mindig segítőkész, emberséges barátja, munkatársa volt a közelében lévőknek.

Néha napfényben fürdött, mint mások. Néha viharok között hányódott, mint annyi sokan. A kudarcok csüggesztenek. Az önző, szűk látókörű emberek megszorítanak. Szabó Sándor szüntelenül kereste és megtalálta önmagát, helyét, feladatát és új reményekkel nekibuzdulva, nagyszerűen elvégezte a ráeső részt, akár elismerték, akár nem. Kitüntetéseit szerényen fogadta. (Érdemes társadalmi munkás 1977, Kiváló társadalmi munkás 1978, Szocialista kultúráért 1979, Kiváló munkáért 1983.) Nem ezekért, hanem a közösségért dolgozott.

Pályafutása kerek, egész volt. Látta ezt és minden zúgolódás nélkül vette tudomásul.

Célba ért. Hamarább az átlagos életkornál. Később, mint ahogy az orvosi szakvélemény gondolta.

Szabó Sándor! Isten veled!

TISZTELETBELI TAGJAINK

S z a b ó M a g d a
író

"Kazinczynak sok arcát őrzöm, sok-sok arcát, mert gyakran gondolkodom rá, szeretem. ... Nem úgy kötődöm hozzá, ahogy egy halott klasszikushoz, hanem mint egy kedves élőhöz, gyűlölöm az ellenségeit, s örülök, ha valaki jó volt hozzá. Többet tanultam tőle, mint bárkitől..."

Legszívesebben teljes egészében idemásolnánk a jellemző leírást, amelyet Szabó Magda "Egy pálya emlékezete" című gyönyörű esszéjében ad Kazinczyról. Nemcsak azt érteti meg velünk, hogy miért vonzódik ő a széphalmi Mesterhez, hanem közelebb kerül hozzánk az író sorsa, magatartása is. Művészi a kép, s ezt természetesnek is vehetjük, hiszen a huszadik század írója emlékszik a sorsfordító korszakban irányt mutató tizenkilencedik századi elődre. A többlet azonban nemcsak művészi, hanem emberi is. Kazinczy irodalmi, irodalomszervezői tevékenységének méltatása mellett nagyra tartja humánusát is: azt a lelki minőséget, amely meghat és jobbulásra serkent. Úgy látja és látatja, ahogy apánk emlékét hordozzuk magunkban. Kazinczyról nagyon sokan írtak, de keveseknek sikerült lényegét így közvetíteni.

Egy másik remek írásában - "Borzasztólag szép pályán" - Kazinczy utóéletéről, a szépprózai ábrázolásban megmutató erejéről szól. "A rab" című rádiójátékból pedig megérthetjük, milyen helyzetből kellett szabadulása után Kazinczynak mindent újrakezdeni, küldetését teljesíteni. S ha sikerülne az író régi gondolatát megvalósítva játékfilmet készíteni az általa annyira jól ismert életrajzról, nagy-nagy nyereség lenne közgondolkozásunk szempontjából.

Szabó Magda írói munkássága sokunknak adott élményt, tanulságot. Elismeréssel tekintünk az életműre, s különösen becses számunkra az a mód, ahogy bennünket névadónk megértéséhez elvezet. Ezért öröm számunkra, hogy az írónőt 1986 óta a Kazinczy Ferenc Társaság tiszteletbeli tagjának tekinthetjük.

V. B u s a M a r g i t

irodalomtörténész

"Kazinczy irányítja, biztatja, segíti író barátait, Széphalmon folyóiratot pótoló, hatalmas levelezésével körülötte van, vele él az egész magyar szellemi élet. Mégis, e korszakot formáló művek kritikai kiadása 1836 óta késik. ... Mi, kései nemzedék, Kazinczy Ferenc halálának 150. évfordulóján, műveinek kritikai kiadása helyett, csupán a munkásságának és munkásságáról összeállított irodalomtörténeti bibliográfiával tesszük le sírjára a megemlékezés koszorúját."

Az 1981-ben kiadott Kazinczy-bibliográfia bevezetésében írja a kiváló Kazinczy-kutató, a 338 oldalas munka összeállítója a fenti sorokat. Ha már nem törleszthetett a nagy adósságból a nagy magyar író műveinek tudományos igényű kiadásával, legalább azzal segíti a további munkálatokat, hogy összeállítja - 1775-től 1980-ig terjedően - Kazinczy műveinek és a róla szóló írásoknak jegyzékét. Nagy szolgálatot tett ezzel a kötettel Kazinczy és kora pontosabb feltárásának, megismerésének.

Busa Margit azoknak a szerényen, szinte önfeláldozóan dolgozó tudósoknak sorába tartozik, akik a legfáradtságosabb aprómunkát vállalják; egy életet töltenek a kéziratok, folyóiratok, könyvek között, hogy filológiai alaposággal tárjanak föl feledésbe ment irodalomtörténeti tényeket. Hatalmas vállalkozása a közelmúltban megjelent sajtóbibliográfia. Kazinczyval is több mint három évtizede foglalkozik: ott volt a levelezés 23. kötetének közzétevői között, foglalkozott az Orpheus érdekes sajtóhibáival, Kazinczy munkáinak kiadástörténetével, s fáradhatatlanul gyűjti a még kiadatlan leveleket, iratokat. Felkutatta és kiadásra előkészítette Török Zsófia levelezését, s további tervek megvalósításán fáradozik, nyugdíjas éveiben is. Társaságunk ezt a kutatói következetességet és alaposágot példának tekinti, ezért választotta tiszteletbeli tagjai sorába 1986-ban.

B a l a s s a I v á n
a néprajztudomány doktora

"Egy ... őszi levélcsokrot szedegettem össze ... főleg a Bodrog és Tisza tájáról, ahol az elmúlt két évtizedben sokat gyalogoltam, sok régi iratot átböngésztem. ... A régiek, egyre halványuló emlékké válva, pergő falevelekként lehullanak, de az emlékezés avarjából azért is érdemes egyiket-másikat felemelni, hogy színükön, alakjukon az utódok is eltöprengjenek, és tanuljanak belőle."

A zempléni Bodrogközről szóló, nagysikerű "Lápok, falvak, emberek" című könyvéből idézzük a tudós szerző sorait. Szinte lírai hevületű a kötet, amellyel Balassa Iván a Tisza és a Hernád közötti tájegységhez vonzódik. Bihar szülötte ugyan - akárcsak Kazinczy Ferenc -, de életének és munkásságának egyik érdekes időszaka fűzi szoros szálakkal Sárospatakhoz és tágabb vidékéhez. Éveken át volt a Rákóczi Múzeum igazgatója, és - többek között - olyan témák igen magas színvonalú kutatója és feldolgozója, mint a bodrogközi földosztó mozgalom, az abaúji Hegyköz földművelése, a karcsai mondák, a tokaj-hegyaljai szőlőművelés, a hegyaljai német etnikum, - az országos, illetve nemzetközi kitekintésű nagy monográfiái mellett.

Nemcsak e tájegységek kutatása miatt választotta 1987-ben tiszteletbeli tagjai sorába Balassa Iván professzort a Kazinczy Ferenc Társaság, hanem arra az ösztönző hatásra is emlékezve, amellyel az 1950-es évek közepén a zempléni néprajzi gyűjtés új hullámát elindította. Azt a hagyományt élesztette föl, amely - elsősorban az Újszászy Kálmán vezette faluszeminárium munkája révén - az 1930-as és 40-es években országos figyelmet keltett. Balassa Iván pályázatok hirdetésével, a fogékony munkatársak felkutatásával és ösztönzésével sokat tett azért, hogy mire a Hazafias Népfront honismereti mozgalma zászlót bonthat, Zemplénben már eredményes szakkörök működjenek.

K a z i n c z y F e r e n c
mérnök

"... Hintsétek e virágokat,
Szép és jó gyermekek, szülétek ösvényére!
Ah, az hajolván estvéjére,
Ingó s ködös tájakra tére;
Hintsétek el vele saját útjaitokat."

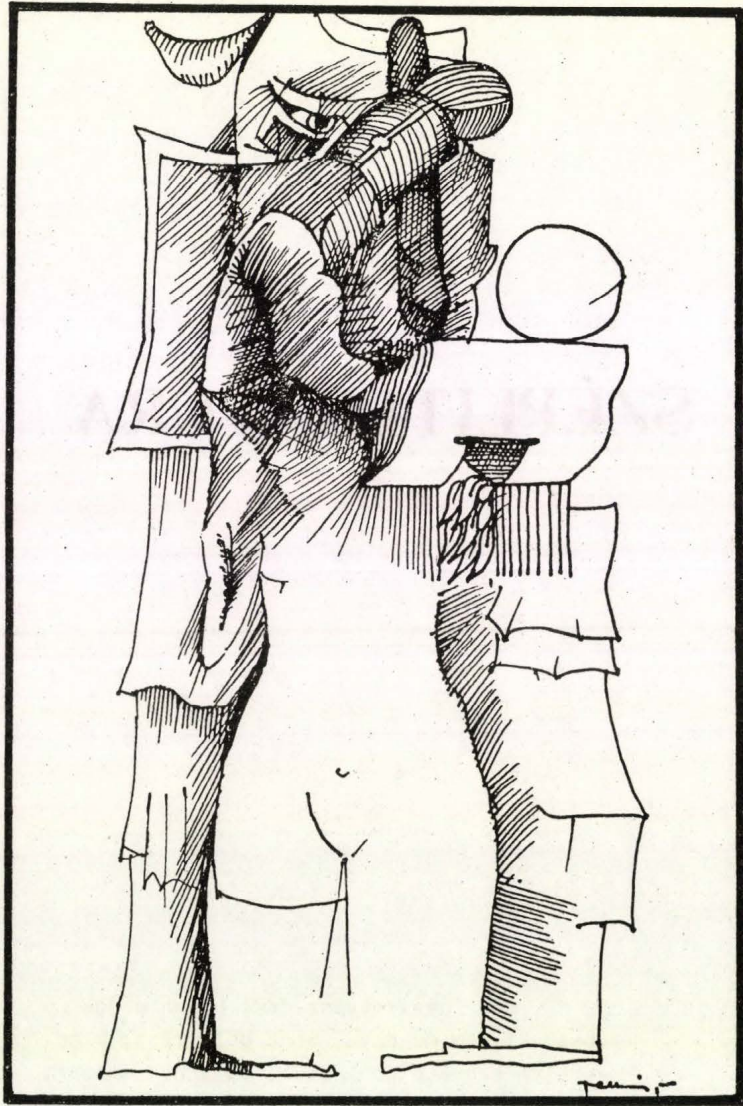
Az író Kazinczy "Születésem ötvenegyedik napján" című versének részletét írtuk mottóként e sorok fölé, amikor egyik egyenesági leszármazottjáról, dédunokájáról szözlünk. Különös érzés ezt a nevet egy kortársunk neveként megismerni, s jó tudni, hogy a név viselője elkötelezettje a családi hagyománynak. A Svédországban élő Kazinczy Ferenc külsejében, arcélében hasonlít a dédapához, s ismerni akarja a szellemi örökséget is. Lefordította hát a "Fogságom naplójá"-t, hogy svéd felesége és gyermekei is megismerkedjenek a haladó gondolataiért börtönt szenvedett ős sorsával. Gyűjti a családra és az íróra vonatkozó könyveket, dokumentumokat, a külföldi sajtóban Kazinczy Ferencről megjelenő megemlékezéseket. Anyagaival máris gazdagította a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum és társaságunk gyűjteményeit. Ismételten elzarándokolt a széphalmi sírokhoz - magával hozva fiát és menyét is -, ahol nemcsak a dédapa, hanem a nagypa is nyugszik.

Társaságunk 1987. évi közgyűlésén döntött úgy, hogy tiszteletbeli tagjává választja a nagy író nevét viselő utódot. A mottóul választott versben Kazinczy arra biztatja gyermekeit, hogy a születésnap i köszöntésül neki vitt virágot szánják saját életútjuk ékesítésére is, járjanak ugyanazon az ösvényen, amelyen szüleik elindultak. S a gyermekek miatt nem kellett szégyenkeznie; a legkisebb fiúnak, Lajosnak a vértanúság sorsa jutott, a többiek sem árnyékolták be a Kazinczy nevet. Úgy látjuk, így van ez a hazánktól messzire sodródott Kazinczy Ferencsel is, ezért látjuk őt szívesen sorainkban.

SZÉPLITERATÚRA

"... az igazi művész örül ugyan a jók tapsának, s mind ügye, mind dolgozása, mind személye szeretetéből örül; de ő nem tapsért dolgozik, hanem azon szép örömkért, melyeket neki ideáinak életbehozása s erejének gyakorlása s gyarapítása nyújt."

(Kazinczy Ferenc)

Petrőczy Éva

TAVASZI UTAZÁS A ZEMPLÉNBEN

A szekrény ormán
szürkés, mohaszín
csíkokkal erezett
növényi márvány,
egy taplógomba hirdeti:
ott járt ismét,
azon a tájon,
ahol balzsammá válik
(ez bevallottan tótágas-goethei
sor lesz, de mit tegyen;
pontosan ez, s így
történik vele mindig,
ha választott felnevelő földjéhez közelít!)
minden sebében a méreg...

Egyszóval:
a zöldbe borult Aranyos-völgy
mélyén, zölddobozos
holland sört iszogatva
jutott eszébe e verscím.
Ám az, hogy végre megszabadult
hosszú telének mérgeitől,
mégsem csak a völgy és a sör
érdeme, nem - -
tudja, VAGY valahol,
Szeretet Atyja.

Takács Tibor

KAZINCZY ELŐTT

Kazinczy előtt álltam! Ült a széken,
a trónusán s előtte meghajoltam!
Ült valami távoli messzeségben,
és nem is szóltam, szinte nem is voltam!
Rámnézett! Mintha kérdezett is volna:
ki vagyok, mit akarok? Honnét jöttem?
A száj, ha szól, csak illendően dadogna,
hiszen a Mester ül szemben, előttem.
Hallgattam inkább. Megborzongtam. Fáztam!
Mintha mondaná: hogyha fázom, menjek.
Hátráltam. Nézett. Ült halálraváltan,
a koponyáján csillagok merengtek.
Én szóltam volna alázattal: Mester!
Intett. De úgy, hogy soha nem ereszt el!

Sátoraljaújhely, 1984. április 17.

Furmann Imre

LEVÉL KUFSTEINBE

Látod-e kedvesem mit vétettél
magad ellen s én ellenem?
Mindened megvolt mit földi
ember elérhetett, de neked
kevés volt, kevés.
Törékeny tested most összetördök,
arcod elől eltakarják a Napot,
nem ölelsz asszonyt két kezekkel
csak önmagad markolhatod s téphetsz
növekvő körmeiddel saját husodba vér-árkokat.
S mindez miért, mondd miért!?
Néhány csengő szóért. Semmiért.
Emlékeddel takarózik eljövendő
korok minden gyávája majd, s ki
bátor, még az is megborzad.
Bocsáss meg fiam, miket beszélek,
hiszen csak anyád vagyok, s nem
minden magyar nevében szólok,
nem is szólhatok.
Megőrjítenek a néma szájak és
az üres szólamok.
Vigyázz magadra gyermekem,
idekint kegyetlen jégeső zuhog.

Szilágyi Ferenc

CSALÁNOK ÉS IBOLYÁK

"Apróságok ezek!" -- Vaj azok! de ki várakat épít
 A' legapróbb szegnek, tudja, mi haszna vagyon.
 (Kazinczy Ferenc: Ajánlás a Tövissek és
 Virágokhoz)

Anyanyelvemhez

Napfényem, levegőm vagy, nélküled írni se tudnék!
 Írni se? Élni se tán -- szívbeli édesanyám!

Mohács után

Szerterepült korsónk amikor szentelt olajával,
 összeölelni megint jött ideged, anyanyelv;
 törve darabra egész így lett honi drága edényünk:
 egybefog ércfonalad, el-sosem-ég olajad.

Herder jóslatára

Megmondá Herder, ez a nyelv nem messzire nyergel:
 sorsa korántsem örök, elnyeli szláv s a török.
 -- Kelj föl, uram, Herder, borus álmod messzire verd el:
 él haza, nyelv, s beletör töre, ki ellene tör.

Mezzofanti

-- Tudja, annyi közül (103-at ismerek éppen)
 melyk a görög s az olasz rangbeli társa, a leg-
 szebb, -csengőbb, -lágyabb, -zengőbb és dallamosabb is,
 versek írására rendkívülin avatott?
 A magyar! -- Ámbár úgy tetszik, hogy e dúserü kincznek
 nem tudják a becsét, s kapnak a talmi hiún.
 Márpedig e nyelvben fölgyúl majd üstökösül egy
 költőlángelme, és igazolja hitem.
 Merthogy a nyelv is költ: csupa fény, csupa árny, csupa játék
 s várja a költőjét ... S eljön a géniusza!

Kazinczy

Írtad a véreddel, amikor már tinta se volt -- s lőn
 élletté a betűd: általa él haza, nyelv!

A nyelv és művelői

Durva, hibás, zavaros, nagyképű, szürke, kopott, torz:
 nyelvészek hada, rajt', mentni, segíteni ügyén!
 -- Én csak a tükre vagyok valamely torz, zagyva dolognak,
 nyelvi hibám alibi: máshol egész a bibi!
 Nem benn durva-e minden, torz, kusza, csúnya, zavart, korcs
 a kócos főben, melynek az arca a nyelv?!

Aztat, eztet

Mért pazarolsz, dobván két érmét a telefonba,
 amikor egy is elég hívni a címet, öcsém?
Ezt, azt, mondd magyarán és helyesen: aztat
 a csúf kettőzést vedd ki, ha lomtalanítsz!

-tö, -tö

C-vitamintet szedsz, eszegetve utána barántot,
 majd a kéfirtet még vígan utánadobod.
 S hogyha megárt ez a sok kettős tárgyrag hasikádnak:
 vedd a telefonot, s hívjad a Nyelvi Segélyt!

Tök-

Tök Vendel (neve is már arra utal, hogy
 hajdan üres tökkel fogtak özön madarat)
tökrészeg, s indul haza töksetit éjjel
 s tökugyanoly fejjel megy vele sógora is.
 Ám Tök megcsúszik, s tökegálban az anyafölddel
 fekszik: töküresen kong feje lenn a gyepen.
 Aztán kelne föl, ámde hiába, mert tökerőtlen --
 kúszik tökfejire síri virágul a tök-

Egy phinomkodóra

"Mon-blanc"-t ejtsz phinoman, s várom, hogy Moszkva mikor lesz
Maszkvá ajkaidon s Nyíva a Néva neve,
 mint Nikaragvá-vá leve régibb Nicaraguá-d
 s véle Managva, amely csak Managua vala. --
 Jó volt az, pajtás, ahogyan jó Párizs, a Szajna
 (menj csak "Pári"-ba te, ússz csak a Seine vizein)
 s Barcelóna egén kicsi felhő, hogy te "phinombán"
 "Barszelóna" egeit s lányait emlegeted;
 s jó az a Verne Gyula, s Dickenstől Twist Olivér, bár
 oktass: az Oliver a magyarabb s phinomabb!
 S jó nekem Oscar Wilde s Oscar-díj, "aszkeréz" ámbár
 a sznob: én nem adok érte Kazinczy-díjat!

City-land

A City Centrumban, City-grill, City-shop, City-disco
és City-car, City-bar s zeng a City Musical.
Mily City-ország ez? city nyelv s city nép aki lakja?
nem city ez, piti csak: így pitzik Pity Pál.

Fontana

Fontana -- csengve csobogsz a hazának szívébe; ó be
szép is a kút neve így, tősgyökeres magyarul
a Belvárosban, hol a csárdánk, íme, taverna
(ríme: tivornya) -- mulat jókat a jó idegen
e nyelvbábelban city-tour-on s night-club-okon, hol
dobja a hon göncét sebtén a porba a nyelv;
folklórbolt, sörbár -- s ha szemérmed sérti e topless
(e magakínáló semmise-szent viselet):
ott a módi-boutique, tipp-toppul mű-fügelommal
(zöldhasu dollárral) elfedi szégyenedet;
s váltani kell? Exchange -- odaát a Márka-tourist vár:
Olcsó árfolyamon váltja be a honi szót!

Borzasztóan szép

"Megdöbbszentőn szép" mondottad, "rettenetes jó
vult vele dolgozni" -- s rá imígyen kollegád:
"örült nagy a törés, amit X. távozta kiváltott,
de nagyon gyönyörű mégis a színpadi terv ..."
"az árak baromian magasak" -- észlelte barátunk
s "oltárin remegett" Amerikában a föld
s a kerekasztal, ahol ez a szó elhangza s a gólt be
Z. guritá, amikor "marha nagyot" kiabált.
"Borzasztóan szép kor" (tudnillik Görgyéké) -- így
a bölcs történész, s "rettenetesen örült,"
hogy vele foglalkoz -- de nem én, aki látom a nyegle
hányá-veti stílus hogy tör a nyelvben elő,
mint gyom a kő résén, ahol őr és gazda -- az ész -- már
horkol, s hagyja ha nő konkolya, szépje vegyest.

Illés László

SOMOGYI JÓZSEF KRISZTUS-KERESZTJE ALATT

(Első vázlat)

Anyák és otthonok - szeretetházak,
óh mint rabok várják a szabadulást,
paloták épülnek az unokáknak,
Barabbás hajlong és leköpi urát.

Száznyolcvan perc sötétség, hegyek mennek,
bűnös lelkek, csodát teremt a halál,
és a népek dicsérik a szent nevet,
csillagot keres könnyörgőn Barabbás.

Hiába virrasztok vákánccos felett,
összecsuklott rokkák emléke előtt,
az ég sötét - perelnek a reggelek.

Hol van a rend, az éji? A roskatag
koporsóban feszenegő szülőanyák -
soha, már soha fel nem támadhatnak.

(Második vázlat)

Mirha és tömjénfüst kószál a széllel.
Már csendesedünk óh hatalmas király,
nem sír a néped - csak zokog a néped,
a csillagok között térdepel imád

Heródes, fészket keres a királykék
réten, anygalkoszorúban. Üzenet -
álmok. Isten velünk. Gyilkos! Imáért
lélek hiába sátoroz türelmet.

Mámosos istenek, úr angyalai -
keresztosorolók, hallgassátok bölcsek
szavát. Rákhel sír. Siratja fiait.

Inkubátor álmok és hajszolt-vetélt
marcangoló anyaszó - apró szüzek.
A sírokra kavicsot szór a remény.

(Harmadik vázlat)

Üszkös, zombékos tócsákban a réten
harmatos még a kikelet. Pásztorok,
megtért farizeusok - zúg az ének -
szent sereg, tóhoz mennek Jánoshoz.

Hány ezer éve már - keresztet vesznek.
Jézushoz repül az Úrnak galambja.
És lettek istenek és lettek szentek,
karámba zárt bárányszerűk: kalangya.

Dadogják istenek az Úrnak szavát.
Virradat hátán felhőkösöntő zeng.
Hajnalkék akolban korbácsdal-magány.

Nézd: a kezükben szórólapát s nyergelt
pásztorbot - borvirágos. A Jordánon
innen ki ad a juhokért életet?

(Negyedik vázlat)

Betegek ultramarinkék víz felett -
Juhkapunál, az ötödik tornácon -
halott sárga sirályok énekelnek.
A hajnal bíborvöröszöld, s az álom.

Az égszegleten már vörös-zöldeskék
csillagkoszorúk angyalhada nyergel,
a Bethesda partján úszik a remény,
és látod, magára maradt a reggel.

Zörög a csont, a néma térdre téved,
vízparton dalol a mozdulat, a szó,
és csobban a tó, lárma lett az ének.

Mind megérintett - kővé dermedt sirály
zuhan. Nézd, a nap vörös kévéket rak
lázban. A szalmaszál, a láng Tied - járj!

(Ötödik vázlat)

Már szikkadt, öreg, villámtépte árnyék
vagyok. Ezüsthelyen bukdácsol a szó.
Eladtam magam éjnek, lettem tájkép.
Palotát, hajnalt, rétet remélt a csók.

Keselyűk járnak délidőben erre,
kik hisznek istenben, mert ez a dolguk,
velem csodálkozik a Nap, int: gyere -
óh, dögevők tépte szívem orruk

sem bírja, бүдös. Csak a kötél zenél,
Napnak hegedül, éjvörösen baktat,
s a kőszikla száraz tűz, tűz, láng, regél.

Hát harminc ezüstért apostoldal leng.
Pénz, pénz, naponta adnak, vesznek csókot,
felégett tarló. És Júdás hazamegy.

KETTÉTÖRT HARANG

"...egy amatőr-fotó a behajózás-
 ábrázolja Bartókot. A Feneketlen
 tó partján ezt idézi föl bennem a
 víz. Víz, amelyen át sohasem ve-
 zetett visszaút, kapu, amely tu-
 lajdonképpen a végtelenségbe tá-
 rult. A harangok... Számomra a
 harangoknak különös varázsuk van."
 (Somogyi József)

1

bóbiskol az este öreg tölgy tetején
 öreg tölgy tetején
 hazafelé baktat a délután
 öreg tölgy tetején
 baktat a délután
 megkövült sötétség mély gyökerén
 öreg tölgy tetején
 baktat a délután
 az éj mély gyökerén
 nótáz a bagoly meghalt valaki hozta a szél
 és valaki meghalt

2

alszik gyönyörűn álma ring
 gyönyörűn álma ring
 hit buk fencez a vízben kettétört harang
 gyönyörűn álma ring
 a kettétört harang
 nincs visszaút szívdobbanás ez a zene
 gyönyörűn álma ring
 a kettétört harang
 szívdobbanás zene
 kapu - világzene anyaszó
 gyönyörűn álma ring
 a kettétört harang
 szívdobbanás zene
 zene - édesanyám

lobogó kabátban költözött arcára az éj
 gyönyörűn álma ring
 a kettétört harang
 szívdobbanás zene
 zene - édesanyám
 arcán az éjszaka
 szívdobbanás ez a zene - anyánk hangja
 gyönyörűn álma ring
 a kettétört harang
 szívdobbanás zene
 zene - édesanyám
 arcán az éjszaka
 zene anyánk hangja
 szél dédelgeti virrasztja virrasztja virrasztja

GOUACHE

(Dr. Berecz Györgynek)

reggelente mikor gyöngyöt fűz a kezem
 mily apró gömböcskék - elgurul mind
 napkelet után útrakész a had dobszó
 térdepel a hegyderékban lapul a pa-
 rancs áthordjuk álmaink a túlsó ol-
 dalra patakvíz mossa a talpunk vadma-
 lacok kuncogva tisztáson legelésznek
 eldobott csecsemők vetélt anyák kö-
 nyörgőn néznek - piros szemű madarak
 zsákoljuk álmaink vakok és idegbete-
 gek alkoholisták rákosok istenektől
 sárbataposott szívek már köszvények
 erdejét hordozó remegő kezű vermelt
 gyalázott némák rohannak! zeng a nóta
 a sírásóké közös gödör álmaink vége
 ... és őszi esőre várva beszélgetünk
 aztán valaki felém fordul: s regge-
 lente mikor gyöngyöt fűzött a kezed
 mily apró gömböcskék - elgurult mind?

SZÉPHALMI FÁK

kökénydal delel a fákon
fénykéve sárga ágon
gyönyörű jambusi álom
első anyácska dal
esztendők lettek a napok
vöröslött a Ronyva a fagyos
decemberi sárban
rózsákat ültettem ültettem
az égből jöttem égbe mentem
minden csupor vérrel tele
fiam vére uram vére
fiam vére uram vére
rózsákat ültettem ültettem
szép hajnalpiros rózsákat
fejfát reményt az anyáknak
rózsákat ültettem ültettem
rózsákat
bakónóta lett a magyar

kökénydal delel a fákon
álmodik a szomorúfűz
jövő századot
lesz-e még
gyermekdal ringató
szép magyar szó
fűzfasípon dal gyermek
virradat
gógicsélő virágének
játék
féltő anyák
lesz-e még
üzennek az évek

kökénydal delel a fákon
tovább megy integet

KAZINCZY SÍRJÁNÁL

óh jövőmondó
 oly biztos határmezsgye
 akácvirág június
 égzengés-köszöntő
 hajnalt remegő
 keresztűz
 vörös szív lüktet
 jajveszékel az isten
 fehér akácvirág
 rózsaszín akácvirág
 fekete akácvirág
 sírkereszt akácvirág
 óh jövőmondó
 vérzivatar
 haldoklik anyaszó magyar
 egymást taposó hulló
 akácvirág
 anyaszó
 óh jövőmondó
 kovász-dal ring a kertben
 fekete szomorúfűz
 fekete reggel
 levél megy vers jön
 szó
 magyar ének
 fehér akácvirág
 kovász-dal ring a kertben
 asszony megértő csudaszép hajnal
 ringatózik tétován
 büszke apa
 szomorú apa
 haldokló apa
 édesanyák hangja
 felszentelt kert-temető
 egy nyelv
 himnusz - kereszt - szózat
 lobogó
 anyaszó
 üvegcserep-talpon
 mendegélek

zivatar sötétség villámkert
 fény
 az ég rózsaszín akácvirág
 az ég fekete akácvirág
lélek
 marcangoló sós verejtek
 kötél - méreg
 búcsúlevelek
 istenkáromlás vonuló csillagok
 üvegcserephalmaz
 üvegcserep
 bukdácsol jövőmondó
 csókot lehel
 magyar üvegcserepre
 széttört lélek tükre
 bukdácsol jövőmondó
 fehér akácvirág
 rózsaszín akácvirág
 fekete akácvirág
 óh jövőmondó
 a hold és az este
 látod
 levél megy vers jön
 magyar ének
 kovács-dal ring
 tanítsd beszélni néped
 üvegcserephalmaz
 mester a név
 Kazinczy
 hidd
 "vétetik valaminek"
 üvegcserephalmaz
 sírkereszt akácvirág
 a hold és az este
 tízennégy millió magyar
 csak a lélek
 egymást taposó
 hulló akácvirág

(Reggel)

Hát hazaértem hosszú ácsorgás után.
Hajnalmadár várt, öltözött a szigeten,
és a vörös virradatnak a gyár dudált -
a vasmunkás elindul, marsot int - reggel.

(vörös lobogó alatt)

állok a tűz felett
mint máglyára vetett
szabadon
lángol a lélek
gyászzene parázs és hamuének
reggeltől estig forradalom
sorakoznak a csillagok
dísz tűz
egy zuhanni készül -
és izzik az üstökös
lángot vet holdkráter felett -
aztán itt marad
vörös lobogó alatt

Láugh Csaba

ÚGY ZÚG A TŰZ

Úgy zúg a tűz kezekben
úgy fáj, hogy
résekben kell siklanom.
Reggeli fény,
úgy élnék a Napban.
Résekben kell siklanom,
vonalakban, mint az emlék.

MÁGLYÁK A HOLDBAN...

máglyák a holdban
török a szélben
hideg fényvihar van
tűz táncol a fémben
meghasad a kristály
tűz a szélben ég el
sikoltoz az éjjel
ezüstös zenékkal

Cseh Károly

HAZAFELÉ

A.M-nak

Hamvad a vasárnap: hazatalálnak mind a dobozokba a villanyautók Nem kóborolnak messzire a nyárból Örökzöld mezőn virágmintájú szőnyegen terelgetik csupán őket az apák s fiaik mielőtt lekapcsolnák a ragyogást Puhán hull alá az ostorszíjak szürke zsinórja: hegyükön bojt színes pattanása helyett szikra villog Hazatalálnak dobozaikba a villanyautók hazatalálnak dobozaikba az álmok: nem vérzik be őket sohasem visszacsillanó tört mítoszok mint öngyilkosok torkát a zsillett pengék darabjai

1987. február 7.

HETESEK

I.

Kibérelt lakás
négyzetére emelte
kettőtök sorsát
a hétpróbás hét év -
eddig vezérelt
az egymásra rakott
forintok füstoszlopa

II.

Nem robban csillaggá
a leejtett pohár
nincs égbolt csak konyhakövezet -
üvegszilánkok közt
vérző bokával lépdél
ha holnapot keres
a lecsatolt szárnyú képzelet

III.

Félszárnyú madár verdesése
minden mozdulatod. -
sarkig tárja kalitkád
ajtáját asszonyod
s kivárja mikor hullsz bele
egy fellobbanó szerelem
csipkebokor-lángjaiba

Pálfalusi Zsolt

TÉLI IMPRESSZIÓ

Átkong a kemény
fehér porcelán hajnalon
dermedt harangokban
a tél.
A nap sávjában vöröslőn
átvilágítva készülődnek a fák,
még elkésnek az utcák
néma tettei,
de már őrjítő - egymásután
hulló vattafehérségbe
szűkül a tekintet
az ismeretlen felé.
Varjak rongyolódnak a
levegőben,
a magvakra előbb csap le
a szél,
s hordja messzire,
mint magát a lassult idő,
mely néha vissza - visszatér.

ELLENEM

Tudom,
ott a szíved alatt
hosszú hegyű árnyak között
kések fenődnek ellenem
síró idegeken
de nyitott ajtók
mögött

CSAK NE KÉRDEZD

Csak ne kérdezd
az eltépett szirmú éjjeleket, -
aki rád várt tegnap,
már nem a tiéd,
elhintetted a magvaiddat
de fertőzött e kert,
/ nem tudtad? /
nézed a fákra ájujt
friss lombokat,
magadban tavaszt neveltél,
s most rajtad árvulnak
az elfelejtett vágók,
a tél beburkolja üresedő
tekinteted az utak sarába.

Utry Attila

ELŐSZÓ

/Vörösmarty Mihályhoz/

Midőn ezt írom, kedves Vörösmarty Mihály, a vész még nem tört ki, s a szellemnek világa pislákol az ég elsötétült arcán.

A halálra rémíztett, megkínzott természet lassúbb forgásra fogja Földünket, melynek gyomrában újabb atomfelhő tömörödik, hogy szét-feszítse égitestünk beleit.

A lég: ködtől, szmogtól, radióaktív anyagoktól szennyes.

Vizeinkben görcsölnek a halak. Az évszakok 'túljárják' idejüket. Lehet, hogy 'kiesik' naptárunkból a Tavasz?

Az ember: fél-isten, -állat; e "sárkányfog vetemény" valóban fáj a világnak, s a világ is visszajajong benne.

Hiába küzd szelleme: 'vas esze', 'jég szíve', két kézzel karmol megélhetésért, de belülről mégsem jutott elébb.

Most dél és csend és hideg van egyszerre, mint lenni szokott Nagy Változások előtt.

Harangozzál reform-lakomára: kedves Vörösmarty Mihály!

HÚZD!

Mert sokan vannak a meghívottak, de öltözőkük elárulja hovatartozásukat.

HÚZD!

Míg meg-nem-kérdezik: boldogtalan
hölgyek és urak, hogy a reform-
lakoma tartalmát hová üríthetik.

HÚZD!

Mert a ,béke-homloka' gyakran meg-
izzad és több világegés után sem
múlt el a nagyhatalmi viszály.

HÚZD!

Mert, Te igazi dalt tanultál a vihar-
tól és megtisztultál a zivatar
hevétől.

HÚZD!

Míg ajkainkon új, szent szózat nem
formálódik, melyben öröm és remény,
mint meleg vér általjárja fagyos
tagjainkat.

HÚZD! HARANGOZZÁL!

Kedves Vörösmarty Mihály, mert
hamarosan eljön a kérdések hava:
a Tavasz, s könnycseppnyi rügyek
virágba robbannak.

Ötvös László

IMMÁNUEL

Ott vagy, mikor édesanyám tele
marékkal a tyúkjait eteti,
ődöngsz közöttük, mikor az éhes
sereg a szemeket mind feleszi...

Segítség naponként, mikor a kutyám
nyakáról a láncokat leveszem,
futkosol velem, s szívem repeszted,
míg hálássá teszed véres lelkem.

Megveted a kéréző ünnepet,
de segítesz, hol hitből építkeznek.
Szívesen elmégy teherhordónak,
ha szükségét látják, és meghívják.
Kit a fényűzés sosem téveszt meg,
de az istállót templommá teszed.

VONATON HAZAFELÉ

Bocsánatot kérnek
pillanataim
évtizedeim
rejtőzködéseikért
az eddig szégyellt
életfonalaim
szövétté bujkálnak
ö s s z e
jeges utamon
életvarázssal telített
s z é l
sepri
végig
gondolatom
együtt kocog a vonattal
régi táj vár
de
minden új fényben
ragyog
o t t h o n .

DOMBY MÁRTON

Csodálatos, hogy... bölcs és okos emberek,
mint Berzsenyi és Kölcsey -- műveltek, mint Kazinczy...

miért nem látták Csokonai nagyságát és szépségét.
Csokonai tünemény volt - azért?

Vagy: Csokonai plebejus volt - azért?

Vagy egyszerűen a papok - az irodalom papjai -
félnek az angyaloktól? Mert Csokonai angyal volt,
a világegyetem arkangyala, aki magyarul szólott
az egész emberiség dolgában.

Veres Péter

Ím, százhatvan esztendő már haladta,
mióta ügy-védőnek Pest-Budára
elengedte innen szülőtte vidéke,
kinek nem szakadt ki lelke, szíve gyökere.

Göttingen, Párizs, Bécs után tér ide,
élni akaró vesszőt nyom itt a földbe
hittel, az élet-bíró szegény lábnyomába,
ki korának egyetemes, halott poétája...
A gyalázottan taposott fa megfakad,
éled, gyürkőzik, sóhajt, döbbentve sarjad.

Templom szószékéről hangzott az Ige,
megerősítette a hitet szelleme,
bénító és elevenítő szavakat
befogadták a kövek, a falak...
a történelem, évszázadok lovait,
vágtaít visszhangozzák azóta is.

Haladta a százhatvan esztendő már,
hogy protestált, szólta az angyalok szavát,
sohasem félt ő az arkangyaltól...
Ugyan, ki tart a kedves barátjától?

Hajdú Gábor

IDŐ ÉS TÉR

Az utcán, amerre naponta megteszem az utam, szürke panelházak sorakoznak. Megannyi egyenruhás képviselője, két évtized építészetének. Kényszerszülte lakhelyünket süvölvény fák övezik, egy majdani park ígérését. Üdezöld színeket sugallnak a panel mai látványa helyett. Megyek az utcán és szemben jön velem valaki. Egy lány, szőke és karcsú éppúgy, mint ahogy egyszer harminc- vagy harmincegy éve szemben jött valaki. Akkor egy dunántúli kisvárosban laktam, talán egy hete, vagy tíz napja, egy furcsa, örökké bezárt ablakú házban. És éppen így néhány csenevész fával a háttérben, szemben jött velem az, vagy ez a lány. Azután másnap újra láttam a postán, egy levelet adtam fel valakinek, ő volt a postáskisasszony. Akkor derült ki, hogy naponta találkozhattunk addig is, mert egy kisvendéglőben ebédeltünk, én a barátommal, ő talán a kollégáival, vagy ismerőseivel, de addig nem vettem észre. És utána minden nap találkoztunk, hol a település egyetlen mozijában, hol az utcán, vagy vásárlás közben a boltban, vagy hazafelé menet, hiszen ott lakott ő is valamelyik szomszédban. Már arra gondoltam, köszönök neki, mint egy ismerősnek.

A ház, ahová albérlőként hazátértünk, ketten a barátommal, külsőleg épp olyan volt, mint a többi, a huszas, vagy harmincas években épült típusház, akkor emelték, mikor a gyár elkészült, idejöttek az építői fiatalon, telisteli bizakodással, hogy itt lehet élni és dolgozni. De ez a ház valami titkot hordozott, azonnal megérezhette, ahogy belépett az ember. A sűrű, nehéz titok rátelepedett, nem szabadulhatott tőle még álmában sem. A házat egyetlen koro- sodó nő lakta, szigorúan rendben tartva mindent, a bánatot

mégis ő hordozta maga körül, ahol megjelent.

A gyárban tudtuk meg a történetét, mert ő soha sem beszélt róla, hogy amerikai vagy angol bombázók támadásánál meghalt a férje. Fiatal házaspár voltak, élni akart és egy katonáknak épített betonbunkerbe menekült be egyedül, amint megszólaltak a szirénák. A környékre egyetlen bomba esett, éppen a bunker közelébe, földdel temetve be a bejáratot és a szellőzőnyílást. Amikor kiásták, ő volt a gyárban az egyetlen halott, a kezén az ujjak csonkig lekopasztva, a negyven centiméteres vasbetonfalat hiába próbálta széttépni. Néha mi is hiába próbáljuk, amikor sűrűn betonbunkerek fognak körül, és eltömi még a szellőzőnyílásokat is a mások által odahordott szövevényes anyag. De nekünk csak a lelkünk pusztul bele ebbe a levegőtleniségbe. Az a lány azonban semmit sem tudhatott a földdel betemetett bunkerről, ez látszott a mosolyából, meg a szeméből.

Két hónapig dolgoztunk ott, hogy felkészülhessünk egy másik üzem indítására, az ország egy másik felében. És most itt a lakótelepen, ahol élek, szembe jön velem ugyanaz a lány. Pedig az öregasszony talán már nem is él, és a postáskisasszonynak nyilván egyetlen gyerekei vannak, vagy elvált, fonnyadt öregasszony lett belőle. Meg sem ismerném, harminc éve nem gondoltam rá, és most mégis itt jön velem szemben épp olyan frissen, elevenen és fiatalon, mint ahogy bennem újraéledt ez az emlék. Olyan egyszerűen és természetesen, ahogy valaki belép egy nyitott ajtón.

Furcsa, ahogy így lépnek be emberek az életünkbe, ami csupa nyitott ajtó. Most ötvenen túl is ismeretlen mélységeket szakítanak fel a lelkünkben. Vagy az idő-tér viszonytal van valami baj, nem érvényesek már a fizika törvényei sem, és valóban az a lány jön szembe velem az utcán, csak közben én elmúltam ötven éves, és ő is meghallotta a történetet a betemetett bunkerről, mert fáradt, öreges az arca, pedig láthatóan alig múlt húsz éves, vagy talán még annyi sincs.

Hogyan, mitől maradt meg bennem ez a kép, és most mi é-

lesztette újjá? A fák, a felhők közül előbukkanó nap, egy távoli autóduda vagy más? Mitől maradt rejtve harminc éven át, hogy nem gondoltam rá, és most mégis azokat a napokat idézi minden? Pedig jártam arra többször is, legutóbb éppen a berhidai földrengés idején, a vonat ablakából bámultam a házak repedezett falát, és a rengéstől kettészelt gyárké-
ményt. És akkor is tovább szunnyadt bennem ez az emlék, és nem tudtam, hogy bennem van.

Az ember ennyire nem ismeri önmagát sem, a lélek minden befogadó labirintusjáratait, a soha fel nem táruló lezárt szobákat, amiket több mint negyven centiméteres vasbeton falak őriznek. Lehetetlen, hogy ugyanazt a nőt lássam, és mégis valami kényszerfélét érzek, hogy megkérdezzem tőle, de már messze jár, éppen eltűnik egy bekanyarodó autó mögött. És most is, anélkül, hogy akartam volna, elloptam belőle valamit, és ő felépített bennem valamit, e tíz-tizenöt másodpercnyi időben. Mert az idő itt és most, ennyi az életemből, de bennem mégis egy beláthatatlan fényévnyi világ-idő.

És ezen túl nem értem majd a fizika alaptörvényeit, az idő-tér viszonyt, összezsugorodnak és keverednek bennem a törvények, és így talán ráérzek és megfejthetem az élet legbonyolultabb lelki bogait. Mi van még bennem, amiről nem tudok, és mi van még bennünk, ami majd úgy váratlanul felszínre juthat. Csak egy kép, egy lehulló falevél, egy folyópart, a kigyulladt lámpa előtt elszálló hópehely, vagy egy idegen ember kell csak hozzá, hogy búvópatakként előtörjön az emlékek egymásra dohált szövevénye alól, és ha néhány percre vagy másodpercre is, de önálló életet éljen bennünk.

Varga Csaba

ÉREZNI A NEMZETET

Aki nem akar befőttesüvegben élni, az legalább járja körbe az ország gyümölcsöskertjét.

Mert nézze csak, kedves Kisasszony, Ön sem érzi jól magát ebben az üvegalitkában: önmagába, saját világába zárva. Emiatt prüszköl, talán lázad is. Nagyon helyes ez így. Hiszen úgy gondolja, az a hajlam megvan Önben, hogy kimszírozzon a befőttesüvegből. Még azt is el tudom képzelni, hogy belülről fellöki ezt az üvegecskét, mert úgy könnyebb belőle a kifutás. Hát rajta. Mert amíg ez nem történik meg, minden marad a régiben. Például nem ismeri önmagát; üvegben gubbasztva ez nem is lehet másképpen. Aztán Ön tudja a legjobban, hogy nagyon hiányzik az akarateréje. De mitől lenne? A dunsztosüveg bezárt világától? Nem valószínű. Ön tehát szenved, mert képtelen megváltozni, holott nagyon szeretne más lenni. De továbbra sem tanul következetesen, pedig szinte repked az örömtől, ha sikerül valamelyik tárgyból jól felelnie. Továbbra sem döntötte el véglegesen, hogy érettségi után milyen pályát válasszon, noha képességeivel nincs baj. Továbbra is túlzottan alárendeli magát annak, akit szeret, most éppen Péter mesternek, holott az élet nem egyenlő a szerelemmel. Ugyanakkor persze elege van gyengeségeiből. De mit tehet? Megelégszik a pótlékokkal. Például az ingerült elhárítással, a mi közöm nekem ehhez gesztussal. Vagy marad a dohányzás, a napi öt-tíz cigaretta, mert hiába ismeri el, gyalázat, hogy dohányfüsttel akarja riogatni a világot. Vagy lehet lötyögni, hogy elüssék a napokat, jól-rosszul, mozival, zenével, avantgardhabostortákkal. Mert általában ebből sincs jobb.

Különben Ön tudja, hogy mit csinál és milyen ember lesz.

Egyelőre nincs mese: benne ül a befőttesüvegben. Kellene valami: érzés, eszme, felelősség. Olyasmi, aminek felvállalásával ki lehetne bukíncezni az üvegből.

Egy valamit már ajánlottam Önnek, Záporvirág! Ez úgy hangzott: legyen minél inkább vadvirág. Vadvirágosodjon. Próbáljon ki lehetőleg minden értelmes lehetőséget. De úgy látszik, hogy ezzel keveset mondtam. Ön hajlamos arra, azt és olyan mértékig csinálja, ahogy tizenéves barátai jónak gondolják. Ritkán indul el saját röppályákon. Egyébként is: hogyan lehetne körözni az üvegben? Meg kell hát fogalmaznom, mit értek vadvirágosodáson. Értékeket is fel kell mutatnom. Anélkül, hogy kötelezővé tenném őket. A mai ajánlatom így hangzik: érezze a nemzetet. Tehát azt még nem kérem, hogy értse meg s vállalja fel a nemzetet. Csupán azt - kezdje érezni. Ha megkísérli ezt, talán már kevésbé ragad bele a szirupos üvegbe.

Először is üljön le új kertünk egyik sarkába.

Nézzen ráérősen körül. Nincs még ház, kerítés sem. Csak a gyöpös föld. De ezen új falu lesz, Makovecz úr tervei alapján. Jobbra-balra épülnek már az élő építészet megálmodta családi házak. Képzeld el, a közeli Sió valaha nem ott folyt ki a Balatonból, ahol most. Hanem falunk, Balatonszabadi egykori területén. Kertünk végéből éppen oda lehet látni. És ahol kifolyt, ott körben hatalmas öböl lehetett. Láp, mocsár, gázló - majdnem a kertünkig. A tihanyi apátság alapítóleveléből tudjuk, hogy erre sorban határkövek álltak. Lehet, hogy egy éppen azon a helyen, ahol a házunkat építeni akarjuk. Érzi Ön a hely sugárzását? Itt és máshol is vagy ezer éve magyarok járnak. Vagy éppen leülnek, ha elfáradnak. Könnyen lehet, hogy kertünkön át vezetett az az út, amely levitt a Sió gázlójáig, amelyen átkelve Rómáig, Európa akkori fővárosáig juthattunk el. Íme, mélyen bent vagyunk a történelemben. Nemzedékek százai akartak valamit előttünk. Hol sikerült, hol nem. Az erre járó magyarok neveit ritkán őrizte meg az utókor. Névtelenek voltak, mint sokan mások. Nem is vágy-

tak hősök lenni, csak élni akartak, lehetőleg nyugodtan. Ha asszonyok voltak, gyereket szültek, nevelték őket és olykor lejöttek ide az öböl partjára, ahol férjük éppen halászott.

Sejtse meg, Kisasszony, az elődök ismeretlenül is üzennek Önnek. Ha valamit meghall a múlt hangjaiból, talán jobban érezni kezdi a nemzetet.

Vagy kedvesével, Péter úrral üljön fel a vonatra és utazzon el Sárospatakra. Legjobb, ha július első hétvégéjét választják. Az út hosszúnak tűnik majd, pedig nem olyan nagy a távolság. Magyarország végül is egy nap alatt áttátható keresztben. Sárospatakról Ön sokat tanult, így eszem ágában sincs felmondani a leckét. Még azt sem kérem, hogy nézzék meg tüzetesen újra a Rákóczi-várat. Most más miatt érdemes ebbe a városba érkezni. Ezen a hétvégén mindig azok az öregek jönnek össze, akik a harmincas-negyvenes években népfőiskolások voltak. Ön, hasonlóan más fiatalokhoz, még nem lelkesedik az öregekért. Nem is mindig kötelező. De itt szent öregek vannak. Csöndesek, nem beszélnek feleslegesen. Ha mégis megszólalnak, az áll fel, aki képviselni tudja a többieket. Valamiben szinte utánozhatatlanok: tartósan érzik, hogy ennek a nemzetnek a tagjai. És nem hivalkodnak ezzel. De nem is tartják úgy, hogy ez mellékes. Túl sok jó évtizedet nem éltek meg, ám bármilyen is volt a széljárás, igyekeztek olyannak maradni, amilyenek. Magyarok, európaiak, hívők, erkölcsösek. Az országért cselekvők. Üljön be közéjük, kedves Kisasszony és érezze meg, hogy együvé tartoznak. Figyelje meg, hogy milyen belső biztonsággal és tisztán fogalmazzanak. Szeresse őket.

Még azt sem várom, tudatosuljon Önben, hogy a folytatást már kimondatlanul is az ifjú generációkra bízták. Hiszen idő és tapasztalat kell még ahhoz, hogy Ön és kortársai föl vállalják az utód szerepét.

Ha jártak a sárospataki temetőben, ha az öregekkel élénkeltek egy-két református zsoltárt, ha Újszászy Kálmán bácsi diófája alatt hallottak az ország ügyeiről tanakodni,

nyugodt lélekkel hazajöhetnek. S következő lépésként elővehetik valamelyik fontos könyvet. Legyen a szerző Eötvös József, Ady Endre, Jászi Oszkár, Németh László vagy mondjuk Bibó István. Természetes más gondolkodók műveit is elővehetik, akár azokét, akik a felsorolt szellemek tisztességes vitapartnerei voltak. Könyveiket olvasva talán érthető lesz, hogy a magyarság legjelentősebb gondolkodói egyúttal mindig a nemzet legkíméletlenebb kritikusai voltak. Ha ebben vagy abban tévedtek is, felelősségtudatuk soha nem ingott meg. S azt se felejtsek el, hogy rájuk sem csak figyelni kell - hanem szeressék is őket. Érdemes arra is rádöbbenni, hogy a reformkori szellemek, például Eötvös József számos reformgondolata csak most - több mint száz évvel halála után - válik történelmileg aktuálissá. Álomként, tervként, akaratként. Még most sem valóságként. Mert hiába akarta ez a nemzet önmagát kormányozni, olykor csak a legeltetési társulás igazgatását bízta rá a történelem.

Kedves Záporvirág, Ön diákfejjel olvashatta Széchenyi Naplóját, Németh Lászlótól A minőség forradalmát vagy Nagy László verseit. Kapott szellemi útravalót. Most már próbálja meg összesíteni magában a szabadi élményeket, a sárospataki utazás tanulságait és többek között a hiteles gondolkodók álmait. Nem lesz könnyű feladat. Hiszen egyelőre még a befőttesüvegben várja sorsa jobbra fordulását. Ráadásul ez a téli időjárás nem kedves az újrakezdéseknek. A normális ember fázik ilyenkor, és nem mozdul ki a fűtött lakásból. Nem érdekli, hogy kint zuhog a hó. A helyzetet az is nehezíti, hogy gyakori a vád: túl sötétre festjük a horizontot. Pedig nem egyszer a horizont még csak nem is látható. Mindenesetre magam törekszem arra, hogy Önben ne ébresszenek csalfa illúziókat, ugyanakkor megszólaltassam azokat a kürtöket, amelyek Önt és barátait riadoztatja - a befőttesüvegben. A tennivaló egyszerűnek látszik: meg kell önmagukat és az országot csinálni. Újra és újra. Én nem döntöm el, hogy melyik a fontosabb; a két feladat szembeállítására amúgy is értelmetlen. Annyi talán bizonyos, hogy

egyik sem mellőzhető.

Még valamit, míg el nem felejttem. Ez a nemzet alulról más, mint ahogy a fővárosból látszik. Van, aki úgy gondolja, hogy új gondolat és reformterv csak a fővárosban születethet. Még többen állítják, hogy minden megújulás csak felülről indítható, mert az ország - lent - képtelen a változások elkezdésére. Nekem más a tapasztalatom. A végeken, a kis falvakban vagy a kisvárosokban ugyanúgy érlelődnek új szándékok, akaratok, mint az ország centrumában. Valószínűleg most ez a nemzet is egy óriási befőttesüveg. **Ezért**

állítják sokan, hogy a feladat egyszerű: új gyümölcsöt az üvegbe, és rögtön kész az új befőtt. Meg lehet próbálni. De hol terem meg az új gyümölcs? A falusi és városi kertekben. Ezért egyáltalán nem normális állapot, hogy egy ország vagy akár csak egy fiatal - például Ön - befőttesüvegben üldögél. Minden jel szerint, a következő évezredbe csak úgy léphetünk át, ha a lent élők ültethetik el az új gyümölcsöskerteket. Mert ők értenek hozzá. És az ő dolguk.

Záporvirág! Ha érzi önmagában és önmaga körül a nemzetet, a befőttesüveg faláról kiderül, hogy az vékony, mállékony fólia csupán. Ha lép egyet, kint van a szabadban. Az országban.

Várja az újabb leveleimet:

A. úr

TARTALOM

Az Olvasóhoz	3
Kazinczy és kora	
VÁCZY JÁNOS: Széphalom I.	7
KAMODY MIKLÓS: Levelezés és utazás Kazinczy Ferenc korában	33
FEHÉR ERZSÉBET: Kazinczy véleménye a közös iskolákról	61
KOVÁTS DÉNES: Kazinczy irodalmi ízlése	81
V.BUSA MARGIT: Szemere Bertalan és a Kazinczy-család	101
Táj és népe	
TUSNÁDY LÁSZLÓ: "Az ég két szeme"	115
NAGY GÉZA: Vízre utaló határnevek a Bodroghözben	123
POZBAI DEZSÓNÉ: Egy tagosítás története. Alsó-Kásmárk, 1844	153
BENCSIK JÁNOS: A híres tokaji piacok	175
CSORBA CSABA: "Írtam emlékül Csorba János"	189

Patak és öröksége

DUNAI JÓZSEF: A sárospataki ferences rendről	207
HÖRCSIK RICHÁRD: A pataki kollégium diákjai a matriculákban	217
BODOLAY GÉZA: A Sárospataki Ifjú Egyesület a szakmai köztudatban	237
GYÖNGYÖSI PÉTER: Ivánka Sámuel, a pataki zenepedagógus	255
TIHANYI ENDRE: Sárospatak mint kultúrközpont századunk második negyedében	271

Kor és embere

HÖGYE ISTVÁN: A Rákócziak Abaújban és Zemplénben	289
SZABÓ ANDRÁS: Gyarmati Szabó Márton és fia Sátoraljaujhelyen	299
CSŐRI ISTVÁN: Zombori Gedő életpályája	309
FEHÉR JÓZSEF: Berecz Károly, a Bodroghköz verselő néptanítója	325
GALBAVYNÉ FRIGYESFALVI ÉVA: Sebeők Sára operaénekesnő életútja	337
SZABÓ SÁNDOR - SZABÓ SÁNDORNÉ: Nevezetes emberek Abaújban	353

Társaságunk és kapcsolatai

DEME LÁSZLÓ: Kazinczy regmeci emléktáblája előtt	399
KOVÁTS DÁNIEL: A Kazinczy Ferenc Társaság és a népfrontmozgalom	403
BÁNSZKI ISTVÁN: A Bessenyei Kör alapszabálya más körök célkitűzéseinek tükrében	421
DANKÓ GÉZA: A Katoņa József Társaság a nyelvi kultúráért	428
BOJTOR ISTVÁN: Szabó Sándor emlékezete	434
Tiszteletbeli tagjaink	439

Szépliteratúra

PETRŐCZI ÉVA:	
Tavaszi utazás a Zemplénben	445
TAKÁCS TIBOR:	
Kazinczy előtt	446
FURMANN IMRE:	
Levél Kufsteinbe	447
SZILÁGYI FERENC:	
Csalánok és ibolyák	448
ILLÉS LÁSZLÓ:	
Somogyi József Krisztus-keresztje alatt (1-5)	451
Kettétört harang	454
Gouache	455
Széphalmi fák	456
Kazinczy sírjánál	457
(Reggel)	458
(vörös lobogó alatt)	458
LÁNGH CSABA:	
Úgy zúg a tűz	459
Máglyák a holdban	459
CSEH KÁROLY:	
Hazafelé	460
Hetesek	461
PÁLFALUSI ZSOLT:	
Téli impresszió	462
Ellenem	463
Csak ne kérdezd	463
UTRY ATTILA:	
Előszó (Vörösmarty Mihályhoz)	464
ÖTVÖS LÁSZLÓ:	
Immánuel	466
Vonaton hazafelé	467
Domby Márton	468
HAJDÚ GÁBOR:	
Idő és tér	469
VARGA CSABA:	
Érezni a nemzetet...	472

Kiadványaink:

É v k ö n y v e k

- SZÉPHALOM 1. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 1986.
328 l. Ára 70 Ft.
- SZÉPHALOM 2. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. 1988.
480 l. Ára 120 Ft.

K a z i n c z y K ö n y v t á r

1. Kazinczy Ferenc: Tövissek és virágok.
/Az 1811. évi első kiadás hasonmása./
56 l. 20 Ft.
2. Kazinczy Ferenc: Magyarország Geographica...
/Az 1775. évi első kiadás hasonmása./
71 l. 25 Ft.
3. Magyar Museum.
/Kazinczy és társai folyóiratának hasonmása, 1788./
/Előkészületben./

E g y é b k i a d v á n y o k

- HÓGYE ISTVÁN: Neves újhelyiek. Életrajzi lexikon. 1986.
162 l. 50 Ft.
- SISKA JÓZSEF: Dámóc története és népe. 1987.
232 l. 50 Ft.
- BARSI ERNŐ: "Bodrog partján nevededett tulipán..."
Sárospataki diákdalok a XVIII. századból.
/Előkészületben./

A könyvek megvásárolhatók a Zempléni Levéltárban és a Kazinczy Ferenc Múzeumban /Sátoraljaújhely, Kossuth tér 5./

Utánvétellel megrendelhetők társaságunk címén:

KAZINCZY FERENC TÁRSASÁG

SÁTORALJAÚJHELY

Postafiók: 217.

3 9 8 1

Felelős kiadó a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke
Készült a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
sokszorosító műhelyében Miskolcon 1988-ban,
B/5 formában - 800 példányban
Felelős vezető: DR. CSORBA CSABA
Engedélyszám: MM KF 59867

ÉVKÖNYVÜNK SZERZŐI:

Dr.BÁNSZKI ISTVÁN főiskolai docens, Nyíregyháza
Dr.BENCsik JÁNOS múzeumigazgató, Tokaj
Dr.BODOLAY GÉZA egyetemi docens, Debrecen
BOJTOR ISTVÁN református lelkész, Göncruszka
Dr.BUSA MARGIT irodalomtörténész, Budapest
CSEH KÁROLY költő, tanár, Halmaj
Dr.CSORBA CSABA megyei levéltárigazgató, Miskolc
CSŐRI ISTVÁN református lelkész, Meggyaszó
DANKÓ GÉZA gimnáziumi tanár, Kecskemét
Dr.DEME LÁSZLÓ ny.egyetemi tanár, Budapest
DUNAI JÓZSEF főiskolai tanársegéd, Sárospatak
Dr.FEHÉR ERZSÉBET főiskolai docens, Sárospatak
FEHÉR JÓZSEF múzeumigazgató, Sátoraljaújhely
FURMANN IMRE költő, jogász, Miskolc
GALBAVYNE FRIGYESFALVI ÉVA tanárnő, Sátoraljaújhely
GYÖNGYÖSI PÉTER főiskolai tanársegéd, Sárospatak
HAJDÚ GÁBOR író, újságíró, Miskolc
Dr.HÖGYE ISTVÁN levéltárigazgató, Sátoraljaújhely
Dr.HÖRCSIK RICHÁRD levéltárigazgató, Sárospatak
ILLÉS LÁSZLÓ költő, népművelő, Debrecen
Dr.KAMODY MIKLÓS ny.postafőtanácsos, Miskolc
Dr.KOVÁTS DÁNIEL főiskolai tanár, Sárospatak
KOVÁTS DÉNES általános iskolai tanár, Sátoraljaújhely
LÁNGH CSABA költő, műszaki rajzoló, Miskolc
NAGY GÉZA múzeumigazgató, Pácin
ÖTVÖS LÁSZLÓ református lelkész, Kunmadaras
PÁLFALUSI ZSOLT költő, gk.vezető, Miskolc
PETRÓCZI ÉVA költő, újságíró, Budapest
POZBAI DEZSŐNÉ tanítónő, Szikszó
Dr.SZABÓ ANDRÁS irodalomtörténész, Budapest
SZABÓ SÁNDOR (1924-1986) népművelő
SZABÓ SÁNDORNÉ ny.szakfelügyelő, Encs
Dr.SZILÁGYI FERENC irodalomtörténész, Budapest
TAKÁCS TIBOR költő, író, tanár, Budapest
TELLINGER ISTVÁN grafikusművész, Miskolc
Dr.TIHANYI ENDRE középiskolai tanár, Miskolc
TUSNÁDY LÁSZLÓ főiskolai adjunktus, Sárospatak
UTRY ATTILA költő, népművelő, Miskolc
Dr.VÁCZY JÁNOS (1859-1918) irodalomtörténész
VARGA CSABA író, szociológus, Budapest

Ár: 120 Ft.

LEVÉLTÁRI
SOKSZOROSÍTÓ
MŰHELY
MISKOLC

1989